ИЗВѢСТИЯ

НА

СЕМИНАРА ПО СЛАВЯНСКА ФИЛОЛОГИЯ

ПРИ

УНИВЕРСИТЕТА ВЪ СОФИЯ

КНИГА II

(за 1906 и 1907 год.)

ПЕЧАТАНО ПОДЪ РЕДАКЦИЯТА НА

Проф. Л. Милетичъ

УРЕДНИКЪ НА СЕМИНАРА

СОФИЯ

ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА

1907.

ИЗВѢСТИЯ

НА

СЕМИНАРА ПО СЛАВЯНСКА ФИЛОЛОГИЯ

ПРИ

УНИВЕРСИТЕТА ВЪ СОФИЯ

КНИГА II

(за 1906 и 1907 год.)

ПЕЧАТАНО ПОДЪ РЕДАКЦИЯТА НА

Проф. Л. Милетичъ

УРЕДНИКЪ НА СЕМИНАРА

СОФИЯ

ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА

1907.

ИЗВѢСТИЯ

на

СЕМИНАРА ПО СЛАВЯНСКА ФИЛОЛОГИЯ

при

УНИВЕРСИТЕТА ВЪ СОФИЯ

КНИГА II

(за 1906 и 1907 год.

печатано подъ [illegible]

Проф. Л. Милетичъ

[illegible]

Прѣдговоръ.

Дѣйността на семинара се засили още повече прѣзъ учебнитѣ години 1906 и 1907, като почнаха семинарнитѣ членове по-смѣло и съ по-голѣма ревность да се прѣдаватъ на самостойни научни изслѣдвания, резултатитѣ на които по стария редъ се реферуваха въ семинарнитѣ засѣдания. Не се съмнявамъ ни най-малко, че една отъ главнитѣ причини на тоя моралeнъ подйемъ, който биде съ радость забѣлѣзанъ и отъ самитѣ членове на семинара, бѣ много добриятъ приемъ, що намѣри въ славянската наука първата книга на тия наши «Извѣстия», за които се изказаха насърдчителни похвали и печатно и частно, въ писма до уредника на семинара, отъ почти всички видни слависти. Особнитѣ обстоятелства, които настѫпиха въ университета ни въ началото на тая година, сега ми прѣчатъ да дамъ подробенъ отчетъ за семинарнитѣ засѣдания прѣзъ послѣднитѣ двѣ години, но това ще може да се направи въ слѣдната книга на «Извѣстията». Публикуванитѣ въ тая II. книга научни работи на студентитѣ сѫ четени и критикувани въ семинарнитѣ засѣдания. Само трудътъ на Ст. Младеновъ прѣдставя коренна прѣработка на една по-стара негова семинарна студия, която той е челъ въ семинара на 14 януари 1901 г. подъ заглавие: «За произхода и значението на граматическия родъ и за родовитѣ отношения въ индоевропейскитѣ езици»

Отношенията на старобългарскитѣ паметници къмъ епентетичното *л*.

Отъ П. Орѣшковъ.

Извѣстно е, че въ недалечно минало между славиститѣ имаше голѣма прѣпирня по въпроса, кой отъ сегашнитѣ славянски езици може да се счита за потомъкъ на онова нарѣчие, на което сѫ написани наричанитѣ сега „старобългарски" паметници. Заедно съ откриването на нови паметници и подробното имъ изучване, заедно съ по-дълбокото упознаване славянскитѣ езици и тѣхнитѣ нарѣчия панонската хипотеза трѣбваше да отстѫпи на македоно-българската. Едничкиятъ признакъ, който още може да прѣдизвиква нѣкакво съмнѣние въ стойностьта на новата хипотеза, е епентетичното *л*, защото такъво *л*, каквото има въ старобългарскитѣ паметници, не сѫществува сега въ българскитѣ нарѣчия. Поради това епент. *л* въ оная прѣпирня имаше пъкъ и сега има голѣмо значение. За да се изясни тая спорна точка, потрѣбно е отъ една страна всестранно да сѫ изучени славянскитѣ нарѣчия откъмъ епентетичното *л*, а отъ друга — точно да е разрѣшенъ въпросътъ, какви сѫ отношенията на старобългарскитѣ паметници къмъ него. Когато четѣхъ, за да си изясня сегашното състояние на тоя въпросъ, забѣлѣжихъ, че не е направено всичко възможно, което би помогнало да му се даде точенъ отговоръ. Че въпросътъ не е изчерпанъ и че моята работа не е неумѣстна, ще се разбере отъ слѣдния бѣгълъ погледъ и бѣлѣжки върху писаното по него. Прѣгледа си ще направя по хронологиченъ редъ, защото мисля, че сѫ много интересни и поучителни „заблужденията на врѣмето си" по тоя въпросъ.

Миклошичъ въ Сравнителната си граматика[1]) казва между другото: „Старословенскитѣ форми стоятъ на 3 степени: въ най-старата степень намираме слѣдъ устнитѣ съгласни неотслабено *i*, въ по-младата *i*-то минало въ ь, въ най-младата ь изпаднало та има за слѣдица епентезата на *л*“ (стр. 229). Съгласно съ това М. приписва на Зографското евангелие найстаритѣ форми, а най-новитѣ били правило въ Супрасълския паметникъ (сжща стр.). Споредъ Миклошича ‚старата‘ форма напр. **любиѥнъ** дала формата **любьѥнъ**, а тази послѣднята — **люблѥнъ**. Ала ако вземемъ прѣдъ видъ закона за измѣнението на ь прѣдъ йогирани вокали, то трѣбва да приемемъ, че отъ формата **любьѥнъ** сж произлѣзли двѣтѣ други: **любиѥнъ** и **люблѥнъ** (послѣднята прѣко **любѥнъ**), а не както излиза споредъ Миклошичевото положение. Въ полза на това обяснение говори и една бѣлѣжка на Сергѣя Северьянова.[2]) Отъ една страна М. казва, че формитѣ отъ ‚най-младата възрасть‘ били правило въ Супр. (стр. 229), а отъ друга, че многото случаи безъ *л*, които ни прѣдставя Супр., не говорѣли за прѣдимството му прѣдъ глаголичнитѣ извори (стр. 230(5)). Тѣзи противорѣчиви мисли на М. не могатъ дà удовлетворителенъ отговоръ на поставения въ началото въпросъ. Накрай М. привежда часть отъ формитѣ съ и безъ *л* изъ Зографското евангелие, Клоцовия паметникъ, Асемановото евангелие, Супрасълския сборникъ и Савината книга.

Вондракъ написа (на 1886 год.) по сжщия въпросъ обстойна статия подъ насловъ: „Zur Kritik der altslovenischen Denkmale.“[3]) Еднаквостьта на моята тема съ темата на Вондрака ме кара да считамъ, че е необходно да изложа, макаръ и на кратко, съдържанието на послѣднята.

Вондракъ прави най-първо двѣ прѣдположения: 1) че паметницитѣ произхождатъ отъ епохата на изчезването на *l* epenth. и 2) че тѣ произхождатъ отъ епохата на неговото пораждане. Първото той отхвърля, като казва, че хронологичниятъ редъ на паметницитѣ, съставенъ при такъво прѣдположение, противо-

---

[1]) Fr. Miklosich, Vrgl. Grammatik, Lautlehre, zweite Ausgabe, 1879. Wien, стр. 228—232.

[2]) Сравни изданието отъ сжщия на Супр., стр. 352. 11., вж. моя стр. 6.

[3]) Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, 112 Band, стр. 744, „Zur Kritik. . . . «Das l epenthetische»“, V. Vondrák.

речи на редоветѣ, съставени споредъ други езикови свойщини, и като изкарва чрѣзъ сравнение на нѣколко думи — славянски, литовски и готски, — че началото на *l* epenth. е отъ епоха много по-раннина отъ тази на паметницитѣ, отхвърля и второто прѣдположение. Тогава какво остава да се заключи? — Трѣбва именно да приемемъ, че употрѣбата на *l* epenth. въ паметницитѣ е основана на неживъ говоръ и затова непослѣдовна. Отхвърлянето на първото прѣдположение прѣдполага точно да сѫ изучени паметницитѣ въ това отношение, а тъкмо това не е направено. Заключението, което прави прѣдварително, иска да потвърди и съ наблюдения върху паметницитѣ. Казва, че въ Супр., Клоц. и Сав. кн. се срѣща само формата *zemi*; въ Ас. — 25 пѫти *zemi*, а само 6 *zemli*; въ Мар. — 50 п. *zemi*, 3 п. *zemli*; въ Зогр. — 16 п. *zemi*, 30 п. *zemli*, а въ Зогр. б. само *zemi* (4 пѫти). „Писачътъ, който е писалъ *zemli*, не е могълъ да си даде смѣтка върху това, кога въ една и сѫща дума трѣбва да се туря *л*-то...“ (стр. 750). По-нататъкъ В. казва: „Може напр. да се спори, че *л*-то е било нѣкога въ *zemi* и че съ врѣме изпаднало отъ тамъ; може още да се спори, дали това прѣдположение се подкрѣпя отъ обстоятелството, че въ най-старитѣ паметници, значи въ Зогр., Асем. и Мар., се срѣща *zemli*, когато въ по-младитѣ, Супр. и Сав. кн., го замѣстя *zemi*. Любопитно е, защо тъкмо въ тази форма *л*-то да е изпаднало, докато въ другитѣ падежи на тая дума въ сѫщитѣ паметници да се срѣща твърдѣ често; въ Зогр. напр. нигдѣ не се срѣща zemja, zemję и т. н. покрай *zemi*“ (стр. 750). Нека забѣлѣжимъ тукъ, че не сѫ равни фонетичнитѣ условия при zemi, zemję и zemja, слѣдователно можемъ да очакваме липса на *л*-то въ zemi, а едноврѣменно съ нея и присѫтствие на сѫщото въ zemja, zemję. Обръща внимание обстоятелството, че В. отива къмъ заключенията си не направо отъ самитѣ фактове, но се мѫчи тѣхъ да подведе къмъ прѣдварително съставено мнѣние. Може би заключенията на Вондрака въ случая да бѫдатъ вѣрни, но то би било една случайность. И не ще бѫде чудно, ако В. ни изненада понататъкъ съ нѣкое особно заключение. — Слѣдва по-длобокъ прѣгледъ на 6 паметника. Като посочва всичкитѣ случаи съ *l* epenth. въ Супр., В прави бѣлѣжка, че тоя паметникъ, раздѣленъ на 3 равни части, ще съдържа въ първата 52 случая съ *l*,

въ II-та — 27, а въ III-та — 18; това В. обяснява съ влиянието на говора на прѣписвача върху прѣписа: колкото повече прѣписвалъ, толкова по-българинъ ставалъ прѣписвачътъ (стр. 752). Да би било изкарано на явѣ, че еднакво число случаи, прѣдполагащи *l* epenth., фигуриратъ въ тритѣ части на Супр., би могло тогава да се приеме това прѣдположение, но това не е сигурно, защото самъ В. на стр. 752 се отдумва така: „Имамъ намѣрение, ако врѣмето ми позволи, да събера и всички форми безъ епентетично *л* въ отдѣлнитѣ третини; едва тогава ще бѫде ясно отношението." — Вмѣсто очакваното *л* Супр. току-речи навредъ има *ь*, по нѣкѫдѣ то се изпуща, както става и съ йотата. Тѣзи особности Вондракъ счита за концесионни, които прѣписвачътъ далъ на своя говоръ, та мисли, че нито *ь*, нито *j* прѣдаватъ говорния говоръ. „Че писачътъ не е ималъ понятие за първоначалното значение на *l* epenth., ни доказватъ най-добрѣ погрѣшнитѣ форми като bezumьlju, bezumьli, bezuml'i" (стр. 754). Вондракъ се спира повечко върху тѣзи форми и си съставя мнѣние, че въ тѣхъ *ь* е служило само да дѣли за окото неудобнитѣ съгласни групи. Очевидно е, че формитѣ съ *l* epenth. сѫ резултатъ отъ взаимовлиянието между оригинала и говора на прѣписвача, обаче отъ Вондраковитѣ разсѫждения не може да се отсѣче, кое отъ тѣхъ е въвеждало или изхвърляло *l*-то. Омекчителниятъ знакъ и йотата изпълнявали споредъ Вондрака една и сѫща функция, защото веднажъ *l* съ омекчителенъ знакъ е послѣдвано отъ йотиранъ вокалъ. — Като привежда отъ Савината книга само случаитѣ безъ *l*, основавайки се на своитѣ наблюдения, В. счита, че Сав. книга е отъ Супр. малко пò-послѣдовна въ употрѣбата на епентетичното *л*. Особность на Сав. кн. е, че ни веднажъ не иде слогъ начеващъ съ *j* слѣдъ *l* epenth., съ изключение на *ê* (сир. *ѣ*, стоеще вм. *ja*) и на *ju* (стр. 757). Това било, мисли В., въ свръзка съ общото явление, споредъ което въ Сав. кн. *ją* и *ja* не стоятъ слѣдъ съгласна; въ извънредни случаи ги имало само слѣдъ *н*. Форми като zemьskъ не счита за форми съ липсало *л*, защото формата zemlьskъ се срѣщала веднажъ само срѣщу 14 случая безъ *л*. — Отъ Асем. сѫ изброени само формитѣ безъ *л*. Бѣлѣжи се, че писачътъ не замѣстя *л* съ *ь*, че йотата се задържа, па се и пропуща. Напомня се важната бѣлѣжка на Миклошича (Vrgl. Gram. I², стр. 231), че въ Асем. епентетичното *л* често се

срѣщало написано надъ реда. Изброени сѫ случаитѣ безъ *л* още отъ Зогр. и Мар. Въ Зогр., бѣлѣжи Вондракъ, йотата не е имала службата да омекчава *л*-то, тъй като то си е снабдено съ омекчителенъ знакъ. Липсата на *л* и отношението изобщо на Мар. и Клоц. спрѣмо това *л* потвърждавали мнѣнието, че прѣписвачътъ на тѣзи паметници билъ сърбинъ или хърватинъ. Въ новата часть на Зографското евангелие случаитѣ безъ *л* били много, а тѣзи съ *л* — само три. За Слуцкия псалтирь В. споменува само, че съдържалъ форми безъ епентетично *л*.

Това е въ кратцѣ главното, което В. по-широко развива та вади слѣднитѣ заключения: „Имаме старословенски паметници отъ X в. и отъ по-късно врѣме, въ които се намиратъ примѣри безъ епент. *л*, а между послѣднитѣ има случаи, които не могатъ прѣдставя състоянието на единъ езикъ прѣзъ даденъ периодъ, нито пъкъ могатъ установи разликитѣ въ възрастьта на паметницитѣ“ (стр. 763); „нашитѣ паметници сѫ прѣписи отъ оригинали, които трѣбва да сѫ били много по-редовни откъмъ употрѣбата на епентетичното *л*; това се вижда отъ сравнението на паметницитѣ“ (все тамъ); „споменатитѣ прѣписи ще да сѫ правени отъ лица, въ езика на които *л*-то не е било правило: само така можемъ си обясни несъгласието въ изпущанието на това *л*“ (стр. 764); „отъ изказанитѣ съобрàзи, вѣрвамъ, ще трѣбва да се заключи, какво Зогр. и Мар., както и Сав. кн. и Супр. сѫ прѣписи отъ **панонски** оригинали — прѣписи, направени отъ българи или др. славяни, живѣли между българи или пъкъ били подъ влиянието на бълг. езикъ“ (все тамъ); „Glag. Fragm., произлѣзли вѣроятно отъ панонски източникъ, могатъ да докажатъ, че произходътъ на l epenth. въ езика на паметницитѣ трѣбва да се търси въ Панония“ (стр. 766). По-рано В. изказва и доказва мисъльта, че въ българския езикъ прѣзъ онова врѣме, когато били правени прѣписитѣ, не се употрѣбяло вече епентетичното *л*, че то не се чувствало у него и като архаизъмъ. Повечето прѣписвачи били българи и, ако би било говорено отъ тѣхъ епент. *л*, то „тѣ щѣха съ повече почить и по-разумно да го употрѣбятъ, щѣше *л*-то да е отбѣлѣзано вредъ, гдѣто го очакваме“ (стр. 764). „При все това въ послѣдно врѣме това мнѣние имаше опорити противници; и сега дори има нѣкои слависти, които по никакъвъ начинъ не отстѫпятъ отъ него, при всичко че всѣки непрѣдвзетъ

филологъ трѣбва да признае, че този допущанъ старобългарски езикъ отъ сега нататъкъ ще принадлежи къмъ митичнитѣ специалитети на славистиката“ (765).

Лишно е да споменувамъ, че сега Вондракъ не подържа тази „панонска“ хипотеза, ако и да си служи въ извѣстенъ смисълъ съ назива „панонски“ паметници, но това, което ни важи въ случая — е, че доказитѣ на сѫщата хипотеза, основани върху епентетичното л, не сѫ още обезцѣнени.

Лескинъ въ „Handbuch der altbulgarischen Sprache,“ 2 изд., § 30.$_5$, — дава слѣднитѣ свѣдѣния за отношенията на старобългарскитѣ паметници къмъ l epenth.

„Въ Зогр. епентетичното л стои винаги прѣдъ ꙗ, ѥ, ю, ѧ, ѩ, а прѣдъ ь, и може и да отсѫтствува, и отсѫтствува твърдѣ често. Сѫщото напълно важи за Мар. и Клоц., изобщо за Асем. и Молитв., само че въ тѣхъ има нѣколко случая съ изпуснато л и прѣдъ други гласни, освѣнъ прѣдъ ь, и.... (даватъ се примѣри единични). Въ Псалт. л-то липсва, освѣнъ прѣдъ ь, и, и прѣдъ другитѣ гласни, макаръ и съвсѣмъ рѣдко. Въ Сав. кн. л-то отсѫтствува винаги прѣдъ и, тожу-речи безъ изключение стои прѣдъ ꙗ, ѧ, ѩ, а прѣдъ ѥ, ь употрѣбата му се колѣбае; при това прѣдъ ь прѣобладаватъ формитѣ безъ л. По такъвъ начинъ всички изброени до тукъ паметници се съгласуватъ въ употрѣбата на епентетичното л, докато това не е тъй съ Супр.: у него, ако и да се срѣща л-то прѣдъ всички гласни, количеството на случаитѣ съ л е незначително“. Липсата на l ер. и замѣстването му съ ь били правило за Супр.; ь билъ въ тѣзи случаи само ортографично срѣдство — служилъ да се означи, че напр. ставьѭ трѣбва да се чете като stavją, дѣто първия слогъ е закритъ, а вторията се почва съ j. Формитѣ, като избавиѩше,[1]) приставиѥнъ, които Миклошичъ счита за най-стари, Лескинъ, както Потебня[2]) и Вондракъ[3]), счита за произлѣзли при прѣписа и основани на замѣната между ь и и въ други случаи.

---

[1]) Вж. nota на стр. 352, редъ 11 въ изданието на Супр. отъ С. Северьянова: „з(ъбла)ше сѧ ἐχλονεῖτο, но ъбла выскоблено (надстр. зн. уцѣлѣлъ), и очень поздной рукой написано бавна; ....; вычеркни у Лескина (Гр. § 30) избавнаше 260....“

[2]) Archiv für slav. Philologie, т. III, стр. 612, или Русскiи Филолог. Вѣстникъ, г. 1879, т. II, стр. 206—статия: „О нѣкоторыхъ случаяхъ влиянiя небности на согласные звуки,“ Потебня.

[3]) „Zur Kritik der altslov. Denkmale,“ стр. 748.

Наблюденията на Лескина могатъ ни задоволи отъ една страна, но не и напълно, защото не е изтъкнато, дали тѣзи отбѣлѣжени различия само случайно сѫ възникнали при прѣписитѣ или пъкъ сѫ били качество на самитѣ оригинали; не е опрѣдѣленъ хронологичниятъ редъ на паметницитѣ съ огледъ къмъ l ер., ако се прѣдположи, че тѣ принадлежатъ на едно нарѣчие, нито диялектниятъ, ако се прѣдположи, че тѣ сѫ рожба на нѣколко нарѣчия.

Трѣбва да спомена още едно нѣщо, което ще ни изясни още по-добрѣ състоянието на въпроса за старобългарското епентетично *л* — то сѫ думитѣ на Шчепкина[1]) върху сѫщото. За да отговори на въпроса, какъ се е отнасяла „старославянската“ писменость къмъ l epentheticum, Шчепкинъ ни упѫтва къмъ цѣннитѣ и твърдѣ вѣрни наблюдения на Вондрака (стр. 261). По-долу обаче той казва: „Но В. съвсѣмъ не е правъ, като допуща, че l ер. е черта на панонската фонетика, за която ние почти нѣмаме право да говоримъ“ (сѫщ. стр.) и подържа, че l epentheticum е черта на езика на първоучителитѣ. Това Шч. твърди главно възъ основа на Остромировото евангелие, за което казва: „Обстоятелството, че Остромировото евангелие послѣдовно пази l epentheticum, не може да се тълкува изключително съ влиянието на руския езикъ“. (Стр. 262). Единъ примѣръ, на който случайно се натъкнахме, ни кара да се съмнѣваме въ твърдѣнието, че Остром. ев. е послѣдовно откъмъ l epenth. Той е слѣдния: Остр., 210б. — а дроузии оученици корабницемъ приидоша, срав.: ӑ дроузи оученици кораблицемь приидѫ. Зогр., 173, стихъ 8. — Но и да приемемъ мнѣнието на Шчепкина, какво още въ X. в. сѫществуватъ старославянски говори, които послѣдовно употрѣбятъ *л* епент., пакъ би било важно да се опрѣдѣли доколко всѣки единъ отъ паметницитѣ се е отклонилъ отъ това състояние, защото едно такъво опрѣдѣлѐние ще има значение за рѣшението на важни въпроси досежно паметницитѣ, разглеждани отъ различни страни. Това Шч. не е направилъ, тъй като цѣльта му е да характеризува само езика на Сав. кн., а колкото за другитѣ паметници той посочва свѣдѣнията на Лескина,

---

[1]) В. Н. Щепкинъ, „Разсужденіе о языкѣ Саввиной книги“, Спб. 1899 г., стр. 257 и нат.; сѫщо и въ „Извѣстія Отдѣленія Русскаго языка и Словесности“, год. 1899, т. IV, кн. I, стр. 305—317. У мене страницитѣ сѫ означени споредъ отдѣлното издание.

които и ние току що приведохме. Особно за Сав. кн. Шч. дава таблица на съотвѣтнитѣ форми съ и безъ епентетично л. Сравнимъ ли формитѣ безъ л, дадени отъ Вондрака за Сав. кн., съ тѣзи, които дава Шчепкинъ за сжщата, ще намѣримъ, че у В. има повече форми, отколкото у Шч. Именно слѣднитѣ форми, които привежда В., липсватъ у Шч.:

vьzljuben *Joh.* 14, 21 (2); 14, 21 (92); *Matth.* (138); 3, 17 (145);
pristąpьši *Matth.* 9, 20 (16); *Luc.* 8, 44 (37); *Matth.* 28 9 (116);
prêlomь *Matth.* 14, 19 (20);
pristąpь *Luc.* 10, 34 (41); *Matth.* 25, 20 (80); 25, 22 (80) 26, 49 (86); 28, 2 (115); 28, 18 (117); 4, 2 (145).
pristąpьše *Matth.* 15, 23 (52); 25. 50 (87); 26, 73 (89); 26, 73 (105).
pristąpьšemъ *Matth.* 26, 60 (88); 26, 60 (104).
pristąpьša *Matth.* 26, 60 (104).
črьvenoją *Matth.* 27, 28 (110).
blagoslovenъ *Luc.* 1, 42 (118) два пжти.

Отъ друга страна формитѣ: иерслимѣне 146b и земи 26, 57b, 72b, 73, 76b, 91, 107, 109b, 112, 123, 123b, 132b, 138, които Шч. отбѣлѣзва, не сж отбѣлѣзани отъ В.[1]) — У Шч.

---

[1]) Формитѣ земи и земли, които могатъ се произве отъ една и сжща основа, Вондракъ произвежда отъ двѣ различни. Сравни за това въ неговата „Altkirchenslavische Grammatik“ (Berlin, 1900.), стр. 121 и въ неговия „Glagolita Klozův“ (v Praze, 1893“), стр. 21. Единичнитѣ примѣри, които В. дава, за да докаже това си твърдѣние, не могатъ да ни убѣдятъ. Въ формата землья (Супр. 188.26) малкиятъ ерь нѣма фонетично значение, тамъ той е поставенъ по сжщитѣ причини, по каквито напр. и въ оуправьленъ, мьвенье и пр. — Споредъ това считамъ формата землья за произлѣзла отъ земля (донѣкждѣ вѣроятно е, че тая форма въ оригинала е гласѣла землеья или земльеья), тв. п. по a-основи, а не по i-основи. — Съ прѣдположение, че земли за врѣмето, когато е прѣписанъ Супр., се склоня по -i осн., както и по -a, но при послѣдното съ изпуснато л', ще имаме съвпадежъ на формитѣ за дат. и мѣст. п., а различие за род. и зв. Ако по това врѣме зем- е вървѣла по -i скл, а не по -a, то трѣбваше да има поне единъ род. п. на -и. Всички род. падежи, които авторътъ намира въ Супр., окончаватъ не на -и, а сж съ окончание отъ -a скл. Отъ тукъ нека се сжди за обноската ми къмъ форми като земльнъ и пр. Явно е, че Шчепкинъ, като привежда въ своята таблица къмъ формитѣ безъ л и земи, не подържа мнѣнието за двойната основа. Въ посочената граматика (на стр. 122) Вондракъ казва между другото и това: „Колкото по-различенъ е езикътъ на единъ паметникъ отъ първоначалния езикъ, толкова по-често се потушава л-то. Така то се задържа въ Зогр. и Син. пс., а Супр. и Сав. кн. сж въ това отношение съвсѣмъ противоположни“. Възъ основа на какво В. изказва тая важна за случая мисъль? Възъ основа на онѣзи ли наблюдения, които прѣди малко разгледахме? Не е възможно ония данни, които му послужиха да отхвърля старобългарския езикъ, да сж били основа и на това

формитѣ безъ l epenth. сѫ всичко 20 вида; отъ тѣхъ той 11 вида счита за произлѣзли или при прѣписа отъ глаголичния оригиналъ, или поради дисимилация, или по подобие на съотвѣтни форми съ окончания, непрѣдхождани отъ l epenth, та оставатъ въ смѣтката му безъ l epenth. всичко 9 форми, у които главно стоятъ jь, jи. Тѣзи именно форми Шч. приписва на живия говоръ на писеца. Отъ формитѣ съ епент. л Шч. счита л въ безоумьлю за чуждо на говора на прѣписвача, а форм. земле съ л счита за литературна; формата крѣплні била съмнителна. Задържането на епентетичното л въ останалитѣ форми се обяснява съ особния характеръ на слѣдващата гласна и на прѣдходната съгласна; по този начинъ Шч. намира послѣдовность въ употрѣбата на епент. л въ Сав. кн. и противопоставя това си мнѣние на онова, споредъ което нашето л' въ „старославянскитѣ“ паметници се дължало на литературна традиция.

Обаче тая традиция, която Шч. отхвърля, не може да се откаже напълно, защото Сав. кн., както и другитѣ старобългарски книжовни паметници, сѫ прѣписи на свещени оригинали, — обстоятелство, което не допуща голѣми отклонки на прѣписитѣ отъ първитѣ. Извънъ тоя съобразъ, вземемъ ли прѣдъ видъ и това, че дори въ Остр. ев. има примѣръ безъ л епент. (единъ вече знаемъ, а има може би и други), то оправдано ще бѫде възникването на мисъльта, че нередовната употрѣба на това л е била качество и на самитѣ оригинали. Тази мисъль се подкрѣпя и отъ обстоятелството, че живиятъ езикъ (а едноврѣменнитѣ оригинали на сегашнитѣ старобългарски паметници сѫ безъ друго изразъ на живъ езикъ), прѣзъ кой-да-е моментъ на своя животъ не прѣдставя правилна цѣлость, че въ него прѣзъ кой-да-е моментъ различнитѣ процеси се намиратъ на различни стадии — едни сѫ въ пълния си развой, други се свършватъ, а трети едва що сѫ заченати. Сѫщата мисъль се потвърждава отъ страничния съобразъ, който прави Облакъ,[1] като мисли, че е невъзможно да се припише тая непослѣдовна употрѣба на *l* epenth. на влияние

твърдѣние; а нови наблюдения да е правилъ В. не знаемъ. Грѣшката и тогава и сега е една и сѫща: тогава се подвеждаха фактоветѣ къмъ панонската хипотеза, сега — къмъ македонобългарската.

[1]) 1) Archiv f. sl. Phil., B. XVII, 457, 459—461. — 2) П. А. Лавровъ, „Библиография“ въ Извѣст. отдѣл. Русскаго языка и Словес.,“ год. 1901., т. VI, кн. 1., стр. 315.

отъ странично нарѣчие, тъй като би излѣзло, че това влияние напр. за Зогр. се оказало само откъмъ *l* epentheticum. Но нема̀ случаитѣ съ и безъ *l* epenth. сами по себе и съ своитѣ взаимни отношения не могатъ потвърди или отхвърли рѣшително тая мисьль? Това още не е опитано, защото прѣди всичко не сѫ издѣлени всичкитѣ случаи, които иматъ значение за разрѣшението на въпроса, — и послѣ, защото още не е опрѣдѣлено мѣрилото за непослѣдовность: не е опрѣдѣлено, що се разбира тукъ подъ думата „послѣдовность". Разбираме ли подъ нея всемѣстна употрѣба на епентетичното *л*, не ще можемъ да дойдемъ до заключения по̀-сигурни отъ тѣзи, за които до сега говорихъ. Главното нѣщо, което ни се прѣдлага тукъ отъ паметницитѣ, сѫ случаитѣ съ и безъ *l* epenth. Трѣбва да се открие онова, което свръзва причинитѣ съ самитѣ случаи; трѣбва да се види, дали състоянието на тѣзи случаи не хармонира съ нѣкой стадий отъ живота на едно нарѣчие. За да се види пъкъ това, необходно е да се изясни начина, по който епент. *л* е възниквало и чезнѣло. Споменатото изяснение не ще бѫде мѫчно слѣдъ думитѣ, които Шчепкинъ[1]) изказва по тоя въпросъ, но каза се вече, че Шчепкиновото мнѣние, сир. че езикътъ на първоучителитѣ послѣдовно пазѣлъ епент. *л*, е съмнително, та ето защо се налага да се изработи независимо отъ неговитѣ мисли възгледъ върху сѫщото нѣщо.

Самостойното мнѣние, до което ни доведе примѣрътъ изъ Остр. ев., мнѣние, потвърдено отъ съобраза на Облака, ясно изказва въ 1900 г. Ягичъ.[2]) Той казва: „Цѣлото явление, особно ако вземемъ въ съобразъ различнитѣ старо-и срѣднобългарски паметници, върви тъй, като че прѣзъ 9. в. въ прѣдѣлитѣ на българ. и макед. словенски езикъ отхвърлянето на *l* epenth. се намирало още въ наченъ стадий, и единъ такъвъ стадий се отразява въ повечето отъ нашитѣ най-стари паметници". Ние вѣрваме на това заключение, прѣдпоставкитѣ на което сѫ у самия авторъ, но намъ не е извѣстно, именно какъ върви това явление, нито можаха, както се изложи, да ни удовлетворятъ разгледанитѣ по-горѣ издирки. Сѫщитѣ не ни

---

[1]) Разсужденіе о яз. Савв. кн., стр. 258.

[2]) Vatroslav Jagić, Zur Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache, § 50. — въ Denkschriften der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Phil.-histor. Classe, B. XLVII, S. 56.

уясниха „вътрѣшната свръзка на най-древнитѣ старо-църковно-славянски езикови паметници, не ни уясниха постепенната имъ еволюция“ [1]) и откъмъ епентетичното *л*. Това изяснение досѣга общата лингвистична основа, която постоянно спазва за издирвача интересность на въпроса за различнитѣ сѫдби на старославянската писменость (все тамъ).

Отъ краткия прѣгледъ, що направихъ до тукъ, се вижда, че считамъ за необходно:

1) да установя мѣрка, която ще ни служи да цѣнимъ паметницитѣ, дали и доколко сѫ послѣдовни или не откъмъ епентетичното *л*;

2) да дамъ пълно фактично освѣтление върху отношенията на старобългарскитѣ паметници къмъ епентетичното *л* — и

3) да се опитамъ да опрѣдѣля отношенията на тѣхнитѣ оригинали пакъ къмъ епентетичното *л*.

I. Мѣрка за послѣдовность.

Еволуцията на езика прѣдполага еволуция на отдѣлнитѣ езиковни фактове. И епентетичното *л* като такъвъ фактъ си има развой, двѣтѣ крайни точки на който ще се характеризуватъ съ пълното му отсѫтствие; свой развой, прѣзъ който можемъ различи двѣ главни врѣмена — възходно врѣме, прѣзъ което употрѣбата на епентетичното *л* расте, низходно — прѣзъ което тая употрѣба се намалява. И когато се нагърби човѣкъ да опрѣдѣли отношенията на единъ книжовенъ паметникъ къмъ тоя фактъ, разбираме, че тая си цѣль той ще постигне, ако може да опрѣдѣли, къмъ кой стадий на тоя развой се отнася езикътъ на дадения паметникъ. Ето защо е нуженъ единъ общъ погледъ, който да даде характеристика на всѣки отъ отдѣлнитѣ моменти на онзи развой, характеристика свързана съ самитѣ случаи, та на каквато характеристика отговаря дадениятъ паметникъ споредъ своитѣ случаи съ и безъ *l* epenth., къмъ такъвъ стадий и да го отнесемъ.

---

[1]) Все тамъ на стр. 55 Ячичъ, като групира изучванията, ставали съ цѣль да се разрѣши въпроса за произхода на църковно-слав. езикъ, въ двѣ посоки: една — задълбочаване въ изучването на паметницитѣ, друга — диялектоложко изучване на съврѣменнитѣ македонски и южнобълг. говори, изброява нѣкои съчинения отъ първата посока и казва за тѣхъ: „Die Tendenz aller dieser Studien geht dahin, den inneren Zusammenhang der ältesten altkirchenslavischen Sprachdenkmäler, d. h. die allmählige Evolution derselben in grammatischer und lexikalischer Beziehung klar zu legen“.

Началото, зараждането на *l* epenth. е станало по механиченъ начинъ: такива сѫ началата на фонетичнитѣ промѣни. Главниятъ законъ, който рѫководи механичнитѣ промѣни, е законътъ за запазването на енергията; приложението на тоя законъ и въ областьта на лингвистичнитѣ форми е добрѣ познато. Въ случая асимилационното влияние между тритѣ съставни звукове на типа „устна съгл. + ɩ + вокалъ" ще се изрази при учленението главно въ положението на езика, а въ акустичния ефектъ допустимо е понижаването на височината на вокала, защото устнитѣ малко удължаватъ устния разнаторъ. Резултатъ отъ това асимилационно влияние ще бѫде възникването на *л̑*.[1]) Хармонията, която владѣе между звуковетѣ на единъ езикъ, опрѣдѣля, че епентетичното *л* е необходно въ всички съчетания отъ посочения типъ. Тая необходность не е еднаква въ разнитѣ видове съчетания, защото разнитѣ видове съчетания не прѣдставятъ еднакви условия, звукофизиологически погледнато. Колкото по-различни сѫ въ учленението си членоветѣ на съчетанието, толкова по-необходна ще бѫде асимилация, толкова по-рано ще възникне епентетичното *л*. Ето защо можемъ приe, че редътъ на появата има за начало съчетания съ *a*, а за край — такива съ *i*, сирѣчь първомъ *л* се е явило въ съчетанията нпр. вɩа, а по-сетнѣ въ съчетанията вɩi. Съчетания съ вокали, които по учленението си се нахождатъ между *y*· *o*· *a*· *e*· *i*, заематъ съ епентетично *л* съотвѣтнитѣ мѣста въ реда на появата. Освѣнъ гласната могълъ би да има значение въ постепенната поява на епентетичното *л* и другиятъ елементъ на съчетанието — устната съгласна. Обаче различията между устнитѣ съгласни сѫ малки та надали устната съгласна е имала голѣмо значение въ реда на появата. Въ дѣйствителность тоя идеаленъ редъ не ще бѫде тъкмо такъвъ, той ще се запази само приблизително, защото ще има изключения, прѣдизвикани отъ аналогията.

И тъй, прѣзъ началния стадий случаитѣ съ *л* ще се увеличаватъ отъ съчетания съ *a* въ посока къмъ съчетания съ *i*. Кой отъ два съсѣдни момента въ тоя растежъ е по-младъ или по-старъ, ще се опрѣдѣли отъ отно-

[1]) Споредъ това обяснение *л̑*-то не е вметнато, слѣдователно називътъ „l epentheticum" не е правиленъ. При все това азъ го задържамъ, защото той именно е свързанъ съ историята на въпроса.

шението на случаитѣ съ *л* къмъ случаитѣ безъ *л*, взети изобщо и отдѣлно по групи споредъ вокала.

Стигаме до оня периодъ, прѣзъ който епентетичното *л* е широко разпространено и стои вредъ, гдѣто го очакваме. Знаемъ, че при други езикови фактове прѣзъ врѣмето на всемѣстната имъ употрѣба се появяватъ аналогични образувания. Аналогията въ случая по-бързо ще разпространи *л*-то въ съчетанията отъ типа „уст. + ɪ + вокалъ“, но пакъ аналогия, само че обратна, ще прѣдизвика изпущане на *л*-то: съчетания отъ типа „уст. + вокалъ“ ще влияятъ на съотвѣтнитѣ съ *л̕*. Единъ примѣръ:

1 л. ед. ч. сег. вр. исправлѭ, славлѭ,
3 л. „ „ „ „ исправлѣтъ, славѣтъ;

послѣднитѣ като влияятъ на първитѣ могатъ да прѣдизвикатъ формитѣ исправлѭ-исправьѭ, или славлѭ-славьѭ, и т. н. Дори ако допуснемъ, че не е станала физиологична промѣна,[1]) все пакъ аналогията ще си остане като разрушителенъ факторъ, макаръ и не тъй бързъ. Ако ли пъкъ е настѫпилъ процесъ, който не търпи *л*-то, все пакъ изчезването на *л* ще стане постепенно, послѣдовно. Тая постепенность опрѣдѣлятъ отъ една страна послѣдовностьта въ измѣненията, които обезцѣняватъ *л*-то, а отъ друга — вѣковната му употрѣба, която е оставила дълбоки слѣди въ езиковата паметь. Епентетичното *л* ще почне да се отстранява най-напрѣдъ тамъ, гдѣто е най-младо, най-неукрѣпено. Въ съчетанията съ *a* епент. *л* е най-необходно, най-старо, най-много употрѣбяно, затова най-дълбоко врѣзано въ паметьта. Слѣдователно въ съчетанията съ *a* то ще изчезне най-сетнѣ. Споредъ това редътъ на изчезването ще бѫде обратенъ на реда на появата, сир. ще се изпуща *л*-то най-първо въ съчетания съ вокалъ *i*, а най-сетнѣ въ съчетания съ вокалъ *a*.

И тоя редъ въ дѣйствителность не ще бѫде тъкмо такъвъ, а само приблизително запазенъ.

И тъй прѣзъ крайния стадий случаитѣ безъ епентетично *л* ще се увеличаватъ отъ съчетания съ *i* въ посока къмъ съчетания съ *a*. Кой отъ два съсѣдни момента въ това

---

[1]) Сравни: Л. Милетичъ, Особноститѣ на Марийнския паметникъ. Периодическо списание на бълг. книжовно дружество въ Срѣдецъ, кн. XIX и XX, стр. 243—244.

низходно за *л* врѣме е по-старъ или по-младъ, ще се опрѣдѣли отъ отношението на случаитѣ съ *л* къмъ случаитѣ безъ *л*, взети изобщо и отдѣлно по групи споредъ вокала.

* * *

Краткото разсѫждение, което направихъ до тукъ, мисля, опрѣдѣля, кѫдѣ трѣбва да търсимъ послѣдовность, ако имаме всички случаи съ и безъ епентетично *л*. Именно съ тая цѣль пристѫпямъ къмъ главната часть на своята работа, като ще съпоставя всички фактове съ и безъ епент. *л*, които се срѣщатъ въ нашитѣ стари паметници, слѣдъ което ще изложа вече и заключителнитѣ си мисли по въпроса. Тукъ посочвамъ и съкратенитѣ названия на паметницитѣ, отъ които съмъ изчерпалъ примѣритѣ съ и безъ епент. *л*.

Зогр., Зогр. б. — Зографское евангелiе, изданное В. Ягичемъ. Berolini, 1879.
Клоц. — Glagolita Clozův, vydal D-r Václav Vondrák. v Praha, 1893.
Мар. — Марiинское четвероевангелiе съ примѣчанiями и приложенiями. Трудъ В. Ягича. Спб., 1883.
Асем. — Assemanovo izborno evangjelje. Na svêtlo dao D-r Ivan Črnčić. v Rimu, 1878.
Син. тр. — Euchologium, glagolski spomenik monastira Sinai brda, izdao D-r Lavoslav Geitler. Zagreb, 1882.
Син. пс. — Psalterium, glagolski spomenik monastira Sinai brda, izdao D-r L. Geitler. Zagreb, 1883.
Мак. л. — Македонски листъ (Fragmentum Ephremi Syri) на стр. 27 въ „Specimina linguae palaeoslovenicae, edidit V. Jagić, 1882.“
Сав. кн. — Саввина книга. Трудъ Вячеслава Щепкина. — Изданiе Отдѣл. русскаго языка и словесности Императорской Аакадемiи наукъ. Спб., 1903.
Супр. — Monumenta linguae palaeoslovenicae e Codice Suprasliensi edidit F. Miklosich. Vindobonae, 1851.
Супр. С. — Супрасльская рукопись. Трудъ Сергѣя Северьянова. Томъ I. Спб., 1904.
Унд. — Листки Ундолскаго, отрывокъ кириловскаго евангелiя XI-го вѣка. Е. Θ. Карски. Спб., 1904.
Слуц. — Слуцки псалтирь — на стр. 52 въ Specimina linguae palaeslovenicae edidit V. Jagić, 1882.

Хил. — Хиландарскіе листки, отрывокъ кирилловской письменности XI-говѣка. С. М. Кульбакинъ. Спб., 1900
Остр. — Остромирово евангеліе 1056—1057 год, (второе) фотолитографическое изданіе. Спб., 1889.
Glagolitische Fragmente. Herausgegeben von D-r Karl Adolph Constantin Höfler und D-r Paul Ioseph Šafařík. Prag, 1857.
V. Jagić, Glagolitica. Kijever Blätter. стр. 45 и нат. въ Denkschriften der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Wien, 1890.

II. Фактове.

Зографско евангелие.

Въ Зографското евангелие се намиратъ слѣднитѣ форми съ и безъ епентетично *л*.

л' стои прѣдъ јь.

аврааміл'ь 69. 122.[1])
възл'юбль 162.
въпль 36.
древльнихъ 99.
древл'ьнихъ 100.
ізбавл'ьшемъ 83.
іѩковл'ь 69. 140.
корабл'ь 9. 57. 57. 57. 60. 97. 98. 145. 145. 145. 173.
коупл'ь 77.
коупльнаего 139.
погоубль 114.
поставльше 150.
пристѫпл'ь 37. 37. 41. 48. 104.
пристѫпль 46. 94.
пристѫпл'ша 100.

л' липсва прѣдъ јь.

авьша сѧ 101.
дивьше сѧ 125.
древьн'нмъ 4.
древьнимъ 3.
древьн'німъ 4.
земънꙑхъ 53.
корабʼь 2. 21.[2])
корабь 10. 17. 21. 21. 23. 60. 89.
оставь 2. 23. 40. 60. 74. 90.
оставьша 2. 2. 48.
оставьше 41. 58. 68. 74. 89. 104. 125.

---

[1]) Числата отъ дѣсно означаватъ страницата на изданието.

[2]) Отъ обстоятелството, че въ гръцки срѣщу корабь, корабль имаме χοράβι, не можемъ да сѫдимъ, че думата корабь въ стб. не се произнасяла като korabjь, още повече, ний имаме въ Зогр. освѣнъ случаитѣ корабл'ь и 2 случая съ отбѣлѣжена мекость — корабʼь 2, 21. Срав. V. Oblak, Einige Capitel aus der bulgarischen Grammatik въ Arch. XVII., S. 461.

пристѫпь 8. 9. 45. 45. 69. 74.
пристѫп'ь 37.
пристѫпьша 41.
пристѫпьше 17. 20. 22. 22. 23. 41. 42. 57. 64. 97.
пристѫпьшемъ 41.
прѣломь 21.
съподобьшен 125.

л' стои прѣдъ јн.

земл'н 5. 17. 44. 57. 60. 62. 73. 76. 96. 117. 120. 127. 127. 133. 145. 150. 160. 169.
земли 14. 14. 23. 24. 24. 46. 52.
земл'і 111.
ӥѣковл'н 81.
корабл'н 89.
корабли 146.
кораблицемь 173.
крѣпл'н 86.
крѣпл'ні 106.

л' липсва прѣдъ јн.

земн[1]) 3. 6. 10. 11. 12. 12. 13. 13. 18. 50. 90. 97. 105. 150.
зем'н 10. 37. 114.
кораби 2. 20. 21. 54. 60.
корабица 88.
корабицю 89.

л' стои прѣдъ јє.

ӑвраӑмл'є 117. 152. 152.
ӑвл'енне 52.
авл'енні 72.
ӑвл'енье 97.
ӑвл'еньѣ 83.
възeмл'ешн 122. 156.
възл'юбл'енъ 164.
възл'юбл'енаӑго 68.
възл'юбл'енъι 1. 15. 47. 62. 87. 101. 124.
въспрнемл'евѣ 133.
древл'є 14. 102. 102. 103.
емл'ете 144. 144. 152.
емлете 151. 152. 157.
емл'етъ 67. 101.
ӥзбавл'енъ 66.
ӥзбавл'енье 83. 127.
ӥзбавл'еньѣ 85.
корабл'емь 57.
колѣбл'емъι 13.
крѣпл'еі 47.
ослабл'ена 49.
ослабл'еноуемоу 10. 49. 49.
ослабл'еноумоу 10. 90. 90.
ослабл'енъ 8. 10. 89.
ослабл'енъι 2. 49.
ӧслабл'енѣемь 79.
ӧставл'енье 83.
отъемлетъ 116.
отъставл'енъ 116.
погъιбл'етъ 4.
поемл'етъ 4. 36. 36. 119.
прнемл'ете 67. 144.
прнемлете 144.

---

[1]) Сравни мнѣнието на Oblak въ Arch. f. sl. Ph. XVII., S. 461. и моя бѣлѣжка на стр. 8.

приемл'етъ 7. 63. 63. 102. 102. 102. 105. 114. 141. 149. 163.
приемлетъ 13. 13. 13. 163.
прославл'енъ 150.
приставл'еньѣ 90.
приставл'енннѣ 50.
приставл'ени 116.
прѣполовл'ение 148.
оуправл'енъ 102.
чръвленоѫ 43.
ѣвл'енье 135.

л' липсва прѣдъ је.

бл̃гвенаӑго 75.[1]
б̃лгс̃вена 81.[1]
благословени 38.[1]
бл̃гсвенъ 82.[1]
благословенъ 160.[1]
приставꙿенье 90.

л' стои прѣдъ ѣ (= ја).

ӑвлѣатъ 35.
ӑвл'ѣетъ 75.
ӑвраӑмл'ѣ 126. 152.
ӑврамл'ѣ 152.
благословл'ѣаше 135.
власвимл'ѣеши 157.
вьнемл'ѣте 108. 126. 128.
вънемл'ѣте 5. 7. 12. 23. 118.
дивл'ѣӑхѫ 8. 16. 20. 50. 54. 55. 58. 59. 65. 67. 101. 105. 148.
дивл'ѣхѫ 48.
емл'ѣте 157.
емл'ѣте 164.
земл'ѣ 2. 2. 3. 17. 35. 44. 53. 62. 72. 127.
і̆стрѣбл'ꙗ 59.
і̆ѣковл'ѣ 44. 51. 55. 77. 91. 126. 134.
і̆нам̃лѣнъ 149.
нам̃ѣне 47.
корабл'ѣ 21. 53. 58. 89. 89. 145. 145.
крѣпл'ѣӑше ся 83. 85. 130.
крѣпл'ѣӑхѫ 131.
л'юбл'ѣаше 157. 158. 163. 172. 173. 173. 174.
мльвл'ѣӑше 104.
невъф'талимл'ѣ 2.
оставл'ѣти. 107.
оставл'ѣѫ 165. 168.
оставл'ѣаше 48.
оставл'ѣетъ 36. 36. 119. 156.
о̆ставл'ѣемъ 105.
о̆ставл'ѣете 58.
о̆ставл'ѣѫтъ 119. 119.
подавл'ѣетъ 18.
подавл'ѣѫтъ 52. 97.
посрамл'ѣѫтъ 68.
поставл'ѣѫтъ 3.
приставл'ѣетъ 50. 90.
противл'ѣѫштеі ся 112. 127.
римл'ѣне 159.
славл'ѣӑше 112.
славл'ѣхѫ 23.
славл'ѣӑхѫ 50. 90. 94.

---

[1]) Лескинъ не привежда тия форми: той счита, че единичка форма съ липсало епент. л е приставʼенье (ср. Handbuch, § 30_5).

содомл'ѣ 119.
содомл'ѣнемъ 103.
срамл'ѣм са 120.
срамл'ѣѭ са 120.
оукрѣпл'ѣм 130.
оусрамл'ѣѭтъ 124.
ꙗвл'ѣеши 132.

л' стои прѣдъ ја.

емлаи 143.
земл'а 16. 17. 17. 71. 103. 106. 128. 161. 173.
капл'а 130.
клепл'а 161. 170. 174.
корабл'а 146.
приемл'а 18. 161.
приемл'аі 13. 163.
приемл'аи 13.
приемлаі 162.

л' стои прѣдъ јѫ.

авраамл'ѭ 112.
възeмл'ѭ 123.
възeмл'ѭтъ 55.
въжл'юблѫ 164.
въслѣплѫштѫѭ 141.
гыбл'ѫ 115.
гыбл'ѭштее 146.
емл'ѭтъ 97.
земл'ѭ 2. 4. 21. 37. 53. 58. 97. 97. 110. 111. 111. 134.
земл'ѫ 53. 130. 153. 173. 173.
капл'ѭштаа 130.
коупл'ѫ 122. 122.
л'юбл'ѫ 165. 174. 174. 174.
невъф'талимл'ѭ 2.
обемл'ѭтъ 93.
обьемл'ѭтъ 7.
оставл'ѭ 164.
осыплѫ 111.
отамл'ѭштааго 92.
отемл'ѭштюмоу 92.
погоубл'ѫ 146.
поемл'ѭтъ 119. 119.
поставл'ѫ 37. 37.
приемл'ѫтъ 52. 52. 56. 97.
приемл'ѭтъ 97. 99. 103. 103.
приемл'ѭште 144.
приемл'ѭ 144.
приемл'ѭ 144.
прославл'ѫ 161.
покѫпл'ѫтъ 58.
силоамл'ѫ 154.
славл'ѭ 153.
сънемлѫтъ са 169.
тръпл'ѫ 62.
тръпл'ѭ 101.
оуподобл'ѭ 8. 14. 95. 112. 112.
ꙗвл'(ѭ) 164.

л' стои прѣдъ ю.

корабл'ю 9.

Въ по-новата часть на Зографското евангелие (Зогр. б.) се намиратъ слѣднитѣ форми съ и безъ епент. *л*.

л' стои прѣдъ јь.

аврамлъ 32_{32}.

л' липсва прѣдъ jь.

землъстін 25_{25}.
ѣковъ (къ —) 32_{32}.
оставъ 30_{17}.
оставъше 32_{22}.
пристжпъ 26_{21}.
пристжиъ 27_{16}.

л' липсва прѣдъ jи.

земи 26_{18}, 26_{18}, 26_{19}, 33_{9}.

л' липсва прѣдъ jе.

възлювены 25_{5}.
избавение 29_{28}.
приеметъ 25_{5}.

л' стои прѣдъ ѩ.

дивлѣахж 28_{25}.

л' липсва прѣдъ ѩ.

давѣаше 26_{29}.
дивѣахж 33_{32}.
оставѣӗтъ са 34_{38}.
оставѣете са 33_{14}.
оусрамѣжтъ 31_{27}.
ѣвѣете 34_{28}.

л' стои прѣдъ jж.

коупліж 31_{5}.

л' липсва прѣдъ jж.

земьж 34_{35}.
приемжтъ 25_{25}.
прiемжщеi 25_{24}.

Клоцовъ паметникъ.

Въ Клоцовия паметникъ се намиратъ слѣднитѣ форми съ и безъ *l* epentheticum.

л' стои прѣдъ jь.

нѣковль I. 12.
оставльше 649.
ѣвль 714. 814.

л' липсва прѣдъ jь.

възлюбь II. 126.
древьнѣа 839.
ꙁемъны 101.
ꙁемьскаѣ 466.
прѣломь 378.

л' липсва прѣдъ јн.

ꙁємі 179. 361. 362. 364. 367. 644. 758. 789. 797. 808.

л' стои прѣдъ јє.

въꙁлюбленаа 541.
древле II. 107. 592.
ꙁємлєѩ 790. 811.
іꙁбавленьє 859.
ісправленьє 741.
исправленьє 507.
исправленью 577.
оставленьє 383.
пріємлємъ 531.
пріємлєтъ 631. 887. 890.
противленьє I. 19.
сърєбролюбленьє II. 144.

л' стои прѣдъ ѣ.

готовлѣахѫ сѧ 252.
ꙁємлѣ 563. 683. 761.
іꙁбавлѣѭтъ 637.
ісправлѣєши 505.
каплѣ 928.
прілѣплѣмі I. 132.
съвъкоупльѭште 534.
ѣвлєтъ I. 60. 642.
ѣвлѣм II. 68.
ѣвлѣм сѧ 866. 871. 873. 875.

л' стои прѣдъ јѧ.

ꙁємлѧ I. 62. 798. 862.
каплѧ 928.
въꙁємлѧ 680.
пріємлѧ 578.

л' стои прѣдъ јѫ.

ꙁємлѫ 422. 787. 798.
ꙁыблѫшті 683.
коупл ѫ 235.
поставлѫ II. 20.
пріємлѫ I. 75.
пріємлѫтъ 441.
пріємлѫштиѣ 452.
пріємлѫштєі 435. 438.

Марийнско евангелие.

л' стои прѣдъ јь.

авраамль 81. 165.
авраамль 284.
възлюбль 371.
въпль 92.
земльскаѣ 89.
избавльшиємь 196.
иѣковль 81. 165. 325.
корабль 337. 400.
коупль 183.
коупльнаго 320.
оставль 45. 55. 75. 101.
оставльша 117. 117.
оставльшє 102. 244. 291.
погоубль 267.
сподобльшен сѧ 291.
ѣвльша сѧ 236.

л' липсва прѣдъ jь.

дивьше сѧ 290.
дрєвьниимъ 13.
дрєвьнихъ 234.
дрєвьниихъ 235.
дрєвъниимъ 12.
зємъныѩ 127.
зємъныхъ 129.
зємъсции 60.
корабь 23. 25. 42. 50. 50. 50. 54. 126. 139. 139. 145. 211. 387. 337. 400.
корабъ 139. 145. 229. 231.
оставь 145. 176. 213.
оставьше 80. 141. 163. 176. 211.
поставьше 347.
пристѫпь 21. 23. 58. 63. 67. 76. 93. 94. 94. 94. 101. 110. 111. 113. 118. 165. 176. 221. 224. 304.
пристѫпьша 103. 234.
пристѫпьше 42. 49. 52. 53. 54. 59. 102. 104. 138. 154. 229. 290.
пристѫпьшемъ 103.
пристѫпьши 27. 112. 231.
прѣломь 310.
прѣломъ 49.

л' стои прѣдъ jи.

земли 54. 175.
нѣковли 192.
корабли 49. 149. 337.

л' липсва прѣдъ jи.

земи 15. 16. 25. 28. 28. 30. 32. 36. 36. 42. 44. 56. 56. 63. 63. 63. 83. 94. 109. 113. 121. 127. 127. 128. 139. 144. 148. 150. 181. 197. 208. 213. 220. 226. 228.
все земи 246. 258. 267. 272. 279. 295. 295. 306. 337. 347. 347. 368. 384. 388.
кораби 50. 132. 211.
корабицꙗ 210.
корабицю 210.

л' стои прѣдъ jє.

аврамлє 273. 350. 350.
авлєниє 182. 310.
авлєнии 187.
авлєниѣ 196.
благословлєна 192. 193.
благословлєнааго 177.
благословлєнии 95.
благословлєно 160.
бл҃гсвєнъ, 74. 86. 160. 193. 195. 363. 367.
възємлєши 285. 359.
въземлєтє 233.
възлюблєнъ 376.
възлюблєны 38. 58. 117. 204. 289.
възлюблєнааго 163.

възлюбленыи 237.
въсприемлевѣ 306.
дрекле 35. 239. 240. 241.
емлете 334. 335. 335. 349. 351. 351. 360. 375.
емлетъ 237.
землеѭ 13.
избавление 72. 158. 195. 295.
избавлениѣ 200.
кораблемь 138.
колѣблемы 34.
крѣплен 116. 203. 248.
ослабленоуемоу 25.
ослабленоумоу 25. 120. 121. 121. 213.
ослабленъ 22. 25. 120. 212.
ослаблены 120.
ослабленѣемь 114. 186.
оставленъ 271.
отъемлетъ 271.
погыблемъ 24.
погыблемь 130. 229.
погыблете 259.
погыблетъ 12. 12. 294. 336.
поемлетъ 13. 90.
приемлете 161. 322. 334. 334.
приемлетъ 19. 33. 33. 33. 33. 33. 61. 152. 152. 152. 238. 238. 238. 247. 267. 325. 328. 344. 372. 372.
приставление 214.
приставлении 271.
приставлениѣ 26. 122. 214.
прославленъ 345.
прѣломлении 311.
прѣполовление 343.
прѣстѫплении 114.
оуправленъ 240.
ѵръвленоѭ 107.
ѣвление 228.

л' стои прѣдъ jѧ.

възъемлѧи 316.
емлѧ 332.
землѧ 41. 42. 127. 170. 210. 242. 249. 285. 296. 324. 324. 324. 401.
земл'ѧ 369.
каплѧ 300.
клеплѧ 369. 391. 402.
кораблѧ 377.
коуплѧ 140.
приемлѧ 44. 370.
приемлѧи 33. 33. 372.

л' стои прѣдъ ѣ

авлѣате сѧ 85.
авлѣатъ сѧ 89. 177.
аврамлѣ 291. 350. 350.
благословлѣаше 155.
благословлѣше 312.
власкимлѣатъ 25.
власфимлѣеши 360.
вънемлѣте 14. 31. 55. 252. 274. 292. 296.
вънемлете 19.
давлѣше 64.
дивлѣахѫ сѧ 68. 117. 121. 132. 134. 139. 144. 156. 207. 238. 247. 343.
дивлѣхѫ сѧ 21. 39. 47. 81. 161.
емлѣте 360. 360.
живлѣатъ 341.
землѣ 42. 90. 109. 129. 171. 296.
истрѣблѣѭ 142.

ꙗковлѣ 110. 125. 134. 183. 216. 291. 308.
кораблѣ 50. 130. 139. 210. 210. 211. 337. 337.
крѣплѣаше сѧ 196. 200.
крѣплѣахѫ сѧ 303.
любл ѣаше 361. 373. 395. 397. 402.
любл ѣше 401.
млъклѣаше 245.
оставлѣти 250.
оставлѣѭ 377. 383.
оставлѣше 119.
оставлѣет сѧ 86.
оставлѣемъ 246.
оставлѣате 83. 141.
оставлѣатъ 90. 91. 262. 358.
оставлѣѭтъ 278, 278. 278.
подавлѣютъ 44.
подавлѣѭтъ 128. 227.
посрамлѣѭтъ сѧ 163.
приставлѣатъ 26. 122. 214.
противлѣѭштеи сѧ 260. 294.
римлѣне 364.
славлѣаше 260.
.славлѣахѫ 222. 222.
славлѣхѫ 55. 121.
содомлѣнемъ 241.
содомлѣнь 278.
срамлѣѭ сѧ 279.
срамлѣꙗ сѧ 272.
оукрѣплѣꙗ 300.
оусрамлѣѭтъ сѧ 77. 289.
ѣвлѣеши 321.

л" стои прѣдъ јѫ.

акрамлѭ 260.
възем лѭтъ 135.
въсприемлѭтъ 15. 16.
гыблѭ 269.
гыблѭштее 338.
емлѭтъ 227.
землѭ 32. 51. 86. 93. 129. 129. 139. 229. 229. 257. 257. 259. 300. 308. 324. 353. 401.
исыплѭтъ 267.
каплѭшта 300.
коуплѭ 78.
коуплѫ 284. 285.
люблѭ 402. 402. 402.
обемлѭтъ 20. 219.
оставлѭ 376.
осыплѭ 259.
отемлѭштюмоу 217.
отемлѭштааго 218.
погоублѭ 339.
погыблѭтъ 27.
поемлѭтъ 90. 278. 278. 278.
покѫплѭтъ сѧ 140.
поставлѭ 94. 94.
приемлѭ 333. 334.
приемлѭтъ 60. 128. 128. 227. 223. 241. 241.
приемлѭште 334.
приемлѭщеи 60.
прославлѭ 368.
силоуамлѭ 353. 353.
славлѭ сѧ 352.
съемл'ѭтъ сѧ 120.
съемлѭтъ сѧ 278. 389.
тръплѭ 59. 150. 238.
оуподоблѭ 20. 35. 223. 260. 261.
ѣвлѭ сѧ 376.

Асеманово евангелие.

л' стои прѣдъ ȷь.

авраамлъ 81.
вьпль 101.
їꙁбавль 42.
їаковль 24.
корабль 13. 70. 177.
кораблъ 63.
копль (вм. коупль) 14.
коупльнааго 7.
оставль 157.
оставлъ 65. 105.
оставлъша 44. 44.
оставльше 57. 72. 106.
поставлъ 53.
пристѫпль 45. 65. 72. 101. 101. 102. 106. 124. 125. 129. 156. 171.
пристѫплъ 46. 126.
пристѫплъша 106.
пристѫпльше 106. 136.
пристѫплъше 142.
прѣломлъ 51.
ѣвльшаꙗ 150.

л' липсва прѣдъ ȷь.

ꙁемьнаа 6. 99.
ꙁемънін 53.
корабь 13. 13. 44. 48. 48. 51. 52. 52.
корабъ 13. 46. 52. 52. 136.
оставъше 63.
прилепьшін 121.
пристѫпьше 53. 107.
пристѫпьши 71. 125.
прѣломь 104.
прѣломъ 4.
съвъкоупьше 4.

л' стои прѣдъ ȷи.

земли 13. 52. 67. 102. 113. 119.
нѣковли 163.
силоамли 31.

л' липсва прѣдъ ȷи.

земи 33. 41. 41. 41. 48. 49. 50. 58. 64. 66. 74. 86. 88. 89. 91. 93. 114. 123. 126. 140. 149. 166. 169.
кораби 13. 44. 52. 63.
корабицемъ 117.
корабицю 63.

л' стои прѣдъ ȷє

авраамле 23. 23. 68.
авлєниє 3.
[**бл(агословле)нъ** 98].
[**бл(агосло)в(ле)на** 162].
[**б(лагословле)ни** 86.]
[**бл(агословле)нъ** 162.]
[**бл(агословле)на** 163.]
богоавлєниє 154. 155. 179.
възлюблєнааго 10.
възлюблєны 146.

възлюбленъıи 156. 171. 179.
въземлешн 83.
възпрнемлеѣ 119. 123.
древле 73.
емлете 12. 13. 26. 26. 30.
емлетъ 72.
земле 150.
нзвавленне 95. 168.
нзбавленнѣ 160.
колѣблемъıи 160.
крѣплен 153. 154. 155.
обьемлетъ 138.
ослаблена 90.
ослабленоумоу 48. 49. 64. [64.] 91. 91. 91.
ослабленъ 46. 48. 63.
ослаблены 91.
оставленне 104. 154. 154.
оурѫвленоѭ 122.
погыблемъ 136.
поемле ... 61.
поемлет 100. 100.
прнемлете 12. 12.
прнемлетъ 6. 8. 21. 25. 43. 49. 49. 49. 49. 84. 112. 112. 148. 148. 148. 148.
прославленъ 40.
прѣломленне 4.
прѣломленни 175.
прѣполовленне 21. 21.
прѣставленне 136.
оуправленъ 73.
ѣвленне 69. 168.

л' липсва прѣдъ je.

благословенъ 129. 168.
възлюбень 37. 109.
ослабеноумоу 64.

л' стои прѣдъ ѣ.

авлѣешн 7.
авлѣетъ са 99.
авраамлѣ 23. 24. 147.
власфѫнмлѣетъ 49.
власвнмлѣешн 30.
вън'млѣте 80. 82. 86. 87. 135. 138. 170.
вьнемлѣте 137. 138. 146.
днвлѣахѫ са 21. 44. 57. 72. 92. 127. 166.
емлѣте 109.
землѣ 61. 86. 100. 123. 133. 157. 157.
нѣковлѣ 14. 95. 124. 175.
нерс҃амлѣнъ 21.
нерс҃амлѣне 154.
каплѣ 105.
крѣплѣше 152. 160. 168.
кораблѣ 13. 13. 52. 63. 63. 63. 177.
люблѣаше 39. 96. 120. 132. 164. 176. 177.
оставлѣѭ 110. 112.
оставлѣетъ са 100. 100. 128. 129.
оставлѣемъ 88.
подавлѣѭтъ са 67.
поставлѣѭтъ 133.
протнвлѣѭштен са 135.
протнвлѣ(ѭ)штенı 75.
славлѣаше 74.
славлѣахѫ 64. 65.

срамлѣѭ сѧ 81.
срамлѣѩ сѧ 81.
оудоблѣѭтъ 169.
оукрѣплѣѩ и 105.
оусрамлѣѭтъ сѧ 58.

л' липсва прѣдъ ѣ.

благословѣше 35—36.
любѣаше 95.
млъвѣше 130.

л' стои прѣдъ јѧ.

въземлѧи 156.
ємлѧ 11. 11.
землѧ 8. 8. 34 63. 86. 143.
клеплѧ 39.
клеплѩ 116.
кораблѧ 13.
приємлѧи 49. 49.
приємлѧтъ 53.

л' липсва прѣдъ ѧ.

земѧ 146. 177.

л' стои прѣдъ јѫ.

авлѭ 143.
авраамлѭ 75.
възлюблѭ 109.
въземлѭ 83.
въслѣплѭштаꙗ 24.
гыблѭ 85.
ємлѭтъ 67.
землѭ 7. 31. 52. 63. 69 101. 105. 127. 129. 151. 151. 175. 177. 177.
каплѭшта 105.
коуплѭ 55. 83. 83.
люблѭ 39. 39. 39. 110.
оставлѭ 109.
погоублѭ 16.
поставлѭ 101. 101.
приємлѭ 12. 12.
приємлѫтъ 67.
приємлѭтъ 128.
приємлѭште 12.
приємлѭштеи 53.
прославлѫ 33.
силоамлѭ 31.
славлѭ 27.
съємлѭтъ 115.
трплѭ 72.
тръплѭ 53. 93.
оуподоблѭ 44. 44. 76.
ѣвлѫ 37.
ѣвлѭ 109.

л' липсва прѣдъ јѫ.

бл(агосло)вѭ 168.
възлюбѫ 37.
гыбѫштеѥ 16.

л' стои прѣдъ ю.

иѣковлю 14.

Синаиския трѣбникъ.

л' стои прѣдъ јь.

аврамль 74.
ӑвль 25.
авльшааго 72.
ӑвльшю 2.
възлюбль 78.
възлюбльша 18.
възлюбльше 176.
добльше сѧ 1.
древльнии 129.
древльнѣѩ 144.
древльнѣа 1.
древльнѣаго 144.
древльнюмоу 129. 129. 129.
ізбавльшааго 148.
истрѣбль 48.
обновльшемь 97.
облюбльшаго 66.
оставль 190.
оставльшаѩ 147.
остѫпльшаѩ 94.
погоубльшемъ ѩ. 96.
потопльшиимь 96.
прославль 58.
прославльшааго 54.
прѣстѫпльшааго 156.
съставль 6. 104.
съвъкоупльшю сѧ 16.
оуловль 117.
оукрѣпльшиимь 112.
оуподобль 15.

л' липсва прѣдъ јь.

наставьшемь 96.
ӧставъши 43.
земьнѣ 154, -ънаӑ 38.
земънѣими 26. 32.
земънѣихъ 23. 24. 24. 83. 101. 161.
поставь 70.
потрѣбьшемь 96.

л' стои прѣдъ ји.

авраамли 105. 107. 120.
іѣковли. 106. 107. 120.

л' липсва прѣдъ ји.

земи 5. 8. 22. 23. 34. 56. 56. 61. 76. 77. 77. 81. 102. 107. 107. 118. 121. 131. 186.

л' стои прѣдъ јє.

авлен сѧ 117. 64.
ӑвленнѣемь 4.
ӑвлено 4.
ӑвлена 15.
ӑвленѫ 48. 48.
ѥгоӑвленей 36. 37. 39.
въземлетъ 192.
въземлете 70.
възлюблен 148.
възлюблена 153.
възлюбленааго 117.
възлюблене 154.

възлюблениємь 18.
възлюблены 5.
дѣтогоубление 125.
ємлєтъ 83.
застѫпление 105.
застѫпление 112.
ї҆збавлениє̆ 3.
ї҆збавленью̆ 8.
ізбавлении 155.
ізбавление 173.
ісправленью 183.
й҆збавленъ 41.
избавленьи 66. 67. 67. 110.
избавлени 158.
й҆стрѣблениє̆ 39.
кропленниє̆мь 37.
обновлей 9.
обновление 125.
ѡзълобленъ 139.
оскрьблена 51. 59.
ослѣпленѣ. 97.
оставление 85. 85. 111.
подобление 100.
посрамленъ 51. 132.
потоплей 9.
приємлєтъ 127. 127. 163. 178. 178.
приємлєши 152. 154. 166. 177.
прославлє̆но 35.
приставлениемь 96.
приставленью 118.
прѣставление 121.
прѣстѫплениемь 97. 122.
срамленъ 187.
съвъкоупление 97.
съкоупление 175.
съвъкоупленьй 17.
съподоблей 19. 26.
съподобленьи 111.
оудавлениѫ 193.
оуправленъ 167.
оустрьмление 69.
ѵрьвленоѭ 91.

л' липсва прѣдъ јє.

блг҃вена 30.
блг҃венѫѭ 113.
благословениє̆ 12. 12. 31.
блг҃вениє̆ 14. 16. 16. 22. 23. 26. 10.
блг҃вениємь 37. 149.
блг҃венью 11.
блг҃вено 35. 40. 28.
блг҃венъ 3. 28. 28. 29. 31. 34. 106. 149.

л' стои прѣдъ ѣ.

ӑвлѣє̆тъ са 4. 128.
ӑвлѣѭ̑щаѧ 10.
ӑвлѣѧ̑ 26. 44. 98. 99.
землѣ 5. 22. 84. 93. 151. 157.
ї҆збавлѣѭ̑ща 45.
избавлѣѧ 51. 167.
исправлѣѧ 48.
исправлѣѭтъ 159.
наставлѣѧ 49.
наставлѣѭщюмоу 168.
обнавлѣѭ 126.
ӧбнавлѣє̆тъ 2.
ѽбавлѣѧ̑ 37.
поставлѣѭ 124.

прилѣплѣхѫ сѧ 137.
прославлѣетъ 51. 54. 55. 56. 62. 65. 65. 67. 73. 79. 82. 84. 87. 91. 92. 93. 183.
прославлѣѭщаꙗ 73.
срамлѣꙗ 162.
съподоблѣти 44.
съставлѣемоу 118.
оудоблѣетъ 179.
оукрѣплѣꙗ 86.

л' стои прѣдъ ја.

възємлаи 27. 48. 58.
земла 1. 98. 104. 176.
негъбла 65.
подъемла 57.
приемла 89.
приемлаи 171.

л' стои прѣдъ о.

ієрмлова 14.

л' стои прѣдъ јѫ.

авраамлѭ 28.
вънемлѭщи 145. 187.
гыблѭщааго 143.
ємлѭщиихъ 84.
ємлѭщиѣ 91.
ємлѭщѭѭ 82.
землѭ 1. 3. 7. 60. 60. 64. 86. 94. 96. 100. 102. 102. 106. 113. 115. 137.
зем'лѭ 7. 22.
коуплѭ 196.
люблѭ 159.
погыблѭ 153.
поємлѭщаа 150.
подъємлѭщюмоу 12.
подемлѭщюмоу 152. 152.
подъємлѭщиимь 15.
поставлѭ 152.
приємлѭща 74. 162.
приємлѭщюмоу 63. 171.
приємлѭще 29.
приємлѭщей 9.
приємлѭщиимь 112.
прѣемлѭще 161.
съподъємлѭщиимъ 13.
тръплѭ 160.

Синайския псалтирь.

л' стои прѣдъ јь.

земльсти 150.
ѣковль 162. 188. 188. 209.
ѣковлъ 99. 99.
ѣковль 192.
наставльшюмоу 300.

л' липсва прѣдъ јь.

древьниꙗ 201.
земьскаѣ 151.

л' стои прѣдъ јн.

ꙁемлі 3. 11. 12. 65. 87. 98. 99. 100. 100. 100. 101. 118. 119. 120. 127. 128. 150. 155. 156. 158. 162. 168. 173. 175. 180. 184. 186. 195. 201. 208. 211. 214. 215. 217. 219. 220. 229. 230. 232. 232. 233. 244. 250. 252. 253. 255. 265. 273. 277. 297. 301.
ꙁемлн 9. 119. 148. 171. 200. 265.
нѣковлі 230.
кораблі 228.
кораблíхъ 241.

л' липсва прѣдъ јн.

ꙁемі 19. 23. 52. 95. 99. 135. 236.
ꙁемн 17. 115. 160.
[прілъп(л)і 301.]

л' стои прѣдъ јє.

авраамле 100. 230.
въꙁдрѣмлетъ 286. 286.
въꙁлюблена 137.
въꙁлюблены 197. 291.
въꙁлюблена 186.
въꙁлюблені 124.
въꙁлюбленъ 55.
въꙁлюбленьє 246.
въꙁлюбленіі 244.
въꙁлюбленѣмъ 95.
древле 148.
ꙁаємлетъ 77.
ꙁаконопрѣстопленіє[1]) 219.
ꙁаконопрѣстжпленне 75.
ꙁастжпленьє 41. 245.
ꙁастжпленіє 185. 187. 198.
ꙁемлеѭ 76.
іꙁбавленьѣ 103.
іꙁбавленне 251. 293.
нꙁбавленіі 239.
нꙁбавленн 289.
нѣковле 42.
исправленіє 214.
неистовленьѣ 85.
оставленъ 17.
оставлена 77.
оꙁълобленьѣ 29. 95.
оꙁълобленъ 80. 237.
погоублєнъ 59.
подъємлетъ 77.
поставленъ 2.
пріємлетъ 104.
прнемлешні 106.
прѣполовленьє 222.
срамленъ 159.
оустрълленьѣ 98.

л' липсва прѣдъ јє.

глоумъеннѣ 273.

---

[1]) Sic.

л' стои прѣдъ ѣ.

глоумлѣахъ сѧ 164. 268.
глоумлѣаше 265.
глоумлѣхо сѧ[1]) 139.
ꙁемлѣ 28. 64. 98. 99. 132. 135. 136. 136. 143. 151. 159. 162. 165. 190. 197. 202. 207. 213. 214. 214. 214. 217. 227. 228. 232. 236. 254. 270.
исправлѣше 219.
ꙗковлѣ 255.
ї҆ꙁбавлѣꙑ 70.
нѣковлѣ 36. 45. 93.
нзбавлѣѭщюмоу 9.
нꙁбаклѣꙑи 107.
каплѣхъ 131.
каплѣ 149.
направлѣхъ сѧ 278.
поставлѣꙗ 31.
потрѣблѣѭтъ 79.
посрамлѣѭтъ сѧ 69. 72. 87. 139. 143.
прі(лѣ)плѣхѫ 48.
прілѣплѣті 155.
протнвлѣахъ сѧ 260. 260.
оудоблѣеши 249.
оудоблѣетъ 279.
оудоблѣѭтъ 104.
ѡставлѣѭштіхъ 269.

л' липсва прѣдъ ѣ.

ꙁемъѣ 44. 63.
прославѣꙑи 196.

л' стои прѣдъ ѭ.

авлѭ 206.
въꙁемлѭште 290.
възлюблѫ 27.
вънемлѭште 293.
въраꙁоумлѭ 62.
ꙁемлѭ 34. 75. 76. 77. 78. 79. 92. 104. 105. 123. 179. 190. 222. 226. 226. 229. 230. 231. 231. 236. 243. 243. 256. 256. 273. 286. 289. 297. 298. 300.
ꙁемлѫ 43. 43. 149.
іꙁбавлѭ 205.
иꙁбавлѭ 106.
иꙁбавлѣѭщаго 223.
наставлѭ 62.
отъемлѭ 162.
погыблѭтъ 77.
поглоумлѭ сѧ 164. 264. 272.
поставлѭ 107.
потрѣблѭ 220. 236.
прославлѭ 191. 205.
пріемлѭште 207.
скръблѭ 140.
скръблѫ 58.
съломлѭ 161.
съподоблѫ 53.
тръплѫ 111.
ѡтъемлѫтъ 15.
ѣвлѭ сѧ 89. 107.

[1]) Sic.

л' липсва прѣдъ јѫ.

ꙁємъѭ 26. нѣковѭ 100.
иꙁбавъѭ 31. оугласѭ 140.

л' стои прѣдъ јѧ.

ꙁємлѩ 1. 3. 17. 26. 39. 43. 68. 90. 99. 101. 110. 122. 125. 131. 131. 132. 135. 148. 157. 157. 173. 181. 183. 188. 190. 211. 212. 215. 216. 216. 218. 222. 224. 227. 229. 233. 233. 247. 253. 297.
іѣковлѩ 165.
іспраклѩли 263.
отъємлѩ 99.

л' липсва прѣдъ јѧ.

ꙁємъѩ 43. [люб(л)ѩщє 144. ?(л).]
ꙁємьѩ 182.

л' стои прѣдъ ю.

нѣковлю 181. 294. 294.

л' липсва прѣдъ ю.

нѣковью 191.

Въ Македонския листъ (Fragmentum Epharaemi Syri) се намѣрва само формата приємлє(тє), важна за насъ въ случая.

Савина книга.

л' стои прѣдъ јь.

благословль* 94ᵇ. [1]) оставль 84ᵇ. 96. 149ᵇ.
вьпль* 90. 143ᵇ. оставльшє 46. 56. 97.
корабль 32. 36ᵇ. ꙗвльшаа сѧ* 132[2b].

л' липсва прѣдъ јь.

ꙁємьнні 41ᵇ. корабь 37. 40. 40ᵇ. 41. 54ᵇ.
ꙁємьскъ 88. корабъ 34ᵇ. 40ᵇ.

---

[1]) Всички форми, до които е поставенъ знакътъ * не се нахождатъ у Шчепкина, макаръ че ги има въ Index'а на Сав. кн., издадена отъ сжщия.

оставьша 32. 32.
прнстжпь* 56. 90^b. 91. 96^b. 121. 148.
прнстжпъ* 122.
прнстжпьша* 111^b.
прнстжпьше* 66. 96^b. 98^b. 112^b.
прнстжпьшемъ* 97.
прнстжпъшемъ* 111^b.
прнстжпьшн* 52. 36^b. 121^b.
прѣломь* 39^b.

л' стои прѣдъ ји.

ӥаковаи* 151.
крѣпли 146.
крѣплиі 147^b.[1])

л' липсва прѣдъ ји.

земи 26. 29^b.* 29^b.* 37^b.* 38^b.* 40.* 48.* 49.* 49^b.* 57^b. 69^b.* 72^b. 73. 76^b. 78^b.* 91.
все земи 107. 109^b. 119^b.* 122. 123. 123^b. 132^b. 138.
кораби 32. 41.
корабицемь 164.

л' стои прѣдъ је.

авраамле 50^b.
ёмлете* 25.
ёмлетъ* 55.
земле 140^b.
избавлениѥ* 81.
избавлениꙗ* 139^{2b}.
поёмлетъ* сѧ[2]) 89. 89.
приемлетъ* 31^b. 37^b. 37^b. 38. 38. 67. 123.
оуправленъ 57.

л' липсва прѣдъ је.

благословенъ* 124.
благословена* 124.
възлюбенъ* 25^b. 101.
възлюбены* 142. 148.
ослабена* 37. 76.
ослабенъ 35. 48.
ослабеноумь* 48. 37. 37^b. 76. 76. 76^b.
ослабены* 76.
прославенъ 28.
урьвеноѫ* 117.
ꙗвениѥ 51^b.

л' стои прѣдъ ѣ.

авраамлѣ 135^b.
вънемлѣте 64.
дивлѣхѫ сѧ 32^b. 55^b.* 76.^{b}* 47.* 124.*
ёмлѣте 100^b.
землѣ 47^b. 69^b.
кораблѣ 41.
крѣплѣше сѧ 139^b. 144.

---

[1]) Лескинъ въ св. „Handbuch" казва, че въ Сав. кн. л' отсѫтствува навредъ прѣдъ и.

[2]) Тукъ, па и вредъ, дѣто е поставено *), ѧ стои вм. ѫ въ изданието.

л' липсва прѣдъ ѣ.

л' липсва прѣдъ ѭ.

л' стои прѣдъ ѩ.

л' липсва прѣдъ ѩ.

л' стои прѣдъ ѭ.

л' липсва прѣдъ ѭ.

л' стои прѣдъ ю.

Супрасълски паметникъ.

л' стои прѣдъ ѥ.

бєзоумл'ь 136.[1])
въпл'ь 224. 273. 275. 275. 275. 343.
въпл'ьми 202.
гржбл'ьи 280.
добл'ьно 68.
добл'ьства 62.
земл'ь 233.
корабл'ь 298.
ослабл'ь 353.
оставльше 63.
приступл'ь 344.
ꙗвл'ь са 182.

л' липсва прѣдъ ѥ.

въздвигьше са 24.
възлюбьше 72.
древьнаꙗ 339.
епискоупьꙗ 170.
земнааго 117. 318.
земьнааго 188. 322. 358.
земьное 40. 237.
земьниї 365.
земьнихъ 40. 245. 370.
земьнъи 341. 388.
земьнъıа 113. 235. 237.
земьстии 77. 182.
корабь 114. 114. 115. 115. 115. 115. 115. 116. 117. 207. 215. 298. 298.
корабь[2]) 298.
оставьша 396.
оставьше 60.
оставъшеи 373.
оставьши 10.
оставъ 27.
оставъша 17.
оставъшии 145.
оставъшѫ 403. 431.
погыбьшее 255.
поставьши 233.
приступьшема 29.
приступьша 5. 149.
приступьша 9.
съ'ставьша[3]) 252.
ꙗвь- са, -шемъ, -шиїхъ 39. 39. 359. 359.

л' стои прѣдъ ѥи.

безоумл'и 20.
безоумьли 21.
безоумьл'и 237.
добл'ии 43. 64. 76. 121.
добл'ıи 46.
добл'ииъ 403.
никогл'и 289.
коупл'и 401.
оставл'ии 346. 347.

---

[1]) Числата означаватъ страниците отъ изданието на Миклошича.
[2]) Вж. бѣлѣжката подъ черта у изданието на сѫщия паметникъ отъ С. Северьяновъ — на стр. 400, р. 17: „на пергаменѣ поздн. рукой вставлено I epenth."
[3]) Вж. тамъ на стр. 342, р. 14: „исправь у Миклошича остав(ив)ьша."

л' липсва прѣдъ јн.

добни 73. 78. 79. 79. 82. 84. 85. 203.
земи 4. 12. 20. 28. 37. 44. 45. 46. 46. 48. 70. 80. 81. 93. 102. 104. 110. 114. 140. 140. 141. 154. 161. 172. 174. 177. 183. 186. 190. 190. 193. 193. 196. 216. 236. 237. 237. 264. 264. 270. 284. 288. 313. 313. 313. 313. 328. 337. 338. 338. 344. 344. 351. 353. 364. 366. 370. 375. 380. 389. 392. 402. 405. 412. 412. 415. 417. 422. 432. 436. 436. 439. 441. 441. 441. 441.
корабн 48. 115. 115. 115. 115. 420.

л' стои прѣдъ јє.

авл'єнніємъ 138.
възємлєшн 310.
въкоупленo 234.
въпл'ємъ 450.
добл'є 45.
древл'є 348.
земл'єѫ 98. 355.
зыбл'ємо 451.
капл'єтъ 259.
кръмл'єннє 238.
[поставлєно[1]) 63.]
приємл'єтъ 126. 203. 393.
прѣємл'єта 139.
съвькоупл'єннє 63.
оукрѣпл'єномъ 49.

л' липсва прѣдъ јє.

безастѫпьєннѥ 426.
благословьєннѥ 152. 153. 219.
благословьєннє 91. 151. 164. 164. 239.
благословьєннї 14.
благословьєнни 93. 336.
благословьєнню 251.
благословьєннымъ 169.
благословьєнъ 4. 85. 89. 122. 124. 167. 240. 240. 241. 242. 242. 242. 242. 242. 242. 243. 243. 245. 252. 252. 252. 252. 252. 252. 252. 300.
богоꙗвьєннѥ 211.
възлюбьєнаа 365.
възлюбьєнє 380.
възлюбьєннє 253.
възлюбьєнни 117. 234. 236. 238. 242. 250. 254. 255. 256. 256. 260. 285. 297. 302.
възлюбьєннүє 233. 233. 233.
възлюбьєноє 372.
възлюбьєнын 41. 41. 232.
възлюбьєнꙑꙗ 342.
възлюбьєнє 381.
възлюбьєнни 235.

[1]) Вж. бѣлѣжката у С. С. подъ черта на стр. 85. 16: „на пергаменѣ читается… вліѣно, но буква л поставлена позднѣйшей рукой на мѣстѣ выскобленаго ь."

възлюбьюнние 255.
въставьюнние 225.
въскръмьюнъ 72.
грабьюньꙗ 452.
добье 54. 156. 185. 201.
добьюстьнѣншниныи 122.
добьюсти 200.
древье 83. 368. 441.
застѫпьюние 36. 77.
земьюѩ 351.
їсправьюнꙗ 378.
їспрвьюнниинмъ 442.
из'вавьюнниꙗ 349.
избавьюнние 178. 256. 339.
избавьюнн 59.
избавьюнье 369.
исправьюн'ꙗ 403.
исправьюнн 426.
исправьюннию 397.
исправьюнние 316. 375.
исправьюнниим' 266.
исправьюнниихъ 427.
исправьюньꙗ 404.
исправьюнье 397. 403. 405.
исправьюнью 423.
корабьюмъ 116.
кръмьюнници 285.
люб'юнние 376.
любьюнници 160. -ъ- 3.
наставьюнии 203.
незыбьюмо 452.
некоупьюное 240.
обавьюнниꙗ 219.
обавьюньꙗ 412.
обновьюнимъ 196.
оглавьюнниꙗ 278.
озълобьюнѫѫ 181.
оскврьнавьюна 295.
осклабьюнние 175.
оскабьюнѣ 34.
ослабьюнниꙗ 41.
ослабьюнааго 238.
ослабьюноуоумоу 345.
ослѣпьюнние 159.
ослъпьюнниї 3.
ослѣпьюнѫ 237.
оставьюна 60. 282.
оставьюнаа 428.
о ставьюнии 421.[1])
оставение 260. 265. 313. 323.
оставьюноу 344.
оставеноу 160.
оставьюнъ 60. 371. 428. 428.
осрамьюние 122.
отравена 156.
поновьюнниꙗ 174.
поновьюнние 231.
погоубьюно 159.
погоубьюнние 158.
погоубьюньꙗ 408.
поюм'юмъ 266.
поюмьютъ 266.
посрамьюнъ 72.
посрамъюнъıихъ 407.
поставьюна 88. 447.
поставьюнние 210.
поставьюнии 149.
поставьюнъı 69.
поставьюнъıи 436.
поставьюнъ 90. 149. 157. 210. 211. 221.
правьюнниꙗ 205. 284.
приюмьютъ 77. 167. 279. 283. 284. 327. 329. 340. 340. 381. 405.
приюмьюши 247.

[1]) Вж. бѣл. у С. С. на стр. 539, 21: „ѻ ставьюнии у Микл. слитно."

прилюбьѥниꙗ 263.
приставиѥни 11.[1]
приставьѥнꙑихъ 11.
пристѫпьѥньꙗ 383.
пристѫпьѥнию 290.
прославьѥни 60.
прославьѥно 433.
прѣставьѥньѥ 373. 373.
прѣдъпоставьѥнꙑихъ 406.
прѣѥмьѥмъ 217.
прѣставьѥниѥ 352.
прѣстѫпьѥньѥ 299.
прѣстѫпьѥниимъ. 295.
прѣполовьѥниꙗ 432.
разграбьѥньѥ 421.
разломѥнꙑꙗ 160.
раскривьѥно 443.
раслабьѥнъ[2] 434.
раслабьѥнаго 288. 401.
славьѥниꙗ 300.
сьподобьѥнꙑ 413. 438.
сьподобьѥньꙗ 422.
сьставьѥнии 241.
сьставьѥнѣ 387.
съвъкоупьѥниꙗ 39. 147. 147.
съкоупьѥнаго 325.
съкоупьѥно 318.
съподобьѥнъ 61.
съподобьѥнꙑимъ 379.
съподобьѥнъи 402.
ставьѥни 296.
томьѥниѥ 1.
томѥниѥ 122.
тръбьѥнии 275.
оуготовьѥна 294.
оуготовьѥно 190.
оудавьѥнию 318.
оуловьѥни 163.
оуловѥниѥ[3] 89.
оуловьѥнꙑ 380.
оуловьѥноуоумоу 242.
оумрьштвѥни[4] 443.
оуподобьѥнꙗ 282.
оуправьѥниꙗ 204.
оуправьѥниѥ 200. 208. 281.
оуправьѥнии 200. 208.
оуправьѥниимъ 203.
оуправьѥнъ 428.
оуставьѥнии 137. 330.
оуставьѥнию 140.
оустръмьѥниѥ 57. 439. 447.
оустръмьѥньѥ 439.
оустрьмьѥниимъ 440.
оутомьѥнꙑꙗ 8.
ꙋрьвьѥни 424.
ꙗвьѥньꙗ 411.
ꙗвьѥниꙗ[5] 19.
ꙗвьѥниѥ 155. 204. 271. 266. 375.
ꙗвьѥниимъ 149.
ꙗвьѥнѫѫ 403.
ꙗвьѥнѣ 327.
ꙗвьѥнꙑи 174.

---

[1]) Вж. бѣл. у С. С. на стр. 14, 27: „... ниѥни sic."

[2]) „ „ „ „ „ „ „ 552, 23: „... ьѥ выскоблено и угадывается: сохранились еровый значекъ и ї."

[3]) Вж. бѣл. у С. С. на стр. 119, 3: „оуловѥниѥ sic."

[4]) „ „ „ „ „ „ „ 479, 30: „оумрь̂штѥнꙑ ожививъ Колос. 2. 13; „штѥнꙑ" ср. оумрь̂штѥни (349, 9), оумрь̂штѥнъ (456. 6), оумръштѥно (561. 28); у Микл. не вѣрно, а Ziv. не исправилъ, — при оумрь̂штвѥни 495. 15. Ziv. исправ. у Микл. 365. . . . . . . "

[5]) Вж. бѣл. у С. С. на стр. 26. 12: „тѣснота строка выразилась отсутствіемъ іота."

л' стои прѣдъ ѣ.

вьпл'ѣ 82.
дивл'ѣхѫ 13. 38.
добл'ѣ, -го 122.
добл'ѣншимъ 424.
земл'ѣ 72.
капл'ѣми 37.
поставл'ѣа 36.
просыпл'ѣмъ 235.
съвъкоупл'ѣа 5.
съвькоупл'ѣахѫ 48.

л' липсва прѣдъ ѣ.

благодарствѣаше 220.[1]
вьнемѣте 103.
крѣпѣи 46.

л' стои прѣдъ ја.

доблꙗ[2] 71.
доблꙗ̑ншнимъ 415.
добл'ꙗншнїхъ 62.
ерусалимлꙗ 248.
крьꙋ'млꙗвати 139.
приемлꙗаше 284.
ꙗвлꙗѥ 272.
ꙗвлꙗа 260.

л' липсва прѣдъ ја.

авра'мьꙗ 182.
благословьꙗста 4.
вьздивьꙗ 446.
въставьꙗше 226.
въставьꙗѥтъ 151. 300.
готовьꙗше 142. 220. 297.
дивьꙗхѫ 102.
добьꙗ 145.
добьꙗго 86. 199.
земьꙗ 237. 337. 379. 380. 436.
Їꙗковьꙗ 239.
Їзбавьꙗѭшта 3.
избавьꙗемъ 354.
избавъꙗтъ[3] 197.
исправьꙗа 232.
капьꙗ 341.
корабьꙗ 44. 298. 298. 321.
кропами 290.[1]
кръмьꙗше 157.
крѣпьꙗхѫ 55.
любьꙗше 443.
любьꙗхѫ 105. 449.
направьꙗѭтъ 234.
наставьꙗше 360.
обавьꙗѥ 176.
обавьꙗѭштааго 447.
об'навьꙗа 141.
обнавьꙗше 359.
обрѣмьꙗа 205.
онѣмьꙗше 363.
онѣмьꙗѥтъ 364.
ослабьꙗше 24.
оскръбьꙗа 434.
оскръбьꙗѭштиїхъ 10.

---

[1] Ср. Miklosich, Vrgl. Gram. I. стр. 231—232.

[2] Вж. бѣл. у С. С. на стр. 96, 17: „доблꙗ sic".

[3] Вж. бѣл. у С. С. на стр. 269, 20: „изба̂въꙗ̂тъ Zivier не исправилъ у Микл. . . . ꙗтъ".

[1]) Вж. бѣлѣжка втора на стр. 33.

л' стои прѣдъ јѧ.

доблѧ*) 61.
ѥмлѧи*) 280.
зємл'ѧ*) 79. 98.
капл'ѧ*) 288.
корабл'ѧ*) 115.
поѥмл'ѧ*) 214. 448.
приѥмл'ѧ*) 69.
приѥмлѧи*) 87.

л' липсва прѣдъ јѧ.

зємьѧ 66. 199. 215. 221. 221. 235. 260. 298. 313. 338. 340. 356. 357. 398. 400. 406. 406. 406. 417. 437. 439. 448. 449.
зємьѧ*) 83.
изємьѧ 319.
капьѧ 345.
кръмьѧ 276. 321.
отъємьѧи 244.
приѥмьѧ 206. 210. 217. 328.
приє̏мьѧи 367. 367.

л' стои прѣдъ јѫ.

възємл'ѫштє 158.
гнѣвл'ѫ 176.
дивл'ѫ 115.
ѥмл'ѫтъ 102.
ѥмл'ѫштє 132.
зємл'ѫ 45. 97. 97. 102. 104. 127.
зємлѭ 100.
капл'ѫшта*) 37.
крьмл'ѫ 401.
коупл'ѫ 40.
приѥмл'ѫ 65.
приѥмл'ѫтъ 62.

л' липсва прѣдъ јѫ.

благословьѭ 120. 219. 219. 281.
вьзємьѭтъ 303. 314.
вьзємьѭштє 39.
вьзємьѭштоу 266.
вьзємьѭштиихъ 315.
възємьѭштєѥ 206.
вьнємьѭштиимъ 317.
вьставьѭ 228.
зємѭ[1]) 97.
зємьѭ 2. 5. 5. 6. 7. 13. 38. 40. 42. 55. 59. 65. 72. 84. 86. 97. 100. 104. 119. 169. 173. 182. 188. 189. 192. 260. 296. 314. 328. 338. 338. 338. 338. 338. 342. 344. 346. 355. 364. 369. 370. 370. 389. 392. 411. 411. 411. 412. 434. 442. 448.
зыбьѭштємъ сѧ*) 66.
зыбьѭштє сѧ*) 297.
зыбьѭштоу 444.
избавьѭ 123. 395.
изємьѭштє 322.
исправьѭ 355.

---

[1]) Sic. Срав. бѣл. у С. С. на стр. 128, р. 20.

капьѭштни 240.
любьѫ 65.
обьѥмьѭтъ 286.
ожнвьѫ 192.
ослѣпьѫ 436.
оставьѫ 5. 190. 221. 316.
оставьѭтъ 277.
отънємьѭштъ 217.
отъстѫпьѫ 167. 171.
погоубьѫ 9. 55. 78. 84. 119.
погꙋбьѫ 135.
поставьѫ 1. 163. 279.
прнѥмьѫ 10. 169. 393.
прнѥмьѭтъ 87. 192. 247. 303. 335. 377.
прнѥмьѭштоу 282. 445.
прнѥмьѭтнн 178.
прнѥмьѭштн 251.
прнѥмьѭштннхъ 70.
прѣдпоставьѫ 317.
прнѥмъѭштоу 180.
славословьѫ 191.
слявьѫ 4. 87.
сьломьѫ 436.
сътръпьѫ 185.
тръпьѭше 296.[1])
ѭвьѫ 175.

л' стои прѣдъ ю.

безоумьлю 2. 117. 318. 263.

л' липсва прѣдъ ю.

добьюмоу 143.
капью 384.
корабью 115.

Въ Ундоловитѣ листове има само два случая, които сѫ важни за насъ. И въ двата *l* epentheticum е задържано:

пристѫплъше 19.
земла 30.

Хиландарскитѣ листове съдържатъ повече форми отъ тоя родъ, който ни интересува.

л' липсва прѣдъ јь.

корабь I. Аб. 21.

л' стоя прѣдъ јє.

об'новленнй I. Вб. 14.
ожнвленъ I. Ва. 22.
оставленнѥ I. Аа. 12.

---

[1]) Вж. бѣл. у С. С. на стр. 398, р. 17: „раздѣли у Микл. нчръл... н̑ чрѣ . . . .“

л' стои прѣдъ ѣ.

(по)гоублѣ(юшти) I. Ва. 1. **оуподобл'ѣѧ*) сѧ'** II. Аа. 12.

л' стои прѣдъ ја.

приемл'ай I. Аб. 9.

Откжслекътъ отъ Слуцкия псалтирь съдържа слѣднитѣ форми съ и безъ *l* epenth.

л' стои прѣдъ јн.	л' липсва прѣдъ јн.
земли 25. 87.	**земи** 19.

л' липсва прѣдъ је.

благословенъ 12. **глумении** 85.

л' стои прѣдъ ѣ.

глоумлѣахъ 48. **землѣ** 64.
глоумлѣаше сѧ*) 23. **оставлѣжщиихъ** 53.

л' стои прѣдъ јж.

землѭ 90. **поглоумлѭ сѧ*)** 27.
поглоумлѫ сѧ*) 15. **поглѹмлѭ сѧ*)** 78.

Остромировото евангелие[1]) съдържа слѣднитѣ форми съ и безъ *l* epentheticum.

л' стои прѣдъ јь.

възлюбль 154.[2])
корабль 16. 17. 17. 17. 61. 64. 66. 67. 71. 71. 72. 72. 100. 209. 246. 264. 275. 281.
коупль 18. 195.
коупльнааго 9.
исправльше 295.
оставль 93. 262.
оставльша 61. 61.
оставльше 91.
оставльшеи 103. 162.
оставльѭ 142.
пристѫпль 62. 64. 74. 85. 85. 85. 93. 103. 115. 150. 150. 150. 161. 202. 203. 204. 261. 275. 285.

---

[1]) Вж. допълнението къмъ „Грамматика старославянскаго языка А. Лескина, переводъ съ нѣмецкаго; Москва, 1890", стр. 158, 176.
[2]) Числата означаватъ страницата на изданието.

л' липсва прѣдъ jь.

л' стои прѣдъ jи.

л' липсва прѣдъ jи.

л' стои прѣдъ jє.

л' стои прѣдъ јѧ.

л' стои прѣдъ ѣ.

л' стои прѣдъ ја.

---

³) ꙗ вм. ѩ.

л' стои прѣдъ ѩ.

аврааамлѩ 106. 237.
въспрниемлѭть 123. 123.
юемлѭть 95.
капллѭщаа 160.
ꙁемлѩ 10. 72. 84. 91. 98. 206. 210. 210. 212. 254.
капллѭща 160.
кѫплѩ 81.
люблѩ 168.
осыпаѩ 290.
поставлѩ 85. 85. 150. 150.
прниемлѩ 15. 16.
прниемлѭть 72.
прниемлѭще 72.
сиаоуаимлѩ 39.
трьплѩ 73. 102. 133.
оуподоблѩ 108. 237.

л' стои прѣдъ ю.

въꙁлюблю 47. 167. 274.
въсприемлють 124.
ꙁемлю 38. 149. 160. 254. 289. 293.
люблю 49. 53. 54. 274.
обьемлють 231.
оставлю 167.
погоублю 21.
поемлють 147.
прославлю 43.
славлю 34.
оуподоблю 61. 237.
явлю 47. 167. 274.

л' стои прѣдъ ѹ.

сн҃ъ авраамлѹ 114.

Пражкитѣ листове[1]) съдържатъ слѣднитѣ форми съ и безъ *l* epentheticum:

прѣпоцовлемие I. A. 7.
прѣставление I. B. 25.
ꙁемиѩ I. B. 26.
проѧвѣвание II. A. 10—11.

Киевскитѣ листове[2]) съдържатъ слѣднитѣ форми съ епентетично *л*:

прѣдъ н.

прiемлi листъ V. 6.

[1]) За мнѣнието на Шафарикъ вж. стр. 47 на изданието. — Ср. Вондракъ, Sitzungsberichte, т. CXII, стр. 766.

[2]) Киевскитѣ листове отъ нѣколцина слависти се считатъ за паметникъ, принадлежащъ къмъ старобългарската редакция. Вж. П. А. Лавровъ, „Библиография“ въ Изв. отдѣл. Русскаго языка и словесности, год. 1901, т. VI, кн. 1., стр. 312 подъ черта.

прѣдъ ь.

землѣскаѥ листъ IV. 23. землѣскыихъ листъ V. 22.

прѣдъ є.

избавленїѥ листъ IV. 10. възлюблєнии листъ VII. 5.
възлюбленъйш листъ V. 2. прѣставленнѥ листъ VI. 5.
прїємлємъ листъ V. 14, VI. 19.

прѣдъ ѩ.

прїємлѩще листъ III. 12.

III. Количествени отношения.

Всички изпуснати епентетични *л*-та се намиратъ все въ крайни срички. Различията между паметницитѣ слѣдователно ще се изразятъ само въ това, доколко тѣ задържатъ или изпущатъ *л*-то въ сричкитѣ на окончанието. Важна е сега степеньта на това задържане или изпущане.

Имаме повече отъ 10 паметника, всѣки единъ отъ които прѣдстава отъ себе си нѣщо особито. Отъ признацитѣ на паметницитѣ ние трѣбва да прѣнебрѣгнемъ всичко, което би ни попрѣчило да стигнемъ до по-правилни заключения; отъ тѣзи признаци трѣбва да вземемъ подъ внимание само онова, което би ни довело по най-несложенъ пѫть къмъ заключения найблизки до дѣйствителностьта. Трѣбва да прѣнебрѣгнемъ размѣра на паметницитѣ, защото нѣма правилно отношение (ни право, ни обратно) между него и случаитѣ, които прѣдполагатъ *l* epenth.; ще прѣнебрѣгнемъ и съдържанието, което и при еднаквость не съотвѣтствува на еднакво число случаи. И тъй за насъ иматъ значение, както се изтъкна въ гл. I, само числото и каквината на случаитѣ. Това число обаче за всѣки паметникъ е различно, обстоятелство, което много ще усложни издиркитѣ ни, ако не подведемъ всичкитѣ паметници подъ една обща основа. А тази обща основа трѣбва да отговори на условието, изразено съ въпроса: „колко биха били случаитѣ за всѣки паметникъ съ изпуснато *л*, ако всѣки паметникъ би ималъ всичко *n* (опрѣдѣлено число) случаи, прѣдполагащи такова *л*?“ Тая основа, макаръ и относителна спрѣмо всѣки паметникъ, но обща за всички, е изразена съ процентнитѣ отношения, които заематъ прѣдпослѣдния хоризонталенъ редъ въ слѣдващитѣ таблици.

Зографско евангелие.

Прѣдъ		јн		јь		јі		јѧ		ѣ		ы		јж		ю		Общо	
Случаи съ *l*	п	82	2	32	11	85	1	21	4	105	5	—	—	66	8	1	—	342	31
	б		3		18		25		1		15		—		13		1		71
	м		26		2		37		16		34		—		39		—		154
	в		1		6		22		—		51		—		6		—		86
Случаи безъ *l*	п	24	—	55	21	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	85	21
	б		7		9		—		—		—		—		—		—		16
	м		17		2		—		—		—		—		—		—		19
	в		—		23		6		—		—		—		—		—		29
Всичко Слѣдъ:	п	56	2	87	32	91	1	21	4	105	5	—	—	66	8	1	—	427	52
	б		10		22		25		1		15		—		13		1		87
	м		43		4		37		16		34		—		39		—		173
	в		1		29		28		—		51		—		6		—		114
% на случаитѣ безъ *l* спрѣмо съотв. случаи подъ всичко		42·86%		63·21%		6·59%		0%		0%		—		0%		0%		19·90%	п 40·38%
																			б 18·39%
																			м 10·97%
																			в 24·57%
Взаимно отношение — съ *l*: безъ *l*		1·338		0·581		14·166		—		—		—		—		—		4·023	п 1·476
																			б 4·437
																			м 8·105
																			в 2·965

Зографско б.

Прѣдъ		јн		јѧ		јє		јѫ		ѣ		ы		јж		ю		Общо	
Случаи съ l	п	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	1	—	—	3	1
	б		—		—		—		—		—		—		—		—		—
	м		—		1		—		—		—		—		—		—		1
	в		—		—		—		—		1		—		—		—		1
Случаи безъ l	п	4	—	6	2	8	—	—	—	6	—	—	—	3	—	—	—	22	2
	б		—		—		1		—		—		—		—		—		1
	м		4		1		1		—		1		—		3		—		10
	в		—		3		1		—		5		—		—		—		9
Всичко Слѣдъ:	п	4	—	7	2	3	—	—	—	7	—	—	—	4	1	—	—	25	3
	б		—		—		1		—		—		—		—		—		1
	м		4		2		1		—		1		—		3		—		11
	в		—		3		1		—		6		—		—		—		10
% на случаитѣ безъ l спрѣмо сьотв. случаи подъ всичко		100%		85·72%		100%		—		85·72%		—		75·0%		—		88%	п 66·66%
																			б 100%
																			м 90·91%
																			в 90%
Взаимно отношение — съ l: безъ l		—		0·166		—		—		0·166		—		0·333		—		0·136	п 0·5
																			б —
																			м 0·1
																			в 0·111

Клоцовъ паметникъ.

Прѣдъ		jи		jъ		jе		jа		ѣ		ѭ		jѫ		ю		Обще	
Случаи съ l	[illegible]	—	—	4	—	16	—	6	1	17	—	11	1	—	—	—	—	54	2
	[illegible]		—		—		2		—		4		1		—		—		7
	[illegible]		—		—		6		5		3		8		—		—		22
	[illegible]		—		4		8		—		10		1		—		—		23
Случаи безъ l	[illegible]	10	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	15	—
	[illegible]		—		1		—		—		—		—		—		—		1
	[illegible]		10		3		—		—		—		—		—		—		13
	[illegible]		—		1		—		—		—		—		—		—		1
Всичко Слѣдъ:	[illegible]	10	—	9	—	16	—	6	1	17	—	11	1	—	—	—	—	69	2
	[illegible]		—		1		2		—		4		1		—		—		8
	[illegible]		10		3		6		5		3		8		—		—		35
	[illegible]		—		5		8		—		10		1		—		—		24
% на случаитѣ безъ l спрѣмо съотв. случаи подъ всичко		100%		55·55%		0%		0%		0%		0%		—		—		22·06% [illegible]	0%
																		[illegible]	12·5%
																		[illegible]	37.14%
																		[illegible]	4·16%
Взаимно отношение — съ l : безъ l		—		0·8		—		—		—		—		—		—		8·53 [illegible]	—
																		[illegible]	7
																		[illegible]	1·69
																		[illegible]	63

Марийнско евангелие.

Прѣдъ		ји		јь		је		јѧ		ѣ		ш		јѫ		ю		Общо	
Случаи съ *l*	п	6	—	26	3	117	4	27	5	110	4	—	—	74	10	—	—	360	26
	б		3		5		31		1		16		—		12		—		68
	м		2		4		46		21		29		—		46		—		148
	в		1		14		36		—		61		—		6		—		118
Случаи безъ *l*	п	54	—	76	38	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	130	88
	б		5		19		—		—		—		—		—		—		24
	м		49		5		—		—		–		—		—		—		54
	в		—		14		—		—		—		—		—		—		14
Всичко Слѣдъ:	п	60	—	102	41	117	4	27	5	110	4	—	—	74	10	—	—	490	64
	б		8		24		31		1		16		—		12		—		92
	м		51		9		46		21		29		—		46		—		202
	в		1		28		36		—		61		—		6		—		132
% на случаитѣ безъ *l* спрѣмо съотв. случаи подъ всичко		90%		74·5%		0%		0%		0%		—		0%		—		26·53%	п 59·38%
																			б 26·09%
																			м 26·73%
																			в 10·6%
Взаимно отношение — съ *l*: безъ *l*		0·11		0·36		—		—		—		—		—		—		2·78	п 0·67
																			б 2·83
																			м 2·74
																			в 8·42

Асеманово евангелие.

Прѣдъ		ји		јь		је		ја		ѣ		и		јж		ю		Общо	
Случаи съ l	п	8	—	38	20	77	3	15	2	74	5	—	—	51	8	1	—	264	38
	ь		—		4		18		1		15		—		10		—		48
	ж		7		2		37		12		28		—		25		—		111
	к		1		12		19		—		26		—		8		1		67
Случаи безъ l	п	29	—	25	6	5	—	2	—	3	1	—	—	3	—	—	—	68	7
	ь		6		13		8		2		—		—		2		—		24
	ж		23		5		—		—		—		—		—		—		31
	к		—		1		2		—		2		—		1		—		6
Всичко Слѣдъ:	п	87	—	63	26	82	3	17	2	78	6	—	—	54	8	1	—	332	45
	ь		6		17		21		1		15		—		12		—		72
	ж		30		7		37		14		29		—		25		—		142
	к		1		13		21		—		28		—		9		1		73
% на случаитѣ безъ l спрѣмо съотв. случаи подъ всичко		78·87%		39·68%		6·09%		11·76%		4·05%		—		5·55%		0%		20·48%	п 15·55%
																			ь 33·33%
																			ж 21·83%
																			к 8·21%
Взаимно отношение — съ l : безъ l		0·27		1·52		15·4		7·5		18·5		—		17		—		3·88	п 5·43
																			ь 2
																			ж 35·80
																			к 11·16

Синайски трѣбникъ

Прѣдъ		ю		ја		је		јѧ		ѣ		и		јѫ		о		Общо	
Случаи съ *l*	п	6	—	33	5	74	10	11	—	48	2	—	—	44	2	1	—	217	19
	б		—		8		15		1		2		—		3		—		29
	м		8		1		16		10		7		—		38		1		76
	в		3		19		33		—		37		—		1		—		93
Случаи безъ *l*	п	19	—	14	—	26	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	59	—
	б		—		1		—		—		—		—		—		—		1
	м		19		10		—		—		—		—		—		—		29
	в		—		8		26		—		—		—		—		—		29
Всичко	п	25	—	47	5	100	10	11	—	48	2	—	—	44	2	1	—	276	19
	б		—		9		15		1		2		—		3		-		30
	м		22		11		16		10		7		—		38		1		105
Слѣдъ:	в		3		22		59		—		37		—		1		—		122
% на случаитѣ безъ *l* спрѣмо съотв. случаи подъ всичко		76%		29·79%		26%		0%		0%		—		0%		0%		12·38%	п 0%, б 3.87%, м 27·62%, в 25·76%
Взаимно отношение — съ *l*: безъ *l*		0·31		2·35		2·84		—		—		—		—		—		3·76	п —, б 29, м 2·62, в 3·20

Синайски псалтирь.

Прѣдъ		ји		јь		је		ја		ѣ		ы		јѫ		ю		Общо	
Случаи съ *l*	п	59	—	9	—	44	7	43	—	58	4	—	—	61	1	3	—	277	12
	к		2		—		14		—		4		—		7		—		27
	м		56		8		10		41		37		—		43		—		188
	в		1		1		18		2		13		—		10		3		50
Случаи безъ *l*	п	11	1	2	—	1	—	2	—	3	—	—	—	4	—	1	—	24	1
	к		—		—		—		—		—		—		1		—		1
	м		10		1		1		2		2		—		1		—		17
	в		—		1		—		—		1		—		2		1		5
Всичко Слѣдъ:	п	70	1	11	—	45	7	45	—	61	4	—	—	65	1	4	-	301	13
	к		2		—		14		—		4		—		8		—		28
	м		66		2		11		43		39		—		44		—		205
	в		1		9		18		2		14		—		12		4		55
% на случитѣ безъ *l* спрѣмо съотв. случаи подъ всичко		15·91%		18·18%		2·22%		4·44%		4·91%		—		6·14%		25%		8% п	7·65%
																		к	3·56%
																		м	8·29%
																		в	9·09%
Взаимно отношение — съ *l*: безъ *l*		5·36		4·5		44		21·5		19·33		—		15·25%		3		11·5 п	12
																		к	27
																		м	11
																		в	10

Савина книга.

Прѣдъ		ȷи		ȷь		ȷі		ȷѧ		ѣ		ы		ȷж		ю		Общо	
Случаи съ *l*	м	8	2	12	2	16	—	12	4	36	5	—	—	35	4	1	—	115	17
	з		—		2		—		—		7		—		9		—		18
	w		—		—		13		8		6		—		13		1		41
	з		1		8		3		—		18		—		9		—		39
Случаи безъ *l*	м	27	—	29	17	20	—	3	—	4	—	4	—	3	—	—	—	90	17
	з		3		7		15		—		—		—		—		—		25
	w		24		3		—		3		3		4		3		—		40
	з		—		2		5		—		1		—		—		—		8
Всичко Слѣдъ:	м	30	2	41	19	36	—	15	4	40	5	4	—	38	4	1	—	205	34
	з		3		9		15		—		7		—		9		—		43
	w		24		3		13		11		9		4		16		1		81
	з		1		10		8		—		19		—		9		—		47
% на случаитѣ безъ *l* спрѣмо сьотв. случаи подъ всичко		90%		70·76%		71·44%		20%		10% (ѣ + ы: 18·18%)		100%		7·9%		—		43·90%	м 50%
																			з 58·15%
																			w 49·38%
																			з 17·05%
Взаимно отношение — съ *l*: безъ *l*		0·111		0·413		0·8		4		9		—		11·66		—		1·28	м 1
																			з 0·72
																			w 1·025
																			з 4·87

Супрасълски паметникъ.

Предъ		jи		jѧ		jе		jа		ѣ		ы		jѫ		ю		Обще	
Случаи съ *l*	п	13	1	17	8	17	5	10	1	11	5	8	—	17	2	4	—	97	22
	б		6		5		2		2		2		3		—		—		20
	м		3		2		8		7		1		3		13		4		41
	в		3		2		2		—		3		2		2		—		14
Случаи безъ *l*	п	90	—	55	3	250	16	35	1	3	1	148	10	116	6	3	1	700	40
	б		14		16		61		—		—		23		10		2		126
	м		76		17		90		34		1		27		77		—		262
	в		—		17		143		—		1		88		23		—		272
Всичко. Слѣдъ:	п	103	1	72	13	267	21	45	2	14	6	156	10	133	8	7	1	797	62
	б		20		21		63		2		2		26		10		2		146
	м		79		19		38		41		2		30		90		4		303
	в		3		19		145		—		4		90		25		—		286
% на случаитѣ безъ *l* спрѣмо общ. случаи подъ всичко		87·38%		76·38%		93·63%		77·77%		21·43% (ѣ + ы: 88·82%)		94·61%		87·21%		42·85%		87·82%	п 64·51%
																			б 86·30%
																			м 86·46%
																			в 95·10%
Взаимно отношение — съ *l* : безъ *l*		0·444		0·309		0·068		0·285		3·666		0·054		0·146		1·333		0·138	п 0·55
																			б 0·158
																			м 0·156
																			в 0·151

Слуцки псалтир.

Прѣдъ		ји		јь		је		јѧ		ѣ		ы		јѫ		ю		Общо		
Случаи съ *l*	п	2	—	—	—	—	—	—	—	4	—	—	—	4	—	—	—	10		—
	б		—		—		—		—		—		—		—		—			—
	м		2		—		—		—		3		—		4		—			9
	в		—		—		—		—		1		—		—		—			1
Случаи безъ *l*	п	1	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3		—
	б		—		—		—		—		—		—		—		—			—
	м		1		—		1		—		—		—		—		—			2
	в		—		—		1		—		—		—		—		—			1
Всичко Слѣдъ:	п	3	—	—	—	2	—	—	—	4	—	—	—	4	—	—	—	18		—
	б		—		—		—		—		—		—		—		—			—
	м		3		—		1		—		3		—		4		—			11
	в		—		—		1		—		1		—		—		—			2
% на случаитѣ безъ *l* спрѣмо съотв. случаи подъ всичко		33·33%		—		100%		—		0%		—		0%		—		28·07%	п	—
																			б	—
																			м	18·18%
																			в	50%
Взаимно отношение — съ *l*: безъ *l*		2		—		—		—		—		—		—		—		3·33	п	—
																			б	—
																			м	4·5
																			в	1

IV. Заключения.

Въ изреждането на току що приведенитѣ таблици за количественитѣ отношения ние спазихме единъ редъ споредъ възрастьта на паметницитѣ, опрѣдѣлена съ огледъ къмъ други тѣхни качества. Но, ако ние нѣмахме прѣдъ видъ прѣжнитѣ трудове и заключения на славиститѣ върху сѫщитѣ паметници, тоя редъ щѣше да бѫде изпървомъ произволенъ, а послѣ опрѣдѣленъ съгласно съ мѣрката. Сѫщия тоя редъ ще спазимъ сега, когато ни се пада да изложимъ и заключенията си.

Нека почнемъ съ Зогр. ев., което споредъ другитѣ си езикови свойщини се счита за най-близко до Кирило-Методиевския оригиналъ. Ако това е вѣрно, съ право можемъ очаква, щото Зогр. ев. да прѣдстави и отъ къмъ епентетичното *л* едно развитие най-правилно и подходно за опрѣдѣляне споредъ оная послѣдовность, която изтъкнахъ прѣди да изброя случаитѣ. Още тамъ всрѣдъ случаитѣ обърнахъ внимание върху онова твърдѣние Лескиново, споредъ което Зогр. ев. прѣдставяло единъ едничъкъ случай съ изпуснато *л* прѣдъ ꙗ; не е единъ, а сѫ тъкмо шесть. Въ старата часть на Зогр. ев. епентетичното *л* липсва прѣдъ ь, и, ѥ. Всички случаи отъ типа „устна + ꙇь" сѫ 87, отъ които само въ 32 *л*-то е запазено; процентътъ на случаитѣ безъ *л* спрѣмо всичкитѣ (87) е 63·21, значи — повече отъ половината. Процентътъ на случаитѣ безъ *л* въ типа „устна + ꙇи" къмъ съотвѣтнитѣ всички е 42·86, този пъкъ на случаитѣ безъ *л* отъ типа „устна + ꙇє" къмъ съотвѣтнитѣ всички е 6·59. Изброенитѣ проценти говорятъ за единъ моментъ, близъкъ до най-високото развитие на епентетичното *л*. Въпросъ е, дали тоя моментъ е отъ възходно или отъ низходно врѣме. Това да рѣшимъ, имайки прѣдъ видъ състоянието само на старата часть на Зогр. ев., не можемъ. Потрѣбно е да се види, дали близкиятъ по врѣме споредъ другитѣ свойства паметникъ слѣдъ Зогр. прѣдставя моментъ отъ по-високо развитие — или пъкъ моментъ отъ низходното врѣме. Вземаме Клоцовия сборникъ. У него процентитѣ на случаитѣ безъ *л* сѫ — 100, 55·55 за и, ь. Сравнимъ ли ги съ съотвѣтнитѣ проценти отъ Зогр., ще трѣбва да приемемъ, че прѣдставениятъ отъ Зогр. моментъ е отъ низходно врѣме, съ други думи, че тукъ ни се прѣдстава разрушителенъ процесъ и то въ своето начало. Но отговаря ли наличното

състояние на Зогр. на единъ моментъ отъ жива употрѣба? На почва само на епентетичното *л*, съгласно съ мѣрката ни за послѣдовность, — не. Зогр. е прѣписъ отъ по-старъ оригиналъ: споредъ естеството на гласнитѣ процентътъ на случаи съ липсало *л* прѣдъ **ь** не може да бѫде отъ съотвѣтния прѣдъ **и** тъй значително по-голѣмъ и още повече въ началото на процеса.

Въпросътъ е, дали тѣзи случаи съ липсало *л* се длъжатъ на говора на прѣписвача или пъкъ сѫ фигурирали въ самия оригиналъ. Да кажемъ, че само говорътъ на прѣписвача е съдържалъ тѣзи случаи съ изпуснато *л*, а оригиналътъ — навредъ случаи съ епентетично *л*. При това прѣдположение, за да създаде въ прѣписа само толкова малко случаи безъ *л*, трѣбва самиятъ говоръ да не е притежавалъ много повече такыва: иначе би повлиялъ да се изпуща *л* и прѣдъ други гласни, освѣнъ прѣдъ **и**, **ь**, **ю**, на и въ по-голѣмъ процентъ у послѣднитѣ. Обаче прѣдъ единъ послѣдовенъ свещенъ оригиналъ малкото случаи съ изпуснато *л* въ говора на прѣписвача не могатъ да бѫдатъ тъй силни, за да се наложатъ въ прѣписа. Изобщо, колкото по-малка е разликата между оригинала и говора на прѣписвача, толкова по-мѣродавенъ ще бѫде първиятъ; можемъ съ право да приемемъ, че въ такъвъ случай прѣписътъ ще бѫде току речи точно копие на самия оригиналъ — ще съдържа всички случаи, както ги намѣрва. Липсата на изпуснато *л* прѣдъ другитѣ гласни (**ѣ**, **ѫ**, **ѧ**) изключва допущането, че говорътъ на прѣписвача е билъ откъмъ епентет. *л* на краенъ стадий отъ живота на сѫщото. Остава, значи, да приемемъ, че оригиналътъ на Зогр. е писанъ прѣзъ епоха, въ която току що започнали да изпущатъ епентетичното *л*. Остромировото евангелие, което послѣдовно прѣдстава епентетичното *л*, съдържа сѫщо 4 случаи безъ такова; на тѣхъ можемъ да гледаме само като на възникнали подъ влиянието на непослѣдовния му оригиналъ. — Прѣписътъ (Зогр.) е билъ направенъ прѣзъ епоха, прѣзъ която малко повече изпущали *л*-то; това обстоятелство било причина да се увеличи процентътъ на случаитѣ безъ *л* прѣдъ **ь**, отъ тамъ и скокътъ въ процентитѣ.

Зогр. б. — Въ него епентетичното *л* липсва прѣдъ **и**, **ь**, **ю**, както и въ Зогр., но още и прѣдъ **ѣ**, **ѫ**. Бѣлѣжито е, че процентитѣ на случаитѣ съ изпуснато *л* прѣдъ **и**, **ь**, **ю** сѫ по-голѣми отъ ония на случаитѣ, въ които *л* липсва прѣдъ **ѣ**, **ѫ**.

Съгласно съ по-раннитѣ ми обяснения това може да бѫде само отразъ на една жива употрѣба. Оригиналътъ ли се е повлиялъ отъ нея или прѣписътъ? — Да би билъ само оригиналътъ, не би допусналъ, щото процентътъ на случаитѣ безъ *л* прѣдъ и да бѫде равенъ на онзи на случаитѣ безъ *л* прѣдъ ь. Да би билъ пъкъ само прѣписътъ, то както нѣма случаи съ *л* прѣдъ и, ю, тъй нѣмаше да има такива и прѣдъ ь: това го изисква, повтаряме, естеството на тия три гласни. Слѣдователно липсата на епентетичното *л* въ Зогр. б. се дължи на взаимовлияние между по-голѣма негова употрѣба въ оригинала и по-малка, вече на свършване, въ говора на прѣписвача. Случаитѣ съ *л* прѣдъ ь допусналъ прѣписвачътъ подъ влияние на оригинала, а тѣзи безъ *л* прѣдъ и, ю — подъ влияние на своя говоръ.

Въ Клоц. и Мар. епентетичното *л* отсѫтствува само прѣдъ и, ь. Процентитѣ на случаитѣ безъ *л* сѫ за Клоц. — 100, 55·55, а за Мар. — 90, 74·5, сирѣчь все повече отъ 50. Това, че процентитѣ на случаи съ изпуснато *л* прѣдъ и сѫ толкова голѣми (изчезването завладѣло всички случаи съ и), а прѣдъ други гласни е равно на нула, си обяснявамъ само по единъ начинъ: оригиналътъ не позволилъ да се изпусне нѣкое *л* прѣдъ другитѣ ѥ, ꙗ, ѣ, ѫ, ю, но прѣписвачътъ се повлиялъ отъ своя говоръ и увеличилъ случаитѣ безъ *л* само прѣдъ ь, и, гдѣто и въ оригинала имало колѣбание. Мар.[1]) и Клоц. сѫ прѣписи отъ първоначални оригинали, които били писани прѣзъ сѫщата епоха отъ живота на епентетичното *л*, прѣзъ която е писанъ и оригиналътъ на Зогр. Къмъ сѫщото заключение за оригинала на Син. тр. ни довеждатъ процентитѣ на неговитѣ случаи съ изпуснато *л*.

Все къмъ епохата на оригинала на Зогр. се отнася и оригиналътъ на Асем. Въ него *л*-то отсѫствува прѣдъ всички гласни гдѣ повече, гдѣ по-малко. Това всеобщо отсѫтствие говори, че изчезването на епентетичното *л* било засилено вече — въ оригинала или въ говора на прѣписвача. Ако не сѫществуваха Зогр., Клоц. и Мар., би било допустимо да се мисли, че *л*-то започнало да се потушава изведнажъ прѣдъ всички гласни и че състоянието, което ни прѣдставя Асем., е състояние само на оригинала или само на говора на прѣписвача. Сега

[1]) Ср. *Л. Милетичъ*, Особноститѣ на Мар. паметникъ. Периодическо спис. на бълг. книжовно дружество, кн. XIX и XX, стр. 243—244.

обаче въ реда на процентитѣ на Асем. виждаме една нередовность: липсата на *л* прѣдъ ѭ, ѣ прѣдполага, ако не ни помень отъ употрѣбата на епентетичното *л* прѣдъ ь, ѥ, то поне едни твърдѣ внушителни проценти, а то — прѣдъ ь процентътъ е по-малъкъ отъ 50, случаитѣ безъ *л* прѣдъ ь сѫ по-малко отъ половината. Тая нередовность можемъ загладя, ако допуснемъ, че на оригинала се длъжатъ случаитѣ съ задържано *л* прѣдъ ю, ь, и, а на говора на прѣписвача — случаитѣ съ изпуснато *л* прѣдъ ѣ, ѩ, ѭ.

Само съ единъ оригиналъ, подобенъ на оригинала на Зогр., и единъ прѣписвачъ, на който говорътъ е твърдѣ напрѣдналъ въ изхвърлянето на епѐнт. *л*, можемъ си обясни състоянието, което ни прѣдстава Син. пс.

Процентнитѣ числа на Сав. кн. ни напомнятъ за тѣзи на Асем. Обстоятелството, че тѣ растатъ (се намаляватъ) не тъй послѣдовно, свидѣтелствува, че говорътъ на прѣписвача е билъ въ стадий твърдѣ отдалеченъ отъ оригинала.

Единъ погледъ върху процентнитѣ числа на Супр. сборникъ ще ни докаже най-първо, че той е прѣписъ, а послѣ, че неговиятъ прѣписвачъ дѣйствително е нѣмалъ понятие отъ употрѣбата на епентетичното *л*. Въ неговия говоръ това *л* не се е никакъ вече употрѣбяло, защото въ противенъ случай щѣше да има живо мѣрило и не щѣха тъй непослѣдовно да вървятъ процентитѣ. Споредъ мене живъ народенъ говоръ не би изпущалъ *л*-то прѣдъ ѭ толкова, колкото и прѣдъ ю, прѣдъ ѭ повече, отколкото прѣдъ ь, прѣдъ ѩ толкова, колкото прѣдъ ѥ, прѣдъ ѩ повече, отколкото прѣдъ ѣ. Това състояние е резултатъ отъ влияние на говора на прѣписвача върху оригинала. Въ сегашния Супр. паметникъ има 700 случая безъ епентетично *л* срѣщу само 97 съ *л*. Послѣднитѣ 97 сѫ разхвърлени тъй несъотвѣтно къмъ гласнитѣ, че не е възможно да изразяватъ стадий на живъ развой. Обръща ни внимание това, че въ Супр. случаитѣ безъ *л* сѫ два вида: въ едни мѣстото на *л* заема ь, а въ други то просто отсѫтствува, сирѣчь не е замѣстено съ нищо — тъй, както и въ всички други паметници.[1] Изключение правятъ само слѣднитѣ 19 случая: въ Сав. кн. — земьѭ 128. 164, земьѩ 88ᵇ.

---

[1]) Ср. *Л. Милетичъ* — Особноститѣ на Мар. паметникъ, стр. 244; — Францъ Миклошичъ и славянската филология, Мсб. т. V., стр. 420—421, бѣлѣжка подъ черта.

120. 149ᵇ. 149ᵇ, безоумьлю 57ᵇ, земьѩ 41. 90ᵇ. 125; въ Зогр. б. — земьѩ 34_{35}; въ Син. пс. — нѣковью 191, глоумьсинѣ 273, ꙁемъѣ 44. 63, ꙁемъѩ 26, иꙁбавьѩ 31, ꙁемьѩ 182, ꙁемъѩ 43. За Сав. кн. тѣзи 10 случая сѫ само $^1/_6$ отъ всички случаи съ изпуснато л, докато въ Супр. подобнитѣ тѣмъ сѫ 4·375 пѫти повече отъ обикновенитѣ (160) случаи. Споредъ по-раншнитѣ ни обяснения тая замѣна на л съ ь може да бѫде само прѣписна реформа: прѣписвачатъ, като не срѣщалъ въ своя говоръ такъво л, не уважилъ присѫтствието му въ оригинала и прѣдприелъ да прѣобразува формитѣ съ л; найудобно му било да го замѣни съ знака ь, защото той именно прѣзъ негово врѣме билъ изгубилъ, макаръ и не навредъ, фонетичното си значение. Възниква тукъ прѣдположението, че оригиналътъ, при който е направена тая реформа, е съдържалъ само 160 случая безъ л, които длъжалъ на своя говоръ. Тогава, какво е било отношението на тоя оригиналъ къмъ епентетичното л? Процентътъ на случаитѣ безъ л прѣдъ разнитѣ вокали е такъвъ: за jи — 87·38, за jь — 75, за jе — 4·12, за jа — 0 за ѭ — 2·35, за ѩ — 0·76.

Тоя процентенъ редъ наумѣва за реда на Асем., което подобие считамъ като най-добро доказателство, че сѫжденията тукъ сѫ правилни. Асем. ев., заключихме на мѣстото, е прѣписъ отъ по-старъ оригиналъ. Тукъ пъкъ заключаваме, че сега опрѣдѣлениятъ оригиналъ (да го наречемъ Супр. А.) не е отъ Кирило-методиевско врѣме, а е прѣписъ на такъвъ. Този оригиналъ се е отнасялъ къмъ епент. л тъй, както опрѣдѣлихме, че се е отнасялъ оригиналътъ на Зогр. къмъ сѫщото л: употрѣбата била по-правилна, по-послѣдовна, но все пакъ невсемѣстна.

Въ Макед. и Унд. лист. имаме само форми съ запазено л — въ първия една, въ второтѣ двѣ. За да бѫдемъ послѣдовни, трѣбва да заключимъ отъ тукъ, че тѣ сѫ прѣписвани, когато и Зогр., но това не можемъ направи, защото прѣдставенитѣ примѣри сѫ единични и говорятъ само за л прѣдъ нѣкои гласни: въ първия прѣдъ jе, въ вторuя прѣдъ jь, jа. Какво мѣсто ще заематъ тѣ въ реда на паметницитѣ, съставенъ съ огледъ къмъ епент. л, значи рѣшително ще опрѣдѣлятъ другитѣ имъ езикови страни.[1])

---

[1]) Авторътъ нѣмà на рѫка откѫслека отъ Охридското евангеліе, но каквото и да е отношението му къмъ епент. л той не ще може, като откѫслекъ, да измѣни заключенията, до които ни довеждатъ всички други паметници.

Отъ наличнитѣ случаи на Хил. и Слуц. заключаваме, че сѫ прѣписвани въ разни врѣмена — Слуц. по-послѣ, защото съдържа случаи съ изпуснато *л* прѣдъ ję, и такива сѫ всичкитѣ отъ типа „уст. + ję".

Ако състоянието на Киев. листове откъмъ епент. *л* говори, че недосегнатиятъ отъ влиянието на други слав. езици и диялекти „старославенски" прѣзъ IX в. познавалъ по цѣлия си обсегъ епент. *л*,[1]) то Остр. ев. опровърга това: „старословенскиятъ" оригиналъ на Остр. безъ друго е съдържалъ случаи съ липсваще *л*. По-сигурни ще бѫдемъ, ако се осланяме въ случая на крупното Остр. ев., отколкото на малкитѣ Киев. листове. Колкото за Пражкитѣ листове тѣ не рѣшаватъ нищо, защото съдържатъ случаи съ *л* и безъ *л*.

* * *

Главната ни цѣль бѣ да издѣлимъ отъ паметницитѣ онзи материялъ, който трѣбва да служи за основа на всѣко разсѫждение относително старобългарското епентетично *л*, но не можахме да се ограничимъ само съ това издѣляне, защото отъ една страна развитието на въпроса ни накара да опрѣдѣлимъ, какво ни е нужно да търсимъ, а отъ друга — самата работа ни наведе на мисли, които докосватъ обяснението на издѣленитѣ фактове. Излишно е дори да се споменува, че развоятъ на явлението е прѣдимно звуковъ, но трѣбва да се забѣлѣжи, че има и мнѣние, споредъ което изчезването на *л* се дължи на единъ изравнителенъ процесъ между формитѣ безъ *л* и съотвѣтнитѣ съ *л*.[2]) Това би могло да се приеме, само ако едно прослѣждане на всички случаи безъ *л* по морфологични категории би открило нѣкаква послѣдовность; такава обаче не се съзира. Бие въ очи послѣдовностьта съ огледъ къмъ к а к в и н а т а на звуковитѣ елементи въ типа „устна + ḭ + вокалъ"; тая послѣдовность не може да има други причини освѣнъ прѣдимно фонетични. Тукъ аналогията не е играла директивна рола. Редътъ на паметницитѣ, съставенъ отъ такъво становище, съвпада съ реда имъ, съставенъ споредъ другитѣ имъ езикови свойства. Това потвърдява по обратенъ пѫть, че и обясненията ще да сѫ правилни. Но за да се отговори точно на въпроса, кои именно звукови причини сѫ

[1]) Ср. *Oblak*, Arch. f. sl. Ph., XLVII., S. 457.
[2]) Все тамъ, стр. 459.

докарали изчезването на епент. ѧ, изисква се широка съпоставка на заключенията, добити отъ всестранното наблюдение на фонетичнитѣ прояви въ стбългарскитѣ паметници, а такъва съпоставка е вънъ отъ цѣльта на тая работа. Сѫщото изискване е необходно и за точното групиране на паметницитѣ „по мѣсто" откъмъ епент. ѧ, защото за това е важенъ говорътъ на прѣписвача. А пъкъ тоя говоръ не може да се характеризува само съ огледъ къмъ епент. ѧ, понеже то е изчезнало въ всички български говори. Разбира се, че това изчезване е вървѣло съ различно темпо — тъй мисли и Облакъ, но туй съображение малко ни помага, защото нѣмаме датувани паметници, съ които да опрѣдѣлимъ темпото въ разнитѣ говори. Каквото е възможно да сторимъ за сега безъ оная съпоставка, то е да групираме паметницитѣ по врѣме, но пакъ съ прѣдположение, че прѣписвачитѣ сѫ принадлежали къмъ сѫщото нарѣчие, на което сѫ писани и оригиналитѣ: най-старо е Зогр., а слѣдъ него по редъ идатъ Клоц., Мар., Син. тр., Асем., Син. пс., Сав. кн., Зогр. б, Супр. Въ главни черти тоя редъ е сѫщиятъ, какъвто го опрѣдѣлятъ и другитѣ езикови свойства на паметницитѣ, но оправдава ли се въ подробность това положение на нѣкои паметници спрѣмо ѧ и отъ другитѣ имъ страни? Това остава да се провѣри. Но каквото и да излѣзе отъ тая провѣрка, оная послѣдовность, която логически се прѣдполагаше, фактически е на явѣ. Тя говори, че епентет. ѧ и неговата липса въ изброенитѣ паметници е чисто старобългарско явление, и тя отхвърля съвършено мнѣнието, какво състоянието на старобългарскитѣ паметници откъмъ епентетичното ѧ противорѣчело на македоно-българската хипотеза.

Промѣнитѣ на граматическия родъ въ славянскитѣ езици.

Отъ Ст. Младеновъ.

Общи бѣлѣжки.

Граматическиятъ родъ и свързанитѣ съ него явления въ индоевропейскитѣ езици още отдавна сѫ обрѫщали върху си вниманието на мнозина. Вече отъ староиндийската, гръцката и латинската терминология, относеща се до рода (гр. γένος ἀρσενικόν, θηλικόν, лат. gen. masculinum, femininum, скр. klība „евнухъ" и срѣденъ родъ), може да се види отчасти, като какъ сѫ схващали древнитѣ сѫщностьта на тая граматична категория. Естествено е, че не можемъ да търсимъ у тѣхъ по-дълбоко изслѣдване на причинитѣ и условията, отъ които зависи развоятъ на речената особеность. Така сѫщо въ срѣднитѣ вѣкове, па отчасти и въ ново врѣме (до 18. вѣкъ), сѫ се задоволявали съ просто описание на познатитѣ факти. Тепърва т н. философска граматика и явилото се слѣдъ нея историческо и сравнително езикознание се спиратъ малко повече върху тоя прѣдметъ. Мнѣнията и теориитѣ на цѣлъ редъ учени отъ миналото и по-миналото столѣтие прѣдставятъ днесъ само исторически интересъ. За правилното разбиране на явленията, що ни занимаватъ, тѣ не даватъ току-речи нищо, защото сѫ основани прѣди всичко на прости умувания, неподкрѣпени често съ факти. Въ дългата редица изслѣдователи, които тъй или инакъ сѫ засѣгали нашия въпросъ, личатъ и учени като Вилхелмъ Хумболтъ,[1]) Яковъ Гримъ,[2]) А. Ф. Потъ,[3])

[1]) Sur la nature des formes grammaticales et sur le génie de la langue chinoise. Paris 1827. стр. 12—13 (цит. по Грима стр. 343).

[2]) Deutsche Grammatik von J. Gr. Neuer vermehrter Abdruck. Gütersloh 1890. III. Theil Sechstes Kapitel. Genus стр. 307 - 551.

[3]) Geschlecht (grammatisches) въ Ersch и Gruber-овата „Allgemeine Encyclopädie" I. Section, 62. Theil (1856) стр. 393—460.

К. В. Хайзе,[1]) Х. Щайнталъ,[2]) А. Шлайхеръ,[3]) Х. Паулъ[4]) и др. Почти всички изброени автори търсятъ причината за поява на граматическия родъ въ особената способность на първобитния човѣкъ да персонификува и сексуализува съ помощьта на фантазията всичко, даже и езиковитѣ прѣдстави. Една отъ хубавитѣ формулировки на това схващане четемъ у Аделунга: „Alles, was den Begriff der Lebhaftigkeit, Thätigkeit, Stärke, Grösse und auch wohl des Furchtbaren und Schrecklichen hatte, ward männlich; alles, was man als empfänglich, fruchtbar, sanft, leidend, angenehm dachte, ward weiblich und alles, wo die Empfindung getheilt war, oder wo der Begriff so dunkel war, dass keine der vorigen Empfindungen das Übergewicht bekam, ward sächlich,“[5]) а друга писана половина вѣкъ по-късно, четемъ у Я. Грима[6]): „das maskulinum scheint das frühere, grössere, sprödere, raschere, das thätige, bewegliche, zeugende, das femininum das spätere, kleinere, weichere, stillere, das leidende, empfangende; das neutrum das erzeugte, gewirkte, stoffartige, generelle, unentwickelte, collective“. Обаче съ тоя т. н. Personifications- и Sexualisationstrieb въ областьта на граматичнитѣ категории не може днесъ да се оперира. Никой не послѣдва примѣра на Грима, който въ своята граматика се опитва да покаже, че цитуваното горѣ априорно правило („Grundsatz!“) важи комай напълно за нѣмския езикъ.[7]) А вече въ края на 80-тѣ години отъ миналия вѣкъ единъ отъ главнитѣ прѣдставители на т. н. младограматическа школа, проф. К. Бругманъ, излѣзе съ

---

[1]) System der Sprachwissenschaft (издад. отъ Щайнталя слѣдъ смъртьта на учителя му) Berl. 1856. § 203.

[2]) Die Genera des Nomen въ Kuhn и Schleicher-овитѣ Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung, т. I (1858) стр. 292—307. — Charakteristik 237.

[3]) Die Genusbezeichnung im Indogermanischen въ сжщитѣ Beiträge, т. III. стр. 92—97.

[4]) Prinzipien (глава за грамат. и психологическитѣ категории) 3. изд. (1898) стр. 241—247.

[5]) Umständliches Lehrgebäude von der deutschen Sprache zur Erläuterung der deutschen Sprachlehre für Schulen. I томъ, Лайпцигъ, 1782, стр. 346 (§ 144).

[6]) D. Gr. стр. 357.

[7]) Впрочемъ Гримъ самъ забѣлѣзва, че речения принципъ „seiner allgemeinheit wegen zur entscheidung einzelner fälle nur behutsam gebraucht werden kann.“ (o. c. 357). Па и Аделунгъ казва за своето откритие: „Konnte man wohl einen seltsameren und willkürlicheren Eintheilungsgrund wählen?“ (o. c. 346), а нататъкъ между друго изтъква, че теорията му не може да се приспособи къмъ нѣмски.

особена статия, въ която обяви, че при първоначалното разпрѣдѣление на родоветѣ твърдѣ малка, дори никаква особена, важна роля, не сж играли прѣсловутитѣ нагони за персонификация и сексуализация, а че то е ставало по аналогия;[1]) при туй всичко е зависѣло главно отъ формата на съотвѣтнитѣ суфикси. Суфиксъ ā (i̯ā), ī и под. може изпърво[2]) да не е ималъ нищо общо съ рода, може да не е притежавалъ значение женско. Но възъ основа на имена като *genā, *mamā и под., въ които женското значение е дадено чрѣзъ самия коренъ, говорителитѣ взели да заключаватъ, че суфиксъ -ā означава женски сжщества; по такъвъ начинъ думи като ἀλήθεια, φυγή, лат. aqua, lira, стинд. bhumī и под. почватъ да се смѣтатъ за женски. Че единъ суфиксъ слѣдъ врѣме може да приеме функция, каквато по-рано не е ималъ, показва историята на индоевропейскитѣ езици. Между друго Бругманъ навежда за примѣръ и суф. *-u̯os, който въ повечето индоевропейски езици означава боя, безъ да е ималъ отъ начало такова значение.[3])

Тази еретическа теория на Бругмана не се хареса на нѣкои Гримови ученици и въобще на всички онѣзи, които се придържаха о стария начинъ — да се обяснява всичко чрѣзъ фантазията. Така на 1890. год. въ прѣдговора къмъ новия прѣпечатъкъ на Гримовата граматика J. Roethe отговори доста упорито на Бругмана и се помжчи да спаси Гримовското схващане, като изтъкваше главно антропоморфическия мирогледъ на първобитния човѣкъ и нѣкои сродни на индоевропейския родъ явления въ нѣкои дивашки езици.

За насъ впрочемъ не сж особено важни подробноститѣ по тоя въпросъ. Бругманъ отговори на Roethe и слѣдъ това за дълги години прѣпирнята поутихна.[4]) Напослѣдъкъ изглежда, че Бругмановиятъ възгледъ все повече и повече си печели привърженици. Така и В. Вундтъ въ своята „Völkerpsycho-

[1]) Тоя възгледъ Бругманъ си съставилъ още въ 1875—6 г. (вж. Р. В. В. с. 524).

[2]) (von Haus aus).

[3]) Бругмановата статия носи насловъ: Das Nominalgeschlecht in den indogermanischen Sprachen, печат. въ IV. т. (стр. 100—109) на Techmer-овото Internationale Zeitschrift für allgemeine Sprachwissenschaft.

[4]) Бругмановиятъ отговоръ въ Paul- и Braune-витѣ „Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur т. XV. стр. 523—531: „Zur Frage der Entstehung des grammatischen Geschlechts (Aus Anlass von Roethe's Vorwort zum Neudruck des III. Bandes der Grimmschen Grammatik)“.

циялно на суфикситѣ.[1]) Намалява ли се постепенно разнообразието въ вънкашната форма на имената, опростява ли се склонението, заедно съ тия два процеса постепенно се нарушаватъ, а по нѣкога окончателно разрушаватъ, родовитѣ различия. Изслѣдвачътъ на рода въ който и да е индоевропейски езикъ има затуй да се занимава прѣди всичко съ формалнитѣ причини, отъ които главно зависи животътъ на въпросната граматическа категория. Можемъ каза, че този пѫть ще доведе до сигурни резултати.[2])

Въпросътъ въ славянското езикознание.

Цѣльта на всичко казано до тука бѣ да се направи въ общи чърти поне до нѣйдѣ ясно, че изучването на граматическия родъ въ славянскитѣ езици може да бѫде малъкъ, но все потрѣбенъ приносъ къмъ далечното окончателно разрѣшение на въпроса за първичния индоевропейски родъ; и че прѣдъ оногова, който се заеме да изслѣдва родоветѣ въ славянскитѣ езици, има два пѫтя: 1) изслѣдвачътъ може, като си състави нѣкоя априорна формула, подобна на Аделунговата или Гримовата, или като заеме нѣкоя такава, да иска да я приложи и къмъ славянскитѣ езици, при което обаче смѣемъ каза отнапрѣдъ, че цѣлата работа ще бѫде безполезна; или пъкъ 2) той ще трѣба да започне бавно и внимателно да изучва свързанитѣ съ рода явления въ отдѣлнитѣ славянски езици и нарѣчия, а слѣдъ това, ако фактитѣ му позволяватъ, да пристѫпи къмъ извѣстни заключения.

Славянското езикознание, доколкото знаемъ, притежава твърдѣ малко работи по въпроса за грамат. родъ. Въ IV-ия томъ на своята сравнителна граматика Миклошичъ[3]) разглежда и рода на имената въ особена глава. Авторътъ излиза отъ Гримовското становище, тукъ-тамѣ прави интересни

---

[1]) Вѣроятно е, че суфикситѣ, които служатъ да се означава грамат. родъ, изпърво не ще сѫ били употрѣбяни тъкмо за тая цѣль (Шлайхеръ, Бругманъ цит. съчинения), ала все пакъ за да можемъ да сѫдимъ по-сигурно, нужно е да изучимъ законитѣ за развитието на рода въ отдѣлнитѣ индоевроп. езици и слѣдъ туй да сравнимъ добититѣ резултати съ онова, което би ни дали наблюденията надъ подобни явления въ други неиндоевропейски езици.

[2]) Въ това отношение благодарна почва прѣдставятъ романскитѣ и германскитѣ езици. Хубава работа отъ тоя родъ е изслѣдването на В. Михелсъ: Zum Wechsel des Nominalgeschlechts im Deutschen. I. Strassburg 1889. 8°. 57.

[3]) Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen. IV. Vergleich. Syntax d. sl. Spr. стр. 17—37 (2. Abdruck. Wien, 1883).

съпоставления, ала изцѣло взета работата е доста непълна и не задоволява. Книгата на Е. А. Вольтера[1]) се занимава само съ единъ въпросъ — произхода на мжжкитѣ ā-основи и съдържа възгледи, каквито приематъ Бругманъ и Делбрикъ. Сждейки по другитѣ трудове на А. А. Потебня, можемъ да речемъ, че и недовършената му работа за граматическия родъ,[2]) написана по поводъ на Бругмановата статия (въ Techm. J. Z.), би ни дала въ пълния си видъ много интересно. Отъ това, що имаме прѣдъ себе, се види, че Потебня, който по основнитѣ си мисли за езика и неговото развитие стои близко до Щайнталя, и по въпроса за рода не се дѣли отъ споменатия ученъ. Нѣколко хубави бѣлѣжки по нашия въпросъ дава пжтемъ и проф. В. Ягичъ въ своитѣ „Приноси къмъ славянската синтакса".[3]) Най-сетнѣ остава да споменемъ и напечатаната лани въ Петербургския академически „Сборникъ по славяновѣдѣнію", т. I., статия на J. Łoś-а.[4]) Авторътъ казва още въ началото на своята работа: Na podstawie faktów, z jednego tylko języka wziętych, niepodobna się kusić o wykrycie tych nieznanych czynników (думата е за психологичнитѣ фактори, отъ които зависятъ промѣнитѣ на рода). Цѣльта на статията му не е да открива тия фактори, а само да сгрупира фактитѣ, избрани изъ Линдевия рѣчникъ и изъ нѣкои старополски паметници, като ги освѣтлява съ общи бѣлѣжки, безъ да прибѣгва до помощьта на фантазията. Работи съ такива задачи би трѣбвало да имаме за всички славянски езици. Статията на Лося, колкото и да ни е добрѣ дошла, не ни удовлетворява напълно. Тя страда главно отъ непълнота: Линдевия трудъ далечъ не е изчерпанъ. За такива заети имена като szelma, szkoda, szlachta, sztuka и под., които Линде има и които се отличаватъ по родъ отъ оригиналнитѣ нѣмски, авторътъ не казва ни думица; а пъкъ на стр. 11—12. говори за рода на думи като areszt (= der Arrest), adwent (der Advent), apteka (ἀποθήκη, die Apotheke) и под. или пъкъ указва на несъгласия по отношение на рода между полски и руски:

---

[1]) Э. А. Вольтеръ, Разысканія по вопросу о грамматическомъ родѣ. Спетб. 1882.

[2]) Приложение къмъ III. ч. отъ „Изъ записокъ по русской грамматикѣ", издадено слѣдъ авторовата смърть. Харьковъ, 1898.

[3]) Beiträge zur slavischen Syntax, печатани въ Denkschriften (phil. histor. Classe) на Виенската академия т. XLVI. отъ 1899 год.

[4]) Rodzaj i liczba w rzeczownikach polskich. Спб. 1904. Отд. отп. стр. 25. (За рода 1—15).

parada — парадъ, perla — перлъ, toaleta — тоалетъ и мн. др., безъ обаче да потърси причината на това явление. Пакъ на стр. 12. се казва, че не може да се отговори, защо нѣкои чужди имена отъ м. р. сж станали въ полски женски, а за примѣръ се привежда и altana (der Altan). Въ случая има пъкъ малко недоразумѣние. Работата става ясна, ако се знае, че въпросната дума е италиянска и гласи правилно altana и че въ нѣмски редомъ съ der Altan сжществува и die Altane.[1]) (За рода на нѣмскитѣ думи въ полски вж. G. Korbut, Wyrazy niemieckie w języku polskim [Pr. Filol. IV, 345—560] стр. 390—391).

Обсегъ, планъ и методъ на работата.

Прѣди да встжпимъ въ подробности, ще трѣба да кажемъ нѣщо за обсега, плана и метода на тая работа. Могли бихме да захванемъ съ общославянската епоха, като чрѣзъ сравнения съ другитѣ индоевропейски езици се опитваме да установимъ, какъвъ ще е билъ първоначалниятъ родъ на извѣстни имена и нататъкъ слѣдимъ, какви промѣни е прѣтърпѣлъ на славянска почва. Особено интересно би било въ такъвъ случай изучването рода на множество сжществителни, за които обикновено се мисли, че сж заети въ общослав. епоха отъ германски. Ала занятията съ рода на старитѣ, наслѣдени отъ индоевроп. епоха имена, едвали би ни дали резултати важни и нови: та самиятъ брой на имената, които можемъ да сравняваме, не е особено голѣмъ. Констатира ли се напр., че слав. *медъ* е Masc., когато въ другитѣ индоевроп. езици е Neutr., ще си обяснимъ тая промѣна като резултатъ отъ формално изравнение на тая останала усдинена по рода си дума съ голѣмата сравнително група сжществителни като: *сынъ*, *домъ*, *кратъ*, *колъ* и под. Сънostави ли се слав. *чрѣда* *ж.* съ стинд. çardhas[2]) *ср.*, може да се помисли, че имаме работа съ промѣна на рода. Ала по-вѣроятно е, че слав. форма прѣдстави друго образувание (не es- основа), каквото имаме негли и въ гот. hairdō, ствн. herda, нвн. die Herde (Michels o. c. 21).

---

[1]) Не е излишно може би да се спомене, че още Й. Добровски въ своитѣ „Institutiones“ тукъ-тамѣ изтъква, какво между славянскитѣ езици има често несъгласие въ рода на извѣстни имена (с. 128 чел. длань *ж.*, рус., пол. *ж.*, а срх. *м.*; с. 133 пол. topol, -а *ж.*, а срх., рус., ч. *м.* и т. н.). — Възгледитѣ на Буслаева за грамат. родъ (Историч. Граммат. II, 47) сж силно повлияни, или даже зсти отъ Грима. За мнѣнията на нѣкои руски автори по въпроса за мжжкитѣ имена на *-ӣ* вж. у Вольтера (цит. съч.).

[2]) Очаквали бихме и на слав. почва s, а вм. него имаме *k*: kerda — črēdā?

Отъ друга страна, доклѣ не се сдобиемъ съ нова, напълно критична[1]) работа по въпроса за германскитѣ елементи въ общославянски, рискувано е да се впусне човѣкъ въ догадки за промѣнитѣ на рода въ нѣкои отъ заетитѣ германски думи.

И тъй ние ще захванемъ съ историята на интересуващето ни явление въ отдѣлнитѣ славянски езици. При това ще разгледаме на първо мѣсто думитѣ, наслѣдени отъ общослав. епоха, а слѣдъ това и чуждицитѣ, заемани отсетнѣ въ историческия животъ на раздѣленитѣ вече славянски езици. Нѣма да се спираме много и при заемки, върху които е влияла извѣстна книжовна тенденция, защото тѣ не отражаватъ славянскитѣ езикови закони, а сж по всичко изкуствени продукти. Такива сж напр. чес. и пол. gymnasium, forum. museum и под, които прѣко всѣкакви правила, просто по силата на единъ прѣнесенъ изъ други езици законъ, сж обявени за имена отъ срѣденъ родъ и — не се скланятъ често въ единствено число. Ще оставимъ на страна и многобройнитѣ случаи, въ които има между славянскитѣ езици различия въ рода, произлѣзли не вслѣдствие нѣкакви отпослѣшни промѣни на първоначалния родъ, а зависещи отъ такавато или инаква форма на прастарото именно образувание. Така въ б. ограда, прѣграда, ч. zahrada и под. срещу градъ различието е старо. Противъ това нищо не доказва форма като руск. огородъ срещу городъ. Такива разлики въ рода на имена отъ единъ и сжщи коренъ, съ или безъ разлика въ отгласа (Ablaut) и значението, наблюдаваме напр. и въ кѫкъ срещу наоука, но и навъкъ,[2]) мразъ срещу омраза, свѣтъ, но ч. osvěta, бълг. срх. prosvjeta, слоухъ срещу бълг. диал. послуха, обратно кѫза[3]) срещу сѫзъ и под.; или чеш. plat срещу záplata, ала вече полски има płat и płata срещу zapłata, когато бълг. и рус. иматъ само плата срещу заплата. Сжщо тъй бълг. купъ и купà (послѣдното съ специялно значение ‚купъ сѣно', а не всѣкакъвъ купъ), въ сръбски куп (Versammlung) и кŷпа (гомила од

---

[1]) Работитѣ на Миклошича (Die Fremdwörter in d. slav. Sprachen въ Denkschriften на Виенск. Ак. XV.), Маценауера (Cizí slova ve slov. řečech), Уленбека (стат. въ Ягичевия Archiv, готския му етимолог. рѣчникъ) и др. прѣдставятъ по много въпроси значителни разногласия, па въ нѣкои отношения не удовлетворяватъ цѣлъ редъ искания.

[2]) Но срх. vika *ж.*; у Marulić-a „dobri nauci“ (Sg. nauk *м.*).

[3]) Но и кѫзъ *м.*

четири ораха), което по ударение отговаря на бълг. купà, но чешки — само kupa, когато сжщ. kup[1]) има значението на стб. коупли, което обаче си има пакъ законното съотвѣтствие koupě. Така имаме срб. налог *м.* der Auftrag и налога *ж.* das Gedränge, и др. Съмнително е сжщо така, дали бива сжществуването на форми като јаръ,[2]) јара,[2]) јаро[2]) да се туря въ зависимость отъ поетическитѣ прѣдстави на отдѣлнитѣ славянски народи.[3]) Поне гр. ὥρα сочи къмъ прастара форма юра, ако тая не е създадена подъ влияние на весна, а герм. (гот. jêr, ствн. срвн. jâr, нвн. das Jahr), гр. ὧρος — къмъ нѣкогашно юро или юръ. Че още въ индоевроп. епоха е имало такива двойки, указва и Делбрикъ въ своята сравнителна синтакса на индоевроп. езици.[4])

Като знае човѣкъ колко консервативни се оказвать славянскитѣ езици по отношение на цѣлъ редъ фонетически и морфологически особености,[5]) може съ извѣстна увѣрность да прѣдположи, че и въ областьта на родовитѣ категории тия езици нѣма да прѣдставятъ много и сжществени измѣнения. И наистина нѣма ни единъ славянски езикъ, който като новоперсийски и отчасть английски да е изгубилъ всички родове, или като романскитѣ и литовски да е запазилъ само мжжки и женски, а срѣдния да е изравнилъ съ мжжки, или пъкъ най-сетнѣ да е съединилъ мжжки и женски, а да държи отдѣлно срѣдния, както е въ нордската група германски езици. Но ако измежду славянскитѣ езици днешниятъ български езикъ е достигналъ до тамъ, че като повечето модерни езици аналитически изразява всички падежни отношения и се е освободилъ по такъвъ начинъ почти напълно отъ старата деклинация; ако въ повечето славянски езици и особено въ народнитѣ имъ говори наблюдаваме постоянно съвпадане на извѣстни падежи и съ това намаление на склонидбенитѣ форми; — нѣма да ни бжде чудно, ако и въ областьта на родовитѣ различия забѣлѣжимъ тукъ-тамѣ въ отдѣлнитѣ славянски езици процеси, подобни на ония, що сж ставали и въ сроднитѣ индоевропейски. Тукъ,

---

1) Срв. нѣм. Kauf masc.

2) Чес. jaro *ср.*, пол. jaro *ср.* и jar, jarz *м.*, малор. ярь, чсл. юра и т. н.

3) Т. е. отъ това, че стариятъ чехъ си прѣдставялъ пролѣтьта като дѣте, стариятъ полякъ — като момче или мжжъ, а стариятъ юженъ или източенъ славянинъ — като жена.

4) Vergl. Syntax I, 117 нат.

5) Славянскитѣ езици и днесъ, прѣко немалобройнитѣ изравнения на старитѣ падежи, все иматъ сравнително твърдѣ голѣми склонидбени схеми.

мисля, спадатъ явления като словенск. dober vin или южновр. яблок, коромысел и под. срещу обикновенитѣ правилни вино, яблоко, коромысло и под. Разбира се, че тѣзи малко примѣри не ни даватъ право да теглимъ съ пълна сигурность паралела между това явление въ споменатитѣ говорни области и съотвѣтното му въ романскитѣ езици. Въ всѣки случай обстоятелството, че съществуватъ въ рускитѣ говори форми като род. п. мн. ч. мѣстовъ,[1]) може съ врѣме да доведе до новообразувания напр. *мѣстъ, както споменатитѣ яблокъ, vin и под.

Форми отъ рода на „мѣстовъ“ има да се тълкуватъ тъй. Цѣлото склонение на съществителни отъ ср. р. като мѣсто напр. съвпада, като изключимъ N., Ac., Voc. Sg., въ руски съ склонението на имена отъ м. р. като напр. городъ: Gen. Sg. мѣста — города, D. мѣсту — городу, Instr. мѣстомъ — городомъ. Въ множ. ч. имаме също: Nom., Acc., Voc. мѣста — города, Dat. мѣстамъ — городамъ, Instr. городами — мѣстами и Loc. мѣстахъ — городахъ Отличава се само Gen.: мѣстъ — городовъ. Ала при такава еднаквость на всички останали падежи въ мн. ч. може да настѫпи изравнение и на родителния падежъ по аналогия. Казаното би могло да се прѣдстави нагледно въ слѣдния видъ:

Pl. N. Acc. Voc. города: мѣста
D. городамъ: мѣстамъ
I. городами: мѣстами
L. городахъ: мѣстахъ
} Gen. plur. = городовъ:?
городовъ: мѣстовъ.[2])

Това, което би могло да настане въ ед. ч. се вижда отъ слѣдната схема:

Sing. G. города: мѣста
D. городу: мѣсту
I. городомъ: мѣстомъ
L. городѣ: мѣстѣ
} Sg. N. городъ:? — городъ: *мѣстъ.

---

[1]) У Достоевски (Преступленіе и Наказаніе стр. 136) единъ работникъ говори: „. . . а съ Митреемъ изъ однихъ мѣстовъ“.

[2]) Род. п. мн. ч. на -овъ у имената отъ ср. р. е твърдѣ разпространенъ въ рускитѣ народни говори; така g. pl. полёвъ, колъ полёвъ (Петерб. губ. Гдовски у.) Извѣстія Отдѣл. Р. Яз. и Слов. И. А. Н. т. I. (1896) стр. 341—2; мало сѣновъ, дѣловъ (Костромска губ. Буйски у.) ibid.; брёвновъ, полѣновъ, селовъ, тѣловъ (Тоб. губ.) Изв. I. 561; дѣловъ, мѣстовъ, пивовъ, но оконъ, селъ, полей (Вологодска г. Кадниковски у.) Изв. I, 970; — На петерб. трамвай се чува често „нѣтъ мѣстовъ“. У Горькій („Трое“ Соч. V. т. 7. изд. Спб. 1903, стр. 89): „И купи товару. Мыловъ, духовъ, иголокъ, книжекъ . . . всякой

Не може да има съмнѣние, че форми яблокъ, коромыселъ и под. дължатъ своето сѫществуване на такива аналогии; при това може да сѫ понѣкога съдѣйствували асоцияции съ сродни по значение думи (яблокъ по персикъ и под.).

Обаче има въ славянскитѣ езици и случаи, дѣто настѫпватъ промѣни главно поради близость по значение, а не толкозъ по форма. Ако въ българския книжовенъ езикъ и въ повечето български нарѣчия имаме каль *ж.*, членувано кальта [срещу стб. калъ, -а *м.*] както соль — сольта, могло би да се каже, че тука покрай вѫтрѣшната близость има и малка вънкашна прилика: и двѣтѣ думи свършватъ на *-л*. Сѫщото би могло да се каже и за пепель *ж.* пепельта срещу срх. pepeo, чес. popel, пол. popiół и т. н. все *м.*

Ала въ българскитѣ говори се употрѣбяватъ и форми: вартà, гнойтà, лойтà, поттà, прахтà и под. все *ж.* Тукъ вече не може да се говори за особно голѣми формални прилики, а ще трѣбва да се признае, че сродството по значение е било главниятъ факторъ, който е докаралъ промѣната на рода: всички изброени сѫществителни означаватъ сборъ отъ еднородно вещество.

И тъй както въ много други случаи, така и при граматическия родъ асоциящията на езиковитѣ прѣдстави, възъ основа главно на формална или семасиологическа близость, се явява като най-важна причина за промѣнитѣ. Нашата задача въ това кѫсо изслѣдване ще бѫде да посочваме какви условия сѫ извиквали извѣстни асоцияции и какви аналогически образувания и свързани съ тѣхъ промѣни на рода сѫ се явили като резултатъ отъ въпроснитѣ асоцияции.

Промѣни, станали съ рода на думи славянски.

На първо мѣсто заслужва да се обърне внимание върху сѫдбата на i-основи въ отдѣлнитѣ славянски езици. Въ индоевропейско врѣме е имало, както се знае, такива основи отъ мѫжки, женски и срѣденъ родъ, ала днесъ ни въ единъ славянски езикъ нѣма слѣди отъ нѣкогашнитѣ срѣдни i-основи:

всячины". Даже при имената отъ ж. р. се явява окончание -овъ: Молитвовъ я не знаю („Трое" стр. 205). Така нéсьняф, хáтаф, книшкаф, дóскау и под. (У Бутинцева, О говорѣ въ мѣстности „Хворостань" Ворон. губ. Ж. Ст. XV, вып. I, стр. 104) и въ много други говори.

тѣ, както и неутралнитѣ u-основи,[1]) сѫ се изравнили още въ общославянската епоха съ едноименнитѣ мѫжки. По такъвъ начинъ славянскитѣ езици сѫ наслѣдили отъ епохата прѣди раздѣлението само мѫжки и женски i-основи, които и въ областьта на граматическия родъ сѫ прѣтърпѣли отсетнѣ извѣстни, не особено значителни промѣни. Изслѣдването на казанитѣ основи откъмъ тая страна показва, че слѣдъ формалнитѣ промѣни, ставали съ тѣхъ (изчезване на -ь отъ *-is и „затвърдяване“ на краесловнитѣ съгласни), сѫ вървѣли промѣни на рода, които впрочемъ твърдѣ малко сѫ измѣнили първоначалнитѣ отношения. Ала понеже въпросното отвърдяване е различно въ разнитѣ славянски езици, па даже въ областьта на единъ и сѫщи езикъ често се колебае, естествено е, че и резултатътъ му — формално изравнение на *i*- и *o*-основи и възможность да се поведе родътъ на нѣкои **женски i-основи** по рода на подпълно вече еднаквитѣ **мѫжки o-основи** — не може да бѫде всѫду единъ и сѫщи. Не бива при това да се забравя, че формалното изравнение въ тоя случай е само негативна причина: съ изравнението на споменатитѣ два вида основи е дадена възможность да се поведе родътъ на нѣкои женски имена по рода на нѣкои мѫжки. Но да-ли такава промѣна дѣйствително ще настѫпи, зависи и отъ други причини. Трѣба извѣстна дума (отъ женск. i-осн.) да се отдѣли отъ свързанитѣ съ нея езикови прѣдстави, трѣба да стане по нѣкакъвъ начинъ уединена или пъкъ най-сетнѣ трѣба вслѣдствие на нѣкои условия да се яви особено силна асоцияция съ нѣкоя мѫжка o-(i)-основа и тепърва слѣдъ това може да се измѣни родътъ ѝ. Докждъ асоциятивната връзка между самата прѣдстава и прѣдставата за нейния родъ не е ослабена, родътъ си остава непокѫтнатъ. А пъкъ при кои тъкмо имена ще настѫпятъ нѣкои по-силни асоциялии, които да иматъ за послѣдица промѣна на граматическия родъ, това зависи отъ цѣлъ редъ психологически главно причини, що не винаги могатъ да се издирятъ напълно. Така напр. въ сръбския книжовенъ (Вуковски) езикъ отъ нѣкогашнитѣ женски i-основи се явяватъ като мѫжки: **миш** и **длан**, когато въ нѣкои народни говори сѫ отъ мѫжки родъ и: **реч**, **ствар**, **ноћ**, **час** и под. Ясно е, че тукъ негативната причина е

[1]) Спомена се, че *медъ м.* ще е такава нѣкогашна u-основа, изравнена съ мѫжкитѣ като *кратъ*, *ядъ* и под.

изравнението по форма съ имената отъ м. р., ала защо едни сръбски нарѣчия, а слѣдъ тѣхъ и книжовниятъ езикъ, сѫ се спрѣли само на миш и длан, а други сѫ отишли по-нататъкъ и считатъ за имена отъ м. родъ и кажи всички женски i-основи, не можемъ опрѣдѣли. Та ние не можемъ каза напр. защо всички източнобългарски и нѣкои западнобългарски говори, както и нѣкои великоруски, сѫ образували именит. пад. отъ личното мѣстоимение за 1. л. мн. ч. ние (ний, вр. ны) съ *н* отъ косвенитѣ падежи, когато всички други славяне сѫ се спрѣли при наслѣдената разлика между Nomin. и косвенитѣ падежи (my: nas, nam, ny[nas], nami, nas), безъ да ги е повело къмъ новообразувание сѫществуването на форми: vy, vas, vam и пр., дѣто нѣма никаква разлика между Nom. и косвенитѣ падежи. Сѫщо тъй не можемъ каза, защо великорускитѣ говори задържатъ ть (т, стб. тъ) въ глаголнитѣ форми за 3. л. ед. и мн. ч. сег. вр. напълно, когато напр. малорускитѣ нарѣчия иматъ *т* въ 3. л. мн. ч. всѣкога, а въ 3. л. ед. ч. покрай видит, носит и под. показватъ и форми безъ т: веде, несе и под. Така източнобългарскитѣ говори и твърдѣ много западнобълг. държатъ *-т* въ 3. л. мн. ч. сег. вр. на глаголитѣ (пишат, ход'ат и под.), но въ 3. л. ед. ч. го изпускатъ (пише, ходи и пр.), когато нѣкои югозападни (македонски) говори сѫ по-консеквентни съ своето -т въ ед. и мн. ч.: седит 3. sg. — седат (седаат) 3. plur., гледат 3. sg. — гледаат, гледает 3. pl. и т. нат. Като знаемъ въ какво състояние се намиратъ въпроснитѣ глаголни форми въ всички останали славянски езици (3. л. ед. и мн. ч. безъ т, тукъ тамѣ като изключение, съ или безъ разлика въ значението, jest и je), смѣемъ да твърдимъ, че това, що наблюдаваме въ малорускитѣ, източнобългарскитѣ и повечето западнобълг. говори, е начало на станалъ вече другадѣ процесъ — освобождение отъ окончание *-т* въ споменатитѣ глаголни форми. Ала защо извѣстни аналогични процеси (новообразувания, изравнения и под.) възникватъ тъкмо въ тая езикова область, а не въ друга, и защо тукъ се развиватъ съ по-голѣма бързина и консеквентность, а тамъ — съ по-малка, е толкозъ ясно, колкото и това: защо повечето сръбски говори сѫ направили отъ м. р. само миш и длан, а други сѫ изравнили съ мѫжкитѣ о-снови всички нѣкогашни женски i-основи.

Излишно е да се говори подробно, че измѣнение на рода при нѣкогашнитѣ i-основи може да настане и безъ споменатото въ началото на тоя екскурсъ отвърдяване. По-общо казано: за да се измѣни родътъ на извѣстно сѫществително, не е безусловно необходимо да се измѣни и вънкашната му форма сир. може граматическиятъ родъ да се измѣни вслѣдствие особено силна асоцияция по значение и при непокѫтната вънкашна форма; и наопаки: измѣнената вънкашна форма, безъ помощьта на други факторъ, може често да не доведе до промѣна на грамат. родъ. Тъй руското гусь *м.* (диял. гусь *ж.*) е запазило специфичния признакъ на нѣкогашната женска основа и все пакъ е измѣнило рода си, подъ влияние негли на асоцияция съ думи като лось *м.*, карась *м.* и под., когато срх. sȏ не е измѣнило рода си, при всичко че формално вече много прилича на vȏ, dȏ, kao, pepeo, sokȏ и под.

Прѣди да изброимъ оныя i-основи, които сѫ мѣнили рода си въ отдѣлнитѣ славянски езици, ще изтъкнемъ още едно обстоятелство. Нѣма да привеждаме такива думи, при които несъгласието по родъ между отдѣлнитѣ славянски езици се дльжи по всѣко вѣроятие не на измѣнения отпослѣшни, а на прастаро колебание между *м.* и *ж.*, наслѣдено отъ праславянската епоха. Такова колебание ще трѣба да се допуска въ случаи, дѣто и сравнителното езикознание, поради липса на съотвѣтни образувания, не може да ни даде сигурни показалци за рода на досежнитѣ думи. И тъй ако имаме пол. ból *м.*, чес. bol *м.*, а срещу тѣхъ рус. боль *ж.*, бълг. бол|ка *ж.*, може да се прѣдполага, че прастарата форма *bolĭs се е колебала между *м.* и *ж.* и че отсетнѣ въ пол. и ч. прѣодолѣла употрѣбата на *bolis като име отъ м. р., когато въ бълг. и рус. взелъ връхъ женскиятъ родъ. Нататъкъ бихме имали: ст.чсл. грътань *м.*, чес. hrtan *м.* срещу рус. гортань *ж.*; ст.чсл. печать *м.*, бълг. печат *м.*, ср.хърв. pečat *м.* срещу рус. печать *ж.*, ч. pečeť *ж.* и пол. pieczęć *ж*; или ст.чсл. звѣрь *м.*, бълг. звѣрь *м.*, рус. звѣрь *м.*, стч. zvěř *м.*, пол. zwierz *м.*, срх. zvjer-zvjera, pl. zvjerovi *м.* срещу чес. zvěř *ж.* и ср хърв. zvijer *ж.* (споредъ Вука само въ пѣснитѣ *м.* Рјечник[2] стр. 204); чсл. степень *м.* и *ж.* нататъкъ бълг. степень *ж.*, рус. степень *ж.*, но чес. stupeň *м.*[1])

---

[1]) Тукъ ще спада и пол.чес. żal *м.* срещу рус. жаль *ж.*, бълг. жал|ба *ж.*

Не ще бѫде излишна още една оговорка. По-долу се цитуватъ не само промѣни на рода, станали въ повечето или всички говори на извѣстни езикови области и приети въ литературнитѣ езици на отдѣлнитѣ славянски народи, но и промѣни свойствени само на нѣкои говори. Да се оправдава такова постѫпване днесъ е съвсѣмъ излишно: знае се, че народнитѣ говори прѣдставятъ въ много отношения извънредно важни особености, безъ чието изучване значителенъ брой явления въ книжовнитѣ езици би останали неясни. Едно може да се съжалява и то е, че по много причини не можемъ да изчерпаме грамадния диялектологиченъ материялъ, що е събранъ до сега. Подробното изучване на всичкия този материялъ по отношение на рода би дало прѣинтересна студия. Нашата цѣль тукъ е да установимъ само сѫщественото, а избранитѣ изъ нѣкои български, сръбски и руски диялекти примѣри за това стигатъ.

Съ доста голѣма сигурность може да се твърди, че имаме промѣна на граматическия родъ въ слѣднитѣ случаи.

Обикнов. рус. гусь *м.* срещу диялект. гусь,[1]) гуска,[2]) гусина[2]) *ж.*, бълг. гѫска *ж.*, ср.хрв. гуса, гуска *ж.*, чески husa *ж.*, пол. gęś *ж.* и члав. гѫсь *ж.* Строго погледнато този примѣръ не е напълно сполучливъ и противъ него може да се възразява. Тукъ имаме работа съ име на добрѣ позната птица, а извѣстно е, че при имената на животни играе често пѫти значителна роль естествениятъ полъ (sexus), който може да докара изменение на граматическия родъ. Съ други думи казано, тукъ имаме работа не съ истински граматиченъ родъ, който обикновено нѣма нищо общо съ естественитѣ полови разлики, ами — съ граматическо означение на такива разлики. Туй ще да важи и за случаи като мишъ *м.*, лебедь *ж.* и под.

Отъ друга страна сравнителното славянско и индоевропейско езикознание ни дава извѣстно право да твърдимъ, че първоначално славянското gąsь ще е било отъ женски родъ. Това

---

[1]) Е. Θ. Карскій, Матеріалы для изученія бѣлорусскихъ говоровъ II. (приложение къмъ „Извѣстія Отдѣл. Русск. Яз. и Слов. Имп. Ак. Наукъ т. III.) стр. 16, 60. (Минска губ. Мински и др. уѣзди); А. А. Шахматовъ, Мат. для изуч. великорусскихъ гов. VI. (прил. къмъ Извѣстія т. IV.) стр. 13. (Псковска губ. Великолуцки у.); Е. Θ. Карскій, Мат. для изуч. сѣверно-малорусскихъ гов. etc. (Изв. т. III.) стр. 19 и др.

[2]) Вж. Даль, Словарь живаго великор. яз. подъ гусь.

показватъ съврѣменнитѣ славянски езици, па сѫщо тъй литовски (žąsis, gen. žąsiês *ж.*), старопруски (sansy *ж.*), германски (нѣм. Gans, стнорд. gâs *ж.*) и староиндийски (hamsī *ж.*, но и hamsa *м.*). Наистина лат. anser е *м.*, ала въ рѣдки случаи се срѣща и като *ж.*; гръцк. χήν,-ός още у Хомера се употрѣбя ту съ членъ ἡ, ту съ ὁ. Бива да се мисли, че праиндоевропейската форма ще е била *ж.* и тя е запазена въ повечето индоевропейски езици и нарѣчия; ако има отклонения, тѣ би могли да се смѣтатъ за отсетнѣшни. Руск. гусь *м.* би прѣдставяло тогазъ на славянска почва явление аналогично на латинск anser *м.* редомъ съ по-рѣдкото anser *ж.*, гръцк. ὁ χήν срещу еднакво-употрѣбителното ἡ χήν и санскр. hamsa *м.* срещу hamsī *ж.*

Сръбско-хърв. dlan *м.*: стчсл. длань *ж.*, българ. длань *ж.*, рус. долонь, ладонь *ж.*, пол. dłoń *ж.*, чес. dlaň *ж.* Негативна, ала все важна причина за измѣнение на рода е изравнението съ мѫжкитѣ о-основи, като резултатъ отъ изчезването на нѣкогашната мекость.

Като женска i-основа се схваща и нѣкогашната ŭ-основа kry — krъve (нслов. kri, стчсл. кры) и гласи кръвь въ стчсл., бълг. кръвь, рус. кровь, срх. krv, ч.п. krev и т. н. Слѣдъ изчезването на мекостьта кръвь се изравнява въ им. пад. съ многобройнитѣ о-основи и при едно окончателно разпадане на именното склонение, каквото е станало въ български и нѣкои смѣсени сръбско-бълг. говори, може да измѣни и рода си. Така ще трѣба да се тълкува крв *м.* (добар крв) въ нѣкои сръбски говори (вж. Olaf Broch, Die Dialekte des südlichsten Serbiens въ Schriften der Balkankommission, Linguistische Abtheilung III. Wien 1903, стр. 105—6 и др.). Сѫществително кръв отъ м. р. прѣдполагатъ и познатитѣ на нѣкои южни и западни български говори форми за мн. ч.: кървове, кървои, понеже окончание -ове служи за образуване мн. ч. само на имена отъ мѫжки родъ. Нужно е впрочемъ да се забѣлѣжи, че споменатитѣ множествени форми се срѣщатъ повече въ пѣсни (срв. Пролива му черните кървове | Та ги пие на вино намьасто Сбм. XII, 54), та биха могли да се тълкуватъ и като форми нарочно създадени, за да се упази стихотворния размѣръ, който си е, както е извѣстно, доста несъвършенъ.

Диал. сръбско мас *м.* („добар мас“ Broch цит. съч. 105) съ изпуснато крайно *т*: бълг. масть, мась *ж.* член. мастьтѫ, чес. mast *ж.*, рус. масть *ж.*, пол. maść, maźć *ж.* и т. н.

Срхърв. миш *м.*, великор. диял. *м.* мыш, мышъ (Шахматовъ, „Матеріалы" Извѣстія I, 337; этотъ мышъ, кошка поймала мыша цит. кн. 562; мышъ-мышà и въ „Свѣдѣнія о мещовскомъ говорѣ" пакъ въ „Матеріалы"-тѣ за изучване великор. говори V. Приложение къмъ Извѣстія т. III, стр. 103). Форма миш — Acc. като casus generalis мишà *м.* съществува и въ описания Сбм. XVIII, 471—506 новоселски говорь („сьм уфънул jеднога мишà" непечатано). Срещу това имаме: стчслав. мышь *ж.*, бълг. мишка *ж.*, рус. об. мышь *ж.*, чес. myš *ж.*, пол. mysz *ж.* И въ тоя случай е доста мжчно да се рѣши окончателно въпросътъ за първоначалния родъ. Като имамъ прѣдъ очи съгласието на стчслав., бълг., рус., чес. и пол., азъ съмъ наклоненъ да приема, че и праслав. *myšь е било *ж.* Ала по-голѣмата разпространеность на извѣстна форма далечъ още не показва, че тая е първоначалната: може една новообразувана форма бърже да вземе махъ и да се разшири за смѣтка на нѣкоя по-стара, която отъ своя страна или се запазва само тукъ-тамѣ или съвсѣмъ изчезва. — Сравнителното индоевропейско езикознание сжщо не ни освѣтлява достатъчно: имаме стинд. mûsh, mûsha *м.* и mûshâ, mûshî *ж.*, гръцки μῦς *м.*, лат. mûs *м.* и *ж.*, старовн. mûs *ж.*, сегашно нѣм. die Maus. Aug. Fick въ своя сравнителенъ рѣчникъ на индоевроп. езици (3. изд. Göttingen 1874, I, 179) приема за праиндоевроп. форма mûs *м.* Би могло обаче да се мисли, че праиндоевроп. форма е била *ж.*, или пъкъ и *м.* и *ж.*

Диял. срб. ноħ *м.* и *ж.* (jедан ноħ; «bei dem letztgenannten sind übrigens Überbleibsel der ursprünglichen Sachlage bewahrt: k noći, jednu noć, „eine Nacht", als Angabe des Zeitpunktes» Broch o. c. 105) срещу *ж.* въ всички славянски и въ сроднитѣ езици. Излишно е да се цитуватъ примѣри: индоевроп. *noktĭs е една отъ малкото думи, които не е измѣнявала рода си.

Диял. бълг. памет *м.* (въ Видинъ ще кажатъ: ‚знàм го ja на кòj пàмет стои', памет при туй значи „умъ"; такъф ли му е пàмета?). Трѣба разбира се да излизаме отъ стчсл. памѧть *ж.*, рус. память *ж.*, бълг. паметь *ж.*, ч. paměť *ж.* и т. н. За промѣната на рода ще е влияла, покрай формалното изравнение съ имената отъ м. р. на съгласна твърда, и асоцияция съ еднаквитѣ по значение акъл (тур.) *м.*, ум *м.* и под.

Пол. plesz gen. pleszu *м.* „Tonsur“: рус. плѣшь *ж.* „Glatze“, чес. pleš *ж.* съ значение като руск. и пр. Първоначалната форма ще е била и въ п. plesz, pleszi (пол. *-szy); причината за промѣна на рода ще да е главно формална.

Диял. бълг. реч *м.* („запи́шуіат 6виіа ре́чови“ отъ Велесъ Сбм. VI, 122 отд. нар. умотв.), диял. срббълг. реч *м.* jedan reč-reči у Broch-a о. с. 105): стчсл. рѣчь *ж.*, бълг. рѣчь *ж.*, рус. сѫщо, ч. řeč *ж.*, пол. rzecz *ж.*, (но и съ друго отсетнѣшно [по лат.] значение).

Пол. step, -u *м.*, малор. степ, -у *м.* (казацтво було... иноді й колючим бодяком серед нашого дикого степу Барвіньский, Вибір з українсько-рускої літератури. Лъвовъ 1901, 3. дѣлъ, стр. 110): рус. степь *ж.*, чес. step *ж.* и т. н.

Бълг. студ членув. студът *м.*: стчслав. стоудь *ж.*, диял. бълг. студ *ж.* „страшна стут“ Габрово, срб. студ *ж.*, рус. студь и стужа *ж.*; тукъ ще спадатъ и образуванитѣ съ суфиксъ *-enis: рус. студень, срх. студен сѐ *ж.* и др. Прѣдъ видъ на стчслав. стоудъ *м.* могло би да се мисли, че различието въ рода е прастаро сир. че открай врѣме е имало двѣ форми: *studъ (о-осн.) *м.* и *studь (і-осн.) *ж.* (хърв. има stud *м.* и *ж.*, не само *ж.* като срб.).

Диялект. бълг. ствар *м.* (за 6вие че́тири ства́рои сте се ска́рале. Прилѣпъ, Сбм. VI, 101, отд. н. ум.), въ смѣсенитѣ срббълг. говори сѫщо ствар *м.* (jedan stvar Broch о. с. 105): срх. stvar *ж.*, рус. тварь *ж.*, чес. tvář *ж.* и т. н. Ческ. tvar *м.* редомъ съ tvář *ж.*[1]) показва, че е имало образувания съ о-суфиксъ — *м.*, и съ і-суфиксъ — *ж.* Тука му е мѣсто да се отбѣлѣжи, че руск. и малоруск. рукопись, мр. часопись, правопись все *ж.* срещу бълг. рѫкописъ, правописъ и под., срх. ческ. rukopis, pravopis и пр. *м.* прѣдполагатъ нѣкогашни і-основи отъ ж. р., ако не сѫ по-скоро създадени отсетнѣ по чужди образци (гръцки, нѣмски или др.).

Диял. ср.бълг. час (golem čas „ein grosser Theil“ Broch о. с. 105) *м.* е твърдѣ подозрително: то трѣба да се изважда отъ нѣког. ęstь *ж.*, а въ описванитѣ отъ Broch-a говори ę (ѧ) нигдѣ не е дало *а.* — *М. р.* вм. *ж.* имаме и въ пол. piec, чес. диял. (Моравия) pec, срх. žuč, rat и др. [Jagić о. с. 26].

[1]) Tvar значи форма, а tvár — лице, němá tvář — животно; и двѣтѣ думи сочатъ да сѫ отъ коренъ *tvor — *tvar (съ Ablaut).

И велруск. диял. вобувъ *м.* (Свѣдѣнія о мещовскомъ говорѣ стр. 103) спада къмъ думитѣ, които сж измѣнили първоначалния женски родъ на мжжки: рус. об. обувь *ж.*, чес. obuv *ж.* и пр. Тъй сжщо стчсл. кашьль *м.*, срх. кашаљ *м.*, рус. об. кашель *м.*, чес. kašel *м.*, пол. kaszel *м.* срещу рус. диял. кашель[1]) *ж.*, бълг. кашлица *ж.*

Като знаемъ сега, че въ много случаи затвърдяването на крайнитѣ съгласни и формалното изравнение съ мжжкитѣ о-основи благоприятствува да се мѣни рода на нѣкои женски i-основи, бихме могли да си направимъ и обратно заключение, — че ако въ нѣкои случаи мекостьта на окончанието у мжжки i-основи се запази, а при туй и цѣлото склонение на такива думи не се отдалечи отъ това на женскитѣ i-основи, може да настжпи слѣдъ врѣме измѣнение на мжжкия родъ въ женски.[2]) Така имаме велрус. диялект. сажень *ж.* (косая сажень Псковска губ. Великолуцки у. вж. Шахматовъ, Матеріалы VI. Прил. къмъ Изв. IV, стр. 13) вмѣсто обикнов. рус. сажень *м.* Не може да се каже сигурно, дали за възникването на сажень *ж.* е влияла нѣкаква асоциация съ думи като вёрста или др. под. И руск. диял. черва *ж.* (черва поточыла. бѣлор. у Карскій, Матеріалы II. Прил. къмъ Изв. III, стр. 60) прѣдполага едно поранно червь *ж.* срещу правилното рус. червь *м.*, стчсл. чрьвь *м.*, чес. červ *м.* и т. н.

Всѣкакъ може да се тълкува различието въ рода на славянскитѣ имена, които прѣдполагатъ една праславянска форма *pontĭs. Ако имаме право да сравняваме праслав. pontĭs съ лат. pons *м.*, ще смѣемъ да кажемъ, че и първоначалната слав. форма е била отъ мжжки родъ. Ще трѣба да мислимъ тогава, че стчслав. пжть *м.*, срх. пут *м.*, бълг. пжть *м.*, об. руск. путь *м.* сж запазили стария родъ, а ческ. pout' *ж.*, нслов. pot *ж.* (редомъ съ pot *м.*), руск. диял. путь[3]) *ж.*

---

[1]) „Какая кашель“ у Шахматова, Матер. VI. Прил. къмъ Изв., т. IV, стр. 13. Би могло да се мисли, че кашель *ж.* е сетнѣшно (вж. слѣдната бѣл.).

[2]) Die im asl. auf ь für i auslautenden substantiva haben in den neueren sprachen die neigung das genus fem. statt des masc. anzunehmen; der grund liegt in dem meistens dem fem. zukommenden auslaute. Mikl., Vergl. Synt. 24.

[3]) Петерб. губ. Петергоф. у. пут' ж. р. Шахматовъ Мат. въ Изв. I, 337; эта путь Тоболска губ. ibid. 560; Олонецка губ. Петрозав. у. эта путь Изв. II, 254; Вятска губ. Орловски уѣздъ эта путь Матер. Приложенія къмъ Изв. III, стр. 32.

и бълг. диал. *пѫть *ж.* въ пѫтка[1]) сѫ явления по-нови. Може да се прѣдполага нататъкъ, че женскиятъ родъ ще се е явилъ подъ влияние на близки по значение думи като cesta, дорога и под.

Не можемъ точно опрѣдѣли старитѣ родови отношения и въ слѣднитѣ случаи. Стчсл. мозоль gen. -ли и -ля *м.* мрус. мозіль, мозолй *м.*, рус. мозоль *м.*, чес. mozol *м.*, пол. mozol, -a и mozoł *м.* и т. н. срещу руск. диал. мозоль[2]) *ж.* и пол. mozoła, -y *ж.*, което се употрѣбя редомъ съ *м.* mozoł, -u. Вѣроятно е, че думата е била отъ м. р.; руското диал. мозоль *ж.* ще има да се тълкува както сажень *ж.* напр.; полското mozoła, -y *ж.* може да се смѣта и за образувание съ други суфиксъ. Мекостьта на окончанието ще е причина да се схваща за име отъ ж. родъ и рус. жёлудь *ж.*, пол. żołądź, -ędzi *ж.* (но и *м.*) срещу стчсл. желѫдь, -и *м.*, срх. желуд *м.*, бълг. желѫдъ *м.* Не е сигурно сѫщо и какъвъ е билъ родътъ на праслав. *lebedь (*labądь). Възможно е и въ тоя случай да е имало колебание. Миклошичъ за стчслав. лебедь посочва въ Lexicon-а стр. 334. *м.*, а по-късно въ Etymolog. Wörterbuch 162. вече *ж.* Така имаме нататъкъ отъ една страна: срх. лабуд *м.*, об. рус. лебедь, -я (Даль: „иногда, особ. въ пѣсн., *ж.*“) *м.*, бълг. лебедъ *м.*, пол. łabędź *м.*, а отъ друга — рус. диал. лебедь *ж.* („плыла лебедь съ лебедятами“ въ една извѣстна пѣсень), чес. labuť *ж.* и пр. Колебанието може да е зависѣло нѣкога отъ естественитѣ полови различия.

Въ зависимость отъ формални причини е и фактътъ, че отъ извѣстни корени има образувани имена отъ м. и отъ ср. родъ, които се скланятъ като о-основи (изключения само divo, čudo, които сѫ es-основи). Доста старинни ще да сѫ напр. слѣднитѣ двойки: стчсл. ıарьмъ, бълг. яремъ срещу чес. пол. jařmo (jarzmo) отъ нѣког. *jarьmo, или чес. břich *м.* срещу пол. brzuch и brzucho, рус. брюхо; па така чес. div *м.* срещу стчсл. диво, или пол. cud срещу стчслав. чоудо, бълг. чудо, па и старопол. cudo, сѫщо *udo: *udъ, заето стчслав. блюдо: блюдъ и под. Какъ и кога сѫ възникнали тѣзи форми,

---

[1]) Много женски i-основи сѫ запазили рода си въ бълг., като сѫ приели суф. -ка: мишка, гаска, вълка, болка и под.; така и въ нѣкои смѣсени ср.бълг. говори: срещу reč, stvar и даже miš все *м.* имаме и koska *ж.* (вж. Broch. o. c. 105). — Диал. пѫтка може и да е отъ пѫтека.

[2]) У Миклошича, Lex. palsl. gr. lat. стр. 379, диал. рус. форма мозоль *ж.*, безъ да се споменува извора й.

за насъ тукъ не е особено важно. За насъ е само интересно, че това явление прѣдставя хубава паралела къмъ нѣкои поновни образувания въ славянскитѣ езици.

Спомена се, че въ много великоруски говори се употрѣбя или изключително, или редомъ съ яблово, и форма яблокъ *м.*[1]) [срв. стчсл. ıаблъко, чес. jablko, пол. jabłko, юзап.бълг. (македонски) јаболко и т. н.; бълг. обикновено ябълка *ж.*, срб. jabuka, ще е възникнало подъ влияние, или по-точно вслѣдствие на асоцияции съ имена като круша, слива и мн. др. под.; не е вѣроятно, че е множ. форма отъ неутралното ябълко]. За да се появи *м.* яблокъ вм. *ср.* яблоко ще да е влияла не само речи подпълната склонидбена еднаквость съ мжжкитѣ о-основи, но и нѣкаква асоциятивна връзка съ еднородни по значение имена, като персикъ или под.

Близката прилика на склонидбенитѣ схеми за мжжкитѣ и срѣднитѣ о-основи е помогнала да се създаде и форма диял. велрус. коромысел *м.* вм. *ср.* коромысло (коромысел у Даля; кърамы́сьл у Дурново, Описаніе говора деревни Парфёнокъ. Отд. отп. изъ Р. Ф. В. 1903, с. 243). Така трѣба да се гледа и на сръбското мит *м.* редомъ съ мито *ср.*; и значението на сръбското мито, мит е измѣнено: то не значи die Maut, а Bestechung, largitio (у Вука Рјечник[2] 360: суди по миту).

Формални и звукови[2]) причини ще сж дѣйствували, за да се яви слов. *м.* (dober) vin. [Миклош. Vergl. Synt. 20, не обяснява явлението, а привежда само примѣри: brešen (брашьно), brun (бръвьно), zrn je lep, globoki jezer].

Ако за обикн. рус. облако *ср.* срещу бълг.срх. облак, чес. oblak и т. н. все *м.* може и да се мисли съ извѣстно право, че е явление старинно, за диялект. врус. колоколо *ср.* (это колоколо, Вятска губ. Котелн. у. Шахм. Мат. V. въ прил. къмъ Изв. т. III, стр. 14) или стуло *ср.* (Свѣд. о мещовск. гов. ibid. 103) е сигурно, че сж възникнали късно. Любопитно е, че въ тия два случая се е развивалъ процесъ обратенъ на посочения горѣ: тамъ срѣдни о-основи се повели по мжжкитѣ

---

[1]) Тверска губ., Бѣжецки уѣздъ яблокъ *м.* Шахматовъ, Матер. Изв. I, 338; этотъ яблокъ и это яблоко Вологодска губ. Кадниковски у. ibid. 969; яблокъ *м.* Новгор. губ., Устюжски у. ib. 995; яблокъ и яблоко Симбирска губ. Алатирски у. Шахмат. Мат. Изв. II, 276, и мн. др.

[2]) Редукция на неударенитѣ гласни. Неударено *о* се „редуцира" въ словенски не въ посока къмъ у, както въ малор. и бълг., а — къмъ ъ.

(отъ яблоко — яблокъ), а тука наопаки — мжжки о-основи се повели по срѣднитѣ (отъ стулъ — с т у л о).

Като сме при рускитѣ говори, ще посочимъ още едно явление, свойствено на т. н. „акающи" великоруски (южновеликоруски) говори, па донѣйдѣ и на нѣкои бѣлоруски. То сж случаи като слѣднитѣ: пшена, жнива[1]) *ж.* вм. пшено, жниво *ср.*, ружье добрая, богатая село,[2]) проса[3]) вм. просо *ср.*, такую условію, из желѣзы, имѣю полную праву, я въ большой сомнѣніи нахожусь,[4]) или ўсю ста́ду, пива пъяная,[5]) облака[6]) *ж.* вм. облако *ср.* и под. Прѣди всичко трѣба да отбѣлѣжимъ, че много отъ материялитѣ, изъ които вадимъ горнитѣ примѣри, страдатъ отъ два доста голѣми недостатъка: 1) не сж записани всички фонетично и съ ударения, а често е прилагана къмъ тѣхъ официялната руска ортография, и 2) не сж винаги достатъчно пълни и обстойни. Както и да е, отъ приведеното горѣ се вижда, че нѣкогашни срѣдни о-основи съ ударение не на послѣдния слогъ, рѣдко и съ такова, се явяватъ като имена отъ ж. р. на *-а* и че при нѣкои такива срѣдни имена се прибавятъ прилагателни и мѣстоим. отъ ж. р.[7])

Що се отнася до обяснението на туй явление, то не е толкова мжчно. Въ акающитѣ говори всѣко неударено *о* се изговаря като *а*; вм. облако, право, просо, ще се каже облака, проса, права. По такъвъ начинъ имен. падежъ на срѣднитѣ *о*-основи се изравнява съ именит. пад. на женскитѣ *а*-основи, а съ това се явява и п ъ р в о негативно условие за измѣнение на рода. Като си вспомнимъ, че между срѣднитѣ о-основи и женскитѣ а-основи и въ други падежи има извѣстна близость (Gen. Sg., N. Acc. Plur.: неударено *ы* и неударено *а* не сж толкозъ далечни единъ отъ други звукове) или пълна еднаквость (Loc. Sg., Gen. Dat. Instr. Loc. Plur.), лесно ще разберемъ, защо имената отъ срѣденъ родъ, които нѣматъ

---

[1]) Откуда идёшь? — С о ж н и в ы вж. Шахматовъ, Мат. Изв. I, 969; каша изъ пшёны́ ibid. 995; пшена Acc. пшену Изв. II, 254.

[2]) Шахматовъ, Матер. V, Изв. III, 4.

[3]) Ibid., 14, 32; Матеріалы VI. Прил. къмъ Изв. IV, стр. 13.

[4]) Ibid. 103.

[5]) К а р с к і й, Матеріалы для изученія бѣлорусскихъ говоровъ II. Прил. къмъ Изв. III, стр. 4 и др.; К а р с к і й, Мат. для изученія сѣверномалорусскихъ говоровъ, а также переходныхъ отъ бѣлор. къ малорусскимъ (Полѣсье). Прил. къмъ Изв. III, стр. 9.

[6]) Карскій, Мат. для из. бр. гов. II. Изв. III, 8.

[7]) А. И. С о б о л е в с к і й, Опытъ русской діалектологіи. Вып. I. Спб. 1897, стр. 14, привежда твърдѣ лаконически само м а я с я л о.

ударение на послѣдния слогъ (не oxytona), сѫ започнали да мѣнятъ рода си. При думи като пшено, просо и под. може да сѫ помагали за промѣната на рода и асоцияции съ сроднитѣ по значение пшеница, рожь и др. При срѣднитѣ о-основи съ ударение на послѣдния слогъ е много по-мѫчно да се започне промѣна на граматическия родъ: допирни точки въ формитѣ на ед. ч. почти съвсѣмъ липсуватъ. И въ дѣйствителность примѣри за такава промѣна нѣмаме; въ ружье добрая, богатая село не е сигурно, че родътъ е измѣненъ: добрая и богатая може да сѫ диялектически форми на прилагат. за ср. р. ед. ч. сир. може вм. богȁтоје, дȍброје да се изговаря богȁтајӓ — богатаја, дȍбрајӓ — дȍбраја. „Мая сяло“ у Собол. е май неясно.[1])

Пакъ формата е дала поводъ да се промѣни родътъ и въ слѣднитѣ случаи. Бълг. диял. врата *ж.* (да іа о́творат вра́тата; и та́ка се отво́рила. Вел., Сбм. VI, 122, отд. за нар. ум.; има́ло не́киква вра́та, та сѫс не́іа били́ затво́рени ве́тровете. Соф., Сбм. VII, 133, нар. ум.; източноб. тѫс врȁтȁ [вѫртȁ] обикновено), кълчишта *ж.* (баіачкѫтѫ земѫ кѫлчиштѫ и кѫту ѭ рѫсчепкѫ дубре. Добричко. Сбм. VII, 142, отд. нар. ум.), кола *ж.* (обикновено изтб. ѐднѫ̀ кȍлȁ), уста *ж.* (оне́мела мо́іава у́ста. Прил., Сбм. VI, 105, отд. н. ум.) срещу обикновенитѣ литературни врата, кълчишта и пр., които сѫ форми множествени[2]) и затова не различаватъ родъ. И тука формата сама, безъ помощьта на психологически фактори, не би могла да доведе до сѫществени измѣнения. Ние имаме стотини имена отъ ср. р.,[3]) които образуватъ множ. си число на -а (та, ца и пр.), ала ни една отъ тѣхъ множествени форми не

---

[1]) Ето що говори за подобни особености описательтъ на единъ говоръ въ Воронежката губерния [А. Бутинцевъ, „О говорѣ въ мѣстности „Хворостань“ Воронежской губерній“, Живая Старина, год. XV. (1906), вып. 1, стр. 104—105]: „Средній родъ въ единственномъ числѣ имѣетъ женскія окончанія въ именит. и винит. падежѣ: до́брая де́ла . . . я изьде́лал хоро́шая всло́“. Ако „хорошая“ бѣше наистина жен. р., както иска да каже Бут., трѣбаше да гласи „хорошую“. Че „хорошая“ стои вм. „хорошее“ [*-ая* вм. неударено *ое*] показватъ многобройни случаи, въ които имаме *а* вм. неударено *о*: бакавина (стр. 109) съ значение „сторона“, „половина“ отъ едно *боковина (об. бокъ), нажо́ф (gen. plur. отъ ножъ 104), книшкай, бума́шкаю и мн. др. Па и самъ авторътъ казва (стр. 98): „*о* неударяемое въ произношеніи не отличается отъ *а*“. — Сигурна промѣна на рода имаме въ „живо́тная ѣздовая“ („но, на счетъ верблюда, ты невѣрно... онъ животная ѣздовая... роговъ у него нѣтъ... и зубовъ нѣтъ“. М. Горькій, На днѣ [соч. VI. т., Спб. 2. изд.] стр. 280). Причинитѣ сѫ фонетични и психологични.

[2]) За врата и оуста може да се твърди, че сѫ нѣкогашни дуални форми, които още въ праслав. епоха взели да се смѣтатъ за множествени.

[3]) Па и отъ мѫжки.

е станала име отъ ж. р. Защо? Защото асоциятивната връзка между тия множ. форми и срѣдния (resp. м.) родъ на формитѣ за ед. ч. е доста силна, та не позволява на множ. форми да се поведатъ по ед. ч. на женскитѣ а-основи. При наведенитѣ горѣ четири думи не е тъй: тѣ сж съвсѣмъ уединени — обикнов. вратъ е по значение съвсѣмъ далечно и не се свързва съ вратà, а коло е твърдѣ рѣдъкъ провинциялизъмъ, обикновено се казва колело — и вслѣдствие на това лесно сж могли да се изравнятъ и по родъ съ формално еднаквитѣ женски а-основи. И срх. браћа *ж.* (моја браћо!), деца *ж.* (Voc. децо!), господа *ж.* (поштована господо!) трѣба да се тълкуватъ отъ нѣкогашни множ. форми: браћа, деца, господа, каквито и до днесъ се употрѣбятъ въ сроднитѣ езици (бълг. напр. моитѣ братя, тѣзи дѣца, уважаеми господа). Въ руски покрай братья (както господа, профессора и под. все Plur.) се явява и черковнослав. форма братія *ж.* съ особено, често иронично значение. Прѣкрасна паралела къмъ това явление въ славянскитѣ езици прѣдставятъ и днешнитѣ романски езици. Така имаме ит. opera[1]) *ж.*, исп. пров. obra *ж.*, франц. oeuvre *ж.* произлѣзли отъ множ. форма opera на лат. opus *ср.*; също тъй исп. пров. vela, фр. voile[2]) *ж.* отъ plur. vela, Sg. velum *ср.*;[3]) сег. фр. la viande „месо" произлиза отъ мн. ф. vivenda, което означавало изобщо хранителни продукти, Nahrungsmittel (у Рабле: les poires sont viande[4]) très salubre) — фр. la chaire (отъ caro, -nis *ж.*) значи днесъ „плъть", а не „месо" за храна.[5])

Интересно промѣнение на рода, свързано и съ ограничение на значението имаме въ новобълг. полà *ж.* der Schoss, образувано отъ двойствената форма полъı,[6]) останала съвсѣмъ уединена. И както отъ женѝ единств. число е женà, така отъ полѝ ед. ч. — полà; родътъ естествено ще бжде женски.

---

[1]) И отъ него всички европейски названия на този създаденъ отъ италиянцитѣ музикаленъ видъ.

[2]) Отъ него руск. вуаль *ж.*

[3]) За тия и подобни форми у Diez-a, Romanische Grammatik. Bonn, 1871. ч. II, стр. 23.

[4]) За тая форма у A. Rosenstein, Die psychologischen Bedingungen des Bedeutungswechsels der Wörter. Danzig 1884, стр. 15.

[5]) Обща бълѣжка. Извѣстно е отъ сравнителното индоевроп. езикознание, че плуралнитѣ форми на *-a* напр. стинд. yugá, лат. juga, слав. ıга, гот. juka и под. не сж въ сжщность множ. форми, а събирателни, които сж могли да се схващатъ ту като Sg. Fem., ту като plur. neutr. Вж. Brugmann, Grundr. II, 682, Kurze vgl. Gr. § 455, KZ. XXIV, 34 и нат.

[6]) Стчсл. полъ *м.* е *u-основа. Днесъ „полъ" като отдѣлна дума се употрѣбя въ нѣкои зап. говори не особено често; така въ Видинъ — за означа-

Звателният падежъ коледо! въ извѣстнитѣ коледарски пѣсни почналъ слѣдъ врѣме да се не свързва съ *ж.* коледа, докждъ най-сетнѣ говорителитѣ взели да го схващатъ като име отъ ср. родъ, както стадо, чудо и под. Така ще е възникнало бълг. диял. коледо *ср.* (на манéчкото кóледо; да йдат на кóледо. Соф., Сбм. XVI—XVII (матер.), 4.) срещу обикнов. бълг. коледа, стчсл. коледа, рус. коляда, -дка и др. все *ж.*

Нѣкогашната падежна форма дома се смѣта въ повечето български говори недостатъчна да изпълнява сама двѣтѣ си функции, да означава именно мѣстото на глаголни дѣйствия и при питане дѣ (стоение) и при питане кждѣ (движение), та затуй се прибавя къмъ нея обикновено прѣдлогъ *у*; напр. Дѣ бѣхте? — У дома. — Чувствува се като у дома си. — Елате у дома нѣкой день. Нѣкои български говори отиватъ и по-нататъкъ: тѣ схващатъ дома като име отъ женски родъ, което, разбира се може и да се членува; така имаме напр. въ Софийско: па тогаа секо отожда на домата си. Сбм. XVI—XVII (матер.), 3, сжщо тъй както имаме отожда на нивата си, на башчата си и под. По такъвъ начинъ е възникнала значи нова форма дома *ж.* срещу правилната домъ *м.* въ всички славянски езици. Извѣстно влияние може да е упражнилъ при това и родътъ на синонима кжща (кашта, кук'а и под. все *ж.*). — По форм. причини (суф. -ие) се явява *ср. р.* при имена като камение, б. диял. ливагето, срх. лишће, ч. uhlí пол. (Pr. Fil. 4,657.) węgle, liście и под.

Заслужва да се отбѣлѣжи и промѣната на рода, станала въ името на празника благовѣщение. Покрай „благовѣщение" отдавна ще е употрѣбянъ и терминъ „благовѣсть" *ж.* и въ много западнобълг. говори. Крайното -ть, както въ повечето бълг. говори, не се изговаряло, та бихме очаквали форма *благовес, която би могла да бжде *ж.* или пъкъ и *м.* Понеже речи всички имена на празници сж отъ мжжки родъ, и *благовес се схващало за такова име; ала говорителитѣ не се спрѣли при тая форма, а я подвели къмъ твърдѣ многобройнитѣ мжжки имена на -ец и по такъвъ начинъ ще се е създала употрѣбителната въ Видинско и други западни краища форма благовец *м.* (срв. р. благовѣстъ *м.* съ друго знач.).

ване врѣме и при бросне пари: кóлко е сáато [и -та]? — Пéт йпол! — Йма да ми дáва дéсет йпол (гроша). Литературното ‚полъ' е взето отъ руски и се употрѣбя изключително въ значение sexus.

Разликата въ рода на бълг. войска *ж.*, срх. vojska *ж.* срещу чес. vojsko *ср.*, рус. войско *ср.* и под. ще да се длъжи на обстоятелството, че въ бълг. и срх. формитѣ за мн. ч. били схванати като имена отъ ж. р. (вж. по-горѣ).

Интересна е и сѫдбата на рода на праслав. večerъ въ български и сърбохърватски. Сигурно е, че изначало думата е била *м.*,[1]) както и днесъ имаме рус. вечеръ *м.*, пол. wieczór, чес. večer, па и бълг. добър вечер, срх. dobar veče — все *м.* Ала покрай формата вечеръ *м.* въ българскитѣ говори и въ литературния езикъ много по-често се употрѣбя вечерь *ж.*: „вечерьта[2]) слънцето си дошло"; — „тая прохладна майска вечерь" у Вазова, Подъ игото, стр. 1; въ едно баяне изъ Добричко имаме Сбм. VII, отд. н. ум., стр. 143 вичертѫ, но слѣдъ нѣколко реда: добѫр вечер! Формата вечерь *ж.* се обяснява съ влияние отъ страна на близкото по значение нощь *ж.*: една нощь — една вечерь, нощьта — вечерьта. Че е така, показва и обстоятелството, дѣто нощь е влияло и върху день: още стчсл. дьньѭ по нощьѭ, новобълг. денѧ̀ по нощѧ̀, срб.хърв. dańu-noću; както отъ друга страна день е влияло върху нощь: новобълг. нѝщем и дѐнем прѣдполагатъ стчсл. нощьмь създадено по дьньмь. — Въ срх. имаме нѣщо повече: освѣнъ вече[р] *м.* gen. вечера и вечер, gen. вечери *ж.* имаме и форма вёчê g. вечера *ср.* Сѫществуването на вечер *ж.* ще трѣба да се обяснява както въ български сир. съ влияние отъ страна на ноћ. Що се отнася до вёчê *ср.*, то е резултатъ на обстоятелството, че слѣдъ изчезването на крайното *р* думата се е изравнила формално съ грамадната категория имена отъ ср. р. на *-е* и се повела по тѣхния родъ. Въ юзап. бълг. (макед.) добрó-вечер (откоа му дал едно добрó-вечер, но единъ редъ по-горѣ: пóшол една вечер, Прилѣпско, Сбм. VI, 104) не ще имаме работа съ промѣна на рода: добрó-вечер се схваща тукъ като една дума (срв. добрó-утро), както се вижда и отъ ударението (на 3. слогъ отъ края, както въ многосложнитѣ думи). Така имаме и Самок. добровéчер, както добро(і)ýтро, а не добрó вéчер, както и Прилѣпск. не е дóбро вéчер. Че е казано „дал

---

[1]) Срв. лит. vãkaras, ирл. feskor, лат. vesper, гр. ἕσπερος и пр.

[2]) Въ нѣкои сзап. бълг. говори имаме и форма вечертуту (до вечертуту чула Кутлов. Сбм. VI, 110). За такива форми съ двойни членове вж. Сбм. XVIII, 485 и Иречекъ, Cesty po Bulharsku бълг. прѣв. 505.

едно добрó-вечер", още нищо не доказва: говори се и се пише „съ едно сбогомъ", „съ едно добъръ день" и т. н. Въобще „добрó-вечер" е формула, създадена подъ влияние на добрó-утро и за грамат. родъ не важи нищо. Отъ ни единъ български говоръ нѣмаме досега форми като едно вечер, хладно вечер и под., отъ които да се заключава, че вечер е *ср.*

Спомена се вече по-рано (стр. 76 и др.), че може да настѫпи измѣнение на рода и безъ вънкашенъ, формаленъ поводъ, а само възъ основа на асоциятивна връзка съ нѣкои сродни по значение прѣдстави. Така, обяснихме, че сол-солта *ж.* ще е било причина да се явятъ и форми кал-калта[1]) *ж.*, пепел-пепелта *ж.*, па гной-гнойта *ж.*, лой-лойта, варь-варьта, прах-прахта все *ж.* Къмъ тия примѣри ще прибавимъ още пéсокта *ж.* (беше іа óтсеіал пéсокта. Прил., Сбм. VI, 107) срещу пѣсъкъ *м.* въ всички славянски езици, тур. тел-телтѫ въ нѣкои източнобългарски говори (Габровско и др.).

Сѫществит. животъ е въ всички славянски езици отъ м. р. Между туй въ нѣкои македонски говори имаме живот *ж.* (чуму ми іе оваа пуста живот, Битоля, Сбм. XV, 122, отд. н. ум.; така имаме и: да дадат животта своіа у К. Мисиркова, За македонцките работи. София, 1903, стр. 94).[2]) Дали живот *ж.* е нѣкаква женска і-основа (*животь) или е обикнов. слав. живот съ измѣненъ родъ? Повече отъ вѣроятно е, че живот е станало *ж.* подъ влияние отъ страна на своя oppositum смърт; асоцияция и слѣдъ нея взаимно влияние при такива прѣдстави е явление твърдѣ обикновено (срв. погорѣ за день и нощь).

Асоцияция съ ћуд *ж.* ще е повлияла да се измѣни родътъ и на срх. нарав сега *ж.*: рус. норовъ *м.*, чес. mrav *м.* и т. н. Подъ влияние на обикн. киша ще се е явило диял. срб. дажда *ж.*, за което още Добровски (Institutiones 137) бѣлѣжи, че е obsoletum; у Вука Рјечник² 110 къмъ дажда е прибавено (ст.), което значи стаjahе, solemnis, а слѣдъ това се навежда единъ примѣръ изъ приказка и два изъ една пѣсень.

Не може да се опрѣдѣли, какъ стои въпросътъ съ рода на имена като: krosno *ср.* и krosna *ж.* (бълг. *ср.*, срб. *ж.*),

---

[1]) Диял. запазено и кал-калът. Mascul.

[2]) Срв. и Е. Спространовъ, По говора на гр. Охридъ, Сбм. XVIII, 539: животта.

bedro *ср.* (бълг., ческ. и пр.) срещу бедра *ж.* рус.пол. biodra *ж.* (Pr. Fil. 4, 657), glezno, glezna и gležnь и под. (пол. ryła *ж.* и ryło *ср.* срещу об. слав. rylo *ср.*).

Граматическиятъ родъ прѣдставя още доста интересни особености, върху които ние нѣма да се спираме, толкозъ повечко, че за нѣкои отъ тѣхъ се е вече писало. Цѣлата книга на Э. А. Вольтера е посветена на мѫжкитѣ ā-основи;[1]) за случаи като „Вася сдѣлался совершенною повѣсою", „реците оному лисици" и под. се говори и у Миклош. о. с. Тукъ спадатъ и случаи като: „казвай, стара сатано!" у Любенъ Каравеловъ, „На чужди гробъ безъ сълзи плачатъ", Сѫчинения, т. III, стр. 186, или: „А краль Миланъ, юда скариотска" у П. Ивановъ, Пѣсни изъ българската история, стр. 39 и под.

Само на пѣснитѣ или на нѣкои пословични изрази сѫ свойствени въ бълг. обрати като врана коня, града голѣма и под.; така „длéгата пѫтѫ ход нéма" въ една пѣсень изъ Драмско (Сбм. VIII, 32); казва се и въ обикновенъ разговоръ: тръгналъ на дълга пѫтя, ала се чувствува, че дълга пѫтя е архаиченъ пѣсненъ изразъ; дубрá дáрѫ въ единъ коледенъ рецитативъ изъ Свищовско (Сбм. 15, 13), ще да е отъ нѣкоя пѣсень (коледарска); Воденско (Сбм. 16—17, 55): у друга вѣка и мн. др. Тия привидни промѣни на рода се дължатъ на стари падежни остатъци (срв. горѣ на домата си отъ нѣк. дома).

Промѣни, станали съ рода на чужди думи.

Като се прослѣди рода на чуждитѣ думи въ славянскитѣ езици, ще се види, че той зависи главно отъ формата на съотвѣтнитѣ думи. Въ пó-рѣдки случаи формата отстѫпя на втори планъ, и за рода рѣшава нѣкоя силна асоцияция съ близки по значение прѣдстави. Несъгласието на отдѣлнитѣ славянски езици по отношение рода на извѣстни имена се обяснява или съ обстоятелството, че такива имена сѫ били заемани въ разни епохи отъ различни съсѣдни народи въ различна форма, или пъкъ съ туй, че по нѣкога, — при думи заемани не отъ народа, а внасяни отъ хора знаещи добрѣ чужди езици, — съзнателно се задържа онзи родъ, що го има думата въ езика, отъ който е заета.

---

[1]) За тѣхъ има доста и у Łoś-a (въ цитув. статия).

За да избѣгнемъ разпрѣдѣлението на многобройни отдѣли и подотдѣли, ние ще разгледаме тука чуждитѣ думи спорѣдъ рода, който иматъ въ славянскитѣ езици.

Мжжки родъ.

Отъ м. р. сж всички чужди думи, на които заеманата форма окончава на съгласна. Затуй чуждитѣ Masculina на съгласна не мѣнятъ рода си, а чуждитѣ Feminina и Neutra съ такова окончание мѣнятъ рода си — ставатъ Masc. Изключенията отъ това правило сж рѣдки и тѣ ще бждатъ посочени по-долу.

Нѣма нужда да се обяснява подробно това явление. Почти всички славянски сжществителни, които окончаватъ на твърда или мека съгласна сж — като изключимъ нѣколкото женски i-основи — все отъ мжжки родъ Естествено е тогава, че и чуждитѣ думи на съгласна ще се схващатъ най-вече като имена отъ м. р. А какво показва пол. stal *ж.*, руск. сталь *ж.* срещу нѣмск. Stahl *м.*? Само туй, че нѣмското Stahl поради срѣдното си *l* (не *ł*) не е могло да се поведе по stolъ, volъ и под., които се доста различаватъ отъ него по своето твърдо *ł* (руск. и пол.), а се присъединило къмъ женскитѣ i-основи, които и днесъ въ казанитѣ два езика свършватъ почти винаги на мека съгласна.

И тъй излишно би било да се говори за рода на думи като бълг. аршинъ, ср. астал, п. adwent, п. abszyd, п. druk, и стотини други въ всички славянски езици. Тука ще приведемъ повечето отъ чуждитѣ Fem. и Neutra, които сж станали Mascul. поради това, че окончаватъ на съгласна. За абсолутна пълнота не може да става и дума: тя би изисквала съчинение нѣколко пжти по-голѣмо отъ това. Нѣма при туй да посочваме винаги всички слав. езици, въ които извѣстна чужда дума се употрѣбя.

пол. abdach, obdach *м.* отъ нѣм. Obdach *ср.*

рус. адрессъ, бълг. адресъ, пол. adres, -u *м.* сочатъ къмъ новофранц. l' adresse *ж.* изговорено съ глухо е сир. adres; ческ. adresa *ж.* по die Adresse.

пол. alszbant, alcbant, halzbant и пр. *м.* отъ нѣм. Halsband *ср.*

пол. a l s z t u c h, alsztuk, halsztuk, рус. гальстукъ все *м.* отъ нѣм. Halstuch *ср.* Руск. гальстукъ е дало въ езика на българскитѣ солдати г а̀ л о с н и к *м.*

пол. a n k i e r *м.* не е отъ гр. ἄγκυρα, лат. ancora, а отъ нѣм. Anker *м.*; сѫщо и руск. я к о р ь *м.*; отъ гр. е стчсл. анъкира *ж.*

рус. а н е к д о т ъ, бълг. анекдотъ сочи къмъ нфрц. anécdote *ж.* съ глухо е; полск. anekdota, -y *ж.* ще е заето по-рано. когато се още изговаряло *е* на края или пъкъ прѣдставя нѣм. die Anekdote; послѣдното ще е напълно вѣрно за ческ. anekdota *ж.*

срб. а с т а л, западноб. (Видинъ) асталъ *м.* е мадж. astal (слав. елем. — столъ), не е мѣнило родъ, понеже и въ новата си форма окончава на съгласна.

рус. б а н к ъ *м.* (и въ бълг. отначало [напр. въ „Бълг. книжици"] се употрѣбяло банкъ — plur. банкове *м.*) прѣдставя нѣмск. Bank *ж.* или фрц. la banque съ глухо e; ческ. banka, бълг. банка и пр. може да е отъ сѫщия изворъ съ запазенъ родъ и малко измѣнена форма, а може и да е ит. banca (покрай banco). Запазенъ родъ, но измѣнена форма имаме въ руското б а н к а *ж.* (не финансовъ институтъ, а „банка" за сѣдане) [за разлика отъ банкъ *м.*?]

пол. b ó t, b o t *м.* ще е отъ нфрц. la botte съ глухо е; или пъкъ е създадено отсетнѣ отъ дуалн. форма boty, подъ влияние негли на trzewik *м.* и под.

пол. b o t u c h, bottoch, bodtoch, -u *м.* отъ н. B a d e t u c h, B e t t u c h *ср.*

пол. b r y g, -u *м.* отъ нѣм. Brygg *ж.*

пол. b l a c h, чес. p l e c h *м.* отъ нѣм. Blech *ср.* Полск. blacha *ж.* ще е по-сетнѣшно и се длъжи на нѣкакво асоциятивно влияние. Ческ. форма съ *p* вм. *b* отразява и особения характеръ на нѣмск. B. (срв. ч. pryka — die Brücke, пол. pukiel — der Buckel, ч. pant — das Band и мн. др.). Полск. *a* вм. *e* ще да се длъжи на особения характеръ на нѣмск. ë:[1]) срвн. blëch, ствн. blëh; такова полско a отъ ë имаме и въ kiermasz *м.* отъ kirmëss[e], rachunek (сег. н. Rechnung) отъ срвн. rëchen, ствн. rëhhan и др.

пол. малор. g w a ł t *м.* отъ Gewalt *ж.*

---

[1]) Че западногерм. ë е било широко бѣлѣжи O. Behaghel въ Пауловия Grundriss der germ. Phil. I. (1891), стр. 561.

пол. gwint, gwind *м.*, рус. винтъ *м.* отъ das Gewind вм das Gewinde *ср.* Краесловното нѣмско *e* е звукъ твърдѣ непостояненъ; примѣри за туй има твърдѣ много (срв. die Weile, но Kurzweil, die Pinte и die Pint, срвн. Kugel и Kugele, сега само Kugel и т. н.).

пол. gzems, gzyms *м.* отъ нѣм. Gesims *ср.*

пол. gmach *м.* отъ н. Gemach *ср.*

пол. grat *м.* plur. graty = sprzęt domowy отъ Geräth *ср.*

пол. gatunek *м.* отъ н. Gattung *ж.* Оконч. -nek вм. очакваното -nk се дължи на изравнение съ пол. думи на -ek (-nek и под.) отъ нѣког. -ък и -iek (-niek и п.) отъ нѣкогашно -ьк. Така имаме застарѣл. ческ. verunk, verunek *м.* отъ н. Währung *ж.*

пол. warsztat, warstat, -u *м.*, ческ. verštat *м.* отъ Werkstatt *ж.*

пол. wichbild, -u *м.* „право на града въ градскитѣ граници, въ границитѣ на т. н. Weichbild", отъ нѣм. Weichbild *ср.*

пол. dach *м.* отъ нѣм. Dach *ср.* Отъ м. р. сѫ и слов. dach, мр. дах.

чес. dík, vděk, пол. dzięk, глуж. džak все *м.* отъ нѣм. Dank *м.* Ако имаме ческ. и díka *ж.*, мр. дяка *ж.*, тѣ трѣба да се смѣтатъ за новообразувани отъ мн. ч.: plur. díky, — sg.? = díka *ж.*

пол. diadem, -u *м.*, покрай diadema, -y *ж.* сочи къмъ нѣм. Diadem *ср.*, фрц. diadème *м.* — Формата отъ ж. р. се дължи на гръцкото окончание -*α*, или фрц. изговорено е.

чес. kachel gen. kachle *м.* отъ нѣм. Kachel *ж.*

чес. klénot *м.* не ще е отъ срвлат. clenodium, или гр. κλενώδιον, а отъ нѣм. Kleinod *ср.*

пол. komis, -u *м.* е отъ фрц. commice *ж.*

пол. krochmal *м.*, рус. крахмалъ *м.*: нѣм. Kraftmehl *ср.*, така обяснено още у Dobr., Instit. 170.

чес. krejcar, пол. krajcar *м.*: нѣм. Kreuzer *м.* Ако у Вука, Скупљ. граматички и полемички списи држ. изд., књ. III, 262, четемъ: још мањи и од једне крајцаре — значи крајцара *ж.* — трѣба да си мислимъ, че *ж. р.* на крајцара е създаденъ по аналогия на пара *ж.* и под. Така имаме срх. forinta *ж.* покрай forint *м.* У Вука о. с. 262. двије цванцике — sg. цванцика *ж.* отъ нѣм. zwanzig. Въ Видинъ тая дума

се повела по мъжкитѣ на -ец, та гласи цванец *м.*, както Kurmünze — кърмѐнец *м.* (златна монета около 12 лв.).

пол. kunszt, -u *м.*: Kunst *ж.*

пол. kuraž, -u *м.*, рус. бълг. куражъ, не ще е отъ die Courage,[1]) а отъ фрц. courage Masc.

чес. kšaft, -u *м.* отъ das Geschäft *ср.*

пол. kiermasz *м.*: не отъ очакваното Kirchmesse *ж.*, а отъ сжщо тъй употрѣбителното Kirmes, Kirmess *ж.*

рус. капризъ, бълг. капризъ, пол. kaprys *м.* отъ фрц. caprice *м.* съ глухо *е*.

рус. кнутъ *м.* отъ стнор. knutr; нѣм. Knute *ж.* е заето отъ руски и не може да служи за нищо.

рус. классъ *м.* отъ фрц. classe *ж.* съ глухо е; пол. klasa *ж.* сочи къмъ нѣм. Classe и фрц. съ *е* изгов.

пол. łaszt, -tu *м.* съ специялно значение — Last Getreide von 60 Scheffeln: нѣм. die Last *ж.*

пол. loch, мрус. льох *м.* съ значение Keller: нѣм. Loch *ср.*

пол. locht, -u *м.*: die Luft *ж.*

чес. los, пол. los, бълг. лозъ все *м.*: нѣм. Loos *ср.*

слов. mal *м.* convivium: нѣм. Mahl *ср.*

пол. mas, mos, mus, gen. -u *м.*: нѣм. Maass *ср.*

чес. majestát *м.* отъ нѣм. Majestät *ж.* (лат. majestas *ж.*) поведено по magistrát, Doctorat и под.

пол. mosiądz, gen. -iędzu, чес. mosaz, горнолуж. mosaz, мрус. мосяж всички *м.* отъ Messing *ср.*

бълг. морковъ *м.* прѣдставя заето чрѣзъ ромънски рус. морковь *ж.*; общослав. форма ще е била mъrky[2]) (срх. mrkva, слов. mrkev, -kva, чес. сжщо, рус. морковь и морква *ж.*), а *ор* вм. *ъr (r̥) е характеристика на рус.[3])

рус. мулъ, пол.ч. muł *м.* отъ лат. mullus *м.* Бълг. муле *ср.* се е повело по теле, осле и под.; срб. мулад по чељад, кљусад, јагњад и мн. др.

пол. melszpajz, -u *м.* отъ нѣм. Mehlspeis[e] *ж.* съ глухо е.

пол. milion, чес. million, рус. милліонъ, бълг. милионъ все *м.*: н. Million *ж.*

---

[1]) Но ческ. вѣстникарско blamáže *ж.* (měla radost z blamáže, do které jej teto politika připravila) е чисто по нѣмското die Blamage.

[2]) Слав. mъrky и ствн. morha, moraha (сег. н. Möhre) сж заети неизвѣстно отъ какъвъ езикъ.

[3]) Бълг. само диал. ор вм. ър, ръ.

пол. munsztuk *м.*, рус. б. мув[д]штукъ отъ нѣм. Mundstück *ср.*

хърв. ofar, слов. ofer, долнол. hopor все *м.* отъ нѣм. Opfer *ср.*, срвн. opfer, opher, ствн. opfar, opher. Полск. ofiara и отъ него мруск. офіра *ж.* ще дължи женския си родъ на нѣкакво влияние (лат. oblata, ч. obět' *ж.* и п.).

пол. ofert, -u *м.* ще е отъ фрц. l'offerte съ глухо е, а oferta, -y *ж.* — отъ нѣм. die Offerte; бълг оферть, рус. офферть и т. н. се обясняватъ като пол.

чес pant, -u *м.* отъ нѣм. Band *ср.*

чес. pár *м.* е отъ нѣм. Paar *ср.* Полск. para *ж.* и отъ него руск. пара *ж.* ще да е фрц. la paire, което заедно съ пров. paria Körting, Lateinisch-romanisches Wtb. Paderborn 1891, стълб. 540, свежда към една срѣдновѣковолат. форма paria, plur. отъ *parium (лат. par).

пол. pantofel *м.*, бълг. пантофъ *м.* сѫ отъ нѣм. Pantoffel *м.*; пол. pantofla *ж.*, ако не е възникнало по-късно, ще да стои въ зависимость отъ итал. pantofola, фрц. pàntoufle *ж.*

пол. parapluj, -a *м.* отъ фрц. parapluie *м.*; paraplujе *ср.* редомъ съ него.

чес. пол. patent *м.* отъ нѣм. Patent *ср.*

пол. parol, -lu *м.* прѣдполага фрц. la parole вече съ глухо *е*.

пол. peicz, peiczyk, -a *м.* е отъ изговореното безъ е нѣм. Peitsche *ж.* Нѣмск. Peitsche пъкъ е заето отъ славянски (ч. bič, пол. bicz).

пол. pacht, -u *м.*: нѣм. Pacht *ж.*

слов. pint *м.* е отъ нѣм. die Pint, употрѣбяно редомъ съ die Pinte; бълг. пинта *ж.* е отъ итал. pinta.

пол. plastr, flastr, -u *м.*: нѣм. Pflaster *ср.*

пол. plejzer, -u *м.*: die Blessur *ж.*

рус. сэзонъ, пол. sezon, бълг. сезонъ *м.*: фрц. saison *ж.*

рус.б. сортъ, пол. sort, -u *м.* прѣдполагатъ фрц. sorte съ глухо *е*.

рус. почтамтъ *м.*: нѣм. Postamt *ср.*

пол. potas, potaž, potasz, рус.бълг. поташъ все *м.* отъ фрц. potasse *ж.* съ глухо *е*.

пол. pukiel *м.* отъ der Buckel. Ческ. pukla *ж.* и хърв. puklja ще да стоятъ въ свръзка съ лат. buccula, итал. boccola или нѣкоя провинциялна нѣмска дума (Buckel — *Buckele,

както Kugel — Kugele); може и отсетнѣ да сж изравнени съ образувания на -ла, ља.

чес. pudr, пол. puder *м.* отъ нѣм. Puder *м.*, а рускбълг. пудра *ж.* отъ фрц poudre *ж.*

срх.слов. račun, запбълг. рѣдко рачунъ *м.* отъ итал. razion[e] *ж.*

пол. ratusz, малр. ратуш *м.* отъ срвн. Rathûs *ср.*; обикн. руск. ратуша *ж.* е взето отъ пол. и приравнено къмъ други форми на -уша.

пол. ratunek, ratunk и retunek *м.* отъ нѣм. Rettung *ж.*

пол. rachunek *м.* отъ нѣм. Rechnung *ж.*

пол. regiment *м.* отъ нѣм. Regiment *ср.*, лат. regimentum.

пол. reszt, -u *м.* отъ нѣм. Rest *м.*, а reszta *ж.* сочи къмъ фрц. reste съ изговаряно крайно е.

слов. ror *м.* caminus отъ нѣм. Rohr *ср.*, ствн. срвн. rôr; пол. rura, малор. рура прѣдставя срвн. rôre *ж.* отъ ствн. rôra, а не сегашн. нѣм. Röhre *ж.*, което би дало навѣрно rera.

пол. rurajz, -u *м.* отъ н. Rührеisen *ср.*; rurajza, -y *ж.* е сетнѣшно.

пол. rurflet, -u *м.* отъ нѣм. Rohrflöte *ж.*, изговорено безъ *е*.

пол. rysztunek, rynsztunek, rusztynek *м.* отъ н. Rüstung *ж.*

пол. rynek, рус. рынокъ *м.* отъ н. Ring *м.*, поведени по слав. думи съ -ъкъ (ek, ok).

пол. strof, -u *м.* отъ нѣм. Strafe *ж.*, изговорено безъ е; отъ такава форма е и бълг.рус. щрафъ (Видинъ: „че го глобат“, но и „че го штрафират“).

рус. табакъ, чес. tabák *м.* отъ нѣм. Tabak *м.* Полск. tabaka *ж.* прѣдставя името на провинцията Tabaka въ островъ С. Доминго; името е заето доста рано: вече Trembecki пише сатира „na tabakę.“

бълг. талазъ *м* не е отъ гр. θάλασσα *ж.*, а тур. talaz.

чес. telegram *м.*, пол. telegram *м.* отъ нѣм. Telegramm *ср.* или фрц. telegramme съ глухо е. Рускбълг. телеграмма *ж.* запазва първоначалната форма.

чес. tucet *м.* отъ нѣм. Dutzend *ср.*, а това отъ фрц. douzaine; бълг. дузина *ж.* не е отъ нѣмското Dutzend.

срх. танац, бълг. танцъ, р. танцъ, чес. tanec, пол. taniec, слов. tanec *м.* очевидно е нѣмск. Tanz *м.*, а не фрц. danse *ж.*

рус. тоалетъ, б. тоалетъ *м.* е отъ фрц. toilette *ж.* съ глухо е; а пол. tualeta *ж.* е отъ фрц.нѣм. Toilette съ изговарано *е.*

пол. fant *м.* отъ нѣм. Pfand *ср.*

пол. fartuch, чески fertuch, рус. фартукъ *м.* отъ нѣм. Vortuch *ср.*

пол. filunk *м.* отъ н. Füllung *ж.*

пол. fiszbein *м.*, бълг. диалект. (Вид.) фишпане plur. *м.* = отъ нѣм. Fischbein *ср.*

пол. fald, -u *м.* отъ нѣм. Falte изговорено безъ е, а falda, -y *ж.* отъ сѫщото съ *е.*

чес. fik *м.* ще е лат. ficus, а пол. figa *ж.* е отъ старвн. figa или срѣдновисн. vîge *ж.*

пол. fryszt *м.*: нѣм. Friest *ж.*

рус. фунтъ, пол. funt, бълг. фунтъ *м.* отъ нѣм. Pfund *ср.* Хърв. funat е отъ сѫщия изворъ; и срб. funta, vunta е отъ нѣм., само че е измѣнило рода си подъ влияние негли на litra, тур. ока и под.

бълг. химнъ, рус. гимнъ *м.* сочатъ къмъ фрц. hymne съ глухо *е* или къмъ гр.лат. ὕμνος (hymnus); ческ. hymna *ж.* е отъ нѣм. die Hymne.

чес. hold, пол. hold *м.* отъ нѣм. Huld *ж.* или отъ нѣм. прилаг. hold (ствн. hold, срвн. holt) (срв. пол. lusztyk, -u *м.* веселъ животъ отъ н. lustig?).

За рода на имена като hak, houf, hobl (hoblík) helm и под. е излишно да се говори. Нѣм. Helm е заемано въ славянскитѣ езици два пѫти и все отъ м. р. (шлѣмъ, шеломъ и под. *м.*; пол. helm *м.*).

рус. цейгхаусъ *м.*, въ езика на българскитѣ солдати прѣправено на чекалосъ (при него се стои, „чека" на караулъ) — отъ нѣм. Zeughaus *ср.*

чес. cech, пол. cech и рус. цехъ ще да е отъ нѣм. Zeche изговорено безъ *е.* А може и съзнателно да е направено на полска почва отъ м. р., за да се различава отъ cecha, -y *ж.* = Bettzieche, Bettüberzug и cecha, -y = Zeichen. Ала тогава бихме очаквали да се различаватъ по родъ и послѣднитѣ двѣ думи. По-вѣроятно е, че е отъ Zech безъ *е.*

чес. cín *м.* отъ нѣм. Zinn *ср.*

пол. chyż, стчсл. хызъ *м.* сѫ отъ ствн. срвн. hûs *ср.* Форми като срх. бълг. р. хижа, слов. chyža, chyša, чес. chyže

и под. все *ж.* или сж възникнали на слав. почва отсетнѣ, или пъкъ сж старинни, но заети отъ нѣкоя нѣмска форма съ ок. *е*.

срх. (далмат.) cavtat, captat *м.* отъ итал. civitate *ж.*; и въ италиянски крайно *е* (о) много често се изпуща (signore — signor, morire — morir, piacere — piacer, bastone — baston и мн. так.). Трѣба да се излиза отъ едно civitat съ *c* вм. *ć*, свойствено на сѣв.ит. говори; (безъ *е* сж и пров. ciutat, исп. ciudad).

слов. cigel, -la *м.*, горнолуж. cyhel, дл. cygel *м.* сж все отъ нѣм. Ziegel *м.*; срх. cigla, чес. cihla, пол. cegla се длъжатъ на нѣкоя форма като *ziegele (отъ лат. tegula) или пъкъ на асоциационно влияние отъ страна на нѣкои домашни думи отъ ж. р.

пол. szar, -u *м.* отъ н. Schaar *ж.*; слов. šara *ж.* може да е заето отъ нѣкоя форма съ *е* на края (свнн. форма гласи skara).

срх. шанац, бълг. шанецъ и т. н. все *м.* сочи къмъ нѣм. Schanze *ж.*, изговорено безъ е; при това думата се поведа по славянскитѣ съ суфиксъ -ьць.

рус. шансъ, бълг. шансъ *м.* (вѣроятность въ играта): отъ фрц. chance *ж.* съ глухо *е*.

пол. szarlat, szkarlat, слов. škrlat, рус. скорлатъ *м.* ще да сж отъ срвн. scharlât (срвлат. scarlatum, тур. перс. saqarlât и пр.); старосрб. скрлато *ср.* сочи къмъ итал. scarlatto.

чес. šindel *м.* отъ н. Schindel *ж.*; слов. škodla *ж.* ще е, както показва и *о* отъ нѣвегашна носовка, отъ лат. scandula (фрц. échandole), еднозначно съ scindula, отъ което е нѣмск. Schindel.

пол. sztab, рус. штабъ, бълг. щабъ *м.* (воененъ щабъ), срх. штап, бълг. диал. (макед.) стап *м.* „тояга" сж все отъ нѣм. Stab *м.*; полск. sztaba, -y *ж.* съ значение тояга, Stange ще е заето доста рано отъ едно нѣмско Stabe *м.* (срв. Buchstabe редомъ съ обикнов. Stab), но може и да е възникнало отсетнѣ по нѣкакви асоц.

пол. sznur, рус. шнуръ *м.* отъ нѣм. Schnur *ж.*; въ чес. šnura, пол. sznura *ж.* женскиятъ родъ е прѣнесенъ отъ нѣмски, или се длъжи пъкъ на нѣкакви асоцияции.

пол. szeslong, -u *м.*: франц. chaise-longue *ж.*

рус. штандартъ, пол. sztandar *м.*: нѣм. Standart *ж.* (фрц. étendard, англ. standard).

пол. szram *м.* и szrama *ж.*, szrub *м.* и szruba *ж.* прѣдполагатъ нѣм. Schraube и Schramme безъ и съ крайно *е.*

малор. ярмарок, пол. jarmark, jarmarek *м.*: нѣм. Jahrmarkt *м.*; въ руск. об. ярмарка ж. р. е сетнѣшно (асоциация съ сходка, свалка, сумятоха и под.?).

Казахме вече по-горѣ, че въ много случаи се явяватъ различия въ рода вслѣдствие на туй, че се кръстосватъ два различни принципа (стр. 93). Това особено се забѣлѣзва при гръцкитѣ и латински думи на -ιον (ium). Отъ най-старитѣ паметници на черковнославянския езикъ, па донѣйдѣ и отъ историята на повечето, даже всички славянски езици, се вижда, че споменатитѣ срѣдни имена на -ιον (ium) губятъ това си окончание и заедно съ туй мѣнятъ и рода си: ставатъ Masculina. Ще приведа само нѣколко примѣра: стчсл. прѣторъ (praetorium, πραιτώριον), пиганъ (πήγανον), соударь (sudarium), лентии, леонтии, леонть (linteum) и под.;[1]) чес. inkoust (encaustum), olej (oleum), kolej (kollegium) и т. н. Ала още въ старитѣ паметници имаме покрай талантъ *м.* и таланто *ср.*, срещу псалтирь винаги евангелие *ср.*, отъ σκῆπτρον се явява скип[е]тръ и скип[е]тро сир. проявява се стремежъ да се запазва родътъ на чуждитѣ думи. Въ повечето славянски езици нѣкои отъ въпроснитѣ имена сж — отъ женски родъ.[2]) И въ основата на това явление лежи подражание на чужди образци (поне до извѣстна степень): видѣло се въ ново врѣме, че на лат. praemium отговаря нѣм. Prämie *ж.*, фрц. сжщо (отъ тѣхъ на слав. почва премия), та почнали да се образуватъ да речемъ въ руски: отъ gymnasium — гимназія, seminarium — семинарія, stipendium — стипендія и т. н. Такива форми се употрѣбятъ сега и въ български и сръбскохърватски. Между туй въ чески и полски се явява мода да се пази рода на имената, за които е дума, като напълно се спази и чуждата имъ форма. Така се тълкуватъ такива необикновени за славянската морфология изрази: české gymnasium, miejskie muzeum и под. И въ другитѣ славянски езици се употрѣбятъ имена на -[i]um, ала не се смѣтатъ за срѣдни, а за мжжки: единъ индивидуумъ,

[1]) Оставяме на страна случаи като оунлеонъ (въ прѣвода на словата на Григория Богослова) или вуссонъ (Acc. отъ ὁ βύσσος), кинсонъ (покрай кинъсъ) и под.

[2]) Вече въ най-старитѣ евангелски текстове имаме газофилакия (τὸ γαζοφυλάκιον), па отсетнѣ се срѣщатъ въ разни паметници форми като киновия (κοινόβιον), метохия (μετόχιον), сихастария (ἡσυχαστήριον) и под.

първи стадиумъ, силенъ опиумъ и под. Покрай индивидуумъ, за което нѣкои руски учени въведоха „недѣлимое“, има си индивидъ, покрай стадиумъ — стадий или стадия и т. н.

По такъвъ начинъ е станало, че срѣднитѣ имена съ окончание -ium прѣдставятъ днесъ въ славянскитѣ езици извънредно голѣма шарения. Чехътъ казва olej, petrolej, но не казва и muzej, както сърбинътъ, българинътъ, русинътъ и др., а си държи museum.[1]) Българинътъ казва опиумъ, но никой не ще го накара да говори за държавенъ гимназиумъ. Полякътъ казва premia, но не ще да рече колегия. Югоизточнитѣ славяне твърдо вѣрватъ въ светото евангелие (јеванђеље), чехитѣ — въ svaté evangelium, а поляцитѣ — въ светата ewanielia (асоц. съ biblia *ж.*?). Отъ гр. ἀναλόγιον се явява въ бълг. и р. аналогий, аналой, налой — все Mascul.

Прѣди да се занимаемъ съ изключенията отъ казаното на стр. 94 правило, ще прибавимъ още нѣколко пропуснати на мѣстото си примѣра. Отъ гр. ἀλόη съ η = и се явило стчсл. алъгоуи, което би се скланяло като краи, крагоуи и п. *м.* Заетото отъ фрц. cravatte съ глухо *e* се смѣта въ пол. krawat за име отъ м. р.; (въ cravatte нѣкои виждатъ националното име на хърватитѣ). Франц.-нѣмск. la morale, die Moral се явява въ руски съ чуждия родъ („общественная мораль“), въ чески сѫщо, само че е получило и славянския женски суфиксъ -ka (morálka); бълг. си има обаче и моралъ отъ м. р., както сума други Mascul. на -алъ. Отъ фрц. sauce съ глухо е се явява правилно пол. sos *м.*, бълг. сосъ, соусъ и пр.

Така и отъ нѣм. Lehn *ср.* бихме очаквали чес.пол. *len *м.* Вмѣсто тая форма имаме léno въ ч., lenno въ пол. Какъ трѣба да се тълкува срѣдниятъ родъ въ тѣхъ? Той може съзнателно да е уведенъ, за да се диференцира новата дума отъ слав. len (стчсл. льнъ, латин. linum), или пъкъ се длъжи на несъзнателна асоциация съ думи като слав. vĕno, dobro и под. И отъ нѣм. Futter *ср.* бихме очаквали пол. *futer *м.*, а въ дѣйствителность има futro *ср.* Не може да се каже, да-ли сѫ влияли домашни думи на -tro, -dro (pnzdro и под.), или още отначало е билъ прѣнесенъ чуждиятъ родъ. Отъ нѣм. Zoll *м.* (Wegesteuer) би се очаквало въ чес. и пол. *col (coul) *м.*, както напр. отъ Zoll *м.* (мѣрка за

[1]) И въ руски сѫ употрѣбяли изпърво формата музеумъ.

дължина) имаме наистина ч. coul. Срѣдниятъ родъ въ чес. clo (нѣког. celo), пол. clo трѣба да е възникналъ подъ влияние на обикнов. слав. myto и многобройнитѣ други славянски термини за данъци отъ рода на чес. mostné, lesné, cestné, пол. szkolne, strawne, малор. важное, мясное и мн. такива все *ср.* — Нѣмското Klafter *ж.* *(ср.)* (и Lachter) дава въ чес. и пол. правилно látr, latr *м.* Ала покрай тая форма се употрѣбя въ чес. и látro *ср.*, което ще да се дължи на нѣкакви отпослѣшни аналогични изравнения. Ческ. *p*unčocha *ж.*, пол. *p*onczocha *ж.* не сѫ славянски думи. Ала като се каже, че сѫ отъ нѣм. *B*undschuh *м.*, не е обяснено всичко: може да се запита, защо не сѫ отъ м. р., а сѫ се обърнали на имена отъ ж. р. Работата ще ни стане ясна, като си спомнимъ, че въпросната нѣмска дума се е употрѣбяла най-вече въ дв. ч. punčochy отъ *punčoch; по-послѣ отъ dual, схванатъ като plur., е могло да възникне sg. punčocha[1]) (срв. стр. 89 бълг. полà отъ dual. полѫ). За чес. пол. *p* вм. *b* вж. други примѣри стр. 95. — Човѣкъ би мислилъ, че ако се заеме нѣм. Strumpf *м.*, то ще гласи *щрумп(ф)ъ *м.* Вмѣсто него обаче се срѣща бълг. диял. (Видинъ) щтримфа *ж.* Защо? Защото първитѣ културтрегери[2]) (въ случая австрийски славянки и евреи) сѫ хвалили своитѣ чифтове Strümpfe, štrimfe, štrimfi, а не отдѣлния Strumpf. А който не знае нѣмски, никога нѣма отъ štrimfi да образува singul. štrumpf, а най-скоро štrimfa *ж.* или въ краенъ случай štrimf *м.*

Женски родъ.

Отъ женски родъ сѫ въ славянскитѣ езици всички имена, които въ езика, отъ който се заематъ, окончаватъ на *-a*, respect. *e* въ франц. и нѣмски. Промѣни на граматическия родъ ще има затуй само въ случаи, когато думитѣ на *a* *(e)* сѫ въ чуждия езикъ отъ мѫжки или срѣденъ родъ. Ала и тукъ, както при имената отъ мѫжки родъ, може да има „изключения“ отъ горното правило; въ сѫщность обаче тѣзи изключения сѫ напълно естественъ резултатъ отъ дѣйствието на нѣкой особенъ законъ и твърдѣ нарѣдко не могатъ се откри при-

[1]) Възможно е да сѫ влияли при това и сродни по значение думи отъ ж. р., т. е. другитѣ имена отъ ж. р., които служели да означаватъ части отъ облѣклото.

[2]) Подъ щримфи се разбиратъ не обикновени чорапи, а тънки, фини австрийски произведения.

чинитѣ имъ. Не бива да се забравя, че въ много случаи е извънредно важно да се знае, кога и откждѣ сж заети извѣстни думи и по какъвъ пжть сж били прѣнесени.

За рода на имена като barva, fara, flinta, miše, gielda, galda, růže, waga, банда, лампа, монета, луна, mince (нѣм. Münze), погача, реклама, фамилия и стотина такива нѣма нужда да се говори: тѣ и въ езицитѣ, отъ които сж заемани, сж Fem. и въ славянскитѣ езици сж пакъ отъ ж. р. За насъ прѣдставятъ по-голѣмъ интересъ думитѣ, които по едни или други причини сж измѣнили първоначалния си родъ. — Отъ гр. γράμματα (мн. ч. ср. р.) имаме правилно рус. грамота ж. р. (Jagić o. c 27).

Да вземемъ ческ. šelma, пол. szelma, рус. шельма — все ж.

Думата е очевидно нѣмска; сравнява се съ нѣм. Schelm м. Но пита се: защо слав. šelma е отъ ж. р., когато нѣм. противпъ на думата е Masc. Съвсѣмъ ненаучно и наивно би било да се каже, че въ фантазията на славянина прѣдставата за лошия човѣкъ се рисува като сжщество отъ женски родъ. Трѣба да търсимъ другадѣ причинитѣ на това явление. Прѣди всичко трѣба хубаво да знаемъ, да-ли слав. šelma е отъ нововн. (neuhochdeutsch) Schelm. Изглежда, че слав. šelma е заето отъ срвн. schelme или пъкъ въ епоха слѣдъ 1500. год., ала отъ форма съ *e* на края. И както отъ едно срвн., нвн. pfarre се е явило слав. fara, така и отъ едно schelme съвършено естествено трѣба да се очаква šelma, което и дѣйствително намираме. Излишно е да се изтъква отъ друга страна, че заемането не е могло да стане прѣди год. 1100. (началото на срвн. приблизително), защото въ ствн. думата гласи skalmo. И тъй чес. šelma, пол. szelma (рус. шельма е заето от пол.) трѣбало да станатъ отъ ж. р, понеже сж били заети отъ форма schelme, а пъкъ речи всички нѣмски думи на *e* сж въ славянски отъ ж. р. (окончание *a*, или прѣгласено чес. *e*); изключение отъ туй правило прѣдставятъ думитѣ, които и въ нѣм. се изговарятъ безъ *e*.

Чес. šlechta, пол. szlachta все ж. сж отъ нѣмски, ала не бива да се сравняватъ съ нвн. Geschlecht, което би дало въ п. kszlecht, а трѣба да се излиза отъ срвн. slahte ж. (ствн. slahta ж.), което съвсѣмъ правилно е дало szlachta. *E*-то въ ческ. šlechta е навѣрно послѣшно.

Така и въ слав. škoda [срх. шкода, чес. škoda, пол. szkoda] не бихме очаквали ж. р. Той ще ни стане ясенъ, ако извеждаме слав. форма не отъ нвн. **Schaden** *м.*, което никога не би дало škoda, не даже отъ срвн. schade *м.*, което би дало негли *šada (*šoda), а отъ старовисн. **skado** *м.* Краткото стнѣм. *a* дава на славянска почва *o*, а дългото *o* — слав. *a*; така напълно си съотвѣтствуватъ гот. **qino** (стнор. kona, англ. queen, гр. γυνή) и слав. **жена**, гот. **wato** и слав. **voda** [гот. *t* срещу слав. *d*[1]) е резултатъ отъ т. н. първа метатеза на съгласнитѣ (erste Lautverschiebung), обща на всички германски езици; отъ това общогерм. t се явило чрѣзъ II. Lautversch. *ss* въ нвн. Wasser], съ които сравняватъ гр. ὕδωρ, лат. unda и т. н. Слав. *шк* въ шкода вмѣсто да прѣчи на извеждането отъ skado, по-скоро го подкрѣпява (срв. и лит. szkada, iszkada).

Полск. **sztaba** *ж.* също би трѣбало да се извежда не отъ нвн. Stab *м.*, а отъ срвн. stab*e* *м.* (срв. и сега Buchstab*e*).

Интересно е по рода си и пол. **sztuka** и отъ него руск. штука все *ж.* И то прѣдставя не нвн. форма Stück, а срвн. stück*e* *ср.* Отъ stücke трѣба и да се очаква слав. štuka *ж.*

Напразенъ би билъ трудътъ да си обяснимъ формата и рода на слав. **šunka** (чес. š., срх. бълг. шунка [шумка!] и пр.), ако съпоставяхме тая дума само съ нвн. литерат. Schinken *м.* Работата става съвсѣмъ ясна, като се узнае, че покрай нвн. литер. Schinken съществува и диялект. швабско-алеманско-баварска форма **Schunke** (безъ n, както е и срвн. schink*e*). Отъ тая диялектическа форма е взето слав. šunka *ж.*

Ческ. **calta**, calda, луж. çawta (цит. по Jungmann-овия Slowník) прѣдставятъ не нвн. **Zelten**, а срвн. нвн. Zelt*e* *м.*; (*e* вм. *a* въ назв. Celetná ulice Jgm.).

Сега и за нѣкои „изключения". Такова би било руск. **балка** *ж.* отъ Balken[2]) *м.* Изглежда, че руската форма прѣдставя срвн. (и нвн. диял.) balk*e* *м.* Може пъкъ и да е заето нѣкога *balk, а сетнѣ вслѣдствие нѣкакви асоциации станало балка, както отъ ярмаркъ станало ярмарк*a*. — Бълг. **бира** *ж.* не е отъ нѣм. das Bier, а итал. **birra**, също тъй както

[1]) Гот. и общогерм. *t* срещу слав. и индоевроп. *d* имаме и въ **sitan** срѣщу сѣдѣти, sedeo, ἕζομαι и пр., **taihun** срещу десать, δέκα и проч.

[2]) Въ основата на модернитѣ балкони (ит. balcone, фрц. balcon) се крие ствн. обикновено balko греда!

бълг. диал. (Русе) бера е рум. фрц. форма (рум. béra, фрц. bière). Ако имаме полск. dołoman, dołaman *м.* не трѣба да мислимъ, че то е еднакво съ срх. бълг. долама *ж.*, съ измѣненъ само родъ. Полск. форма е отъ мадж. dolmany и е правилна, както и срх. и бълг. отъ тур. dolama. — Слов. gmajna, горнлуж. gmejna, пол. gmina сѫ заети въ разни епохи отъ нѣмски (нвн. Gemeine); пол. gmin сочи да е или отъ нѣкоя нѣмска форма безъ *е*, или пъкъ е новосъздадено по нѣкакви аналогии.[1] — Различно може да се тълкува различието въ рода на заетата дума за означение шумъ, безпокойство и под.: чес. larma *ж.* и larmo *ср.*, пол. larma, larmo и larum. Най-вѣроятно е, че първоначалната форма е била *ж.*—larma *ж.* отъ итал. alarma = на орѫжие (отъ него и фрц. форма, сег. нѣм. Alarm). По-сетнѣ отъ тая форма билъ взетъ зват. пад. на *-о* като викъ: „larmo!" и не се склаия (примѣри у Линде). Че larmo е само зват. пад. отъ правилното larma, показва и малор. гвалту! (отъ гвалтъ, пол. gwałt = нѣм. Gewalt); такъвъ викъ е и пол. rata отъ нѣм. rette или слав. помагайте (напр. въ Винодолския закон.). Едно зап. слав. *larmo *ср.* отъ larma *ж.* би било аналогично на бълг. диялект. коледо *ср.* отъ обикн. коледа *ж.* Най-сетнѣ larum ще да стои въ свръзка съ нѣм. lärm, или пъкъ е друго нѣкакво образувание. — Отъ новогр. παλαμύδα бихме очаквали въ бълг. паламид*а* или паламуд*а*. Вмѣсто туй имаме паламудъ, а то е заето не направо отъ нгр., а отъ тур. palamud.[2] Така и бълг. диял. панаера, панера не е взето отъ итал. литерат. paniere а чрѣзъ посрѣдството на гръцки отъ нѣкоя диялект. итал. форма на *-а*. — Отъ новон. Predigt бихме очаквали съгласно казаното за чуждитѣ имена, които окончаватъ на съгласна, една слов. форма *predik или *predikt *м.* А имаме сл. predga *ж.* и срх. predika *ж.* Пакъ изключение? Не! Слав. форми прѣдставятъ не новон. литерат. Predigt, а стоятъ въ свръзка съ срвн. predige, bredige (редомъ съ bredigât, отъ дѣто нвн. Predigt; ствн. prediga, predigunga) и ром.лат. praedicatio [отъ praedicatio — предика, както отъ communicatio — комъка].

---

[1]) Асоц. съ lud, tłum и под.?

[2]) Така сѫ засти пакъ отъ тур., а не отъ гр. и фъстъкъ (гръцката форма πιστάκιον би дала съвсѣмъ друго); афионъ, анасонъ, кантарионъ (гр. форми сѫ ὄπιον, ἄνησον, κενταύριον), сусамъ [отъ ʼς Σάμον, както отъ ʼς τὴν πόλιν — тур. бълг. Стамбулъ. Така тур. Iznik = ʼς Νίκαιαν, Izmid = ʼς (Νικο)μηδείαν], фиданъ и фиданка не отъ гр. φυτάνη, а отъ тур. fidan и т. н.

Отъ итал. foccaccia се явило правилно срх. бълг. погача *ж.*; ами какъ се тълкува чес. pagáč, pogáč? То прѣдполага или нѣкой нѣмски посрѣдникъ (Pogatsch съ глухо *e*), или пъкъ на ческа почва е приравнено съ думи като koláč, близки и по значение и по образувание, или е стояло подъ влияние на многобройнитѣ думи съ суф. -áč, безъ огледъ къмъ сродство или несродство на значението (kopáč, oráč, boháč и под.). Отъ фрц. perruque, нѣм. Perücke трѣбва да се очаква пол. чес. paruka; рус. парикъ би могло да се смѣта за „изключение", ако се докажеше, че не е заето отъ фрц. perruque съ глухо *e* и не е било асоциувано съ грамадната категория руски думи на -икъ. — Отъ н. Pumpe имаме чес. pumpa, отъ Puppe — ч. pupa, отъ Punze бихме чакали *punca *ж.*, а имаме — punc, което е отъ Punzen *м.*, както hak отъ Haken, или ranec (вм. *ranc) отъ Ranzen и под. Ако имаме бълг. раница *ж.* вм. рус. ранецъ, то се дължи на обстоятелството, че по извѣстни причини думата се повела не по слав. мжжки имена на -ецъ, а по женскитѣ на -ица. Нашитѣ военни употрѣбяватъ въ мн. ч. формата, ранци' (въ по-ново врѣме ,ранцове'). Отъ едно ,ранци,' изговаряно и ,раници', единств. число ще гласи ,раница'. — Не е ясно, какъ се е явила полск. форма ranga *ж.* срещу нѣм. Rang. Отъ нѣм. Rang би се очаквало пол. *rang, каквото имаме напр. въ рус. (рангъ *м.*). Да-ли ranga не е отъ нѣкоя диялект. ф. Range, не може да се каже.[1]) — Сжщо тъй стои въпросътъ и съ пол. tama *ж.* срещу нѣм. Damm. Полск. *t* показва, че думата е заета отъ нѣмци, ала нѣм. *Damme не е познато. Има обаче срѣдновѣковно-лат. форма dama (Ducange има II, 738, изд. Henschel Par. 1842 сравнт. damma). Тази тъкмо форма изговорена отъ нѣмецъ съ *t* вм. *d* ще е прототипътъ на полск. tama. — Отъ нѣм. Fass и Fach бихме очаквали въ пол. fach, fas *м.*, а пъкъ имаме въ дѣйствителность facha, fasa *ж.* Несигурна догадка ще е да се каже, че за facha е влияло напр. blacha и под., а за fasa — waza, flasza и др. так. — Не може лесно да се опрѣдѣли защо вм. очаквано *bucht имаме въ пол. buchta (и рус. бухта) и вм. *kwartyr — пол. kwatera, рус. квартира (диял. хватера и под.).

---

[1]) Най-вѣроятно е, че *ж.* се дължи на сетнѣшни влияния.

Отъ друга страна лесно ще се досѣтимъ, защо имаме чес. пол. и пр. almužna ж., а не форма отъ м. р. Който е заемалъ нѣм. das Almosen е знаялъ и за грѣцк. и лат. форма (западноевроп. eleemosyna) и тазъ именно форма е влияла върху рода на слав. — Лъгалъ би се онзи, който би се наслъ да изведе формата и рода на пол. alkowa отъ нѣм. der Alkoven. Най-вѣроятно е, че полск. форма е отъ франц. l'alcove ж.. Че поляцитѣ не сѫ заели нѣмското Alkoven, показва и фактътъ, че тѣ иматъ и форма alkoba, а тази правилна форма (араб. al-qobbah) тѣ не сѫ могли по инной начинъ да намѣрятъ въ нѣмския езикъ. Тъй е работата и съ ческ. porculán, бълг. рус. порцеланъ и пр. срещу пол. porcelana ж. Поляцитѣ сѫ заели доста рано или направо или отъ франц. правилната италиянска форма porcellana, която сѫ пазятъ и днесъ; всички останали славяне сѫ взели нѣмското das Porzellan, което и се явява правилно като сѫществително отъ м. р. срещу полск. ж. И полск. dysputa ж. срещу руск. бълг. диспутъ м. прѣдполага фрц. dispute съ изговарено е, па може и да е било повлияно отъ думи като dysputacya, rozprawa и под.

Иранск. spaka¹) е дало въ днешния руски езикъ собака ж. Ала не въ всички руски говори собака е отъ ж. р. По нѣкакви психологически причини тая дума се асоциува повече съ имената на -на отъ м. р. и почва заедно съ тѣхъ да се смѣта въ много говори за име отъ м. р.; така се явило мой собака (Минска губ. Пински у. Извѣстія т. III стр. 9, 28. отъ Матер. для характ. сѣверномалорусскихъ говор. и пр.). Други говори отиватъ и по-нататъкъ: за да личи добрѣ мѫжкиятъ родъ, тѣ употрѣбяватъ форма собакъ (вовкъ утикъ отъ того собакы; той собакъ догнавъ его и под. вж. „Матеріалы по этнографій новороссійскаго края" въ Лѣтопись Историко-филологич. Общ. при Императ. Новоросс. Универс. Одесса 1894. стр. 130). Има и говори, въ които се употрѣбятъ наредъ форми като съ собакомъ и съ собакою (Изв. III о. с.) Както по-горѣ при думи като мышь, гусь. и под., така и тукъ трѣбва да забѣлѣжимъ, че главниятъ

---

¹) Ирански принадлежи, както е извѣстно, къмъ т. н. çatəm-Sprachen, сир. има s (скр. ç, лит. sz, слав. s и пр.) срещу гр. лат. келт. герм. k отъ *k': spaka, скр. çvā и пр. срещу κύων, нѣм. (съ I. Lautv.) Hund и пр.; satəm, çatám, szimtas, сто срещу centum, ἑκατόν etc.

поводъ, за да се започне промѣнение на рода, ще е съществуването на естествени полови различия у съотвѣтнитѣ животни.

Отъ нѣм. Brille *ж.*, ние бихме очаквали въ чес. brile. brejle *ж.* (-le вм. -la, както въ chvile, пол. chwila). И тъй би трѣбало да бъде, ако въ езика рѣшаваше винаги едничко вънкашната форма. Но извѣстно е, че прѣдставитѣ се свързватъ не само по вънкашно, формално сродство, а и по вътрѣшно сродство на значението, и ние вече посочихме, какъ въ нѣкои случаи може да настъпи промѣна на граматическия родъ само поради извѣстни асоциации по значение. И въпросътъ за рода на ческ. brejle ще ни стане съвсѣмъ ясенъ, като вземемъ прѣдъ видъ значението на тая дума. Оня, който е заелъ нѣмск. Brille, е знаялъ какъвъ прѣдметъ означава тая дума, и въ неговото съзнание назването на този прѣдметъ се асоциува съ имената на други прѣдмети, състоещи се отъ двѣ и повече части, като напр. kleště, nůžky, jesle, housle и под. А понеже всички тѣзъ имена сѫ pluralia tantum, то и brejle става plur. tant. и се склания като jesle, housle, Асоцияция съ сродни по значение слав. думи ни обяснява мн. число при заетитѣ: чес. kalhoty, бълг. панталони, шалвари пол. famurały, pantalony, рус. брюки (отъ герм.: н. Bruch, англ. breeches) и мн. под.[1])

На нѣколко мѣста вече изтъкнахме, че родътъ на чуждитѣ думи много зависи отъ двѣ обстоятелства: 1) въ каква форма се заематъ. и 2) какви говорители ги заематъ. Ще поясnимъ това съ нѣколко още примѣра. Ако се заеме гр. δρᾶμα, очаква се да бъде въ слав. езици отъ ж. р.; и наистина имаме бълг., рус. драма *ж.*; но имаме въ пол. dramat *м.* Писателитѣ, които въвели тая дума, съзнателно искали да запазятъ рода, който тя имала въ итал. и франц. и затуй избрали основата на косвенитѣ падежи: δρᾶμα, -τ|ος, -τ|ι и пр. Така имаме руски поэма, бълг. поема, *ж.*, пол poemat и poema, -atu *м.* Но полс. не е винаги напълно послѣдо-

[1]) Въ нѣкои индоевроп. езици родътъ зависи често едничко отъ значението на съотвѣтнитѣ думи. Така напр. въ класич. езици всички имена на дървета сѫ Fem. (вж. формулата и за др. случаи у Делбрика, Vergl. Syntax часть I, с. 90). И на слав. почва сегизъ-тогизъ за рода рѣшава нѣкоя асоциация по значение. Така имаме при заетото отъ герм. название за fagus отъ една страна стчсл. боукꙑ, срх. буква, бълг. диял. бука срещу чес. buk, бълг. бук и пр. (по дѫбъ, боръ и под.); също илъмъ, чес. jilm, пол. ilm, но и ilma; чес. topol м., рус. тополь м., но чес. диял. topola, topla ж., пол. topol, topola ж., б. срх. топола и пр. И тука безъ формални причини не ще е минало.

вателенъ: срещу бъл. рус. система, теорема *ж.*, той има system, -at *м.*, teorem, -at *м. и* systema -y *ж.* teorema, -y *ж.*[1]) Отъ τὸ κλίμα, нѣм. das Klima бихме очаквали бълг. рус. клима *ж.* Вмѣсто тая форма имаме заетото отъ пол. въ руски, а отъ рус. въ бълг. климатъ *м.*; така имаме въ бълг. и рус. догма *ж.* и догматъ *м.* Отъ πρόβλημα имаме въ бълг. проблема, пол. problema *ж.* и problemat *м.*, но въ послѣдно врѣме тая дума се заема въ нѣмската си форма съ окончание на съгласна (das Problem), та имаме вече и (философски) проблемъ *м.* Заетото гр. πρόγραμμα дава въ рус. и бълг. программа *ж.*, а заетото нѣм. Programm *ср.* или франц. le programme съ глухо *е* дало program *м.*; така отъ една страна бълг. р. телеграмма *ж.*, отъ друга чес. пол. telegram *м.* И множ. ч. на повечето отъ гръцкитѣ срѣдни имена съ ок. -α се образува въ разнитѣ славянски езици различно: бълг. р. схеми, системи, теореми, както и домашнитѣ думи на -а; полски и въ това отношение се явява повече подражателенъ: безъ огледъ къмъ ед. ч. system, -at *м.* и systema *ж.*, той образува мн. ч. по класически начинъ systemata, като че името и въ полски е отъ срѣденъ родъ; така teoremata, schemata и т. н. Гръцкитѣ женски имена на -ις прѣдставятъ извѣстно разнообразие. Отъ гр. форми се явява рус. и б. кризисъ, синтаксисъ, фазисъ и под. все. *м.* Отъ нѣмскитѣ и франц. форми (Phase, analyse и пр.) се явяватъ женски имена фаза, синтакса, криза *ж.* и под. А отъ едно фрц. analyse съ неизговорено *е*, като не се заглежда родътъ му и родътъ въ другитѣ европейски езици, е могло да се яви бълг. р. анализъ *м.* Така и съ латинскитѣ женски сѫществителни на -tas. Руситѣ заели нѣмскитѣ форми, които окончаватъ на -tät и си говорятъ университетъ и факультетъ и т. н.; по тѣхъ вървятъ и българитѣ. Но чехитѣ напр. знаейки, че тия думи сѫ въ нѣмски все малко измѣнени, образуватъ си свои — fakulta, universita и под., като запазватъ първоначалния родъ. Като потърсимъ, кой откждѣ и какъ е заемалъ, ще разберетъ, защо отъ една страна имаме чес. perioda, methoda, а отъ др. рус. періодъ, методъ, бълг. периодъ, но методъ *и* метода (руск. по фрц. съ глухо е, чески по нѣм.).

---

[1]) Въ ческо се пази срѣдниятъ родъ: Maroldovo panorama, nové dyorama и т. н.

Най-сетнѣ има винаги да се помни, че при заемането на чужди думи твърдѣ значителна роля играятъ недочуването или кривото чуване, недоразбирането и свързаната съ тѣхъ т. н. народна етимология. Неразбрани или необикновени думи и звукови комплекси се подвеждатъ къмъ по-свои и познати [конобой (конвой), калидор (коридоръ), чекалос (цейгхаузъ) и т. н.] При тоя процесъ всичко (слѣд. и родътъ) може да се измѣни до неузнаваемость. Вж. примѣри у Шишманова, Приносъ къмъ българската народна етимология Сбм. т. IX.. стр. 443—646, у Černy въ сборника, посветенъ на проф. Квичала, стр. 122—136, у L. Malinowski (Prace Filologiczne т. I.—III.), у G. Korbut, Wyrazy niemickie и мн. др.

Срѣденъ родъ.

Отъ срѣденъ родъ сѫ въ славянскитѣ езици обикновено всички чужди думи, които въ езика отъ който се заематъ, свършватъ на *-о* или *-е*. Нѣкои разногласия и отклонения въ отдѣлнитѣ славянски езици трѣбва да се тълкуватъ като резултатъ отъ дѣйствието на други фактори: асоцияция съ сродни по значение прѣдстави, или желание да се спази чуждия родъ.

Така имаме слов. arbelo, arbъlo *ср.* „Mastbaum“ отъ итал. albero *м.* „дърво“ изобщо. Отъ срѣденъ родъ сѫ въ славянскитѣ езици и ажио, домино, какао, порто, темпо, трио портмонѐ, канапѐ, антрѐ, шосе и под. Българитѣ заели отъ турски kahwe и затуй въ бълг. кафѐ, диял. кавѐ, е отъ срѣд. родъ. Срх. Кава, чес. káva, пол. kawa *ж.* прѣдставя пъкъ вѣроятно арабската форма kahwa. Руск. кòфе, кофей[1]) като че прѣдава родътъ, който има думата въ франц., нѣм., хол. и пр. Заетото напослѣдъкъ (отъ итал. numero) бълг. нумеро е отъ ср. родъ [„дошълъ си на нумерото“ значи напилъ се добрѣ]; между туй заетото отъ другадѣ нумеръ е *м.* (руск. номеръ). Така пол. gust е *м.*, защото прѣдставя лат. gustus, а сега заето итал. gusto е напр. въ чески *ср.* [„máte divné gusto“ въ единъ чески хумористичен листъ]. Полски има reszt *м.* (отъ нѣм. der Rest), reszta *ж.* (отъ франц. reste съ изговорено *е* навѣрно), а бълг. има взетото напослѣдъкъ итал.

[1]) *О* вм. *а* показва, че думата ще е взета отъ Холандия или Нѣмско: въ Англия, Холандия и Германия изговаряли и отчасти и днесъ изговарятъ думата съ о вм. а (вж. Das Fremdwort im Deutscheu отъ R. Kleinpaul стр. 107.) Срв. англ. *to*bacco срещу об. tabak.

resto *м.* въ форма ресто *ср.* Така имаме въ бълг. лустро, кадро, метро театро [покрай метъръ, театъръ *м.*] и пр. все *ср.* И гюбре *ср.* не е гръцк. κοπρός, а тур. g'übre (така отъ κομμέρκιον имаме стара форма коумеръкъ, а днесъ се употрѣбя тур. гюмрукъ). Итал. doge чрѣзъ посрѣдството на нѣмски ез. негли минало въ чески и би трѣбало да бѫде отъ ср. р. Ала понеже думата означава сѫщество отъ м. р и понеже отъ друга страна се асоциувала съ kníže, hrabě и под., явява се въ форма dože Masc. Това, което не е станало съ итал. dože, станало съ фрц. page: думата по окончание и значение лесно се асоциувала съ близки думи като pachole, děvče и под., та имаме páže *ср.* Въ полски ит.-фрц. doge съ изговаряно слаботъмно е (почти ә, ъ) не е могло да се свърже съ książę напр., понеже тая дума се изговаряла съ съвсѣмъ особенъ звукъ (носово ę), а се повело по wielmoża, władyka и под. и гласи doża[1]) *м.* Въ руски и бълг. изговаряннтѣ безъ *е* фрц. doge, page дали пажъ, дожъ *м.* (както мѫжъ). Франц. chaussée *ж.* е въ бълг. име отъ ср. родъ: шосѐ-шосето; въ полски имаме indecl. *ср.* szose, но и за угода на рода нарочно създадена форма szosa, -y *ж.*

* * *

Всичко изложено до тука можемъ да формулираме въ слѣднитѣ положения:

1. Въпросътъ за произхода и първоначалния смисълъ на граматическия родъ въ индоевропейскитѣ езици не може да се разрѣши възъ основа на факти изъ единъ или нѣколко само индоевроп. езика. За да се пристѫпи къмъ неговото разрѣшение, трѣба по-напрѣдъ да бѫдатъ изучени свързанитѣ съ рода явления въ всички индоевропейски езици и да бѫдатъ сравнени добититѣ общи резултати съ заключенията, къмъ които води изучването на рода и подобнитѣ му явления въ другитѣ неиндоевроп. езици.

2. Граматическиятъ родъ не ще да дължи своето сѫществуване на особени, присѫщи на първобитния индоевропеецъ нагони за персонификация и сексуализация на езиковитѣ прѣдстави.

---

[1]) Чуждитѣ, повече гр. думи на -ης (της) и под., лат. -a се явяватъ въ пол., както и въ други нѣкои слав. езица (срх., чески), съ окончание *-a:* satrapa, despota, poeta, monarcha, apostata, jezuita, formalista, panteista, materialista и т. н. все *м.* (като слав. Masc. на -a); въ рус. и бълг. сѫ пакъ *м.*, но окончаватъ на съгласна: поетъ, сатрапъ и т. н.

3. Той е сега — като изключимъ случаитѣ, въ които означава естествени полови различия — проста граматическа категория, която стои въ най-тѣсна зависимость отъ вънкашната форма на имената, специялно отъ образувателнитѣ суфикси. Съ измѣнението на вънкашната езикова форма, мѣни се, дѣ повече, дѣ по-малко, и граматическиятъ родъ.

4. Въ славянскитѣ езици, които по отношение на формитѣ сѫ доста консервативни, изобщо не сѫ ставали голѣми промѣни, каквито се наблюдаватъ въ нѣкои други индоевропейски езици (новоперсийски, английски, литовски, романскитѣ и др.).

5. Като оставимъ на страна промѣнитѣ, станали въ общославянската епоха, никакви крупни промѣни не сѫ настѫпили отпослѣ, слѣдъ раздѣлението на славянскитѣ езици.

6. Само отдѣлни думи, при които по нѣкакви, главно психологически, причини сѫ ослабвали първоначалнитѣ асоциятивни връзки, се повеждали по други образци и сѫ мѣнили рода си. Ни въ единъ отъ славянскитѣ езици обаче нѣма случай, дѣто всички имена отъ една склонидбена група, да сѫ измѣнили своя родъ.

7. Сравнително повечко промѣни сѫ ставали при i-основи (женски имена сѫ ставали мѫжки и обратно) и въ рускитѣ акающи говори при имената отъ срѣденъ родъ.

8. Родътъ на заеманитѣ слѣдъ общослав. епоха чужди думи зависи обикновено отъ тѣхната форма; при туй чужди думи, които въ езика, отъ който се заематъ, окончаватъ на съгласна, сѫ отъ м. р., онѣзи на *-а* — отъ женски, а на *о* и *е* — отъ срѣденъ.

9. Въ по-рѣдки случаи не рѣшава формата и то поради обстоятелството, че по-силни отъ нея се оказватъ извѣстни асоцияции съ сродни по значение думи; тогава родътъ на извѣстни думи, безъ огледъ къмъ вънкашната форма, зависи едничко отъ рода на имената, съ които тия думи сѫ се асоциували.

10. Всѣко изучване на свързанитѣ съ граматическия родъ явления въ славянскитѣ езици трѣба да се обзира прѣди всичко къмъ вънкашната форма на съотвѣтнитѣ думи. Въ доста случаи главната причина за нѣкои промѣни на рода трѣба да се търси обаче въ другия факторъ — значението на думитѣ.

За глаголната елипса въ българския езикъ.

Отъ

Маринъ Ивановъ.

Поводъ за тази ми работа даде статията на E. Berneker, „Ueber Ellipse des Verbums im Slavischen", печатана въ Archiv für Slavische Philologie, томъ 26 (1904 г.). Въ краткия си уводъ Бернекеръ казва, че върху елипсата на славянска почва нищо не е работено и съжалява, че даже въ богатия материялъ, който Миклошичъ дава въ сравнителния си синтаксисъ, напразно ще търси човѣкъ разглеждане на елипсата, което е твърдѣ обяснимо, защото учението за изречението у Миклошича е набързо прѣминато. Слѣдъ това авторътъ си поставя задача да попълни поне за първо врѣме, до колкото може, тая празнота и дава примѣри съ глаголна елипса почти изъ всички славянски езици, — работа доста трудна и обширна, която той добрѣ и умѣло извръшва.

Обаче още при първо четене бие въ очи обстоятелството, че не всички славянски езици сж тамъ достатъчно и еднакво взети въ внимание. Мене въ случая интересува най-много българскиятъ езикъ и за него смѣло мога да кажа, че е най-онеправданъ, тъй като изъ него сж дадени само три примѣра, и то отъ тѣхъ само единъ е добрѣ сполученъ и характеренъ, а у другитѣ не се забѣлѣзва даже и елипса на глаголъ. Че имамъ право да твърдя това, се вижда както отъ примѣритѣ изъ българския езикъ, на които бѣгло ще се спра, така и отъ думитѣ на Бернекера, който, като забѣлѣзва слабостьта на статията си откъмъ тази страна, се старае въ увода да се извини като казва: „Изъ българския езикъ можахъ да намѣря малко случаи съ елипса, макаръ че опорито и ревностно четохъ приказки, обнародвани въ Сборника на Министерството на Народното Просвѣщение." И наистина туй е извинително за Бернекера, защото глаголната елипса въ

българския езикъ не е тъй явна, както напримѣръ въ руския, и защото, може би, е познавалъ българския езикъ въ сравнение съ другитѣ славянски езици най-малко. Както и да е, но длъжность е на насъ българитѣ да слѣдимъ, гдѣ става въ науката дума за езика ни и да спомогнемъ отъ своя страна, колкото можемъ, за да се освѣтли той по̀-добрѣ. Макаръ и да не се самообълщавамъ, че ще мога това да сторя напълно, азъ пакъ се опитахъ въ случая да потърся въ нашия езикъ случаи съ глаголна елипса, и ако и да не мога твърдѣ да се похваля съ материяла си, пакъ сравнително доста случаи намѣрихъ. Цѣльта прочее на моята работа е да покажа, че и въ българския езикъ глаголната елипса е доста разпространена.

Прѣди да започна изложението, при което се водя, до колкото е възможно, по Бернекера, мисля, че е необходно да кажа нѣколко думи за елипсата на глагола изобщо.

Всѣкиму е извѣстно, че въ изречението на всички езици па и на българския най-важна, сѫществена часть е глаголътъ. Той е душата, ядката на изречението, защото крие въ себе си бѣлѣгъ на субсистенция и на нейно състояние, съ други думи това, що характеризува всѣко' изречение; ето защо глаголътъ и самъ образува изречение. Но значението на глагола въ изречението не се намалява и тогава, когато понѣкога се изпуща формално само, защото въ сѫщность той си сѫществува въ съзнанието както на говорителя, така и на слушателя. Такъвъ е случаятъ съ елипсата. Тя се състои въ това, че често глаголътъ на изречението се изпуща безъ да се накърни ни най-малко мисъльта, а напротивъ съ това изпущане външниятъ изразъ става по-кратъкъ, хубавъ и живъ. Кои сѫ причинитѣ т. е. основанията на това изпущане, ще видимъ по-сетнѣ. Важното е това, че при елипсата ние изказваме само часть отъ едно по-пълно изречение, защото можемъ да покажемъ и кой глаголъ е изпуснатъ. Прѣдполага се пъленъ типъ изречение, отъ който елиптичното изречение е само часть. И наистина е така, защото говоритель и слушатель не биха могли да се разбиратъ, кога говорятъ съ елипса, ако въ съзнанието и на двамата не сѫществуваше пълниятъ типъ изречение и ако мислено и двамата не си попълваха изпуснатото. Забѣлѣзано е, че народътъ въ разговоритѣ си твърдѣ често си служи съ елипси, та се приема дори, че $^1/_8$ отъ изреченията у народа сѫ елиптични. „У народа, който добрѣ владѣе пълнитѣ типове изречения, има силенъ

стремежъ да си служи съ елиптични изречения“ (проф. Л. Милетичъ, „Лекции по старобългарски синтаксисъ“).

Като извори, отъ гдѣто събрахъ материяла, ми послужиха слѣднитѣ издания:

I. За народния езикъ.

1. Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина. Издава Министерството на Народното Просвѣщение. кн. I—XVIII, и Българското Книжовно дружество кн. XIX—XX. — (Мсб.).

2. К. А. Шапкаревъ, Сборникъ отъ български народни умотворения. Часть II, София, 1892. — (Шпк.).

3. Българскый народенъ сборникъ, нареденъ и издаденъ отъ Василия Чолакова. Часть I, Болградъ, 1872. — (В. Чол.).

4. Български причти или пословици и характерни думи. Часть I, 1889 год. и II, 1897 год. П. Р. Славейковъ. — (Сл.)

5. Сп. Родопски Напрѣдъкъ, 1904 год.

II. За книжовния езикъ.

1. Ив. Вазовъ, „Подъ Игото“, романъ.

2. А. Страшимировъ, „Срѣща“, романъ.

3. Ив. Вазовъ, „Драски и шарки“, 1893 год.

4. Т. Г. Влайковъ (Веселинъ), „Разкази и Повѣсти“, кн. I, 1897 год.

5. Елинъ-Пелинъ, „Разкази“.

6. сп. Мисъль, Год. IV.

7. сп. Денница, Год. I и II, 1890—1891.

8. сп. Български Прѣгледъ, Год. I—VI.

9. Съчинения на Алеко Константиновъ, кн. I, 1901 г. и кн. II, 1903 г.

Сега пристѫпямъ къмъ самото изложение, като ще дамъ примѣри съ глаголна елипса изъ българския езикъ. Тукъ му е мѣстото да кажа, че не съмъ искалъ нито пъкъ могълъ да засегна **всички** случаи съ глаголна елипса въ българския езикъ, а ще се задоволя да изложа само тѣзи, които намѣрихъ въ горнитѣ извори. Споменахъ вече, че материялътъ ми не е тъй силенъ, какъвто би могълъ да бѫде; любопитно е да покажа защо именно това е така. И ето защо: въ изворитѣ, отъ които се ползувахъ, рѣдко се срѣщатъ приказки, гдѣто да се разго-

варятъ живо лица или животни, значи липсва главното условие, при което се явява елипса. Освѣнъ това интересно е и слѣдното за начина на записването. Записвачитѣ въ повечето случаи прѣдаватъ отдавна слушани приказки, често и скроени отъ самитѣ тѣхъ, а при това като не сѫ ги записали стенографически, тѣ пропущатъ случаитѣ съ глаголна елипса, които сигурно духовитиятъ разказвачъ не е пропусналъ. Вѣроятно е да прѣдположимъ, че тѣ умишлено дори попълватъ изпуснатото, като мислятъ, че така ще бѫдатъ по разбрани. Това подтвърждаватъ много примѣри, въ които нѣма елипса, а по всичко се вижда, че би трѣбвало да се яви. Но макаръ че материялътъ ми не е тъй пъленъ, защото азъ по необходимость се ограничихъ да го черпя отъ разни сборници и други издания, а не направо отъ народа, пакъ не трѣбва да се съмнѣваме, какво глаголната елипса еднакво изобилствува по цѣлата българска говорна область.

Ще изложа примѣритѣ раздѣлени на четири групи съ огледъ къмъ категорията па глагола, който се изпуска. И тъй ще изложа редомъ елипса на:

I. глаголи, които означаватъ движение, както непрѣходни така и прѣходни, а именно непрѣходни глаголи като отивамъ, ида, връщамъ се, бѣгамъ, качвамъ се и др. и прѣходни като бия, удрямъ, турямъ и др.;

II. глаголи, що означаватъ „казване“ и сроднитѣ имъ като викамъ, повиквамъ;

III. глаголи, които означаватъ правя, чиня;

IV. различни глаголи, които означаватъ увѣрение, заклеване, поздравъ, привѣтъ, желание, благопожелание.

Понататъкъ означавамъ прѣходни групи:

V. случайни елипси;

VI. елипси при пословици, и

VII. полуелипси, у които на мѣстото на глагола стои междуметие, що е въ тѣсна свръзка съ него.

I. Доста често въ българския езикъ се изпущатъ г л а г о л и н а д в и ж е н и е, както непрѣходни тъй и прѣходни.

а) Н е п р ѣ х о д н и т ѣ като напр. отивамъ, дохаждамъ, излизамъ, влизамъ, връщамъ се, бѣгамъ, качвамъ се и др. се изпущатъ въ голѣмо множество, ако цѣльта, къмъ която човѣкъ

търви, мѣстото, кждѣто дохажда, врѣмето, когато идва, или причината, за която идва, сж извѣстни, срав. напр.:

Безъ пари на градъ, безъ нищо назадъ. Сл.; за женско чакъ до френско. Сл.; полека, полека, сé тамъ до вѣка, (отиваме до гроба). Сл.; . . . и се раздѐлиле, тóй за на пжт, а тию нáзадъ за дóма. Охридъ, Шпк. 178. — су здрáвье вака? (или: ако дайт Бог кжде вáка?) го óпитал Арангьел. Охридъ. Шпк. 186; ако сáкат Гóспод (или: ако Бог даіт) за кжде вака? — по кжсмет, на чужджина, да печалимъ. Охридъ, Шпк. 179; — дéка такá, Самарúна? — на гóсте, Ушлúна. Гевгелия, Шпк. 341; гьос по гьос, та на шарени мос. Софийско, Мсб. 9, 199; су здрáвье, тáка? го óпитал Ристос. Охридъ, Шпк. 185; со здраве, приіателе, му рекол селанецот на гьаолот, ако дайт Господ каде вака? Прилѣпъ, Мсб. 16 и 17, 283; коде, море óвакье? Крушово, Мсб. 16 и 17, 321; и надигнал се: аіде, аіде, та у полето. Софийско, Мсб. 5, 186; со здравіе, Спиро? — овде, кон Струга. Охридъ, Мсб. 13, 181; коде здравіе? — на вúлаетъ. Дебърско, Мала река; братъ по брата, та и двата. В. Чол.; татко, татко, по кóй-пот? татко му рекол: по гóрнийот. Дебърско, Шпк. 16; вóлкот го óпитал: су здрáвіе вáка, куцóпетле? — у цáра на дáвия му отгó'орило петлето. Дебърско, Шпк. 41;

Примѣри изъ книжовния езикъ:

Кон рипа — Туше стиска... па хá ни на вам ни на там! Бълг. Прѣгл. I, кн. 3, 12; измие се, очеше се, па.... па на кладенеца! Бълг. Прѣгл. I, кн. 3, 21; на кждѣ тъй? — тждѣва. Драски и Шарки, II ч., 102; за кждѣ, ваша милость? попитахж го. — за Българово. Бълг. Прѣгл. II, кн. 12, 2. какъ тъй въ наше село? изкриви уста тоя. Бълг. Прѣгл. II, кн. 12, 8; за кждѣ така, господине? — за нататъкъ, каза Дончо. Денница, I, 254; отъ никждѣ помощь, отъ никждѣ надежда. Елинъ-Пелинъ, 114; ами ти, ако е рекълъ Господъ, за кждѣ? — за въ Пирдопъ, бабо. Т. Г. Влайковъ, стр. 6; . . . ще си фане свѣта и дѣто му видятъ очитѣ! Т. Г. Влайковъ, 117; веднага двама отъ милицията и при васъ! допълни думата му Дочо. Т. Г. Влайковъ, 293; . . . та него да оставя тукъ, пъкъ азъ — въ града. Бълг. Прѣгл. II, кн. 6, 3; . . . та право у градъ, при укуружния сждъ. Денница II, 217; да сѣдатъ на конетѣ си и маршъ-маршъ, право къмъ дивния

дворецъ. Ал. Константиновъ, Съчинения кн. I, 114; на къде сега? Ал. Конст. Съч., кн. I, 227.

Между примѣритѣ на Бернекера отъ този родъ се срѣща и тоя изъ българския езикъ: „он ме донесе до тука, та те излезнах на бел свет и іа при вас", Мсб. 3, 208. Тука той схваща, че въ послѣдната часть — и іа при вас — е изпуснатъ глаголътъ „дойдохъ", обаче, както се вижда, примѣрътъ е несполучливъ, тъй като тази часть „и іа при вас" е тѣсно свързана съ глагола „излезнахъ" сир. та те излезнах и іа при вас. Отъ казаното е явно, че Бернекеръ грѣши като съзира тука елипса.

Срѣщатъ се примѣри, въ които движението се изразява съ едно „срѣщу, насрѣща". Напр: за до̀бра стрѐкья на чо̀екот, ѐте ти една ку̀ма-линдра (лѝсица). Кьнчава, Шпк. 237.; по пжт, по пжт — на срѣща му св. Петъръ. Софийско Мсб. 3, 176.

Често става елипса на глаголи на движение съ специялно значение излизамъ, влизамъ, качвамъ се, бѣгамъ, напр.:

излизамъ: без стара дума нито прѣд кума. Сл.; бита книжка прѣд царя, а небита ни прѣдъ говедаря. Сл. (сир. който се изучи книга макаръ съ бой, може да излѣзе и прѣдъ царя, а когото не биятъ и не се научи, не е достоенъ ни прѣдъ говедаръ да излѣзе.)

бѣгамъ: който се не бои от Бога и от хората се не срамува, ти далеч от него. Сл.;

качвамъ се: ошла баба на дрѣнки, тамам баба на дрѣна и мечката под дрѣна. Сл.;

влизамъ: о̀д у̀стата у пазу̀вата. Велесъ, Мсб. 14, 167; іи̇мж пет гуди̇ни — куршум на дьавулж ф ушити — ни мж і трѐслу. Търново Мсб. 15, 144; от у̑ста в у̑ста, на царо в' у̑ши. Прилѣпъ, Мсб. 4, 233;

излизамъ: одѐка ду̀ма, ота̀м и ду̀ша. Дупничко, Мсб. 12, 253; тамам Тошо при кжщи, а стрина Митра на вратніата. Бълг. Прѣгл. I, кн. 3, 23.

б) Глаголи за движение прѣходни като бия, удрямъ, гоня, давамъ, земамъ, турямъ често се изпущатъ, ако прѣдметътъ, съ който се удря, бие, или мѣстото, гдѣто човѣкъ удря, бие, туря, е извѣстно, срв. напр.:

удрямъ: съ твоята паница, по твоята главица. Сл.; който тебе с' камен, ти него с' комат. Сл.; за шиіа, та от

земи. Щипъ, Мсб. 8, 243; като си дошéл дóма, стоварйл наплатите и кико що му рéкжл стáрецо зел іедна прáчка и това магáре еднжш и онова магаре еднжш, а магаретата туку станали на попове. Софийско, Мсб. 3, 179; змиіата слезнала на земй и овчаро тржколил вржз неіа един камик, а лесицата кимнала му сжс глава и рекла: „пó-глава, пó-глава". Софийско, Мсб. 3, 201; грабнаф тоіáгата та пó-глаа и етóти-го óт-коньа пóт-коньа, како некой джб. Дебърско, Шпк. 41;

даванъ: господь менѣ съ торбж, а азъ тебѣ съ чувалъ. В. Чол.; та свали китката от челото си и — на Тошо у ръце! Бълг. Прѣгл. I, кн. 3, 25; и всѣкому по парче медена погача! Бълг. Прѣгл. I, кн. 5. 33;

турямъ: коя мене кравай на ржката, тя мене леля. Сл.;

гоня: ... погнжли го отъ тук съ кобилици и камъни, че чакъ до града ... Бълг. Прѣгл. II, кн. 12, 28;

удрямъ: ... туку още не си стигналъ до срѣдата на дворътъ, а оно, пущината, — право у главата. Деница I, 315.

II. Въ българския езикъ се изпущатъ и глаголи, които означаватъ „казване" и сроднитѣ имъ съ значение: викамъ, повиквамъ и др. Това става, когато прѣдметътъ, за който се казва нѣщо, е извѣстенъ, или кога слѣдва изречение въ прѣка рѣчь.

Примѣри: га ти трѣбам — бачо Койо, га не трѣбам — луди Койо. Сл.; вжрзи си пржста, хильаду льака. Родопски Напрѣдъкъ. 1904 г.; дури да го помине мосто „брате", „брате", после „одбрате". Прилѣпъ, Мсб. 12, 238; палецот велит: „ми се іайт", показалецот — „шчо да іайме?", среднийот — „шчо дал Господ", до среднийот — „да крадиме", малийот — „іас кье кажам". Шпк.; излева уд дóма и гу сритýва на пáтут вáлкут: „здрáву-жйву, кумчс вжлче?" — „здрáву-жйву, куүа лесу!" Воденско, Мсб. 5, 162; едно врéме ýмот и кáсметот се фáтиле на ицает. Тоі — „іа су по áрен", тоі — „іа". Дебърско, Мсб. 19, 116; и на часот фатиіа да се караат. Тоі: „іа кьа а зема". тоі: „іа". Дебърско, Мсб. 19, 98; Между примѣритѣ отъ този родъ у Бернекера е слѣдниятъ изъ българския езикъ: он јі загребе една лажица... сега: „да ми загребеш още една" Мсб. 3, 205. Този е втория му примѣръ и е сполучливъ, ако и не твърдѣ характеренъ, разбира се като схващаме,

че е изпуснатъ глаголъ „рекла“ (дума е за една ламя). — па си поіде... ни збогом — ни алилуіа. Бълг. Прѣгл. I, кн. 3, 13;... заліуліат онова кръшно хоро, па де́: зупа-зуп, зупа-зуп. Бълг. Прѣгл. I, кн. 3, 13; Пенчо Знаховски сега е честитъ и „почтенъ“ човѣкъ. — а Петруна? — за нея по послѣ... Драски и Шарки, II ч., 51; питамъ го я: ти ли си, бре момче, телеграфчия? — А онъ: „я.“ Денница, II. 106; а вие? — да, азъ много страдахъ, азъ много теглихъ. Елинъ-пелинъ, 157; вие пакъ това. — кое? — не говорете за това. Срѣща, 71 и 72; но утрѣ ще замина. — за утрѣ-утрѣ. Срѣща, 184; слѣдъ това зафана да поизлиза, но за миналото — ни дума. Т. Г. Влайковъ, 294.

III. Прѣтърпяватъ елипса, ако и не твърдѣ често, глаголитѣ: правя, чиня.

Примѣри: на́-две на́-три Сл.; на по́-добри гости, по-голѣма чест. Сл.; прѣз куп, за грош. Сл.; с' мома сватба, с' пари пазар. Сл.; сьаке^а^му хатъ^а^р, мене^а^ си кахъ^а^р. Родопски Напрѣдъкъ, 1904 год.; от три буки, две вретена. Прилѣпъ, Мсб. 4, 233; сега поикье се уплашиіа, си рекоа спромасите: ами сега!... Дебърско, Мсб. 19, 40. — коі ще го опере? коі ще го закърпи? коі това? коі онова? Бълг. Прѣгл. I, кн. 3, 14 и 15; хай дявола, ами сега? Мисъль, IV, 144;... пъкъ туй ангелитѣ, все смѣтки, все смѣтки! човѣкъ умира да се отърве отъ смѣтки, а тѣ пакъ смѣтки... Елинъ-пелинъ, 157; ами сега? Ал. Константиновъ, I, 39.

IV. Изпущатъ се глаголи, що означаватъ увѣрение, заклевание, поздравъ, привѣтъ, желание, благопожелание. Като говори за тѣхъ, Бернекеръ навежда отъ старобългарски, именно отъ Супрасълския кодексъ слѣднитѣ примѣри: **тако ми Исоуса** 128; **св. Кодратъ рече: тако ми Господа моего Исоуса Христоса** 85. Това „тако“, казва, още продължава да живѣе въ сръбското „тако ми бога“. Тукъ обаче всѣки българинъ ясно вижда, че Бернекеръ е пропусналъ твърдѣ многото случаи отъ този родъ изъ българския езикъ. Тѣ сѫ тъй стари, че никому, отъ тѣзи, които ги употрѣбятъ, не минава прѣзъ ума, че тука има нѣщо изпуснато. Тука трѣбва да обяснимъ, защо не можемъ да

попълнимъ изпуснатия глаголъ, защото иначе страда твърдението, че при елипсата може да се покаже изпуснатото. При тѣзи случаи не можемъ да попълнимъ изпуснатия глаголъ, защото сѫ много стари, и отъ дългата имъ употрѣба се е изтрила връзката съ изпуснатото, съ други думи не ни е ясенъ пълниятъ типъ изречение. По сѫщата причина мѫчно попълваме нѣкои елипси изъ народния говоръ, които ние не употрѣбяме. Прѣди да дамъ примѣри ще кажа нѣщо по тълкуването имъ. На първъ погледъ изглежда, че въ „тако ти бога" имаме работа съ генитивъ. Щомъ е така, въ пълния типъ формата бога трѣбва да е имала генитивна функция. Бернекеръ посочва и какъ се прѣдполага този пъленъ типъ, ала и нему това става невѣроятно, защото, казва той, се срѣщатъ и примѣри като: **тако ми богы, аще послоушавъ** Supr. 119 и **тако ми богы не имамь тебе поштадити**, гдѣто вече е явно, че **богы** е акузативъ. Споредъ туй би трѣбвало да приемемъ, че и формата бога е акузативъ. Но при това, понеже въ послѣшнитѣ аналогични случаи се явява генитивъ, то ще трѣба да прѣдположимъ, че покрай типа изречение съ акузативъ е сѫществувалъ и другъ съ генитивъ, по който именно е станала аналогията. За да се яви въ послѣшнитѣ аналогични елиптични изречения генитивъ, трѣбва аналогията да е станала по типъ съ генитивъ, съ други думи тогава въ сѫщность е сѫществувалъ само типътъ изречение съ генитивъ, и се разбиралъ такъвъ изпуснатъ глаголъ, който управлява генитивъ. Слѣдователно за типа акузативъ трѣбва да приемемъ, че прѣди това е изгубилъ връзката съ изпуснатия глаголъ и поради еднаквостьта на формитѣ въ родителенъ и винителенъ падежъ се е прислонилъ къмъ надмощния типъ съ генитивъ и тъй се изравнилъ съ него. Споредъ него по аналогия се прѣкрояватъ случаи съ имена на неодушевени прѣдмети, гдѣто вече явно личи родителната форма. Напр. сръбското „тако ми вере". Въ българския езикъ въ такива случаи е употрѣбенъ генералниятъ падежъ. Това, мисля, е достатъчно за да се види, какъ се тълкува този видъ глаголна елипса, и затова, безъ да се спирамъ по-вече по този въпросъ, ще дамъ примѣри отъ нашия езикъ, които сѫ твърдѣ разнообразни.

а) У в ѣ р е н и я и з а к л е в а н и я.

Съ увѣренията говорещиятъ увѣрява събесѣдника си, а съ заклеванията го заклева да каже истината или да направи

нѣщо добро. Примѣри: тако ми бога. тако ми братската любов, тако ми вѣрата, тако ми жив господ, тако ми златни свети Иван, тако ми кръста, тáко ми жи́ва богорóдица нé знам, тако ми кя́рс кье му рéчам, тáко ми Исус Христóс нé бех іа тáму, тáко ми лéп, пó ру́чок кье ти гьи пла̀там — дáі ми шéс пари áлва. Велесъ Мсб. 14, 172.

Има случаи и съ „тово ми" вм. „тако ми": тово ми божия прѣстол, тово ми кривда божия, тово ми литургията, тово ми този хлѣб и сол. Сл. За заклевания пъкъ могатъ да послужатъ почти всички случаи съ „тако ми", но като се тури вм. него „тако ти". Ето нѣколко такива:

тáко ти наі-ми́лото, дá ми кáжеш право. Велесъ, Мсб. 14, 171; тáко ти бóга, лели́ си орáтил лóшо за мéне?, Тако ти св. богорóдица, лелѝ не смо се ставьáли до сжг сжс тéбе ни́куде?; тáко ти еднога бога и св. богородица, послу́шаі ме, што ти казу́ієм, не моі да ме издадéш. Цариб родско Мсб., 13, 231.

Срѣщатъ се увѣрения и съ „жи ми." Това „жи ми" е сигурно остатъкъ отъ прилагателното живъ, тъй че първоначално се е казвало вм. жи ми братіа — живи ми братя, т. е. заклевамъ се въ живитѣ си братя. Че е вѣроятно „жи" да е отъ прилагателното живъ, се вижда отъ примѣри като: тако ми жив бог, тако ми жива маікьа, тако му живи бракьа, тако ми живи сестре! Мсб. 13, 231, Царибродско, — гдѣто е явно прилагателното живъ. Както покрай „тако ми хлеба" има и: „леба ми" т. е. безъ частицата „тако", така и тука покрай типътъ „тако ми жив бог" е сжществувалъ сигурно и другъ — безъ „тако": жив ми бог. Типътъ отъ послѣдния случай, отъ честата употрѣба много се окълцалъ откъмъ външна форма та съкратеното „жи" отъ „жив" почнало да се схваща като частицата „тако", и „жи" се разширило и въ случаи, гдѣто не може да се прѣдположи прилагателно „живъ". Че „жи" е отъ „живъ" ни доказва и това, че П. Р. Славейковъ въ пословицитѣ си, като дава примѣри: жи ми господ и жи ти Христос, показва срѣщу тѣхъ и какъ се схващатъ, именно казва, че „жи ми господ стои вм. жив ми господ, а жи ти Христос — вм. жив ти Христос.

Примѣри: жи́ ми тàтко, брàт, маìка, сèстра. Велесъ, Мсб. 14, 171; жи́ ми млàдос, нé су го зàдевал това дéвоіче, нé го ни́ знáм бе! Велесъ, Мсб. 14, 171; жи́ ми здрáвіе сéрмиіа ми е пóвечку, кя́рста ми, лéба ми, на зніаш ти го давам. Велесъ

Мсб. 14, 171; жи́ ми че́сен кърс, не́ сум го о́пцул, та́те бе. Велесъ, Мсб. 14, 171; и др. Както покрай увѣренията съ „тако ми“ има и заклевания съ „тако ти“, така и тукъ покрай увѣренията съ „жи ми“ срѣщаме и заклевания съ „жи ти“. Ето такива: жи́ ти че́лат, ка́жи ми, та́ка ли бе́ше и́ли не́ беше та́ка. Велесъ, Мсб. 14, 171; жи́ ти ма́іка ти, што е во мо́рето, іе рекол, те преко́лнувам, ца́рице мо́іа, прогово́ри! Мсб. 8, 227; жити църквата и кърс Мсб. 4; жити се, што ти е на́і-мило, што ти върви преву прага и што ти дал Госпд. Мсб 4, 212, Прилѣпъ; и много други.

б) Прѣтърпяватъ доста често елипса, глаголи що означаватъ поздравъ (привѣтъ) и желание (благопожелание). Глаголитѣ що означаватъ желание, изискватъ родителенъ падежъ, но днесъ вм. него се явява общиятъ (генераленъ) падежъ: добра срѣща! добро утро! добъръ вечеръ! и др. до година живо здраво; до година съ булка; лека ти пръст; спор и берекет; таз година двоица, до година троица. Сл.; добор път и добор късмет. Охридъ, Шпк. 179; колкуту кунче́тъ толкус момче́тъ; колкуту жички — толкус момички. Търново, Мсб. 15, 143; добор вечер; мир и льу́боф во ку́кьава; ова го́дина со не́веста, до го́дина со си́нче. Охридъ. Мсб. 12, 252; со добри́ пари; со добра́ цена (за стока ще е за проданъ), Мсб. 12, 253; от твоитѣ уста въ божиитѣ уши. Сл.; добро́ у́тро, чо́ече, аи́рлиіа ти ораньe. Мсб. 2, 181; за многая лѣта, или: за много ви годинъ. В. Чол.; лека́ нощь? — ваша по́-лека!; на здраве! и др. — Прекръстете се, па кажете: споръ и късметъ, хаирь и берекетъ и добра сговорность у къщи! Бълг. Прѣгл. I, кн. 5, стр. 36; добъръ часъ! — здрависваше глухо и смушкваше пакъ коня. Бълг. Прѣгл. II, кн. 12, стр. 2; прѣзъ море ти вечеря! — рече Пелинко. Елинъ-Пелинъ, 18; . . . умрѣлитѣ — лека имъ пръст, съ живитѣ — живѣй — развърза се езика на кумицата. Елинъ-Пелинъ, 26; добро вечерь, бае Ненко! Веселинъ, 55; — добр'утро ти невѣсто Младенчовице! за много годинъ свети Симонъ. — добрѣ дошла, стрино Джуровице, и тебъ за много годинъ. Веселинъ, I, 107.

V. Често се срѣщатъ елипси на глаголи, които обикновено не липсватъ, та спрѣмо по употрѣбителнитѣ елипси подхожда да ги наречемъ случайни. Тѣ се случватъ тогава, когато споредъ

положението на прѣдмета, споредъ пó-рано казаното, въобще по ситуацията лесно се допълватъ, а пъкъ и свойствено е човѣку въ такъвъ случай да ги изпуща. Ясно е инди, че случайна елипса може да има всѣки глаголъ при извѣстно положение. Ще приведа нѣколко примѣра, като при това тамъ, гдѣто не е явно, въ скобки ще укажа и кой глаголъ е изпуснатъ: богатити кога сколасат, сиромасити кога найдат (ядатъ). Сл.; днес с' пари, утрѣ на вересия (давамъ, продаватъ). Сл.; — „е, не ти отгó'ори нишчо?" пóфторил цàротъ. — „нишчо" рéкол еврéйнот. — „нѝшчо, нишчо?" пак го óпитал царот. Охридъ, Шпк. 83; „шчó носиш тáка?" — „поп", отгó'орил хáмалот и зáминал. Охридско, Шпк. 217 стр.; корійка, подъ корійкѫ-тѫ полянка, подъ полянкѫ-тѫ наплатци, подъ наплатци кладенци, подъ кладенци вонеццъ, подъ вонеццъ, мѣлница, подъ мѣлница чюканецъ, подъ чюканецъ гръми долъ. Гатанка. (име). Чолак.; вчера бобъ, днесъ бобецъ (ядохме). Чолак. за гуска — маска. (иска. Кога нѣкой продава много скѫпо). Чолак.; кой кьа го óднесит кóмадоф на тáтка ви? — едно рекло „іа". Дебърско, Шпк. 16 стр.; „кóіа óд вас жéни, го пóсоли граоф?" — „я, татко" се одзвала ратайцата. Дебърско, Шпк. 90; „кого тéпа'а сéга шчо се слушаше врéва?" мáчката рéкла: „мене". — „ами зáщо?" Мсб. 2, 214; „кóлку пáри сàкаш, да ми іа закѫ́рпиш 'вáіа полопáшница?" и кѫрпáчо му рéкол: „сто пари". Леринско, Шпк. 327; яска имам сéга пáри. а зенгѝнот му казал: от кѫд' тие пáри? Солунско, Шпк. 353; „на ти туй чувáлчи, то штѫ та храни. — „чи какъ?" Ловечъ, Мсб. 3, 171; кóі от кóл, кóі от óртóма (се събрали). Щипско. Мсб. 13, 228; златото въ гѫрнило, а приятел в неволя (се познава). Сл.; жеᵃна ут сой, кучеᵃ ут мандръᵃ (земай). Родопски Напрѣдъкъ; — Сал Тошо си е Тошо, а другото ситнеж.... по две по три у лъжица! Бълг. Прѣгл. Год. I, кн. 3. 23 стр.; день до день, а Рада отъ бѣсна по-бѣсна (става). Бългл. Прѣгл. I. кн. 5, 17 стр.; — ами Григоровъ ли бе? Начо ли? питаше единъ. — не, Симеонъ Григоровъ... Богъ да го прости! — отговори другъ. — и тая нощь? — питаше първия. — да по три часътъ. Съ собствения си револверъ (се самоубилъ). Драски и Шарки. II часть, 109; вижъ, за служба ще е малко мѫчно. — защо? присѫдата ли? (ще попрѣчи). Срѣща. 126; — по нѣкога азъ те считахъ за талантъ, каза той. — по бюста ли? Срѣща. 320; — дѣдо отиде въ Тополница на ливадата, продума малко по-отпуснато Радка. —

въ Тополница ли? Т. Г. Влайковъ, 79; кой е съгласенъ да вземе участие въ хора, господа? — азъ, извика прьвъ Стрѣзовъ. — и азъ. — и азъ. — и азъ също, обадиха се още 3-4 души. Т. Г. Влайковъ. 184; — и на князя ударихъ телеграма! каза той гордо и тържествено. — белки и на князя? — питаха очудени селянитѣ. Т. Г. Влайковъ. 304—5; — е ромецъ ли, ракийца ли? подканя бай Добри. Бълг. Прѣгл. II, кн. 6, стр. 6; ... па на-двѣ — на-три, билл и безъ попъ ... (ги вѣнчали). Бълг. Прѣгл. II, кн. 9—10, 20 стр; ни зеть, ни снаха, ни внуци ... ей таквозъ криво! Бълг. Прѣгл. II, кн. 9—10, 21; .... правишъ, що правишъ тая нощь да отидешъ да я ... откраднешъ! ... така ли? че защо? попита очуденъ Ганчо. Бълг. Прѣгл. II, кн 9—10; стр. 46; помощь отъ полицията? защо не ... в краенъ случай! (ще искаме). Бълг. Прѣгл. II, 12, 7; какви новини? — наближи той злобно усмихнѫтъ (има или носишъ). Бълг. Прѣгл. II, кн. 12, стр. 9; господине, кой се избра? попита кръчмарътъ, като триеше гуреливи очи. — Бакалджиевъ. — съ много ли гласове? — Съ единъ гласъ повече. Денница I, 257; тебе ли викатъ Младенъ Райчовъ? попита го намрѫщенъ офицерътъ. — Мене. — Ти вчера ли пристигна? — вчера, господинъ капитанъ. Денница, I, 294; — защо се не опиташъ и ти, Спасовъ? — въ какво? Денница, I, 385; — азъ се шегувамъ Божко, плаша те. — защо? Срѣща. 40; спете спокойно и не сънувайте нищо. — нито македонци? Срѣща. 97; на пѫтникъ пѫт, на жабата локва, отговори усмихнато Огняновъ. Подъ Игото, 197; — Колко има тамъ? — три лева и 25 стотинки. Алеко Конст. I, 38; — повика момчето и му пошепна: „отъ старото две кила скоро!“ (донеси). Алеко Конст. I, 303; ... че като викналъ на цигуларитѣ: ха сега! (свирете!) Алеко Конст. II, 228; „Бре, дяволъ да го земе, отъ осемъ години днесь ся явявамъ на изборъ“. че и азъ така; и азъ също. Алеко Конст. II, 241; ... работата е — какъвъ вѣтъръ вѣй ... — де? въ главата ти? Алеко Конст. II, 249.

VI. Срѣща се елипса на глаголи въ пословици. Тукъ разбирамъ такива пословици, които се състоятъ отъ двѣ половини, съ втората или се отрича мисъльта на първата, или пъкъ се духовито съпоставятъ, като се оставя на слушателя самъ

да си направи заключението. Такива пословици има много; азъ ще дамъ нѣколко: безъ пари здраве — готова болес Сл.; попско чедо, дяволска унука. Сл.; бьала куса, тиква бие буза. Родопски Напрѣдъкъ; чурбаджицката боле*с, сурмашкуту здраве*. Родоп. Напрѣдъкъ; мързливи жени, деца вошливи. Прилѣпъ Мсб. 14, 152; неканьен гос — готбво магаре. Дупничко. Мсб. 12, 224; зет-мет, син-пелйн. Мсб. 12, 231; зьот-мет, син-куче*. Ахж-Челеби. оженен човѣк, цѣло магаре; жена без мжж като конь без гем; вѣрен слуга, дѣсна ржка; без време гос от турчин по лош; без гайда свадба сжщи помен; без здраве имот умразен живот; без пари ум готова лудос; брада сива, глава дива; вересия, празднa кесия; вързан поп мирно село; голо здравье, готова болѣст; дълга болест, готова смъртъ; ноцната работа дневната срамота; празен тържик, зла прилика. Сл.

При този видъ елипса най-често се изпущатъ 3 л. ед. число и 3 л. мн. число отъ ‚съмъ‘ сир. ‚е‘ и ‚сж‘. Впрочемъ за тѣхното изпущане нѣма нужда и да се говори по-подробно и наотдѣлно, защото е обикновено нѣщо въ българския езикъ.

VII. Наредъ идатъ случаи отъ **елипса при междуметие**. Характерно при тия случаи е това, че глаголътъ не е напълно изпуснатъ, както при по-първитѣ, ами тукъ глаголътъ се замѣстя отъ едно междуметие, което стои съ него въ етимоложка връзка т. е. въ повечето случаи междуметието е образувано отъ сжщия коренъ, отъ който е и изпуснатиятъ глаголъ. Понеже тѣзи случаи елипса стоятъ като че ли на срѣдата между пълния изказъ и пълната елипса, то можемъ да имъ дадемъ името ‚**полуелипси**‘. Но като казваме ‚полуелипси‘, не трѣбва да разбираме, че тѣ сж недоразвити, че сж се спрѣли на този срѣденъ стадий на развитие, защото въ такъвъ случай ще трѣбва да приемемъ, че развитието и на всички други случаи е вървѣло така. Това не само че не може да се докаже, но и не може дори да се допусне, защото, ‚полуелипси‘ ставатъ само отъ звукоподражателни глаголи. И тъй тѣзи случаи сж особенъ видъ елипса, много по-хубава и характерна, защото при нея изказътъ става по живъ, пъргавъ. Както по-първитѣ така и тая елипса е слѣдствие на все живия образенъ разказъ или разговоръ. Благодарение на това, че мислитѣ у говорителя

текатъ бърже, подирниятъ бърза съ малко думи да се изкаже и неволно си служи съ елипси. Прѣди да почна да броявамъ случаитѣ съ полуелипса ще дамъ хубавия примѣръ отъ тоя родъ изъ българския езикъ, който дава Бернекеръ изъ една приказка отъ Воденъ. Той е слѣдниятъ: Мара казва на вампира: — леле дедууу! шо гулема уста имаш? — таа уста тебе вечяр, лап, лап, лап! — леле дедууу! шо гулеми зѫби имаш? — тиа зѫби тебе вечяр рус, рус, рус! — леле дедуууу! шо гулеми нофте имаш? — тиа нофте тебе вечяр драс, драс, драс! Мсб. 3, 149.

Сега слѣдватъ примѣритѣ, които азъ намѣрихъ. Ще ги наредя по азбученъ редъ на междуметията, що замѣнятъ изпуснатия звуковъ глаголъ:

бржм, бржм, когато се прѣдава бръмчене на бръмбаръ: бржмбáрѫ фльазѫл в дупкѫтѫ и „бржм, бржм“ пуд упашкѫтѫ, „бржм, бржм“ пу гѫрба — дету завърнал. Габрово. Мсб. 15, 133;

вув, кога се прѣдава ненадѣйно, бързо втурване: штотуву іа тýрна врáтата тоі, и мечката „вув“ надвор. Битолско, Мсб. 19, 56;

гра, гра, когато се прѣдава грачене на гарвани: по мáлу време, ка'о шчо си сéдел под сéнката на едно дѫрво, дóшле нéколку гáрвани и „гра, гра“. Кьичава, Шпк. 249;

дрис, дрис, бабата най сетне го пóчула, пóслала еден кьйлим, зела сукáлото и ýдрила петлето пó-гѫз, а то'а „дрис, дрис“ белú пари карагрошой, „дрис, дрис“ — жолти пари, флорини. Шпк., 42;

кас, кас, кога се прѣдава, че нѣщо се ѣде по малко: кас, кас, па после бабин гас. Дупнишко, Мсб. 10, 194; мечéтата като лулали детéто — това кас, онова кас, изели детето. Дупничка Джумая, Мсб. 7, 181. Въ Шуменъ при сѫщия случай ще кажатъ „кус, кус“, или „кус по кус“;

квак, при скачане съпроводено отъ крѣсъкъ на жаба: на пéт сáато óтишол на рéката и éдно го рàзвил: „квак“ жабата у рéката. Велесъ, Шпк., 296;

кльамбýк, при падане въ вода, съпроводено отъ плѣсъкъ: и вѫкко нелú іе амáк, седнáл на брéго на іедúн длѫбóк вир, а овнúте се засúлили кѫдé него, бухнали го и двàта зàедно и он се превржнал сѫс глáва надóле — кльамбýк у вúро. Софийско, Мсб. 5, 141; въ сѫщия случай въ Шуменъ казватъ цамбукъ вм. кльамбук;

клжц, клжц, кога се дѣла съ брадва или тесла: наі-после двете́ момче́та земали секирата и теслата, навели се: „клжц, клжц“ отука отам и си напра́вили колата както могли сами. Софийско. Мсб. 3, 161;

кжрц, кжрц, му се ва́рлил на вра́тот и: „кжрц, кжрц, кжрц! дури да плу́ниш го пре́гризал іажето. Кьичава. Шпк. 262.

лоп, кога се прѣдава потъване въ калъ: чинел потклаі іа ма́лу ногата на зе́лькaта и тжрни іа, после ко іе газнал „лоп“ дополу во ендекот. Охридъ. Мсб. 13, 199;

пата-кьута, при удари: кога ба́ба му го ка́рала та́ка, же̇на му ста́нала та сос ста́по па́та-кьута, па̀та-кьута. Велесъ Шпк. 296;

пате-кьуте: ко́а зе́де ло́сто от водеіницата па́те-кьуте, па́те-кьуте, му и искърши коськите на волко. Битоля. Мсб. 15, 121;

плас, при ударъ съ плѣсъкъ: што-туку іа о́тпушти змеіот пароата, манга го фжрли преку греша и „плас“ колко джлк, толку широк. Битолско (Църско) Мсб. 19, 22; . . . и пак „плас“ со фортомата Крушово Мсб. 16 и 17, 303;

пльус, при ударъ: он ошол та окастрил іедна суровица вржнал се при мечката и іа забрал: „пльус, пльус“ та іа начешал добре. Софийско Мсб. 7, 135: . . . тоі о́шол и „пльус“ по гжзи́шчето со гжрни́шчето. Охридъ, Мсб. 16 и 17, 344;

пук, при силенъ ударъ: наі сетне, коа за́сили што моише, со каменот удри во кьепенците и о́тскочи назат тоі да „пук“ него по́ глаа и на четири па́рчиньа глаата му се расцепи и сврши сета работа тука на местото. Битолско Мсб. 19, 127; то́га на мо́мокот му до̀шло до носот, не́ можел да търпит по́ікье та кре́нал сопата и: пу́ук! по́ гла’а харамиіата и ето́-ти го о́т коньа по́т коньа. Шпк. 80;

рап, рап, при ударъ съ сѣкира: рап, рап сас секирата и држвото се поразинало от една страна. Локорско. Мсб. 16 и 17, 333;

рус, рус, рус, кога се прѣдава хрускане — ѣдене съ особенъ шумъ: гла́дни не се тра́ело и едно вре́ме от како за́спал гьба гостот фатил да хжрчит, припа́днале на зе́лькьите ка́ко не́коі огла́днети ко́зи: „рус, рус, рус“. Охридско. Шпк. 202;

скок, скок се ра́збуди вра́пчето, се о́пули и ве́днаш о́тиде на до́лот — ско́к, ско́к, се окапи во во́дата: ско́к, ско́к и за́пеа; „чи́к-чирик, чи́к-чирик“. Шпк. 297 стр.:

скакара-скукара, кога се прѣдава бѣгъ съ подскачане: кога вѝде тáтко ластýнката пýштена преку éзеро, дýпнал пéтла кóнья и óт лис нá лис, скакара-скукара беше прешол каі чоекот. Прилѣпъ. Мсб. 184;

трум: мош іе „трум“ на вратата и влезе.... Крушово. Мсб. 16 и 17, 303;

тупур-тупур, когато се прѣдава шумъ отъ стърколени камъни: пак влѫка побьáгнал ис един сипеі право надоле;ония камѫне слет него тупур-тупур, той си мислил, че ги хвърля кучето, та прес глава прес крака не са чул ни видьал. Панагюрище. Мсб. 13, 212;

фѫррр, при изхвръкване: завѫ́ртила éднуш, завѫ́ртила уштч éднуш, и на трекьнот пѫт фѫррр нѝз оџак побéгнала та и детето го остáила.

чкльум, при скачане въ вода: и тóй чкльýм се фѫ́рлил во рéката. Кьичава, Шпк. 221.

бууууу-буууу!, гласъ на кукумявка: — кукумявката: пуста да опустѣе, хвъркне отъ вършината — та на върхъ стрѣхата бууу-буууу! Денница, Год. II, 65;

бухъ, при ударъ: е-е-е-хъ! гелъ кефимъ гелъ!... и бухъ шишето въ земята или пъкъ въ прозореца... Мисъль IV, 149;

гуу, гуу: а гълъбите гуу, гуу... Бълг. Прѣгл. I, кн. 3, 18;

друс, друс:... да се улови в хорото па друс, друс — сотерилъв! Бълг. Прѣгл. I, кн. 3, 14;

дърррр: еле по едно време дърррр... единъ пайтонъ, подиръ малко дърррр... другъ пайтонъ. Алеко Конст. I, 67;

кисъ, кисъ, кисъ, при смѣхъ: а ний съ управителя кисъ-кисъ-кисъ. Алеко Конст. II, 227;

луп, при скокъ въ вода: луп у водата, па... нищо! Бълг. Прѣгл. I, кн. 5, 25;

плиіуууус, при ударъ: ни пет, ни шест, па замахне с колеца — плиіуууус! Бълг. Прѣгл. I, кн. 3, 12;.. изповъртѣ остена още веднаж, та пліуус! Бълг. Прѣгл. I, кн. 3, 16;

пляасъ:... почна да плава по „гемиджийски“: пляасъ! съ рѫката и ритне двѣ текмета. Мисъль, IV, 21; доде да се обърна — плясъ! още единъ камшикъ по гърба ми. Алеко Константиновъ. I, 202;

пърррр, при подхвръкване: наведнаж сво живо, що бе пред колата, пърррр . . . като іаребици. Бълг. Прѣгл. I, кн. 3, 12;

пук: . . . а ченетата му пук, пук . . . като че орехи чупи със зѫби. Бълг. Прѣгл. I, кн. 3, 15;

пух: . . . ама Цеко се простре — колкото си е дългъ, та пух — на земіата! Бълг. Прѣгл. I, кн. 3, 22; току го вижъ — тоя пухъ, оня плясъ па на трети псувня нѣкоя, да ти дума потръпне . . . Бълг. Прѣгл. IV, кн. 1, 23;

пуфъ!: . . . , истърси се отъ водата, — пуфъ! — пръсне прѣзъ увисналитѣ си мустаки, — пуфъ! — и исцѣди водата отъ косата и лицето . . . Мисъль IV, 21;

туп, туп: полек, полек па миріаса добиче, а хълбоците му: туп, туп . . . Бълг. Прѣгл. I. кн. 3, 12;

хопъ: теглихъ ѝ едно око — смѣй се! и азъ хопъ! — прѣзъ кръста. Мисъль, IV, 27; хеле по едно врѣме гледамъ поспрѣ се и азъ хопъ! та вѫтрѣ. Мисъль, IV, стр. 14; . . . като се закикоти и хопъ! една мастика . . . Алеко Конст. II, 228;

хъррртъ, кога се цѣпи нѣщо: . . . па го мушне у ликото — хъррртъ! чакъ до края. Бълг. Прѣгл. I, кн. 5, 29;

цапъ, падане съ плѣсъкъ; . . . но вратицата тѣсни, закачи се рибата, подхлъзна се и цапъ! — въ огъня. Мисъль, IV, 148;

чукъ-чукъ-чукъ: на вратата пакъ чукъ-чукъ-чукъ! Алеко Конст. I, 38;

Глаголната елипса въ старобългарскитѣ паметници е много рѣдка или никакъ не се явява, защото повечето отъ тѣхъ сѫ прѣписи отъ набожни съчинения, въ които има най-малко условия да се яви елипса. Отъ това не слѣдва, разбира се, че тя не е била позната на старобългарския езикъ, защото условията, при които се тя случва, сѫ сѫществували и тогава. Глаголната елипса се е образувала и тогава, както и днесъ прѣдъ нашитѣ очи продължава да се образува отъ пълни изречения. Щомъ е така не можемъ да приемемъ друго освѣнъ че тя се е развила твърдѣ рано въ индоевропейскитѣ езици изобщо, именно тогава, когато вече е било развито пълното изречение.

Като стоимъ на това гледище приемаме, че не е право мнѣнието, че глаголната елипса била остатъкъ въ индоевропейскитѣ езици отъ нѣкогашно непълно изречение.

Еркечанитѣ и тѣхниятъ говоръ.

Отъ

Г. А. Георгиевъ.

Не отдавна въ нашата наука стана извѣстенъ единъ особенъ говоръ, именно ‚еркечкиятъ', отличителнитѣ признаци на който сѫ ударенъ квантитетъ и произношение на еровия вокалъ, когато се намира подъ ударение, като широко е (ä). Тоя говоръ, който се говори въ селата Еркечъ и Гулица и въ тѣхнитѣ многобройни колонии по сѣвероизточна България, бѣ откритъ прѣди три години отъ професора Л. Милетичъ и описанъ отъ него въ съчинението му ‚Das Ostbulgarische,' издание на Виенската Академия 1903 год., ала много накратко. Едно по-подробно и пълно описание на еркечкия говоръ, който поради важнитѣ особности, що е запазилъ едничъкъ отъ всички наши говори, е доста цѣненъ за нашата диялектология, ми се струва, че е належаще и небезинтересно. Моята задача ще бѫде не да дамъ нѣщо ново, нѣщо неизвѣстно, но да попълня, до колкото ми позволяватъ силитѣ, това, що е вече извѣстно за този говоръ.

Прѣди това обаче умѣстно е да направя едно макаръ и кратко описание на нравитѣ, обичаитѣ, облѣклото и жилищата на еркечанитѣ и гуличанитѣ, а тъй сѫщо и на самитѣ имъ села, за да се види при какви условия, културни и природни, се развиватъ битътъ и говорътъ на тия селяни. Само когато езикътъ се изучва въ свързка съ цѣлокупния културенъ и духовенъ животъ на народа, можемъ да се надѣваме, че езикознанието единъ денъ ще може като наука още по-здраво да прави сигурни изводи за свои цѣли. Отъ друга страна пъкъ грижливото изучване на прѣданията, старинитѣ, носията, вида на кѫщитѣ — изобщо цѣлата материялна култура на народа ще ни даде материялъ, възъ основа на който ще можемъ да схванемъ и природното, и чисто човѣшкото въздѣйствие върху живота и развитието на нашия народъ.

Ползувалъ съмъ се за тая си работа отъ съчинението на проф. Милетичъ ‚Das Ostbulgarische‘, отъ гдѣто заемамъ и условнитѣ знаци за означение на вокалитѣ, и отъ статиитѣ въ М. Сбор. отъ кн. I до XX и отъ Пер. спис., които посочвамъ на съотвѣтнитѣ мѣста. Материяла по еркечкия говоръ съмъ събралъ самъ въ селата Еркечъ и Гулица и още въ с. Чатма (варненска околия). За тази цѣль прѣзъ 1905 год. посѣтихъ заедно съ г. Юрданъ Тодоровъ селото Чатма, гдѣто по-рано бѣхъ три години учитель, а прѣзъ тази 1906 год. ходихъ още два пѫти, като посѣтихъ и Гевреклеръ и Гюндогду. Най-сетнѣ тази ваканция съ съдѣйствието на Министерството на Народната Просвѣта посѣтихъ и селата Еркечъ и Гулица съ цѣль да попълня материяла и разпръсна нѣкои породили се съмнѣния.

I.

Селата Еркечъ и Гулица се намиратъ въ срѣдния клонъ на източния Балканъ, нареченъ Коджа-балканъ, който макаръ и да е сравнително по-низъкъ отъ срѣдния, все пакъ е сѫщо тъй непроходимъ като него. Карнобатскиятъ балканъ постепенно се снишава по посока къмъ изтокъ и около Еркечъ и Гулица достига до 530 метра височина (връхъ ‚Стара Гулица‘). Тукъ той е широко разстланъ и на много мѣста прорѣзанъ съ непроходими усои и малки рѣчни долища въ разни посоки, прѣзъ които обикновено си текатъ бистритѣ води на планинскитѣ студени извори — ‚кладенчета‘, но които въ дъждовно врѣме се пълнятъ съ вода, що буйно влѣче съ себе си огромни дървета, камъни и пѣсъкъ. Докато въ Айтоския балканъ има доста удобни междуселски пѫтища и прѣзъ цѣлата година почти не се прѣкѫсватъ съобщенията между отдѣлнитѣ села, въ Карнобатския балканъ, или по-добрѣ въ ‚Еркечкия‘ и ‚Гулишкия‘, съобщенията поради непристѫпнитѣ височини и усои сѫ много затруднителни, а зимно врѣме даже невъзможни. Вѣтроветѣ и виелицитѣ, които се спускатъ по билото на Балкана къмъ Емине, натрупватъ особно около Еркечъ такива прѣспи, че минаването на пѫтищата е немислимо. Подъ такива прѣспи не веднажъ сѫ били затрупвани и пѫтници. Съ ужасъ ни разказваха, какъ лани трима младежи, връщайки се отъ овцитѣ, били затрупани близо при с. Еркечъ отъ такава една прѣспа, откъсната отъ вѣтроветѣ.

Въ тази часть на Балкана има достжпни за по-свободно движение и съобщение съ културнитѣ центрове само два прохода. Единиятъ Айтосъ — Тикенликъ — Новосело, другиятъ Бургасъ — Айваджикъ — Варна (недовършено още шосе). Останалитѣ сж междуселски пжтища и пжтеки, често толкова стръмни, че волски кола само съ голѣма мжка могатъ да прѣминатъ. Ако вземемъ горнитѣ два прохода — първия за западна граница, а втория за източна и долинитѣ на рѣкитѣ Камчия за сѣверна и Хаджи дере за южна, обхващаме цѣлата Еркечко-Гулишка покрайнина — едно високо хълмисто възвишение, покрито съ високи и гжсти гори, а на мѣстѣ и голи бърда, набучени по цѣлото си протежение съ остри каменни буци, каквито сж тъй нареченитѣ ‚голеши' на сѣверъ отъ с. Гулица. Самитѣ села Еркечъ и Гулица се намиратъ малко пò-на изтокъ отъ срѣдата на тази покрайнина, по-близо до пжтя Бургасъ—Айваджикъ—Варна.

Селото Еркечъ е разположено на самото било на планината въ склона на единъ долъ съ направление на длъжъ отъ сѣвероизтокъ къмъ югозападъ. Наоколо се виждатъ само близкитѣ възвишения, покрити отъ сѣверъ и западъ съ ‚кòрии', а на изтокъ и югъ съ ниви. На сѣвероизтокъ се забѣлѣзватъ лозята, а по-далечъ се вижда гжсто залѣсениятъ върхъ на тъй нареченото „Старо Градище", 355 м. високъ, — едно кале отъ балканската укрѣпителна линия,[1]) което селянитѣ сж разкопали на длъжъ и на ширъ да търсятъ ‚Вълчановитѣ пари'. Има прѣдание, че въ тази непристжпна мѣстность е било скривалището на Вълчанъ войвода, гдѣто сж заровени и товаритѣ му съ злато. Въобще селянитѣ вѣрватъ, че въ много мѣста низъ околностьта има заровено имане отъ турци или българи, защото тукъ сж ставали най-много обири на хазни и убийства или пъкъ тукъ сж крили богатствата си разбойницитѣ и хайдутитѣ. Даже насъ, кога разпитвахме за околнитѣ мѣста, ни смѣтаха за ‚малджии' и ни прѣдлагаха услугитѣ си. Четири километра на сѣверозападъ отъ ‚Голѣмото градище' се намира ‚Малкото градище'. Споредъ прѣданието и двѣтѣ се строили едноврѣменно отъ ‚великани' хора, които имали само единъ чукъ за трошене камъни, та кога е

---

[1]) Вижъ по-подробно за това градище и околнитѣ старини у братя К. и И. Шкорпилъ, „Сѣвероизточна България въ географическо и археологическо отношение", М. Сб. кн. VIII.

затрѣбвалъ на еднитѣ или другитѣ по даденъ викъ сѫ го прѣхвърляли отъ едното градище на другото ‚рǻком‘. На изтокъ отъ селото Еркечъ се намира мѣстностьта ‚Змѣйски кладенецъ‘. На това мѣсто по-рано имало параклисъ, при който на 2-и Май, лѣтния Атанасовдень, всѣка година селянитѣ се събирали на сборъ и колѣли курбанъ една сърна, която сама идвала въ уречения день и часъ. Прѣди да я заколятъ нахранвали я и я оставяли да си ‚отдǻхни‘ малко. Послѣдната година сърната закъснѣла и както била запъхтѣна, уморена и гладна я заклали. На слѣдната година вече не дошла сърната. На това мѣсто въ корията, която била много раскошна, посрѣщнали еркечани и турския султанъ.

На разстояние 10 килом. на сѣверъ отъ с. Еркечъ се намира селото Гулица, разположено при политѣ на тъй наречени‌тѣ ‚гóлеши‘, въ седловината, образувана отъ Гулишката планина на сѣверъ и възвишението ‚Адама‘ на югоизтокъ. Околностьта на селото е много живописна. Отъ доста високата могила, която се издига всрѣдъ тая котловина южно до самото село, се виждатъ голѣмитѣ каменисти чуки — ‚гóлешитѣ‘ —, по политѣ на които започватъ гулишкитѣ ниви и се простиратъ далечъ по седловината. По нататъкъ се издига високиятъ върхъ ‚Стара Гулица‘ (530 м. в.), най-високиятъ върхъ въ този балканъ, отъ който се вижда цѣлата околность до Варна, Дели-Орманъ, Шуменско и Бургаско и въ ребрата на който споредъ прѣданието се намира ‚мънастиръ‘ при едно изворче, наречено ‚Светúя кладенецъ‘. Този мьнастиръ ужъ случайно билъ откритъ въ руско-турската война на 1828 год. отъ двама турски войника, които скрили вѫтрѣ паритѣ на ограбената отъ тѣхъ турска хазна, пили вода отъ чешмата, която се намира вѫтрѣ въ мънастиря, взели съ себе си толкова злато, колкото можали да носятъ, закачили останалитѣ торби на ‚ключовете‘, изкачили се по стѫпалата, затворили пакъ вратата, затрупали я съ шума и пръсть и заминали. Сега гуличани постоянно търсятъ входа на този мънастиръ и тия пари, като казватъ, че ако ги намѣрятъ съ златни подкови ще подковатъ воловитѣ си — толкова било голѣмо това имане. На сѣвероизтокъ се намиратъ хубавитѣ имъ лозя, на изтокъ и югъ пъкъ ниви, а на около по долищата и върховетѣ пространнитѣ ‚гулишки кóрии‘, между които тече ‚Гулишката рѣка‘. Тая послѣдната при селото ‚Карамáнджа‘ се слива съ ‚Еркечката рѣка‘

и двѣтѣ заедно носятъ името ‚Чифтѐ-дерѐ‘. Около Гулица природата крие въ нѣдрата си и минерални богатства, за сега открити само въ малки количества. Прѣди нѣколко мѣсеца единъ гуличанинъ, навѣрно търсейки имане, открилъ по ребрата на ‚Стара Гулица‘ тънъкъ пластъ каменни въглища, за които ‚инджилѐра‘ и ‚начӑлника‘ въ ‚Баргӑс‘, на които той ги посочилъ, му казали, че били по-хубави отъ ‚ѝнгилишките‘. На южната страна пъкъ на селото тече солено изворче, водата на което като намалѣе, остава по каменитѣ кристалчета соль.

Името на селото Еркечъ произлиза споредъ мѣстната етимология отъ турскитѣ думи ‚еркек‘ (мѫжки) и ‚кечи‘ (возелъ). На сѣверната страна на селото въ дола, по който тече ‚Еркечката рѣка‘ има едно кладенче (изворче), което носи името ‚До̀лник‘. Споредъ прѣданието на това мѣсто по-рано пладнували кози и едно ‚бравчѐ‘ (мѫжки козелъ), като ровило всѣки день на едно и сѫщо мѣсто, издълбало до толкова, че почнала да извира вода. Това мѣсто турцитѣ нарекли ‚еркечѝ-бунаръ‘ (отъ еркѐк-кечѝ бунаръ — еркечѝ-бунаръ), а дола „кечѝ-дересѝ по бӑлгарски кечо̆кус т. е., усо̀и“. Отъ това изворче се нарекло и селото ‚Еркечъ‘. Изворчето както сега така и по-рано се именувало ‚Долник‘ и никой не запомнилъ да се е наричалъ нѣкога ‚еркечки кладенецъ‘. Сѫщо така не се помни какъ се казвало и селото, което споредъ думитѣ на селянитѣ прѣди това още е сѫществувало. Прѣди да напуснатъ селото си еркечани на 1828 год. е било малко по̀ къмъ изтокъ и се казвало пакъ Еркѐчъ. Има и друга една етимология на думата еркеч, а именно че означава мѣсто, прѣзъ което само да мине човѣкъ, но не и да се спира. И това тълкуване се сближава съ турскитѣ думи ‚iер‘ (мѣсто) и ‚геч‘ (минѝ) — ‚iѐр-гѐч‘, а сетнѣ ‚еркѐч‘. За името на селото Гулѝца между селянитѣ нѣма такива обяснения. Вѣроятно е обаче да е въ свръзка съ названието на околнитѣ голи височини, които носятъ общото име ‚го̀леши‘ (‚Голѐмия Го̆леш‘, ‚Бѐлиiа Го̆леш‘ и пр.). На това посочва и името на построеното въ Бесарабия село отъ емигранти гуличани, което Скальковски прѣдава ‚Голица‘. Турцитѣ пъкъ наричатъ селото и тия върхове, ‚Суджулў‘, а Гулишкия балканъ ‚Суджулў балканъ‘, което название не можаха да ни обяснятъ, що значи. И селото Гулица по-рано се намирало на самото било на планината, въ мѣстото, сега наричано

‚старото селище‘, но хората не можали тамъ да живѣятъ, та прѣмѣстили селото въ долината. ‚Фа̂нал да примѝра света̂‘, разказваше Баба Койка отъ Гулица, 80 годишна, примр'а̀л, примр'а̀л, па се чу̂ло отъ Бо̂га гла̂с „стан'а̂ти отъ ту̂ка и ид'а̂ти до̂лу на скрипа̂ка и се напраіа̂ти“. „Това м'а̂сто̂ било по-ра̂но̂ лонгос, изс'ѐкли хо̂рата̥ гура̂та̥ и си напра̂вили ка̂шти напра̂во върху̂ да̂нерите на дървѐта̂та̥“. Това било прѣди ‚дв'ѐстѐ гудѝни‘. Мѣстноститѣ около Еркечъ и Гулица носятъ все български названия: напр. ‚Цинга-поляна‘ ‚Б'алништа‘, ‚Ра̂вни дол‘, ‚Бу̂чка пол'ана‘, ‚Ку̂лето‘, ‚Идѝлица‘, ‚Пипилѝнски ра̂т‘, ‚Ма̂ркува нѝва‘ около Еркечъ, а около Гулица ‚Бойкин камък‘, ‚го̀леши‘, ‚Стара Гулица‘, ‚Адама‘, ‚Рамада̀нова р'а̂ка‘ и др. Само селото Еркечъ носи турско названиe, макаръ въ него да не сѫ живѣли никога турци. Има прѣдание, че нѣкой си Хасанъ-гавазъ се опиталъ около Еркечъ да нареди чифликъ въ мѣстностьта ‚Ку̂лето‘, гдѣто и сега още се виждатъ основитѣ на неговитѣ ‚богати сараи‘, ала колкото ‚садразами-кехаи‘ е поставялъ да го вардятъ, все измирали. Отъ това се убѣдили турцитѣ, че въ това село не имъ е ‚по дадинѐ да жив'ѣят‘, и вече не направили опитъ да се засслятъ въ него, макаръ наоколо всички други села да сѫ били все турски. Въ с. Гулица пъкъ сѫ живѣли само четирма братя турци съ разбойничество, но и тѣ били пропѫдени и то отъ самитѣ турци. Така че тѣзи двѣ села въ турско врѣме сѫ били чисто български, до̀ста голѣми (до прѣди 1828 год. Еркечъ споредъ думитѣ на старитѣ хора е имало 350 кѫщи, а Гулица около 300 кѫщи), изолирани отъ другитѣ български села на полето, отъ ‚полча̂нитѣ‘ въ селата Ораманъ, Копаранъ, Ахли и др. съ непристѫпни пѫтища и единъ кръгъ отъ турски села, отъ които нѣкои днесъ сѫ разсипани, а ‚мера̂та̥‘ имъ присъединена къмъ еркечката (Кѐдиклеръ, Лопачла̀ръ, Палазла̀ръ), а други сѫ заселени съ еркечани и гуличани на мѣстото на изселенитѣ въ Анадола турци (Карама̀нджа, Панѝцово, Дѐнизлеръ и др.). Така изолирани всрѣдъ суровата и дивна балканска природа, еркечани и гуличани отхранватъ у себе сурови балканджийски нрави и развиватъ единъ особенъ говоръ. Така напр. юсътъ въ думата **мѫжъ** и еръгъ въ думата **дъждъ** се произнасятъ като широко е *(ä)* и се чуватъ твърдѣ близко до първитѣ звукове на дѣтето кога плаче или овца кога блѣе. Такова *ä* се чува и за **ѣ**,

и за ъ, и за ѫ, па и за етимологично *е* понѣкога. Въобще тоя *ă*-звукъ, при учленението на който езикътъ заема най-индиферентно положение, доминира въ цѣлия еркечки говоръ. Но най-характерното въ говора на еркечанитѣ и гуличанитѣ е това, че тѣ удължаватъ и поиздигатъ гласа си при всѣка гласна, та говорътъ наподобява на пѣние. Това особно говорене, което не съществува въ никой нашъ диялектъ, обясняватъ си го околнитѣ селяни че произлизало отъ водата и отъ хавата. Еркечката ‚вода и хава' (клѝматъ), — ни убѣждаваха въ с. Ораманъ — били причина да надебѣлява гърлото и достатъчно било нѣкой отъ насъ да поживѣе малко врѣме въ Еркечъ или Гулица за да почне да говори като тѣхъ ‚каба', ‚тешко', ‚полегато'. „То е лѐку сѐлу, приѝйтну", казваше Дѣдо Черньо за Еркечъ. Съ ‚водата' и ‚хавата' си обясняваха еркечани още по-гърленото, като прѣзъ носъ, както казваха тѣ, говорене на гуличани. И наистина климатътъ въ Еркечъ и Гулица е много хигиениченъ и водата тъй кристална и приятна, че ние не можахме да ѝ се напиемъ. И двѣтѣ села сѫ много стари и сѫ съществували едноврѣменно, но нѣкакви съществени разлики въ говора и облѣклото не се зѣбѣлѣзватъ. Затова азъ по-нататъкъ ще говоря само за еркечанитѣ, като подъ това име ще разбирамъ и гуличанитѣ.

Еркечанитѣ сѫ познати на околното население съ името ‚въювци', ‚вàйковци' ‚въйковчàни' или ‚кафадарà', а сами наричатъ себе си ‚еркѐчани', ‚еркѐчка черга' или ‚планинцѝ' за отличие отъ ‚полчāнит'ѐ', както тѣ наричатъ селянитѣ по полето. Името. ‚въювци' ‚вàйковци' имъ е дадено, защото употрѣбятъ частицата ‚вà'[1]) вмѣсто ‚бе' ‚бре',

[1]) Частицата ‚*на*', '*въ*' се употрѣбя и отъ селянитѣ въ съсѣднитѣ села: Ораманъ, Копаранъ, Ахли и др., съ които еркечани напълно си приличатъ по облѣкло и жилища, а се отличаватъ само по говоръ. Ораманци и др. приказватъ ‚по-затворено', не отѣгатъ ударенитѣ гласни, еровѣтѣ подъ ударение произнасятъ като слаботъмно *a*, а *ѣ* се прѣглася прѣдъ меки срички въ *е*, но се още по-широко отъ книжовното *е*. Употрѣбятъ сѫщитѣ названия за частитѣ на облѣклото, жилищата и сѣчивата и всички еркечизми, ако мога тъй да се изрази, въ рѣчника, морфологията и синтаксиса, освѣнъ нѣкои само български названия, които сѫ замѣнили съ турски, види се подъ влиянието на турцитѣ, съ които сѫ живѣли дълго врѣме въ съсѣдство. Така напр. Ораманци и др. казватъ: ‚байр', ‚дирѐк', ‚баскѝи', ‚мешѐ', ‚базлиджа', ‚утре', ‚калпак', а еркечани: ‚тукàра', ‚сāлп', ‚прит'ѐски', ‚граница', чуру̀н', ‚зōр'ѐ', калпàк', не и ‚мукàна'. Съ еднакво значение се употрѣбятъ и отъ еркечани и отъ ораманци и др. думитѣ: ‚въз' (при), ‚васкам', ‚мѝнино', ‚óти' (защо?) екóмен (столъ), ‚аpàл', ‚дава' ‚ку̀паним', ‚натàк', ‚мисòко', ‚варду̀лест' ‚тад'àс', ‚за пѝти', ‚за мити', ‚дру̀гията', тѝи (тѣ), ‚ѝния хòра' и др. (За значението на горнитѣ думи виждъ на края въ рѣчника).

а името ‚кафадарà‘, — защото вмѣсто другари, помежду си се наричатъ кафадари (тур. дума). Дали сѫ тѣ жители, запазили своето старо жилище отъ турскитѣ нападения и слѣдъ завоеванието на България, или сѫ прибѣгнали тукъ отъ сетнѣ подъ закрилата на Балкана, не е извѣстно. Докато Г. Димитровъ (‚Княжество България‘ I ч. стр. 23—24) съобщава, че сѫ изселенци въ много ранни врѣмена отъ Рупчосъ, проф. Л. Милетичъ ги смѣта за старо мѣстно население на селата Еркечъ и Гулица. Въ село Гюндогду Илия Кавалджиевъ между другото ми казваше, че еркечани прѣди 300—400 години, ‚въ посл’ѐдниіа карашмалàк, кугàтŏ тӯрцит’(ё) з’ā̈мали балгā̀риіа‘ се били изселили ‚от кад’ā ср’ā̀дна гŏрā̈‘ и заселили не само Еркечъ и Гулица, но и други села въ Айтоско. Това той чувалъ да разправятъ старцитѣ дѣдо Кателия и дѣдо Димиръ, сега вече измрѣли, обаче не можа да си спомни ни едно село, което тѣ да сѫ сочали за първоначално свое селище. Въ Еркечъ, Гулица и Чатма обаче между старцитѣ нѣма никакъвъ споменъ за това първо изселване. Наопаки всички твърдѣха, че и еркечани и гуличани сѫ живѣли винаги въ днешнитѣ си села. А пъкъ селата около Еркечъ и Гулица, въ които днесъ живѣятъ еркечани, сѫ били по-рано все турски и сѫ заселени отъ тѣхъ едва прѣди 30 години, когато турцитѣ почнали да се изселватъ и с. Еркечъ и Гулица отново пораснали.[1]) Такъво е и селото Панйцово или Алчàк-дерè по турски. Както и да е, но еркечани, завардени въ недостѫпнитѣ гори на Балкана, били дълго врѣме привилигировани отъ турцитѣ (вж. „Старото българско население въ сѣвероизточна България“ отъ Д-ръ Л. Милетичъ, стр. 36). Тѣ плащали нищоженъ данъкъ, който се състоялъ отъ една кола дърва, едно кило ечмикъ и една кокошка, ходили въорѫжени, и въ замѣна на това длъжни били да пазатъ прохода при Бѣла Рѣка. До края на 18 и началото на 19 столѣтие тѣ сѫ живѣли необезпокоявани твърдѣ отъ турцитѣ. Даже на нѣколко пѫти сѫ били подновявани слултанскитѣ фермани, съ които сѫ имъ били дадени горнитѣ правдини и тия фермани и до сега се пазятъ въ с. Еркечъ у единъ старецъ. Но въ началото на миналия вѣкъ селото Еркечъ било нападнато отъ кърджалии на нѣколко пѫти.

[1]) Може да излѣзе забѣлѣжката на Илия Кавалджиевъ вѣрна, само ако Ораманци и Копаранци и др., съ които еркечани толкова много си приличатъ, слѣдъ старателно изучване се окажатъ отъ едно потекло съ еркечанитѣ.

Когато пръви пѫть „душле̂ ка̂рджадии,"да сриватъ се̂лото', нѣкой си дѣдо Яни, іедър чил'ак', и още единъ селянинъ успѣли да отклонятъ нахлуването имъ въ селото. Тѣ се качили на двѣтѣ бърда прѣдъ селото и като наближили кърджалиитѣ, извикали едноврѣменно: ,гелйорлар а! даврѫнмаин' и ,пукнали ут сипеит'ё пу виднаш и тугас ка̂рджалиит'ё се ва̂рнали въ Бараклии и изгурили сн'ѫпиту'. Слѣдъ това обаче ,въ се̂лото нѣмало вече рахат' отъ кърджалии. Отъ друга страна и турскитѣ беюве на околнитѣ чифлици почнали често да безпокоятъ еркечанитѣ, като ги карали да работятъ ,ангария' или пъкъ да взиматъ участие въ саморазправитѣ имъ за завладѣване на нѣкои мѣстности. Такива саморазправи напр. е имало между бея Хасанъ-гавазъ, владѣтеля на мѣстностьта ,Ку̂лето', и Айваджиския бей, или пъкъ Кара-бея, владѣтеля на мѣстностьта ,Кара̂пит'ё' (отъ кара̂бѐювите). Всичко това принудило еркечани около 1808 год., а нѣкои още по-рано, да напуснатъ селото си и да се заселятъ въ други села или пъкъ въ колиби низъ околнитѣ гѫсти гори (мѣстото и до сега се нарича колйбит'ё, но гората е вече опустошена), за да се криятъ отъ кърджалиитѣ и турцитѣ. Други пъкъ намѣрили прибѣжище въ отдалечената и непристѫпна мѣстность ,Син'аза', близу при ,Старото градище', гдѣто живѣли дълго врѣме прѣди и слѣдъ идването наруситѣ прѣзъ 1828 год. Посочиха ни мѣстата на кѫщитѣ и градинитѣ, които тогава били изоставени още млади, а днесъ прѣдставятъ стари стогодишни орѣхови и сливови дървета. Най-сетнѣ на 1828 година еркечани и гуличани, ненавикнали на тъкавъ стѣснителенъ животъ, рѣшили да напуснатъ удобнитѣ си скривалища и да тръгнатъ слѣдъ рускитѣ войски, за да се заселятъ въ Русия. Щомъ се научили, че руситѣ идатъ отъ сѣверъ, приготвили се гьочувит'ё, но турцитѣ пристигнали по-рано отъ югъ и изклали тия, на които ,кол'ата' били обърнати къмъ сѣверъ. Останалитѣ, за да се спасятъ, обърнали си колата къмъ югъ и излъгали, че ще тръгватъ слѣдъ тѣхъ. Даже пратили пратеници при руситѣ да ги молятъ да не закачатъ турцитѣ, че били добрѣ съ тѣхъ. Споредъ думитѣ пакъ на дѣдо Демира отъ с. Чатма, 75 годишенъ, добъръ пѣснопоецъ, за което носи и прѣкора ,т'урк'уджйев' (тур. дума), руситѣ на сила принудили еркечани да тръгнатъ слѣдъ тѣхъ. Една пѣсень, слушана отъ еркечанката Недѣлка Димитрова, която тя научила отъ баба си, говори за това изселване така:

Кл̓ѐта му ́душа̑ про̆кл̓ѐта.
ко̆йто̆ муско̆фа пуга̑на.
чѐран са і о̆блак зада̀ло̆
чѐран ми о̆блак каза̀ци,
пу̑сти руси русла̀ци.
ут д'ѐту мина муско̆вина
в' зим'а̑та трева̑ ни уста̀на,
в' гура̑та листи ни уста̀на.
гул̓а̑м е по̀мен ста̀налу
го̆л̓а̑ма пу̑ста мураба̑;
гурки сиру̑ма̀си тв'а̀р̓ъха,
тв,а̀р̓ъха, джа̀нъм, ба̑гаха,
в' пу̑стата Русиіа ш' уто̆д̓ат
в' пу̑стата ра̀вна До̆бруджа.
коѐ без м,а̀йка о̆ста̀на
коѐ без башта̀ о̆ста̀на;
бра̀та с' бра̀та ни вижда
сѐстра̑ с' сѐстра̑ ни чу̑ва.
гул̓а̑м е по̀мен ста̀налу,
гул'а̑м е ка̀ран бивалу
на хо̀ра и на до̆битак —
хо̀рата мра̑т о̆т чу̑ма
вц'ѐт̓ѐ мра̑т о̆т сипан'ца.

Слѣдъ туй ,мурабѐ' нѣкои еркечани се върнали обратно въ селото си, ала намѣрили оцѣлѣли само три кѫщи. Всичко друго било изгорено и разсипано отъ турцитѣ. Само нѣколко икони оцѣлѣли въ стария параклисъ, които нѣкои си Дѣдо Гро̀зи поставилъ въ една стая, гдѣто се ,черку̑вали' до 1848 год., когато си построили сегашната черква. Двѣ години слѣдъ това и гуличани послѣдвали тѣхния примѣръ. Останалитѣ еркечани и гуличани не се върнали вече въ селата си, а се настанили низъ пѫтя по днешнитѣ си селища. Само нѣкои отъ тѣхъ, и то по-вече гуличани, минали Дунава и основали въ Бесарабия селото ,Голица' споредъ Скальковски. Но и отъ тѣхъ мнозина, недоволни отъ новото си живѣлище, се върнали обратно въ България.

Въ селата на Варненска и на Провадийска околия се настанили първитѣ емигранти отъ Еркечъ и Гулица. Това емигриране отъ роднитѣ имъ мѣста е станало по посока сѣверо-

източна, отпачало частично по околнитѣ села, а сетнѣ и скупомъ слѣдъ рускитѣ войски, които прѣзъ Добричъ отивали за Силистра да минатъ Дунава. Но не всички минали Дунава. Много колонии тайно се отцѣпвали и заемали напуснатитѣ отъ турцитѣ села, или пъкъ нѣкое удобно мѣсто, гдѣто мислили, че могатъ да се настанятъ. По такъвъ начинъ се заселили отъ лѣвата страна на добричкия пѫть съ еркечани и селата Чатма, Гюндогду, Николаевка, Гевреклеръ и др. Такива отцѣпници сѫ навѣрно и жителитѣ на с. Сарѫ-муса̀ (Балчишко), които еднички отъ еркечани се заселили въ равна и безгориста Добруджа, докато другитѣ сѫ избирали за свои заселища гористи мѣста, въ които намирали обиленъ материялъ за строежъ. Тия селяни, съ които азъ имахъ случай да се запозная още прѣзъ 1900 година като учитель въ близкното село Калъкчѝ, поради широката и плодородна земя скоро се обогатили и днесъ живѣятъ по-добъръ животъ, въ по-добри и чисти жилища, съ по-добра храна, па и нравитѣ имъ не сѫ толкова сурови. Тѣ се смѣсватъ съ околнитѣ котленци, сливенци и тракийци по селата Калъкчѝ, Дуран-кула̀к, Гьоре и др. и силно се влиятъ отъ тѣхъ. Само женитѣ още се държатъ о старото и все още носятъ старата си носия, както и по Варненско. На околното население сѫ познати съ името ‚ва̀йковци', но въ говора имъ не се чуватъ вече толкова провлѣчени гласни.

Прѣселването на еркечани продължава и днесъ, само че не вече направо отъ Еркечъ и Гулица, а отъ новозаселенитѣ тѣхни села. Поради бързото си размножаване населението на тия села, като не намира земя и срѣдства за прѣхрана, смѣло прониква въ далечнитѣ Делиормански села и се настанява между изселващето се турско население, гдѣто въ продължение само на 10—20 години става господаръ на селото па и околностьта. До колко е голѣма тѣхната колонизаторска способность, можемъ да сѫдимъ по факта, че въ продължеиие само на 100 години тѣ се размножили толкова много, че днесъ заселватъ близу 50 села по Варненска, Провадийска, Добричка и Балчишка околия. Самото село Еркечъ отъ 60 кѫщи слѣдъ 1828 год., които запомнилъ Дѣдо Байчо, 70 годишенъ човѣкъ, днесъ брои 198 кѫщи съ 1159 жители (578 ж. и 581 мѫже), макаръ отъ него да се заселили въ послѣднитѣ 30 години селата Панайцово — 271 жители, Дѐнизлеръ 223 ж.,

Кàлгамачъ — 193 ж., Карамàнджа 116 ж., които се числятъ все къмъ Еркечката община, и селата Кайрàкъ, Казанлѣкъ, Елибашъ и Бѣлово. Направо отъ Гулица сѫ заселени селата: Джефѐръ, Бѐлибе, Кованлѣкъ, Кюприкьой, Шереметъ и др. изцѣло или по-нѣколко кѫщи. Еркечани и гуличани има и въ съсѣднитѣ полски села Ораманъ, Копаранъ, Бỳрунджукъ, Гебешъ и др.

По долу ще дамъ списъкъ на селата по околии, заселени съ еркечани по отдѣлно или смѣсени съ други селяни.[1])

Анхиалска околия: Еркѐчъ (198 к.), Гулѝца (180 к.), Панѝцово (45 к.), Дѐнизлеръ (40 к.), Калгамачъ (32 к.), Карамàнджа (18 к.), Кайрàкъ (20 к.), Казанлѣкъ (6 к.), Елибàшъ (10 к.), Джефѐръ (20 к. гул.), Бѐлибе (35 к. гулич. и ерк.) Кованлѣкъ, Кюприкьой, Шеремѐтъ, Гебѐшъ (25 к.).

Варненска околия: Николáевка (бивше Хадърча 140 к., гуличани), Чатмà (105 к. еркечани), Гюндогду (100 к. еркечани и чифличани) Гевреклѐръ (60 к. ерк.), Акънджѝ (Здравецъ, 80 к.), Арнаутлàръ, Боàскесѐнъ (чатм. и геврекл.), Гѐбедже (140 к. прѣселенци отъ Н.-Орѣхово). Гюналасъ (гевр. и чатмен.), Гюлѐкьой (николаевци), Дỳуджа (ерк. и гул.) Дедѐкьой, Дерѐкьой (130 к. авренчани, смѣсени съ ‚ерлии‘), Джиздàркьой (геврекл. 6 к.), Елѐчъ (гевр.), Емирлѐръ (71 к. еркечани), Кьỳмурлюкъ (никол.), Крỳмово (никол.), Кỳюджукъ (102 к. гулич. и ерк.), Мемѝшсуфларъ, Ново-Орѣхово (56 к. пришелци отъ С.-Орѣхово и Габрово), Старо-Орѣхово (48 к.), Сюджàскьой (77 к.), Сюнбей (15 к. геврекл.), Чокѐкъ, Ясъбашъ (42 к.).

Провадийска околия: Аврѐнъ (208 к. ерк. и гул.). Буранлàри, Казàкдере (чатм., нѣколко кѫщи), Копусчѝ (49 к. авр. и турк.), Оручгазѝ, Сарадъръ (48 к. б. авренци и габровци), Сулуджàла (42 к. б.), Хасарджикъ.

Добричка околия: Ботево (85 к. б. и 5 тур., ерк. гулич. и копаранци), Бѐштепе (чатм.), Емѝркьой 15 к. б. 50 т., чатменци.), Кокарджà (Бояна) (50 к.), Опанча (30 к.).

Силистренска околия: Малка Кайнарджа (чатм. и Николаевци), Канла или Канлѝя (гул.)

---

[1]) За това изброяване се ползувамъ отъ книгата на г-на Милетича, ‚Старото българско население въ сиз. България‘, и устнитѣ свѣдѣния на селяни отъ Еркечъ, Гулица, Чатма и Гюндогду. Цифритѣ оставамъ както сѫ у г-на Милетича.

Балчишка околия: Саръмуса (34 к. еркечани и гуличани), Чаталàръ (ерк. и гул.).

Селата **Чатма**, **Николаевка** (бивше Хадърча), **Гюндогду** и **Гевреклеръ** се намиратъ на едно плато (рътъ) на сѣверозападъ отъ гр. Варна, отъ лѣва страна на шосето, що води отъ Варна за Добричъ. Всрѣдъ обилното и сега още турско население по тоя рътъ и въобще по Варн. околия, тия села правятъ впечатлѣние на чисто български, въ които или нѣма никакъ турци (Чатма, Гюндогду и Гевреклеръ), или пъкъ сѫ останали само по 2—3 турски кѫщи, които само мислятъ, какъ часъ по-скоро да се изселятъ, макаръ че тия села по-рано, както показва и самото имъ име, сѫ били чисто турски. Суровитѣ балканджийски нрави на тия селяни, физичната имъ здравина и хитрость, — качества, по които сѫ прочути на околното население, ми се струва сѫ причината, че не само турцитѣ, но и всички други наши селяни отбѣгватъ да живѣятъ между тѣхъ. Разбира се, че културата не е оставила незасегнати и тѣхъ: училището и сърѣменната държавна наредба бавно но сигурно вършатъ своето дѣло, и новото поколѣние расте въ духа на реда и законностьта и се отличава отъ старото както по своитѣ нрави, тъй и по своя говоръ. Заселването на поменатитѣ села отъ еркечани е станало на пѫть за Русия. Уморени отъ дългото и неудобно пѫтуване, тѣ спрѣли по тия мѣста и рѣшили да останатъ. Само нѣкои гуличани минали Дунава, но скоро пакъ се върнали въ Николаевка. Ето какъ е станало това. Като дошли до това мѣсто сегашнитѣ николаевци, спрѣли се да си починатъ и да се посъвѣтватъ, какво да правятъ. Рѣшили да пратятъ двама измежду си въ гр. Добричъ да попитатъруситѣ, да вървятъ ли съ тѣхъ или не. Рускиятъ ‚геренал‘ имъ казалъ, че било по-добрѣ да си останатъ тамъ, защото и въ Русия да идатъ, пакъ ще се върнатъ. Прѣзъ нощьта видѣли огънь да свѣти прѣзъ дърветата, ‚то било̆ гура̄ на о̆кулу, хе кату балка̀н‘, помислили, че сѫ башибозуци, но поради тъмнината и непроходимата гора, рѣшили да останатъ до сутриньта. ‚Сутрина̄та‘ видѣли, че то било турско село, сега останало нѣколко кѫщи само въ горния край на селото, които постоянно се изселватъ.

Гюндогду е заселено отъ ‚еркечани‘ и ‚чифличани‘. Тия послѣднитѣ по-рано напуснали Еркечъ, живѣли въ селото Чифлѝкъ и слѣдъ това се установили въ това село. Тукъ

завзели извѣстни мѣста, които не искали да отстѫпятъ на отпослѣ дошлитѣ еркечани. Отъ това се породила вражда между тѣхъ, която траяла до скоро. До прѣди десетина години, ми разпрàвяха, ‚башка' си правили хорото, ‚башка' си ‚вòладвали' момцитѣ, ‚башка' колѣли ‚курбанъ' на Гергьовденъ. Днесъ спорътъ е изравненъ, а старата вражда е изчезнала.

Не едноврѣменно се заселило и с. Чатма. Най-напрѣдъ 17 ‚кăшти' само се отцѣпили отъ общата емиграция и се установили единъ часъ далечъ отъ сегашното село въ една гориста мѣстность, пълна съ диви звѣрове. Зимата прѣкарали на талиги и нàпролѣть заели селото, което било напуснато отъ турцитѣ. То било само отъ 6 кѫщи и заобиколено отъ вредъ съ гѫста гора. Турцитѣ, които били въ съсѣднитѣ села Дервèнтъ и Аджемлèръ, не посмѣли да се върнатъ, като прѣдпочели или да напуснатъ съвършено имотитѣ си, или да ги продадатъ за нищожна цѣна. Дѣдо Демиръ купилъ своя ‚м'ӯлк' отъ нѣкой си Али, на чието име и до сега се именуватъ една часть отъ чатменскитѣ ниви, само за 50 гроша, пъкъ хората му викали тогава: ‚мнŏгу пари̑ дàди вà!' Чатменци, ако е вѣрна смѣтката на Дѣдо Злати, 95 годишенъ, роденъ въ Еркечъ, трѣба да сѫ потеглили слѣдъ рускитѣ войски не направо отъ Еркечъ, а отъ нѣкое село по-насамъ, кѫдѣто, види се, били прибѣгнали за първо врѣме.

За още по-ранното население на поменатитѣ села нищо не се знае. Помни се само, че прѣди да дойдатъ турцитѣ сѫ живѣли българи, които се изселили въ Русия, но кога не се знае. ‚То билу мнŏгу ут стăру'. На мѣстото на тѣхнитѣ кѫщи, ми казваше Дѣдо Демиръ, слѣди отъ които и до сега изкопаватъ, били изникнали голѣми стари дървета, когато дошли тѣ. На сѣверната страна на селото и до сега се намиратъ останкитѣ на едно селище съ едно кладенче, което турцитѣ наричали ‚чатма' (мѣсто заградено), отъ гдѣто си носи и името селото. Въ с. Гевреклеръ прѣзъ 1896—7 година бидоха изкопани основитѣ на единъ параклисъ отъ доста старъ произходъ, а на източната страна на селото се намиратъ останки на старо село, за което гевреклерци не могатъ да кажатъ, кога е било, тъй като тѣ заварили турци, но знаятъ, че по тия мѣста по-рано сѫ живѣли българи.

Струва ми се, че не ще бѫде безинтересно, ако направя и едно бѣгло описание на жилищата, живота, облѣклото

и обичаитѣ на тия балканджии, отъ което да се види, до колко е засегнала и тѣхъ културата.

Всички еркечани, въ това число и гуличани, правятъ впечатлѣние съ своя консервативенъ духъ, низка култура и първобитни нрави. Тѣ много малко се влиятъ отъ живота на околнитѣ градове и продължаватъ да живѣятъ тъй, както сѫ живѣли прѣди 100—150 и повече години тѣхнитѣ дѣди и прадѣди. Кѫщитѣ имъ сѫ низки, дълги 8—10 метра, широки 3—4 метра и покрити съ слама, сазъ или каменни плочи. Стѣнитѣ на кѫщитѣ имъ сѫ плетени отъ ,пăрти' и мазани съ жълта глина, които отгорѣ ,бѣлосватъ' съ бѣла пръсть. Подътъ е земенъ и го мажатъ съ смѣсь отъ жълта пръсть и говежди лайна, а отгорѣ посипватъ съ ситна плѣва. Горенъ потонъ нѣматъ. На южния жгълъ на лицето на кѫщата е вратата, а на източния надъ кѫщата се издига едва забѣлѣжимо куминътъ, една валчеста дупка въ видъ на отсѣченъ конусъ, изплетенъ отъ пърти и измазанъ отъ вѫтрѣ съ глина, а отъ вънъ заграденъ съ слама или сазъ. На сѣверната стѣна се намира прозорчето на кѫщата, една четвъртита или валчеста дупка, безъ рамка, съ неправилно изрѣзанъ джамъ или пъкъ съ дървени прѣчки, която отъ вѫтрѣ се затваря съ дървенъ капакъ — ,сюрме'. Кѫщитѣ почти на всѣкѫдѣ сѫ построени въ срѣдата на двора и сѫ обърнати къмъ югъ за да бѫдатъ защитени отъ сѣвернитѣ вѣтрове. Въ с. Еркечъ за тази цѣль иматъ отъ сѣверна страна още и ,даіамă', т. е. полегато поставени и наредени едно до друго дѫбови дървета, а отгорѣ натрупани съ дебелъ слой шума. Цѣлата зграда се състои отъ три части, наредени една слѣдъ друга. Прѣдня часть ,прўсче', часть отъ което въ нѣкои кѫщи е заградено и се нарича ,килѐрчĕ', въ което държатъ разни покѫщнини; срѣдна часть — „кѫща“ (кăшта̥) и задня часть „задница“ (зăнца). „Занцата“ е безъ прозорецъ и има двѣ врати, една външна и една вѫтрѣшна, чрѣзъ която се съобщава съ ,кѫщата'. Въ занцата се държатъ, кога нѣма килерче, всички домашни покѫщнини: сѫдове, ,хатли', мѣхове сирене, зеле (кисело), пиперъ (армѐя) и др. Занцата служи и за изба, гдѣто еркечани си държатъ виното. Въ ,кѫштата' се намиратъ огнището и единствениятъ прозорецъ на цѣлата зграда, която лѣтно врѣме се освѣтлява отъ вратитѣ, а зимно врѣме отъ прозореца и кумина. Често пѫти, когато и прозорецътъ е затворенъ

съ капака, само нѣкой блѣденъ снопъ слънчеви лѫчи крадешкомъ прониква прѣзъ пукнатинитѣ на капака или отвора на кумина и едва освѣтлява стаята. Вечерь палятъ ,гѫзниче' или много малка ламба. На стѣната срѣщу прозореца, който

Староврѣмска кѫща въ с. Еркечъ.

почнали напослѣдъкъ да строятъ на южната стѣна, понеже тамъ по-добрѣ се освѣтлява стаята, се намиратъ ,ключоветѣ', на които окачватъ котлитѣ за вода, а надъ ключоветѣ ,пулїцъта' за пръстенитѣ ,пїсани' паници и сахани. На сѣверната стѣна на ,кӑштата' е поставено на четири колчета ,бдърчѐ', на което се редятъ ,хӑтлитѐ'. Огнището, което въ найстаритѣ кѫщи е винаги на източния ѫгълъ на ,кӑштата', е доста голѣмо, конусообразно, съ широкъ отпрѣдъ творъ и наведена навънъ стѣна, за да се задържатъ изправено поставенитѣ за горене дървета, които постоянно подържатъ огъня, като изгарятъ постепенно отдолу нагорѣ. Въ врѣме на силнитѣ полски занятия, напр. по жетва, кога нѣма никого въ кѫщи, поставяли нарочно дебели дървета за да подържатъ огъня нѣколко дни. Въобще огнището безъ огънь не било

добрѣ да остава, разкавваше баба Байчевица, но ако изгасне огъньтъ — нищо. Разбира се, че за да се запази тази традиция въ Еркечъ и Гулица и до днесъ сж помогнали обилнитѣ наоколо гори, когато въ селата Чатма, Николаевка и др., гдѣто горитѣ сж опустошени, даже зимно врѣме огъньтъ се гаси въ огнището. Въ Еркечъ и Гулица зимно врѣме кжщата се отоплява направо отъ огнището, а въ тѣзи села за икономия на дърва се строятъ за тая цѣль ‚пѐщи‘, па даже се поставятъ и обикновени печки. Въ поменатитѣ села Чатма, Николаевка, Гюндогду и др. рѣдко или почти никакъ не се срѣща описаниятъ по-горѣ типъ кжща. Въ всички почти колонии на Еркечъ и Гулица около Варненско на мѣстото на тия стари кжщи, построени при самото заселване на селата, днесъ се издигатъ високи, красиви, свѣтли и хигиенични кжщи, които строятъ майстори дрѣновци или трѣвненци. Стѣнитѣ на тия нови кжщи сж отъ камъкъ, отдолу иматъ изба, половината отъ която често служи за хлѣвъ, и сж покрити съ ‚карамиди‘. И тия кжщи иматъ три стаи: ‚килѐрчи‘, ‚кâшта‘ и ‚соба‘ вмѣсто ‚занца‘, само че наредени една до друга, а не една слѣдъ друга, съ по-голѣми и свѣтли прозорци въ всѣка стая. Прѣдъ кâштата се намира ‚прусчето‘, а въ кâштата главниятъ входъ на жилището — огнището, ‚одърчето‘ и кл'ўчув'тѐ. Въ собата пъкъ сж полици за паницитѣ и иконитѣ, и пещьта. Често пжти ‚собата‘ е послана съ дъски. Такива кжщи вече не сж рѣдкость и въ селата Еркечъ и Гулица, гдѣто сжщо тѣ бивать покрити съ ‚карамиди‘ или само на половина съ керамиди и на половина съ каменни плочи. Керамидитѣ се правятъ въ двѣ керамидарници въ Еркечъ, гдѣто се работи отъ 20 години насамъ. Освѣнъ зграда за живѣене, въ прѣдната часть на двора, който е доста обширенъ и има обикновено неправилна форма, се намиратъ и една малка градина за цвѣтя заградена съ високъ плетъ, хамбарътъ, курникътъ и ‚пештâ‘ за печене хлѣбъ. Хамбарятъ е четвъртитъ, издигнатъ отъ земята на четири голѣми камъка и направенъ отъ джбови дъски или плетенъ отъ ‚пâрти‘. Курникътъ е плетенъ, има форма на цилиндъръ, покритъ съ сламена стрѣха. Често курникътъ и хамбарятъ сж слѣти въ една зграда: въ долния и въ горния етажъ обитава пернатиятъ свѣтъ, а въ срѣдния стои житото. Въ такъвъ случай зградата има форма на изправенъ цилиндъръ, плетенъ и добрѣ измазанъ отъ вънъ и отъ

вѫтрѣ съ глина. На задната страна на двора е плѣвникътъ, който се отличава отъ стария стилъ кѫщи само по това, че нѣма куминъ и прозорецъ и че не е обърнатъ непрѣмѣнно къмъ югъ и не е измазанъ съ глина. Тамъ или отъ страна на кѫщата се намира и овощната градина, обикновено засадена съ сливи и орѣхи.

На едната страна на двора, обикновено прѣдната, се намира и кошарата за овци, които тамъ запиратъ, кога ги доятъ или вечерь. Денѣ и зимно врѣме овцитѣ държатъ въ полето и гората по кършлитѣ. Въ „лонгоса' зимува и другиятъ добитъкъ на еркечанитѣ и гуличанитѣ. Говедата се раждатъ и растатъ въ гората, а „хергелѝата" се докарватъ въ село „на харма̀н и па̀к на харма̀н." Понѣкога само стопанитѣ имъ ходятъ да ги нагледватъ и зобатъ. Даже лѣтно врѣме добитъкътъ пасе безъ пастиръ — толкова е обширна мѣрата на с. Еркечъ, което има свои селски (не общински) гори. Слѣдъ освобождението държавата се е опитала да имъ ги отнеме, но безъ успѣхъ. Тѣ съ свидѣтели и съ старитѣ султански фермани. които носили въ Бургасъ да разчитатъ ходжитѣ, запазили границитѣ на старата си обширна мѣра, която се простира на изтокъ до „Градището", на югъ до „Ра̀вни ра̀т" и „Дѣдова-Желѣзова кладенецъ", на западъ до билото надъ долината „Хаджѝ дерѐ", а на сѣверъ до гулишката мѣра. Обширнитѣ наоколо дѫбови гори сѫщо така даватъ добра храна и на свинитѣ, съ които сѫ прочути особно гуличани. Нѣкои отъ тѣхъ иматъ до 100 и по-вече свини, които на есень каратъ по селата да ги продаватъ, или при тѣхъ ходятъ търговци и ги прѣкупуватъ. За да има обаче всѣки еркечанинъ или гуличанинъ толкова много и разнообразенъ добитъкъ, едно е необходимо, — да има и много синове, които не само да пасатъ тоя добитъкъ, но и да го защищаватъ. Кражбата на овци и свини е най-обикновено нѣщо. Крадецътъ почти винаги е извѣстенъ, той е тѣхенъ съсѣдъ, но не го сѫдятъ, а му отплащатъ за едно двѣ: „за̀ем зѐто бра̀тно та̀пкано се вра̀шта". И това връщане винаги лежи върху плещитѣ на синоветѣ, разбира се съ знанието и насърчението на бащата. Ето защо само кога отраснатъ момчетата, които за щастие въ Еркечъ и Гулица не сѫ малко въ всѣко сѣмейство, става възможно и отгледването на добитъкъ. Сѣмейства, които нѣматъ достатъчно момчета, не отгледватъ добитъкъ или

отгледватъ много малко. Така напр. Дѣдо Байчо, който има само единъ синъ, и при това много смиренъ, много тихъ за с. Еркечъ (свършилъ нисше земедѣлческо училище въ Т.-Пазарджикъ), пчелитѣ си е поставилъ въ покрито здание, добрѣ заключени, а овци и свини има много малко. Не всички, разбира се, се хвалятъ съ тая черта на еркечанина. Мнозина и то по-младитѣ и интелигентни съ съжаление и срамъ слушатъ и разправятъ за тия кражби, които се случватъ много често. Дѣдо Мирьо, 80 г., кога си спомняше за послѣдната руско-турска война, съ особенъ хуморъ прибави, че и до сега се намиратъ въ село „руски“ цървули и пастърма отъ краденитѣ тогава отъ обозитѣ и исклани руски волове. Въобще еркечанинътъ по своитѣ кражби е прочутъ низъ цѣла източна България, защото той посѣга често и върху добитъка на доста

отдалеченитѣ села, като откарва повече коне и овци. Но покрай тѣзи свои лоши качества, еркечанинътъ има и твърдѣ много добри, които го правятъ особено симпатиченъ. Той е гостолюбивъ, уменъ, смѣлъ, неустрашимъ и самоотверженъ защитникъ на своитѣ права и свободи. Въ врѣме на селскитѣ вълнения за десетъка прѣзъ 1900 год. авренци и геврeклерци взеха живо участие, а сарѣмусенци отнеха арестуванитѣ безъ вина селяни отъ с. Дуранкулакъ отъ тогавашния околийски началникъ, чиято нетактичность и самомнѣние докараха Дуранкулашката касапница. Освѣнъ това еркечанитѣ се отличаватъ съ рѣдка физична здравина и балканска красота. Тѣ сѫ едри, съ широко и красиво лице, пъстри или черни като вѫгленъ очи, особно у женитѣ, които сѫ много красиви, хубави, яки и стройни. Въ всичкитѣ имъ движения се забѣлѣзва рѣшителность. Мило впечатлѣние правѣха старцитѣ Дѣдо Мирьо, Дѣдо Байчо, Дѣдо Демиръ, Дѣдо Маринъ и др., които на прѣклонна вече възрасть още продължаваха да ходятъ на нивата да женатъ или пиеха въ кръчмата вино и ракия въ голѣмо количество и весели пакъ, здраво стѫпвайки на крака си отиватъ у дома. А Баба Драгуша, майка на 7 сина и

толкова дъщери, на сто и петь годишна възрасть имеше сждове и шетане въ кжщи като млада булка или седнала до огнището предѣше на хурка тънко, като на млади години. При това тя е прѣкарала вече три „бозгуна". На първия била 7 годишна, а на втория 25 годишна и згоденица. „Мнốгŏ т̀еглих, ама ни умр̀ах ут стр̀ах" — търни дӯшо, чернёй кожо!" Тя още хубаво вижда и приказва, но е забравила много отъ прѣживѣнитѣ събития.

Еркечанитѣ се отличаватъ отъ другитѣ селяни още и по облѣклото си, което старинско се е запазило до нѣйде само у женитѣ. Мжжетѣ по-рано сж носѣли тѣсни ‚бѣли гащи', които щомъ можели да се уловятъ и да се опнатъ, не били добри, ‚бѣлъ елекъ' и ‚бѣлъ касакъ' ‚клинчестъ'. Калпацитѣ имъ били сжщо тъй бѣли и много голѣми, съ дълга

увиснала надолу вълна. Тѣзи калпаци наричали ,муканй' и ,текерлеци' и ги приготовлявали сами отъ трижгълни парчета, та горната часть била валчеста и равна като ,тепсйя'. Главитѣ си бръснѣли наоколо, а въ срѣдата оставяли ,пирчāн', на който забождали едно паче перо, наречено ,кукулчĕ'. ,Пирчāна' носили до освободителната война, когаторуситѣ ги принудили да го махнатъ, а бѣлитѣ дрѣхи били изоставили много по-рано. Единъ непъленъ костюмъ отъ старото еркечко облѣкло намѣрихъ въ село Чатма у селянина Стоянъ Дойчевъ,

Старо еркечко облѣкло.

който баща му носилъ, кога билъ младъ. Това облѣкло се състои отъ ,бѣлъ елекъ', ,синь каса'к', който споредъ дўмитѣ на баба Дойчевица се носилъ върху ,бѣлата аба' (елека),

‚черан елек‘, какъвто до скоро сж носили въ с. Чатма, и тъкана риза съ ‚шита‘. Бѣлиятъ елекъ и касакътъ сж много стари и шити съ домашенъ гайтанъ и кълчища вмѣсто съ конци. Въ Еркечъ и Гулица обаче при всичкитѣ си старания не намѣрихъ запазено такъво облѣкло. Сжщото бѣло облѣкло сж носили по-рано и селянитѣ въ селата Копаранъ, Ораманъ, Ахли и др., които и днесъ носятъ напълно еднакво облѣкло съ еркечанитѣ, и селянитѣ въ край-морското гръцко село Баня. Даже въ Еркечъ ни увѣряваха, че въ това село по-скоро ще могатъ да се намѣрятъ тѣзи дрѣхи отколкото въ Еркечъ и Гулица, защото тамъ и по-дълго врѣме сж били носени. Селото Баня, споредъ думитѣ на г. Тодоръ Ташчиевъ, било по-рано българско село, което отъ сетнѣ се погърчило и въ което и до сега били запазени нѣкои роднински имена като лельо, како, бату, а коледнитѣ и свадбенитѣ имъ обичаи били сходни съ българскитѣ. Мжжкото облѣкло днесъ е черно и състои отъ калпакъ, който и днесъ въ Еркечъ и Гулица е сравнително голѣмъ и напомня ‚теверлецитѣ‘; бѣла тъкана риза съ широки ржкави и черни ‚шита‘ по ржкавитѣ, ‚гюслук‘ и ‚врата‘, а въ Чатма и др. вече безъ ‚шита‘; черни вълнени ‚дąнести гащи‘, отъ двѣтѣ страни гайтанени джобове и ‚червена сукница‘. Надъ ризата носятъ ‚гюслук‘ сир. елече безъ ржкави, тъканъ на черни и червени квадратчета или ‚чёран елёк‘ съ кжси ржкави, украсенъ съ джобчета и синь гайтанъ. Такъвъ ‚черан елек‘, но ‚отпрѣдѣ капанąк‘ сж носили по-рано и въ Чатма и др., а днесъ вмѣсто този елекъ носятъ ‚антерия‘ съ ржкави, подплатена съ памукъ и гайтанени копчета (‚бучки‘), — „джаманлия“ (т. е. украсенъ съ ‚чёран‘ гайтанъ и жълта макара). Опасватъ се съ два ‚опаса‘, а отъ горѣ носятъ ‚аба‘, черна или бозова съ черни гайтани, „клинчеста“, по клиноветѣ, напąстрени байрąци съ гайтани и червена сукница‘, на ржкавитѣ ‚кулчąци‘ отъ два ката платъ и черанъ гайтанъ, на срѣдъ гърба яка. На краката си бѣли ‚навуви‘ съ черни върви. За дъждовно и студено врѣме — ‚ямурлук‘ отъ ‚бозоф‘ ‚шаiак‘, съ бѣлъ гайтанъ и ‚гугла‘ или пъкъ ‚каплама‘ отъ черенъ платъ, която всѣки трѣбва да си ушие за свадбата. Прѣди нѣколко години почнаха да си правятъ и кожуси отъ овчи кожи.

Женското облѣкло е по-малко измѣнено и за разнитѣ случаи е различно. Всѣкидневното се състои отъ тъкана риза

съ широки ржкави, по нѣкога съ нашивки, а ако нѣма нашивки, туря се втора, нашита по долу и се казва ‚пŏлй'. Тя се облича въ празникъ и се оставя 3—4 пръста подъ ‚чукмāна' или ‚врāхъмъ' да се вижда. Тия нашивки биватъ различни и носятъ названия: ‚рачӣчки', ‚кŏнуви', ‚главӯчки', ‚рŏйкини', ‚ŏпаки', ‚хӯхлежки', ‚криви ӣзват', ‚гагӯлкитѐ', ‚iѐмешки' и ‚мāшкитѐ'. Надъ ризата обличатъ ‚чукмāн', който се състои отъ ‚поли' и ‚чапак', пристиснатъ подъ гърдитѣ по-горѣ отъ кръста. Чукманътъ е винаги черенъ, а по долу съ бѣли нашивки ‚поли', които сжщо носятъ разни названия: ‚мāлкитѐ свитички', ‚гŏлѐмитѐ свитички', ‚цӣганчита', ‚чѐтири врāха', ‚свѐдени клŏни'. мӣничкитѐ', ‚гулӣшчита' и др. Врахамътъ е дрѣха съ сжщата кройка на чукмана, само че не е черенъ, а червенъ или пъстъръ на черни и червени квадратчета или правожгълници и стегнатъ на кръста. Споредъ боята и тъкането тая дрѣха носи и разни названия, които въ Еркечъ и Чатма не се схождатъ. Въ Еркечъ има врāхъмъ ‚пръстӣлчан', ‚Юрданину пāстрӣлу', ‚Мӣтин'тŏ', стāрŏтŏ āленŏ', Байч'увчин'тŏ', а въ Чатма: ‚пръстӣлчан', ‚пāстар', гюндойскитѐ, ‚личен' (съ едно лице и ярка червена боя), ‚градинчитŏ' (ромбовиденъ), ‚масӯрчан', ‚зелѐнитѐ пāртувѐ', ‚бабчан' и ‚близнāчета' Врахамъ се носѣлъ само при вѣнчаване, а днесъ и въ празникъ. Опасватъ се прѣзъ кръста съ коланъ, тъканъ различно (нàджакъ, угрѝпки, сѝтничъкъ, желти кбри и др.), а отпрѣдъ запасватъ ‚пръстилка', която споредъ пъстрилото си бива: ‚крѝва', ‚бичкѝiата' ‚кŏти стāпки', ‚орамāнска крӣва' ‚шāшāрмāта' ‚дӯпенцата' ‚бала́та' ‚чингѐлитѐ' ‚гутиргички' и др. Зимно врѣме надъ чукмана обличатъ още и ‚кунтохче' — елече безъ ржкави; ‚ентерӣйка' — елече съ ржкави; ‚ентерия' — кжсена дрѣха, шита отъ червена басма и подплатена съ памукъ. Вмѣсто антерия се носи ‚хāрка', нова дрѣха съ кройка на палто съ талия и подплатена. Младитѣ булки носятъ ‚кавадъ' ясночервена антерия и ‚курчи' отъ ‚чѐран вāлнен шāiāк' съ по единъ клинъ или за по хубаво съ по два. Женитѣ ходятъ по-вече боси, но зимно врѣме носятъ ‚калци' (черенъ шаякъ, завитъ надъ глезенчета) или пъкъ чорапи, плетени съ ‚вратѐнан шиш' (дървена доста дебела

Еркечко сѣмейство въ старинско облѣкло.

кука) и ,клēпки' или ,кундури'. Кундури и чорапи обуватъ въ празникъ на хорото и сборовете̂. Но най интересна е горната дрѣха ,кӣча', която лѣтно врѣме се облича направо надъ чукмана, а зимно врѣме надъ антерията или ,хāрката'. Тя е черна, дълга до ,пōлӣтē' дрѣха, на която висятъ черни, дълги усукани вълнени конци — ,ў т вāн с' кӣт накӣтена'. Кичата има много проста кройка. Сѫшити сѫ три плата, като е оставено мѣсто за главата и рѫцѣтѣ. Въ Еркечъ и Гулица кича носятъ всѣки день и зимѣ, и лѣтѣ, и старитѣ жени и момитѣ, па и малкитѣ момиченца, но въ други села около Варненско, колонии на Еркечъ и Гулица, тази дрѣха е вече на изоставяне и се носи само зимѣ, и то отъ по-старитѣ жени. Въ тѣзи села (Чатма, Николаевка, Гюндогду, Гевреклеръ и др.) не се носи вече и черниятъ ,чукман', както и ясночервениятъ ,кавад', а само ,врахам', който тукъ се казва пакъ ,чукман' и ,к̓урчи'.

Главата си покриватъ най-напрѣдъ съ ,шāпка', която се прави отъ червенъ или синь платъ и служи да държи

Майка и дѣца въ ,кйча‘ отъ с. Еркечъ.

косата. Надъ шапката на прѣдната часть на главата връзватъ ясночервенъ, черенъ, синь или тъмновишнянъ платъ — ,вȃла‘, подъ който малко се виждатъ коситѣ. До ,вȃла врȁзват ,лакатниче‘, — тѣсенъ черенъ платъ, нашитъ съ ,сѐнци‘ и, фрулӣни‘. За валата закачатъ ,подбрȁдникъ‘, тѣсенъ платъ, на който сѫ нашити като люспи стари дребни парички, а найотгорѣ връзватъ бѣлъ ,раченӣк‘, който лѣтно врѣме момитѣ пускатъ невръзанъ да виси отзадѣ, а зимно врѣме забраждатъ около главата си. До скоро булкитѣ забраждали главитѣ си съ ,месал‘ — бѣла, дълга до 3 метра кърпа, на края ,узȁпкана‘, и до като сѫ били още млади булки, забождали месаля на кръста, а по сетнѣ на главата. Днесъ съ месаль въ Еркечъ

Облѣклото на момитѣ и женитѣ въ с. Чатма (Варненско).

и Гулица се забраждатъ само ‚бабитѐ‘ (акушеркитѣ) на Бабинъ день.

Въ празниченъ день момитѣ и младитѣ булки кичатъ главата си съ изкуствени и естествени цвѣтя, които въ изобилие накачватъ и кога сѫ лазарки. Облѣклото на лазаркитѣ се отличава отъ празничното облѣкло само по украшенията — прѣдимно на главата. Лазаркитѣ надъ шапката, вала и лакатничето не връзватъ рѫченикъ, а оставятъ главата открита и коситѣ разплетени отзадѣ. На валата освѣнъ подбрадника закачатъ отъ двѣтѣ страни ‚кра̑ишта‘. Това сѫ два тѣсни плата, които се спускатъ по-долу отъ кръста и сѫ нашити съ стари бѣли пари. Отзадъ виси още до петитѣ,

Облѣклото на момитѣ и женитѣ въ с. Чатма (Варненско).

‚кра̥стова̊т пелеш‘ сир. една ‚уйца‘ (ивица) отъ кафяна аба и нашита сѫщо съ синци и пулове. Отстрани се поставятъ двѣ ‚лазарски пера‘, — изработени отъ самитѣ тѣхъ на телъ цвѣтя отъ платъ и синци, а до тѣхъ двѣ петлюви пера, наречени ‚кулӯни‘. До ушитѣ набождатъ подъ подбрадника други двѣ ‚пера‘ отъ синци и двѣ ‚китки‘, сѫщо отъ синци. Най-високо стърчатъ двѣ ‚трёпёрӯшки‘ — купешко издѣлие. На гърдитѣ си накачатъ ‚гирда̊н‘ отъ стари ‚бѐли (срѣбърни) парӣ‘, нашити на черенъ платъ, доста широкъ та покрива цѣлитѣ гърди. Надъ него друго ‚гирда̊нчё‘ отъ ‚бѐли рупове‘ и златни ‚дубли‘, нанизани на връвь. На врата ‚гирданче‘ отъ синци, а на рѫцѣтѣ ‚вра̥хёли‘. Сгоденитѣ моми на

Булки съ месаль отъ с. Еркечъ.

грждитѣ си носятъ още и своя ,нȁниз' отъ ,алтāни', подаренъ отъ сгоденика. Обуватъ се съ, ,кундȕри'. Много отъ тия украшения момитѣ носятъ по сбороветѣ и въ празници на хорото. Въ с. Чатма и др. главата си лазаркитѣ покриватъ съ ржченикъ, коситѣ си заплитатъ на нѣколко ,косоплитки' и носятъ само ,крȁйшта', безъ, ,пȅлеша' и ,голѣмия гирданъ' на грждитѣ. (Посоченото облѣкло на рисункитѣ служи въ сжщото врѣме и за лазарско въ с. Чатма).

Лазаркитѣ ,ходятъ на врȁбница'. Неглавена мома води хорото т. е. лазаркитѣ и се казва ,Боȁнец'. Тя е прѣпасана накрьстъ съ два ,месал'а' и въ ржката си държи дървена брадвичка, вързана съ кърпа. Боянецътъ ,дарѝ старата съ кȁрпа' т. е. мѣта на рамото на майката бѣла кърпа (пешкиръ), въ която даренитѣ ,врȁзват' парȁ или другъ нѣкой

Баби съ месаль отъ с. Еркечъ.

подаръкъ и прибиратъ ‚хазна̀та‘. Ако сѫ въ кѫщата на сгоденика, на сгоденицата даватъ ‚алта̄н‘. Пѣсни се пѣятъ само на младитѣ. Пѣенето е монотонно и лазаркитѣ го придружаватъ съ игра напрѣдъ и назадъ. Ето три такива пѣсни, изслушани отъ Тодора Байчева и Руска Грозева.

На сгоденикъ.

Сиви, грѝви га̄л̥аби кад̥а̀ сти м'а̀тали?
м'а̀т̥али сми м'а̀т̥али из ца̀р'уви до̀ри.
Какво̀ пра̀ви царѝцата? При ца̀р'а на стол съда̄шӗ,
ма̄жка си ро̀жба дарж'а̄шӗ,
ша̄пчица му нѝжеше
іут д'ӗвет ва̄рви алта̄ни,
десӗт̥ата дрѐбен ма̀ргарит.

Облѣклото и украшенията па лазаркитѣ въ с. Еркечъ.

На мома.

Запàли Рàда, Рàдо ле,
Али-бѐіуви кöнâци
и субâшуви чухлѝци.
Изгур'âха, Рàдо мо,
т'ѐхнитѐ б'ѐли кадâни (2)
с' д'ѐвет вâрви алтâни.
Тѝ са на Рàда кâн'аха.
кàн'аха и захâлгаха.
Ни тѐбе, Рàдо, Рàдо л'о
дал' не штѐм да та іулувѝм, (2)
іулувѝм да та іубѐсим
на крѝва крўша хашламâ (2).
Рàда мâйки си дўмаше:
Мʸâле ле, мѝла мʸâйно л'о,
кöгà ма, мʸâле убѐсат,
кöгà дженнâти утстâп'ат,
ма ти мо мʸâле пристапѝ
б'ѐли ми пöли нарадѝ,
крастувâт пѐлеш прикачѝ.

Облѣклото и украшенията на **лазаркитѣ** въ с. Еркечъ.

На момъкъ.

Юна̀к пр'ёз гура̄̈ ва̥рвѐшӗ,
сва̄̆рзана мо̆мӓ во̀дёше,
сва̄̆рзана и укува̀на
с' б'а̀ло й червѐнŏ рѐмъни
и с' зӗлѐнŏ гайта̀ни.
Мо̆ма̄̈та̥ му са мо̀лёшӗ:

Пустѝ ма, пустѝ, мла̀д іуна̀к,
іа̀зи са̄̆м то̀іа, та то̀іа;
на крива̀к ти са̄̆м пѝсана,
на га̀йда ти са̄̆м лѐіана
на ка̄̆рпа̥ ти са̄̆м та̥ка̀на.

,**Коладa**' се празнува много тържествено. Една недѣля по-рано момцитѣ си избиратъ ,**стананик**', въ кжщата на когото прѣговарятъ коледнитѣ пѣсни, и единъ ,**кўдаджия**', който води ,**кудата**' казва ,**благословката**'. Взематъ и едно или нѣколко магарета, които ще носятъ събраното брашно,

яйца, кравайчета и сланина. Прѣзъ нощьта срѣщу коледа тръгватъ съ викове и пѣсни отъ кѫща на кѫща, като почватъ отъ стананика, слѣдъ това при селския ,чорбаджия' и слѣдъ това се раздѣлятъ на ,куди' ,тайфи' и избикалятъ всички кѫщи, като пѣятъ всѣкиму пѣсень.[1]) Съ събранитѣ пари купуватъ вино и всички наедно се веселятъ. Въ тая веселба по нѣкога взима участие цѣлото село. Въ всѣка кѫща пъкъ колятъ свиня, приготвятъ ,кулйчета' и единъ ,кравай', точатъ ,зелници', варятъ жито и всичко това кадятъ на бѫдни вечеръ. Слѣдъ това разкѫсватъ свинята на части. Въ огъня поставятъ пънь да гори цѣла нощь. Момитѣ пъкъ отъ ,пуканки' (царевица) плетатъ ,вј̆ёнци' и ги даряватъ на своитѣ любимци или годѐници. Тѣзи вѣнци често ставатъ причина на раздори и сбивания.

На 1-и януари малкитѣ дѣца ходятъ да сурвакатъ и събиратъ кулѝчита, рошкови и парички. На 2-и януари, „Силиврйюф-день" или „бивулуф-день" възрастнитѣ момци на двѣ куди ходятъ по кѫщитѣ, гдѣто има моми, и изхвърлятъ лайната Въ всѣка кѫща имъ точатъ ,зелници' и имъ даватъ вино. Ядатъ пиятъ и се веселятъ. Слѣдъ това излизатъ на ,мегданя' (хорището) и играятъ ,конската': наловени единъ до други отъ двѣтѣ разни махали се впускатъ едни срѣщу други и се опитватъ да прѣкѫснатъ веригата на противницитѣ си. Въ с. Гулица, гдѣто се делятъ на двѣ махали, горня и долня, тия сборичквания достигатъ до сбивания. На 7-и януари сутриньта се събиратъ въ кѫщата на стананика, момцитѣ приготвятъ кола съ четворки, поставятъ на нея всички старци, които се случатъ тамъ, впрѣгатъ се сами, минаватъ покрай ,дюѓена' (кръчмата) та прибиратъ и тукъ намѣренитѣ старци и ги возятъ до чешмата да ги ,кѫпятъ'. (миятъ имъ лицето). Слѣдъ това събиратъ на едно мѣсто приготвенитѣ отъ окѫпанитѣ ястия и вино и се веселятъ. Тоя день се нарича ,да̀доф-день'. На другия день, 8-и януари, е вече царството на женитѣ — ,бабин-день'. Всѣка булка, която вече е ,добйла', заколва пѣтелъ, точи „зелникъ", взима шише вино и ракия и отива при своята ,баба' (акушерка). Като се събератъ всички булки, слагатъ, нахранватъ се, попийватъ си и тръгватъ по кѫщитѣ. Въ тоя день домакинската

[1]) Нѣкои отъ тия пѣсни съ тѣхнитѣ мелодии и двѣ благословки ще приложа на края на тая книга на „Извѣстията".

работа изпълняватъ мжжетѣ. Тѣ наглеждатъ и дѣцата и не смѣятъ да излѣзатъ по кръчмата. Въ ‚дугѐна‘ често набиватъ кръчмаря и му отнематъ ракията и виното. Сжщата участь постига и мжжетѣ, които се намѣрятъ тамъ. Могатъ да се отърватъ само, ако обѣщаятъ извѣстно количество вино или ракия, за което често се водятъ дълги прѣговори, особно съ кръчмаря. На бабин-день булкитѣ иматъ пълна свобода. Въ тоя день се свършватъ и коледнитѣ тържества, които траятъ отъ 25-и декември до 8-и януари включително и непрѣкъснато.

На Гергьовдень всички колятъ ‚курбан‘, събиратъ се въ черковния дворъ или на зелената морава, попътъ отчита курбанитѣ, обира имъ кожитѣ, женитѣ ‚подазат‘ една на друга, нахранватъ се и се разотиватъ.

Не по-малка тържественость иматъ и свадбенитѣ обреди и обичаи, въ които се запазили много черти отъ старъ произходъ и които сочатъ направо на ония примитивни обществени форми, отъ които се развили днешнитѣ възъ основа на економични, политични и религиозни условия, въ които сж били поставени славянитѣ изобщо и частно българитѣ въ разни врѣмена. Тѣзи обреди и обичаи сж описани доста подробно отъ Н. Поповъ въ М. Сб. кн. XX. въ статията му „Юридически обичаи въ Варненско“, и макаръ събраниятъ отъ мене материялъ да се различава до нейде отъ това описание, различието е само въ нѣкои подробности, прибавени или измѣнени въ по-ново врѣме, а не е отъ сжществена важность. По тази причина не ще повтарямъ тукъ това описание, а ще посоча само до колко драматичниятъ характеръ на тия обичаи наподобява онова, що е ставало по-рано въ дѣйствителность, като ни наумѣва грабването и купуването невѣстата, старото жертвоприношение и култа на огъня и слънцето.

Днешната драматичность на обредитѣ и обичаитѣ у славянитѣ въ врѣме на свадба е останала отъ врѣмето, когато грабването на женитѣ е било токуречи единственото условие за женене та насилническиятъ характеръ на това грабване се смѣнилъ съ военна церемония, която е прикривала грабването невѣстата по взаимно съгласие и удовлетворение на роднинитѣ ѝ чрѣзъ откупъ (вж. Ѳ. К. Волковъ, Свадбарскитѣ обреди на славянскитѣ народи, МСб. III, IV, V, VIII и XI кн.).

Подъ влиянието на економични условия и на религиозни искания тази форма на брака е минала прѣзъ разни фази, докато е стигнала до установената днесъ форма — моногамията. Благодарение на уважението, което иматъ всички почти народи къмъ старината, и на желанието да се придаде по-голѣма тържественость на брачния съюзъ, до наши дни сѫ стигнали много отъ ония обреди и церемонии, които се вършили още отъ деня, когато е почнала и първоначалната регламентация на брака. Въ тия обреди откриваме черти отъ най-ранната исторична епоха, а въ нѣкои случаи и отъ прѣдисторичната — драгоцѣнни останки отъ прѣживѣла култура, напр. за положението на жената. Въ тѣхъ откриваме, покрай литургийно-драматичния характеръ на разнитѣ тайнствени дѣйствия, пѣения, молитви и жертвоприношения, и елементи отъ митологиченъ и символиченъ характеръ.

Всички обреди, както тѣ се извръшватъ въ хронологиченъ редъ въ еркечката свадба, можемъ раздѣли на три: сватуване, годежъ и свадба. И тритѣ тѣзи фази по сѫщината си прѣдставятъ едно и сѫщо нѣщо: симулация на грабването и купуването невѣстата и принасяне жертва. Разликата се състои само въ по-голѣмата или по-малка пълнота на подробноститѣ. Такъво повторение на единъ и сѫщъ ритуалъ до три пѫти споредъ Ѳ. Волковъ трѣбва да се обясни съ по-ранното прѣдварително приврѣменно съжителство, като за опитъ.

Въ сватуването още сѫ запазени черти отъ старата форма на брака — грабването или купуването невѣстата, и култа на домашния огънь и огнище. Още първитѣ пратеници отъ страна на момъка, ,женихлите', които сѫ двѣ жени съ бѣли кѫдѣли и трендафилова прѫчка, въ знакъ на миролюбиви намѣрения, сѣдатъ до огнището и бъркатъ огъня съ прѫчката, а на другия день, слѣдъ като е дадено формалното съгласие, отиватъ вече съ кърпа леблебии, смокини, единъ лимонъ, една ,вала' и единъ ,алтăн', нѣщо което ни наумѣва едноврѣменния откупъ за невѣстата. Ако ли тоя откупъ не помогне, т. е. ако родителитѣ не се съгласятъ да дадатъ момата, тогава грабването става въ дѣйствителность. Момъкътъ устройва ,куда', сир. дружина и отвлича момата. Дружината винаги е въоржжена и въ случай на нужда се защищава отъ гонителитѣ. Такива отвличания ставатъ обикновено въ сборни дни и отъ дружини, които идатъ отъ други села, приготвени

за тази цѣль. Защитници на момата се явяватъ всички нейни роднини па и цѣлото село, което, ако е извѣстено отъ по-рано по нѣкъкъвъ начинъ за това нападение, чака приготвено, а ако ли не, приготовлява се бърже и прѣслѣдва грабителитѣ. Такава кървава сцена била разиграна прѣди десетина години въ с. Чатма, когато били наранени много момци и отъ двѣтѣ страни. Отъ тогава такива похитявания не сѫ ставали. Обикновено похитителитѣ гледатъ да издебнатъ момата, когато не ще бѫдатъ прѣслѣдвани. За да се отбѣгнатъ тия ‚отвличания' на моми, родителитѣ вече рѣдко се противятъ на желанието на дѣцата си. Въ Еркечъ още отъ малки ги оставятъ да се ‚вѫдат', а кога пораснатъ непрѣменно ги сгодяватъ и сгодени се водятъ най-малко една година. Сгодяватъ ги и ги женятъ много млади. Ето такава една двойка.

Годеникъ и годеница отъ с. Чатма.

Грабването и купуването невѣстата е най-добрѣ притворено изразено при сжщинския свадбенъ обредъ, годежа и свадбата, като въведение къмъ които служи сватуването. Годежътъ и свадбата се извръшватъ вече съ пѣсни и игри. Ту ‚зӓлвитѐ‘, ту ‚елхаджӣйкитѐ‘ се явяватъ въ ролята на хоръ, какъвто е имало при старитѣ религиозни церемонии. Момъкътъ се явява съ своята чета — гŏдàритѐ, ‚слугàритѐ‘ — 2, 3 или 9 момъка, върху които лежатъ всички услуги на годата, и бива допуснатъ въ кжщата на момата само слѣдъ като се установи, че годаритѣ сж донесли всичко потрѣбно за годата: една антерия, кундури, една ‚вала‘, ржченикъ, едни чорапи и ‚ник'аф‘ (‚нанизъ отъ алтӓни, врахел и прӓстен‘), а свърхъ това още единъ ‚пакетъ‘ (тютюнъ) за брата на момата, която до туй врѣме стои заключена съ него въ „кӓштата“. Кога я извеждатъ, тя плаче силно. За сжщински откупъ на момата отъ нейнитѣ роднини служатъ подаръцитѣ, що дава момъкътъ или по-вѣрно бащата на момъка на роднинитѣ на момата. Тия подаръци се наричатъ ‚обущва‘ и се изпращатъ съ ‚заложника‘ въ навечерието на свадбата, даже и въ самия день на свадбата. За тия подаръци се водятъ цѣли седмици прѣговори, и достатъчно е нѣкоя дреболия отъ уговореното, особно за нѣкой близъкъ роднина, да не е доставена, и свадбата се разваля. Обаче много често се случва, че отсетнѣ остава да се споразумѣятъ, като задържатъ дрѣхитѣ на булката. Че тия подаръци сж остатъкъ отъ едноврѣмешния откупъ, добили сьотвѣтно съ нуждитѣ на врѣмето и свой особенъ характеръ, показва освѣнъ името на тоя, който ги носи, още и туй, че изгръмяватъ слѣдъ като той тръгне. Годежницитѣ и свадбаритѣ, като хора, дошли отъ далеченъ пжть, биватъ гощавани, макаръ и тѣ да си носятъ ядене. Въ една народна пѣсень, записана отъ Н. Поповъ (Мсб. кн. XX стр. 11), това дълго пжтуване е изразено съ думитѣ, че когато свадбаритѣ отивали за булка, ечмицитѣ сѣяли и вишни и череши цъвтѣли, а като са връщали отъ булка ечмицитѣ жънѣли и вишни и череши зрѣяли. Не само обичаятъ да се заключва невѣстата съ брата си, единствения човѣкъ, който е можалъ да се яви като неинъ защитникъ въ по-ранната епоха на материнството и силно да плаче, кога я извеждатъ, но и туй, че връзватъ двата ѝ пръста съ кърпи, съ която я водятъ, като че ли я теглятъ, сочи на нѣкогашното несъгласие на невѣстата, която

я грабватъ. Въ приготовленията, за да отидатъ у невѣстата, което отиване обикновено става привечерь, врѣме когато и въ старо врѣме сѫ ставали приготовленията за опаснитѣ походи, личи още много добрѣ походниятъ характеръ на това ‚отиване за булката'. Противъ тоя обичай, запазенъ особно добрѣ въ с. Чатма, много пѫти се е противилъ попътъ, но напразно. Тия обичаи лежатъ по-дълбоко въ народната душа, и християнството се прострѣло надъ тѣхъ само като една тънка кора. Кортежа на момъка съставятъ ‚дѐверитѐ', а хорътъ ‚зȁлвитѐ'. Прѣди да тръгнатъ, ‚свѐкъра' събира срѣдъ ‚кȁщти' зетя, дѣвера и зълвитѣ и обърнати срѣщу слънцето ги опасва съ веригата, на която виси котелътъ на огъня — това се нарича ‚побратимяване'; послѣ тръгватъ кѫдѣ слънцето, минаватъ прѣзъ жаръ и се отправятъ у булката. Цѣлата свадба се вози на талиги съ здрави коне, макаръ често булката да е въ съсѣдния дворъ, а носятъ напрѣдъ и байрȁка'. Прѣди да пристигне кортежътъ, отдѣлятъ се двама ‚пребрȁзници', които по-често ездятъ на коне, прѣпускатъ силно и извѣстяватъ че пристига ‚тѐпката свабда'. Въ двора на невѣстата ‚отсетникътъ' (едно момче, зетьовъ роднина) съ ножа си три пѫти удря байрака, като обикаля зълвитѣ — ‚отсича свадбата'. Прѣди това врѣме у невѣстината кѫща се готвятъ да посрѣщнатъ четата на зетя. Невѣстината майка поканва околнитѣ жени; невѣстата за послѣденъ пѫть ‚играе и ходи въ бащини равни дори'. Но неприятелятъ нахлува и вече ще отведатъ момата — ‚срѣдъ двора орѣхъ израстнлъ и се вива, развива, на льаво къмто турцитѣ, на дьасно къмто българтѣ' (Вж. Мсб. 11 стр. XX кн.) Невѣстата едва на третия пѫть се оставя да я забулятъ, а ‚елхаджѝйкитѐ', — нейниятъ хоръ, пѣятъ: ‚не се предавай сестро Хрусиіо на чужди хора да та іобличат с' врахам копринен, да та прьебульат с' алено було" (тамъ 10 стр.). На излизане бащата прѣдава на булката нейния сърпъ и единъ кравай. Заставатъ всички срѣщу слънцето и се разпрощаватъ. Зетятъ пуска въ пазухата на майката една парȁ, като възнаграждение, че е отхранила булката, и тръгватъ. Слѣдъ вѣнчанието булката пакъ не влиза лесно въ кѫщата на зетя и една недѣля ‚гувѐе'. Прѣди да влѣзатъ въ кѫщи, прѣкарватъ младоженцитѣ прѣзъ огънь и изливатъ вода, което напълно съотвѣтствува на доведената отъ чуждо племе невѣста. Слѣдъ една недѣля става отбулването на невѣстата.

Хорътъ влиза въ сѫщинската си роля въ врѣме на свадбата, която се започва отъ понедѣлникъ, но се ,закласява' въ четвъртъкъ. Той пѣе когато замѣсватъ ,медника, и голѣмата пита' въ кѫщата на булката, около която зълвитѣ играятъ ,сключено хоро'; когато замѣсватъ ,руменика' въ кѫщата на зетя; когато обличатъ булката и обръсватъ зетя; когато забулватъ булката и я откриватъ и въобще при всички случаи, гдѣто се извръшватъ свадбени обреди.

Къмъ едноврѣмешното почитане домашния жертвеникъ може би се отнася обредътъ, когато първитѣ женихли разравятъ огъня и когато до три пѫти ,каката' на момъка и една зълва обикалятъ огнището (пещьта). Руменикътъ пъкъ, медениката и голѣмата пита, както и краваятъ, що се носи при годата, не ще да сѫ друго нищо освѣнъ остатъци отъ старото жертвоприношение при подобни случаи. Това показватъ етимологията на думата кравай и разнитѣ тайнствени обреди, които се вършатъ около тѣхъ, напр. ,сключеното хоро' около голѣмата пита, тритѣ или пъкъ деветтѣхъ нощъви, въ които се замѣсва медникътъ и руменикътъ. опѣването чергата, що се постила отдолу, и ситата и др., и пѣснитѣ, що се пѣятъ въ тия случаи, въ които има добри поетични сравнения и сближения на брачния съюзъ съ природата и на разнитѣ лица, тѣхнитѣ чувства и понятия, тѣхнитѣ взаимни отношения съ разни прѣдмети отъ растителното и животно царство (вж. М. Сб. кн. XX, стр. 1—16).

Такава драматичность съ смѣсъ отъ митиченъ и религиозенъ елементъ иматъ и погребалнитѣ обреди. Но тия послѣднитѣ по-вече се подали на влиянието на черквата и сѫ изгубили много отъ това, което може да ни отнесе къмъ старата епоха на езичеството. Като че ли неизвѣстностьта на бѫдещия животъ и страхътъ отъ смъртьта сѫ накарали хората да се оставятъ повече на влиянието на християнството, което тъкмо тукъ се е старало най много да изкорени всичко, що не е било съгласно съ неговата доктрина. Тѣзи обичаи и обреди накратко ще се постарая да прѣдамъ тъй, както ми ги изложи Баба Тодора, акушерка въ с. Еркечъ, която на мнозина е помагала да се прѣселятъ въ вѣчния покой, както пъкъ на други е помогнала да се явятъ на тоя свѣтъ. Най-

много смрътни случаи тя имала отъ ,лŏшата бŏла' — тифусъ или отъ охтика, разбира се като изключимъ тия, които напускатъ този свѣтъ, наситени вече на него. А така постжпватъ по-вечето еркечани. Тѣ живѣятъ между 60 и 100 години, а има нѣкои и до 110—115 години. Баба Драгуша днесъ е 105-годишна. Кога нѣкой се разболѣе отъ казанитѣ болѣсти, не го лѣкуватъ — „нека богъ да го лѣкува". Мрътвеца тутакси събличатъ, умиватъ тѣлото му съ вода, челото му съ вино и го ,миросват' съ ,миро' по челото отъ маслото на запаленото кандило. Слѣдъ това обличатъ го въ ,нова руба'. Женитѣ за тази цѣль запазватъ вѣнчалнитѣ си дрѣхи. Ако ли нѣматъ такива, нѣкои приживѣ си приготвятъ ризата, чукманя и непрѣменно постелката, на която поставятъ мрътвеца. Баби плачатъ и излагатъ живота на покойния. Мрътвеца пазятъ цѣла нощь, да не го прѣскочи котка, кокошка (черна) или куче, за да не вампиряса. Старитѣ най-близки роднини си връзватъ главата съ черенъ ржченикъ и носятъ постоянно въ знакъ на жалейка ,кича', а младитѣ носятъ само ,кича', като оставатъ косата си винаги подъ нея. Шесть недѣли не ходятъ на хоро. Мъртвеца изнасятъ въ ,сандăк', и когато го прѣкарватъ по улицитѣ, женитѣ обръщатъ котлитѣ наопаки и ги затискатъ съ камъкъ. Опѣватъ мрътвеца въ черква. Трима или петмина копаятъ гроба. Кога се върнатъ отъ погребение, прѣдъ прага изливатъ вода, измиватъ си ржцѣтѣ и съ шепа прѣхвърлятъ прѣзъ главитѣ си живъ вжгленъ. Всички влизатъ въ кжщи и сѣдатъ на приготвената вече ,суфрă'. Щомъ издъхне мрътвецътъ, заклаватъ бравче или ,убиватъ' пчела, ако е постъ, и приготвятъ ,курбан'. На ,суфрăта' слагатъ още варено жито, ракия и вино. На третия день ,струват', — ,правятъ суфрă', на която канятъ само тия, които сж шетали — отъ 7 до 9 кжщи. ,Курбăна', нарѣзанъ на кжсове, варятъ въ котелъ, безъ лукъ и пиперъ. Мѣсятъ ,хлѣбъ', ,кравай' и ,прусури'. Като замѣсятъ хлѣба, три жени го грабватъ и го носятъ на ,пĕштă' да се опече въ ,три' синии. Опеченъ пакъ три жени го внасятъ вжтрѣ. Заедно съ хлѣба при всѣка ,суфрă' се пече и единъ кравай, който се казва ,пр̓ъвăрник'. Него разсчупватъ и раздаватъ, още щомъ се опече, на околнитѣ жени заедно съ жито и ракия. Другъ единъ ,прусур'-,архăнгел', се раздава на всички за ,прущинè' Слѣдъ като попътъ отчете софрата, ,прѣкарватъ' най-напрѣдъ ,архангела': една жена

поднася прусурчето, надъ което е поставена една чаша съ вино и малко жито, и всѣки си отчупва една хапка, потапя я въ виното, казва богъ да прости и я изяжда. Останалото вино заедно съ кандилото изливатъ на жгъла, гдѣто е издъхналъ мъртвецътъ, като вѣрватъ, че тайно посѣщава кжщата, а прусурчето раззчупватъ и раздаватъ на присжтствующитѣ. Въ с. Еркечъ вече прѣстанали да приготовляватъ ‚архангел', когато въ с. Чатма редовно го правятъ. Въобще въ Чатма има повече запазени и стари свадбени обичаи. Слѣдъ ‚арахангела', прѣкарватъ ‚вудата' и ‚житутŏ', и почватъ да ‚пŏдават'. Подаватъ на всички присжтствующи ‚кравай', а на попа и женитѣ, които сж прѣоблѣкли мъртвеца ‚прусури'. Кравайтѣ и просуритѣ сж ‚натрўфени' съ жито, смокини, парче захарь, парче лимонъ, протокалъ, ябълка или круша и една запалена свѣщь. Заедно съ прусурчето на попа поднасятъ и плешката, а на другитѣ по една ‚кăрпа', паница или стомна. На най-близкия роднина подаряватъ дрѣхитѣ на мъртвеца. Въ това врѣме, докато трае подаването, ‚черпятъ' съ ракия, смокини и ‚шикĕр'. Слѣдъ това ‚заiăдат' и пиятъ вино въ значително количество. Първъ излиза попътъ, а ако го нѣма, най-старата баба. Вѣрватъ, че който пръвъ излѣзе на първата ‚суфрă' и първъ ще умре, затова на това се рѣшава най-старата жена. Първитѣ три дни не ходятъ на гроба. Слѣдъ това три недѣли ходятъ всѣки день и съ високъ гласъ ‚ривăт'. ‚Суфрă стрўват' все тъй още на деветия день, на 3, на 6 и на 9 недѣли, на 3, на 6 и на 9 мѣсеца, на 3, 9 и на 15 години.

— — —

Гостоприемството у еркечанитѣ е още силно развито. На ‚гŏста' непрѣменно слагатъ да се нахрани, поливатъ му прѣдъ и слѣдъ ядене да се умие и само мжжетѣ сѣдатъ да ядатъ. Въ сборни дни, коледа, сурваки и великдень трапезата не се дига: всѣки гость отъ друго село или отъ сжщото може да иде въ която кжща иска да се нахрани. Ролята на вилушкитѣ изпълняватъ прълститѣ. Слагатъ обикновено 3—4 блюда, най-напрѣдъ ‚зелника' — точено съ сирене, млѣко или друго, сетнѣ кокошка варена, водата на която не употрѣбятъ, и яйца варени въ вода и полѣти съ горещо масло. Лѣтно врѣме ядатъ сирене, кисело млѣко и вмѣсто вода пиятъ разрѣдено кисело млѣко, ‚айран', особно кога нѣма вино. Приготовяватъ една особна ‚манджа' отъ лукъ, пиперъ, картофи,

зелени и червени ,патладжа̄ни' (домати) и др., и всичко това го пържатъ въ масло съ малко брашно и го варятъ съ млѣко. Зимно врѣме слагатъ соленъ пиперъ и кисело зеле или прасъ. Най-добрѣ се хранятъ по коледнитѣ празници, защото въ всѣка кѫща има заклана свиня. Отъ свинското приготовяватъ ,кебаб', ,манджа' съ кисело зеле или картофи, или пъкъ го пържатъ само съ лукъ. Картофитѣ често ядатъ само варени или печени въ ,пешта̄'. По-богатитѣ колятъ ,пастармала̄к' — говедо или ялови овци. Хлѣбъ употрѣбятъ винаги ,пресничàн' т. е. безъ квасъ или съ квасъ, но безъ да го оставятъ да втасва, и го пекатъ въ жарь подъ ,сàджак'. ,Кѝсал л'ап' приготовяватъ само за ,суфра̄'. Въ Чатма обаче зимно врѣме редовно употрѣбятъ киселъ хлѣбъ. За брашно мелятъ обикновено чисто жито, но често го мѣсятъ съ ечмикъ и царевица

,Харман' (вършидба) въ с. Чатма.

(мамули). Царевица, ечмикъ и ръжь сѣятъ по-малко, а всичкото останало пространство сѣятъ съ зимница и пролѣтно жито. За храна на добитъка освѣнъ ечмикъ сѣятъ още овесъ и ,фий'. Искуствени ливади нѣматъ. Сѣтата нива една година оставатъ ,на ӱгар'. Оратъ съ дървени плугове и сѣятъ съ

ржка; женатъ съ сърпове, а вършеятъ съ ‚дикани‘, на които впрѣгатъ волове и коне или пъкъ съ ‚хергелà‘. Въобще земедѣлието е още първобитно. Лозята обработватъ за своя употрѣба.

Въ материялно отношение еркечани и гуличани днесъ сж доста отпаднали. Поради бързото си размножаване, земята имъ става недостатъчна и скжпа, а данъцитѣ тежки. Но най-мжчно имъ е, че имъ запрѣтили гората. Почти всички длъжатъ на ‚земедѣлческата каца‘ и на частни лица, особно на кръчмаря. Въ селата Еркечъ и Гулица още отъ турско врѣме кръчмаритѣ и бакалитѣ сж гърци. Въ Еркечъ има три кръчми, а въ Гулица четири, на една отъ които съдържательтъ е арменецъ. Освѣнъ това има и по единъ ‚праматарски‘ дюгенъ, въ който се продаватъ басми, конци, вълни и разни потрѣби за шевъ, една мутафчийница, една калпакчийница и двѣ керамидарници, единъ калайджия, единъ желѣзарь, нѣколко шивачи домашни и три вѣтърници. Шивачитѣ и желѣзаритѣ повечето сж мѣстни майстори, но по-прѣди, докато се изучатъ еркечани, идвали сж шивачи и други майстори отъ Шуменско, които навѣрно сж помогнали твърдѣ много, за да се промѣни еркечкото облѣкло. Въ села, които сж близо до градоветѣ, има само кръчмари и бакали, които продаватъ и най-необходимитѣ нѣща за шевъ, но въ Еркечъ и Гулица, които сж изолирани та селянитѣ не могатъ да ходятъ често въ близнитѣ градове ‚Въхелὸ‘, ‚Нисѐбар̥‘ и ‚Барга̑с‘ (Анхияло, Месемврия, Бургасъ), още отъ рано се явила нужда да се създадатъ работилници за всички видове занаяти, и първи тукъ се загнѣздили гърцитѣ, като най-близки тѣхни съсѣди. Прѣди 60-тѣ години еркечани сж имали и гръцки попъ, който билъ въ сжщо врѣме и даскалъ и училъ въ построената нарочно за тази цѣль стая при черквата. Но въ врѣме на черковната борба и тѣ поискали български попъ отъ ‚сливенския владика‘, който имъ пратилъ нѣкого си попъ Паисия отъ Габрово. Въ 1871—2 год. пратили пратеници въ Цариградъ съ султанскитѣ фермани, за да искатъ отцѣпването си отъ гръцката черква. Но ферманитѣ по съвѣтитѣ на султанския ‚блѝзан̥‘, който билъ българинъ, не ги дали на султана, защото се бояли, че не ще имъ ги върне. Слѣдъ освобождението съ особна грижа залегнали да възпитаватъ и образуватъ младото поколѣние. Прѣзъ 1880 год. построили селски сегашното училище, което е доста

голѣмо и раздѣлено на двѣ половини, едната за момчетата, а другата за момичетата. Отначало имало и първи и втори класъ и посѣщавали училището всички дѣца, много отъ които сѫ продължили образованието си и по-нататъкъ въ Бургасъ, Айтосъ, Т.-Пазарджикъ и Сливенъ. Така Петъръ Липчевъ, бившъ учитель въ с. Еркечъ, Нейка Липчева, негова жена, Станка Петрова, Кольо Стояновъ, сега секретарь-бирникъ въ общината, и Желѣзко Нейчевъ сѫ свършили V класъ. Послѣдниятъ даже два мѣсеца билъ на западъ да слѣдва по правото. Мнозина пъкъ иматъ второкласно образование, добито въ Еркечъ или въ града. Днесъ обаче училището е празно и не само момичета не го посѣщаватъ, но и момчетата достигатъ едва до второ или трето отдѣление. Покойниятъ Петъръ Липчевъ като учитель е билъ много дѣятеленъ въ туй отношение, и всички младежи, които нему длъжатъ своето образование, съ особна признателность си спомнятъ за него. Въобще еркечанитѣ сѫ възприемчиви, податливи и способни за по-виша култура, но условията, въ които сѫ поставени, и желанието на мнозина да експлоатиратъ тѣхното невѣжество въ политическо и економическо отношение, сѫ причина, че тѣ сѫ останали тъй назадъ въ културно отношение. Много по-напрѣднали сѫ тѣхнитѣ бивши съселяни, колонисти около Варна и Провадия. У тѣхъ се срѣщатъ, както вече споменахъ, и по-добри жилища и по-добра храна, и училището се посѣщава повече. Въ тѣзи села вече половината селяни оратъ съ желѣзни плугове и иматъ по-рационално земедѣлие. Тѣ сѫ по-събудени и въ политическо отношение.

II.

Слѣдъ като накратко очертахъ живота, облѣклото, жилищата и обичаитѣ на еркечанитѣ и тѣхнитѣ колонии по сѣвероизточна крайморска България, пристѫпямъ да опиша и тѣхния говоръ. Свѣдѣния за този говоръ въ нашата диялектоложка литература има твърдѣ малко. Първъ професоръ Милетичъ, както вече споменахъ, въ книгата си ‚Das Ostbulgarische‘ даде кратка характеристика на по-главнитѣ му фонетични и морфологични отлики. Прѣди него Г. Димитровъ (‚Княжество България‘ I ч. 23—24 стр. 1895 год.) съобщи, но невѣрно, че селянитѣ отъ планинскитѣ села Еркечъ, Гулица

и Паницово произнасятъ старобългарскитѣ вокали ъ, ь, и ѫ като *а:* ,пàрво', ,свàрши', ,тàрси', ,дàлги' и др. и че сѫ прѣселенци въ много отдавнашно врѣме отъ Рупчосъ. Ние видѣхме вече, че спомени за подобно изселване между населението не сѫ спазени, поне въ тия села, които азъ посѣтихъ, освѣнъ забѣлѣжката на Илия Кавалджиевъ отъ с. Гюндогду; па и проф. Милетичъ, който говори за изселването на еркечанитѣ отъ роднитѣ имъ мѣста,[1]) не споменува за това първо изселване. При все това между еркечкия говоръ и рупското нарѣчие, което се е простирало навѣрно по-далечъ отъ прѣдѣлитѣ на самитѣ Родопи, има извѣстни сходства било въ звуковетѣ, било въ ударението.

Еркечкиятъ говоръ спада по произношението, което владѣе въ него за ѣ, къмъ източнитѣ говори, като заема срѣдно положение между сѣвероизточнитѣ и югоизточнитѣ по това, че ѣ запазва прѣдъ меки срички своето срѣдно произношение между *е* и *а*, като широко *'ä*, което прѣдъ твърди срички по регресивна асимилация се разширява до *'а*. И по географичното си положение селата Еркечъ и Гулица заематъ срѣдно положение между сѣвероизточна и югоизточна България. Найсетнѣ, ако вземемъ подъ внимание и една морфологична особность, по която проф. Милетичъ дѣли източнитѣ говори на *о*-диалектъ и *ът*-диялектъ, именно споредъ членната форма, що владѣе за мѫжки родъ единствено число, то еркечкия говоръ ще го отнесемъ къмъ втората група, сир. къмъ *ът*-диалектъ или „балканскитѣ говори" (вж. Das Ostbulgarische 146—8, 150 стр.).

Звукове.

1. Ударенъ квантитетъ.

Една отъ най-важнитѣ особности на еркечкия говоръ, спазена почти въ пълна сила само въ този нашъ говоръ, е акцентуванията̀ квантитетъ, т. е. дължина на всѣка ударена сричка. Еркечанинътъ, кога говори, удължава ударенитѣ гласни тъй, като че ли пѣе. За това и говорътъ на тия селяни не е особно бързъ въ сравнение съ другитѣ източни говори. Влиянието на квантитета, както е извѣстно, е твърдѣ разнообразно, и много фонетични промѣни въ тоя говоръ ще си уяснимъ само съ това влияние.

[1]) Вж. „Старото българско население на сиз. България".

Въ старобългарския езикъ е имало квантитетъ на гласнитѣ, който по извѣстни причини се е изгубилъ въ нашия езикъ. Изчезването на стария квантитетъ обаче не е станало изведнажъ, както не ставатъ въобще изведнажъ промѣнитѣ въ езика, а постепенно, съ течението на врѣмето, както всѣка новость, която се прѣдава отъ поколѣние на поколѣние. Въ това си постепенно изчезване стариятъ квантитетъ е можалъ да намѣри послѣдна опора и да се задържи за по-дълго или по-кратко врѣме по старъ навикъ и консерватизъмъ само въ ударенитѣ срички. Че по-рано е владѣялъ квантитетъ въ българския езикъ, се увѣряваме като го сравнимъ съ другитѣ югоизточни славянски езици, съ които той има едни и сѫщи акцентни и квантитетни свойства; нѣщо повече даже: „българскиятъ езикъ е задържалъ (заедно съ сръбския) много по-дълго своя квантитетъ и е произвелъ и нѣкои явления, които човѣкъ не може на други начинъ да си обясни, освѣнъ като приеме, че и въ българския езикъ е владѣялъ едно врѣме оня сѫщи квантитетъ, който е владѣялъ и въ другитѣ славянски езици“ (вж. Б. Цоневъ ‚За ударението въ български езикъ‘ М. сб., VI кн., 30 стр.) — „Квантитетъ и ударение се държали отъ край врѣме, а държатъ се още и сега едно о друго“ (тамъ, стр. 33) Въ много нови езици, напр. нѣмския и францувския, само дългитѣ срички биватъ ударени, а кратките обикновено неударени; въ старитѣ езици сѫщо така ударението е падало винаги върху дългитѣ срички. Въобще отношението между квантитета и акцента е било тѣсно. Такива ударени дълги срички, които сѫ могли да запазятъ това отношение по-дълго, трѣбва да сѫ били ятовитѣ срички, които подъ ударение не само въ нашия говоръ по-силно се отѣгатъ, но и въ други говори, именно въ павликенския и рупскитѣ, въ които е изчезналъ ударениятъ квантитетъ, но които още запазватъ слѣди отъ дължина (вж. ‚Книжнина и езикъ на банатскитѣ българи‘ отъ д-ръ Л. Милетичъ въ М. Сб. XVI—XVII кн., 190 стр.). Тия срички и въ еркечкия говоръ често сѫ подъ ударение и се произнасятъ съ твърдѣ изразително отягане на гласа. Примѣри: м л́а̑ к о, р́а̑ к а, х л́а̑ в - х л́а̑ в а̥, с в а̑ н а̥ с а̥, м́а̑ х - м́а̑ х у в е - м́а̑ х а̥, б р́а̑ г - б р́а̑ г у в е, б р́а̑ с т - б р́а̑ с т у в е - б р́а̑ с т а̥, д р́а̑ н, д́е̑ т и - д́е̑ т и т ŏ - д́а̑ ц а и др. Тукъ спадатъ и много стари ж-срички, и то повече въ едносрични думи, които, въпрѣки източнобългарското правило за

прѣмѣстването на ударението, запазватъ го въ множественитѣ форми, а по-нѣкога и въ членната форма за единствено число. Примѣри: зъ̄п-зъ̄б'тё-зъ̄бạ, дъ̄п-дъ̄буве-дъ̄бạ, кръ̄к-кръ̄гуве (къ̄ргуве)-кръ̄гạ, мъ̄ш-мъ̄жẹ — но: мạжъ̄, дъ̄ш-дъ̄ждуве — но: дạждъ̄, пъ̄п-пъ̄пạ, въ̄жё-въ̄житу, ръ̄кạ-ръ̄ци, но̄ и рạц'ё, въ̄сёница, гъ̄сёницạ, съ̄дбạ (провидѣние), съ̄дбạ (процесъ), връ̄х-връ̄хуве-връ̄ха, р'ёт-р'ёдуве-безр'ёт — но напр. „пу р'ёдъ̄ си" и др. Освѣнъ това много едносложни и двусложни думи, които иматъ първоначално дълга сричка, запазватъ ударението върху нея и въ другитѣ форми, или пъкъ въ множествената форма го прѣмѣстватъ върху дълга сричка. Прим.: женъ̄-жён'т'ё, систръ̄-с'ѐстри, свин'ъ̄-свѝни или пъкъ бр'ъ̀гове, чу̀кове, бика-бѝкуве, хъ̀к-хъ̀кạ-хъ̀куве, лѝсти, ро̀гуве (ро̀г-ро̀гạ), кл'у̀чуве (кл'уч-кл'у̀ча) и др. (вж. М. Сб. кн. VI ,За удар. въ бъл. езикъ' Б. Цоневъ).

По тия ударени първоначално дълги гласни, които подъ защитата на ударението сѫ се запазили или пъкъ сѫ станали дълги, се повели и другитѣ ударени гласни, които макаръ и първоначално кратки и по-многобройни, подъ натиска на аналогията и навика приели сѫщото свойство да се произнасятъ съ удължение. И така слѣдъ изчезването на стария квантитетъ добива вече пълна гражданственость, и то навѣрно прѣзъ срѣднобългарската епоха, новиятъ ударенъ квантитетъ, който отъ своя страна влияе, щото гласнитѣ въ ударенитѣ срички да промѣнятъ своя гласежъ и по-сетнѣ така промѣненъ да го запазятъ за по-дълго врѣме, какъвто е случаятъ съ гласежа на *ъ* (ь) и *ѫ* като *ӑ*. Подобни явления, станали подъ натиска на акцентния квантитетъ, имаме и въ други наши говори. Така напр. въ павликянския и въ рупскитѣ говори, въ говора на банатскитѣ българи и на село Сухо *ѣ* запазва своя старъ гласежъ като ,широко *'ä*'; въ рупскитѣ говори *ѧ* въ началото и срѣдата на думитѣ подъ влиянието пакъ на акцентно-квантитетния натискъ получило тъмния гласежъ на *ъ*, замѣстника и на старобълг. *ѫ*, та по този начинъ съвпаднало и *ѧ* съ този послѣдния (вж. ,Книжнина и ез. на банат. българи', Л. Милетичъ, МСб. XVI—XVII). Отъ тукъ по-сетнѣ въ родопскитѣ говори се развилъ единъ секундаренъ еровъ вокалъ, като застѫпникъ на четиритѣхъ вокала *ъ*, *ь*, *ѫ* и *ѧ*, който въ по-

слѣднитѣ двѣ столѣтия се изяснилъ до *ó*, *ô* и *a* (вж. ‚Фонетични особности на помашкитѣ говори въ Чепино‘ отъ Л. Милетичъ, Псп. кн. 61).

На влиянието на ударения квантитетъ трѣбва да се отдаде и дифтонговиятъ характеръ, що получаватъ въ нѣкои случаи гласнитѣ въ еркечкия говоръ и то всѣкой пжть, когато провлаченето на гласната е особно силно. Така прѣдъ *е*-звукъ отъ *ѣ*, *ѧ*, *ь* и по-рѣдко прѣдъ етимологично *е*, се явява едно консонантно *і* (бⁱѐли, рⁱѐт, сⁱѐнци и др.); прѣд *а* — едно слабо консонантно *у* (напр вуа̂шт́ѐ (вашитѣ), муа̂ле (мале), уо̂ти (оти). По този начинъ гласнитѣ получаватъ донегдѣ подобие на дифтонгъ. Тоя дифтонговъ гласежъ днесъ не е ясенъ въ всички положения, даже въ една и сжща дума, но по-рано навѣрно е билъ и по-силно подържанъ, когато и квантитетътъ е билъ въ пълната си сила. Това се вижда и отъ обстоятелството, че женитѣ и по-ста́ритѣ мжже, именно по-консервативниятъ елементъ, днесъ произнасятъ повече така — съ дифтонги, отколкото младото мжжко поколѣние. Въобще се забѣлѣзва стремежъ, и то подъ влиянието на околнитѣ говори, да се отбѣгватъ тѣзи особности, за които еркечани често слушатъ присмѣхи отъ околнитѣ, благодарение на което и квантитетътъ почналъ да изчезва. Че тоя дифтонговъ характеръ е слѣдствие отъ ударената дължина, може да ни убѣди и *уо̂* за *о* въ помашкитѣ говори по Доспатъ, гдѣто сжщо владѣе ударенъ квантитетъ, макаръ и явление ново, споредъ Б. Цоневъ (‚Диалектни Студии‘, МСб. XX кн.: уо̂ште, уо̂гна, девуойче, дуо̂йда) и дебърското *уо̂* за *о*, споредъ съобщението на студента М. Григоровъ (вж. по-долу въ „Бѣлѣжки върху Малорѣканския говоръ“).

Като се вematъ прѣдъ видъ всички тия фонетични и акцентни свойства на еркечкия говоръ, мжчно можемъ се съгласи съ мнѣнието на професора Цонева (вж. въ Диал. студ. МСб. XX, стр. 12), какво квантитетътъ на тоя говоръ билъ явление ново, модерно, „което нѣма нищо общо съ старитѣ акцентни свойства на българския езикъ, а е настанало дълго врѣме слѣдъ като еркечкиятъ говоръ се простилъ съ сжщинския си квантитетъ“, че „тоя квантитетъ не иде веднага слѣдъ стария, нито произлиза отъ него, а напротивъ стои съ него въ контрастъ“ . . . и че еркечкиятъ квантитетъ „не може и не бива да служи за обяснение на

свойства, които сѫ на сигуръ по-стари отъ него“. Азъ вече говорихъ, какъ на това схващане се противи фактътъ, че тоя квантитетъ сега не се установява, а наопаки постепенно изчезва въ говора на посѣтенитѣ отъ мене села, тъй както е изчезналъ и по цѣлото пространство на българскитѣ говори. Даже не въ всички села, заселени отъ еркечани, е еднакво спазена тази особность, а за нѣкои тя се вижда толкова вече стара, че селянитѣ напр. на селото Чатма се присмиватъ на николаевци, че още „провлачатъ“, макаръ и тѣ да вършатъ сѫщото. Но въ селата Еркечъ и Гулица, които сѫ изолирани всрѣдъ Балкана отъ околнитѣ влияния, тази особность е още добрѣ спазена.

Съ указанитѣ фонетични промѣни не се изчерпва още влиянието на квантитета. Редукцията на гласнитѣ па и на съгласнитѣ въ еркечкия говоръ, явление, което характеризува въобще източнитѣ говори, косвено се дължи споредъ мене пакъ на ударената дължина, макаръ че проф. Б. Цоневъ (Диал. Студ., МСб. XX, 11 стр.) мисли, какво причинитѣ ѝ се криятъ въ „бързото говорене“ на населението въ източна България. Даже и тъй да е, при всичко че еркечанинътъ говори сравнително по-полека, това не противоречи на казаното. Извѣстно е, че сричкитѣ въ една дума не се произнасятъ съ еднаква издишна сила. Ударената сричка е, която задържа най-високата точка на издишната сила и съ това дѣйствува, щото прѣднитѣ и слѣднитѣ слѣдъ нея неударени срички да се произнасятъ съ по-малка издишна сила, сир. по-слабо, значи и по-бърже, поради което и се редуциратъ. Още повече това въ говори като еркечкия, гдѣто ударената сричка, като дълга, изисква двойно по-дълго врѣме за произношението ѝ. Фактътъ, че колкото думата има повече срички въ еркечкия говоръ прѣдъ или слѣдъ ударената сричка, толкова по-силно се явяватъ редуцирани гласнитѣ и обратно, потвърдява горното. Защото издихътъ, излѣзълъ вече съ първоначална сила и стигналъ извѣстна височина, трѣбва да се намали съотвѣтно съ сричкитѣ, за да стигне до послѣдната, която всѣкой пѫть се чува по-ясно отъ прѣдшествующитѣ ѝ неударени срички, даже еднакви съ нея по своята етимологична стойность (напр. ра̊бутъта̥), съ извѣстна още сила. Значи издихътъ трѣбва да се разпрѣдѣли по количеството и качеството на сричкитѣ и да се изговори думата по-бърже нагорѣ и надолу слѣдъ ударената сричка.

А защо почти въ всички западни говори нѣма редукция (въ нѣкои има, напр. тетовския и солунския говоръ. вижъ МСб. кн. XI), тоя въпросъ трѣбва тепърва да се изслѣдва.

Ето и примѣри, отъ които се вижда, че колкото сричкитѣ сѫ повече прѣдъ или слѣдъ ударената, толкова и гласнитѣ се явяватъ по-силно редуцирани. Докато неударенитѣ гласни въ думитѣ съ една сричка прѣдъ или слѣдъ ударената се слабо редуциратъ, не напълно: пȁлĕн, излѐзĕ, м'ȁма̥, ĕдѝн, гŏрȁ, мŏмȁ, сѐлŏ, мȁжĕ, дȁнŏ и др, напротивъ, щомъ думата порасне, потъмняването на гласнитѣ става по-силно, *о* звучи вече като *у*, *е* като *и*, *а* като *ъ* и всички сѫ толкова кратки, че едвамъ се чуватъ или пъкъ изчезватъ: мȁжĕ-мȁжитĕ, сѐлŏ-сѐлŭту, дȁнŏ-дȁн'тŏ, рȁбŭта̥-рȁбтъта̥, вȁжĕ-вȁжитŏ, дȁждŭве и др.; също и съгласнитѣ поради силната редукция изчезватъ. за да стане думата по-кѫса: лàічка, нѐгуŭта и др.

Най-сетнѣ послѣдно влияние на квантитета съзирамъ въ стремежа въ нѣкои едносложни думи да се запазва **неподвижно** ударението на сѫщата сричка и кога станатъ двусложни и трисложни, макаръ по произходъ тая сричка да е първоначално дълга, — свойство, „което е притежавалъ и праславянскиятъ езикъ, като се е запазвало ударението върху една и сѫща сричка прѣзъ цѣлата флексия на думата“ (вж. М. Сб. VI кн. ‚Ударението въ български езикъ‘ Б. Цоневъ), напр.: кȍн'-кȍн'и-кȍн'итĕ, м'ȍс-м'ȍста̥ м'ȍстуве, стȍл-стȍла̥-стȍлуве и т. н. (повече примѣри вж. по-долу).

2. Гласни.

Втора характерна особеность на еркечкия говоръ е тази, че петь старобългарски вокала *ъ, ь, ѫ, ѧ* и *ѣ* въ ударени срички иматъ гласежъ въ основата си еднакъвъ — именно чуватъ се ту като по-широко, ту по-тѣсно *е*, а именно за всѣко *ѫ* и *ъ* (*ь*) се чува звукъ срѣденъ между *е* и *а* и твърдъ консонантъ отпрѣдъ, за *ѧ* и *ь* едно силно омекчено широко неопрѣдѣлено *'е*, а за *ѣ* сѫщо такова *'е* прѣдъ меки срички, докато прѣдъ твърди срички това *'е* се разширява до *'а*. Въ неударени срички тия вокали иматъ различенъ гласежъ: ту слаботъмно *а̥* за *ѫ, ъ* или *ӑ̥* за *ь, ѧ* и *ѣ*, ту *е* (*и*) за *ь, ѧ* и *ѣ*, ту пъкъ *'ъ* или *'а̥* (*а̥*) за *ь, ѧ* и *ѣ*. Освѣнъ това едно широко *ӑ* се чува и за етимологично *а* и етимологично *е*, кога се намиратъ слѣдъ меки съгласни *ш, ж, ч, щ, j, л', р'*.

По тази си фонетична особность ержечкиятъ говоръ прѣдставя интересно и единствено явление въ нашитѣ до сега изслѣдвани говори. Наистина сжщиятъ *ă*-звукъ се чува и въ тетевенския говоръ въ ударени ерови срички, но той е всѣкога кратъкъ.

1. *ж*, ъ и ь. Старобългарската носовка *ж* всѣду въ ударенитѣ срички се застжпя отъ едно широко *ă*, а въ неударенитѣ срички отъ слаботъмно *ḁ*, а често и отъ слаботъмно *ḁ̆*. (з ă̄ п-з ḁ б ă̄, д ă̄ п-д ḁ б ă̄, г ă̄ л ḁ п). Старобългарскитѣ пъкъ вокали ъ и ь отъ рано сж съвпаднали въ единъ неутраленъ еровъ вокалъ, който въ ударенитѣ срички получилъ пакъ гласежъ на широко *ă*, а въ неударенитѣ — на *ḁ*, въ рѣдки случаи и на *ḁ̆*, срав.: д ă̄ ш-д ḁ жд ă̄, с ă̄ н-с ḁ н ă̄, д ḁ ск ă̄, д ă̄ ски. Въ случаи пъкъ, гдѣто ь не съвпаднало съ ъ, било че се намирало подъ влиянието на нѣкоя съгласна, или защото е било въ суфиксни срички, вм. ь се явява едно силно омекчено *е* въ коренни срички, срв. нпр. т'ⁱ ѐнко, т'ⁱ ѐмно, а въ суфикситѣ гласи като обикновено *е*, нпр. ȍв ѐ н, ȍр ѐ л. Това *е* въ суфикснитѣ срички ми се струва да е явление по-ново, настанало подъ влиянието на околнитѣ говори, тъй като въ неударенитѣ суфиксни срички по общото правило и тукъ се явява слаботъмно *ḁ*, както и за ъ (бȍл ḁ н, чѐр ḁ н, сȕкн'ḁ н, т ă̄ ж ḁ н), което не може да бжде редукция на *е*. Въ противенъ случай би трѣбало да има подобна редукция и на етимологично *е*, което се редуцира само въ *и*, но никога не въ *ḁ* или *'ḁ*. Примѣри:

ă за удар. *ж*, ъ и ь; *ḁ* (или *ḁ̆*) за неудар. *ж*, ъ и ь.

а) м ă̄ ш-м ḁ ж ă̄, д ă̄ ш-д ḁ жд ă̄, п ă̄ т'-п ă̄ т'ḁ, д ă̄ п-д ḁ б ă̄, ă̄ г ḁ л' м ă̄ д ḁ р, б ă̄ клиц ḁ, б ă̄ чвъта̥ ис ă̄ хн ḁ ду д ă̄ нȍ, ȍдр'ằза ли в ă̄ - житу, с ḁ нд ă̄ к ḁ ми да з ă̄ мниш, да причȕпи л'ѐд ă̄, ед ѝ н с ă̄ н с ḁ нȕвах, кату с ḁ с ă̄ мналу, да му мѝі ḁ д ă̄ ски т'ё, на ц ằ р ḁ д ḁ штер'ă̄ му вид'ằл ḁ сѝви г ă̄ л ḁ би, гул'ằм с ḁ д гу с ă̄ дили, к ă̄ шт ḁ, г ă̄ ска, г ă̄ ст ḁ гур ă̄, с ă̄ шт, с ă̄ шта, с ă̄ штȍ, к ă̄ с, к ă̄ с ḁ и, к ă̄ сно, м ă̄ ка, м ă̄ чнȍ, цалȕвай р ă̄ к ḁ, ск ă̄ п, п ă̄ т, п ă̄ пк ḁ, с ă̄ бȕт ḁ.

б) душ ă̄, вȍн'ă̄, в'д ă̄, в'д ă̄ т ḁ, глав ă̄ т ḁ, гур ă̄ т ḁ, утȍд ḁ на нѝвъ т ḁ с' кул ă̄ т ḁ, с ḁ лз ă̄, ин ă̄ стр ḁ н ă̄, р ḁ мнин ă̄ т ḁ, н'ѐгув'т ḁ ступ ḁ вѝц ḁ, ин ă̄ дрȕшк ḁ, в'м'ă̄ вид'ѐли, гн ḁ сут ă̄, пич ă̄ л ḁ, изгȕб ḁ, т ă̄ с благусл ằ вц ḁ за кȍлада ли і? с' куп ă̄ с'ằно затулѐн, прет кладн ă̄ т ḁ стȍй в ḁ, д ḁ штѐр'ă̄, пиштир'ă̄, тр ḁ б ă̄, т ḁ г ă̄, д ḁ г ă̄, р ḁ к ă̄ (но и р ă̄ к ḁ).

По нѣкога прѣдъ *ă* прѣдната съгласна се явява омекчена, напр. ш' йда на ч'шм'ăта.

в) булестă, любофтă, завистă, сутринтă (но и сутринăта), вичёртă (но и вёчёрă), прулётă, пёштă, исинтă, солтă, врахтă (връвь), вартă.

г) крадă (1 л. ед. ч.) — крадăт (3 л. мн. ч.), разбёрă-разбёрăт, плётăт, мёла-мёлат, кола-колат, миiат, сăiат, говорат, бодăт, дигат.

д) сăвна са, цăфна, цафти, лăскаф, лашти, 'оти пăхаш (пъшкашъ), пăн', пăстар, штăкло (огледало), зăмам (възьмж) маглă, мазгă.

е) чёран, б'олан, л'есан, м'омак, в'осак, плăмак, 'оган', близан на цăра, стăклан, тăжан, кахăран съдăши.

'е, е за удар. ѣ; *ё, и* за неудар. ѣ.

в) т'енко, т'енка калина, т'емно, тимница, тимничăр, тăмен, д'ен' (но и дăн) лек, л'еф, л'есно-лисининă, овен, орел, оцет, овес, даждец, дребен даждец, злăтен прă-стен, прăзен, срамен момăк.

Въ думата *мьни-чъкъ* ь гласи като *и*: минину, миничак, навѣрно подъ влиянието на устната съгласна *м* и регресивна асимилация на сричката *ни*.

— — — —

Съчетанията *гр, гл* (*ръ, лъ*) се подчиняватъ на общото източнобългарско правило за произношението имъ, и само когато тѣзи срички сж подъ ударение гласятъ ăр, ăл (рă, лă), а кога сж безъ ударение — ар, ал (ра, ла) или пъкъ ăр, ăл (рă, лă) — послѣдното види се по навикъ, по аналогия съ ă въ ударенитѣ срички, сравни:

а) карпач, кăрпа, да си кăрпи клёпкитё; ёдин таргович имал три цувала пăлни; хилада крăсца сн'опи; то са расăрдило, свăрдзали гу, ни мăрда; трăгнало да iоди и варало; пут инă крăчма; ут дăрво на дăрво; гу навăрза на дăлга врăх; на трăнка; навăрвени с'енци; мн'ого бăлхи ва; бăрзи кони; вити стăрги да дуй; ни си чупли прăститё; христуута подрăшка; крăстили детиту; вăлна, гăлта; ут гаркиiа душăл; мăртво прупалзало; слăнцё; млăквам, млакни ва! бăркам, бракни, врăх, пукали пушки врăх

пўшки, на тилки-бурун на врăха гу свăрзали; дăрт, врăзан, врăзан гу закàрали; чёрнŏ гу крăви ублàлŏ; на врăха се качѝ.

Съчетанието чрь гласи чèр, а безъ ударение чир: чèран, чирнёи ми, чирăши, чèрвей, чирвăсал.

ѧ. — Като замѣстникъ на старобългарската гласна ѧ се явява едно *е* съ мекъ консонантъ отпрѣдъ. Прѣдъ това *е*, както и прѣдъ *е* отъ *ѣ*, а по нѣкога и прѣдъ етимологично *е*, се чува често едно консонантно *i*, което му придава характеръ на дифтонгъ. Такова дифтонгово произношение на поменатитѣ вокали най-добрѣ е спазено още въ говора на женитѣ и старцитѣ мѫже, но е вече на изчезване, понеже не се чува въ всички случаи па даже не всѣки пѫть и въ една и сѫща дума. Докато женитѣ и старцитѣ произнасятъ още рⁱèт, мⁱèк, бⁱèли, сⁱèло, сⁱèнци и др., мѫжетѣ говорятъ вече само р'èт м'èк, б'èли, па даже рет, мек бèли, сèло. Когато е безъ ударение това *е* се редуцирва въ *и*, срв. гувидăр', питнàiси. Въ други случаи се редуцира въ ъ: iъзѝк, нар'ъдѝ. Въ глаголнитѣ окончания за 3 л. мн. ч., тамъ гдѣто ѧ се намира подъ влиянието на равнозначни въ синтактично отношение срички съ *ж*, между *ж* и ѧ е станало пълно изравнение по гласежъ и вмѣсто ѧ се чува сѫщиятъ *ă*-звукъ, както и вмѣсто *ж*, само че почти винаги съ мека съгласна отпрѣдѣ.

а) пèт, но пⁱèтак, пидисè, пуглèдах, глèдай, но: гл'ăйш ли дубйтъка (Дѣдо Танасъ), тука гл'èдай ва! защо си гу з'èл? гувèдо, гувидăр'; пил'è, прăсè, кл'èтва, зèт' ièдритè кàмани; б) наръдèни кназè и офицèр'ă; фрⁱèт ни сăм гу гàзил; наi л'ⁱèку i Ангелувъта рàбъта; ⁱуфтрⁱèси гу, прътрⁱèск гу; мнʸŏгŏ, гурⁱèшту; в) мă, тă, сă, но и ма, та, са, чàдŏ, и чèдŏ, кòлада, кòлàдèле, кòладници, ⁱăребичка; г) сидăт, висил'ăт са, iадăт, лув'ăт, искривăт, вартăт, ше ги гŏстăт, ше ги згудăт; д) дèс'ат, дèв'ат, iăзѝк', на iазѝк'а ми сладѝ, iачмѝк', но и ич'мѝцитè, ичмѝк, тамъ ше ги ръдѝ, но ридувè. По-често обаче думата запазва ударението върху първата сричка и тогава се чува рⁱèдуве; ще са наръдăт, прàсита, кўчита, кўчи, зàiак, пàiак, ѝмè, пил'è, гуриштинă. Въ думата iезѝк' се чува и нередуцирано *е* (отъ ѧ) (вж. по-горѣ iазѝк').

ѣ. — Нѣма вече съмнѣние, че старобългарскиятъ гласежъ на ѣ, запазенъ и въ други още говори (въ говора на с. Сухо,

въ павликенския говоръ и родопскитѣ нарѣчия) е билъ едно широко ä, срѣдно между *е* и *а*, съ мекъ консонантъ отпрѣдѣ. Така често звучи *ѣ* подъ ударение и въ еркечкия говоръ, щомъ е прѣдъ меки срички, именно между *е* и *а*, но и по-близу до *е* та ще го отбѣлѣзвамъ ту съ *ĕ* ту съ просто *е*. Прѣдъ твърди срички по регресивна асимилация *ѣ* разширява своя гласежъ до палатално *'а*. Поради акцентната дължина, която най-добрѣ е спазена именно въ сричкитѣ съ *ѣ*, прѣдъ него често се чува и едно консонантно *i*, което му придава характеръ на дифтонгъ и го сближава твърдѣ много съ *'е* отъ *ѧ*. Отъ това послѣдното се отличава, както вече споменахъ, че има по-широкъ гласежъ. Неударено *ѣ* се чува като обикновено *е* или като *ĕ*, само вече кратко. Но има случаи, гдѣто по аналогия на етимологично *е*, нѣкой пжть то се чува и много близо до *и*: дѣча и дичйца. Най-добрѣ неударено *ѣ* спазва широчината си въ членната форма т'ё за мж. и ж. р. мн. ч, нпр. вуълоф'т'ё, кънит'ё и др. Слѣдъ *р* *ѣ* се редуцира въ *ъ*. Срав. напр. а) фл'ёзли уф кащти, нам'ёрили іа, чил'ак, д'ету бирё дев'ат м'ёри вйну, с аршин ни м'ёрён; како са бл'ёшти, пу инно вр'ёмё; д'етитъ ше ианни ва, двёнкит'ё др'ёбни дичйца, с' в'енци ше гу накичат, м'ёсиц, м'ёсчина, пунид'ёлник', пръгазил дèват р'ёки, свёшт', но сврёж, плён плёнили, пеш; б) см'ах, м'ах, в'ара, ватар, фл'ёз, но: флазай, слазаи, б'ал, л'атъ, мнъгу гр'аўве си напраил, ше зам'асат т'астутъ, с' купа с'анъ затўлен, безц'ан камак, др'амка др'ёми, дèват пèшти л'ап, пр'аснъ сирини, д'адъ Жил'азко са пръм'атна, ср'ашта, сн'ак, см'атам, св'атка са, но с'еіа, с'емё, п'еіа, вир'еіа, пил'еіа, чарн'еіа, гувеіа; тр'абам, тр'асак, р'адак, пл'асак, кр'асак, бл'асак. Слѣдъ *ц* се явява и *а*, и то само кога е безъ ударение, като се изгубило и умекчението: инно цадило сирини, пръцадих го, цалўвай рака ва! рака ше цалўваш. Подъ ударение имаме пакъ *е*, *ё* или *'а*: пръцёждай; в) пр'ёт, усв'ен, т'ёзи; кад'а, дубр'а, зл'а, блаз'а; дв'ё крил'ё, на раминё, на кулин'ё, нихт'етё рац'ет'ё; г) изгур'ах, умр'ах, спр'ах, варв'ах, сп'ах; д) дигн'ати (тое) хател, млакн'ати, викн'ати, скъкн'ати, спр'ати кулата, качн'ати, затур'ати каштъта, утур'ати уратата ва, дун'с'ати кътлит'ё, трагн'ати за булката. Въ второ лице мн. ч. на повелител. наклонение *ѣ* звучи по-широко въ посока къмъ *а*, отколкото въ коренитѣ срички и затова вмѣсто

съ ӗ го прѣдавамъ съ ӑ, защото въ много случаи вмѣсто това ӑ даже се чува нѣщо като ᵃа̊ съ характеръ на възходещъ дифтонгъ, но не е дифтонгъ. Срав. напр. іа са мʸа̊лко распустʼᵃа̊ти и ут новŏ са слувᵃа̊ти, стурʼᵃа̊ти мигда̊н іуна̊шки; е) ко̆нитĕ, вʸо̆ловʼтĕ, ра̥цĕтĕ, ка̊штитĕ, нӣвитĕ и т. н.; зо̆рʼĕ, го̆рʼĕ, зӣмʼĕ, лʼĕтĕ, по̆слʼĕ, пудӣрʼĕ, бедӑ: стува̊на бедӑ бедӣли; инно вĕдро̆, дĕча̊ и дичӣца, пĕтĕл, но и питĕл, питлӣ, пĕшко̆м, хо̆дих, дисна̊ му ра̊ка̥ удрʼа̊за̥л лʼĕво̆ му уко̆ извʼа̊дил, про̆лʼе̥т, на̊про̆лʼе̥т; ж) пръс прӑга пръ лʼӑло, пръ но̆сʼат, ко̆іто̆ баʼрʼӑка̥ пръ ско̆чи, инна̊ дрўшка̥ пръ стӣлка̥ да̊ла̥, пръ блʼĕчӣ са̥ с вʼĕнчанʼта̥ пръ мʼа̊на, пръз (д)нӣтʼе како̆ пръ тʼĕглихми, бръзда̊ бръздӣх, стрʼъ ла̊, пръ дӣ нас трӑгна̥, пръ зрʼа̊х са да вӣдʼа̥, пръ прʼĕчи му па̊тʼа̥, пръ пӣрки но̆си.

а. — Поради навика на еркечани да говорятъ съ затворени, ,стиснати зѫби', нѣкои отъ гласнитѣ иматъ по-тъмна боя. Така и гласната *а*, кога е подъ ударение, се произнася при срѣдно отворени уста и доста гърлено. Поради това, тъй да го нарека, дълбоко учленение на *а* и дължината прѣдъ ударено *а* се чува единъ ъ-звукъ, който ще да е остатъкъ отъ нѣкогашния дифтонговъ характеръ и на тази гласна, която е запазила този характеръ днесъ само кога е слѣдъ устни съгласни. Тукъ отъ учленението на устната до това дълбоко учленение на *а* чрѣзъ по-силна лабиализация се получило едно консонантно *у* — такова, каквото се чува и прѣдъ *о* слѣдъ устни съгласни по-често, а въ нѣкои случаи и въ началото на думата. Това дълбоко учленено *ᵃа*, което ще бѣлѣжа съ едно *о* отгорѣ (*а̊*) както го бѣлѣжи и г-нъ Милетичъ, особно слѣдъ гърленитѣ *к, г, х* и *ʸа* слѣдъ устнитѣ *м, в, (ф)* прѣдава на говора особенъ оттенъкъ на грубость, който оттенъкъ е по-силенъ въ говора на гуличанитѣ, отколкото на еркечанитѣ, за които селянитѣ на с. Еркечъ казватъ, че първитѣ ,на дебело я каратъ,' т. е. по-дебело говорятъ. Поради това си учленение *а* слѣдъ твърдопалаталитѣ *ш, ж, ч* и *і* се прѣглася въ *ӑ*: чӑша̥, шӑпка̥, стражӑрʼ, іӑсен, вʼĕнчӑіа̥т и др.

ᵃа и *а̊* за удар. *а*; *а̥* за неударено *а*.

а) мʸа̊ле мо, стӣга̥ си спа̊ла̥ мо; на̥твʸа̊рих кулʼа̊та̥! тиі ше та упла̊ша̥т ва̥, то̆і на врʸа̊тника̥ ги по̆ка̊за̥, ни са извʸа̊жда̥, уф вʸа̊рна мʸа̊лко̆ ра̊бʼта̥ ӣма̥м, тиі са вʸа̊ши

хо̂ра, да̂до̂ мᵞарко̂ си про̂да̂ди кра̂вътъ, ста̂нали тѐхнитѐ мᵞа̂ки. Въ много случаи се чува само едно удължено а̄, даже и слѣдъ устни съгласни напр.: Ива̂не, а̄с ше гу уда̂рʼа, инна̂ уста̂на, три гудйни са измина̂ли, има идйн саа̂т па̄тʼ, са̂вата запйтала, чи са на̂дала нʼѐгувʼта мᵞа̂ика, дѐто̂ бу̂лки платна̂ бѐлʼат, на ра̂мо му гѐгйчка, сла̂вити ли бо̂га дружйна ил са сла̂гати? ца̂рʼ, ца̂рската даштерʼа̂ ка̂зала; в) а̄ за ударено *а* слѣдъ палатали: слуша̂телʼ, слуша̂телитѐ, стража̂рʼ, стража̂рин, за ко̂лку ти е ша̂пката, врʼѐмиту са изʼа̂снилу, на пирча̂на но̂сили куку̂лчи ут па̂чи пиро̂, ча̂шата си йскам, ина̂ книжа̂рница, іувча̂рʼа гу вида̂л, на дʼуга̂нʼа шʼида, тра̂гнали на пича̂ла, скача̂ли да са тру̂пали, пу нʼѐгу ка̂рви тича̂ха, извᵞа̂дили гу на чаршйіата, ши гу вѐнча̂іат. Даже въ неударени срички *а* слѣдъ тия съгласни се чува слабо прѣгласено къмъ *е* и разбира се кратко, та не се забѣлѣзва твърдѣ: чаршйіата, вʼѐнча̂іат, ти какту ма заіа̂дм, іа̂здих, іа̂гне, но и а̂гне; жа̂ба: пак тʼа̂ жа̂ба ималу идин іара̂м абда̂л да іа̂ лʼу̂бил.

е, о, у и *и*. — Етимологично *е* понѣкога е меко и слѣдъ *р́* и *л́* се произнася широко като *ä*, като се приближава до гласежа на *ѣ*: чирʼа̂ши, дирʼа̂ци, Гевлеклʼа̂ри (Гевреклеръ) и др.

Въ нѣкои случаи се чува като ⁱѐ: сⁱѐстри, за̂бʼтѐ му като̂ сⁱѐнци, сʼѐло, сʼѐтнија̂ дѐнʼ, хрʼѐпет.

Неударено *е* се редуцира въ *и*. Само въ думата съла̂м (тур. селʼа̂м) се чува *ъ*.

Ударено *о* се произнася много дълго, поради което слѣдъ устни а понѣкога и въ началото на думата се чува като дифтонгъ ᵞо̂: мᵞо̂жи, ᵞо̂ти (защо), ᵞо̂ганʼ, ма Тᵞо̂нке мо, ᵞо̂рѐх даже и во̂рʼѐх, ᵞо̂штѐ, но: по̂па, со̂па, бо̂к, зано̂сʼат, дуно̄сʼат, но̂штуви, ко̂ш, и др.

Неударено *у* не се различава по гласежъ отъ неударено *о*, което се редуцира въ *у*, както и неударено *и* не се различава отъ редуцирано неударено *е*. Подъ ударение *у* е по-дълго: да замра̂зни ду̂нава, да причу̂пи лѐда̂ да пйіе ву̂да̂, ду̂пенцата, ду̂му̂мнйка, да ста̂ни на джу̂ката му̂ инна̂ па̂пка ко̂лкуту шу̂менскиіа̂ шинйкʼ, да йди в пу̂ста̂ гу̂ра̂, чи са радва и у̂бра̂два и ни дарй ду̂бра̂ да̂ра, бу̂жа̂ мᵞа̂іка бу̂го̂ро̂дица.

Етимологично *и* обикновено не промѣня гласежа си, а само въ ударени срички се произнася съ удължение. Въ думата жувòт, жуф се лабиялизува, но се казва и живот, жиф.

Зѣвъ, йотация, контракция и елизия на гласнитѣ.

Началнитѣ гласни въ обикновения говоръ се йотуватъ по-рѣдко, отколкото въ народнитѣ пѣсни, когато се пѣятъ или даже диктуватъ, което показва, че нѣкога йотацията, за да се отбѣгва зѣва, ще да се е употрѣбяла по-често въ този говоръ. И въ срѣдата на думитѣ йотацията се употрѣбя сѫщо така рѣдко. Примѣритѣ, що давамъ по долу, сѫ само отъ говоримия езикъ. а) Безъ йотация: идӣн, иннà, иннò, бѐши са изiàснилò, уздрà, умрà, ʼòнзи ден', тӣi са òкун'ат, мʼожи да е мòi, утринàта; б) съ йотация: iувтр'ѐси, iѐдри iàбалки, ти iàдѐ ли ва? iòфтина, iàрина, iàгне, но и àгне, iазѝк', iачимѝк' и ич'мик, iедри (собств. име); в) въ срѣдата на думитѣ зѣвътъ се търпи, кога е полученъ чрѣзъ отпадане на интервокална съгласна: устай гу, арāл ше прàй, саàт, вар'àа, но: нѐiа, пуiàт, стуiàт, и стувàт, пувàт.

Поради силната редукция, за която споменахъ вече, кога говорихъ за квантитета, гласнитѣ въ срѣдата и началото на думитѣ понѣкога изчезватъ; често пѫти крайната гласна на думата, слѣдъ която слѣдва друга дума съ начална гласна, се изпуща; много пѫти се изпуща и цѣла сричка, срав. напр. ас 'к'ит та удàр'а (ас кугиту та удар'а), ш'ида на рàб'та, мàж'тѐ, пỳл'нъта (половината), сѐл'ту, ч'шм'àта, ул'вѝл, да та зав'зà (завеза) дув'дѝгу (доведи го), м'ѐс'чинъта, м'àсца (мѣсецътъ), вазлàн'ца влазàн'ца, зан'ца (задница), на грàн'цата, пàн'цата, ш'ида на фцѐ'тѐ, има пàт'ка, дун'сàти, там нàзи кàшта i н'ѐгува (тамѣ онази кѫща е негова).

3. Съгласни.

Произношението на съгласнитѣ е двояко. Едни се произнасятъ меко, други твърдо, споредъ това, прѣдъ каква гласна стоятъ. Меко се произнасятъ съгласнитѣ почти винаги, кога сѫ прѣдъ застѫпницитѣ на *ѣ*, *ѧ* и по нѣкога прѣдъ *е*, *ь*, а твърдо прѣдъ застѫпницитѣ на *ж*, *ъ* и *а*, *о* и *у*. Разбира се че има изключения. Умекчението на гласната отъ прѣдстоеще *ј* минава сѫщо върху прѣдстоещата съгласна. — Въ произ-

ношението на *л* се забѣлѣзватъ три начина на учленение: прѣдно, срѣдно и гърлено. Напр. геврекл'ѐри, лѐн', фл̑а̀заі. — Едно треперливо и доста гърлено учленение забѣлѣзахъ и за *р* въ нѣкои случаи: ра̀б̆та, ра̀но. Съгласнитѣ прѣдъ изчезналото ъ и по аналогия запазватъ силно омекчено произношение: сб̆л', сапу̑н'цува̑л', ко̀н', ца̀р', царву̑л', па̄т' и т. н. — Въ края на думитѣ звучнитѣ съгласни се замѣнятъ съ беззвучни: бо̆к, бо̆п, коренѐш, валѐш, га̀т, ло̀ф, крӣф, пра̀ф, ро̀к, гра̀т, да̄ш, ма̄ш, и др. — Устнитѣ съгласни прѣдъ мекитѣ *е, и, ѣ,* ѧ се произнасятъ срѣдно меко: м'ѐко, б'а̀л, р'а̀зан, п'ѐі, дѐв'ат, но и пѐт, гувѐдб̆. Прѣдъ мекитѣ гласни и другитѣ съгласни се чуватъ съ омекчение: т'ѐмнб̆, т'ѐнкб̆, д'ѐн', но и д'ѐн, д'а̀лан, р'а̀зан. Между двѣ гласни се развило *в:* пува̑, дува̑, стув'а̀не; или пъкъ обратното — отъ *в* се развило *і* (*і* = *j*) запуіа̀даі, гуіб̆ри (говб̆ри), пуіи̇каі (повикай). Отъ *в* прѣдъ или слѣдъ съгласна, която често е и неударена, се развило консонантно *у:* заў̑здих вратата, дура̀тника хо̀дих, чѐркуа, н'ѐгуута систра̄, да ида Ди̇ма да дууда̄ (дув'да̄).

Зѫбнитѣ съгласни *д* и *т*, когато стоятъ прѣдъ меки гласни, се артикулиратъ много меко, като прѣмѣстватъ учленението отъ междузѫбно на долнозѫбно. Въ думата д'ѐти това долнозѫбно д' клони къмъ г', както въ котленския говоръ. Прѣдъ *и* артикулацията на *т'* е прѣмѣстена и се чува вмѣсто *т'* — *ч*: чӣчам (тичам), фчӣчи̇ (птиче), чӣн'а (тиня — каль), чи (ти), а *д* е срѣдно омекчено: хо̀д'их, но: Дими̇тар, Ди̇мчо, гб̆сти, причистѐн, родѐн. И сиблиантнитѣ *с* и *з* се чуватъ съ омекчение почти въ сѫщитѣ случаи, както и зѫбнитѣ: с'а̀нб̆, с'ѐло, но̀с'а, про̀с'а, но̀с'ат, про̀с'ат, во̀з'а и др. — Палаталнитѣ съгласни *ш, ж, ч, л', р', м', н'* запазватъ палаталния характеръ. Въобще разгледванията отъ насъ говоръ се отличава съ доста меко произношение на съгласнитѣ. Но, както вече споменахъ, тази мекость постепенно изчезва и днесъ се чува въ доста случаи двойно произношение.

Замѣна на съгласнитѣ.

Съгласнитѣ често пѫти въ срѣдисловието или началото на думата, било поради слѣдующата съгласна, прѣдъ която стоятъ, или пъкъ по други причини, се замѣнятъ една съ друга.

м и *мн* вмѣсто *в* и *вн*: мисб̆кб̆, мисб̆чина̄, думб̆мни̇к, думб̆мни̇ца, гра̀мнб̆, рамнина̑.

вн вм. *мн*: пŏвна (пŏвн'а), повничё.

ф вм. *в*: л'убŏф, пиштŏф; в'ŏлоф'тё, ивăноф'тё, н'ёгуф'тё (с. Гевреклеръ); фцё (овце) фцăта флёзё уф саiăта, флăзаi.

ф вм. *х*: дŭфам, кугă ф' кавăли дŭфашё, ни б'ах дуфă-дал тук, да дуăдам ли? нŏфче взв'ăди.

н вм. *м*: ни сним (ни сме) били тугива, ни сним тŭка, да идим кънтŭ кăшти, кънту нăс ила.

н вм. *д*: инна (една), дв'ăнни (двадни), тринни, пр'ён-ната пŏлă, утŏд'а си пу плăнне, пуглённах го той сённа, синни, уткрăнна инна фцă, пăнна ŏчум. Това *н* получено чрѣзъ регресивна асимилация отъ *д*, често отпада и се чува само едно *н*: иниiа хора, ина фцă и др.

Изчезване на съгласнитѣ.

Кога говорихъ за зѣва, споменахъ какъ изчезватъ съгласнитѣ между двѣ гласни. Но съгласнитѣ изчезватъ и въ началото на думитѣ и краесловието. Най-често отпадатъ съгласнитѣ *х* и *в*.

х въ началото на думитѣ често се чува като слабъ придъхъ.

х и *в*: удă (вода), ŏдих у вăс, бийл (биволъ), бийлте пу стр'ăата; кŏмŭ с кăпка, кому с'ăпка; ŭбаф, убаёлка снаă имаш, ни тăпч'ăти, ăтел (хотелъ), сал утŏри и за-тŏри, вар'ăа на урŏтŏ, ŏтидуа у кăшти, хăргай плăвата, иннŏ фчичи хрăкна, фани гу ва!

т и *д* отпадатъ въ думитѣ нес (днесъ), нёшен, прăзник, крăсник и въ всички *шт, ст, жд* окончания на думитѣ: дăш, нŏш, пёш (пещь) бŏлёс, милос, рăдос и др.

н въ пăл (плънъ)

ж въ кăi (кăжи-кăи)

i въ дŏда (доiда).

Форми.

1. Падежи.

Като източенъ говоръ и еркечкиятъ е бѣденъ, сравнително съ западнитѣ наши говори, съ архаични останки отъ старитѣ падежни форми. Съ изключение на генералния падежъ за единствено и множествено число, колкото други косвени падежи има запазени, не се схващатъ като падежи, а като

адверблални форми и то употрѣбявани повече въ поетичната, отколкото въ обикновената обиходна рѣчь.

Разбира се, че най-добрѣ сж запазени окончанията на именителния и винителния, които при много имена формално сж били еднакви, а и синтактично се смѣсвали. Азъ ще се задоволя само да изброя по нѣколко имена отъ всѣко склонение.

Именит. пад. един. число: стŏл, рŏп, пŏп, кŏш, кŏн, мăш, дăш, край, рай, водопой, сèлŏ, пŏлè, мŏрè гŏст, гŏспот, ʸŏган, пăт', зет', лăкат', нŏкат, кŏст', чест', пăмет', нŏшт', син, чин, дŏл, вŏл, ден', кăмък, ѝм'ĕ, с'ĕм'ĕ, на вратă ѝ свăрзал безцăно кăмъни, слŏво, нèбо, т'ăло, ухŏ, ŏкŏ, тĕлĕ и т. н.

Винителенъ падежъ въ всички тия случаи е еднакъвъ съ именителенъ и се отличава отъ него само синтактично.

При имената отъ женски родъ, *а*-основи, винит. падежъ се употрѣбя и вмѣсто именителенъ като генераленъ падежъ и окончава, съгласно съ фонетичнитѣ закони на еркечкия говоръ, на ă, кога ударението пада на края на думата, напр.: гŏрă, вудă, зам'ă (земия), душă, жĕнă, дащтĕр'ă и др., а кога ударението не пада на края на думата се чува а, както въ всички источни говори: рѝба, рѝза, сѝла, млăда, бŏгăта, стăіа висŏка и др. Отъ женски родъ сж също и имената, които показватъ мжжки лица, но въ имен. пад. окончаватъ на *а* (*а*-основи): слугă, кахаіă, владѝка, садиіă нпр. еднă слугă; владѝката кăзала; садиіăта усăдила чил'ăка; кĕхаіăта замѝнала из сèлŏ; ѝмала иннă слугă Ванŷшка! Ванŷшка кату си хŏдила из гурăта; млăда вŏівŏда ше стăниш, Вèлкульо, сăвата замѝнала за тŷркия; да хрăни н'ĕгув'та бащă и н'ĕгу-в'та м'ʸаіка.

Зa множествено число сжществува само една обща за всички падежи форма, която за м. и ж. родъ окончва на *и* (*е*) и *ове*, а за ср. р. на *а*, така че остатъци отъ разнитѣ падежи въ именното склонение въ мн. ч. нѣма, срав. окончание *и:* кŏни, дŏри (по рăмни дŏри да іŏдиш); дŏри митĕ, стŏли ръдѝ; снŏпи, крăсци, бйули, мăжĕ, жĕни, чĕркви ŏвци, кŏзи, алтăни, рѝби, рăци, днѝ, нŏшти, кŏсти, зѝми, внŷци, л'ŷди, ŏрли, нèхти, гŏсти, д'укăни, садѝи, смокѝни, чĕрви, дисăги и др. На *и* окончаватъ и прилагателннтѣ и причастията: голĕми, бĕли, богăти, събрăни,

пѝсали и т. н. Слѣдъ числителнитѣ обаче за множествено число служи дуалната форма: дѐс̍ат кѝн̍а, три снѝпа, чѐтири крӑсца и т. н.

При едносложнитѣ имена е прѣодолѣло окончанието *ове*, което неакцентувано се чува увě нѝжувě, стѝлувě, сѝнувě, сва̀тувě, бр̍ӑгувě, вѝлувě, пѝпувě, кмѐтувě, сн̍ӑгувě, бр̍ӑгувě, м̍ѝстувě, л̍ӑбувě, р̍ѐдувě, кл̍ўчувě, дѝлувě, стўдувě, дӑждувě, пръз пѐтрувскит̍ě п̍ѐкувě, пръз гул̍ѐмит̍ě дѐнувě.

Нѣкои имена съ оконч. *ал, ар, нин* и *іа* образуватъ мн. число съ оконч. *'а*, като промѣнятъ рода си отъ мжжки на срѣденъ: овчар-овчар̍а̀, калаіджиіа̀, даскал̍а̀, цигана̀, бакал̍а̀, господа̀, офицер̍а̀ (ца̀р̍а привѝкал генерали, министри и офицер̍а̀); вол въ мн. ч. покрай вѝлвě образува и вѝлва̀; отъ жена множ. ч.: жени и женур̍а̀ и др. На *а* окончаватъ въ множ. ч. и имената, които нѣкога сж имали събирателно значение: друмишта, пӑтишта, чѐрквишта, сѐлишта, грѝбишта, градѝшта, и имената отъ ср. родъ: сѐла, кўчета, момчѐта, дѐча̀ и др. Думитѣ отъ ср. родъ: прасѐ и телѐ образуватъ мн. ч. по м. р.: пра̀сци, тѐлци. Нѣкои думи, по форма мн. ч., въ сжщность сж събирателни имена ед. ч. срѣд. родъ: ист̍ѐгли ѝстру ханджа̀ри, накачѝ бец̍а̀нно ка̀мъни, іутѝди в тӑмно іахӑри (-и = -ě).

Родителенъ падежъ. — Родит. пад. се е спазилъ най-добрѣ при *о*-основи, защото фонетически се е отличавалъ отъ другитѣ косвени падежи. Освѣнъ това и поради аблативното си значение и поради туй, че е почналъ много рано да замѣня винителенъ падежъ при одушевени прѣдмети, той се синкретизувалъ повече отъ другитѣ падежи при изчезването на старото склонение и по този начинъ сталалъ генерална косвена падежна форма, та се употрѣбя и за дателенъ, творит. и за мѣстенъ съ разни прѣдлози. Безпрѣдложната му употрѣба повече се срѣща въ пѣснитѣ и има по-често партитивно значение. Посесивниятъ генитивъ е замѣненъ или съ прилагателно притежателно или съ общата падежна форма съ прѣдлогъ.

Родителенъ безъ прѣдлогъ: ше гу дара̀ дубра̀ да̀ра; наі си іулувѝ сѝв сѝкола, и си іулувѝ дубра̀ кѝн̍а, дубра̀ кѝна хра̀нена; іа̀с катѝ сида̀ на сѝба; каква̀ сӑм лѝва іулувѝла; утипӑл бѐше в полѐ шурѝко лѝва да

лòви; не си іулувѝл 'др'ѐбничка лòва, наі си іулувѝл рȳса руски̇̀на; ут нѐгȍ кāрви тичāха;

Родит. слѣдъ отрицание: за мѐне тȳка кȍн'а н'àма, ти нāмаш ȳма, н'àма сра̀ма.

Родит. слѣдъ числителни: шѐтал ми дѐват гȍдин, с петстòтин жил'àза ȍкувàн.

При одушевенитѣ прѣдмети родителна форма редовно се употрѣбя вмѣсто винителната, но има и обратни случаи: Рàдулчо Бòгдан послуша; Бòгдан м'àіка хрàнила: Радȍіча м'àіка хрàнила, Дòбри Дѝма послȳша, Дòбри іутѝди Дѝма послȳша, Добри іугѝди Дѝма да лувѝ, чи ср'āштна тое наш брàта станани̇̀ка; ѝмаха едногò добрà чов'àка; испрàтиха едногò бол'àрина да видѝ слàвити ли са дружи̇̀на ил' са слàгати пр'ет тас нàша млàда бȍга; ни сним душлѐ на нàша брàта станани̇̀ка.

Родителенъ слѣдъ прѣдлогъ: ȍт Дȍбр'а, чȳтен чòрбаджи; ȍт мегдàн'а се прувѝкна, ȍт стȍла, ȍт кȍн'а пàдна, от д'уг'àна; от бȍга си го ѝмам; по-іунак от Мàрка, от дрàгости вѝка до бȍга, не ти ѝде ȍт раки.

Прилагателно вмѣсто род. притежателенъ: три кàта по-хȳбава отъ цàревата кāшта; цàрската дāштер'а ȍтѝва у дȍма си; отъ бàщинит'ё си палàти; Дòбр'уви дòри напāлни; Кралевичён М'àркȍ да дòди.

Родителенъ притежателенъ съ прѣдлогъ: удàвил на мȍмчѐтȍ аслàна, тѝі ѕѐли да им читāт на свинѐт'ё ȍпàшкит'ё.

Дателенъ падежъ. За дателенъ падежъ се употрѣбя сжщиятъ косвенъ падежъ съ прѣдлогъ на: на цàр'а беглѝк ни плàшта, кàзала на учѝтел'а си, пѝсала на баштā си, М'àркȍ на цàр'а дȳмаше, т'а си на М'àрка дȳмаше, Марѝіка дȳма на цàр'а, дàі кòнчиту на м'āіка си, вѝкай на т'ѐти да дòди и т. н. Въ поезията обаче още се срѣщатъ останки отъ дателни форми безъ прѣдлогъ, но твърдѣ често и съ прѣдлогъ за усилване първоначалната функция на дателенъ падежъ. Тоя дат. особно се спазилъ при лица, на които нѣщо се казва, дава или заповѣдва и др.: Марѝіка дȳма Стувàни, гидѝіа Стувàни дȳмашё, Стув'àн гидѝи дȳмашё, сѐл'ани дȳмат іунàци, м'àіка Стефàни дȳмашё, Стѐфан Иванки дȳмашё и т. н. — М'àркȍ на цàр'у дȳмашё, цàр'а

на М'ӑрку дӯмашё, арӑпче М'ӑрку дӯмашё, Пётрӑна Радӯчку дӯмашё, Стувӑну зулӯм стӑналŏ, Стувӑнум згоденӣцата, Стувӑнум главенӣцата, Ивӑнки главӑ ŏтсёчи, у т'ёікуви, у м'ӑікини на гŏсти ше йди. Безпрѣдложно се употрѣбятъ въ поезията и форми именително-винителни вмѣсто дателни, което добрѣ ни разяснява пѫтя, по който старитѣ дателни форми излѣзли изъ употрѣба. Стёфан Пӑвелчо дӯмашё | Пӑвелчо, мŏіе другӑрче, Ангел тёйно си дӯмашё | мёне са і тёйно дуд'ӑлŏ, гидӣіа дӯма бӑбичка, Вёлку мŏмчёнца дӯмашё, Марӣіка дӯма іувчӑрчё.

Мѣстоименно склонение: тӣі му іа дӑли, кӑзал на т'ӑх хŏра. Вмѣсто пълнитѣ дателни форми на личното мѣстоимение се употрѣбятъ именителнитѣ заедно съ дател. притежателенъ на лич. мѣстоим.: тŏі му бӣли ŏстӑнали три гŏлŏгӑна вм. нему —; ӑс не ми тр'ӑбат парӣ; ӑс ми са стрӯва; ӑс ми са вӣди; ӑс ни ми ŏстӑна сӑрдцё; ӑс нёго ще му дӑм да разбирё.

Звателенъ падежъ при *о-* и *а-* основи запазва старитѣ си окончания *е* и *у*, ала покрай тѣхъ се явява и *о*: Пѐтре, Ивӑне, свӑте, кӯме, Рŏіу, Мӣтку, цӑр'у честити, сӣнко Стоіӑне, кӯче сӣне, жёно, м'ӑле, с'ёстро, т'ёйко, бӯлка мо, м'ӑле мо.

Творителенъ падежъ е запазенъ повече отъ другитѣ косвени падежи и въ обикновената рѣчь като се употрѣбя съ прѣдлогъ или безъ прѣдлогъ съ адвербиялно значение: гӑрбом го носи, пешкŏм ходи, тичишкŏм дŏди, р'ёдом сӑ наръдӣха, заднишкŏм палзӣ, пипнишкŏм рӑботи, вӣком вӣкна и надвӣкна, ти сигӑ гу дарж'ӑши рӑком, мӣрум стŏі де!, изп'ёі сёдишкŏм; тук са п'ёсен ни п'ёі, тук са вӣкŏм ни вӣка; кату Рӑда вӣкнала, гурӑта путрип'ёр'ала, іӯдит'ё ми са изпр'ёли, вчӣченца ŏнем'ёли Рӑдиним іӑсним глӑсŏм.

Съ прѣдлогъ: в' рӑком го даржӣ, пу кӑлкŏм гу жёнали, пу нŏсŏм гу вӑрхали, с' ŏчум да се не вӣждат, с' рӑкŏм да се не фӑштат, из ӣглŏм ӯшŏм да мӣнёш, като ги пӣпна у рӑком; ŏт пӑрвŏм то ше е тӑі.

Мѣстенъ падежъ. Самостоятелно употрѣбениятъ мѣстенъ пад. служи вече като нарѣчие за мѣсто, врѣме, начинъ и др: ср'ёштё, днёс, зŏр'ӑ, вӑтре, плӑнне, зӣме, л'ёт'е, там'ёска, гŏр'е.

Когато има прѣдлогъ, употрѣбя се генералниятъ косвенъ падежъ, а въ рѣдки случаи е спазенъ и стариятъ мѣстенъ падежъ: гȍрна̥ му джу̏ка до нѐби, дȍлна̥ му джу̏ка до зѐми, като сукȍл в' вишинѐ, като рѝба в' да̥лбинѐ, вл'ȁз у в кȁшти, за̥качѝ гу ȍтзȁде, на хаіду̏шкуто сбѝрнини; на пѐтки се услȍвих (м. за врѣме).

Членъ. Паралелно съ генералния падежъ при имената се образувалъ и общиятъ членъ отъ нѣкогашното склоняемо показателно мѣстоимение *тъ*, *та*, *то*, който съгласно съ фонетичнитѣ закони на еркечкия говоръ за м. род. ед. ч. подъ ударение звучи ȁ, безъ ударение — а̥, сир. безъ -т, което изчезнало въ края на думата, за ж. р. подъ ударение тȁ, безъ ударение та̥, за ср. родъ тȍ или ту. Мжж. р.: за̥бȁ, кра̥кȁ, да̥ждȁ, сн'егȁ и др.; безъ ударение: стȍла̥, вȍла̥, кȍна, крав'ȁіа̥, крȁіа̥ и др. Жен. родъ: сол'тȁ, смȁртȁ, сутринтȁ, душȁта̥, мȁца̥та̥ (масата), кȁшта̥та̥, и др. Ср. родъ: с'ѐлуту, прȁситу, вȁжиту... За множ. число мжжки и женски родъ членътъ е т'ѐ: зȁбт'ѐ, жѐн'тѐ, кȍнит'ѐ, стȁит'ѐ, а за срѣденъ родъ та̥: с'елȁта̥, ва̥жȁта̥, каладжиіȁта̥, телѐта̥та̥, ку̏читата̥ и пр.

Влиянието на околнитѣ говори и на книжовния езикъ сж докарали, щото покрай формата *ă* за м. р. ед. ч. да се употрѣбя и пълната форма *ът*: цȁр'ът пувѝкал ѐдѝн учѝтел', и трȁгнали да ѝда̥т у дȍмът му на змѐіа вѐчѐр'тȁ.

2. Глаголъ.

Личното окончание за 1. л. ед. ч. въ сегашно врѣме у глаголитѣ е двояко и то въ зависимость отъ ударението: ȁ подъ ударение, а̥ безъ ударение. Сжщо така и въ 3. л. мн. ч. ȁт и а̥т. Други глаголи окончаватъ на *м* (*-ам* или *-вам*, а слѣдъ *р* и на *-гам*, нпр. намѝргам, свȁргам, растовȁргам и пр.). Срав. нпр.:

бȍдȁ	бѐрȁ	та̥рп'ȁ	хвȁл'а̥
бȍдѐш	бѐрѐш	та̥рпѝш	хвȁлиш
бȍдѐ	бѐрѐ	та̥рпѝ	хвȁли
бȍдѐм	бѐрѐм	та̥рпѝм	хвȁлим
бȍдѐтѐ	бѐрѐте	та̥рпѝте	хвȁлите
бȍдȁт	бѐрȁт	та̥рп'ȁт	хвȁл'а̥т

Като бо̀да̄, тарпа̄ се спрѣгатъ и: завда̄, извѣда̄, нѣса̄, грѣба̄, влѣка̄, паса̄, кува̄, тѣка̄, сѣка̄, скуба, сипа, трѣпа, дира, мажа, стрижа, біїа, граба, далбаіа, плача, гона, говора, пала и др.

Имперфектъ: бо̀дах, бо̀деше, бо̀дехме, бо̀дехте, бо̀даха.

Също така се спрѣгатъ и: берах, тарпах, хвалах.

Аористъ 1 л. бо̀днах, забо̀дохъ, брах (по̀)тарпах, (по)-хвалих. 2 л. бо̀дна, забо̀ди и пр.

Бъдеще врѣме 1. л.: ше бо̀да̄, ше бѣра̄, ше тарпа̄, ше хвала и пр.

Повелително наклонение 2. л. ед. ч.: бо̀ди, бѣри, тарпи; 2. л. мн. ч. бо̀да̄тѣ, бѣра̄тѣ, тарпа̄тѣ, хвала̄тѣ.

Причастия: бо̀л, -ла, -ло; брал; търпал, хвалил, бо̀ден, -а, -о; бран, хвален, -а, -о, бо̀днат, -а, -о.

Условно наклонение: бо̀двам, търпавам.

Глаголи на *м* (*ам, вам, гам*):

Сегашно врѣме: дигам, дигаш, дига, дигаме, дигате, дигат, давам, даваш, дава, даваме, давате, дават.

Окончание *-гам* иматъ глаголи: намаргам, сваргам, расто̀варгам, о̀тваргам, затваргам и др.

Имперфектъ: дигах, дигаше, дигаше, дигахме, дигахте, дигаха.

Аористъ: дигнах, дигна, дадо̀х, дадѣ, купих, купи и пр.

Повелително наклон.: дигни, дигна̄тѣ, даі, даітѣ купи, купа̄тѣ.

Другитѣ врѣмена се образуватъ описателно.

Причастия: м. д. пр. дигнал, дал, купил, м. стр. пр.: дигнат, даван, купуван.

* * *

Спрѣхъ се повече върху квантитета и промѣнитѣ въ фонетиката на говора, защото отъ една страна тѣ засѣгатъ най-съществената часть на езика и се извръшватъ прѣдъ нашитѣ очи, а отъ друга въ тѣхъ се забѣлѣзватъ много отъ ония звукови закони, по които ставатъ новитѣ промѣни въ езицитѣ и отъ които се обуславя живота на говоримия езикъ. Поради новитѣ условия, въ които е поставенъ еркечкиятъ говоръ, въ него сега се извръшватъ доста бърже нови промѣни и то пакъ прѣдимно въ областьта на звуковетѣ. Въ продължение на

30—50 год. еркечани, поставени подъ влиянието на новитѣ условия и околната срѣда, промѣниха и промѣнятъ още както начина на живота си и облѣклото, тъй и говора си. Разбира се, че това не въ всички села става еднакво. Така напр. въ с. Николаевка силно още провлачатъ, а въ с. Чатма се присмиватъ на това. Нѣкои отъ причинитѣ, които прѣдизвикватъ тѣзи промѣни, азъ вече посочихъ, а именно давлението на книжовния езикъ, влиянието на околнитѣ говори и присмѣхътъ на другитѣ селяни, честитѣ сношения на мѫжетѣ съ града, било на пазаря, било пъкъ въ казармата, най-сетнѣ и книжовната рѣчь, добивана въ училището, което се стреми още отъ малки да приучва дѣцата да говорятъ правилно на книжовното нарѣчие. Влиянието на новитѣ звукови закони, сега настѫпващи въ еркечкия говоръ, се показва въ по-краткото произношение на ударенитѣ срички и причинената отъ това промѣна на тѣхния гласежъ и мекость. Въ този моментъ като че ли настава криза въ фонетиката на говора и гласнитѣ иматъ много ирационаленъ характеръ. Тази криза, ако мога тъй да се изразя, въ фонетиката на говора на с. Чатма и въобще на цѣлия говоръ, твърдѣ много ме затрудняваше, кога отбѣлѣзвахъ звуковетѣ, които, както вече споменахъ, даже въ една и сѫща дума отъ разни хора разно се произнасяха. Така напр. неударени ѫ и ъ се произнасяха ту като ằ, ту като ḁ, ту даже като тъмно ъ. Послѣдниятъ ъ-звукъ се чуваше често и вм. ударени юсови и ерови срички, и менъ ми правѣше впечатлѣние изобщо стремежътъ да се избѣгва ằ-звукъ, а вмѣсто него да се произнася ту по-тъмно ту слаботъмно ъ. Въ тази борба, кой звукъ ще надвие още не е извѣстно, но въ всѣки случай отъ развитието на езика до сега въ селата, които азъ посѣтихъ, съвсѣмъ не изглежда, че ще се развие единъ чистъ *а*-звукъ, както въ централнитѣ яснозвучни говори, а по-скоро източно-българското *ъ*, което ще настане подъ влиянието на околнитѣ говори. Такава двойственость и борба има още и въ гласежа на *ѣ* прѣдъ меки срички, гдѣто подъ влиянието навѣрно на причини, указани по-горѣ, гласежътъ на *ѣ* се явява силно стѣсненъ, изравненъ почти съ етимологично *е*, а така се явява и въ неударени срички редуцирано дори въ *и* (**винѐц, дичàта**). Не е чудно, щото слѣдъ врѣме да се изгуби съвършено това широко произношение на *ѣ* прѣдъ меки срички, което се

подържа сега още отъ квантитета, слѣдъ като тоя послѣдния изчезне, така че еркечкиятъ говоръ ще се изравни напълно съ другитѣ сѣвероизточни говори по гласежа на *ѣ*. Наклоненъ съмъ да вѣрвамъ даже, че еркечкиятъ говоръ изобщо въ фонетично отношение скоро ще стигне източнитѣ говори.

Приложение.

Нѣколко по-непознати думи въ еркечкия говоръ.

Арàл' — немà; арàл ни вѝдиш, туі арàл гу знàі чи і нѐгуво.
Вчѝчи — копринена буба.
Вѐш — още.
Гāна — дигамъ, разбуждамъ, кжтамъ: и ас ше та бу̀лка изгāна.
Граница — особенъ родъ джбъ (мешѐ).
Джиренлѝвам — поболявам: з'ѐли вѐке да са джиренлѝват лоз'àта.
Дживзѐта — агнета по една година (шиле).
Драглàр — кжсъ сурово месо.
Дăрл'а са — сърдя се.
Замѝнек — мѣстность около с. Авренъ, гдѣто рогатитѣ змии (зāми) си хвърляли рогата.
Зòр'а — утрѣ
Калѐври — чехли.
Керва се — правя гримаси, кривя се: ни му са кервѝ ва.
Кăчкам — ритамъ съ кракъ, бутамъ съ пръстъ.
Кăрк — лопатата, на която сплѣсватъ хлѣба прѣди да го метнатъ въ пещьта.
Куп'ā — стока: скăпа ти куп'ā да кỳп'ат.
Кутòглав — гологлавъ.
Лумỳвам се — лудувам: не са лумỳвай ва!
Лăш — гора: гăсто лăш нагàзиха.
Моренѝіа — морски вѣтъръ.
Нѝне — сега: ду нѝне щ'ѐше да са скòпòса.
Оти — защо.
Пăздер — остатъкъ отъ калчища.
Паструша — едрата шарка.
Не са пудрăгва — не се мърда: заспàла не са пудрăгва.
Сăд'а — карамъ се: пòсадѝ іòлум бỳлката.
Скòмен — столъ.
Пухнỳшна се — впусна се напрѣдъ да тича.

Трепѐрица — дребна риба.
Ста̄рга̥ — кошара: да вѝи вѝти ста̄рги, да дуѝ бӑло мла̀ко.
Сӑкна іа — дръпна я съ сила и ненадѣйно: кату іа сӑкна, на кон' ду негу іа посадѝ.
Сѝса — стига: стѝга хѐди бе, ше та бѝіе н'ѝкой дѐрдѐ ричѐш сѝса.
Рўба — дрѣхитѣ на булката.
Тал, тѝла, тѝвла — оборъ: чи гу поведи на цѝрскиіа тал.
Хрѝзам — почитамъ: ниі ви хрѝзахмӗ чи дѝдохмӗ.
Хрѐпет — исъхнали буци каль.
Шит'ѐ — шевъ.
Шумартѝсвам — разбутвамъ за караница: сал д'ѐто̆ шумартѝсахте хѐрата.
Чѝгур — безъ уши; чѝгур магѐрӗ.
Чулбўрче — юзда.
Чукѐра — голѣма чука.
Ага̥л — кошара (ста̄рга, ка̥шла̄).

Собствени имена отъ селата Еркечъ, Гулица, Чатма, Карамаиджа и др.

Áнта, Алексѐндар, Атанѐс, Танѐска, Áнгел, Бӑйчо̆, Бӑнко̆, Бѐцо̆, Бѐйка, Бѐіо, Велѝко̆, Вѐлко̆, Вѝда, Ва̄лко, Ва̄рба, Ва̄лчо, Гѝна, Гиргѝна, Гѐрѐн, Грамѐтка, Грѐзи, Дѐна, Димѝта̥р, Димѝр, Димѝра, Димѝтра, Дѝмка, Дѝмо, Дѐбри, Дѐбра, Дѐйка, Дѐйчо̆, Дѐнчо̆, Дѐйно̆, Драгѐн, Драгўша, Дрѐгни, Дрўми, Ѐдри, Ѐньо̆, Жѐко̆, Жѐла, Жӗл'ѐза, Жӗл'ѐзко, Жѐльо̆, Зафѝрэ, Жѐлка, Злѐта, Злѐти, Златѝн, Ивѐн, Ивѐнка, Йѐва, Калѝна, Калўда, Кѐл'а-Кателѝіа̥, Кѝро̆, Кѐіо̆, Кѐйка, Кѐйчо, Кѐльо̆, Кѐнда, Кустадѝн, Крӑстьо̆, Кра̥стѝна, Кўцар, Лѐчо̆, Лѐнка, Лифтѐр, Лѝпчо, Мѝнка, Мѝна, Минѐшка, Мѝрьо̆, Мѝра, Мѝта, Мѝтьо̆, Михѐл, Начо̆, Нѐска, Н'ѐгой (Дѣдо Н'ѐгой), Нев'ѐнка, Нӗд'ѐлка, Нид'ѐла, Нид'ѐлко, Нѐда, Нѐдка, Нѐдьо̆, Нѐнко̆, Нѐнка, Нѐйка, Нѐйчо̆, Пѐіо̆, Пѐтра, Пѐнка, Пѐтьо, Пѐвльо̆, Рѐда, Радѐй, Рѐдка, Рѐіу̥, Рўса, Рўска, Слѐви, Стамѐт, Стѐнка, Стѐньо, Стѐфан, Стѐйка, Стѐйко, Стѐіу, Стоіѐн, Стѐіѐнка, Сӑба, Сӑби, Танѐс, Тѐдор, Тодѐра, Тѐни, Тѐнка, Хрѝсто, Цѐна, Чѐрньо, Янка, Яни.

Говорътъ на малорѣканцитѣ (мияцитѣ) въ Дебърско.

Отъ

Марко Григоровъ.

Българската диялектология ще застане на здрави основи само тогава, когато поотдѣлно, вѣрно и точно бѫдатъ изучени всички нарѣчия и поднарѣчия на цѣлокупната българска говорна область въ свръзка съ историчното развитие на българския езикъ. Само тогава, чрѣзъ обобщаване резултатитѣ, добити отъ всички тѣзи единични изучвания, българскиятъ диялектологъ ще може да начертае вѣрния образъ на днешното състояние на общия български езикъ.

Рѫководенъ отъ желанието си да принеса макаръ и най-малкото камъче за съзиждане паметника на българската диялектология. рѣшихъ да дамъ въ тази си работа нѣколко бѣлѣжки върху бита и говора на родния си край Малà-река въ Дебърско. Бѣлѣжкитѣ си относно женската носия у насъ дължа на нѣколко жени, родомъ отъ Малà-река, които поради несносния животъ въ родното си мѣсто се прѣселиха въ София прѣзъ послѣднитѣ 2—3 години слѣдъ въстанието въ Македония. Въ разговора, който често съмъ водилъ съ тѣзи жени, провѣрихъ знанието си на своя майчинъ говоръ, който никога не съмъ забравялъ и който и днесъ свободно говоря. Отъ обнародванитѣ до сега езикови материяли по нашия говоръ азъ се ползувамъ критически, понеже въ много отношения въ тѣхъ криво е прѣдадена фонетиката на говора. Въ особно приложение къмъ тази работа ще се постарая да укажа на всички фонетични недостатъци въ езика на тѣзи обнародвани материяли, като вѣрвамъ, че съ тѣхъ ще принеса полза на мнозина които се интересуватъ и които нѣматъ ясенъ погледъ върху този говоръ.

Ще се помжча да дамъ едно разграничение на областьта въ която се говори малореванското поднарѣчие и да упомена селата на тази областъ.

Малà-река спада въ Дебърско. А що наричаме Дебърско, ще опрѣдѣля съ думитѣ на Л. Димитровъ:[1])

„Подъ Дебърско, което е населено съ българи-християни и българи-мухамедани (помаци), трѣбва да разбираме само Горно-Дебърската каза и Джерновишката, които се състоятъ отъ околиитѣ: Пòле, Джȳпа, Голò-Брдо, Дрѝмколъ, Горнà-река и Долнà-река или Големà-река и Малà-река . . . Мàла и Голѣмà-река сс простиратъ по двѣтѣ страни и по цѣлото течение на рѣката Рàдика, притокъ на Дримъ, като се почне отъ изворитѣ ѝ та се свърши малко по-горѣ отъ мѣстото, гдѣто тя се влива въ Дримъ при Спилския мостъ, близу до гр. Дебъръ. Горнà-река заема горното течение на Радика, а Долнà-река — долното“ (стр. 263.).

„На Гòрна и Долнà-река границитѣ сж: на изтокъ Кичевско, на западъ — върховетѣ на Кѣрчинъ (клонъ на Корабъ), на югъ — Пòле и Джȳпа, на сѣверъ — Гостиварско“ (Ib. стр. 265).

Самата Малà-река споредъ моитѣ свѣдѣния състои отъ слѣднитѣ села, въ които се говори чисто миячки[2]) говоръ. Ще прѣдамъ названията на селата точно, както ги изговаря самото население, което живѣе въ тѣхъ, за да се поправятъ всички досегашни грѣшки въ това отношение.

Гàличникъ (най-голѣмо миячко село), Рòсови, Сѐлце (Ревà-Селце, за разлика отъ Джупа-Селце, което лежи въ долината на р. Дримъ), Трѐсонче (подъ влиянието на арнаȳтитѣ нѣкои криво го изговарятъ Трѐсанче), Лаворòполе (при бързото изговаряне, подъ влияние на слѣднитѣ двѣ срички се чува Лоsорò-поле), Ȯсой, Гàри, Сȳшица (най-старо и най-западнало миячко село) и Ѐхловецъ (въ Кичевско) — чисто християнски села. Говорътъ на изброенитѣ до тука села съ изключение на говора на послѣдното познавамъ по собственъ слухъ, понеже Тресонче е родното ми село, а съмъ билъ и съмъ и сега, както казахъ по-горѣ, въ постоянно сношение съ селяни и селянки и отъ другитѣ съсѣдни нему села. А нашинци

[1]) „Кратки етнографски бѣлѣжки за Дебърско съ огледъ към говора на тоя край“ въ „Извѣстия на слав. семинаръ“, год. I, 1905, София.

[2]) За това название по-долѣ ще стане дума.

сѫ ми разправяли, че и въ слѣднитѣ безъ турци села се говори сѫщо както у насъ и се носи сѫщата носия. Тѣзи села сѫ: Долно (или по право Дл̊но) Мелнѝчани, Горно-Мелнѝчани и Горно Косо̀врасти. Къмъ Мала̀-река спадатъ и: Длно-Косо̀врасти, Я̀нче, Трѐбишча и Бѝтуши — съ смѣсено християнско и мохамеданско население.[1])

О̀свѣнъ споменатитѣ до тука села, въ които се приказва по малорекански, има и други заселени мѣста (колонии) отъ малореканци, главно отъ Га̀личникъ, Ла̀зорополе и Трѐсонче, въ които владѣе до толкова, до колкото не е повлиянъ отъ съсѣднитѣ диялекти, сѫщиятъ говоръ. Тѣзи колонии сѫ: Кру̀шово (Битолско), Папра̀дишча и О̀реше (Велешко) и Смѝлево (Битолско). Прѣселението на мияцитѣ въ тѣзи колонии е станало прѣди 150—200 години и несъмнѣно е, че въ продължение на толкова години подъ влияние на съсѣднитѣ говори тѣхниятъ езикъ е прѣтърпѣлъ значителни промѣни, и би било твърдѣ интересно да се изучатъ тѣ, защото ще се види, какъ едно нарѣчие може да влияе върху друго.

Относно Мала̀-река и нейнитѣ села до сега сѫ писали мнозина,[2]) и нѣкои отъ тѣхъ криво сѫ прѣдали названията на извѣстни села, може би не по тѣхна вина, а по вина на разказвачитѣ. Напр. Д. Мариновъ криво е прѣдалъ имената на слѣднитѣ села: Трес*а*нче вм. Трѐсонче,[3]) Р*ао*соки вм. Ро̀соки, О̀со*и* вм. О̀со*й*, Г. и Д. Мел*и*ѝчани вм. Мел*н*ѝчани, Бито*ше* вм. Бѝту*ши*, Круш*е*во, вм. Крушово, Ор*ж*ево вм. Оре*ше*, Лазоро*полъ* вм. Лазоро̀-поле („Трудъ“ VII, 861, бѣл. 1).

У Верковича напр. Лаз*а*рополе вм. Лаз*о*рополе, Трес*а*нче, Р*ао*соки вм. Трѐс*о*нче, Ро̀соки; *В*итуши вм. *Б*ѝтуши, Ек*л*овецъ, Па*прадище* вм. Ѐ*х*ловецъ и Папра̀ди*шча*, См*ил*ово вм. Смѝ*ле*во (8 стр.).

---

[1]) Ето какъ опрѣдѣля границитѣ на Мала̀-река М. В. Веселиновиѣ въ сръбското издание „Братство“ за 1901 год.

„Мала Река, тај чисто мијачки планински крај, на јужним огранцима планине Шара, кроз који протечу или јасније речено сливају се с планина речице: Тресонечка, Селечка, Росочка, Сушичка, Лозоровска у Гарску, па ова са осталима у Тресонечку, и за тим даље примивши и Осојску, све те речице сливши се уједно, утечу у Радику или Реку спрам села Скудриња с леве стране њене више села Косоврасти, а повише ових речица слива се и Галичка у Радику. Цео тај крај има свој карактерни тип: и у језику, и у оделу, и у занимању“ (стр. 452—453).

[2]) Д. Мариновъ, „Трудъ“ VII, 861; Ст. Верковичъ, Описание битътъ на македонскитѣ българе 7 и 8 стр.; В. Кѫнчовъ, Македония, Етнография и Статистика 263, 1900 г.; Д. Димитровъ. Кратки етногр. и пр. 263, 1905 г., София; М. В. Веселиновиѣ, въ „Братство“ 453, 1901 г., Бѣлградъ.

[3]) Жителитѣ му се казватъ тресо̀нчани, а не треса̀нчани, както и тѣзи на Лазорополе — лазо̀ровци, а не лаза̀ровци, лазоро̀полецъ, а не лазаро̀полецъ.

У Л. Димитровъ — Г. и Д. Косѐврас*и* вм. Косѐвра*сти*, Ла*за*рѐполе[1]) вм. Лазоропѐле (263 стр.), Гàр*е* вм. Гàр*и* (264). М. Веселиновић е записалъ най-добрѣ названията на селата съ изключение на Лозорополе, което както обясних, само при бързъ изговоръ се произнася така, а при бавенъ — съ *а* слѣдъ началното л. Сѫщо би могло да се каже и за Сми*љ*ево, което не се произнася съ толкова меко љ, каквото е сръбското љ, а съ малко по-твърдо. А за Е*х*ловецъ ще кажа, че се чува и съ х и съ ф (454, бѣл. 2).

Поминъкъ, жилища и носия.

Околното население нарича жителитѣ, които живѣятъ въ малореканскитѣ села, съ племенното име мияци, а пъкъ послѣднитѣ именуватъ това население, което живѣе въ Кичевско, Битолско, Прилѣпско и Велешко, съ названието бр̥сяци. Сами малореканцитѣ не се наричатъ съ името мияци, което даже не обичатъ и да чуятъ. Особно неприятно имъ става, когато бърсацитѣ ги подигравать съ фразата: „миѝчища нищоѐрчища", (т. е. мияци, които въ нищо не вѣрватъ, или пъкъ въ лошо вѣрватъ), — фраза, която въ днешно врѣме нѣма никакво значение, но която сигурно крие въ себе си нѣкакъвъ историченъ смисълъ. Сами миiацитѣ се наричатъ рѐканци (по името на р. Рàдика, която отъ изворитѣ ѝ до село Скудриньe тѣ зоватъ Река, а отъ тамъ до вливането ѝ въ р. Дримъ гражданитѣ дебранци я наричатъ Рàдика) или пъкъ рекалиiи по турското название на тѣхната каза.[2]) Верковичъ въ цитуваното съчинение мисли, че това име произлиза отъ обичая на мияцитѣ, възведенъ до фанатизъмъ,[3]) да се държатъ чисти и въ облѣкло и въ отношение спрѣмо околнитѣ си съсѣди (9 стр.), обаче менѣ по-вѣрно се вижда обяснението, което дава Л. Димитровъ (стр. 267), като го докарва въ свръзка съ първоличното мѣстоим. мн. ч. миiе, което тѣ употрѣбятъ вм. ние, толкозъ повече, че имаме и други славянски народи, които носятъ имена по произношението на извѣстни думи (чакавци, кайкавци, щокавци, хохлѝ и др.).

[1]) Тъй го изговарятъ, само когато си спомнятъ, че произлиза отъ Лазаръ — собств. име.

[2]) Вж. у М. В. Веселиновић, стр. 455.

[3]) На стр. 16 Верковичъ смѣта името мияци („мие яки сме") като равнозначно съ ἀριστοκράτης — аристократъ.

Міяцитѣ[1]) сир. жителитѣ на Малà-река сж били прѣди 50—60 год., па отъ часть и сега сж (особно Галѝчани) изключително **пастирско и кираджийско** племе. Главниятъ имъ поминъкъ състоялъ въ развъждане многочислени стада овци и голѣмо число ергелета и товарни коне, по-малко говеда и и кози. За тѣхното отглеждане лѣтно врѣме главенъ източникъ сж били обширнитѣ планински пасбища, обрасли съ хубава трѣва. Есенно врѣме, още прѣди настжпването на ужасната планинска зима, която върлува всѣка година въ този край, притежателитѣ на стадата, така нареченитѣ **к'еяи** (кехаи), потеглятъ съ тѣхъ и съ многобройнитѣ си овчари къмъ югъ — именно въ Солунско поле, гдѣто, почти не фаща зима и гдѣто прѣстояватъ до нà пролѣть (Гюргйовдень обикновено), когато пакъ се връщатъ у дома си. Това тѣхно пжтуване на югъ и обратно на сѣверъ всѣкога бива придружено съ голѣми опасности отъ страна на разбойнишки банди отъ арнаути и башибозуци, които забиратъ отъ стадата часть овци, крадатъ и коне, па даже и хора убиватъ.

Въ онова врѣме почти всѣка кжща е имала, па дори и най-сиромашката, по 50—60 главъ овци и по единъ или два коня, а пъкъ имало е богати кеяи, които сж били господари и по на 8—10 хиляди глави овци и на 100—150 коне.[2]) Покрай по-голѣмитѣ села по планинитѣ, край хубави и широки пасбища, край голѣми планински извори сж били издигани така нареченитѣ **бачила** (бачии), гдѣто е ставало стриженето и мълзенсто на овцитѣ, а край тѣхъ имало голѣми огради — **трла**, за прѣнощуване на стадата. Отъ тамъ въ селата докарвали вълна, сирене, масло, млѣко, извара, каймакъ, кожи, месо — нѣща, съ които и най-бѣдната кжща разполагала изобилно, така че сиромашия въ днешния смисълъ на думата за тѣхъ е била непозната. Всичко за храна и облѣкло въ кжщи давали овцитѣ, та планинитѣ не давали само хлѣбъ: въ този край нѣма ниви и повечето жени-миячки не знаятъ, какъ се ражда житото. Ето за това сж били развъждани голѣмо число товарни коне, съ които мияцитѣ почти всѣки пазаръ ходѣли (па и сега така става) по близкитѣ градове, именно въ Кѝчава, Прилѣпъ,

---

[1]) За краткость тъй ще ги наричамъ.

[2]) Стари нашинци ми разправятъ, че Гàличнйкъ ималъ тогава около 150 хиляди офци, Лазорòполе до 80—100, Трèсонче — 40—80 хиляди.

Битоля, Скопе за жито и ръжь (царевица малко употрѣбятъ), а на западъ въ Елбасанъ — за соль и зехтинъ.

Понеже миячкитѣ села се намиратъ въ устата на арнаутлъка, а именно тъкмо въ областьта, прѣзъ която арнаутитѣ минаватъ за вжтрѣшностьта на Македония, заради туй се излагатъ почти ежедневно на тѣхнитѣ зулуми, защото тѣ обикновено грабятъ имане (дрехи и пари), убиватъ хора пакъ за сжщата цѣль или само за инатъ или за удоволствие. Ето защо жителитѣ на Малà-река си строятъ високи каменни кжщи съ дебели стѣни, съ покриви отъ плочи, съ врати и прозорци отъ дебели букови или джбови дървета, снабдени отъ вжтрѣ съ яки желѣзни ключалки и дебели дървени или желѣзни подпорки. Задъ всѣка врата отвжтрѣ по срѣдата ѝ минава хоризонтално едно много дебело, четвъртито джбово дърво, което дълбоко влиза въ стѣнитѣ отъ двѣтѣ страни на вратата, та по такъвъ начинъ тя никакъ не може да се отвори отвънъ. Това дърво се казва **заворна** или **заврна**. По-голѣмитѣ кжщи иматъ и **скривници** — това сж тайни зимници въ земята, въ които се влиза отвжтрѣ низъ пода на нѣкоя отъ стаитѣ и входътъ имъ така искусно е маскиранъ, че само старитѣ жени въ кжщи го знаятъ. Тѣзи скривници служатъ, както се вижда и отъ името имъ, за скриване на скжпи домашни вещи и дрѣхи, па и за хора, въ случай че въ кжщи нахлуятъ разбойници — арнаути.

Привсе че кжщитѣ се правятъ толкова здрави, „арамиитѣ“ много често, нощно врѣме обикновено, прокопватъ стѣнитѣ долѣ надъ основитѣ имъ и влизатъ въ **кледòвите** (мазетата) на кжщитѣ, отъ гдѣто измъкватъ дрѣхи, сирене и други нѣща, които се държатъ въ мазе. Аскеръ не пази селата, нито пъкъ има нѣщо подобно на полиция, било турска, било народна. Въ онази епоха въ нашитѣ села еднички стражи, които защищавали населението отъ арнаутскитѣ нападения и грабежи, сж били така нариčанитѣ **сèймени**. Тѣ сж били пакъ арнаути, които се отказвали отъ разбойнишкия животъ и се цѣнявали въ селата съ извѣстна заплата и за най-хубава храна, да ги пазятъ отъ своитѣ събратия. Достатъчно е било, щото нѣкой членъ отъ извѣстна разбойнишка банда да бжде познатъ или роднина съ сеймена на едно село, за да не нападне тя това село, съ което би напакостила на своя събратъ, като му отнеме

хлѣба. За арнаутина е законъ, който свето той пази, да не пакости на свой роднина или познатъ. И не само селата, но и бачиитѣ сж били пазени отъ по нѣколко сеймени. Благодарение на това обстоятелство животътъ тогава сравнително е билъ по-лекъ, отколкото е сега.

Обаче разбойнишкитѣ банди се увеличили, сейменътъ не е можелъ да бжде познатъ съ всички отъ тѣхъ, поради което неговото значение взело да отпада. Нападенията се усилвали, грабежитѣ на стока зачестили, правителството турско не е взимало и не е могло[1]) да вземе никакви мѣрки срѣщу тѣзи безчинства, та въ продължение на три-четири десетки години планинитѣ, които по-прѣди бликали съ животъ, онемѣли; селата, въ които по-рано царувало доволство и веселие, опустѣли. И старитѣ овчари, понеже нѣмаха вече що да пасятъ, захвърлиха кривакъ и тръгнаха по чужбина съ тесла и чукъ. Повечето отъ тѣхъ станаха майстори-домостроители и се пръснаха по Турско, Гръцко, Сръбско, Българско, Влашко и другадѣ. Други отъ тѣхъ станаха млѣкари въ сжщитѣ държави, трети — търговци, четвърти — иконописци, рѣзбари, бояджии и терзии. Тъй рухна стариятъ патриярхаленъ редъ въ тѣзи села. Подиръ това животътъ стана още по-тежъкъ, защото дойде революционната борба въ Македония, която наложи нови искания на населението, което не бѣше подготвено да ги посрещне. Пропагандитѣ отвънъ раздробиха населението на взаимновраждуващи партии съ свои учители и училища, черкви и попове. Поради несигурния животъ въ Турско много отъ мжжетѣ не се върнаха дома и днесъ въ нашитѣ села можешъ да срещнешъ само дѣца, жени и старци; мжжетѣ се вѣстяватъ като прѣлетни птици отъ врѣме на врѣме. Изобщо днесъ тамъ владѣе мизерия и страхъ, постояненъ страхъ, поради което много сѣмейства взеха да напущатъ роднитѣ си села и да минаватъ въ България и Сърбия. Въ София само има около 20-на сѣмейства, а отъ цѣло Дебърско повече и отъ 50, дошли да живѣятъ подъ свободно небе.

Ще прѣмина къмъ миячката носия.[2])

---

[1]) Нито единъ паша отъ дебърскитѣ не можалъ да спре грабежитѣ.

[2]) Вж. за нея въ „Живая Старина“ год. IX, вып. I, 128—129, гдѣто се почва само описанието и съ моминската и булчината носия.

Мжжка носия.

Дѣцата обикновено до 5—6 годишна възрасть, а често и до 10 годишна ходятъ само по риза, която достига до глезенитѣ на краката; гащи не носятъ, а лѣтно врѣме ходятъ и боси. Зимно врѣме надъ ризата обличатъ жа̀маданъ — бѣлъ, черенъ или червенъ, който бива съ ржкави или безъ ржкави. Надъ него нѣкои обличатъ антѐрия отъ басма и то безъ памукъ. Слѣдъ това иде до̀лама, която достига малко по долѣ отъ колѣнѣтѣ. Тамъ, гдѣто ржкавитѣ се залавятъ за грѫдната ѝ часть, обикновено бива разпрано, разцѣпено, отъ дѣто може да се провре ржката, а ржкавитѣ се спущатъ надолѣ по гърба и се опасватъ съ пояса. Гдѣто се залявятъ разнитѣ клинове и парчета, бива винаги поржбено съ гайтанъ — за дѣцата зеленъ. Отъ двѣтѣ страни на грждитѣ доламата е украсена съ па̀зуви — елипсовидни фигури, на които обиколката бива отъ гайтанъ зеленъ или мо̀ръ-гайтанъ (моравъ или черенъ — за по-богатитѣ дѣца), а по срѣдата имъ има ка̀дифе — тъмночервено. Съ таково кадифе се поржбва и обиколката на грждния отворъ на доламата. Долната часть на ржкавитѣ, която лежи надъ горната страна на дланьта, тъй сжщо е украсена съ извѣстна фигурка отъ гайтанъ, посрѣдата съ кадифе. И ржкавитѣ долѣ сж поржбени съ сжщо таково кадифе, — както и грждниятъ отворъ. Доламата е винаги бѣла. Опасватъ се съ поясъ, който бива червенъ съ бѣли напрѣчни линии при двата му края и завива кръста нѣколко пжти. Краката си обуватъ съ о̀бяла (навуща), надъ които по-богатитѣ дѣца обуватъ и назо̀вици — прилични на терлъци, само че иматъ капаци отпрѣдъ, съ които се закопчватъ. Обялата иматъ сива боя и се стѣгатъ около крака съ бѣли опича̀ници (сукани върви), а назовицитѣ сж червени. Тъй обутиятъ кракъ се навира въ о̀пинци (цървули) съ нескубана козина или пъкъ аргàсани (щавени). Лѣтно врѣме, когато дѣцата се обуватъ на кỳндури (обуща), обикновено въ празникъ, носятъ на краката си чо̀раби, шарени съ вѐтки, или пъкъ прости. Отъ 6 или 10 год. нагорѣ (зависи отъ състоянието на родителитѣ) дѣцата обуватъ и бѐчви, бѣли като доламата и сжщо като нея поржбени съ гайтани, които най-много биватъ отъ страна на хълбоцитѣ и отъ вънъ по дължината на крака. Дѣтскитѣ бечви обикновено иматъ по два-три гайтана по ржбоветѣ.

Ергенската носия е почти такъва, каквато е дѣтската, съ тази разлика, че тѣхнитѣ бечви и долама биватъ украсени съ много повече гайтани, поясътъ е много по-дългъ и изпъстренъ съ напрѣчни бѣли черти по двата му края, жамаданътъ по грждитѣ тоже е поржбенъ съ много гайтани и бу̌кме (или буќме), ржкавитѣ му иматъ на лактитѣ (както и доламата) кȍлчази — фигури отъ мȍръ-гайтанъ и кадифе. Ергенитѣ (както и дѣцатѣ и мжжетѣ) носятъ ќѐпе — отъ черна вълна, дълго до поясъ,

Ергени: лаздровецъ и тресдничанецъ.

съ ржкави до надъ лактитѣ. Отзадъ то има ќу̌л́авка, която въ лошо врѣме намѣтватъ на главитѣ си въ видъ на кюлавъ. Кюл́авката е безъ рѣси у насъ, докато у другитѣ дебранци тя има рѣси. Нѣкои по-богати синове носятъ особни хубави мѝнтани, които по ржкавитѣ и грждитѣ сж украсени съ пѐтлици, моръ-га̀йтани, коприна въ видъ на разни фигурки — тъй че приличатъ на женскитѣ ѐлеци. Ергенитѣ обикновено ходятъ пȍ ќепе, безъ долама, която обличатъ рѣдко. И дѣца и ергени и мжже и старци не носятъ гащи.

Мжжката носия се отличава отъ ергенската главно по доламата, която у тѣхъ бива много по-добрѣ украсена

Ергени: селѐчанецъ (отъ Сѐлце) и тресо̀нчанецъ.

и която рѣдко събличатъ, но бѐчвитѣ, жа̀маданотъ и кѐпето сѫ еднакви съ ергенскитѣ, даже биватъ и по-прости. Изобщо всички мѫжки дрѣхи биватъ по-широки и придаватъ по-голѣма важность на женения прѣдъ неженения. Мѫжетѣ носятъ подъ колѣнѣтѣ си д ѝ з г и и, които завиватъ два-три пѫти около крака. За тѣхъ се връзватъ връзкитѣ на чорапитѣ.

Старската носия е сѫщо като мѫжката, само че опростена до крайность. Гайтанитѣ на доламата и бечвитѣ не сѫ вече черни, а бѣли, количеството имъ по рѫбоветѣ не достига по-вече отъ 2 или 3. Поясъ, чорапи, жамаданъ — все сѫ по-скромни и едноцвѣтни.

Старецъ отъ с. Га̀личникъ.

Прѣди 10—20 год. на главитѣ си още носѣха ќечета — ќѐчин а отъ бѣла вълна; само въ празникъ и на сватба — голѣми арнаутски ф ѐ с о в и съ тежки, спуснати до раменѣ копринени п ў с к у л'и. Въ днешно врѣме и малки и голѣми носятъ пакъ ќечин'а, но не прости, бѣли, а везени и шарени по дъното и наоколо. И първитѣ и вторитѣ сѫ дошли у насъ отъ арнаутлъка, който и въ други отношения е указалъ извѣстно влияние върху живота на миячитѣ.

Изработката на вълната, отъ която правятъ к л а̀ ш н и (шаякъ) за мѫжкитѣ и женски дрехи, става изключително отъ женитѣ, а съшиването — отъ мѣстни терзии.

Кираджия отъ с. Селце.

Женска носия.

Момичинскò руво. Краката си обуватъ въ ðбяла, направени отъ черна вълна, надъ които идатъ назðвици, що обхващатъ крака до глезенитѣ, съ капаци отпрѣдъ. Назовицитѣ сѫ червени. Опинцитѣ, които носятъ сѫ кỳпечки (т. е. купени отъ градъ) жълти, аргàсани (щавени). За обялата има бѣли опичàници, а за назовицитѣ — червени.

И женитѣ прѣзъ никоя възрасть не носятъ гащи. Най-отдолѣ обличатъ вълненъ мѝнтанъ (нѣщо като фанела) съ ръкави, отъ лактитѣ надолѣ червени. Сѫщо и грѫдната часть на мѝнтана е червена, а останалата — бѣла. Подиръ туй иде кòшуля бобàќерна (памучна), частитѣ на която се зафащатъ съ ленени конци (чѝкмина). Рѫкавитѣ и грѫдитѣ, които се казватъ пàрти биватъ много красиво везени съ

прѣжа — червена, зелена и жълта (отъ коприна) и бѣла (отъ памукъ). Всѣка една отъ шаркитѣ си има свое име, но азъ нѣма да се впущамъ до такива подробности. На долната

Момиче отъ с. Трѣсонче.

часть на ржкавитѣ момитѣ не носятъ киски, както ще видимъ при женската носия. Надъ кошулята обличатъ черенъ ѐлекъ отъ чоа (чоха) съ черни и жълти пѐтлици на грждитѣ.

Подиръ слѣдва другъ èлекъ — на гржднтѣ сърменъ, съ задннще отъ платно или чоха (той се купува готовъ отъ особни терзии на сърмени дрѣхи). Петлицитѣ на този елекъ сж сърмени и иматъ форма на пжпка отъ цици; могатъ да сж и ржбати. Елецитѣ сж безъ рòкави. Богатитѣ носятъ нарòквици отъ лакътя до дланьта, които иматъ капаци и сж хубаво везени съ сърма и коприна (и тѣ се купуватъ готови). Надъ всичко това обличатъ клàшеникъ, който съотвѣтствува на доламата у мжжетѣ; той е отъ чиста бѣла вълна, обржбенъ по долнитѣ краища съ черни и червени гайтани. На гржднтѣ турятъ кадифе, което обикалятъ съ сърменъ ширитъ. Рокàвитѣ достигатъ дò локти и по края сж обтòчени (обржбени) съ черенъ и червенъ гайтанъ.

Момитѣ носятъ черни и червени пояси, широки една педа и снабдени съ рèси надъ хълбоцитѣ. Рèситѣ сж отъ бѣла вълна почернена и прошарени тукъ-тамъ и съ бѣли. Надъ единъ хълбокъ висятъ по 9—10 или 11—12 бѣли и черни рѣси. Надъ пояса иде прѐпашка, която бива боядисана червено, зелено и жълто и е снабдена съ сѝтни црвени кѝтови (т. е. рѣси). Скỳтина или скỳтинче прѣстилка, що достига до колѣнѣ, накичена отпрѣдъ съ два реда киски (рѣси), които биватъ алòсани т. е. почервенени. На пояса си носятъ кàлемкяръ (купенъ) въ срѣдата шаренъ съ черни и червени фигури, а по краищата накиченъ съ кѝски. Момитѣ носятъ само по единъ калемкяръ. На шията иматъ стребренò кр̦сте (кърстъ) со стребрѐнъ синжиръ, тоже украсенъ съ киски. На гржднтѣ си (връзъ клашеника) закопчватъ чàпрази, а на ушитѣ си носятъ àлтани — по нѣколко. На главитѣ си носѣли едно врѣме, па отчасти и сега, кàпи (фесове), а сега - калемкяри и тъкмо на челото закачватъ по една мафмỳдия. На главитѣ си носятъ дàрпни, везени по краищата и накичени съ бѣли и червени киски. На дарпната (единъ видъ махрама) отзадъ има стребрена иглѐница. Зимно врѣме носятъ кòжуфче, безъ ржкави, което сжщо бива шарено и украсено съ прежа.[1])

Женскò руво. На краката си обуватъ чòраби шарени, а надъ тѣхъ тỳзлуци, които сж боядисани червено

[1]) Описанието на моминското руво дължа на г-ца Елена Костова отъ с. Рòсоки, която е дошла въ София отъ прѣди 3—4 години.

и достигатъ отъ глезенитѣ до колѣнѣ (сега и момитѣ и дѣцата носятъ такива); закопчуватъ се съ много тòки отъ вѫтрѣ и сѫ обрѫбени съ много черни гайтани. Надъ туздуцитѣ обуватъ назòвици червени, шарени съ букме и сърма. На снагата обличатъ обикновена бѣла кòшуля, надъ която слѣдва единъ черенъ елекъ съ пѐтлици отпрѣдъ и то два

Сѣмейство отъ с. Гàличникъ.

чифта; надъ него иде другъ елекъ, подобенъ на първия, а който е по-богатъ може да облѣче жена си въ нѣколко такива елеци. Вързъ тѣхъ се облича везена кошуля, съ везени рòкави и пàрти съ жълта (отъ памукъ — бòбакь) зелена, бѣла и червена (отъ коприна) прѣжда. Женитѣ сами си везатъ пàртитѣ и рѫкавитѣ (едни рѫкави отнимать 2—3 мѣсеца, а едни

парти — цѣла седмица). Отъ прѣди нѣколко години въ Лазорѐполе[1]) се яви мода да носятъ женитѣ бѣли ржкави вмѣсто везени; тази мода се разпространи отчасть и въ другитѣ миячки села, като срѣщна най-силенъ отпоръ въ Гѝличникъ, гдѣто не

Сѣмейство отъ с. Гѝличникъ.

носятъ бѣли ржкави. Но въ Лазорѐполе всички жени и моми носятъ бѣли ржкави, а по другитѣ села мѣшано — носятъ и бѣли и везени.

Женитѣ носятъ черенъ поясъ съ по 12—15 **киски** на всѣка отъ двѣтѣ страни, а надъ него **црвена прѣпашка** съ плетени червени киски.

---

[1]) Отъ малореканскитѣ села като че ли най-консервативно въ всѣко отношение е Гѝличникъ, а най-напрѣдничаво — Лазорѐполе.

Носятъ кѫса ленена скѹтина, червена, шарена съ бѣло и зелено, а надъ нея бо̀фча съ червени и черни шарки; на поясъ — по единъ или два калѐмкяри (купени отъ градъ). Зимно врѣме обличатъ и ко̀жуфче безъ рѫкави, което достига до поясъ, шарено съ червена, зелена прѣжда, па и съ сърма; по отворитѣ обрѫбено е съ бѣла или черна кожа.

Облеклото на старитѣ жени е подобно на това на младитѣ, само че е много опростено въ боитѣ и шаркитѣ си.

Невестинскò руво. Най-разкошно и пъстро е облѣклото на невѣстата, което мѫчно се подава на описване, и което човѣкъ трѣба да види съ собственитѣ си очи, за да се възхити. Едно пълно, хубаво булчино руво костува около 20-30 наполеона. Кѫдѣто съмъ миналъ въ България и Македония, не съмъ видѣлъ по-хубаво невѣстинско облѣкло.

Кошулята е сѫща като у женитѣ съ тази разлика, че украшението на рѫкавитѣ и пазвитѣ (грѫдитѣ) достига своя върхъ. Невѣститѣ носятъ по два-три елеци, които сѫ обсипани съ сърма и коприна; и копчетата на елецитѣ сѫ отъ чиста сърма; по рѫбоветѣ навредъ личи хубаво червено кадифе. Краката си обуватъ въ врза̀ници — особни жълти обуща, които иматъ капаци, що се вързватъ, отъ гдѣто е навѣрно и името имъ.

Невѣстата има и *сдкай,* който носи най-много 7—8 години, а най-малко една; такъво нѣщо женитѣ нѣматъ, но въ послѣдно врѣме сокайотъ не се употрѣбя вече и отъ невѣститѣ, понеже се мѫчно прави. Закачва се за дрѣхитѣ при врата и виси надолѣ по гърба до подъ колѣнѣ. Трупотъ (основата му) се прави отъ гребени или дебели книги, които завиватъ съ кадифе. Отгорѣ това кадифе везатъ съ сърма, сърмени ширити, прѣжда и коприна. Отъ двѣтѣ страни по дължината му висятъ двѣ дълги китки, наречени врски. По повърхнината му има нѣколко хоризонтални редове — единъ подъ другъ, които се украсяватъ така: най-горниятъ редъ се казва китъ, направенъ отъ алосана̀ прежа, а подъ него единъ редъ, широкъ колкото една длань, мѹнизда (мъниста) разноцвѣтни; тѣзи мъниста се казватъ кѹзици, между които има двѣ кѝфчиня — на двѣ мѣста по едно. Подъ кузицитѣ слѣдва единъ редъ пакъ китъ отъ прѐжа и единъ сърменъ ширитъ рѐсавъ (разрошенъ), широкъ колкото два пръста. Слѣдъ това по-долу има па̀нзиръ, направенъ отъ разноцвѣтни мъниста, а подъ него

45 динара (жълти пари), нашити единъ до другъ въ единъ редъ; подъ тѣхъ има още единъ китъ както първитѣ. Сокаятъ има и „глàва“, покрита съ богàзия (червена басма); „глàвата“

Невѣста отъ с. Лазорòполе.

се привръзва за главата на невѣстата, а отдолѣ се скопчва съ сокая. По цѣлата му повръхнина има нанизани нѣколко реда или купчинки разни стари пари. Надъ главата на сокая

се носи прѐврзокъ отъ тъмно-червена коприна съ рѣси, който се спуска надъ челото дори до вѣждитѣ, като цѝлувки (подрѣзани коси надъ челото). Надъ него носятъ червена дàрина, по края везена съ коприна; срѣдната ѝ часть е бѣла и така се носи, че и прѣвързкътъ може да се гледа. Кискитѣ на тази дарина тъй сжщо сж червени. Надъ червената дарина се поставя ѝгла отъ сребро, която прилича на мрѣжа, нанизана съ пари и мъниста и покрива цѣлата глава. Тя има седемь чàпрази, петь сѝнжири и деветь крстови, а тъкмо надъ челото личи мафмỳдия. Тази игла се туря, когато свалятъ дулака (булото) на булката. Отстрани на лицето чакъ до грждитѣ виси пòдбрадникъ, който е образуванъ отъ низани, въ видъ на ремъци, стари пари; той закрива ушитѣ.

Когато зиматъ невѣстата отъ дома ѝ и послѣ докато я вѣнчаятъ, тя е покрита съ дỳлакъ отъ червена басма, който се закопчва отзадъ главата и се спуща отпрѣдъ до земята. Щомъ се вѣнчае и почне да гỳвѣетъ (да се срами), свалятъ ѝ дулака.

Невѣстата може да носи до петь елеци, клашеникътъ ѝ има сърмени свѝтки (пазухи). Булкитѣ носятъ морави пояси, а не черни, надъ тѣхъ алосана прѐпашка. Тѣ иматъ китена скỳтина отъ червена боя съ два реда киски, а надъ нея — фỳта (купува се отъ градоветѣ) отъ коприна съ деветь колелета — кòлца по повърхнината ѝ. А връзъ нея — копри-ненъ кàлемкяръ. Освѣнъ това опасватъ на пояса си една низа отъ бели межѝдиіи, която закопчватъ отзадъ. А най-отгорѣ блѣщятъ скжпи сребърни пàфти съ сребърни синжири. И булкитѣ носятъ на шията си сребъренъ кръстъ съ сребъ-ренъ синжиръ. На дѣсната ржка на показалеца и безименния пърстъ невѣститѣ носятъ сребърни пръстени.[1])

Не ще и дума, че носията се мѣни съ нѣщичко почти всѣка година, и въ всѣко село има своитѣ тънки отлики, но въ основата си е такава, каквато я описахъ

—

За свадбата и за другитѣ обичаи, които ставатъ прѣзъ годината, нѣма да говоря нищо, понеже за това е пи-салъ Ястребовъ доста подробно; писалъ е и В. Икономовъ

[1]) За описването на женската и невѣстинска носия има да благодаря на двѣ нашинки: Серафѝмица Костова и Миялица отъ с. Рòсоки. Послѣдната е родомъ отъ с. Трѐсонче. Лани сж дошли тукъ.

въ своя сборникъ отъ нар. умотворения; нѣколко бѣлѣжки има и отъ Д. Мариновъ въ „Трудъ", VII, и то само за свадбата; за нея е писалъ и Цѣпенковъ накратко въ Мсб. кн. III [1]) Азъ ще дамъ тука нѣколко бѣлѣжки за домашния животъ на мияцитѣ, за отношението на членоветѣ на челедьта помежду си, за нѣкои душевни и физични качества на малореканеца.

У мияцитѣ добрѣ сж запазени много черти отъ стария патриярхаленъ животъ. Въ кжщи господарь и заповѣдникъ е мжжътъ, който храни кжщата̀ и плаща данъка. Неговата дума почти винаги и въ всичко се изпълнява. Жената трѣбва да слуша мжжа си, а той нея не е длъженъ да зачита. Когато той говори, тя трѣбва да стои права и да слуша. Отъ прѣкалена почить къмъ мжжа си, жената никога не произнася неговото име, даже и ако другъ човѣкъ го носи. Ако брать ѝ има мжжовото ѝ име, тя прѣстава и него да вика на име. Сжществува нѣкакво рабско отношение на жената къмъ мжжа, нѣкаква прѣкалена послушность и безропотность, които сж довели жената до обезличаване. Като че ли тя нѣма свои желания, свой вкусъ, свой интересъ, а всичко, каквото мжжътъ ѝ харесва и желае, и тя трѣбва да го иска: желанията негови сж и нейни желания. Старитѣ хора обикновено се почитатъ. Дѣцата се възпитватъ отъ малки още да привикнатъ на трудноститѣ на живота: още ненавършили 10 години, бащитѣ имъ ги взиматъ съ себе си по чужбина и ги учатъ на занаятъ. Длъжностьта на жената е само да върши всички домашни работи, да обработва вълна и дрехи за цѣлата кжща, да ходи за дърва въ гората и да ги носи сама на гърба си, ако е бѣдна; ако ли е пъкъ богата, тя не върши послѣдното. Женитѣ сж цѣли затворници — чисто домашни жени, понеже тамъ нѣма ниви и тѣ рѣдко излизатъ на полето. И мжжетѣ и женитѣ сж много набожни, особно послѣднитѣ сж фанатички: на най-дребното явление въ живота придаватъ религиозенъ смисълъ. Отъ всички македонци, може би, мияцитѣ сж най-набожни; доказъ за това е фактътъ, че въ селата имъ има по 2—3 черкви, а пъкъ чужденцитѣ могатъ да се убѣдятъ въ това, като посѣтятъ коя и да е черква, напр. въ София, Солунъ, Бѣлградъ, дѣто мияци живѣятъ въ по-компактни маси; тамъ ще

[1]) А сжщо и Гиновски въ „Живая Старина" год. IX, отд. II, 236—242; год. IX, вып. I, 117—128 (за годишни обичаи).

намѣрятъ най-много богомолци отъ тѣхъ. Женитѣ тачатъ петъкъ и срѣда (па по-старитѣ и понедѣлникъ, което ни подсѣща на богомилитѣ) и четиритѣ пости съ най-голѣма светость. Не една отъ тѣхъ трѝмеритъ (т. е. на три дни по веднажъ яде), а всѣка еднòничитъ (на день по веднашъ яде) прѣзъ великовитѣ пости. Поради тази имъ религиозность тѣ пъкъ сѫ, може би, най-консервативнитѣ македонци. Въ всѣко нововъведение търсятъ вѣрски смисълъ; нѣма ли такъвъ, тѣ стоятъ далече отъ него, но пъкъ о старото се държатъ здраво. Ала приематъ ли нѣщо ново, тѣ го овладѣватъ съ религиозно чувство и умиратъ за него, но не му изневѣряватъ. Инакъ тѣ сѫ скромни, добри, кротки, даровити, но прѣдпазливи и недовѣрчиви. Женитѣ пъкъ се отличаватъ съ такъва срамежливость, която просто ги сковава и не имъ дава да общуватъ нито съ свой, нито съ чужденецъ. Тази срамежливость е най-голѣма у момитѣ и невѣститѣ, които буквално нищо не говорятъ, а винаги мълчатъ прѣдъ свои и чужди мѫже. Отъ друга страна малореканцитѣ изглеждатъ високомѣрни и прѣзиратъ съсѣднитѣ си племена, съ които не искатъ и да се сватосватъ.[1])

Мѫжетѣ отъ чужбина въ ново врѣме взеха постоянно да вкарватъ нововъведения въ селата си, и животътъ тамъ сега е въ нѣкакво прѣходно състояние. Особно революцията оказа своето ободрещо влияние. Малореканката не рѣдко съ потаенъ религиозенъ екстазъ споменува името „кѹ̀мита", на който е готова да услужи винаги.

На ръстъ обикновено сѫ срѣдни, здрави хора, но не сѫ рѣдкость между тѣхъ и едри и високи мѫже. Особно прѣзъ врѣме на пастирската епоха се срѣщали такива овчари или кираджии, които често сѫ обирали лавритѣ въ честь на побѣда надъ нѣкой храненъ турски пехливанинъ. Главата на мияка е висока и сплеснатa отзадъ, очитѣ му по-често сѫ черни, лицето валчесто, а не рѣдко и продълговато. Днесь изглеждатъ лѣниви на ходъ, но прѣди сѫ били пъргави и бързи. Женитѣ тоже сѫ срѣдни на ръсть, бѣли, червени, пълни и здрави. Хубавицата малореканка е мадона — съ набоженъ, тихъ и милъ погледъ.

---

[1]) Моитѣ наблюдения се схождатъ съ тѣзи на Ст. Верковичъ, 16 стр.

Библиографски бѣлѣжки по малореканския говоръ.

Рускиятъ славистъ В. Григоровичъ въ прочутото си съчинение[1]) първъ отбѣлѣзва три особности на малореканския говоръ, а именно: 1) най-малката употрѣба на членъ въ пѣснитѣ въ сравнение съ изт. бълг. езикъ; 2) ж = о и 3) окончанието на глаголитѣ въ 3 л. мн. ч. с. вр. -ет (бѐгает = бѣгат) и мин. вр. -ае и -ое (венчае, поідое (165 стр. II изд.). Сѫщиятъ е изпратилъ и нѣколко народни пѣсни отъ той говоръ на хърватския писатель отъ това врѣме Станко Вразъ, който ги напечаталъ въ списанието „Kolo". За тѣхната стойность ще говоря въ приложението си къмъ тази работа.

Десеть години подиръ Григоровича се явява владиката Партени Зографски, родомъ отъ с. Галичникъ, който дава по-пълна характеристика на родния си говоръ въ статията си: „Мисли за Болгарскіи-отъ ѧзикъ", печатана въ Български Цариградски книжици, кн. I. стр. 35, 1858 г.

Отначало въ статията си говори по какъвъ начинъ трѣбва да се образува книжовния ни езикъ, като изказва мисъльта, че е необходимо „да излезатъ на ѧве си-те местни наречіѧ и идїотизми на ѧзикъ-отъ ни, врхꙋ кои-то общїй-отъ ѧзикъ иматъ да се зидатъ" (35 стр.). Той осѫжда стремежа за възвеждане едничко само нарѣчие въ степень на литературенъ езикъ: „... секое подобно сꙋденье и реденье, како не полно, тьа е сꙋетно и безплодно" (ib.). По нататъкъ дѣли бълг. езикъ на двѣ главни нарѣчия, отъ които едното се говори въ България и Тракия, а другото — въ Македония, нѣщо, което не е вѣрно. Прѣдлага македонското нарѣчие не само да не се изхвърля отъ общия бълг. писменъ езикъ, но то да се приеме за главна негова основа, защото било „по-плавно и по стройно и въ много отношенїѧ по пълно и по богато". (36). Прѣдставитель на това нарѣчие сѫ югозападн. говори на Македония. И тази мисъль е прибързано изказана, защото научно не е обоснована. Първата и най-голѣма разлика между двѣтѣ бълг. нарѣчия споредъ Архимандритъ Зографски състои въ различното имъ „произносꙋванье или словоꙋдаренїе: така Македонското наречїе обикновенно любитъ да ударатъ въ начало на слова-та, а на

[1]) Очеркъ путешествія по Европейской Турціи, Казанъ 1848 г. I изд.; 1877 год. Москва, II изд.

противъ друго-то на конецъ, таке что въ първо-то наречіе віе никой пжтъ не можете да стретните слово съ удареніе на последній-отъ слогъ, кога напротивъ тоа послѣдното въ повекье-то слова ударатъ на окончаніе-то. Овде Македонско-то наречіе се сближуватъ со Сърбско-то". (33). И дѣйствително ударението на българскитѣ говори се отличава отъ това на Македонскитѣ, но не въ това отношение, което изтъква Зографски, а въ друго именно, въ първитѣ владѣе неопрѣдѣлено ударение, а въ вторитѣ — опрѣдѣлено, подведено въ петь системи.[1])

Подиръ това той привежда още 13 отлики на македон. нарѣчие отъ българското, но азъ нѣма да се спирамъ на тѣхъ, защото Зографски не говори само за родния си миячки говоръ, а има прѣдъ видъ онова македон. юго-зап. нарѣчие, въ което владѣе третосричното ударение, къмъ което спада и родниятъ му говоръ.

Трѣбва да спомена тукъ, какво въ речената си статия той споменува, че мисли да издаде граматика на македонското нарѣчие. Тази граматика не съмъ можалъ да видя до сега и за това нищо не мога да кажа по нея (вж. и Л. Димитровъ, Извѣстия на слав. семинаръ, София 1905 г.).

Заслужва да се спомене и писмото, което К. Райновъ отправя до х. Партени Зографски, въ което хвали благозвучието на македонското нарѣчие, което по това си свойство се доближавало до стихотворната рѣчь (Цар. Книж. кн. I, 46).

Въ Бр. пСп. кн. XI-XII (1876 г.), 158 стр. покойниятъ проф. М. Дриновъ посочва нѣкои особности на нашия говоръ, и то подъ линия, по случай на напечатването тамъ на една пѣсень отъ с. Гàличникъ, а именно: ъ = о на всждѣ; ь = о: седомдесе цареви; чаша ведорница (стр. 160 бѣл. 1); ж въ коренннтѣ слогове се изговаря като о; ж = йо: йозик (стр. 161, бѣл. 1). А на стр. 162, бѣл. 1 ето що говори: „Въ пѣсента не се срѣща членътъ ни веднъжъ. но изъ разговорътъ си съ Темяна[2]) се увѣрихъ, че и въ Галечникъ (вм. Галичникъ), както и по други нѣкои мѣста въ Македония и по Доспатскитѣ върхове се употрѣбляватъ три члена: въ, ва, во; нъ, на,- но; тъ, та, то: йозиков ме болит; рокава ме болит; момчево (кога е близо), момчето (кога е далече), момчено

[1]) Вж. у проф. Б. Цоневъ Мин. сб. VI, За удар. въ бълг. езикъ.
[2]) Жената отъ с. Галичникъ, що му съобщила пѣсеньта.

(кога е на страна, сирѣчь отсѫтствува). М. Дриновъ не е можалъ да сфане добрѣ употрѣбата на трояния членъ у насъ. Казва се: момчето, не само кога е далече то, но и когато ни е познато отъ по-рано; а пъкъ момчено се казва, не когато то е настрана сирѣчь отсѫтствува, но когато го виждаме съ очитѣ си прѣдъ насъ на каквото и да е разстояние. За употрѣбата на трояния членъ, азъ по-долу ще говоря въ отдѣла „Форми“.

Сѫщиятъ ученъ разширява бѣлѣжкитѣ си върху тоя говоръ въ статията си „Нѣколко думи върху языка, народнитѣ пѣсни и обичаитѣ на дебърскитѣ славяне“ (По поводъ на сборника на Ястребовъ „Обычаи и пѣсни турецкихъ сербовъ“, Спб. 1886 г. 498+VII и прѣдизвиканитѣ отъ него статии) въ „Изв. Слав. Благ. Общ.“ № 9, 10, 11 за 1886 г., прѣведена отъ Д. Мариновъ въ „Трудъ“ год. II, кн. V, VI и VII. Въ нея той се старае да обори мисъльта на Ястребова, какво езикътъ на дебърскитѣ (миячки) пѣсни билъ сръбски. Той му доказва, че ћ и ђ-звукове нѣма въ тѣзи пѣсни, а меки к и г т. е. ќ ѓ, каквито се срѣщатъ и въ другитѣ българ. говори; ъ и ь даватъ о и е, а не *а*, както е въ сърб. ез.; ѫ = а, о, е; първото било припознато още отъ В. Караджича за общобълг. замѣна на ѫ, а второто е открито отъ Григоровича, както видохме; ѧ = е винаги както въ сърбски и бълг. езикъ, но тукъ се замѣня и съ йо: йозикъ (стб. ѩзыкъ); џ е извѣстно и на бълг. говори, а не само на сръбскитѣ; шч е общобългар. звукъ, отъ който произлѣзълъ звука щ[1]); х = ф, както и въ Шуменъ (умиф); падежн. остатъци сѫ подобни както въ общобълг. ез.; оконч. за род. пад. -ога и -ега нѣма, както въ сърб. ез.; троякъ е членътъ, какъвто има и въ Родопитѣ; неопр. наклон. е изгубено; глаголно оконч. за 1 л. ед. ч. сег. вр. -ме вм. сръбското -мо; оконч. за 3 л. ед. ч. сег. вр. -т; прибавка въ мин. вр. х-ф вм. *с*, както е въ сърб. ез: плето*х*ме или плето*ф*ме, а не плето*с*ме.

Всички тѣзи бѣлѣжки на М. Дриновъ сѫ прави и основателни и доказватъ, какво тенденцията на Ястребова, да дири сърбизми тамъ, гдѣто ги нѣма, е крива.

---

[1]) Вж. Потебня, А. Къ исторій звуковъ рус. языка II. 45—55. Кочубинскій, Къ вопросу о взаимнихъ отношеніяхъ славянскихъ нарѣчій (32—67 говори за ќ—ѓ и ћ—ђ).

П. Ровински (въ Ж. М. Н. Пр. 1886, Декабрь, 382—405) указва и на други освѣнъ посоченитѣ у Дринова езикови факти отъ дебърскитѣ пѣсни на Ястребова, които говорятъ противъ теорията му:

Сѫществуване на звукъ *л* вм. *о* или *у*: заспа*л*, задрема*л*; крайно ослабена флексия: од рочица на рочица; и ме удри с тешка боздогана; неправилна употрѣба на падежитѣ нпр. род. вм. им: люто клнет краля Влкашина; страсть къмъ образуване на умалителни имена: ловчок, копинка, дарчок, сончок; и много още думи, които по фонетиката си и по способа на флексията не могатъ да бѫдатъ търпени въ сърбския езикъ. Отъ всичко това Ровински вади заключение, че езикътъ на дебърскитѣ пѣсни у Ястребова е езикъ на „сѫщинско българско нарѣчие" (401).

А що се отнася до възражението, което Илински (въ Изв. сл. бл. общ. 1868 г. № 11, 549) отправя срѣщу Ровински, какво въ сръб. ез. звукъ ч има нѣколко отрасли (оттѣнки) ч, ћ, а въ бълг. езикъ тоя звукъ е само твърдъ и безъ нюанси, азъ ще посоча 5-та точка отъ възраженията на Дриновъ, въ която се отговаря на тоя въпросъ, а доколкото познавамъ звуковетѣ на родния си говоръ, мога рѣшително да кажа, че въ него има само единъ звукъ *ч*, а не нѣколко негови нюанси, както твърди Илински възъ основа само на този сборникъ, който е неточенъ въ означенията въ това и други отношения.

До сега сравнително най-пълно описание на малореканския говоръ, като е билъ изучванъ само говорътъ на с. Галичникъ въ Солунъ отъ хора родомъ отъ това село, е далъ покойния славистъ В. Облакъ въ съчинението си „Macedonische Studien", 1896 г. Wien. За него се отзоваха проф. Л. Милетичъ, („Bemerkungen zu Oblak's Macedonischen Studien", Arch. f. sl. Ph. XX, 578—604), В. Н. Щепкинъ (Изв отд. рус. яз. и слов. т. II, кн. I, 216—223) и проф. Б. Цоневъ (Бълг. Пр. III, кн. 12, 135—141.). Сѫщиятъ В. Облакъ съобщи важни вѣсти за тоя говоръ въ „Приносъ къмъ българската граматика" Мсб. XI. Съ Облака ще се справямъ по отдѣлно по нѣкои въпроси при развитието на темата си.

Най-послѣ по врѣме иде цитуваната по-рано статия на Л. Димитровъ (Кратки етногр. и пр.), въ която има да отбѣлѣжа нѣкои неточности. Той съ право дѣли дебърския

говоръ главно на двѣ поднарѣчия „шт“ и „шч“, споредъ произношението на рефлекса на праслав. tj (стб. шт) (стр. 272). Малореканското поднарѣчие е „шч-“поднарѣчие и то именно е прѣдметъ на моитѣ бѣлѣжки.

Л. Димитровъ бѣлѣжи: вр̥нит вм. вр̥нет, точка 2 (б) стр. 273; убово вм. убаво, т. 4 (б), ib. Той казва: „Едносложнитѣ сѫществителни въ шч-поднарѣчие окончаватъ на -еви въ мн. ч.“, а това не е вѣрно, защото тѣ окончаватъ и на -ови (соневи, бозеви, но попови, столови и др.) -т. 5 (б) ib.

т. 6. ib. Не е вѣрно, че глаголитѣ отъ III спреж. въ шч-поднарѣчие вървятъ въ сег. вр. по I спр.; тѣ се спрѣгатъ по III: зѐма, зѐмаш, зѐмат, а не зѐмам, зѐмеш, зѐмет. Въ бѫдно вр. казватъ: к'а зѐма, к'а зѐмеш, ка зѐмет и пр.

т. 7. 273. Глаголитѣ въ 1. л. ед. ч. сег. вр. не окончаватъ никога на *м:* сѐнува (сънувам), а не сонувам; пѝша, збѐрва, а не пѝшувам, збѐрувам и пр.

стр. 274. Въ шч-поднар. не се говори: ѐфла, рафцу̀тиле, ѐроже, лѐкот а — ѐла, расцу̀тиле, ѐруже, л'ѐкот.

Тука само ще спомена още печатнитѣ издания, въ които е обнародванъ материялъ по нашия говоръ, безъ да се спирамъ върху тѣхната критична стойность относно вѣрното прѣдаване фонетиката на тоя говоръ. Това ще сторя въ особно приложение къмъ тази работа.

В. Григоровичъ, както споменахъ, първъ обнародва 14 пѣсни въ сърбо-хърват. журналъ „Kolo“, редактуванъ отъ Станко Вразъ, хърватски поетъ-писатель. На 1858 г. П. Зографски обнародва нѣколко пѣсни въ „Царигр. Книжици“ кн. I, V и VII. Подиръ него на 1860 г. Ст. Верковичъ съобщи 12 пѣсни въ края на своя сборникъ „Народне песме македонскихъ бугара кн. I. Женске песме.“ М. Дриновъ на 1876 г. напечати една пѣсень въ Бр. Пер. сп. кн. XI, XII. Послѣ идатъ Ат. Т. Илиевъ съ своя Сбор. нар. умотвор. и пр. 1889 г. София; И. С. Ястребовъ, Обычаи и пѣсни турецкихъ сербовъ 1886 г. I. изд., 1889 II. изд. Спб.; В. Икономовъ, Сборникъ отъ нар. умотвор. отъ Дебърско и Кичевско 1893 г. София; П. Драгановъ, Македоно-славянскій сборникъ Спб. 1894 г.; К. А. Шапкаревъ,

Сборникъ и пр. 1891—92, София; Мин. Сбор. за нар. умотв. т. I, II, III, VI, VII, XI и XVI—XVII и „Живая старина" год. IX, XII, XIII и XIV. Изданието на дружеството „св. Сава" въ Бѣлградъ, „Братство", 1901 год., даде нѣколко пѣсни и приказки.

Слѣдъ тия уводни бѣлѣжки ще пристѫпя къмъ езиковата часть на моята работа, въ която ще изложа звуковетѣ, формитѣ и синтактичнитѣ особини, по които родниятъ ми говоръ се отличава главно отъ стб. и нвб. книжовенъ езикъ.

Слѣдъ това ще дамъ образци отъ поезия и проза, които лично съмъ записалъ отъ малореканки, дошли въ София отпрѣди 2—3 години, като укажа и имената имъ, и едно малко рѣчниче отъ типични миячки думи, а въ особна статия, както вече споменахъ, ще направя критиченъ прѣгледъ на езика на обнародванитѣ материяли отъ Малà-река, за да се види тѣхната научна стойность.

I.

Звукове.

Цѣлокупната българска говорна область хубаво се дѣли на двѣ голѣми половини споредъ изговора на вокала *ѣ*: източна, въ която *ѣ* се произнася подъ ударение и прѣдъ твърди срички като *'а*, и западна, въ която *ѣ* звучи винаги като *е*. За старобългарското произношение на този вокалъ има двѣ главни мнѣния въ нашата филоложка литература. Едното е на проф. Милетичъ, който приема, че стб. ѣ изглашало като широко *е*, което бѣлѣжи съ *ä*, и отъ него по двѣ посоки се развили, отъ една страна *'а* както е въ източнобългарско и отъ друга *е*. Другото мнѣние е на проф. Цоневъ, който твърди, че ѣ въ стб. езикъ звучало като *ia ('a)*. Не му е мѣстото тукъ да се разсѫждава, кое отъ двѣтѣ прѣдположения е по-приемливо.

Описваниятъ отъ мене говоръ спада въ западната зона на българскитѣ говори и отъ това слѣдва, че тамъ *ѣ* навредъ звучи като чисто *е*. Въ сѫщия говоръ като западенъ не сѫществува и така наречената редукция на яснитѣ гласни, която е единъ важенъ бѣлѣгъ главно на източнитѣ български говори. Нашиятъ говоръ не познава прѣгласъ. Въ него се развили прѣдимно ясни гласни, които му придаватъ особена боя на

ясноввучность. Отъ всички гласни най-много е развита тукъ гласната *о*, понеже тя замѣстя стб. ѫ, ъ, па отчасти и ѧ и ь.

Друга важна особность на гласнитѣ въ този говоръ е свойството имъ да се произнасятъ, когато сѫ подъ ударение, малко по-дълги, отколкото когато сѫ безъ ударение, поради което се явява нѣкаква протегнатость на ударенитѣ гласни.[1]) А тази дължина на гласнитѣ не може да бѫде друго освѣнъ остатъкъ отъ старъ квантитетъ, запазилъ се до днесъ, благодарение на охраната на акцента. Само че трѣбва да забѣлѣжа, какво дължината на гласнитѣ у насъ не е толкова голѣма, колкото въ Еркечкия източнобългарски говоръ, както я схващамъ споредъ произношението на моя другарь Г. Георгиевъ, който описва специялно този интересенъ говоръ, който и самъ можахъ да чуя въ с. Чатма прѣзъ 1906 год. Ако тамъ напр. *ā* = *аа*, то у насъ е *ă* равно на едно и половина *а*. А тоя фактъ, както и обстоятелството, че само у женитѣ може да се наблюдава това протѣгане ударенитѣ гласни, показватъ, че дължината се губи вече и въ нашия говоръ. А за да се ускори тоя процесъ, най-много помагатъ тѣзи мияци, що работятъ въ България: тѣ се отучватъ да отѣгатъ и като се върнатъ дома влиятъ и на домашнитѣ си въ тази посока. Обратно въздѣйствие указватъ малорѣканци, що ходятъ на печала въ Сърбия. Но понеже послѣднитѣ сѫ по-малко на брой, затова и влиянието имъ е по-слабо.

Сѫществуването на дължина и днесъ въ нашия говоръ би могло да служи като потвърждение на мисъльта на проф. Милетичъ, какво въ „Западнобългарско вокалната дължина се задържала по-дълго врѣме, отколкото въ източнитѣ, така че най-сетнѣ, докато тя да изчезне съвсѣмъ въ Западнобългарско, по-малочисленитѣ редуцирани вокали се изравнили съ помногобройнитѣ чисти вокали, които сѫ били защитени отъ редукция чрѣзъ квантитета, та поради това сѫ могли да прѣживѣятъ и врѣмето, когато се извършвала редукцията“ (die Reductionsepoche; вж. Източнитѣ български говори, 22 стр.). Тази мисъль много добрѣ обяснява факта, защо нѣма редукция въ западнитѣ говори съ изключение на Охридско и Тетовско.[2])

---

[1]) Това е схваналъ и М. В. Веселиновић, който казва: „Они (мияци) у говору изговарајући речи по каткад изгледа да певуше, тј. тако отегну неке слогове у речима, да изгледа да их почињу певати“ (501).

[2]) Вж. Н. Силяновъ, Редукция на звукъ *а* въ Охридски и Тетовски говори, Мсб. XI.

Че съществува ударена дължина въ нашия говоръ, е казано още отъ Облака въ неговитѣ „Македонски Студии“ на стр. 86: „Азъ чухъ дълги ударени срички не само въ дебърскитѣ нарѣчия, но и на югъ, въ диялекта на сѣверната околность на Солунъ, тукъ разбира се по-рѣдко“. Но азъ не мога да се съглася съ него, когато (на стр. 88) говори, че тази дължина зависѣла вѣроятно отъ слѣдващия подиръ ударената гласна вокалъ, който се изговарялъ кратко и силно редуциранъ, напр. въ дѣепричастията: igrá°ǩi, čeká°ǩi и др. Наистина тука дължината по-ясно личи, но гласната, която иде подиръ ударената гласна, не е толкова кратка, както я бѣлѣжи Облакъ. Даже при по-натъртенъ изговоръ имаме не само пълно *е*, но и *іе*: чекȁіеќи (а не: чекȁ°ќи), игрȁіеќи, паѓȁіеќи, поместувȁіеќи.[1]) Азъ мисля, че дължината тука се забѣлѣзва по-добрѣ и то при бавенъ изговоръ, защото се минава непосрѣдно и то обикновено съ хиятъ отъ *а* къмъ *е*; напротивъ при бързъ и натъртенъ изговоръ хиятътъ се отстранява и дължината по-слабо се чувствува.

Примѣри за квантитетъ нѣма да давамъ, нито ще отбѣлѣзвамъ дългитѣ гласни, защото достатъчно е да се знае, че всѣка ударена гласна е дълга. А неударенитѣ гласни, поради туй, че тѣ по-бързо се изговарятъ, понеже силата на издиха се стреми да падне върху ударенитѣ срички, се изговарятъ по-тѣсно, но не по-тъмно.

ȍгŏн, зȅлĕн, кȁтрăн, вȍдĕнйцă, кнӣгă, ȍтĕпăі сĕ, пȍідӣ (иди), прĕскȁкăшĕ, зȁфăќăт, трнȍслйва и др. И тѣснотата, понеже е общо правило на неударенитѣ гласни, нѣма да означавамъ съ особенъ бѣлѣгъ.

Ударение. Слѣдъ тѣзи общи бѣлѣжки за квантитета, ще кажа само нѣколко думи за ударението, което владѣе въ нашия говоръ, защото за него подробно, специялно и много хубаво е писалъ Дримколовъ (Хр. Матовъ) въ статията си: „Акцентовката на единъ обсегъ западно-български говори“ въ Мсб. IX. А въ този обсегъ западно-български говори се намира и малореканското поднарѣчие. За същото ударение се споменува и у проф. Б. Цоневъ (За ударението въ бълг.

---

[1]) У Облака криво е записана: pomestovȧ'ǩi (88 стр.) вм. —а°ǩi.

езикъ Мсб. VI) и у Тр. Китанчевъ („За удар. върху думитѣ въ рѣсенския говоръ отъ западно-македонското нарѣчие“, сПсп. кн. 41—42).

Ударението въ нашия говоръ е правилно третосрично, т. е. винаги пада върху третата сричка, като се брои отъ края на думата. То отговаря на схемата: – – – ´ – –, съ която проф. Цоневъ означава ударението на една голѣма говорна областъ въ Македония (Битолско, Прилѣпско, Велешко, Охридско, Дебърско и пр.). Горѣцитуваното правило важи не само за отдѣлни думи, но и за цѣли фрази, които се подвеждатъ подъ едно само ударение, като образуватъ по този начинъ тъй нареченото акцентно цѣло, напр.: за ошчо сте ми се налу̂тиле? (Мсб. IX, 400); шчо к'а си ми гѐ тепал (детето) (ib.); какво к'а си му го нàправел (ib.). Азъ бихъ привелъ още: море шо не сте го отѐпале! кои коде к'а се расо̀дите? коде шо беше му пòрочал; от кого к'а си се у̂плашел? шо-тово бефме се накàниле (да одиме) и др. И тъй „единъ назвукъ (ударение) е врѣденъ да управява цѣли петь-шесть слова“, както казва Дримколовъ (ц. с. 400). Какви сѫ законитѣ, спородъ които въ отдѣлни случаи думитѣ се групиратъ и образуватъ фрази съ едно-едничко ударение, е обяснено въ споменатата статия на Дримколова па и у Китанчева, а за принципитѣ на това ударение и за неговия произходъ както и за отношението му къмъ другитѣ акцентни системи, що сѫществуватъ въ македонскитѣ говори, вж. статията на проф. Цоневъ. За това ударение говори и Облакъ въ Maced. Studien, стр. 82 и 84. Ще прѣмина къмъ гласнитѣ и съгласнитѣ на малорѣканското нарѣчие.

I. Гласни.

Ще разгледамъ всѣкоя гласна отдѣлно, като почна отъ най-характерната за тоя говоръ по своето разпространение гласна *о*.

Гласната *о* като рефлексъ на стб. о, ѫ, ъ, ь.

Любимецътъ сонантъ на нашия говоръ е *о*, което застѫпя не само етимоложкото *о*, но и всѣко стб. ѫ съ изключение на ѫ, което е било въ суфикситѣ, и всѣко стб. ъ, а въ нѣкои случаи и стб. ѧ. Поради обичьта си къмъ тази гласна тоя говоръ справедливо може да се нарѣче **окавски**, който по

тази своя характерна фонетична особность се отличава отъ всичкитѣ си съсѣдни говори. Ударено *о* се произнася **дълго**, а неударено — кратко и по-тѣсно, така че Облакъ не е съвсѣмъ правъ, като казва, че *о* не прѣтърпя никаква промѣна, кога е неударено (33 стр.). Освѣнъ туй азъ долавямъ и другъ изговоръ на тази гласна, който състои въ това, че прѣди да се изговори самото *о*, устнитѣ приематъ до нѣгдѣ конфигурацията за изговоръ на *у*, и по такъвъ начинъ се чува едно по-силно лабиялизувано *о*. Такъво *о* се срѣща не само въ нашия говоръ. Сѫщо такъво явление Облакъ ни съобщава и отъ говора на сѣверната Солунска околность: ᵘὸšti, kᵘὸledi, hᵘὸdiš, gᵘὸrnŏ, kᵘὸza и др. (M. St. 33 стр.). Условията сѫ сѫщи, именно: „Ударено *о* се развило въ много случаи въ *ᵘо* т. е. прѣдъ *о* се явява едно едвамъ забѣлѣжимо *у*“ (ib).

Това явление е извѣстно и на описвания отъ Н. Виноградовъ говоръ Шунгенски (Сборн. отд. р. яз. и слов. И. А. Н. т. 77, № 8, 1904 г.), гдѣто ударено *о* се произнася като *уо*, съ едвамъ забѣлѣжимо, бѣгло *у* или съ неприятно, дълго *у* прѣдъ *о*-то, споредъ изговора на разни личности (6—7 стр.).

С. М. Кульбакинъ ни обръща вниманието на такава особность и въ описвания отъ него Сваженѝдзски говоръ: ŭokŭo ŭoću, krŭova, kŭoza. Артикулацията на това *ŭо* е сѫщо такава, както азъ я описахъ по-горѣ (вж. С. М. Кульбакинъ, Къ исторіи и діалектологіи польскаго языка. I. Фонетика Свaжендзскаго говора въ Сборникъ отд. рус. яз. и слов. И. Ак. Н. т. 48, № 4, 1903, стр. 61—62).

Отъ примѣритѣ, които ще наведа по-долу, се вижда, че *ᵘо* най-често замѣстя етимоложкото *о*, послѣ *о* отъ *ъ* и найсетнѣ *о* отъ *ѫ*. Такъво *о* се чува напр. въ думата мὸфче (= мостче), което тънко се различава отъ *о*-то въ мὸфче (умалително отъ мὸска — мъска). Сѫщата разлика въ произношението на *о* се забѣлѣзва и въ: тὸга (тогàва) и тὸга (тѫга). Първото *о* азъ бихъ отбѣлѣжилъ съ знака *ᵘо*, понеже прѣдъ *о*-то се чува единъ толкова слабъ елементъ *у*, че не всѣкой може да го различи, нито по слухъ, нито по формата, която заематъ бърнитѣ, а второто *о* се чува като чисто *о*, подобно на удареното *о* въ нашия книжовенъ езикъ. Ала квантитетна разлика нѣма т. е. и въ двата случая дължината на гласната *о* е еднаква. Прѣди да приведа примѣри отъ двата вида *о*, трѣбва да поправя грѣшката на Л. Димитровъ, който казва:

„Трѣбва веднага да забѣлѣжа, че *о* вм. *ж* не гласи еднакво съ етимологичното *о*, а е по-гърлено и по-широко, дори прѣдъ твърда сричка се чувствува, макаръ и слабо, елементъ *а* . . .“ (271). Това е вѣрно само по отношение на шт-поднарѣчие, а не и на шч-поднарѣчие, а понеже Д. не споменува това, за туй азъ трѣбваше да го разясна. И Облакъ казва, че етимоложко *о* въ Галичникъ не се различава отъ *о* вм. *ж* (23 стр.).

Ето примѣри за *о* отъ малореканския говоръ:

ᵘо вм. стб. о: мᵘòфче, сᵘòкол, кᵘòтел, Гᵘòспот, снᵘòп, мᵘое, мᵘос, бᵘòлен, кᵘòфче (кокалче), кᵘòска (кокалъ), лᵘòшо, мᵘòшне (твърдѣ), вᵘòда, бᵘòлен, дᵘòшол, мᵘòзок, вᵘòсок, ᵘòсом, ᵘòгон, кᵘòжа, кᵘòза, дᵘòстя, нᵘòга, рᵘòден, сᵘòкоі, тᵘòрба, чᵘòвек и др.

о и *ᵘо вм. стб. ж*: доп (джбъ), глᵘòбок (глжбокъ), гнòсно (гнжсъ), зоп (зжбъ), кòделʼа (кждѣлꙑ), се кòпа (кжпати сѧ), кòпина (кжпина), кот (кжтъ), клòбче (клжбо), мòдор (мждръ), мòка (мжка), мòта, размòтува (мжт-), мош (мжжь), пòнада (нжд-), одòноде (отжнждь), пᵘòда (пжд-), пᵘòпок (пжпъ), пот (пжть), роп (ржбъ), поròбува (обръбвамъ — ржбити), ròка (ржка), ròкаф (ржкавъ), рокàвица (ржкавица), порòчува (порж-чати), стòпува (стжпити), строк (стржкъ), се осмòдува (изпърлямъ си косата или дрехитѣ — осмждити), тòга (тжга), тòпан (тжпань), тᵘòпка (тжпъ), тòтон (тжтьнъ), трот (тржтъ), сò-бота (сжбота), тòдеіа (тждѣва), грòди (гржди), мòде (мждѣ), внòтра (въ нжтрь), коде, òтоде (отжде), нùкоде, нèкоде, сèкоде.

Облакъ привежда и прочка, тожит въ M. St.; lòča — не зная що значи (23 стр.). Да не би да е вмѣсто jòča (пжшкамъ)?

А въ Мсб. XI, 530, Облакъ дава и слѣднитѣ примѣри, които сж вѣрни: пòтник, бòжилок (джга — лжкъ), мòтна, грòди, кòсаі (късъ хлѣбъ), кòде и тòжит.

о и *ᵘо вм. стб.* ъ — а) въ корена на думитѣ: сᵘòн (сънъ), вᵘòшка (въшь), дᵘош (дъждъ), бᵘòчва (бъчьва), тᵘòкмо (тъкьмо), тᵘòга (тъгда), кᵘòга (къгда), коі (кꙑи), бᵘос (бъзъ), лᵘòжеш (лъж-), гòделʼ (гъд-), се сᵘòпна (съпати).

б) Въ суфикса на думитѣ: пèсок (пѣсъкъ), пèток (пжтъкъ), тèжок (тѧжъкъ), рèдок (рѣдъкъ), лᵘòкот (лакътъ), òпинок (опьнъкъ), іòток (жтъкъ), дòбиток (добꙑтъкъ) и др., — стб. ъ винаги е *о*.

в) Вмѣсто вметнатия еровъ вокалъ: пèкол (пекълъ отъ пеклъ), рèкол (рекълъ отъ реклъ), ràсол (расълъ отъ раслъ), влèкол (влекълъ отъ влеклъ), прèтекол (прѣварилъ, па и

прѣтекълъ — текълъ отъ теклъ), д'ошол (дошълъ отъ дошлъ) и др., дѣто *о* вм. ъ = *о*.

Облакъ дава още: тенок, цркоф, во, со (стр. 16), които сж вѣрни. У насъ казватъ л'òкот, а не làkot, както съобщава Облакъ.

г) Въ суфикса на слѣднитѣ думи съ вторично ъ: м'òзок (мозъгъ отъ мозгъ), в'òсок (восъкъ — воскъ), свèкор (свекъръ — свекръ), 'òсом (осъмь — осмь), ѝторъ (хытъръ — хытръ), 'òгон (огънь — огнь), мртовец (мрътъвьцъ) и др.

Тукъ можемъ да отнесемъ и турскитѣ думи съ суфиксъ -ък: кàршилок, кòмшилок, арàмилок, будàлалок, бèрбатлок (нечистотия), іàнетлок, вèргилок (данъкъ) и др.

д) Въ члена за м. р. ед. ч.: ч'òвекот, в'òлот, брèгот, дòбот, цàрот, госпòдарот, мòжот, сѝлниіот, млàдиіот, прàвиіот и др.

о вм. ь: мòгла (мьгла), тòтон (тжтьнъ), зѝмоска, летоска, звòнец (звьк-), (но: звекат — звонѝ), моска (мьска), сèдом (седьмъ)

Навѣрно ь въ тѣзи примѣри е минало въ *о* вм. въ *е*, поради това, че тука изяснението на еровия вокалъ е станало слѣдъ като двата ера се изравнили по гласежъ, което се потвърдява и отъ други български нарѣчия.

іо отъ стб. начално ж: іòглен (жгль), іòток (жтъкъ), іòдица (ждица), іòзул' (жзлъ), іòже (жже).

іо отъ стб. ѧ (ѩ) *прѣко срѣднобългарско* ѭ: іòтро (ѭтро), іòчит (пъшка — ѭчати), іòтрва (ѭтры), іòзик (ѭзыкъ), іòчмен' (ѭчьмы), іòгул'а (ѭгоула).

ў вм. о: ўлера (холера), гўвеіа (невèстата гўвеіет — срамува се), гўлап (голжбъ).

У Облака още: кўк'а, сут, сўдиме, гўск'а, гўсèница, гўсло, нèк'у (23 с.).

Въ нѣкои думи, прѣдимно нарѣчия, неударено *о* се произнася като *у*, обаче това не е редукция на *о*-то, а навѣрно нѣкаква аналогия: кòл'ку, тòл'ку, òнол'ку, òвол'ку, мнòгу, мàлу, òколу, дòлу, блѝзу, дàлеку, туку, дури, ушче; сжщо: зàпурно (задушно), Глѝгур, лѝгуш (комуто текатъ лиги), нàзорум, нѝчкум.

Относно произноса на стб. ж, нѣма вече съмнѣние, че той е звучелъ като носово *о* (ǫ), на което въ по-късно врѣме гласниятъ елементъ билъ затъмненъ до ъ, поради силния носовъ

резонансъ. И слѣдъ като веднъжъ ѫ минало въ ъ, несъмнѣно е че и него постигнало сѫщото развитие, каквото се случило и съ етимоложко ъ, а пъкъ то навредъ въ нашия говоръ е минало въ *о*. Това важи само за срѣдословието, а въ кра̀я това ъ дало *а*, при особни фонетични и морфологични влияния.

Освѣнъ това има и доста други примѣри, въ които на мѣстото на ѫ стои *у*, което може да е влияние отъ страна на сърбитѣ, които едно врѣме сѫ владѣли тѣзи мѣста. Или пъкъ това *у* се развило въ говора отъ черковния езикъ. Ето ги: у̀троба (ѫтроба), гусѐница (гѫсѣница), у̀тка (бухълъ — ѫтъка), бу̀брек (бѫбрѣкъ), фрушкò ноже (фрѫгъ — ножче съ калъвъ), гуска (гѫсь), да увуса (да вкуса — въкѫсити), ку̀к'а (кѫща), сòпруг (съпрѫгъ), сут (сѫдъ), су̀дит (сѫдити), нек'у (не хощѫ), измудрува (мѫдръ), стругàница (стрѫг-) и още нуџа (нѫжда), лу̀каф (лѫкавъ).

іе вм. стб. ѫ (ѭ) въ глагол. 3. л. мн. ч. много лесно се обяснява, като вземемъ прѣдъ видъ, че стб. ѫ подиръ омекчени съгласни дава въ срѣднобългарския езикъ ѧ, отъ което пъкъ редомъ по аналогия въ нашия говоръ се развило *е* въ окончанието на 3. л. мн. ч., нпр. мѐл'ет (стб. мелѭтъ), мѝіет (стб. мыѭтъ), ѝграіет (играѭтъ), бѐрет (берѫтъ) и др.

Облакъ привежда и: порочает, гледает, рађает, работает, режает, мигает, имает, жнеет (Мсб. XI, 545), само че трѣбва да кажа, че тукъ може да стои и *іе* $(=je)$ подиръ *а*; това зависи отъ начина на произношението.

Старобългарскиятъ спомагателенъ глаголъ въ 3. л. мн. ч. (сѫтъ) у насъ гласи *се*, което се добило, както ми се вижда за много вѣрно, подъ влияние на 1. и 2. л. мн. ч., които звучатъ: *сме, сте*. Изпадането на крайното *т* пакъ се дължи на тѣзи двѣ форми. Посрѣдната форма между сѫтъ и се е била *сет*, която и днесъ се срѣща въ нѣкои съсѣдни говори. Сѫтъ дало *сет* по аналогия на *сме, сте*.

іа вм. ѭ: пàіак (паѭкъ).

а вм. ѫ: гу̀лап (голѫбъ), пòнада (нѫдити).

Формитѣ на спомагателния глаголъ бѝдува, -ашъ, -атъ и пр., да бѝда, да бѝдеш, да бѝдет, да бѝдеме, да бѝдет иматъ въ корена си вм. ѫ *и*, което фонетично не може да се обясни. Тука имаме навѣрно аналогия на *бы* въ быти, быхъ, былъ и пр.

За ъ казахме, че то правилно е прѣминало въ *о* (*ᵛо*). По изключение има и нѣкои други замѣни.

у вм. ъ: су (съмъ — юсмь), èднуш (веднъжъ). По народнитѣ пѣсни доста често се срѣща и *сум* вм. *су*, но въ живия говоръ употрѣбятъ само *су*. Чини ми се, че тълкуването на проф. Дриновъ[1]) е приемливо, което е еднакво съ това на Облакъ,[2]) а именно, че *у*-то е резултатъ отъ влиянието на слѣдващето *м*. За подкрѣпа на това могатъ да се приведатъ още два примѣра: ѝстум (вм. истом = исто, сѫщо) и прòстум (вм. простом = прав, на крака, мирно). Обаче, защо тогава нѣмаме: сèдум, òсум? — Вѣроятно нѣкаква аналогия е спрѣла тукъ горния процесъ. Сѫщото обяснение може да се приложи и за èднуш (вм. еднош отъ еднѫж).

Стб. ъ е изчезнало въ отворенитѣ срички по общото правило. Ще забѣлѣжа само че то е изчезнало и въ: дно (дъно), нпр. на днỳ земи (въ дънъ земя); ткаіа — тканʼе (тъканиѥ).

е като рефлексъ на стб. е, ѧ, ь, ѣ.

Стб. є, ѧ и ѣ въ нашия говоръ се чуватъ като чисто *е*. Освѣнъ това и ь съ изключение на споменатитѣ по-горѣ случаи, гдѣто е минало въ *о*, правилно е замѣнено чрѣзъ *е*, така че гласната *е* слѣдъ *о* е най-разпространена гласна у насъ.

Въ началото на думитѣ *е* не се йотира: èсен, èлен, èлек, èднуш, èш (таралежъ), есèнеска, èкʼим и др. Ала въ срѣдата на думитѣ слѣдъ гласна и при по-натъртенъ изговоръ за избѣгване на хията се произнася *іе* (= *je*): пèіеш, се грèіеш, знòіеш, бàіеш, òтруіен, згнѝіен, бèгаіет, отѝдоіе (отидоха) и др.

Изпуща се въ началото на нѣкои чужди (особено гръцки) думи: вангʼèлиіа, пèтрафилʼ; Кàта, Мàне, Стàте (Евстатий) и др.

Азъ не сфащамъ никаква разлика въ изговора на неударено *е* въ: кàмэн, кàмэнʼе, vr̥šэnʼe, èдэн и въ: ерèбица, èзере, прѝіателʼ, іàіце, бѝдеме, слнце, ỳшче, която е забѣлѣжилъ Облакъ (M. St. 31—32). За мене въ всички тия думи неудареното *е* е тѣсно *е*, което може да се отбѣлѣжи съ *ĕ*.[3])

---

[1]) Дриновъ тълкува сум отъ сѫмъ прѣко сом, каквато форма имало въ Призрѣнско (Ястр. 255—275). Вж. „Трудъ“ V, 609.

[2]) Облакъ отдава това *у* па влияние отъ *м* (23 с.).

[3]) *ĕ* е ясно, но по-тѣсно отъ ударено *е*; *э* е редуцирано *е*, като въ нѣм. „Gab*e*“ (Обл. 9).

е отъ ѫ: ерѐбица (ıрѫбь), брѐца (брѫцати — бръмча̀), вѐнеіа (вѫнѫти; лелѐі горо, шо си повѐнала — нар. пѣс.), го̀ведо, глѐда, грѐда, дѐвет, дѐсет, детѐлина, жѐден, жнѐіа (жѧти), жѐтвар (жѧтель), жѐтва, зѐмнеіа (възна — зѫбѫ), звѐкат (звѧкнѫти), клѐча, клѐтва, ко̀леда, крѐва (дигамъ — крѧнѫти), лѐдина (лѧдина), лѐшча (лѧща), мек (мѧгъкъ), мѐсо, па̀мет, пѐда (пѧдь), пѐтица (пета̀ — пѧта), прѐта (ровя — прѧтати), рет, реса (рѧса), сѐда, прѐсевна (спрѣ да тече — сѧкнѫ), свѐтец, тѐжок (тѧжькъ), чѐдо, чес (чѧсть), шѐта (шѧтати — разхождам се), іа̀стреп (ıастрѧбъ), се трѐса (трѧсти), вѐќе (вече — вѧще), о̀пет (мѫчен — опѧтъ?), зет, девѐдесет, ме, се, зоіек, зоіеци.

Оказва се кн'ас вм. стб. кънѧзь.

е отъ ь: а) въ коренни срички: вѐзден (вьсьдьнь), лен (льнъ), лѐсен (льсьнъ), тѐнок (тьнъкъ), пѐкол (пькль), тѐмница (тьмьница), тѐмно (тьмьно), пес (пьсъ), шеф (шькъ), се стѐмни (стьм-), дѐнеска (дьньсь).

б) Въ суфиксни слогове: о̀рел (орьлъ), вѐнец (вѣньцъ), о̀вен (овьнъ), бо̀лен (больнъ), гла̀ден (гладьнъ), у̀мен (оумьнь), мо̀лец. (мольцъ), жѐден (жѧдьнъ), о̀цет (оцьтъ), о̀вес (овьсъ), ста̀рец (старьцъ), слѐпец (слѣпьцъ), вѐчер (вечьръ) и др.

Облакъ дава за неудар. *е* (стб. ь) тѣзи примѣри: ру̀чэк, ѐдэн, гно̀сэн (стр. 16). Азъ ще ги напиша: ру̀чек, ѐден, гно̀сен.

Въ о̀пинок (опьнъкъ), мѝжа (мьжати), зис (зьдъ) имаме *и* вм. ь, което се осланя на итеративнитѣ глаголи: опиньıти, мижати, зидати.

Стб. цвь- у насъ е дало *цу*: цут, цу̀тит (цвѣт, цъвти).

Стб. чьмоу (чьсомоу) по асимилация се измѣнило въ *чуму*; тая дума е доста обикната въ нашия говоръ, срв. чуму̀ ти іе книгата? — к'а пѐіа на неіа; чуму̀ ти се пари? — да си ку̀па нешчо; чуму̀ ти се тѐбе ʾосом во̀лови, девет ро̀гови (нар, поговорка).

Въ членната форма рефлекса на ь подъ влияние на твърдитѣ основи се изравнилъ съ тѣхъ затова имаме редомъ *о*: п'от*о*т. зѐт*о*т, ца̀р*о*т, дѐн*о*т, кн'а̀з*о*т. Обаче въ нѣкои думи ь е оставило слѣди отъ своята мекость, и то не въ гласната, но въ прѣдходната съгласна, която бива мека: ко̀нот, учѝтел'от, кра̀л'от.

Малко отъ стб. меки основи сѫ запазили своя изговоръ на края (ўчител̓, крал̓, сол̓, кон̓); повечето отъ тѣхъ подъ влияние на твърдитѣ основи изгубили своя мекъ изговоръ напр.: пот, зет, цар, ден, гѝсподар, гѝведар.

а.

Понеже нашиятъ говоръ не познава двойния изговоръ на *ѣ* като *я* и *е*, затова у него нѣма и прѣгласъ, — явление, като е свързано съ въпроса за *ѣ* (Вж. Милет. Изт. бълг. гов, 40 стр.). И тъй имаме: ча̀ша-ча̀ши, жа̀ба-жа̀би, ша̀пка-ша̀пки, Стѝіан-Стѝіане, іа̀ре-іа̀рин̓а вм. чаша-чеши и пр.

Въ „ерѐбица" (ıѧрѧбь), *е* вм. *я* сигурно е поради регресивна асимилация.

Начално *а* обикновено се йотува: іа̀ре, іа̀гне, іа̀блко, іѝготка (ягода), іа̀іце, іа̀стіе, іа̀да, іа (азъ).

а (іа) въ глаголн. сѫщ. като: прѣброяване, прѣстояване и др. минава въ *іу* слѣдъ гласна: преброіўван̓е, престоіўване. И въ самитѣ глаголи, отъ които тѣзи имена произхождатъ, е пакъ така: преброявам-пребрѝіува и пр. Тукъ имаме аналогично влияние на суфикса -ува.

А въ обѣсвамъ-обѣсване, заробвамъ-заробване се вмъква едно *у* между двѣтѣ съгласни: обѐсува-обесўван̓е, зарѝбува-заробўван̓е.

а е минало въ *о* въ цѣлото спрежение на глагола знаѭ: 1 л. с. вр. зно; знѝіеф, к̓а знѝ (бѫд. вр.), знѝіел, зноіен; незноіен дѐлиіа (въ нар. пѣсни).

и.

Гласната *и* ударена или не, винаги се изговаря еднакво, като обикновено чисто *и*, напр.: жѝвак, жѝф, шѝрок, мирѝдиіа, сѝниг̓ер, ма̀мин, ба̀бин, тўрчин, сла̀веі, седом гѝдини, лѝсица, вѝстина, ѝтзади, ѝцпреди, крсник, пра̀зник. Облакъ дава примѣритѣ: мѝлите, кѝпина, пла̀нина, шѝроко, игла (35 стр.), гдѣто при сѫщото добрѣ казва, че *и* ударено и неударено остава непромѣнено.

Въ началото на думитѣ не се йотува: ѝмала, ѝнат, ѝнакоф, ѝдет, ѝграт и др. Личното мѣстоимение вин. пад. мн. ч. *и (= ги)* често се чува йотувано *іи*.

и вм. е: ѐден — прогресивна асимилация, идинàiсет — регресивна асимилация.

и се изпуща въ тàліанец, дал' (дали), която въпр. частица се употрѣбя повече въ народнитѣ пѣсни, а въ говорната рѣчь вм. съ нея си служатъ съ ал', али: ал' го вѝде дѐтето? Ал' к'а си д'òiет нàшите?

у.

Изговаря се винаги ясно: по-широко (ударено) и по-тѣсно (неударено).

Отпаднало е въ началото на глагола: тѐша (утѣшавамъ): Мàгда го тѐшит дѐтето.

ъі.

Никаква диря нѣма отъ този стб. вокалъ: навредъ се чува вм. него *и*: iòзик, мѝiе, п'лѝват, рѝба и др.

ы=*у* въ глагола нурат (ньрати): свѝн'ата, нỳрат (рови) во кàлна.

Сонанти р и л.

Съгласнитѣ *р* и *л* въ нашия говоръ въ съединение съ ъ между двѣ съгласни даватъ *р* и *л* т. е. сонантни р и л.

Съчетанието на тъменъ звукъ съ езичнитѣ съгласни въ стб. ез. се прѣдполага да е било такъво, че тъмния звукъ се чувалъ слѣдъ съгл. *р* и *л*, а не прѣдъ тѣхъ. Въ днешния бълг. книжовенъ езикъ тѣзи съединения на еровъ звукъ съ *р* и *л* се изговарятъ двояко — споредъ количеството на съгласнитѣ, що слѣдватъ подиръ тѣхъ. Въ нѣкои отъ макед. говори (вж. Облакъ Мсб. XI), между които спада и нашиятъ, се чуватъ сонантни *р* и *л*, които се различаватъ отъ подобнитѣ сръбски звукове. Тъмниятъ звукъ се чува винаги прѣдъ *р* и *л*, но по такъвъ начинъ, че се слива заедно съ изгласа на тѣзи съгласни; артикулацията е една, или ако има двѣ артикулации, прѣходътъ имъ е неуловимъ акустично. А ето Облакъ какъ го отличава отъ сръбското произношение:

„Тоя изговоръ не е тъй отчетливъ, както сръбско-хърватскиятъ и чешкиятъ, той напомня въ нѣкои говори словенския изговоръ, гдѣто *r* се учленява не толкова енергично, отворътъ на устнитѣ е по-широкъ, отколкото при сръбското *r*, и вибрацията като че ли е по-кратка; но при все туй това не

е *ър* т. е. *р* съ обикновенъ *ъ*. Рѣзка граница не може да се прѣтегли между *г* и *ър*, както и между *ќ* и *ћ* или *ђ́* и *џ* въ нѣкои чакавски говори“ (Мсб. XI, 568)[1])

А що се отнася за *л*, пакъ правъ е Облакъ, като казва на стр. 569: „Тукъ л-то е твърдо, но още не е въ такъва степень, както въ руския ез. или полския. Особно трѣбва да се забѣлѣжи, че то се учлѣнява съвсѣмъ слабо и не се чуе въ такава степень, както другитѣ съгласни.“ Това е досущъ вѣрно и споредъ моето наблюдение, което често съмъ правилъ и върху своя собственъ изговоръ и върху изговора на скородошли нашенци.

Ето примѣри съ *р̥*: прф, крф, дрво, прс (пръстъ), црков, трн, одгрнува (отгръщамъ), трпенза (въ нар. пѣсни, а въ живия говоръ с'ѐфра), шмркат (смърка), ржит (цвили и ръмжи), стрвен, здрвен, црвен, црн, грне, кршчава, срна, срма, грк, фрл'аш, грп, грло, мртовец, мрва (малко), крлеш, протрбу̀шува (промушвам въ корема), претрчуват (тича насам-натамъ), прдеш, срка (сърбамъ), грд, а, о (грозен), срп, смрт, брбул'ка (барабой), до̀прва (тепърва), крт, дрпа, мрда, се срда, ба̀крда (качамакъ) и др.[2])

Въ Maced. Stud. има още примѣри: врнет, чѐтврти, врф, рг'а, прстоф, (40); у Ат. Т. Илиевъ: крстит, врвит, држеше, прстен. Могатъ да се наведатъ още много примѣри.

Примѣри съ *л*: влна, влк-влци, клна, плна, іаблко, блва (бълха — съ по-гърлено *л*), бл'ва (блювамъ — съ по-мэко *л*); длна (и до̀лна), блна (и болна), блница (и болница), жлто, злва, млза, слзи, тлча, длжина, глта, слнце, жлчка, млчит, зблсна (блѣсна), заслнуваш (спираш нѣкому слънцето да го грѣе). [3]) (Зографски Парт. въ прѣвода на Свещ. История въ Цариградрски Книжници на едно мѣсто пише бълна, сигурно вм. блна).

Редомъ съ горнитѣ примѣри азъ не съмъ чулъ *и*: волна, долга, както споменува Обл. (Мсб. 569); това навѣрно е по-

---

[1]) Вж. за сѫщото въ Macd. Stud. 41, гдѣто пакъ така говори.

[2]) Дримколовъ (Сръб. ез. спрѣмо българския, вж. Бълг. Прѣгледъ II, 3 кн.) заедно съ Матовъ не приематъ сѫществуване на *р*, поне такъво като сръбското (треперливо) въ бълг. говори, освѣнъ въ Тръцско, гдѣто имало такъво споредъ проф. А. Теодоровъ. Та и Облакъ и азъ не приемаме *р* като сръбското, а поинакво, именно както се описва отъ Облака.

[3]) Понеже л-то слабо се чува, затова Облакъ го бѣлѣжи: vlk, plno и пр. (Mac. Stud. 40).

грѣшка, защото на нашинецъ, който би произнесълъ спомենатитѣ двѣ думи така, както ги прѣдава Обл., биха се изсмѣли.

Въ бу̀гарин, бу̀гарка, бу̀гарче, Буга̀рия — имаме *у* вм. *л* — сигурно по сръбско влияние.

Йотация и зѣвъ.

Както видѣхме, *е* и *и* въ началото на думитѣ не се йотуватъ. Но когато въ срѣдата на думата се намѣратъ двѣ гласни една до друга, тогава зѣвътъ между тѣхъ се избѣгва съ *і* (=*j*): пѝіеш, сѐіеш, ла̀іет, ѝнаіет, зно̀іет

а, о и *у* въ обикновената рѣчь не се йотуватъ, но въ пѣснитѣ много често, особено когато думитѣ, които почватъ съ тѣхъ, се изговарятъ съ силенъ издихъ. Въ такива случаи се чува: іу̀бава вм. у̀бава, іо̀тидоф вм. о̀тидоф, іа̀рап вм. а̀рап и пр.

Междусловенъ зѣвъ често се срѣща у насъ, а междусриченъ — по-рѣдко. Шо̀‿одиш како‿о̀тепан? Му‿у̀мрел та̀тко му. Рабо̀тата‿а̀рно о̀дит.

Междусриченъ зѣвъ има въ думитѣ: г'а̀ол, нѐол'а, нѐкоаш (вм. нѐкогаш), сѐкоаш (вм. сѐкогаш), грѐови, на̀ог'аш (намираш), страо̀тиіи, пра̀ови, стра̀ови и др.

Зѣвъ има въ турскитѣ думи: бербата̀ана (нечистотия), леша̀ана (смрадъ като отъ лешъ), апца̀ана (затворъ), аста̀ана (болница) и др.

Стѣгане на гласнитѣ.

Облакъ въ своитѣ „Македонски студии“ умѣстно посочва контракция у глаголитѣ отъ V кл.: глѐда, глѐдаш, глѐдат, стб. гладаѭ, гладаюши, гладаютъ; само въ 3. л. Pl. се явява нестегната форма на -ает: глѐдает, поро̀чает. Неконтрахирани форми сѫ и 3. л. pl. аористъ: излогае, пекое, даже и форми, като: бидее, криіее (42 стр.).

Числото на Облаковитѣ примѣри може да се умножи: рѐкоіе, сѐкоіе, па̀днаіе, ста̀наіе, гледаіе, пра̀веіе, спѝіеіе, о̀деіе и други.

Ще приведа още нѣколко примѣра отъ контракция. Нарѣчията к'о̀га и сега се явяватъ и въ видъ на ка и са; тѣ се употрѣбятъ най-често при бързо говорене и въ приказкитѣ и стиховетѣ народни. Добити сѫ чрѣзъ изпущане на

г, слѣдъ което става асимилация и послѣ контракция: кea, сеа → ка, са. Послѣдната форма я има и въ Софийско, нпр.: *са* че дойдемъ.

Примѣри: *ка* кʼа дòіда (когато дойда); *ка* кʼа пàднеш, пàк стани; *са* кʼа стàна (сега, ставамъ).

Стегнати форми сѫ и императивитѣ 2. л. ед. ч.: бѐги (вм. бѐгай), чѐки (вм. чѐкай), глʼаі (вм. глѐдай) или глеі. А понеже двѣтѣ послѣдни форми еднакво често се употрѣбятъ, то изговарайки едната, асоциува се тя съ другата и се получава една срѣдна относно звуковетѣ *а* и *е* форма: глʼäі — съ звукъ срѣденъ между *а* и *е*.

Бѫдно врѣме: кʼòда, кʼòдиш и пр., кʼѝда, кʼѝдеш и пр. вм. кʼа òда, кʼа ѝда и пр.

II. Съгласни.

Изобщо взето съгласнитѣ въ нашия говоръ сѫ твърди съ изключение на мекитѣ *кʼ* и *гʼ*, които застѫпятъ *tj* и *dj*, и мекитѣ *лʼ* и *нʼ*.

шч, жд и кʼ, гʼ.

Отъ съгласнитѣ звукове най-характерни за нашия говоръ сѫ рефлекситѣ на праславян. *tj-dj*, стб. щ и жд.

Въ нашия говоръ се чуватъ срѣщу стб. щ, жд, ту *шч*, *жд*, ту пъкъ *кʼ*, *гʼ*.

Относително нашия говоръ на изобщо и относително говоритѣ, гдѣто владѣе третосрично ударение, звуковетѣ *кʼ*, *гʼ* станаха споренъ езиковъ въпросъ между български и сръбски филолози. Докато първитѣ твърдятъ, че въ тая говорна область има мекогърлени *кʼ-гʼ*, другитѣ напротивъ доказватъ, че изговорътъ имъ е еднакъвъ съ изговора на сръбскитѣ звукове *ќ-ѓ*. Върлъ привърженикъ на послѣднитѣ се яви Ястребовъ съ своя сборникъ отъ народни умотворения, въ който навредъ въ пѣснитѣ изъ Дебърско (Мала-рѣка) личеха знаковетѣ *ќ* и *ѓ*. Едни учени повѣрваха въ това означение, други се усъмниха. Като желая да услужа на истината по тая въпросъ, азъ рѣшително заявявамъ, понеже добрѣ познавамъ родния си говоръ, а така сѫщо понеже зная и какъ се изговарятъ сръбскитѣ звукове *ќ* и *ѓ*, че въ нашия говоръ не сѫществуватъ тия шипещи сръбски звукове, и че винаги вмѣсто тѣхъ се явяватъ меки гърлени *кʼ* и *гʼ*. Може би ще се срѣщнатъ мнозина нашенци, които говорятъ съ *ќ* и *ѓ*, но тѣ сѫ само такива, които сѫ

прѣживѣли нѣкое врѣме въ Сърбия, гдѣто не имъ позволяватъ да говорятъ на родното си нарѣчие та тамъ сѫ свикнали съ тѣхъ. Но женитѣ, които не сѫ ходили никѫдѣ — нито въ Сърбия, нито въ България, всѣкога употрѣбятъ въ езика си ќ и ѓ. Мнозина и въ писмата си пишатъ ќ и ђ, но това правятъ, не защото тамъ чуватъ такива звукове, а защото въ българската азбука нѣма особени знакове за меко ќ и ѓ, каквито въ науката има, и още по-важно е туй, че писанитѣ отъ тѣхъ ќ и ђ ги произнасятъ сами като ќ и ѓ. Напр. думата куќа, тѣ ще я произнесатъ куќа. Па и самия знакъ ќ тѣ наричатъ ќрф, въ което название ясно личи ќ.

Несъмнѣно е, че звуковетѣ ќ, ѓ отъ една страна и ќ, ђ — отъ друга сѫ много близки по своя звукофизиоложки характеръ и акустиченъ ефектъ, но отъ това не слѣдва, че сѫ тъждествени. Ако процесътъ на умекчението върви напрѣдъ, възможно е ќ-ѓ да станатъ ќ-ђ, но ние говоримъ за сегашното състояние на тѣзи звукове.

Литературата по тоя въпросъ е доста голѣма, защото сѫ писали мнозина автори и отъ двѣтѣ страни. Напр. А. Теодоровъ, Д. Матовъ, Дримколовъ, Ст. Новаковичъ, Драгановъ, Ястребовъ, Мар. Дриновъ[1]) и др.

Ето каква пълна и вѣрна характеристика дава на въпроснитѣ звукове покойниятъ проф. Д. Матовъ въ своята „Разправия“: „Изречете меко *т (т́)* и ведно съ него *ч (ч́)* и ще получите ќ-звукъ близъкъ до *ч*, но нетъждественъ; произнесете меко *д́* и слѣто съ него *ж́* и ще получите ђ-звукъ близъкъ до оня, що изобразяваме съ *дж*, *џ*, но неравенъ досущъ нему. Отъ друга страна *ќ-ѓ* не сѫ никакъ шипещи звукове; при изговарянето имъ участвуватъ: 1) срѣдината отъ горната страна на езика, 2) небето безъ сѣкакво участие на небцитѣ“ (451—452 стр.). Сѫщата мисъль изказва и проф. Теодоровъ (стр. 50).

Звуковетѣ *ќ-ѓ* не сѫ само македонски звукове, а се срѣщатъ макаръ и по-рѣдко и по другитѣ български и тракийски говори, което показва, че тѣ сѫ общобългарски звукове.

[1]) П. Драгановъ, Извѣстія Сл. Бл. Общ. V, № 1; Ст. Новаковичъ, ќ и ђ у македонским народним діалектима, „Гласъ“ XII; Д. Матовъ, Кратка разправия по етнографията на Македония, с. П. сп. XXXIV; А. Теодоровъ, Западнобългарскитѣ говори, с. П. сп. XIX; Дримколовъ, Сръбскиятъ езикъ спрѣмо българския, Бълг. Пр. II, кн. 3; Мар. Дриновъ, Нѣколко бѣлѣжки и пр., „Трудъ“ V, VI и VII.

(Вж. Дримколовъ, Бълг. Пр., кн. 4, 142 стр. Д. Матовъ, стр. 459).

А що се отнася до такива тънки нюа[illegible] които Облакъ означава съ ć, ќ: braća (65), кажа, че такива потънкости азъ поне не схва[illegible] бихъ написалъ: nek'u, nećeš, а не neću, n[illegible] прѣдава Облакъ (64). Най-послѣ това сѫ сигурн[illegible] особности.

Примѣри съ *ќ вм. шт:* свѐќа, гàќи ноќ, нòќеска, нѐќу (неща), ќа (ща), вѐќе, плàќа фàќа, фàќаш и пр., нòќи; въ окончанието на [illegible] одѐіеќи, мавàсќи, броіѐіеќи, скакàіеќи, мислѐ[illegible] и всички други.

шч вм. шт: мòшчеа, нѝшчи (нищелки), св[illegible] ковенъ уредъ, на който богомолцитѣ палятъ св[illegible] крàишча, зимòвишче, клѐшчи, òдлушчен (отлюп[illegible] нѐшчо, нѝшчо, плѐшчи, вѐшчица, гòрешчо, гòш[illegible] (па и глýфчер — види се въ свързка съ глуше[illegible] *шч* минало въ *ф* — гущер), кр̀шчават, к[illegible] шчàвит (щави), свòішчина, збòришче, шчѝпа, [illegible] шчерка, мушчѐриіа, шчо (или шо — що), трѐ[illegible] плѣсница), трѐшница (плѣсница), прòшчава, [illegible] лѐшчина (болка), горѐшчина, свѝншчина, арна[illegible] клѐтшчина.

шч отъ скј: шчѝца (дъска — дъскица), п[illegible] ако е отъ поскј + а).

Както се вижда отъ тѣзи примѣри, *tj* ге[illegible] обикновено е минало въ *шч*, а покрай това се[illegible] колко примѣри съ *ќ*, които сѫ или самосто[illegible] говора, или пъкъ сѫ влияние на други говори[illegible] сръбския езикъ.

ш вм. щ прѣдъ н: пòмошник, мòшне, нѐм[illegible] нѐмошно и изобщо навредъ *щ* прѣдъ *н* у насъ [illegible] понеже мѫчно се изговаря, както и *т* прѣд[illegible] жàлосник и др.

ѓ вм. жд: мѐѓа, вѐѓа, тýѓина (чужди[illegible] прѐѓе, прѐѓсска, ѝзваѓат, грàѓанин, зàгра[illegible] рàѓат — рòѓават, пòгаѓат, саѓи, Ограѓе (мѣ[illegible] (падаш, пàждаш).

жд вм. жд: говеждò месо, нýжда па и н[illegible]

ж вм. жд: гòспожа, рòжество (и рожесто), нỳжен, прèжа, дỳжалник (дъждовникъ; дужалникъ се образувалъ чрѣзъ контаминация на дòжовник и дỳшалник, който души, като се взело отъ едната дума *у*-то, а отъ другата — *ж*-то).

Само *д* вм. *жд* срѣщамъ въ думата: — се смодòсува, изпърлямъ себе си или дрехитѣ.

ц и s.

ц звукъ се чува само въ думитѣ цин-цан, нуца. Въ манца, фѝнцан и мèрцан — ту *ж,* ту *ц* споредъ човѣка.[1])

s (дз) не намирамъ нито въ една дума.

Гърлени съгласни г, к, х.

х. Отъ съгласн. звукове най-необикнатъ въ малореканския говоръ е гърлениятъ звукъ *х.* Навредъ, гдѣто се срѣща той, или се изпуща съвсѣмъ, или пъкъ се замѣня съ устнитѣ *в* и *ф.* Това много добрѣ е сфаналъ още архимандритъ П. Зографски въ цитуваната му статия за бълг. ез. Царигр. Книжици.[2]) Вж. за това и въ Mac. Stud., 77 стр.

1. *х* отпада безслѣдно въ началото на всички думи, били тѣ български или пъкъ дошли отъ съсѣднитѣ езици: лèп (хлѣбъ), рàна (храна), àрно, Рѝсте, òро, лат (хладъ), ѝтор (хитъръ), арѝзува (харизвамъ), àтер, òда, арèксува (аресвамъ), àзер (хазъръ — готовъ), ỳбаф, ап (хапъ), àзно (хазна), èндек, àртиiа (хартия), рàбор (храбъръ), àзаин и др.

2. Когато пъкъ *х* стои въ срѣдата на думитѣ прѣдъ съгласна[3]) или на края, тогава то дава *ф:* смàфнат (смахнатъ), òфкат, òфтика, пѝфтиiа, пàфти, нѝфно, бèфме, прàфме, àфмак, ѝфтибар, ѝфтиза (ихтиза) и др. Тукъ спада и думата лѝфа — лихва; *х*-то дало *ф, в*-то изпаднало поради мъчenъ изговоръ; плàтиф, òраф, беф, забòравиф, прèскакаф; греф, меф, смеф,

---

[1]) Прочее правъ е Веселиновић, който казва, че у мияцитѣ нѣма звука ц (458 стр.).

[2]) „*х* или со семъ се оставатъ како напримеръ: ода, убаво, арно, пишеа или одес и пр. намѣсто: хода, хубаво, ходеха и пр., или се произноситъ како ф: пишеф, читаф, праф, фала, фърла наместо: пишехъ, хвала и пр. или наконецъ како *в:* уво, бълва и пр. наместо: ухо, быха. Правила за тоа тьа се изложатъ въ граматика-та". (6-та точка отъ „Мисли за бълг. ез." Бълг. книж., кн. I, 35).

[3]) Развитието на ф вм. х прѣдъ съгласни Облакъ счита за асимилационно явление, различно отъ изолираното явление на х въ ф и в. Това се срѣща най-често въ глаголнитѣ форми на Aor. и Imperf.: spáfme, fálefte (M. St., 78).

здиф (здихъ — дъхъ), пѐрдуф (перушина), сѝл'аф, пѝл'аф, стра̀ф и др.

3. Вмѣсто *х* между двѣ гласни се чува *в* или *i* (както е при глаголитѣ):

а) *х—в:* iа̀ват (яха), бу̀ват (буха), ца̀зува, а̀рзовал, у̀во, ко̀жуви, о̀реви (или ореiи), му̀ва, ру̀во, блва (бълха) (в-то тукъ стои между сонантно л и гласна), су̀во, лѝво и др.

в) *х—i:* доiдоiе (дойдоха), отѝдоiе, па̀днаiе[1]) (оконч. *iе* вм. стб. шѧ).

На нѣкои мѣста *х* не се замѣстя отъ *i*, та настая зѣвъ: грѐови, пра̀ови, стра̀ови, стреа и пр.

Съчетанието *хв*, понеже е мѫчно произносимо, се замѣня съ *ф:* фрл'ат, фа̀к'ат, фа̀ла (хвала̀), фа̀л'а (хваля) и др.

г' прѣдъ мека гласна: Г'о̀рг'е, г'ѐмиiа, г'ѐроi, г'ѐврек, Г'ино, а̀нг'ел, г'ѐрдан, ка̀уг'ер, ванг'ѐлиiа, г'ера̀мида — както въ книж. бълг. ез.

Твърдо *г* се чува прѣдъ гърлени гласни: га̀iда, го̀вс дар, га̀бер, гу̀рбет и др. Въ сѐкоаш, нѐкоаш и подоб. г изпада.

к' бива меко, когато стои вм. стб. шт (свѐк'а, к'ѐрка и пр.), прѣдъ *е* и *и*, па и прѣдъ твърди гласни въ чужди думи: к'ѐпе, к'ѐф, к'ера̀мида (и г'ера̀мида), к'ѐмер, к'ѝлим, к'ѝбрит, к'о̀тек, к'у̀тук, к'у̀мур, к'ор, к'у̀мбе.

По-твърдо е въ: кѝтка, кѝсело, ка̀мен, ко̀рен, ку̀ршум, ка̀л'ем, ку̀тиiа, ко̀фчек и пр.

к, г, х прѣдъ *е* (= ѣ, ь, ѧ) се промѣнятъ сѫщо тъй, както въ книжовно бълг., затова нѣма да говоря по тоя въпросъ.

У насъ казватъ: помо̀жите вм. помогните, обаче тука причинитѣ не сѫ механични, а психологични, именно тая форма се довежда въ свързка съ сегашно врѣме м'о̀жа, м'о̀жеш, м'о̀жет и пр.; 2 и 3 л. сѫ повлияли върху първо, за това имаме можа вм. мога, отъ дѣто и пом'о̀жите, по̀можи.

Казватъ: „помо̀зи бок", старинска форма, която се срѣща и по други говори.

---

[1]) Тълкуването на Облакъ, какво причината да се не яви *в* въ Aor. и Imperf. 3. л. Pl. се дължи на отдалечеността на ударението отъ крайния слогъ, ми се вижда неубѣдително, защото въ такъвъ случай би трѣбвало да имаме и грѐои, а не грѐови. И тукъ ударението е толкова далече открая, колкото и въ влѐгое. Азъ мисля, че въ тия форми старото х направо изчезнало, безъ да се яви *в*, поради общата необичь у насъ къмъ тоя гърленъ звукъ. И слѣдъ туй се явява j за избѣгване на зѣва (Mac. St., 78).

к не е минало въ *ч* въ цѣлото спрежение на глаголитѣ: скàка (скачамъ), рàка (храча), м'òка (мочамъ); въ сжщ. ракàница (храчка), ·скàкулец (скачокъ, скакалецъ), м'òкач (мочка, пикочъ).

Езични съгласни л, н, р.

р. Звукътъ *р* не е завардилъ своята мекость, която е ималъ въ стб. ез, когато подиръ него е слѣдвало ь: гòведар, цар, гòсподар, цàрот; сжщо и въ: стòра, òтвора и пр.

Поради мжченъ изговоръ на *р* въ думитѣ: револвер и гарибалдо (червена боя), то се заменя съ *л:* лèворвер, галѝбардо. За свойството на *р* да се обръща въ сонантъ вече говорихъ. Облакъ е намѣрилъ само срѣдно *р* (44) въ нашия говоръ.

н. Въ стб. ез е имало два вида н — твърдо и меко: кон'ь и сънъ. И въ днешния ез. тѣзи два вида *н* сжществуватъ, както ги има и въ нашия говоръ. Облакъ дава два примѣра: дòнеси и кон' — за двата вида *н* (стр. 44). Обикновено е кон' — кон'и.

Меко *н* има въ ония думи, що образуватъ множ. число чрѣзъ *-и, -е, -а* (*н*-основи, V скл.), въ глаголнитѣ сжществителни на -не и въ други думи — по аналогия на първитѣ: кàмен-кàмен'е, плàмен-плàмен'е, ѝме-ѝмин'а, сѐме-сѐмин'а, плѐме-плѐмин'а, рѐмен-рѐмен'е; пѝіене, сѐден'е, лѐжен'е, òден'е; клон-клòн'е, плàнина-плàнин'е, èзере-езѐрин'а, іàгнин'а и др. Очевидно е тука влиянието на съгл. *н* основи: камене, имена. Облакъ привежда съ меко *н'* и думитѣ: чѐрешн'а, іàгн'е, огон', ден' (стр. 49). обаче азъ не съмъ ги чулъ така отъ никоя нашинка и добрѣ знамъ, че тѣ се изговарятъ съ твърдо *н:* чѐрешна, іагне, ᵞòгон, ден.

н се замѣня съ *л* въ чуждата дума: ѝнжилер понеже у насъ по-обикнатъ е суфиксъ -лер, отколкото -нер.

н = *м* въ отсем вм. освѣнъ.

н се вмѣта: кумѐндіа — споредъ кỳманда.

л. Азъ различавамъ въ нашия говоръ три вида *л:* [1]) 1) гърлено (твърдо) *л,* както въ думата вол, книжовно изговорена; 2) срѣдно *л* — както въ клетникъ, пакъ книжовно

[1]) М. В. Веселиновичъ тоже различава три вида *л*. Той казва: „Кои хоће да бележи тачно народни говор у Маћедоніи, треба да разликуе три *л*." („Братство" 1901, 457).

изречена, и 3) меко *л* — *л́*, което изглаша като л-то въ думата цѣль — съ меко произнесено *л́*. При артикулацията на послѣдното *л* езиковиятъ върхъ се дига по-нагорѣ и се дърпа по-назадъ върху небцето, отколкото при срѣдното *л*.

Облакъ различава два вида *л* — едно срѣдно и друго малко по-гутурално отъ него: ѝгла (съ гърл. *л*.) и поле (срѣдно *л*) (44 стр.). Той не познава, както се вижда отъ тука, мекото (небното) *л́*. Даже на стр. 48 казва: „Нарѣчието на Галичникъ не познава никакъ мекото *л*, — то става на срѣдно: пòстела, пòле, пріìатели, което не е вѣрно, както ще видимъ отъ примѣритѣ по-долѣ. А пъкъ въ сол, той казва (iƀ), л-то бива малко по-твърдо. Напротивъ въ сол́ се чува меко л и тази дума се изговаря у насъ тъкмо тъй както и цѣль. А пъкъ горнитѣ три примѣра се изговарятъ: пòсте*л́*а, пріàте*л́*и, пò*л́*е, сир. сѫщо тъй съ меко *л́*. По-долѣ Облакъ право казва, че прѣдъ тъмнитѣ вокали и въ стб. оконч. *лъ* се явява въ тоя говоръ едно срѣдно твърдо *л*: глòбока, мòгла, сѐдело, соневал (48—49 стр.).

Ето примѣри съ тритѣ вида *л*.

а) *твърдо-гърлено л:* кол, бил, сѐкол, Лàзар, лòжа, к'òтел, вòловар, лàстар (стъблото на киселеца), благо, пл'òт, лупàница, лубѐница, лỳкоф — както се вижда винаги прѣдъ твърда гласна.

б) *срѣдно л:* лѐдина, лѐп, лѐжа, лѝжа, лѝра, пòлесок (ограда висока отъ камъкъ), лѝвада, лѐсно, лѐпешка, лѝгущ, лѝпа, лѐшник — сѣкога прѣдъ мека гласна.

в) *меко л́:* т'òл́ку, к'òл́ку, òвол́ку, бỳвал́ка (бухалка), бѝл́ки, надòл́ува (прѣдумвамъ нѣкого), дѝпл́а (сгъвамъ на дипли), зѐл́ка, се пỳл́а (гледамъ), стѐл́а (слама за конски самари), Бѝтол́а, бѝтол́ски, лел́ (но), нел́, нел́и, сол́, кл́вет (кълве), бл́вет (блюва), л́ỳстук (стървенъ, който иска да хапне отъ всичко) и др. Трѣбва да забѣлѣжа веднага, че това *л* не е толкова меко, колкото руското *-ль* напр. въ (больше), а малко нѣщо по-твърдо.

Като имамъ прѣдъ видъ, че *л́* е много обикнато въ нашия говоръ и хора отъ чужди нарѣчия тукъ именно срѣщатъ най-голѣма спънка, когато искатъ да говорятъ по миячки, заключавамъ, че *л́* не се дължи на никакво чуждо говорно влияние.

Отъ така нареченото епентетично *л* у насъ нѣма никаква слѣда.

Устни съгласни.

Устнитѣ съгласни *б, п, м, в, ф* иматъ твърдъ изговоръ винаги. било че стоятъ прѣдъ твърда (гърлена), било прѣдъ мека гласна. И Облакъ казва, че въ дебърския диялектъ има само твърди лабияли (50 стр.)[1]: бик, бѐк, Бок, трбуф, бàцува (цѣлувамъ); вѐсело, вѝсоко, вàпцува, вўнʼа; мачка, пàтрик. пустѐлиіа, пѐрде, пѝсмо и пр. — сѐ еднакъвъ изговоръ. Понеже, както се каза, нѣма въ нашия говоръ *л* епентетично, затова се казва: трпа, лòва, лўба, кàпа (каплыж), зѐмʼа т. е. устнитѣ съгласни по-често отвърдѣли, слѣдъ падането на j.

Звукъ *б* не изпада нигдѣ, обаче *в* изпада въ началото на нѣкои думи и то въ мжчнопроизносими съгласни групи, именно когато се намѣри прѣдъ зжбно-съскави съгласни: сѝте, сѐкоі, сеф (дат. п., на сички), тòрник, зѐмаш, сѐто, сѐкоаш, сѝчки. Инакъ въ срѣдисловието *в* не изпада никакъ тъй, както изпада напр. въ Прилѣпско, въ срѣдата на думитѣ между двѣ гласни.

Въ нашия говоръ се казва именно: глàва, чʼòвек, а не глàа, чòек и пр.

Дали думата ò б я л а не произхожда отъ о б в и в а л а?

м вм. *в* прѣдъ *н:* стòмна. плѐмна, плàмна, се стѐмни, глàмна, рàмна, òдамна, рàмнина

Замѣната тукъ на *в* съ *м* вѣроятно трѣбва да се дължи на асимилационно влияние отъ страна на *н*, защото по-лесно е за миякa да произнесе *м* прѣдъ *н*, отколкото *в*. По-лесно е да се произнесе носово *м* прѣдъ носово *н*, отколкото устно *в*.

Думитѣ свобода и пищофъ у насъ ги изговарятъ: слʼòбода, пѝшчол.

Имаме пàітон вм. файтонъ.

З ж б н и т ѣ и з ж б н о - с ъ с к а в и т ѣ с ъ г л а с н и *д, т, з, с, ц* еднакво твърдо се изговарятъ изобщо: напр. ден, дѝзгиіа, тʼòрба, терѐзиіа, цѐдило, зис, зàгоре, цàрица и др.

Облакъ е правъ, като казва, че не намѣрилъ никакви меки *т* и *д*, но само срѣдни: пот (стб. пжть) (стр. 45). А на стр. 50 казва, че и старитѣ *ть, дь* сж дали *т* и *д*; пот, лàкот (вм. лòкот) дѐвет.[2]) Азъ бихъ привелъ тука още: пет, двàіесет,

[1]) „Nur harte Labiale im Dialekt von Debra".

[2]) „Der Debradialekt keunt kein weiches t, d; altes tь, дь wurde zu t, d z. B. pòt, làkot, dèvet. Gal." (50 c.).

пѐдесет, педа (стб. пѧдь), смрт, зет (зѧть), Гʸѝспот, нʸѝкот (ногъть).

За твърдо *д* дава примѣръ: свадба (50).

д и *т* въ срѣдата и въ края на нѣкои думи се изпущатъ: двàіесет, трàіесет, шѐіесет, но пѐдесет, седѝмдесет — очевидно за по-лесенъ изговоръ; клàіенец, прàзно, прàзник; грʸѝс, дʸѝш, зис (зидъ), Пѐтровен (Петровъ-день) чрѣзъ ослабване на артикулацията, али (дали), вѐсвесе (несвесенъ — сербезъ — несъвѣстенъ); мʸѝсче, пàкослиф, жàл'ослиф, пѝмошник, врсник, ỳбосник, пʸѝсно; мʸѝс, лʸѝс, свес, лис, лис'е (по кол — кол'е), рàдос, бѝлес, свѐдсн (светдень — праздникъ), стрѐкук'и (стрѣт — кук'и — кѫщи).

д се вмѣта между *ж* и *р* и *з* и *р:* ждрѐбе, ждрѐпче, се ждрѐбит, ждрѝга (уригвам), ждригѝвина ми идет (уригва ми се), здрѐіет, здрел, здрàсти; желездо.

т се вмѣста между *с* и *р:* стрѐда, страм, стрàмота, стрѐк'а, стражѐние, стрѐбро, стрѐчават (срича), стрѐк'ават (срѣща — посрѣща).

г'а, г'е вм. дьѧ, дьѭ: лѝваг'е, л'ỳг'е, г'àол, г'àкон.

к'а, к'е вм. тьѧ, тьѭ: брàк'а, трѐк'а, цвѐк'е.[1])

т = *д:* дàра, кѝндрат, кàпидан.

сп = *шп:* л'ỳшпа, штàмба, Шпѝро (Чпиро — Спиро), шпирт — чпирт, шмркат, Рушчук.

пс = *пц:* пес — пци.

тсп = *тцп:* ѝтцпреди, (или ѝцпреди — отпрѣдъ), отцпрѝтиіа (или оцпрѝтия — отсрѣща). Тука *ц* се добива отъ *т* на прѣдлога *от* и отъ *с* въ началото на думата — а тѣ сѫ съставнитѣ му елементи.

с = *з:* мѝлозлиф, пѝзоли! (съ пипер, а за соль се казва пѝсоли!) мѝризлиф, мàтрози.

фч вм. *сч:* крфче (кръстче), нѐвефче (малка на бой невѣста, но хубава), фѐфчс (фѐсче), кʸѝфче (кокалче), лѝфче (листче) и др.

Съчетанието стб. *чръ* минало въ изчочнобългарскитѣ говори въ *чер*, а въ западнитѣ — въ *цр*. У насъ е *цр:* црн, цр̀вен, цр̀ква, цр̀ница, цр̀га и черга; но чѐрево, чѐрешна.

[1]) Облакъ за това говори на стр. 50: „Секундарно t' (стб. tъj) станало ć, k: treki, (трѐк'и).

Небни (шушкови) съгласни: ж, ч, ш.

И прѣдъ гърленитѣ и прѣдъ мекитѣ гласни се изговарятъ еднакво. Прѣгласъ подиръ тѣхъ на *а* въ *е*, както споменахъ, нѣма.

Въ думата харча, у насъ а̀ржа, имаме *ж* вм. *ч*; а̀ржа, а̀ржеви — навѣрно подъ влияние на бо̀ржа — бо̀ржеви (борчувамъ — борчови и боржове).

ч въ печѐстина вм пет-шестина.

Изобщо всичкитѣ съгласни въ нашия говоръ, както и въ литературния български езикъ, биватъ звучни и беззвучни и се подчиняватъ на правилото имъ: тъмни прѣдъ ясни се изговарятъ като ясни, ясни прѣдъ тъмни и на края на думитѣ се чуватъ като тъмни: гроп, праф, прак, грат, мош, збор, сва̀дбарски, ждрѐпче, дрфче, здрвен и др.

Метатеза срѣщамъ само въ думата збо̀рва, която се употрѣбя въ двѣтѣ си форми еднакво, именно: збо̀рва и збо̀вра.

II.

Форми.

Още въ старобългарския периодъ на езика ни почва да се руши системата на падежнитѣ форми било по фонетични, било по психологични причини. Падежното окончание като че ли губи значението си, а взема върхъ значението на прѣдлога, който се поставя прѣдъ името. Този процесъ постепенно се усилва въ срѣднобългарския периодъ, докато най-послѣ въ новобългарския той достига пълното си развитие. Днесъ има само останки отъ старото склонение и то най-много по народнитѣ говори.[1])

И въ нашия говоръ се е извършило сжщото нѣщо, съ тази разлика, че у него стариятъ дателенъ падежъ на собственитѣ и родствени имена отъ м. и ж. р. ед. ч. се запазилъ не само въ народнитѣ умотворения, но и въ днешния живъ говоръ. Тъй напр. се казва: даі Іва̀ну, Сто̀іану, Пѐткове, Крстеве, синѐве ти, можо̀ве ти, а никога нѣма да кажатъ: на

[1]) Вж. за това у проф. Милетичъ, Старото склонение, Мсб. II.

Ивана, на Петка, на сина ти и пр. Сѫщо тъй се казва: даі мàіке ти, жѐне ти, снòіе ти, сѐстре ти, Іòванке, Пѐткане и пр., а много по-рѣдко се чува: на мàіка ти, на сѐстра ти, докато напротивъ при собствени имена ж. р. никога не се употрѣбя прѣдлогътъ *на*, сир. никога не се казва: на Іòванка, на Ѐлена, на Пѐткана.

Окончанието *-ове* въ дателнитѣ форми като синòве ти, можòве ти, Пѐткове и пр. безъ съмнѣние е старобългарското окончание *-ови* отъ *у*-склонение, измѣнено по аналогия на окончанието на женскитѣ дателни форми като: жѐне ти, снòіе ти, кѐрке ти и пр., както е станало и въ прилѣпско-велешкитѣ форми: братое си, Маркое и пр. (вж. Л. Милетичъ, Старото склонение, М. Сбор. II, 30. Oblak, въ Archiv f. Sl. Ph. XVI, 491, П. Лавровъ, Обзоръ, 147). Освѣнъ това, за да се замѣни тука стб. *и* съ *е* е влияло навѣрно и обстоятелството, че формата „синови“ у насъ служи за мн. ч. на много едносложни имена, та за да се избѣгне този съвпадежъ по окончание между дат. ед. ч. и им. мн. ч., окончанието се е измѣнило по горния начинъ. Колкото за окончанието *-ови* въ множествената форма за им. пад. „синов*и*“, ясно е, че стб. окончание *-ове* за мн. ч. тукъ се е прѣвърнало въ *-ови* подъ влияние на обикновената мн. форма на имената, която окончава на *-и*.[1])

Друга една особность на този говоръ забѣлѣзваме въ окончанието за вин. п. на собствен. имена отъ м. р., които окончаватъ въ им. пад. на *-е*. Напр. Пàвле, Пѐтре, Кр̀сте, Стàвре, които въ вин. пад. гласятъ: Пàвлета, Стàврета, Пѐтрета и пр.

Въ окончанието *-та* сигурно имаме аналогично разпространение на окончанието *-те* на стб. родителни форми на *т*-основи, като телѧте, прѣкроено въ *та* пакъ по аналогия на родит. падежъ на *о*-основи, въ въпросния случай на родителни форми на собствени имена като: Ѝвана, Стòіана, Аврама и пр.

Нѣкои думи като: небо, сон, нà яве, глава, земя сѫ запазили старото окончание на мѣстния падежъ, и то не само въ народнитѣ пѣсни, но и въ живата днешна рѣчь на мияка, напр.

[1]) Вж. и Л. Милетичъ, Нови влахо-български грамоти изъ Брашовъ, Мсб. XIII, 111. В. Облакъ така сѫщо обяснява тази форма именно по тоя начинъ, 95 стр.

на главѐ кладе се невѐстинско (Мсб. 16—17, 60 стр, № 13). Въ живата рѣчь: кàната, што іа н'ȯсиш нà главе, е таткȯва ти; нà соне іа вѝдоф лѝчната (моята севда), àко нà іаве да не су іà видел цела гȯдина; во средѐ село е нашатà кук'а; дѐтето пàдна нà земи; божѝк ми е на нѐбеси (Ик. 5). Тѣзи форми на мѣстенъ падежъ сега се схващатъ като сжщи нарѣчия и за това трѣбва да ги отнесемъ къмъ категорията на немалкото падежни останки въ нашия говоръ.

Прѣди да мина да разгледамъ по отдѣлно особноститѣ на различнитѣ части на рѣчьта въ нашия говоръ ще приведа всички падежни останки, които съмъ събралъ отъ сборницитѣ на обнародванитѣ до сега пѣсни отъ миячкия край. Примѣритѣ ще ги цитувамъ поправени споредъ както се произнасятъ, като ще ги прѣдавамъ съ фонетиченъ правописъ и ще отбѣлѣзвамъ и ударението, което обикновено не е отбѣлѣзано.

Падежни остатъци.

Родителенъ падежъ.

И относно нашия говоръ вѣрно е, що казва проф. Милетичъ,[1]) че отъ всички косвени падежи на старото склонение най-добрѣ се задържалъ до днесъ родителниятъ падежъ ед. ч. на мжж. о-основи. Причинитѣ за това сж синтактични и фонетични. Този падежъ въ стб. врѣме ималъ твърдѣ много различни служби, защото още тогава той почналъ да приема функцията и на нѣкои други падежи, а най-много на вин. падежъ мжж. о-основи при одушевенитѣ прѣдмети[2]) Освѣнъ това, гдѣто самостойно се употрѣбялъ било дателенъ или творителенъ, било мѣстенъ падежъ, тамъ тъй сжщо днесъ срѣщаме прѣдлогъ съ род. падежъ.[3])

а) Родителенъ падежъ слѣдъ прѣдлогъ: етѐ идет Ерѐмиіа со свѐтаго Танàсиіа; (Ик. 40, № 77[4]) прет чеснегȯ кума (Ик. 41, 79); ток іѐ іунак от големà рода (Ик. 47, 86); дал' вѐнеіет за брзанà кон'а; (Ик. 47, 87); от кȯде си долѐтела до нàшего

[1]) Вж. Старото склон. въ днешн. бълг. нарѣчия Мсб. II, 241.
[2]) ib., 242.
[3]) ib., 243.
[4]) В. Икономовъ, I-та цифра означава стр., II-та № на пѣсеньта.

госпòдина? (Ик. 5, 3); тиiè беiе, мале, од моiегò брата (Икон. 25, 39); се нàведе од брзегò конѝ (Ястр. 53)[1]); зета ỳвело над брзà кон́а (Ястр. 55); коi ќа ѝзлезет iунак над iỳнака (ib. 59); си ià фрли зат себе нà кон́а (ib. 60); ќа сѝ падна од брзегò кон́а (ib. 69); и мѝ прати анѓел од нèбеси (ib. 82); тиiè беiе, нане, од моiегò братà (ib 136); етè идет Ерèмиiа со свèтаго Танàсиiа (ib. 177); iа стàвило прет чеснегò кума (ib. 174); момà зборвет со бела Дỳнава (ib. 236); доiдоiе мỳ гласи од нèбеси (ib. 245); славà му iе до нèбеси (ib. 32); си òтиде во белегò града (Ил. 127)[2]); iа дà служа крал́а од Бỳдима (ib. 121); ot nebesi dva angela padnae („Kolo“ V, стр. 52) вм. од нèбеси два àнѓела пàднаiе; ot Hristosa šo ti ostanale (од Рѝстоса шо ти остàнале); ta da poeš vo grad Ibraila (та дà поiеш во грат Ибрàила); ot nebesi sılnce[3]) ća ogrevat (од нèбеси слнце ќа òгреват); ot mermera bosilek mi izleze (од мèрмера босилек ми ѝзлезе); a ot kırvi reki šćo vtasaje (а òт крви реки шчо фтàсаiе); i ot brata po gore da si mi (и òт брата по горе дà си ми, 54); tuj pomina mlad neženat na bırzego konja (тyi пòмина млат нèженат на брзегò кон́а, 56).

b) Родителенъ падежъ безъ прѣдлогъ: da izmola bar enego brata (да ѝзмол́а бар еднегò брата, Kolo. IV. 54); prosti mene bar enego brata (простѝ мене бар еднегò брата, ib.); kogo brata će da pooddelit? (когò брата да пòделит, ib.); iaz imam brata postari (ià има брата пò стари, V. 24); никдè Марко водица нè напило, ни зà себе ни за брзà кона (Ик. 8, 8); когà писнаф, мале, ноќа на пòлноќи (Ик. 25, 39); леба мѝ iадет бела сѝмида, сол́а ми макат — бела шеќера (Ик. 29, 45); дружѝна ви, Кал́ò мори, изнàпоiде, коi нà лова —, коi нà жетва (Ик. 84, 174); болен Iàнкула болèн лежит, жеден вòдица и понàдица (Ил. 118); дома сѝ доiде Ѓино òфчарче на средè ноќи (ib. 275); доiдоф сѝ дома — на средè ноќи (ib. 276); ни зà себе, ни за брзà кон́а (Ястр. 50); кал подàваше — кал и кàмена, беланà вара (ib.); су не

---

[1]) Ястребовъ II изд. навредъ.

[2]) Пливеъ сборникъ.

[3]) Знакътъ „ı“, който се срѣща въ „Kolo“ прѣдъ r и l между двѣ съгласни сигурно е поставенъ за означение на тъмния слабъ звукъ, що се чува прѣдъ r и l.

вѝдела татка ѝ маіка (Ястр. ib. 51); елà миіе боіа да се бйіеме (ib. 54); си не дèксала таквего іӯнака (ib. 75); леба мѝ іадет — бела сѝмида, сол'а мѝ макат — бела шèќера (ib. 141); кòі имат сина ле, кòі немат (ib. 143); іа сѝ нема ни татка, нѝ брата (ib. 451).

c) Родителенъ падежъ вмѣсто винителенъ: боднѝ кон'а на пàзара (Ястр. 32); да пòслужит малà Бога, малà Бога и Бòжик'а (ib.); ми ѝскина ситнего ѓèрѓефа (ib. 53); шчо позòвало рало свàтови: старагò свата свет Нѝкола, чеснегò кума свети Іòвана (ib. 55); и дà іафнет кон'а крилàтнего (ib. 59); жиф іӯнака с очи к'а го ѝзеіет (ib. 61); токò су си болнего глèдала (ib. 70); позòвите свет Іòвана зѝмнего, позòвите светѝ Петра лèтнего (ib.); в роцѝ држит малà Бога (ib. 92); да мѝ крстиш малà Бога (ib. 93); го òткина своіа милà брата (ib. 232); да сòшіет крстатна бàріака (ib. 444); и дàіте ми крстатна бàріака (ib. 456); tamo imat golema mermera (тамò имат голема мèрмера, Kolo 52); в роцѝ држит младà Бога, милà Бога некрстена (Ик. 14, 15); таіа мѝ имат, Цвето дèвоіко, големà рода (ib. 23, 33); оф! брата си сàкала (ib. 25, 38); дали лӯдо, дали млàдо, брзà кон'а нèмаш (id. 33, 57); іе дàдоіе крстатна бàріака (ib. 67, 142); брата сàкала брата Нѝкола (Ил. 278); и сѝ носит огненовà кон'а (бПсп. XI—XII, 160); да нàберет дробна бѝсера (Ик. 56, 114); да нàраниш кон'а крилàтнего (Мсб. XI, 38).

d) Родителенъ падежъ вмѣсто именителенъ: го прѝфтаса црна арàпина (Ик. 19, 24); vino pijet cara Kostandina (винò пиіет цара Костàдина, Kolo, 52); toga velit cara Kostandina (тогà велит цара Костàдина (ib.); toga stana cara Kostandina (тогà стана цара Костàдина, ib.); a nat nimi toj mlada želata (а нàт ниф таіа млада жèл'ата, ib. IV. 54); sabur stori mlada želatina (сабӯр стори млада жел'àтина ib.); шчо зàгубил Филип Мажàрина (Ястр. 53); когà доіде Филип Мажàрина (ib. 54); от мѝ писна своіа брзà кон'а (ib.); изгòвори крал'а Паіàзита (ib. 60); болèн лежал болена Дòічина (ib. 62); кондѝсала црна арàпина (ib.); мене мè прати болена Дòічина (ib. 64); отгòвори црна арà-

пина (ib. 65); кинѝсал ми Поповиќ Іо̀вана (ib. 69); шчо по̀мина црна ара̀пина (ib. 103); и сѐ шетат цара Ефимѝіана (ib. 245); цвилѝт коња во гора зѐлена (ib. 432); фтасала̀ река Іо̀рдана (ib. 435); книга̀ пишит цара Мура̀т-бега (Мсб. VI, 50); а мѝ идет коња огнѐнова (бПсп. XI—XII 159 стр.) и др.

Родителенъ падежъ въ живата днешна рѣчь е спазенъ въ слѣднитѣ случаи.

Безъ прѣдлогъ При заклинание: Бо̀га ми; лѐба ми; крста ми; жими Рѝстоса (по-често и: жими Рѝстос).

Съ прѣдлогъ. а) съ прѣдлогъ *от:* от ра̀дости нѐ зноіт, шо̀ правит; ти се слу̀шат гла̀сот о̀д земи до нѐбеси (и до небо); грѐота е од Го̀спода; от та̀тка имаш пѝсмо; о̀д глади ќеда (щѣхме да) у̀мреме; не се ѝзлегат о̀т куќи на̀двор од ара̀миіи; от памтѝ века било о̀ваке; му ѝдет од рока; оду̀трина (отзарань) беф фпла̀нина.

б) съ прѣдлогъ *со:* дури су со та̀тка, не ми іѐ гаіле от нѝшчо.

в) съ прѣдлогъ *на:* ќа ме у̀мреш на жѝвоти (при живѣ, живъ); на̀ смрти го о̀тепал.

г) съ прѣдлогъ *до:* до̀ пота ќа си до̀іет; та̀тко ми си ѝдет до̀цна (късно); до̀ реда ќа ви пѝша; вѝкат до̀ Бога сиромаф! до̀ века ќа те жа̀ља, лѝчно дѐте!

д) съ прѣдлогъ *без* и при отрицание: ѝзбегал нѐкоде бѐз трага; собств. имена съ *без* се употрѣбятъ въ род. пад.: безъ Ивана; без Сто̀іка и пр.; бра̀т брата нѐ жалит, тешко кoі го нѐмат; чʸо̀век без чʸо̀века нѐможет; не го̀ видоф ни та̀тка, ни ма̀іка и др.

Дателенъ падежъ.

Старобългарскиятъ дателенъ пад. е запазилъ въ днешнитѣ си остатъци двѣ главни функции: той означава одушевенъ прѣдметъ — лице, комуто нѣщо даваме, казваме, слугуваме, заповѣдваме и пр., или означава отношение на стопанство (dativus possessivus). Въ послѣдния случай дателния падежъ е приелъ функция, която въ сѫщность се пада на родителенъ падежъ напр. царю щерка и пр. (Милетичъ, старото склон. Мсб. II, 253).

Споредъ това азъ ще раздѣли остатъцитѣ отъ дативъ въ нашия говоръ на двѣ групи.

1. Дателенъ падежъ, що означава одушевенъ прѣдметъ, комуто даваме, казваме нѣщо и пр.

Mu velee caru Kostandinu (му вѐлеіе цару Костàдину); šo li si mu Bogu pregrešilo (шо лѝ си му Богу прегрѐшило Kolo V, 52); сем лàзарки пò венец, тебѐ, Кал'о, двà венца (Царигр. книж. кн. V, 162); можỳ гак'и кр̀пеше, малò дете л'ѐл'аше (ib.); девѐр си іе сноице гòворит (Ик. 12); žal ie pane ubave devoike (жал' іѐ падна убава дѐвоіке (Kolo, IV, 54); сноица дѐверу гòворит (Ик. 12); Петре Пàвлеве лепо гòворит (ib. 17, 18); книгà пишит, Лàзаре, змеіу іà прак'ат (ib. 20, 26); пати маіко òдмена — татковѐ бела прòмена, сестрѐ коси чѐшл'ани, братỳ перче чѐшл'ано, менѐ мека пòстел'а (ib. 21, 29); бегот сѐ Іане пòклони, а Ружѐ ништо нѐ рече (ib. 38, 70); Іанин гòсподин Іане вѐлеше (ib. 45, 83); Невенъ сѐ Неде фàлеше, Невен сѐ Неде фàлеше (ib. 48., 90); девоікà си на г'ул'ум гòворит (Ик. 53, 105);[1]) кодѐ везет свекру кòшул'а (ib. 50, 94); таткòве си на скут рѐдеше, маікѐ си на скут рѐдеше, свекрỳ си на скут рѐдеше (ib. 50, 96); свекр̀ве си дарпна кѝфчеше (ib. 54, 110); девоікà му змеіу говòреше, змеі дѐвоіке лепо гòворит (ib 78, 166); рет іѐ падна Вэргиде дѐвоіке (ib. 84, 174); ветитѐ[2]) малу Гòсподу (ib. 85, 177); ток сѐ смеіа Филип Мажàрину (Ястр. 52); да дàіете Маре Белòгратке (ib. 55); свес мỳ доіде Марку Кралѐвик'е (ib. 61); му òднесе крал'у Паіàзиту (ib.); и пòсака сестре белò лико (ib. 65); а нѐвеста Коруну пòмагат (ib. 69); да іе рѐчете сестре Мàриіе (ib. 71); іа напѝшала крал'у Влкàшину (ib. 73); девѐр си іе сноице[3]) гòворит (ib. 70); Петре Павлету лепо говорит (Ястр. 96), вмѣсто: Петре Пàвлеве лепо гòворит[4]); не ỳмеіа как чес дà чина, ни нà свекор, ни

---

[1]) Това -мъ трѣба да е дошло по влияние на творителн. форми: нѝчкум, кл'ỳкум и пр. вм. девоікà си г'ул'у гòворит (но ако народа сфане за именна основа г'ул'ум, — тогава дат. ще бъде г'ул'уму).

[2]) Обѣщайте.

[3]) Може да се каже и „сношице“.

[4]) Павлету не е наша форма, понеже я нѣма въ никоя друга мияческа пѣсна, слѣдовно тя е погрѣшна.

мила свѐкрве (ib. 437);[1]) девоіка̀ му гулуму гѐворит (ib. 438);[2]) свекру сѝ рока ца̀лива (ib. 448).

Да му̀ поіеш Имеру Бѐрберу (Мсб. XI, 38)[3]); му іа̀ пракат Іанкулу воѝвода (Мсб. VI, 50), му гѐворит Секулу дѐтенце (Мсб. VI, 51).

2. Дателенъ притежателенъ.

Пак іе кла̀доіе Маре пот поіас (Ястр. 57); обѐсиіе Дукове на̀ гуша (ib. 69); му пѐдгоре кону̀ ситнѝ крила̀ (ib. 73); Кралу̀ керка, а Марковѐ сестра (ib. 81); се му̀ воіска свет Іѐвану за̀игра (ib. 92); ка му̀ земет, Ла̀заре, солнцу̀ сестра іѐсецу мѐсецу — брату̀чеда (ib 117); би си на̀нижал жене на̀ грло, дете на̀ капа, кону̀ на грива (ib. 134); офчару̀ стадо ка̀ земет (ib. 140); деду̀ брада забѐлела (ib. 238);[4]) да на̀нижет іунаку на̀ капа; да на̀нижет кону̀ на̀ грива (ib. 442); огрѐіала месѐчина куму на кѐлено; от кѐлено на кѐлено, куму на кѐлено — куму на рѐчица (ib. 445); mu padnae caru na coleno (му па̀днаіе цару на кѐлено, Kolo V, 52); da se kača caru na divani (да сѐ кача цару на дѝвани. ib, IV, 54); ка пѐеме огнену на̀ порти (б. п. сп. XI—XII 161); от сѐ фрли кону̀ в' полѐвина (ib. 162); свет Гѐргиіу се му̀ цвеке ра̀спуле; свет Йлиіу се му̀ цвеке ѐкапа (Ил. 116); брату тѝ коса брѝчеіе (Мсб. 16—17 кн., стр. 59). Заспала девѐіка брегу на камѐну, дрену на корѐну, момку на колѐно (нар. пѣсень, която се пѣе и днесъ; „на камену“, „на колену“ — сѫ добити подъ влияние на името прѣдъ тѣхъ, което е въ dat. poss); и іе ѐтиде маіке сѝ вдвори (Мсб. 16—17 кн, стр. 60).

Въ живия говоръ на мияка дателната форма за м. и ж. р. при родственитѣ и собствени имена е съвсѣмъ обикновена, както се вижда отъ слѣднитѣ примѣри.

Мѫжки родъ: Та̀ткове му го вра̀ка бѐржот; братѐве си да му вѐруваш; пѐтреве му дѐшло пѝсмо ѐтъ дома;

---

[1]) Въ ж. р. прилаг. нѣма сѫщото окончание, каквото има името, което то опрѣдѣля т. е. запазенъ е надежа само у сѫществ., но не и у прилагателнитѣ: мила свекрве, а не миле свекрве, както е у Ястр.

[2]) гулум — сфанато като основа на името вм. гул.

[3]) Примѣритѣ, които се повтарятъ въ разнитѣ сборници, ги вемамъ само по веднъжъ, отъ който и да е сборникъ, защото мисля, че е излишно еднакви примѣри по нѣколко пѫти да ги прѣдавамъ.

[4]) „Деде“, както е у Ястр., не се срѣща нито въ народнитѣ умотворения, нито въ живия говоръ. То е пакъ споредъ ж. р. аналогия.

пѐткове му ỳмрела жѐната; Гу̀рчину му дал госпот дѐте; Стòіану му пàднала кỳќата; Авраму му се мòл'а цѐл ден; вỳікове му кàжале за тòва, а тѐтину — заборàвиле.

Женски родъ: Гàлене іе дàдоіе кифченò ризле; Мѝлке іе дòшол сврш̀еникот (годеника); Блàгуне іе се сторило лòшо; вỳне и тѐтке им дòнесол пѐшкиш (армаганъ) а мàіке нѐ; бàбе ќа іе кỳпа зр̀цала (очила).

Творителенъ падежъ.

З добрум іà сакат за две гòдини, со злум іà сакат за три гòдини (Ястр. 48); да шчо мѐ даде, лекум — пòлекум, дàлекум[1]) (ib. 233); кл'укỳм кл'укат, тифкò зборвет (ib. 238); девоікà з'белум подбѐлена (ib. 238); ничкум главà носиш (ib. 448); з добрум іà питал до три гòдини (Ил. 132); сутром нòсена цут обрòсена (ib. 132); ничкỳм глава дà држиш (ib. 245); кл'укум сѝ кл'укат Гино òфчарче вититѐ порти (ib. 275); tragum tirčat ubava devoika (Kolo, IV, 54); (трагỳм трчат убава дѐвоіка); градум слзѝ ронит (Яс. 62); Гул' дѐвоіка пот гулом зàспала (ib. стр. 438); викум вѝкаіет на витѝ порти; ситѐ се редум рѐдеіе (ib. 237); дворье метет градòм слзи ронит (бПсп. 152) вм. двор'ѐ метет градом слзѝ ронит.

Ето нѣкои обикновени творителни форми, които сж въ употрѣба въ живата рѣчь и днесъ.

Пòтем нàминаф и у свàтот: збòгум, Дѝл'бо, пàк ќа се вѝдиме нà пролет; скрѝшем от тàтка іе прàтиф една кѝтка; нѝчкум пàднал и си го раскр'вавил нòсот; ỳтре ќа òдиме нà видум у невеста Матѐвица; дѐцата требет да стоит прòстум (прави) прет дàскалот; сѝноіка ѝдеше некоі нàзорум (скришно) пò мене; квѐчерум ѝзлези да се стрѐтиме; назàтгозум нѐ оди, зере ќа пàднеш и др.

Мѣстенъ падежъ.

Божѝк ми іе на нѐбеси (Ик. 5, 3); ибрик вò рока, ведро нà главè (Яс. 49); и гò фрли три бòіовѝ вземи (Яс. 70); на главé кладе од книгà дарпна (ib. 133); в земи се òпули слзи пòрони (ib. 474); не фрл'àі пера пò главе (Ик. 27, 42);

[1]) дàлекум вм. дàлеку подъ влияния на прѣходнитѣ творителни форми — лекум — пòлекум.

на главѐ кладе се невѐстинско (Мсб. 16 17, стр. 60); ситѐ ми се вземи опу̀лиіе (Мсб. II, 114); от си пòідоіе дома нà дворе (Ик. 9); na pati pot višna (нà поти пòт вишна, Kolo, IV, 56); vino pijet na carski divani (винò пиіет на царски дѝвани, ib. V. 52); ta mu davat moki na životi (та му̀ дават моки на жѝвоти) (ib.); si go onese na carski divani (си го òднесе на царски дѝвани, ib. 54); на главѐ клала от книгà дарпна (Ил. 277); іа затворила во земнѝ кледи (ib. 77); цутилà ружа вò кледи (ib. 50, 97); сони сѝ венец òд главе (ib. 274); нел пòідите в земнѝ кледи кàмнени (ib. 13, 14), до средѐ гора (Ик. 9, 9) и др.

Въ живата днешна рѣчь: клàі си цвѐке нà главе; коі шо се плàшит нà іаве, тоі се плàшит и нà соне; нѐ гази бòс нà земи, да не нàстинеш; нашатà црква е во средѐ село; мошне го мѝлуват мàіка му; блазѐ си ти, à жено, шо имаш мòш дòмакин! лани, оломнани (по лани); зиме, лете, горе, но долу.

Това сж обиходни изрази на мияка.

Винителенъ падежъ въ жен. р. ед. ч. е еднакъвъ съ именителенъ: една жѐна збòрвеше; стрѐтиф една жѐна.

При собств. имена отъ м. р., които окончаватъ на *е*, като Павле, Петре, винителенъ пад. има окончание *-та* (вж. за това окончание по-горѣ): го нàідоф Пàвлета зàспан; Трàічета го òставиф да и пàсет кòн'ите; така сжщо и: Пѐтрета, Стàврета, Рѝстета и др.

Собственитѣ и родствени имена отъ м. р., които окончаватъ въ именит. пад. ед. ч. на *-о* или на съгласна, въ винителенъ окончаватъ на *а* (род. пад): Гу̀рчина го òбрале арàмиіи, Пѐічина го отѐпале, а Стòіана го пу̀шчиле. Пѐтка го прàтифме с òфци, за да го смѐнит тàтка; дѐда и стрѝка и вѝделе кои Маскàревец (мѣстность), а ву̀іка го нѐмало тамо.

Звателенъ падежъ. Думитѣ отъ м. р. въ зват. пад. ед. ч. иматъ двойно окончание — *у (іу)* и *е* (по I и IV скл.): чòвеку и чòвече, свàту и свàте, брàту и брàте, сѝну и сѝне, вòлу (рѣдко воле, защото то значи у насъ воленце), зѐту и зѐте, пòпу и пòпе, но Гòсподе, кòн'у, крàіу. И тука ясно се вижда, че сж се смѣсили два начина за изказване звателенъ падежъ. Струва ми се, че изгледъ за побѣда има оконч. *-у*, защото то строго отдѣля тоя падежъ безъ да го смѣсва съ други форми,

когато оконч. *-е* изравнява зват. думи съ нѣкои умалителни. А че окончанието *-у* има прѣвесъ на *-е*, се вижда отъ това, че днесъ обикновено и по-често си служатъ съ формата на *-у*.

Звателенъ падежъ на собств. и родствени имена е еднакъвъ съ именителенъ, но тѣзи отъ тѣхъ, които въ именителенъ падежъ свършватъ на съгласна, въ звателенъ правилно окончаватъ на *-е*.

Именителенъ и звателенъ: Пѐтре, Трàіко, Стрѐзо, вӯіко, тàтко и др.; но: Ӯгрин-Ӯгрине, Ӣван-Ӣване, тетин-тѐтине, Стàмат-Стàмате и др.

Звателенъ падежъ на дум. отъ ж. р окончава на *о* и *е*: жѐно, дӯшо, кȍжо, змѝіо, рѝбо, стȍко; магàрице, никàквице, ерѐбице, гулàбице, кукàвице, синàквице, мàчке, кучке и др.

Звателенъ падежъ у думи отъ ср. р. е равенъ на имен.

Образуване на множествено число у сѫществителнитѣ.

Сѫществителни отъ мѫжки родъ. 1. Едни отъ едносложнитѣ сѫществителни и то повечето отъ тѣхъ, както право казва Облакъ (стр. 94), образуватъ множествено число чрѣзъ окончание *-ови*. Какъ стб. оконч. *-ове* се измѣнило въ *-ови*, каза се по-горѣ. Примѣри: поп-пȍпови, стȍл-стȍлови, нʼош-нȍжови, брич-брѝчови (бръсначи), кот-кȍтови, роп-рȍбови, глʼок-глȍгови, смʼок-смȍкови, доп-дȍбови, врак-врàгови, прак-прàгови, стап-стàпови (тояги), цап-цàпови (пърчови), леп-лѐбови, лен-лѐнови, трот-трȍтови шʼоп-шȍпови, ап-àпови, ʼот-ȍдови, лук-лӯкови. Вж. примѣри у Облака (стр. 94): рȍбови, бȍзови, рȍгови, вȍлови, врвови, лѐбови и огнови и пр.

2. Подиръ палаталнитѣ съгласни *ш, ж* се явява окончание *-еви*, но по-често *-ови*: рж-ржеви, еш-ѐжови (таралежи), еш-ѐшови (чифтове), леш-лѐшови и др.

-еви се явява и подиръ непалатали: мрас-мрàзеви, кнʼас-кнàзеви, гас-гàзеви, прас-прàзеви; цӯт-цӯтеви, зѐтеви, сȍневи, ȍгневи (Обл. 94), стут-студеви, трут-трӯдеви, глат-глàдеви (но и глàдови). Отъ тѣзи примѣри се вижда, че обикновено подиръ *з* и *т* слѣдва *-еви*. Въ сѫщность отъ всички приведени примѣри ясно става, че у насъ се борятъ двѣ окончания за мн. ч. на едносложнитѣ думи, и вижда се, че оконч. *-ови* надвива.

3. Други едносложни думи окончаватъ въ множ. число на *и*: конʼ-кȍнʼи, зʼоп-зȍби, мʼош-мȍжи и пр.

Множествената форма л̓у̑ге, се схваща като събирателна, както и: лѝсе, к'ол̓е, проте и прѐке, дѐбе, нѝве, гр'обе, р'обе, сн'опе, б'ѐре, трне и др. У Облакъ: dobie, lug̓è (94 стр.).

4. Многосложнитѣ думи отъ м. р. образуватъ множ. число чрѣзъ оконч. *-и* и *-е:* кѐнари, волѐвари, ѝргати, мѝістори, ѐфчари, пѐлаци, к̓у̑туци, воденѝчари и др. Облакъ навежда още: ѐрвви, гу̑лаби, іѐзици и др. (94 стр.)

Онѣзи, които окончаватъ на *-е,* сѫ повече отъ V скл. (н-основи): кѝмене, рѐмене, кѐрене, іѐчмене, плѝмене, но и плѝмни, сѐімени.

5. Собственитѣ и родствени имена въ мн. число окончаватъ на *-овци,* ако въ ед. ч. окончаватъ на съгласна или на *-о,* и на *-евци,* ако въ ед. ч. иматъ оконч. *-е:* дѐдовци, стрѝковци, ву̑іковци, Угрѝновци, Исиіѝновци, Стоіѝновци, тетѝновци, Аврѝмовци, Пѐтровци; Стѝтевци, Г'ѐргевци, стрѝчевци, ву̑ічевци и др. (ед. ч Пѐтре, Стѝте; ву̑іче и стрѝче сѫ умалителни отъ ву̑іко и стрѝко).

6. Думитѣ отъ жен. р. въ единствено число свършватъ на *-а (іа),* а въ множ. ч. — на *-и* или *-е:* жѐни, рѝби, ду̑ши, змѝіи, кѐски (коска-кость), и др.; плѝнине, л̓у̑тине, убѝвине, слѝнине, дѐбрине, ску̑тине, висѐчине, гробнине и др. Тѣзи послѣднитѣ очевидно сѫ се повели по форми като кѝмене (V, *н*-осн.).

Стб. дума гость у насъ общо гласи гѐстии, види се по аналогия на думитѣ съ окончание *-инъ.*

7. Думитѣ отъ ср. р. ед. ч. окончаватъ на *-о* и *-е:* сѐло, чу̑до, нѐбо, пѐле, пѝле, тѐле, дрво, дѐте, срце и пр

Множествено число образуватъ на *-а* или *ин̓а:* сѐла, ру̑ва, чу̑да, дѐца, др̓ва (а за събир. др̓в̓а); пѝлин̓а, тѐлин̓а, пѐлин̓а, ср̓цин̓а, нѐжин̓а, ку̑чин̓а, мѐрин̓а, іѝрин̓а, езѐрин̓а, лѐізин̓а, грѐізин̓а, стѐлин̓а, момѝчин̓а, дѐчин̓а, имин̓а[1]); чу̑до въ мн. ч. гласи и чудѐсии.

Въ множествено число именителния падежъ е генерална падежна форма и въ нашия говоръ.

Двойно число е оставило нѣкои слѣди, които се смѣсватъ съ множествено число, но все пакъ има извѣстна разлика въ употрѣбата имъ. Срв. два ч'овека дошле; двѝ кола, но трѝ

---

[1]) Проф. Б. Цоневъ счита тия форми за аналогии на думитѣ съ събирателно значение отъ ср. р.: сирин̓ѝ, симин̓ѝ, които се срѣщатъ въ Търновско и Сливенско.

коле; два вола, три вòлови, но и два волови; два кон'а, три кони; два сина, три синови, но и два сѝнови и три сина.

Изобщо казано разликата между тѣзи двѣ числа смѫтно се помни, та заради това става прѣплитане между формитѣ имъ. Разликата между тѣхъ като че ли се подържа отъ числителното **два** и сѫщ. **двàiца**. До като подиръ първото отъ тѣхъ сѫществителното може да стои и въ мн. и въ дв. ч., то подиръ второто винаги — само въ мн. ч.: два дàскала, и два дàскали, но: двaiца дàскали, а никога: двaiца дàскала; два ч'òвека и два ч'òвеци, но двaiца ч'òвеци; два синови, и два сина, двaiца сѝнови; два м' òжа и два м'òжи, двaiца м'òжи.

Увеличителната форма на сѫществителнитѣ се образува по единъ и сѫщи начинъ и за тритѣ рода и въ двѣтѣ имъ числа, именно като се прибави за ед. ч. суфиксъ *-ишче*, и за мн. ч. *-ишча*. Но трѣбва да забѣлѣжа, че тѣзи окончания се прибавятъ, слѣдъ като се прѣмахне крайната гласна на думата: кон'-кóн'ишче, кòн'ишча; крàва-крàвишче-крàвишча, дѐте-дѐтишче-дѐтишча (или дѐчишча); грат-грàдишче-грàдишча (послѣдната форма има значение и за мн. ч. покрай грàдови — безъ да уголѣмява); прàсе-прàсишче-прàсишча (или прàвчишче и правчишча); кол'каво човѐчишче стрѐтиф — цело звѐришче! к'оа го вѝдоф мечѝшчето — трѐска ме фàти!

Правъ е Облакъ, като привежда: грòбишча, пòтишча (стр. 94) за множествени форми, но трѣба да забѣлѣжа, че тѣ служатъ и като увеличителни форми въ извѣстни случаи или по-право като укорни: лоши пòтишча брѐй! Их! какви грòбишча растỳрени!

Умалителната форма се образува чрѣзъ суфиксъ *-че* за м. и ж. р. и чрѣзъ суфикситѣ: **але**, **уле**, **ал'уле**, **ал'че**, **ал'ул'че**, **ал'енце** — за ср. р. При това всѣка дума отъ м. и ж. р., щомъ приеме окончание *-че*, става отъ ср. р. и като такава тя може да получи и всичкитѣ суфикси, чрѣзъ които ср. родъ образува умалителна форма: ч'òвек-човече: ч'òвѐчуле, човѐчул'че, човѐченце; жѐна-жѐнче: жѐнчуле, жѐнчулче, жѐнченце; дѐте-дѐтуле: дѐтул'че, детỳл'чул'е, детỳленце, па и детỳл'чул'че. Най-голѣма умалителность се изразява съ суфикситѣ ул'че, ул'ченце, ул'чул'е, но обикновено се употрѣбяватъ -уле, -ул'че, а другитѣ сѫ прѣкалени и служатъ обикновено за възбуждане на смѣхъ. Дали тия суфикси не сѫ отъ албански произходъ —

не мога да кажа за сега, защото азъ поне не зная дали тѣ се срѣщатъ въ нѣкое друго българ. нарѣчие, или въ нѣкой славянски езикъ.

Нѣкои сжщ. отъ ср. р. образуватъ умалителния си видъ съ суфикситѣ: *-ефце, -ендо,* които придаватъ на думата значение най-голѣма умилителность. Така напр. майка, като гали рожбата си, дума и нарежда: Рàсти ми, с р̀ д е ф ц е мòіе, пòрасти; ти си ми м а̀ л е н д о ушче, к'а ми те прàк'а нà даскал.

Или когато искатъ да изкажатъ чувството си на възхищение, възбудено отъ приятно слънце, се провикватъ: „Ама дèнеска имаме с л н д е ф ц е — рàі!"

Или либе се жали: „А с л' н д е ф ц е, à лично, али не гò виде моіетò добро (либе)?"

Членъ.

Членътъ, както е извѣстно, произхожда отъ показателно мѣстоим., което постепено е губѣло своята демонстративность, докато се прѣвърнало въ опрѣдѣлителна частица, която съ името, къмъ което се прибавя, образувала композитумъ. Отъ тритѣ вида стб. показателни мѣстоимения: тъ (та-то), овъ (-а-о) и онъ (-а-о) се развили въ нѣкои български нарѣчия (Родопско, Битолско, Прилѣпско, Охридско, Дебърско и др.) три вида членъ. Въ нашия говоръ, който принадлежи къмъ дебърското нарѣчие, е станало сжщото нѣщо. Въпросъ е, дали тѣзи частици трѣбва да считаме за членъ, или пъкъ за показателни мѣстоимения, за каквито ги смѣта Веселиновић. („Братство" 494). Наистина, (особено на -овъ и -онъ) старата показателность на тия частици е запазена въ по-силна степень у насъ, отколкото въ едничкия български литературенъ членъ, но пъкъ и послѣдниятъ не е до тамъ „петрефициранъ", че да не означава нищо, както изрично говори Веселиновић.[1]) Книжовниятъ бълг. членъ се прибавя при имената за да ги направи по-опрѣдѣлени, по-познати намъ, а това показва, че той означава нѣщо. Много невѣрно е да се твърди, че „бугарин, рекао м о р è или м о р è т о, све му іе едно" (494). Ако бѣше тъй, нѣмаше да живѣе така добрѣ члена въ езика на новитѣ български писатели, които именно сж го възприели отъ народната жива рѣчь.

---

[1]) . . . „iедини а р т и к а л у бугарскоме iезику *тъ* (*та, то*) iе петрефициран, дакле мртав, не означава сада нишча, но iош живи само у изговору" (494).

А че членътъ не е отдѣлна дума т. е. не се употрѣбя самостойно, а винаги въ композитумъ съ имената то не му прѣчи да си има свое значение. Като имаме прѣдъ видъ, че и у нашия говоръ старитѣ показ. частици се употрѣбятъ въ такъвъ смисълъ и за такава цѣль, както се употрѣбя и българскиятъ книжовенъ членъ, съ едничка разлика, че у насъ се задържали три показ. частици вмѣсто една и че тѣ (особено ов, -ва, -во и он, -на, -но) сж запазили въ по-голѣма мѣра и показателното си значение, ние трѣбва да ги считаме и тѣхъ за членъ.

Да разгледаме тѣхната употрѣба.

1. *-ов,*[1]) *-ва, -во.* На *-ов, -ва, -во* окончаватъ тѣзи думи, що означаватъ прѣдмети, конто се намиратъ непосрѣдно до този, който говори, така че той може да ги пипа, или да ги гледа отблизу:

чо̀векоф, шо сто̀ит до̀ мене, іе арна̀утин од Л'у̀ма (арнаутска областъ); жѐнава, шо ти збо̀рвет, ми іе по̀зната; к'ѐпево, шо го но̀са, ми го до̀несе фчѐра саижѝята (киражѝята); дѐтево ми за̀спало на̀ скут како іа̀гне; в'о̀лоф, шо ти го в'о̀да, сака да ти го про̀дада; глѐдаш (виждаш ли?) лива̀дава на̀ша, каква̀ трева напра̀вила летово̀?

Формата за мн. ч. м. и ж. р. има членъ *-ве*, а за ср. р. *-ва*. Събират. имена приематъ *-во:*

дѐцава не тѝ учит, даскале, шо не и ка̀раш (хокаш)? жѐниве и мо̀живе од овеіа̀ мало (махала) се мно̀гу у̀гурсус (проклети); во ошчо да ѝ свара корѐн'ево? лива̀г'ево на̀ши и у̀дави д'о̀ш; лѝс'ево, шо се ф т'о̀рба, от чаі̀ сѐ?

Примѣри отъ народни умотворения:

> Ела, седи, Като, па коленно!
> Да отпетлашъ, Като, петлициве,
> Петлициве, Като, деветъ рала,
> Отъ гърлово, Като, до поясовъ,
> Да ми видишъ, Като, кошулава,
> Кошулава, Като, арамиска (Икон. стр. 97, № 199).

Поправено:

> Ела̀ седни, Като, на ко̀лепо,
> Да о̀тпетл'аш, Като, петлѝциве;
> Петлѝциве, Като, девѐт рала,

[1]) *ов* на края се чува като *-оф*.

От грлово, Като, до пòіасоф,
Да ми видиш, Като, кошỳл'ава,
Кошỳл'ава, Като, арàмиска.

Но когато между нѣколко прѣдмети трѣба да се посочи само на единъ, тогава вм. съ нащърбената форма, си служатъ съ читавата т. е. съ показат. мѣстоимения, които тоже сѫ три вида:

овà човек, шо іе òтдесно, іе дàскал, а òваіа прѐд него — жѐна му; оваіа мòмичка, шо се стрàмит да ме пòгледат, ме сàкат; òвиіе се моитѐ деца; овà човек, шо ти го препорòчува, ми іе брàт.

2. *-он, -на, -но* се прибавя при имена на прѣдмети, що не се намиратъ нито при тоя, който говори, нито при онагова, който слуша, а сѫ на едно мѣсто, гдѣто могатъ да ги гледатъ и двамата, колкото инакъ да сѫ далече отъ тѣхъ:

кỳк'ана со високиіòн ожак, дѐдо іа правил; жѝтоно, шо се сỳшит вò двор, го дòнесоф òт Прилеп; пѐтелон цфвен, шо прѐтат òнде, к'а го кòлеме. крàстана (канарата), шо іа глѐдаш ѐе òнамо, іа вѝкаіет Брзовецъ (название на една канара надъ с. Трѐсонче); црноно, шо се мрдат, ѐе òнамо на рѝдон, требет да іе сѐіменот; звѐздана, шо светит нàіногу, е на цàрот.

За мн. ч. м. и ж. р. членътъ гласи *-не*, за ср. р. *-на*, за събират. им. *-но*: м[у]òжине, шо ѝдет, ни се рòднина; кравине, шо пàсет òнде, се нàши; кучѝнк'ана, шо се дàвит, се òфчарски; л'ỳг'ено, шо се сòбрале пред вас, Ламбѐ?

А когато искатъ по-точно да посочатъ прѣдмета, си служатъ съ показателното мѣстоимение, *-он'а* и пр.: òн'а от трòіцана, шо сѐдна, е Пѐтко; òнаіа, шо плетет чòраби, а нѐ другана, шо прѐдет, іе мàіка ми; òниіе, шо тргнаіе нà долу, се нàшите, а дрỳгине — нѐ зном кои се; онеіа мàчуле (маченце) — бѐлоно іе нѐгово; òва кон' òвде іе нàш — òн'а òнамо — вàш.

3. Членъ *-от, -та, -то* иматъ думитѣ, що означаватъ прѣдмети, които се намиратъ до или у този, на който се говори, или пъкъ прѣдмети, които изобщо сѫ извѣстни на събѣседницитѣ отъ по-рано:

а). чѝ іе кòнот, шо го вòдиш? — кòн'оф іе нàш; пỳшчи іа кравата да пàсет; шо си іа намачкал ро̀ката? долàмата твòіа се извѐтвила век'е.

б). цр̀квата, шо іа зàправиф лàни, годùнава к'а іа дòврша; рòманот, коде шо сèчефме дрва, се пòтпалил; тèтке іе ỳмрело момùчето мàло; кнùгата, шо му іа прàтиф, му пòшла; лàфот, шо ми го рèче, не го забòрава; г'àконот сèлски се п'òпил (запопилъ) и др.

За мн. ч. м. и ж. р. членътъ гласи *-те,* ср. р. *-та,* събират. *-то*: косàчите, шо и кòсеіе ливàг'ето сèлски, свршиіе дури дèнеска; и вùдоф дèцата Мàгдини во Сòфиіа и др.

Его нѣколко примѣри и съ показат. мѣст. тоі и пр.: тоі арàмиіа, шо го òтепа Пеповотò дете, се кàнел да го òтепат и тàтка му; таіа кòкошка — вчерàшната, беф іа кỳпил лани; тиіе пùлин'а, шо и ѝзгледа оваіà квачка, сùте се жùви, а тùіе, шо и вòдеше дрỳгата, не останаіе сùте жùви; теіà дете, шо го стрèтифме ф Сòлун, дошло òвде.

Примѣритѣ[1]) и отъ тритѣ вида могатъ да се увеличатъ, защото тѣ изобилуватъ въ рѣчьта на малорѣканеца, като я правятъ въ това отношение много ясна и точно опрѣдѣлена. И право казва Д. Мирчевъ (Сб. м. XX, 24), че троякиятъ членъ е едно богатство въ езика ни, отъ което литературната ни рѣчь не желае да се ползува.

За него говори Облакъ на стр. 97 и дава нѣколко примѣра отъ тритѣ вида.

Троякиятъ членъ приематъ и прилагателнитѣ имена и мѣстоименията и причастията: Ивановиòт, -іон, -іоф татко; Нифниіòт, -іон, -іоф брат; Тепановò (битото), -то -но дете.

Мѣстоимение.

1. Лично мѣстоим. За да се видятъ по-добрѣ всичкитѣ форми на личн. мѣстоим., които се употрѣбятъ у насъ, ще приведа цѣлото му склонение.

Им.	іа	ти	тоі	тàіа[2])	тèіа[3])
Вин.	мèне ме, ме	тèбе те, те	нèго го, го	нèіа іа, іа	нèго го, го
Дат.	мèне ми, ми	тèбе ти, ти	нèму му, му	нèізе іе, іе	нèму му, му

Особна е формата за дат. п. ж. р. -нèізе, на която обяснението дадохъ по-рано. Трѣбва още да се забѣлѣжи, че и

[1]) Хубави и вѣрни примѣри има и у Веселиновић стр. 495—501.

[2]) Тая е образувана отъ та + іа; сжщата форма служи и за показ. мѣст.

[3]) Тея е навѣрно по се-іа; имало форма тоіе и форма сь-іа и отъ тѣхъ се добила контаминираната тея.

двѣтѣ форми за дат. и вин. п. на тритѣ рода мене-ме, тебе-те, него-го, мене-ми, тебе-ти, нему му винаги се употрѣбятъ така заедно — двойни.

Въ множествено число личнитѣ мѣстоимения иматъ слѣднитѣ форми:

Им.	миіе	виіе	тиіе
Вин.	нам не, не	вам ве, ве	нифи, и
Дат.	нам ни, ни	вам ви, ви	ним им, им

По краткитѣ форми не, ве, и, ни, ви, им се употрѣбятъ сами, когато нѣма логично ударение на тѣхъ.

Формата за 3. л. мн. ч. им. п. тиіе е образувана по аналогия на миіе, виіе, отъ които пъкъ първата се задържала по близу до стб. ф. мꙑ, когато въ книж. бълг. говоръ винителната форма ни (стб. нꙑ) е минала за именителенъ, подкрѣпяна безъ съмнѣние и отъ другитѣ косвени падежи.

Друга особность виждаме въ вин. п. на̀м-не и ва̀м-ве, защото въ нвб. тѣзи форми гласятъ нас-ни и вас-ви. Не е ясно, какъ е минала дателната форма нам, вам за винителна.

2. Възвратното мѣстоимение има слѣднитѣ форми: за винителенъ пад. себе-си-се, си се, нпр. сам сѐбе си сѐкоі се арексуват; за дателенъ пад. себе-си-си, си, напр. сам сѐбе си да̀і си га̀ірет (кȣражъ).

И тъй имаме утроена възратность, понеже формата „себе си“ се схваща като една форма.

3. Въпросителното мѣстоимение Кой се скланя тъй:

	м. р.	ж. р.	с. р.
Им.	кои	ко̀іа	ко̀іе
Вин.	ко̀го-го, ко̀го	ко̀іа-іа, ко̀іа	ко̀го-го, ко̀го
Дат.	ко̀му-му, ко̀му	кому-іе, ко̀му	ко̀му-му, ко̀му

Форма ко̀іѕе по аналогия на нѐіѕе не се е образувала, а вмѣсто туй послужила за ж. р. дат. п. формата за м. и ср. р. кому, съединена съ формата на дат. п. за ж. р. іе отъ мѣстоимѣнието ıа (же). Сѫщо и въ внит. пад. ед. ч. къмъ коіа се прибавя ıа.

Други въпр. м. сѫ: ка̀коф, а, о; ко̀л'каф, а, о; чи, чиіа, чиіе; що (или шчо); за̀шчо или за о̀шчо.

4. Относни мѣстоимения. Относни мѣстоимения въ нашия говоръ сега нѣма. За относно мѣстоимение и то за тритѣ рода и двѣтѣ числа сега служи само въпросното мѣстоимѣние шо: чо̀векот, *шо* до̀іде; жѐната, *шо* у̀мрс; дѐтето, *шо* го вѝдоф; о̀фците, *шо* помѝнаіе, се нѝфни.

И въ другитѣ български говори, па и въ книжовния бълг. езикъ въ ново врѣме има стремежъ да се употрѣбя мѣст. що вм. който, която, което.

5. Притежателни мѣстоимения. Освѣнъ обикновенитѣ форми моі, твоі, негов, употребятъ се още: нихен, нихна, нихно или нѝфен, а, о, вмѣсто книжов. ф. тѣхен, а, о; о̀вифен, а, о, (на тѣзи тукъ), о̀нифен, а, о, (на онѣзи тамъ); въ множ. ч. о̀вифни, о̀нифни. За ж. р. вм. неинъ казватъ о̀воізин, а, о, (на тази тукъ), о̀ноізин, а, о (на онази тамъ) и неізин, съ значение неинъ (на позната нѣкоя женска личность); въ множ. ч: ово̀ізини, оно̀ізини, нѐізини. За м. р.: о̀вогоф, а, о (на този тукъ), о̀ногоф, а, о, (на този тамъ), нѐгов — на нѣкой познатъ; множ. ч.: ово̀гови, оно̀гови, нѐгови.

Понеже посоченитѣ форми сѫ образувани отъ показателни и притежателни мѣстоимения, тѣ иматъ двойно значение, като показватъ притежание, и заедно съ това посочватъ и притежателя, срав. напр. овиіѐ куќи се о̀вифни; бо̀ржот іе о̀нифни; овоізиниіот свр̀шеник[1]) си до̀шол; оно̀ізина е кнѝгава; тѐслата іе ово̀гова, а пак пѝлата — оно̀гова; овифните ра̀боќе се забр̀кани, токо онѝфните да вѝдиме, како ќа ѝзлезет.

Формитѣ нѐгоф, нѐізин сѫ общи и чисто притежателни съ слаба показателность.

6. Опрѣдѣлително мѣстоимение. Мѣст. сѐкоі у насъ гласи: сѐкоі, сѐкому, секого.[2]) Мѣст. сѝіот (всички) въ ж. р. гласи сѐта, ср. р. сѐто, м. ч. сѝте. Вм. „сета" се срѣща и по кратка форма се, напр. се му̀ воіска за̀игра (Ил. 116). Тая форма има произходъ отъ старб. вьсь-то, отъ което, а именно отъ дат. му форма вьсѣмъ имаме у насъ форма сем или сеф[3]) срав. напр. сеф ќа ви да̀да по нѐшчо (на сички); сем Ла̀зарки по̀ венец тебе, Кал́о, два̀ венца (Цар. Кн. V, 162).

---

[1]) Годеникъ.

[2]) Виж. обяснението на тѣзи форми въ „Стар. Скл." Мсб. II, 245.

[3]) Правилната е сем, а сеф е получила своето *ф* отъ форми като ниф (нихъ) и др.

7. За неопрѣдѣлителни мѣстоимения служатъ формитѣ нѐкоі, кȍі-да-іе, кȍі-годе, нѝкоі нѝошчо, ничи, нечи, срав. напр. кȍі да іе нека дȍіет; за нѝошчо (за нищо-нѣщо) се ср̏дит; кȍі-годе нѐмоіет да іа свр̏шит оваіа рȁбота; прȍкупиф некоіа книга пошчȍ-зашчо; вм. за нѝошчо се говори и: низȁошчо, вм. однѝкого — нио̏ткого, вм. со нѝкого — нисȍкого т. е. прѣдлогътъ може да се вмъкне между отрицанието и мѣстоимението, както това става и въ сърбско-хърватския езикъ.[1])

Чрѣзъ отрицанията ни и не и въпр. мѣст. се образували мѣстоименията нѐчи, нѐчиіа, нѐчиіе (на нѣкого си и пр.); нѝчи, нѝчиіа, нѝчиіе (на никого, на никоя и пр.).

8. Показателни мѣстоимения. Както видѣхме при члена, има три вида показателни мѣстоимения за близки, далечни и познати прѣдмети: ȍв'а, ȍна, тȍі; ȍваіа. ȍнаіа, тȁіа; ȍвеіа, ȍнеіа, тѐіа; ȍвого, ȍного, ȍвому и ȍному. Освѣнъ това се употрѣбятъ: ȍвакоф, а, о, и (като този тукъ), ȍнакоф, а. о, и (като онзи тамъ), такоф, а. о, и (като познатъ нѣкой прѣдметъ); ѐве (voici), ѐне (voilà) ѐте (ето), срав. напр. ѐве (до мене, у мене) тӯтун, ѐне (тамъ или у онзи) цѝгарски, ѐте у тебе кѝбрит — да направиме по една цѝгара; ѐве су іȁ, ѐте си тѝ, ѐне го и тȍі — да се разбѐреме сега!

Прилагателни и числителни.

Прилагателнитѣ въ нашия говоръ нѣматъ нѣкои забѣлѣжителни особности. И въ нашия говоръ владѣе обичь къмъ прилагателнитѣ притежателни вмѣсто генитивна форма на имената: тȁтково, мȁйкиню, босȉлкова мѝризба, черешновȍ дрво; кокошкинȍ іаіце и др.

За образуване сравнителна и прѣвъзходна степенъ частицитѣ по и най се употрѣбятъ и у насъ не само прѣдъ прилагателнитѣ, но и прѣдъ съществителнитѣ па и прѣдъ глаголи, мѣстоимения и прѣдлози, срав. напр.: пȍ-човек ȍд него не се нȁодит; наі-арȁмиіа от сите арȁмиіи іе Билȁл-Чела. Не к'а сѐ наіет жѐна, шо поработат ȍд неіа; наі мѝлува от сѐ (отъ сичко) нѐіа да іа глѐда; оди пȍ кон тамо! Завр̏ти се пȍ тамо; лȁни, пȍ-лани, по нȁі лани

[1]) Виж. T. Maretić, Gramatica Hrvatskoga jezika II, 1901, Zagreb, стр. 70.

или наі по̀ лани; фчѐра, за̀фчера, по за̀фчера, по наі за̀фчера (по онзи день).

Числителнитѣ два, оба и двоица, обоица, спазватъ и формата за жен. и ср. родъ, срав. напр. о̀баіца (м. р.), о̀бете (ж. и ср. р.): дваіца̀ брак'а се — оба̀іцата бу̀дали; двѐ жени умреіе — о̀бете ста̀ри; — две дѐчин'а ѝмат — о̀бете како гула̀пчин'а.

Събирателнитѣ числителни окончаватъ на — ца до четири включително и на — мина отъ четири на горѣ: два̀іца, тро̀іца, четво̀рица, пѐтмина, десѐтмина, сто̀мина, ил'ада̀мина и пр. Редовнитѣ числителни първи и втори не се употрѣбятъ въ нашия говоръ, но трѐк'и, пѐти, дваіѐсети и пр. сж познати. Има останки и отъ старото склонение на числителното: еден, ѐднего, ѐднему; дру̀ги, дру̀гего, дру̀гему; трѐк'и, трѐк'его, трѐк'ему; отъ четвърти нагорѣ сж изгубили падежнитѣ си форми. Срв. ѐднему си а̀нгел, дру̀г'ему — г'а̀ол, трѐк'ему — нѐ зном шо — та̀коф е векоф.

Глаголъ.

Сжществуватъ нѣкои особини въ окончанията на глаголнитѣ форми, които заслужаватъ да се изтъкнатъ.

Сегашно врѣме.

Нито единъ отъ глаголитѣ у насъ не окончава въ 1 л. ед. ч. на *-м.*, което се срѣща въ други околни намъ диялекти. Това показва, че глаголитѣ, като дамь и пр. не сж могли да прѣнесатъ своето лично окончание и въ другитѣ глаголни класове. Напротивъ дамь, ıамь (вѣмь е изчезнало у насъ) не само че не сж могли да повлияятъ на другитѣ глаголи, но тѣ сами сж били повлияни отъ тѣхъ, като сж получили окончание *а* въ 1 л. ед. ч., та гласятъ дада, іада споредъ ѝда, о̀да, глѐда и пр. Глаголътъ дада обикновено въ 1 л. ед. ч. гласи дава, а въ бждно вр. и подчинително накл. к'а дада, да дада.

А пъкъ глаголътъ ıесмь у насъ гласи *су*, което по народнитѣ пѣсни често се срѣща и съ окончание *-м*: сум. Правъ е Облакъ, като казва (стр. 106), че у-то тукъ се дължи на ъ прѣдъ *м*.

И тъй въ 1 л. ед. ч. сег. врѣме глаголитѣ гласятъ[1]): па̀г'а (падамъ), ра̀г'а (раждамъ), трча, стру̀жа, мажа, пра̀ша (питамъ),

[1]) Вж. други примѣри у Облакъ отъ с. 106.

пиіа, виіа, сѐіа, мѐта, мо̀та. прѐскака (прѣскачамъ), мижа, лижа, стрижа, пиша, сушa и др.

Само отъ хощѫ съ отрицание имаме въ 1 л. един. ч. нѐќу (неща), а вмѣсто ќу = ща, винаги казваме сака; неќу е сърбизъмъ, както казва и Облакъ (106).

Второ л. ед. ч. окончава на *-еш*, *-иш*, *-аш*[1]): па̀ѓаш, ра̀ѓаш, тр̀чаш, стрижеш, ма̀жеш, пра̀шаш, пиюеш, виюеш, сѐюеш, мѐтеш, лижеш, пишиш, сушиш, и пр.

Трето л. ед. ч. е характерно по това, че е запазило, както и други сѣв.-зап. макед. диялекти стб. окончание *т*, което обикновено въ ново-българския езикъ е отпаднало.[2]) По примѣритѣ, които се срѣщатъ съ оконч. *-т* въ 3 л. ед. ч. въ Зогр. Еванг. и въ Супр. код., Облакъ заключава, че то е сѫществувало въ 11 в. ако не изобщо, то отчасти (109), но послѣ изчезнало въ по-вечето бълг. говори. Въпросъ е сега, какъ се задържало това *-т* у насъ. Ще се постарая да дамъ едно обяснение. Както ще видимъ по-долѣ, повелит. форма на всички глаголи у насъ ед. и мн. ч. свършва на *и*, напр. види! оди! моли! но̀сите! дѝгните! фа̀лите! мо̀лите! пла̀тите! бѝдите! Ако *т*-то отъ 3 л. ед. ч. при глаголитѣ отъ *-и* спреж. (нвб.) би паднало, тогава повелителната форма за 2 л. ед. ч. и изявителната за 3 л. ед. ч. биха съвпаднали. Въ такъвъ случай би се получило:

Оди (вм. о̀дит — хо̀ди) и о̀ди = ходѝ!

Ударението тукъ не е могло да дойде на помощь за да различи презентната отъ императивната форма, както въ изтбълг., защото то пада и въ двата случая на II-ия слогъ. Тогава езикътъ билъ принуденъ, за да не се изравнятъ тѣзи двѣ форми, да запази старото *т*. Щомъ то се запазило и трѣбало да се запази само въ една група глаголи, оттамъ по аналогия, то останало и въ другитѣ глаголи, дѣто въпроснитѣ двѣ форми по изгласъ ще били еднакви (плѐтет -плетѐ, плѐти -плетѝ! о̀рат -орѐ, о̀ри -орѝ!)

Имаме: па̀ѓат (пада), ра̀ѓат, тр̀гат, стрижет, ма̀жет, пиюет, виюет, сушит, пишит, мѐтет и др.[3])

Първо л. мн. ч. свършва на *-ме:* па̀ѓаме, ра̀ѓаме, ма̀жеме, пра̀шаме, пиюеме, виюеме, пишиме, сушиме, тр̀гаме, сѐдиме и др.[4])

---

[1]) Вж. Обл. 108.
[2]) Вж. Обл. 109.
[3]) Вж. у Облакъ 109 стр.
[4]) Вж. примѣри у Обл. 110.

Второ л. мн. ч. на *-те*: пàгате, рàгате, мàжете, стòите, прàшате, вѝете, сѐдите, пѝшите, сушѝте, тр̀гате и др.

Трето л. мн. ч. пакъ е характерно съ своето още нестегнато окончание *ает* (-ает) за глагол. отъ *-а* спр. Това окончание отговаря на стб. -ѩтъ, което въ срѣднобълг. периодъ дало -ѧтъ, срав. пàгает, прàшает, мàкает, зѐмает, мр̀дает, порочу̀вает, шѐтает, бр̀кает, мѝет, пѐет и др. глаголи отъ III спр. (по нвб.)

За трето л. мн. ч. има и окончание *-ит*: мòлит вм. стб. ѧтъ. Отъ послѣдната форма бихме очаквали новобълг. форма мòлет, и тази форма сигурно е сѫществувала у насъ нѣкога, както тя сѫществува и сега въ извѣстни говори, непосрѣдно съсѣдни намъ,[1]) обаче подъ влияние на 2 и 3 л. ед. ч., а особно на 1 и 2 л. мн. ч., гдѣто има *и* (мòлиш, -мòлит, мòлиме, молите) и молет станало молит. Но напр. съ глаг. бѐра не е станало това изравнение и 3 л. мн. ч. отъ него гласи: берет, защото и въ другитѣ лица на сег. вр. има *е*, което закрѣпило е-то и въ 3 л. мн. ч.

Като мòлит гласятъ: пѝшит, òдит, стòiит, тѐшит, сѐдит, мѝжит, мѝслит, лѐпит, гу̀бит, дàвит, к'а ку̀пит (но сег. вр. купу̀ваiет), лòвит, ме мр̀зит, пр̀жит, др̀жит, пѝшчит, кр̀чит (хърка) и др. глаголи от II спреж. (новоб.). Като бѐрет: мѐтет, плѐтет, лѝжет, мàжет, вѝiет, пѐiет, вѐiет, сѐiет, з рѐiет, мѝiет, стрѝжет, грѐiет, зѐiет,[2]) лòжет, плàчет, тлчет, и др. глаголи отъ I спреж. (новоб.).

Аористъ и имперфектъ.

Въ аористъ само оконч. за 3 л. мн. ч. е важно, защото прѣдставя интересъ като особеность, която трѣбва да се обясни. Окончанието е iе: напр. отѝдоiе, збòрваiе (отидоха, говориха). Облакъ казва (стр. 118), че формата сѐкоiе не съотвѣтствува на една форма 'сѣкошѧ въ която *ш* прѣко *х* да е дало *е*. И тукъ днешната форма трѣба да е била прѣдшествувана отъ една по-стара форма сѣкохѫ, което пъкъ трѣбаше да даде сѐкофа или сѐкоа. И наистина въ съсѣдния Кичевски диалектъ има форми сѐкоа, бѐа и подобни. Поради това пакъ е най-вѣроятно,

---

[1]) Вж. у Обл. 111 стр.: Обоки и Клеќе -молет.

[2]) У Обл. други примѣри стр. 112; въ Гàличник не думатъ jedet, но iàдет.

че нашето окончание ie непосрѣдно произлиза отъ оконч.-ша, въ което рано трѣбва *ш* прѣко *х* да е изчезнало.

И въ имперфектъ 3 л. мн. ч. се явява сѫщото окончание ie напр. фалее или фалеiе вм. фалеа. Облакъ тълкува това *е* вм. *а*, като прѣнесено отъ сег. вр. 3. л. мн. ч. (120).

Примѣри за аористъ: плѐтоф, плѐте, плѐте, плѐтофме, плѐтофте, плѐтоiе; зѐiаф, зѐiа, зѐiа, зѐiафме, зѐiафте, зѐiаiе; ѝграф, ѝгра, ѝгра, ѝграфме, ѝграфте, ѝграiе; ỳчиф, ỳчи, ỳчи, ỳчифме, ỳчифте, ỳчиiе.[1])

Примѣри за имперфектъ: плѐтоф, плѐтеше, плѐтеше, плѐтефме, плѐтефте, плѐтеiе; зѐiеф, зѐiеше, зѐiеше, зѐiефме, зѐiефте, зѐiеiе; ѝграф, ѝграше, ѝграше, ѝграфме, ѝграфте, ѝграiе; ỳчеф, ỳчеше, ỳчеше, ỳчефме, ỳчефте, ỳчеiе.[2]) Облакъ пише: krie^e, pè^jef, pè^eše, pee^e (стр. 120), обаче до колкото азъ мога да слушамъ добрѣ, тѣзи думи бихъ написалъ така: крѝiеiе, пѐiеф, пѐiеше, пѐiеiе. Но и едното и другото произношение сѫ индивидуални особности и слѣдовно еднакво вѣрни.

Бѫдно врѣме.

Бѫдно врѣме се образува отъ сегашно врѣме, прѣдъ което се поставя частица ќа (= ща): ќа ỳча, ќа ỳчиш, ќа ỳчит, ќа ỳчиме, ќа ỳчите, ќа ỳчит; ќѝда (вм. ќа ода), ќѝдиш, ќѝдит, ќѝдиме, ќѝдите, ќѝдит[3]). Ќ въ ќа се дължи на аналогия на ќ въ неќу.

Повелително наклонение.

Знайно е, че глаголитѣ въ стб. езикъ иматъ въ повелит. си форма основа съ окончание *и* и съ оконч. *ѣ*. Въ говора на миящитѣ прѣобладала изцѣло и напълно само основата съ *и* срав. напр. нѝси-нѝсите; знѝi-знѝiте; дѝгни-дѝгните; пѝши-пѝшите; фѝли-фѝлите; дѝди-дѝiте (и дѝдите); iѝди-iѝдите; глѐдаi-глѐдаiте; пѐi-пѐiте; прѝви-прѝвите; ỳдри-ỳдрите; мѝли-мѝлите и пр.

До колкото знамъ, въ никой българ. говоръ това изравнение не е прокарано така подпълно.

---

[1]) Вж. у Облакъ още примѣри стр. 118.
[2]) Още примѣри у Обл. стр. 120.
[3]) Вж. у Обл. стр. 122.

Условно наклонение.

То се образува съ помощь на частицитѣ к'е да и к'еша, напр. берѐіек'и чѐрешни ушче за мрва к'е да пàдна (щѣхъ да падна); ако не ме забàвеіе со тескѐрето, к'еша си беф дòма дѐнеска.

Нѣма разлика между к'еша и к'е да; употрѣбять се съ едно и сжщо значение, срав. к'е да (или к'еша) ти дàіеф пàри ако беф зѐл; годѝнава (тази година) к'еша кỳпеф еден кòн', ама нѐ нàідоф, какоф шо сàкаф.

Глаголътъ може да бжде при това или въ сегашно или въ минало врѣме, като се подразбира и едното и другото врѣме: к'еша òдеф и к'еша òда — еднакво могатъ да се схващатъ и като сег. и като минало врѣме: зависи отъ смисъла на цѣлата фраза.

За минало условно говорътъ си служи съ особна форма: да беф ѝмал àбер за свàдбата, к'еша дòіда (или дòіеф = дойдехъ); да беф знòл (ако бѣхъ знаялъ), ал' ѝмаш рàбота тàмо, не к'еша тѐ викаф (или не тѐ викаф); да беше бил ỳмен, к'е да беше човек и тѝ како ситѐ л'уг'е; да беше те стрѐтил во тòі сàіат, к'а те òтепаше и др.

Причастия.

Отъ дѣйствителнитѣ причастия е запазено само второто минало на: *-лъ, -ла, -ло,* съ едничка разлика, че въ мн. ч. окончава на *-ле.* Така че, до като имената по-вечето образуватъ мн. си число съ *-и*, причастията напротивъ — винаги чрѣзъ *-е.* На каква причина се дължи това, азъ не мога да се досѣтя сега. Оконч. *-ле* го има и въ източнобългарскитѣ говори, като напр. въ Пирдопско-Копривщенския. И тъй въ нашия говоръ се казва биле, сѐделе, крàделе, прѐле, спàле, пѐіеле, мàжеле, глѐдале, пѝшале, бр'зале, рàг'але, стòіеле, мòлеле, и пр.

Отъ страдателното минало причастие се употрѣбятъ форми на: *-т, -та, -то,* и *-н, -на, -но* и пр.: пàднат, стàнат, лѐгнат, дѝгнат, тргнат, зàгрнат, смрзнат, клнат с'òпнат, грàбнат, жѐнат, лàпнат, пòцрнат, мѐтнат и др.; — бѝіен, зѐмен, мѝіен, ѝзеден, глѐдан, чỳван, мѝлуван, држан, стрѝіен, рàзбиіен, грàбен и др.

Нѣкои глаголи, които въ сег. вр. 1 л. ед. ч. окончаватъ на палатали, образуватъ страд. и дѣйств. си причастия по такъвъ начинъ, че запазватъ тия палатали и въ тѣхъ, а не

ги промѣнятъ на съскави, както въ изтбълг. говори. Пиша: — пйшал (писалъ), пйшан (писанъ); кàжува — кàжувал, кàжуван; мàжа — мàжал, мàжан; лòжа — лòжал лòжан, но и лòгал лòганъ.

Дѣепричастията окончаватъ на *-к'и,* прѣдъ което често се явява едно *ч*, та окончанието гласи *-чки*. Облакъ посочва форма pomestová'ki,[1]) въ която -á'ki е произлѣзло отъ -aᵉki, посрѣдствомъ aᵉki. Обаче произношението на тази дума, както азъ го схващамъ, не е таково, каквото го отбѣлѣзва той, а е: поместувàіек'и (много рѣдко ще го чуешъ изговорено, както Облакъ го бѣлѣжи), както изобщо се произнасятъ сички причастия: трчàіек'и, лежèіек'и, мавàіек'и, гризèіек'и, стоіèіек'и, купувàіек'и, одèіек'и, пиіеіек'и и др. Отъ всѣки глаголъ може да се образува подобна форма.

Често се изговарятъ сѫщитѣ причастия и така: трчàіечки, лежèіечки, мавàіечки и пр.

Сложни врѣмена.

Отъ миналитѣ сл. врѣмена на глаголитѣ най-често се употрѣбяватъ мин. неопр. и мин. прѣдварително; едното се образува отъ мин. дѣйств. прич. II на спрегаемия глаголъ и отъ сег. вр. на спом. гл. съмъ, а другото — пакъ отъ сѫщото причастие и мин. несвърш. вр. на съмъ. Вмѣсто дѣйств. прич. се употрѣбя и страдателно, но по-рѣдко. Спом. глаг. 3 л. ед. и мн. ч. никакъ не се употрѣбя: су òдел, си брàл, спал, тиіе спàле, рèкол, бѝле тàмо, направиле, пòрасле и др.

Мин. прѣдварит.: беф нàбрал, беше прогòворил (тоі или ти), бефме рàзбрале, бефте прескòчиле, беіе се разбòлеле и пр.

По рѣдко се казва; има наỳчено, имат стòрено кàбаіет; тѝ имаше сòбрано кòрен'е; го ѝмат вѝдено сѝна му; овиіè луѓе имаіет жèнато еден брàт; имаш кỳпено сàде еден кòн'.

Въ извѣстни случаи дѣйств. и страд. причастия могатъ да се замѣстятъ едно съ друго: тòі іе пàднат, или тòі паднал; ушче нè легнат или ушче нè легнал и зàспа; Іа беф стàнат, или — стàнал; ушче стàрите нàши имале нàідено ѝл'ач за оваіà бол'ка. Го имале вѝдено, ама не го пòзнале.

Бѫдно неопрѣдѣлено не сѫществува въ нашия говоръ.

---

[1]) Стр. 121.

Несклоняеми.

Нарѣчия.

а) Нарѣчия за начинъ: брго, оваке, онаке, таке, инаку, кроце (стб. срв. степ. полека), едва, арно (добрѣ у насъ не е познато): арно работаі, арно к'а ти се плак'ат; изневарно (внезапно-вънѣзапж), апансус (неочаквано), ничкум. отсем (освѣнъ).

б) Нарѣчия за количество: мрва (малко: даі му мрва леп); по-век'е, мошне (твърдѣ, доста, много: Русевица Брезоска мошне рано станала, нар. пѣс.); мошне сака да те вида = много искам да те видя!; малу, многу, тол'ку, кол'ку, овол'ку, онол'ку, секол'ку (колкото и да е: кол'цина может да доіет тамо? — Секол'ку, т. е. колкото щатъ); т'окмо, еднуш, дваш и др.

в) Нарѣчия за мѣсто: надвор (вънъ), близу, далеку, во среде, околу, каршиіа (на срѣща), отцпреди, отзади, одозгора (от с гора), одоздола (от с дола), внотра, туіе, овде, онде (казватъ и: овдека-овдекац, ондека-ондекац, туіека-туіекац); дома, тамо, овамо, онамо.

г) Нарѣчия за врѣме: дури (енклитика — до дѣто), секога, некога, никога, т'ога, лани, полани (оломнани), зафчера (онзи день), задутре (други день), невни (прѣди нѣкой день-нѣкъı дьни) годинава, лете, зиме, прег'е (стб. срв. степ. — прѣжде).

Нарѣчията не приематъ частицата *то*: іа беф коде, шо беше ти; речи му, како ти кажа татко ти; кога доідоф дома, тебе не те наідоф.

Прѣдлози.

Ще се спра само при слѣднитѣ петь прѣдлога: *во, со, кон, коде, преку.*

Во се употрѣбя въ двѣ форми за двѣ различни значения; едната форма е съкратена *в* (което се чува като *ф* прѣдъ тъмни съгласни), другата — *во* — несъкратена. Јa беф в'орман (кждѣ?); татко е ф'кук'и; коі отиде вливада? — Никоі: сите отидоіе в'градина; клаі іа рибата ф'каленик (паница); цвек'е држа *во* деснава рока, а *во* левава — конец за китка; Траіка го отепале *во* орман (а не на поле или другадѣ); *во* Софиіа су седел три години; *во* тебе ми іе сета надежба (т. е. въ тебе лежи моята надежда); оваіа праф да іа растопиш *во* чаша

(а не въ друго нѣщо); ти се бркаш *во* сите ра̀боќе (т. е. вжтрѣ си) и пр.

И тази разлика строго се пази особено въ нѣкои изрази, напр. у насъ никога не ще кажатъ: коі о̀тиде *во* ливада? Ја̀ беф *во* о̀рман; та̀тко е *во̀* куќи или: ф тѐбе ми іе сета на̀дежба; ти се бркаш ф сите ра̀боќе.

Но нѣкои изрази могатъ се употрѣби ту съ съкратенъ, ту съ несъкратенъ прѣдлогъ *въ*: цвѐќе држа *в*'деснава̀ рока; ф' Со̀фиіа су сѐдел три го̀дини; го отѐпале в'о̀рман, а нѐ в'лѝвада.

Со винаги се употрѣбя въ несъкратената си форма; само въ народнитѣ пѣсни тукъ-тамъ се срѣща апострофиранъ. Тоі бил *со̀* тебе ỳ вас; *со* трỳт сѐ се спеча̀лѓуват, саде здраве нѐ; вѐкоф іе пли *со* а̀рно и *со* ло̀шо; *со* едѐн човек нѝшчо не се правит; со о̀денѐ и со ѝденѐ іа поминỳваме жѝвотва[1]) на̀ша — мѝіе дебра̀нциве, и др. ала: нема̀ *с*'кого, нема̀ *с*'кого да го̀ бера (М. сб. VII, 33); токо̀ копат *с*'десна̀ нога (ib.).

Кон има значение на към: шо̀ одиш ко̀н неіа? не іа̀ глеаш — бѐгат; Ѝван се за̀вртел ко̀н тебе; кон Пѐтровен ќа си до̀іеме от Со̀фиіа; кон Пло̀вдиф, велит, ѝмало̀ ра̀бота и др.

Ко̀де въ смисълъ на „при“. Ка̀ко іе коде тѐбе со ала̀швериш? коде на̀с седит приіа̀телѓот тво̀і; го стрѐтиф коде дỳќанон Пѐткоф и др. Тоя прѣдлогъ се сфаща и като мѣстно нарѣчие.

Преку = *прѣзъ:* ко̀лата прѣмѝнала прекỳ него; ско̀чиф преку еден ѐндек; прега̀зифме со ко̀нѓите преку Ва̀рдар; шо си сѐ врзал прекỳ глава? и пр.

Съюзи.

Еще = е чѐ: еще бѝло да бѝдет. Чува се и ище: ище му рѐкоф іа: та̀ке и та̀ке те мо̀леіе.

И биле = даже: и биле глỳвине (глухитѣ) се наỳчиіе, а пак ти ỳшче нѐ си чул; и биле то̀і да до̀іет, па̀к да вѝдиме! не саде му се ка̀раф, и биле го пѝлѓукаф, токо нѐ фаіде (каква полза)! и биле по колѐници да те вида, па̀к не те жалѓа!

Пошчо = понеже, щомъ: пошчо іе та̀ке работата, свр̀шено іе веке; пошчо (щомъ) си зно̀л, за̀шчо не мѝ кажа? и пошчо на̀м ни іе поро̀чано (Мсб. 16—17, стр. 147);

[1]) У насъ животъ е отъ ж. р.: сѐкоі си іа жа̀лит животта.

пошчо за пърф пот тѝ го прѐскочи (ib); пошчо нѐ можел да іе го ра̀сипет к'ефот (148, ib.); пошчо тѐбе ти іе жа̀л' (ib.).

Ату=ами: ату сѐга, шо сѐ правит? Ату тѝ, шо прàвеше, кога те мàваше тоі? Ату ла̀фот? — коде о̀стана.

Шо токо=щом токо: Шо токо да по̀іет та̀мо, дивите чо̀вецн к'а го ѝзеіет (Мсб. 16—17, 148); шо токо помѝнало еден два̀ дни (ib.: 148) и др.

Шо=който, която, което, които, колкото: вѝкат, шо гла̀с го др̀жит.

Али-али=или-или: али іа̀ди и млчи, али о̀ди си; али срмени ѐлеци, али глобоки ѐндеци; али ѝдеш, али да си ода са̀м?

Дека=защото, понеже: Дека си гр̀д (грозенъ), не те арѐксуват (понеже . . .); па̀днаф, дека се ли̇згат (защото . . .).

Как=отъ като: Как скѝнато, нено̀сено (М. сб. 16—17, 61); пра̀ви, как ти рекоф іа̀, тик нека ти іе ло̀шо! От как до̀шол, су се вѝдел неколку по̀ти.

Да да=та да (регр. асимил.): нѐ оди го̀л, да да не настѝнуваш; платѝ ми го бо̀ржот, да да ти да̀да и другѝ пари.

Еда=ами че: еда до̀іди до̀ма, а душко, шо сѐ срамиш? еда ка̀жи ми, шо̀ ти іе а̀лот, тики да ти по̀можа; еда (а бе) да до̀іда, ама си има ра̀бота.

Тики, тик=та че, па: сѐдел, тики за̀спал; о̀дел, о̀дел, тик го зірѐшил потот и се за̀губил; ра̀ни ме, тик да вѝдиш, ал' к'а су сла̀п?

Г'ува=ужъ: г'ува нѐ зноіеш! Г'ува му рѐкле, к'а ти да̀іеме ра̀бота. Г'ува те слу̀шат некоі!

Дур, дури=додѣто: дур да доіеш ти, міе ти го изѐдофме коматот (питата).

Междуметия.

Най-обикновеното междуметие за повикване у мияцитѣ е море или оре, което има и родове, при все че по значение отговаря на, а бре, а бе, бе. Жената на мияка, по нѣкаква стара традиция, отъ прѣкалена почить къмъ мѫжа си не го извиква никога на собственото му име (счита това и за грѣшно и за срамно), а винаги: ч'о̀веку! или „а море“! и пр.: а̀ море, шо не до̀іеш; да ручамѐ? а̀ мори жено, шо си зго̀твила денеска̀? а̀ море дете, чѝіе си тѝ?

Уф нпр. ỳф, се ỳбоцаф со ѝглава.

Еі гиди де: еі гиди дѐ, и тоі сѝромаф го отѐпале!

Их: ѝх лош човек брѐі!

Дàн, дѝнигага: дàн-дѝнигага, дàн-дѝнигага — тòпаіет тòпани во стрѐт село.

Вѝтос (махни се!): вѝтос од овде дѐ, шò стоиш прѐт мене? (Витос = маршъ — махни се!).

Ѝни (немà, зеръ!): ѝ тоі се врàтил òтоде, (ще съобщи нѣкой); ѝни! (ще отговори, този който го слуша).

Тỳф: тỳф шо злò и нашло!.

Нѐчки! Междуметие, съ косто се изразява пълна индиферентность, къмъ нѣщо съобщено, нпр.: а бре к'а ти се смѐіет свѐтон, шò правиш тàке? — Нечки! (т. е. толко ми чини!)

Нѐчкаі се! — за съжаление: іе ỳмрело и друготò дете, нѐчкаі се, сирота, без нѝ едно остана!

III.

Нѣколко синтактични особности.

1. Личното мѣстоимение вин. пад. ед. и мн. ч. винаги се употрѣбя като обектъ и тогава, когато е дадено самото име, що служи за обектъ нпр. тоі *іа* вѝде книгата, шо ми дòіде от дома; *им* дàдофме на дѐцата крỳши; іà *и* (ги) рàзбраф лафòвите твои кодѐ одит; Пѐтко *го* вѝдел тàтка кон Фѝлибе.

Никога нѣма да се каже: Петко видел татка (безъ *го*); дадофме на децата круши (безъ *им*) и пр.

2. Употрѣбя се дателенъ притежателенъ отъ личното мѣстоимение за 1 л. вмѣсто отъ възвратното, сир. *му* вм. *си*, нпр. Кòсто іа дòведе жѐна *му* òт дома (вм. — жена си); òтиде у к'ѐрка *му* со зѐтот (вм. — у к'ерка си); го дòвел сѝна *му* во Сòфиіа да рàботат; Стòіана го прàтиле коде тàтка *му*. Жѐне *му* іе дòнесол голем àрмаган.

3. Въ описателнитѣ врѣмена глаголътъ съмъ въ 3 л. ед. и мн. ч. никога не се употрѣбя, нпр.: тиіе рàзбрале за мòките вàши; нàшите биле в'òрман во товà време; дòшол еден ч'òвек от вѝл'аіет; тиіе вѝделе, сѐ како се стòрило.

Въ нѣкои народни пѣсни, навѐрно да се запази размѣрътъ на стиха, се одържалъ глаг. въ 3 л. ед. ч., нпр. не ми *jѐ* била цвителнà звезда (Ястр. 136); заспалà ми *je* Паун Бòгдана (Ястр. 138); зацвилѐл ми *je* млад (вм. млат) челѐбија (ib. 141)

4. Вмѣсто дателенъ падежъ отъ притежател. мѣст. *си*, служи дат. пад. *ми, ти*, нпр.: кàжи іе мàіке *ти* за сè, шо вѝде ѝвде; му пѝшаф таткòве *ми* (или само—таткове); к'а òда у сèстра *ми* нà гости; али іе збòрва мàіке *ти* зà мене? сèстре *ти* іе прàти писмò?

5. Въ книжовния бълг. езикъ, когато подлогътъ е даденъ въ изречението, възвратнитѣ и личнитѣ мѣстоим.: си, се, му, го, іа, ги винаги стоятъ прѣдъ глагола, а когато подлогътъ не е даденъ или пъкъ той стои слѣдъ глагола, тогава споменатитѣ винителни мѣстоимения стоятъ слѣдъ глагола. Въ нашия говоръ и въ тритѣ тѣзи случаи, тѣ стоятъ прѣдъ глагола. Само императивъ прави изключение отъ това правило, срав. нпр. книжовно: тоі *іа* видѣ, когато замина; но видѣ *іа* тоі, или просто: видѣ *іа*, а у насъ: тоі *іа* вѝде, кога пòмина, но и: *іа* вѝде тоі, или просто: *іа* вѝде. Книжовно: азъ *си* отивамъ дома; но: отивамъ *си* азъ, или просто: отивамъ *си*, а у насъ: іа *си* ода дòма; сжщо: *си* òда іа, или: *си* òда. Книжовно: той *се* обърна; но: обърна *се* той, или просто: обърна *се*. У насъ: тоì *се* òбзрна; тоже: *се* òбзрна тоі, или: *се* òбзрна. Книжовно: азъ *му го* дадохъ; но дадохъ *му го*; у насъ: іà *му го* дàдоф; тоже: *му го* дàдоф. Книжовно: той *ги* получилъ; но: получилъ *ги*, а у насъ: тòі *'и* получил; тоже: *'и* пòлучил.

Императивъ: вѝди го! рѐчи му! опу̀ли се! пòіди си! пòіди им!

6. Употрѣбя се мин. врѣме съ значение желателно (оптативно): влци те іале! Г'òспот го сàк'осал! (Бог да го затрие) àпр да би нè видел! кàмен го стлкол! Рòф'а (гърмъ) те у̀дрила; гòлем пòрасол, бре синко, нèвеста да би к'èрдосал и сò неіа да би вèкувал!

7. Бждно врѣме се замѣстя съ мин. свършено: у̀мреф за вòдица! Млчи, зере те òтепаф! бèгаі, оту мàфнаф! стòі, или те прѐкинаф!

8. Има нѣкои глаголи, които не се употрѣбятъ никогя въ аористъ, а само въ имперфектъ, което врѣме въ тоя случай има значение на аористъ. Такива сж: вел'а (казвамъ, думамъ, говоря), òда, глѐда, има и др.

Минало сврш. дѣйствие отъ вел'а се изразява съ аористъ отъ рекà, който глаг. отъ сег. вр. има само многократенъ видъ: рѐчува, а еднократенъ се изразява чрѣзъ вел'а,

Мин. сврш.: рѐкоф, рѐче, рѐче, рѐкофме, рѐкофте, рѐкоiе.

Този глаголъ пъкъ нѣма имперфектъ, който поради това се изказва чрѣзъ веља: вѐлеф, вѐлеше, вѐлеше, вѐлефме, вѐлефте, вѐлеiе.

Мин. сврш. отъ „гледа" се изказва посрѣдствомъ виждамъ, който у насъ има за сег. вр. само многокр. видъ — „видува", а въ аор. гласи: вѝдоф, вѝде, вѝде, вѝдофме, вѝдофте, вѝдоiе.

Както се вижда отъ тази съпоставка, тѣзи глаголи си раздѣлили врѣмената, така че до като единъ може да се спрѣга само въ имперф., други — само въ аористъ. Бѣлѣжито е това, че тѣзи отъ тѣхъ, които сж запазили сегашно вр., се спрѣгатъ и въ имперфектъ, а онѣзи, които нѣматъ сегашно врѣме, се спрѣгатъ само въ аористъ.

Ударението тука не може да служи за различаване на двѣтѣ минали врѣмена, понеже то не може да пада на оконч. на глагола, та често въ такива случаи за изразъ на свършеность на едно дѣйствие, се употрѣбятъ префикси.

Напр. отъ ода аор. гласи.: пѝiдоф, пѝiде, пѝiде, пѝiдофме и пр. покрай обикновеното: ѝтидоф, ѝтиде и пр.

9. При въпросната форма на глаголитѣ частицата *ли* винаги се изпуща,[1]) зарадъ туй пъкъ крайниятъ слогъ на послѣдната дума на тъкъво изречение се произнася малко попротегнато, по-натъртено. Често си служатъ и съ частицата али, (алʼ), която поставятъ въ началото на фразата, нпр.: си бѝл ф планинѝ? али си бѝл фʼ планина? Пѝтем те стрѐти некоi? али те стрѐти некоi? Мѝлуваш да се сториме роднинѝ? али мѝлуваш да се сториме рѝднина?

Съ „али" въпросътъ бива по-настоятеленъ.

10. Изречението може да почва и съ лично мѣстоимение въ косвенъ падежъ, нпр. *му* дѝдоф вѝно; *го* вѝдоф ỳ вас; *им* рѐкоф да си дѝiет; iе се рѝдило дѐте.

11. Останки отъ нѣкогашенъ генитивъ партитивенъ мн. число: до шчо чʼѝвек беше, сѐ се разбѐгаiе. Одарѝмiа не се ѝзлегат ѝт кукʼи нѝдвор. Шо помѝнафме из еден ѝрман — сѝде бỳка. Многу пѝра спечалиле овиiѐ лʼуге! Шо сѝлдат бѐше, сѐ на граница отидоiе.

[1]) Това е свойствено и на други юго-запад. макед. говори и заслужва особено изслѣдване за да се доловятъ сжщинскитѣ причини за изчезване на въпрос. частица *ли*.

12. Множ. число вм.-единствено, съ означение уголѣмително: одѐіек'и нà жито кон Бѝтол'а. кога не фàтиіе едни дòжеви! — жѝва вòда се стóрифме! Цàпал, цàпал кàлови — до кòлена се избербатил (изцапал..)! Зѝмава, кажуваіет, ỳ нас завр̀нале снѐгови дò поіас дури!

13. Мѣстоим. групи: мѐне ми, мѐне ме, тѐбе ти, тѐбе те, ним им и пр. винаги заедно вървятъ въ рѣчьта: мѐне ме вѝдоіе; нѝм им кàжале; тѐбе ти рѐкле; мѐне ми порòчаіе.

14. По нѣкога се замѣстя *на* съ *отъ:* шѝшето *од* лàмбава кòде іе? петлѝцата (копчето) *от* рòкавоф се скѝна. Кòде іе кл'ỳчот *од* вратàва? Употрѣбя се често *по* вм. *за, на,* напр.

Пѐтко òтиде *по* жѝто ф'Кѝчава (вм. за жито); млàдите се *нà* дрва, а стàрите — *нà* вода; пàднал пред владѝката *по* колѐници; ситнò одит моме *по* вѐнчан'е (Ик. 78); токо сỳ дошло *по* убавò моме (Ик. 78); іà су дòшол *пò* (за) него.

15. Редътъ на думитѣ въ изречението е както въ книжовния езикъ. Обаче, когато искатъ да придадатъ по-голѣмо значение на дѣйствието, или обстоятелствата, при които то става, поставятъ на чело на фразата глагола, или обстоятелственитѣ думи, срав.: òздраве сò се тàтко му; пòминаф, коде шо ти рекоф фчѐра; му рѐкоф на тоі човек; лàни ушче іе òтепан тоі сѝромаф; згòра, на грòдите му стòпил; годѝнава дури Рỳсиіа си го нàіде мàісторот; лѐтово к'а се правит овеіа здàниіе а нѐ ф'гòдина; дѐнеска к'а одиме — за ỳтре не чѐкаме!

---

1. Брàт и сѐстра со стребрени зòпчин'а и позлак'ени пѐрчин'а.

Си бѝле еден м'ỳш и една жѐна и си ѝмале една свѐкрва — мòшчеа. Жѐната стѝгнала две мàлечки — дѐте и мòмиче со стребрени зòпчин'а и позлак'ени пѐрчин'а. — пишàнлиіи. Си òшол м'ожот на кàзанлокъ, а дòма остàнала жѐна му и мошчѐата. Іе вѐлит машчѐата снòе си „Пòіди, невесто, нà река, пак іà к'а ти 'и гледа дечѝн'ата.“ Стàнуват мàіка им па дечѝн'ата и пòідуват нà река Грдата мòшчеа 'и закòл'уват дечѝн'ата и 'и закòпуват в'грàдинче и наместо нѝф іе повѝіуват на новѐстата ф'крòшни кỳче и мàче. Ка к'а дòіет кутрата мàіка, шо к'а наіег ф'крòшни — кỳче и мàче! И вѝкнала да плàчет: „Шò іе òвеіа, шо ме нàіде, мори мàіко!“ Мошчѐата іе вѝлит: „Теіа си рòдила, а нѐвесто, шò плачеш.“

Си дòідуват м'ỳш іе на невѐстата и прàво на крòшните одит и шо кà видит — кỳче и мàче! „Шчо іе òвеіа, жено, шо си ми рòдила, се рàзвикал тòі; бр̀го да те нѐмат òдовде! Іа ѝсподил и

іа нàправил гускàрица и паткàрица. Остàнале ф'кỳќи саде тòі и мошчèа му.

Во градѝнчето, коде шо биле закòпани малечките, ѝзрасле две фидàнлики со стребрени зòпчин'а и позлаќени пèрчин'а. От кривоглè(т)шчина¹) мошчèата му вèлит синòве си: „Да іа пỳшча òфцана нàша да 'и òпасет?“ „Пỳшчи іа, рèкол тоі.“ Іа пỳшчила òфцата и 'и òпасла фиданлѝките; òфцата рòдила две іагнỳлин'а со стребрени зòпчин'а и позлаќени пèрчин'а. Мошчèата от кривоглè(т)шчина пàк му велит синòве си: „К'а 'и зàкол'а іагнулѝн'ана, сака да 'и изèіеме.“ „Закòли 'и, рекол синот. Стàнуват мошчéата и 'и закòл'уват іагнѝн'ата, а коските 'и закòпуват ф'грàдина. Òд ниф изнѝкнале две гòолеми дрв'а — цèли бỳки, со стребрени зòпчин'а и позлаќени пèрчин'а. От кривоглè(т)шчина ѝ ниф сакала да 'и прèсечет и да напрàвит високѝ диван. 'И прèсекле и напрàвиле високѝ диван. Лèгнале со сѝна іе да спиіет вò него, а пак нòк'та дòшла тỳіе и гускàрица-паткàрица и слỳшаіет тиіе глас: дечѝн'ата не се глèдаіет, а збòрвет: „Коде шо спиіет тàте и мàма іе убавòо, а коде шо спиіет бàба іе лошòо!“

Станỳваіет на ỳтрото, и мошчèата свикуват: „Яли²) го изгорỳваме дѝваноф, яли чàре немат³)!“ Го запал'ỳваіет и ѝзгорел дѝванот сèіот, а дечѝн'ата се напрàвиле еден к'ỳтук гòлем пли со àзно. Пàк мошчèата свѝкала: „Яли го удаỳваме к'ỳтукоф пò море, яли чàре немат!“ Го удàвиле. Го вѝдела гỳскарка-пàтарка по крàі море и го извàдила. Се собèруват сеот нàрот како нà мезлич и сàкаіет да го дѝгнет к'ỳтукоф и да го дèлит àзното, шо іе вò него; àрно ама нѝкоі нèмоіет ни да го пòместит к'ỳтукот, ни да го прèброит àзното. Іа викнỳваіеть гỳскарка-пàткарка, тàіа го прèсекла к'ỳтукот, го извàдила азното и зборвèіеќи сèднала да го брòит: „Брòі ми се бисèренце, вртѝ ми се бардàченце... родѝ ми се дèте и мòмиче со стребрени зòпчин, со позлаќени пèрчин'а“. Òваке збòрвела тàіа за да іа рàзберет нàродот, кòіа іе и каквѝ деца ѝмала и шо претфгала. „Ме ѝзлога кỳчка маіка-мòшчеа да пòіда нà река, ми 'и зàкла дечѝн'ата и ми пòви кỳче и мáче... брòі ми се бисèренце, вртѝ ми се бардàченце. 'И нàідоф кỳче и мàче, се стòриф кàил' да 'и глèда; дòіде тàтко им, тоі 'и нèќеше... брòі ми се бисèренце, вртѝ ми се бардàченце. Порàстоіе две дафѝнлики ф'грàдинче, іа пỳшчи òфцата 'и òпасе, се рòдиіе две ягнỳлин'а, от кривоглèтшчина 'и зàкла... брòі ми се бисèренце и пр. От кòските изрàстоіе две големѝ дрва; от кривоглèгшчина 'и прèсече и нàправи високѝ диван; лèгнаіе да спиіет, а дечѝн'ата им збòрвеіе: „коде лежит бàба е лошòо... брòі ми се бисерéнце и пр.“ Шчòмъ го пребрòила сетò азно, тòва се стòрило две мàлечки — дèте и мòмиче со стребрени зòпчин'а и позлаќени пèрчин'а и про-

¹) Завистъ.
²) или
³) или иначе не може - друго срѣдство нѣма.
⁴) какво е прѣтеглила.

говориле: „Іа сториіе мама гускарица-паткарица и таіа ке извади од море.“ Тога сеот инсан,[1]) што бил собран, разбрал како била сета работа и што претргала сирота маіка. Мужот се зарадвал си іа зел жената и дечин'ата, а моштеата іа заклал со секира прет сеот инсан.

(Слушана отъ Томовица Каражоска 45 годишна отъ с. Лазаропоље, дошла отъ преди 5—6 месеци въ София).

2. Момиче и мртовец.

Си биле еден муж и една жена и си имале едно момиче. Момичето к'а станело на утро, к'а се измиіело, ишчешл'ало[2]) и к'а поіело на чешма да црпит вода. Тамо излегало едно пиле, му фрл'ало една китка цвеке и му велело: „Момиче, а момиченце, шо се токмиш толку-чуда? Да знбіеш, шо таксират[3]) имаш ти! Четириіесет и еден ден к'а чуваш еден мртовец“. Таке секоі ден, кога одело момичето на вода, пилето му фрл'ло китка цвеке и му 'и велело се тиіе зборови. Момичето іе кажуват маіке си: „Мамо, мори мамо, секоі пот, кога ода на чешма, излезуват едно пиле, ми фрл'уват една китка цвеке и ми велит: „Момиче, а момиченце, да зноіеш, шо таксират имаш да трпаш ти! Четириіесет и еден ден к'а чуваш еден мртовец“. Се почудиле татко му и маіка му и рекле: „аіе да станеме одовде и да бегаме во некоіа гора незноіна. И кинисале.[4]) Оделе, оделе, оделе многу далеку веке и нашле една гора и една црква туіе. Рекло момичето: „Мамо, мори мамице, аіе да поіеме, да се скриіеме во црквана“. Ошол татко му и буфнал[5]) па вратата да отворит и да влезет. Кошкал,[6]) кошкал, не моіел да іа отворит. После пошла маіка му, се обидела[7]) и таіа, арно ама не іе се отворила и неізе вратата. Отишло и момичето. Кошнало еднуш и вратата се отворила одеднуш; момичето влегло внотра и вратата се затворила пак одеднуш: момичето останало внотра. Татко му и маіка му однадвор се уплашиле, зеле да плачет, да им отворит и ним. Това им рекло; не можа да ви отвора, зашчо вратава е закована. Поплакале тиіе и си отишле. Момичето нашло во црквата еден мртовец и седнало да го чуват четириіесет и еден ден, како шо му велело пилето. По некоіе време после дошла друга девоіка и іе викат на врата: „Отвори мори, да го почува и іа мртовецот; не к'а го чуваш, саде ти?“ Момичето іе се озвало[8]) и іе рекло: „Ја су го чувала тол'ку дни, да ушче печес[9]) дни, не к'а го почува!“ Таіа однадвор се внигарила[10]) и викала се едно[11]) да іе отворит. Се излогало момичето и іе отворило на четириіесет-те дни. Шо токо влегла таіа и му рекла на момичето: „легни си ти да поспиіеш, а іа, к'а го почува мртовецоф, дур да станеш“. „Нек'у, рекло момичето, к'а го чуваме заіедно“. Арно ама, речуваіеки таке, како да се по ослободило и заспало. На четириіесет и единиот ден мртовецот се

[1]) Народъ. [2]) Изрешело. [3]) Нещастие. [4]) Тръгнали. [5]) Ударилъ. [6]) Буталъ. [7]) Опитала. [8]) Отзовало. [9]) Петь-шесть. [10]) Натрапила, се настойчиво зела да вика. [11]) Се едно — постоянно.

ра̀збудил и скочил. Ја пра̀шат девоіката, кої го̀ чувал. Таіа му рѐкла: „Ја̀ те чуваф“. Тоі іе рѐкол, шчом тѝ си ме чу̀вала, к'а се зѐмеме іа̀ и ти. Та̀іа му вѐлит: „Шо да му пра̀виме на момѝчево?“ „К'а го гла̀виме[1]) гу̀скарче, па̀тка̀рче, іе одго̀ворил то̀і. Момѝчето им вѐлит: „к'а ме гла̀вите, к'а ме гла̀вите. токо купѝте ми баре едно но̀жуле и едно ка̀мчуле утр̀пливо[2])“. Тѝіе му ку̀пиле сѐ, шо са̀кало и му да̀ле гу̀ски и па̀тки да па̀сет. Това о̀шло да 'и па̀сет гу̀ските и па̀тките и 'им вѐлит на нож̀улето и на камчу̀лето: „Еда но̀жуле, но̀жуле, еда ка̀мчуле утр̀пливо, си бѐф едно у̀ маіка, ката̀[3]) утро о̀деф на̀ вода и на чѐшмата йдеше едно пиле, к'а ми фр̀леше една кѝтка и к'а ми рѐчеше: „Момѝче, а момѝченце, шо сѐ токмиш то̀л'ку? Да зно̀іеш, шо та̀ксират ймаш! Четирѝіесет и еден дѐн к'а чу̀ваш еден мр̀товец“. Го чу̀ваф четирѝіесет дни. На четириіесет-тѐ дни до̀іде една дѐвоіка, ме йзлога іе о̀твориф кра̀тата, ме йзлога и за̀спаф. Тога ста̀на мрто̀вецот и сѝ іа зѐде жѐна та̀іа, шо ме йзлога, а мѐне ме гла̀виіе гу̀скарче, па̀тка̀рче и ме пра̀тиіе да им 'и па̀са гу̀ските и па̀тките“. Кога зборвело та̀ке момѝчето, по̀минал мрто̀вецот и го чу̀л сѐ,[4]) шо разпра̀вало на нож̀улето и на ка̀мчето. Си до̀шло вѐчерта до̀ма и го пра̀шал мрто̀вецот: „Мо̀миче, момѝченце, дѐнеска по̀минаф откоде тѐбе и те слу̀шаф, шо им вѐлеше на нож̀улето и на ка̀мчето. Ал' вѝстина тѝ си ме чу̀вала четириіесет днѝ и на четириіесѐтиіот те изло̀гала девоіката шо іа зѐдоф жена̀?“ „Вѝстина та̀ке іе, рѐкло то̀ва; сѝте тргаании 'и йстргаф іа, ама па̀к ме фа̀ти таксѝратот да тр̀га у̀шче. Мрто̀вецот іе вѐлит жѐне си: „Шо̀ сакаш сѐга, али свѐк'а да го̀риш, али да те йсеча парче по̀ парче!“. Таіа рѐкла: „Дур да го̀ра свѐк'а, по̀-арно исѐчиме парче по̀ парче“. Ја йздробил жѐна си со но̀ш и си го зѐл гуска̀рчето патка̀рчето жѐна. Ја пра̀шат сега мрто̀вецот младата̀ жена: „Како̀ сакаш сега: „да іе 'и зако̀паме ко̀скиве, али да 'и фр̀лиме на некоіа раскр̀сница[5]) да 'и глѐдат йнсаноф и да прика̀жуват, шо лошо ти напра̀вила?“ Жѐна му рѐкла: „Ако напра̀вила таіа ло̀шо, о̀д Бога го на̀іде, а іа не го̀ права: закопа̀і іе 'и ко̀ските!“ То̀і іа по̀слушал.

(Слушана отъ г-жа Шпиро̀вица Г'уткоска, около 30 годишна, отъ с. Ро̀соки (Мала Рѣка). Тази година е дошла въ София отъ родното си село).

---

1. Се́кула бдит у баба на́ гоcти.[6])

Кипѝсала млада Секу̀лица,
Кипѝсала на студена̀ вода:
Одѐіек'и многу пасмѐіана,
Идѐіек'и многу уіа̀дена.
5 Ја до̀гледа Секула дѐтенце,
Је го̀ворит Секулицѐ млада:
— Аі тѝ тебе, Секулицѐ млада,

---

[1]) Цѣниме. [2]) Значението на тая дума не можа да ми обясни и самата разказвачка. [3]) Сѣко. [4]) Сичко. [5]) Кръстопѫть. [6]) Вариантъ у Илиевъ 123 стр.

Зашчò си ми тол'ку уіàдено?
Илѝ ти се тебе здодèіало[1])
10 Чекàіек'и моіи побрàтими,
Готвèіек'и манжи госпòдарцки;
Илѝ ти се тебе здодèіало
Метèіек'и двор'е и кàлдрми?
Одгòвори Секулицà млада:
15 — Госпòдине, Секула дèтенце,
Нитò ми се мене здодèіало
Чекàіек'и мили побрàтими;
Нитò ми се мене здодèіало
Готвèіек'и манжи госпòдарцки;
20 Нитò ми се мене здодèіало
Метèіек'и двор'е и кàлдрми;
Токò мене ми іе іат пàднало:
Одéіек'и на студенà вода,
Шо сỳстретиф іунак и нèвеста,
25 Ми òдеіе у баба нà гости —
За тòва ми тол'ку іат пàднало.
Одгòвори Секула дèтенце:
— Л'убò моіа, премлада нèвесто,
Лел' пòтцедлаі[2]) до два брзѝ кона
30 И зàмеси две бели пòгачи,
И нàточи две здравицѝ вино —
К'а òдиме у баба нà гости.
От мѝ скокна млада Секỳлица,
Ми зàпрегна поли и рòкави,
35 Ми зàмеси две бели пòгачи,
Ми нàточи две здравицѝ вино,
Ми пòтцедла до два брзѝ кона:
За Сèкула — Г'ока пелѝвана,
А зà неіа црпа Карàмапа.
40 Шо мѝ врза Г'оку пелѝвану
Во грѝвата сабіа диплèница.
И тргнаіе по бели дрỳмови,
Отѝдоіе Качански клѝсури.
Секỳла го дремка надòлила,[3])
45 Је гòворит Секулицè млада:
— Л'убò моіа, премлада нèвесто,
Менè ме дремка надòлило;
Лел' ѝзвикни една лепà песна,
Кол'ку да іе гласòвита,
50 А двè тол'ку разбòрита.
Одгòвори млада Секỳлица:
— Госпòдине, Секула дèтенце,
Овдè стоит Корун арàмиіа;

---

[1]) Домжчнело. [2]) Осѣдлай. [3]) Дрѣмка го налегнала.

Тоі мѐ мене напрет прстѐнувал:
55 Не ѐстават нишчо да пѐминет,
Нитѐ мува, море,[1]) брчѐіеќи,
А кѐмо ли миіе — пеіѐеќи.
Се нѐлѓути Секула дѐтенце:
— Леǵ ѝзвикни колќу глас тѐ држиг,
60 Некѐ доіет Корун арѐмиіа!
Ми ѝзвикна Секулицѐ млада,
Ми ѝзвикна како самѐвила.
Ми іѐ дочу Корун арáмиіа,
От мѝ велит на верни дрȣгари:
65 — Аі вѝ вами, триіесет дрȣжина,
Таіѐ ми іе Секулицѐ млада;
Кої іѐ іунак над іȣнака,
Кої іѐ іунак Секула дѐ врзет,
Ќ'а мȣ дада азно небрѐіано,
70 Ќ'а мȣ дада три града цѐреви,
Ќ'а мȣ дада Босна Сарѐіево.
Ситѐ ми се ф земи опȣлиіе.
Ми сѐ наіде едно клетѐ влаше.
Одгѐвори теіа клетѐ влаше:
75 — Господине, Корун арѐмиіа,
Евѐ іунак Секула дѐ врзет!
Ми сѐ стори ќоро и сѐкато,
Ми ѐтиде на бели дрȣмови,
Да сѝ питат[2]) леба, да сѐ ранит.
80 Ми пѐмина Секула дѐтенце.
Ми гѐворит теіа клетѐ влаше:
— Господине, незноіен дѐлиіа,
Дарȣваіте слепа питѐчина.[3])
Ми пѐсегна Секула дѐтенце,
85 Ми пѐсегна во свилени жѐбови,
Го дѐрува до два-три дȣкада.
Ми гѐворит слепа питѐчина:
— Господине, незноіен дѐлиіа,
Леǵ кѐчи ме на коњ'а зѐт тебе,
90 Однѐси ме на три раскрсници,
Да сѝ пита лебом да сѐ рана.
Одгѐвори млада Секȣлица:
— Не тѝ требет такви питѐчини
Да кѐчуваш на коњ'а зѐт тебе.
95 Не пѐслуша Секула дѐтенце,
Ми гѐ качи на коњ'от зѐт себе.
Да гѐ носит на три раскрсници
Поѐдеіе малу-многȣ место.
Скришем[4]) ѝзвади таіа питѐчина,

[1]) Бре. [2]) Да проси. [3]) Просякъ. [4]) Тайно.

100 Скришем ѝзвади дробнана сѝнжира,
Му ia фрли Секулу на вратот,
Ми го врза Секула детенце.
От ѝзвикна теiа клето влаше:
— Бргò сега, Корун арàмиia,
105 Ja тѝ врзаф твои душмàнина.
Ми го дочу Корун арàмиia,
Ми отиде на бели друмови,
Ми iа зеде Секулица млада.
Прогòвори Секулица млада:
110 — Госпòдине Корун арàмиia,
Мош ia сакаф и тебе тè наiдоф;
Остàви го Секула дèтенце,
Остàви го на бели друмови.
Со нèгова Гока пелѝвана,
115 Коi дà минет се да му сè смеiет.
Ja пòслуша Корун арàмиia,
Го остави на бели друмови.
Отѝдоiе Качански клѝсури.
Ми гòворит Секулица млада:
120 — Да сè кача на високò дрво
И дà му се пеза пòдбиia[1])
Ми сè качи Секулица млада,
Ми сè качи на високò дрво,
Ми ѝзвикна, што глас iа држит:
125 — Госпòдине Секула дèтенце,
Когà ти се за мене сòжалит,
Етè имат кон'у во грѝвата.
Завѝiена китка босѝл'кова,
Помѝрисаi тога к'а тѝ минет.
130 Когà виде Секула дèтенце,
Ми пòсака кон'у во грѝвата,
Туiè найде сабiа диплèница;
Ми прèсече дробни сѝнжири,
Пак сè качи Гоку пелѝвану,
135 Ми отиде ф'Качански клѝсури,
Ми го закла Корун арàмиia,
'И ѝсече триiесет дружина.
И го зеде теiа клетò влаше,
Го однесе на три раскрсници,
140 Му отсече роци до рàмена,
Му одврте очи наопаку,[2])
Му прèсече нози до кòлена

---

[1]) Да го подиграя.
[2]) Изкара му очитѣ.

Го остави да питат, сè ранит.
От сѝ зеде млада Секулица
145 Отидоіе у баба нà гости.

Слушана отъ Стрѣзо Петковъ Брадиноски 40 год. отъ село Тресочне. Стрѣзо има силна пеметь и знае наизусть много подобни пѣсни, обаче липсваше му врѣме да ми прикаже още.

2.

Росна росна коштутице,
До коде си поросила?
— Д'овдè д'онде до бѐл Дунаф
Шо прàвеіе белдунафци?
5 — Си прàвеіе златнѝ чаши,
Златнѝ чаши и канати,
Да сѝ служит славà Бога
Славà Бога и Божика.
Божик си е по нèбеси,
10 Славà му іе по сè земја.

Слушана отъ сѫщия Стрѣзо Петковъ. Пѣе се отъ дѣцата на бѫдни вечерь.

3.

Седнал мѝ Жемо слободен,
Слободèн Жемо рàспашан
Пот таіà круша водница.
В'лева мỳ рока картишка,
5 В'десна мỳ рока кѝлибар.
Маіка мỳ велит, говорит:
— Не седѝ, Жемо, слободен,
Не ми сè мирни години —
Каурѝ глава дигнале.
10 Ушче іà речта нè рече,
Е те го Мицко кумита.
Летна мѝ Жемо дà бегат
По таіà река поречка.
Извикнà Мицко кумита:
15 — Не бегàі, курво кическа,
По таіà река поречка:
Ја су сѝ Мицко кумита.
Завртè кусо бèрданче,
Го удрѝ Жема в' рàмена.
20 Извикнà Жемо, подвикна:
— Аншосун, Мицко кумита,
Авал дà ти іе млèкото
Од маікà, шо си го цицал!

Слушана отъ сѫщия Стрѣзо. Комитска пѣсень, пѣе се при веселие.

4.

Шо се бèлеіет во онаіà страна —
Ил' е бѐл облак, ил' белà могла?
— Ни іе бѐл облак, ни белà могла,
Токо мѝ било Јанкулоф чадор.
5 Пот чадор лежит болен Јàнкула.
Пиле прèлета, пиле соколе,
В' уста носеше студенà вода,
Пот деснò крило — преснa погача,

Под левò крило — пресно іàблко.
10 Ми згòвори болен Јàнкула:
— Да аі тѝ тебе, пиле сòколе,
Шчо ди мѝ добро ти памèтуваш?
Ми згòвори пиле сòколе:
— Коа гòреше честатà гора
15 Ти мè фати за ситнѝ крил́а,
Да мè тури во десна пàзува
Од огòн ме ти кỳртули.

Слушана отъ г-жа Гърка Сп. Атанасова отъ село Селце (Рѣканско), Дебърско. Тази пѣсень е хороводна и се пѣе на Божикъ (Коледа).

5.

Ѝзлези, Злато мори, златно іàблко,[2])
Дà видиш, Злато мори, чудо гòлемо:
Сỳриіа офци, Злато мори, бèз офчар
С' èдно малечко, Злато мори, òфчарче,
5 И това напрет, Злато мори, òдеше
С' пѝсани кавел, Злато мори, свѝреше,
Вò кавел песна, Злато мори, пèіеше:
— Дè ѓиди горо, Злато мори, зèлена,
Дè ѓиди іагне, Злато мори, сỳгаре,
10 Нà чемерика, Злато мори, зàклано,
Нà мрамор плоча, Злато мори, òдрано.
Млàди офчари, Злато мори, гò іале.

Слушана отъ г-жа Гърка Сп. Атанасова. Хороводна и се пѣе на Великдень.

6.

Седналà Деспа крàі Дунаф,
Бела мàхрама вèзеше
И се сѝно іа лòзеше,
И го Дỳнава клнеше:
5 — Еі да бѝ дал Бок, Дỳнаве,
Ти да бѝ ми се рàзделил
На дванàіесет рàздел́би,
На тринàіесет ỳтеки.
Дунаф іè велит, гòворит:
10 — Деспанò моме, Дèспано,
Брат ти кàбаіет ѝмаше:
Кога в'òбедна клèпаіе,
Брат ти свàтови бèреше;
Кога црквоф пак пỳшчаше,
15 Брат ти гò Дунаф гàзеше
Со се кѝтени свàтови,
Со се ỳбава нèвеста.

Слушана отъ г-жа Гърка Ат. Спирова. Пѣе се на хоро на втория день на Великдень.

7.

Момà Митра[1]) блнà лежит,
Никòі Митре не вèрува̀т —
Ни тàтко іе, ни мàіка іе,

---

[1]) Първата половина на всѣки стихъ се повтаря.
[2]) Размѣрътъ може да бѫде и такъвъ: Излезѝ, Злато мори, златно іàблко.

Ни Мѝтрини девѐт брак'а.
5 Тоі шчо̀ Митре веру̀ваше,
Не іѐ дома — во Со̀фиіа,
Во Со̀фиіа кафѐжиіа.
Кафѐ пиіет и сѐ фалит:
— Шч' имà[1]) либе, нигдѐ немат,
10 Ни вò Турско, ни ѓкàурско.
Ушчѐ речта не дòрече,
Ток му̀ доіде ситнò писмо:
Момà Митра блнà лежит.
Го затвори кафѐнето,
15 Конà купи да сѝ одит,
Лебà купи да сѐ ранит.
Си кѝниса да сѝ одит,
Си гò стрети другó писмо,
Друго писмо на грàница:
20 Оздрàвела момà Митра,
Зал'у̀била другò л'убе.
Лебà носит, гладѐн одит,
Си прòдало брзà кон а,
Брзà кон'а на грàница;
25 Си ку̀пило тенкà пушка.
И сѝ прашат другàрите:
— Ор дру̀гари, брак'à мои,
Ја сѝ купиф брзà кон'а,
Да іà фтаса момà Митра:
30 Ми кàжаіе блнà лежит.
Тòк мѝ доіде другò писмо,
Препѐіте го, брак'à мои,
Да вѝдите, шо мѝ пишит:
Момà Митра оздрàвела,
35 Зал'у̀била другò л'убе
И рòдила мошкò дете.
Ја сѝ купиф тенкà пушка
Момà Митра да у̀биіа;
И к'à купа тенкà сабіа
40 Да ѝсеча л'убòвникот.
Му кàжаіе другàрите:
— Орѐ Ѓорѓе, русѝ Ѓорѓе,
Не тѝ іе криф Петрѐ чауш,
Ти іѐ крива момà Митра;
45 Да сѝ купиш тенкà сабіа,
Да ѝсечеш твоіѐ л'убе,
Зашчò не те почѐкало.

Слушана отъ г-жа Шпировица Ѓуткоска отъ с. Росоки (Мала Рѣка — Дебърско).

---

[1]) Шчо има се съкратява поради размѣра: шч' има.

Рѣчниче

на нѣколко малкопознати мијачки думи.

А ж д е р — юнакъ, силенъ човѣкъ; въ нар. пѣсни значи ламя, звѣрь.

А з д ѝ с у в а-аш, — лудѣя, разуздавамъ се: от сѐдене си **ȁ з д и с а л** веќе — нѐ зноіеш шо̀ правиш.

А і г и р — хайгъръ.

А і д а м а к — дебело дърво; дълго̀ колкото обикновена тояга; отъ тамъ въ прѣносно значение и бащата казва на възмажалия си синъ **а і д а м а к ъ,** — за укоръ: „За̀шчо, бре **а і д а̀ м а к у,** не си го на̀правилъ то̀ва?“

А л̕ б ў — ала, но: Іа до̀ідоф, **а̀ л̕ б у** нѐ за таіа ра̀бота, шо се ла̀фефме по̀-рано. Та̀ткото іе а̀рен, **а л̕ б у** син му не го бѝдуват.

А л и с — наистина така, съвсѣмъ (досущъ) така: Но малоно̀ дете веќе **а̀ л и с,** како ма̀іка му іе. **А́ л и с ъ** како нѐго ра̀ботат и ов̕а̀ маістор.

А п а н с у с — ненадѣйно, внезапно, неочаквано: **А́ п а н с у с** ми до̀ідоіе гости.

А п ц а̀ а н а — затворъ, тур. д.

А р а̀ н и я — голѣмъ котелъ.

А р о — старъ, а; пергишъ, непрокопсаникъ: А́ро, — а̀ро те стлкло!

А с п и д а — самовила, грозна жена, развалена по характеръ.

Б а̀ і а г и - б а̀ і е г и – доста (много): Ба̀іаги по̀т сме изо̀деле от фчѐра.

Б а і е н д ѝ с у в а-аш — харесвамъ, обиквамъ: Пра̀во да ти кажа, ама онеіа мо̀миче — многу го **б а і ѐ н д и с а ф.** Казвать за егоистъ човѣкъ, за саможивникъ: **с а м б а і ѐ н д и с а н.**

Б а̀ к р д а — качамакъ, мамалига.

Б а̀ р а ч а-иш — **у б а р а̀ ч у в а** — урочасвамъ: Онеіа жѐнишче со лошинѐ очи ми го **у б а̀ р а ч и** дѐтево — о̀гон іе сирото!

Б а̀ ц у в а-аш-цѣлувамъ нѣкого или нѣщо.

Б ѐ р б а т - нечистъ, а, о; нечисто изобщо: **Б ѐ р б а т** л̕уѓе брѐі! Отъ тамъ **б е р б а т а̀ а н а** — нечистотия, мърсотия.

Б е с п о̀ т и і и — безпътства, безнравствености, непристойни работи: Со овиіе **б е с п о̀ т и і и,** шо 'и пра̀вит, — нѐмат да прокопсат!

Б ѐ ф ч е з и — малки камъчета, съ които дѣцата играятъ „на каменици“; и самата игра носи същото име — **б ѐ ф ч е з и.** Оре Гѝле, а̀іе да ѝграме **б ѐ ф ч е з и.**

Б ѝ л̕ е — билки, разни трѣви: Аіе д̕о̀диме на **б и л̕ ѐ - б р а н е.**

Б и л е — и б и л е — даже: **Б и л е** и Го̀спот нѐ моіет да му поможет, камо ли ч'век.

Б л а̀ ш - б л а̀ ж е в и — бодеж-и: Ме жѝшкаіет (бодатъ ме, горатъ ме) **б л а̀ ж е в и** сѐкодѐ по сно̀гава.

Б л в а; б л̕ в а — бълха; блювамъ.

Б о̀ д и н а-аш — припускам (съ конь).: Го бо̀дина ко̀н̕от сѐкоі ден.

Б о̀ д н и к — бъдни вечерь.

Б о̀ ж и л о к — божи-лъкъ — дъга.

Б о̀ с и ц а — боска, нѣнка, цица.

Бòтеіет — расте живо, добрѣ вирѣе: Грàон бóтвіет, дека (доцеже) го вàдиме (поливаме).

Бр̀бу л̕ки — картофи, компири. Отъ тамъ: „Си се изб р бу̀ л̕а р и л (изцапалъ си се) во у̀стата, како да си јал бр̀бул̕ки."

Брèваш — кихашъ.

Брèндаш — плачешъ (за дѣте).

Брич, се брича — бръсначъ, бръсна се. Отъ тамъ прѣносно за студенъ вѣтъръ казватъ: Шо ду̀ват еден ветор—брѝчит (реже)!

Брут — четвъртитъ, дебелъ пиронъ; мн. ч.: бру̀тови или бру̀к̕е (събират.)

Бу̀вал̕ка — бухалка, пералка.

Бу̀нишче — мѣсто, дѣто се изфърга боклука. Тази дума сигуръ има връзка съ воня — вонещо.

Бу̀тин — сѫдъ, въ който бутатъ (биятъ) млѣкото.

Бутурѝсува-аш — тласкамъ нѣкого: Како шо си стòіел, кòга го бутурѝсале — òтскочил дур нèкоде.

Бу̀тур — болесть конска. Казватъ и на човѣкъ: „Бу̀турот те фркнал де, млчи!"

Бушкè-бушкèее! Тъй вабятъ кравитѣ.

Вàба-иш — викамъ животнитѣ да ги храня.

Вàган, -нка — сѫдъ за манжа (гозба) неомитъ.

Вàда-иш — поливамъ градина, цвѣтя: „'И вада зèл̕киве."

Вàде — тур. срокъ.

Вал̕а-иш — паля огънь: „Завàли го òгнот, Петре!"

Вал̕а (се)[1] — търкалямъ се, валямъ се.

Вèдро-вèдрина — ясно небе: Се извèдрило небоно—йкра!

Веівèрица — невѣстулка.

Вèк̕ава-аш — обѣщавамъ: Му се вèтиф да дòіда в'гòдина.

Вèк̕ил — тур. пълномощникъ.

Вèкот — кождà, доста, много: Вèкот пàри спечàлиле.

Вèленце — чержè.

Вèтка — клонъ отъ дърво; умалит: вéтче, вèтчуле.

Ветòшина — стари, изкъсани дрехи, що се не носятъ вече.

Вѝткаш(се) — виешъ се, прѣвивашъ се.

Вѝтос — витòсаі се — маршъ, махни се!

Вингàрува(се)-аш — натрапвамъ се, обръщамъ се къмъ нѣкого настойчиво.

Вòдник-мѣстото, дѣто стоятъ стомнитѣ съ вода.

Врàк̕а-аш — връщамъ, повръщамъ.

Врéва-иш — бърборя, правя шумъ.

Врèска-аш — плача, пища (за дѣте), крѣскамъ.

Врзàници — невѣстински жълти обувки.

Вр̀чма — сѫдъ отъ пръсть за чушки, зеле (туршия).

Гàігана — смачкано нѣщо като пестилъ, като варено яйце. Ама гàйгана беіе го напрàвиле от кòтек.

Гàігур — диво нѣкакво животно; и на слабъ човѣкъ така викатъ.

---

[1]) Възвр. мѣст. както и личн. стоятъ винаги прѣдъ глагола.

Гàiле-гаілèліа — грижа - угриженъ, тур. д.
Гàлата-иш — говоришъ лошо, хулишъ, викашъ.
Гàчка — приказка. Женитѣ обикновено се прѣкоросватъ съ това име: „Не сè зноіеш, шо стòка си, гачкè (чумо)!
Глу̀шец — мишка.
Гл'уш-гл'у̀жеви — глезенъ, -и; чворъ, -ове.
Гнидòсува-аш — събирамъ гниди (въшясвамъ).
Гòдул' — скокотъ.
Гòдичка-аш — правя скокотъ нѣкому, гъделичкамъ.
Гòлич — за разбойникъ, понеже ходятъ изкъсани.
Грàгор — чакълъ, едъръ пѣсъкъ, сипей отъ ситни камъни. (Звукоподражателна дума).
Грàнка — вѣйка, клонче.
Гр̀гале — стомна, която гъргори, когато се пие (звукоподр. дума).
Грд — грозенъ.
Гр̀лица — гърлена болесть.
Гр̀чмак' — Адамовата ябълка на гъркляна.
Гру̀мец — голѣмъ късъ камъкъ.
Гру̀тка — късъ захарь, сирен'е.
Г'у̀ва — ужъ.
Гу̀за (се) — свиватъ се отъ студъ или страхъ.
Гю̀везно — червено.
Дàрпна, — женска бѣла кърпа (като махрама) за на главата.
Дека — защото понеже: Дека си у̀гурсус, нìкоі не те мѝлуват.
Дèкса, -аш — харесвам, нрави ми се: Го дèксала, си го зèла.
Дѝк'ел, -и — голѣми зѫби.
Дѝпл'а, -иш — згъвамъ дрехи, сплатявамъ.
Дòдева, -аш — измъчвамъ нѣкого съ постояннитѣ си молби. Дòста ми дòдева век'е, àман от тебе!
Допèкува, -аш — дòпекан — капвамъ отъ умора, баялдисалъ, едвамъ дишa и говори: Дòпекал век'е сиромаф, к'а òдит кон грòбшича.
Дòпрва, — тепърва, за напрѣдъ; Дòпрва се мòкитѣ наши.
Дò реда, — идния пѫть.
Дòцна, — късно: Тàтко си ѝдет дòцна нà вечер.
Дрóча, -иш (се) — глеза се, рахатувамъ, гледамъ си кефа. Дèбре, дрòчи се, татко ти ѝмат да те ранит!
Дòшик'а (се), -аш — досѣщамъ се: Говòра ти к'èрко, дошѝк'аі се снòіо, (нар. поговорка).
Др̀ли — др̀луши — гурили на очитѣ.
Ду̀лец — ду̀лци — гънкитѣ, диплитѣ на доламата.
Ду̀пна да бèгат — удари па бѣгъ.
Ду̀іа, -іеш — тъпкамъ хлѣбъ (храня се): От когà ду̀іеш брè — дòста, к'а го опрòпастишъ тàтка ти!
Еве, èве го: ето, ето го тукъ; voici.
Ѐй о де! женски изразъ: е да! ами! к'а ми лàіеш пàри? — Ѐй о де, ѝ іа товà вел'а (Е да (ами), и азъ това казвамъ)! — иронично.
Ѐдепсус — проклетникъ — тур. дума.

Ѐким — докторъ.
Ѐмза — подписъ, печатъ, тур. дума.
Ѐне, ѐне го — ето: ето го тамъ (дѣто виждашъ); voilà.
Ѐте, ѐто го — ете: ето го тамъ, до тебе.
Жàпка — малка дъсчица, съ която затварятъ прозорци, врати, долапи; замѣстя ключа.
Жàра (се) -иш — зяпамъ на горѣ на долѣ.
Жвàка -аш — дъвча.
Жган — зганъ.
Ждрѝга -аш — уригвамъ: Ми ѝдет **ждригòвина** — уригва ми се.
Жими бòга и пр. — Богами.
Жу̀нжуле — особено цвѣте, като невѣнъ.
Жу̀мка — **жу̀мучка** — изпъкнало малко мѣсто; прѣносно — буца на лицето или на снагата.
Жур — чворъ.
Зàврна — напрѣчно дърво, съ което затварятъ вратата отвжтрѣ.
Загу̀шува, -аш — прѣгърщамъ нѣкого.
Зàдира, -аш (се) — закачамъ се.
Заду̀жбина — **задуша** — даване ядене за „Богъ да прости“.
Заивѐрува, -аш — зафърлямъ нѣщо силно, мѣтамъ го смѣло надалечъ.
Зайл́ува (се) -аш — засилвамъ се.
Зàир́е — всичко, каквото трѣбва за ядене; провизия.
Залѐтнуват, (ми) — задавямъ се съ залъкъ, съ вода или съ плюнка.
Зал́у̀шчува, -аш — удрямъ шамаръ нѣкому.
Запѝшува, -аш — затискамъ водата да не тече; запушвамъ.
Запрàшува, -аш — ситно поливамъ, колкото за прахьта да се махне.
Запрѐтува, -аш — заравямъ нѣщо въ земята.
Заптѝсува, -аш — забранявамъ да се ходи или минава на (прѣзъ) извѣстно мѣсто, тур. дума.
Зàпурно, -вина — задухъ, задушно.
Зàтина, -аш — затискамъ шише съ тапа; запушвамъ дупка.
Зàтка — тапа.
Зàушка — болка задъ ухото.
Заушува, -ам — дочувамъ малко, вслушвамъ се.
Збѝтак — казватъ на дебелъ, здравъ човѣкъ (сбитъ, набитъ).
Збòрва или збòвра, -еш — говоря, приказвамъ.
Звѝзда, -иш — стоя нѣкждѣ и чакамъ нѣкого, или пъкъ безцѣлно вися.
Звѝска — незапасена овца, която не е още родила.
Згàѓа — **погаѓа, -аш** — погаждамъ, улучвамъ.
Згутàува, -аш — згъвамъ нѣщо безъ да го сплатя, згърчвамъ — тъкмо противното на дѝпл́а: не си гò здиплил кѐпето, вѝди сега како се **изгутàвило** (згърчило се).
Зѐл́ава (се), -иш — смѣя се безпричинно, зжбя се.
Зѐмнеіа, -іеш — мръзна, треперя отъ студъ.

Зймурл'аф, — такъвъ, комуто обикновено е студено.
Зйфос — ядецъ — тъй казватъ въ случай на несполука: Пѐтреве му излезе зйфос (безъ успѣхъ) работата.
Зòба (се), -иш — като „се зѐл'ава" — смѣя се, зъбя се.
З^уòва, -еш — само въ смисълъ каня на свадба; и зова сватòвите. Въ никой другъ случай тая дума не се употрѣбя.
Зр̀цала — очила.
Зрча, -иш — гледамъ глупаво, просташки и разсѣяно; — се жàра.
Игрòорец — който хубаво играе.
Искривòклчен — пàтравъ, изкривенъ въ краката.
Истйкале — нарочно: Истйкале да го поздравишъ отъ мене.
Йстум тàке — досущъ така. Истум таке збòрвеше, како що ти кажуват Іòван.
Ифтйриіа — подигравателна шега, клевета. Му фрлиле ифтйриіа, к'и іе бòлен и сега никоіа мòмичка нѐк'ет да се м^уòжит зà него.
Ишевратува, -аш — ударямъ шамаръ по врата.
Каідйсува, -аш — унисамъ се, замайва ми се ума. Ми кàідиса ўмоф от мислен'е.
Кàленик — зем'ена паница (отъ пръсть).
Кàпус — горнитѣ листа на зелето.
Кàра, -аш — псувашъ, ругаешъ.
Кàраман — черенъ конь или куче.
Каскандйсува, -аш — завиждамъ нѣкому на щастието, тур. д.
Кàтил' — проклетъ, скжперникъ, стипца, тур. д.
Кѐжаф — жилафъ човѣкъ, жъргавъ, сухъ, но здравъ.
Кѐрдосува, -аш — харесвамъ, свечелвамъ, обиквамъ нѣкого.
Кйна, -еш — късамъ.
Кинйсува, -ащ — тръгвамъ, потеглямъ.
Клàва, -аш — тургамъ, поставямъ нѣщо; бждно вр.: к'а клада, (за свърш. видъ), к'а клава (за несвършенъ).
Клапàвица — снѣгъ размѣсенъ съ дъждъ; — каша отъ разтопенъ снѣгъ.
Клѐпта, -иш — мигамъ съ клѣпачитѣ.
Клет — изба, дѣто държатъ дрехи и качета съ сирене, зеле и пр.
Клòкотит — ври, клокоти.
Клопòтарка — голѣмъ овчи звънецъ, но не отъ сплавъ.
Кл^уòпче — кълбо.
Кл^уòца, -аш — ритамъ, ританица.
Кл'òшчаф — сухъ, кокалестъ човѣкъ.
Кл'ун — кълзунъ, човка, гага.
Кожобàшиіа — кметъ, селски глава, тур. д.
Кòжурек, — каймака на варено прѣсно млѣко.
Кокòшарник — курникъ.
Кòлаі — кòлаіно — леснотия, лесно, тур. д.
Кòложек — декември.
Кондйсува, -аш — разполагамъ се на квартира.
Кòрил' — яка отъ дреха, или риза.

Кòрка — кора отъ хлѣбъ.
Кòроман — голѣмъ късъ хлѣбъ.
Кòруба — **кòрупка** — кора отъ дърво, когато е суха.
Кòса, -аш — хапя, дърпамъ, кжсамъ съ зжби.
Кòсаі — залъкъ, кжсъ отъ хлѣбъ.
Кòснуѫа, -аш — хапвамъ си, закусвамъ.
Кòстен — кестенъ.
Кòтар — ограда отъ плетъ, дѣто лежатъ овцетѣ.
Кòце — **коцèее** — тъй вабятъ козитѣ.
Кòшка, -аш — налѣгамъ, бутамъ, тласкамъ.
Кòшуљ'а — риза.
Кòшута — сърна.
Кра̀ста — канара.
Крва̀вица — дебелъ суджукъ; правятъ ги само за коледа.
Креч — минутно схващане на пърститѣ на ржката или кракътъ, при което тѣ оставатъ раздвоени, разкрачени: **Крèч** ме фати во ржкава.
Кр̀ка, -аш — ямъ (въ шеговита смисълъ), тъпкамъ.
Кр̀алици — прости ножици за стрижене на овце.
Кр̀лема, -аш (се) — колебая се, не се рѣшавамъ лесно.
Кр̀снози — кърстато седене (турски).
Крòшни — дѣтска люлка на земята.
Кр̀цкало — хрущелъ.
Кр̀ша-иш — чупя, троша.
Ласта̀гарка — помагална тояга съ раздвоенъ горенъ край, която служи на кираджиитѣ да товарятъ конетѣ си.
Лафа (се) -иш — правя разговоръ, говоря, бесѣдувамъ.
Лѐбами, жими лѐбон — заклеване за увѣрение въ честна дума.
Лѐдина — зелена поляпка, зелено мѣсто изобщо.
Лѐлеіа (се) -еш — люлѣе се (за гората), клатя се.
Лѐпешка — извержението на домашния добитъкъ.
Лѐтува-аш — не си ходя дома (било лѣтно, било зимно врѣме): Іа **лѐтува** дò сега тама̀н петпаіесет гòдини.
Лйвот — назватъ на сѣко диво горско животно, отъ тамъ и на хората.
Лйда-аш — скитамъ.
Лйзгаве — възглаве.
Лйзга (се) -аш — пързалямъ се, лъзгамъ се.
Лйпа-аш — хълпамъ (плача), хлипамъ.
Лйфкат (ти се): иска ти се да хапнешъ, видишъ и пр.
Лòжица, лòіца — лъжица.
Ложйчарник — кутия дървена, дѣто стоятъ лъжицитѣ.
Лʲòжник — голѣмъ кожухъ, съ който се покриватъ, когато спятъ; замѣстя йоргана, черги тѣ.
Љ'ỳпешка — обѣлена кожица отъ плодъ.
Љ'ỳстук — стървенъ, който иска да хапне отъ всичко.
Љ'ỳта (се) -иш — сърдя се, ядосвамъ се.
Љ'ỳтина — сърдня, гнѣвъ, ядъ.

Л'ушпа — черупка отъ яйце.
Мàва-аш — удрямъ, бия.
Мàка-аш — топя гозба, соль и пр.
Мàксус — нарочно: Мàксус имаш поздравлѐние од него.
Мàнгуп — черенъ човѣкъ.
Мѐкава — снѣжна виелица, фъртуна.
Мѐсаріа — жена, що меси хлѣбъ на свадба.
Мѐшарка — нощви (голѣми като кофчегъ, сандъкъ), дѣто мѣсятъ хлѣбъ.
Мѝжа-иш — жумà.
Мѝшки-мишкàници — мишници.
Млàска-аш — жвакамъ, безъ да имамъ нѣщо въ устата млясквамъ.
Млкна-еш — влача, нося, мъкна.
Млн'ак-ци — пари нанизани на разноцвѣтни конци, които вързватъ на краката и ръцѣтѣ на дѣцата на 1 мартъ (мартенки) и ги носятъ до срѣщу Гергьовденъ. Слѣдъ като ги свалятъ окачватъ ги на трендафилъ.
Мудàжа (се) -иш — мъжа се (за жена); мъжетѣ у насъ се женятъ.
Мòзул'ка — мазолъ, пъпка на лицето или другадѣ.
Мòрници — тръпки по тѣлото прѣдъ трѣска или въ врѣме на нейното настъпване.
Мòшне — много, твърдѣ.
Мрàнзул' — ледени масури по стрѣхитѣ (зимно врѣме).
Мр̀ва-ичка-ица — малку, мъничку.
Мр̀са-мр̀сници — блажа, блажни дни.
Мỳкаіет — внимание, заинтересованость: Стòри се мỳкаіет и за моіетò дете да прàшаш, кòде іе.
Мунàфича-иш — клеветя, шпионувамъ.
Мỳниздо — мънисто.
Мỳрдар — гадно, проклето; мỳрдар дѐте брѐі!
Мỳтлак — наистина, навѣрно: мỳтлак си дòшол дòма.
Наврàпито — на бързо, прѣзъ купъ за грошъ: наврàпито іа свр̀шиф оваіà рàбота.
Нàдоко — на криво, горделиво: Нàдоко го клàл кàпчено, да ти іе к'еф да го глѐдаш.
Надòл'ува-аш — склонямъ нѣкого, кандардисвамъ нѣкого: Едвàі го нàдолиф да дòіет.
Нàзира-аш — надничамъ.
Нàзорум — скришомъ, безъ да те видятъ, или ако те видятъ, да се недосетятъ, че ги прѣслѣдвашъ.
Нàмет — снѣжна прѣспа.
На пòседок — на седѣнка единъ видъ: к'а пòида при Мѝтра на пòседок, да се полàфиме.
Нàпучен или напỳпучен — огъзенъ, отъртенъ.
Нарòквици — ръкавици.
Натемà те пàтема! — да си проклетъ! (анатема) Богъ да те убие!
Нѐбидник — непрокопсаникъ, несрѣтникъ.

Нѐврат — мѣсто, отъ дѣто не се върща човѣкъ: Скрши главата во нѐврат! — Троши вратъ по дяволитѣ!
Нѐкни — прѣди нѣкой день.
Нѐчки-нѐчкаі! — толко ми чини! не искамъ да знамъ!
Ничкѐсува-аш — събарямъ нѣщо, прѣвърщамъ го наопаки.
Нѝчкум — съ лицето къмъ земята (падане): како беіе го ўдриле, беше паднал нѝчкум и тўіе умрел.
Нѝша (се) -аш — люлямъ се на въже.
Нѝшалка — люлка отъ въже на дърво.
Нѝшчи — нищелки.
Нѐгалка — кракъ на столъ, скамейка или на друго нѣщо.
Нўнко — кумъ, кръстникъ.
Нўра-аш (за свиня) — ровя (вмрати) въ каль, блато.
Обаіца — и двамата: Обаіцатà брака си дѐідоіе.
Обете — за жени и дѣца: Обенѐ жени и обенѐ деца се паши.
Обзѐруват (се) — зазорява се.
Обзрнува (се) -аш — обърщамъ се назадъ.
Обіала — навуща.
'Овонду-ѐнонду-ѐвоцку-ѐноцку—толкочкà; **ѐволку-ѐнолку** — за по вечко нѣщо; **ѐволкаф-ѐнолкаф** — толичавъ; сжщо и; **овѐличаф-онѐличаф**.
Óглаф — конски юларъ.
Однафол — по капризъ.
Омалдўшува-аш — изморявамъ се до умаломощяване; баялдисвамъ.
Óптока — нѣщо, съ което се поржбва нѣкой край отъ дреха (гайтани, кадифе, сърма и пр.).
Орогўшава-аш — провалямъ нѣкому главата съ камъкъ, или пъкъ му направямъ буца—рогъ.
Оскѐмина — скомина
Оскѐруша или **ѐскруша** — дива круша.
Откѝнува-аш — отървямъ, избавямъ нѣкого. Фтàсал сѐіменот и 'и ѐткинал офците.
Пазўварка — джебъ (вжтрѣшенъ) на кепето.
Пак-пàкен — чистъ, човѣкъ, който се държи чисто.
Пàлаф — буенъ, бѣсенъ: палавѐ куче (бѣсно куче).
Пàмета-иш — помня.
Пàнагур — панаиръ, веселие, съборъ.
Напàвица — меко като печенъ хлѣбъ.
Пàтаксан — който се носи нечисто и изкъсано; противното на **пàкен**.
Пàтриф — съ криви крака.
Пàсинок — заваренъ синъ.
Пàшчерка — заварена щерка.
Пѐіа — чета и пѣя: пѐіа писмо и пѐіа пѐсна.
Пѐнушка — пенюга.
Пѐрдуф — перушина.
Пѐрница — възглавница.
Песѝ-нокти — кожата, ще се бѣли надъ основата на ноктитѣ.

Пèсіак — проклетъ като куче; прѣносно: ербанъ, способенъ.
Пèшкиш — армаганъ тур. д.
Пйзма-иш — мразя, прѣзирамъ нѣкого.
Пизмàлиіа — който е наклоненъ да се кара и да мрази.
Приш́òсува-аш — изгубвамъ или похарчвамъ нѣщо безъ да съмъ можалъ да се възползувамъ отъ него. Тàке си 'и прйш́осаф парйците пошчò-зашчо и не сй купиф за дòма нйшчо.
Пйс-човек — гаденъ, отвратителенъ, проклетъ, омразенъ.
Пйта-аш — прося.
Пйтач — просякъ.
Пйф — ѓолъ, дѣто се събира вода за поливане градини.
Пйшарка — линия, драска, черта, шарка.
Пòгибел' — послѣдната четвърть на луната (изчезване).
Погòзечки — влачене по гъза, погъзечки.
Подбй-шега — шега.
Помèшечки — лежене или лазене по коремъ.
Пòнаша-аш (се) — колебая се, клатушкамъ се, не се рѣшавамъ.
Порòчува-аш — поржчвамъ, заржчвамъ.
Пòручекъ — утринна закуска.
Порỳчува-аш — закусвамъ сутринь.
Пòсмртче — дѣте родено слѣдъ смъртьта на баща си.
Поснòпица — попадали като снопове хора: Со неколќу зàлчови поснòпица и напрàвиле.
Пòтамин — на празно, безъ поводъ: Потàмин си збòрвеш: нйкоі не те саідйсуват (слуша).
Поткàпува-аш — подфащамъ си пърста подъ камъкъ или дърво; пàдна еден кàмен одòзгора и ми го пòдкапа прстоф: едвàі го йзвадиф от пòд него.
Потлàчува-аш — изтъпквамъ нива или ливада съ коне, овце и др.
Прàмен-прамче — бѣла чиста вълна; хубава дѣтска коса.
Прàфча — прашка.
Прàша-аш — питамъ.
Прежйл'ува-аш — прѣстѣгамъ си ржката съ нѣщо до кървь.
Прекàрува-аш — говоря за нѣкого, като го осжждамъ; прѣкарвамъ.
Прèматар — продавачъ на бакалски дреболии.
Прèпка-аш (се): съпинямъ се, спъвамъ се.
Прèпса — случи се: Сèкако прèпсуват — сѣкакъ се случва.
Прèстрека — прѣсрѣщане.
Пре́та-аш — ровя въ земята: Кокòшкине го разпрèтале ѓỳбрено. Пèтелон прèтат (рови).
Прѓòвина — миризма на загорело ястие.
Прпул'аф — съ разрошена коса, разчорленъ.
Пртеник-ци — чорапъ, и.
Пỳл'ка — млада кокошa, която не носи яйца още; яричка.
Пул'о-пул'òоо — тъй вабятъ кокошкитѣ.
Пỳрдаша-иш — дигамъ прахъ, праша.
Пỳсат — оржжие тур. д.

Пцѐйиса — пеѝйса, умрѐ (за животни само).
Пчѐнка — царевица.
Пчѐнканик — царевиченъ хлѣбъ.
Ра̀ка, -аш — храча̀.
Рака̀ница — храчка.
Ра̀ло, — чифтъ: Едно рало чегли, едно рало волови и пр.
Раса̀л'ува, -аш — разранявамъ: Кон'от се ра̀сал'ал под опашка.
Ра̀ска — пръшинка: Ми влѐзе една ра̀ска в'око.
Ра̀сол — кисело зеле.
Раскръ̀сница — кръстопжть: На секоја раскрсница к пита.
Расл'ница — водата на зелето.
Распръ̀чкува, -аш — разгонвамъ, разпръсвамъ хора или животни.
Рѐжит — цвили и рьмжи: Кон' и куче рѐжит.
Рзелија човек — честолюбивъ, самолюбивъ, който се довача отъ малко нѣщо: Со рзелија човѣк малу да зборвеш.
Рѝза — рѝзинче — кърпа за лице или косъ.
Рѝкат — реве: Магарено го слушаш, коде рѝкат?
Ро̀ја — гърмъ: Ро̀ја те удрила да даіет Господ!
Рофито јајце — рофко.
Ругузина — рогозка.
Са̀де — само: Са̀де со тебе не се видел. тур. ј.
Саидисува, -аш — зачитамъ: Никого не саидисуват она: Не сакат, това правит.
Сач — връшникъ (за печене хлѣбъ).
Свршеник, -ца — годеникъ, -ца.
Свршувачка — годежъ.
Сѐдеіе — въ срѣдата на товаренъ конъ: Дѣца идеи се ф сѐдел'е и редит.
Сѐдело — гнѣздо.
Сѐедно — винаги, постоянно: Сѐедно не можа да ти дава пари.
Сека̀вица — свѣткавица.
Сѐнеіе — прави сѣнка нѣкому: Не сѐнеі ми, да ми се видит.
Сѝноіка — снощи: Синоіка беф у вас; тебе те немаше.
Ска̀ка, -аш — рипамъ: Скѐкат, маншла, като елен.
Скѐрева, -аш — събуждамъ: Скѐрни ме утре по-рано!
Скржаф — стипца, стиснатъ, скжперникъ, който не дава никому нищо.
Скро̀пиле (се) — свърпили се: Дните ти се скро̀пиле! (Скранѣле — скжсили).
Скру̀пец — едно зърно соль: Даі ми два три скру̀пица сол'.
Ску̀кален — сдървенъ, закръзналъ, скованъ: Го наідоіе ску̀кален отъ студ.
Скутика — престилка.
Сло̀чанец — зеленъ орѣхъ (плодъ).
Слоч — солена вода отъ сирене.
Сма̀фнат — смахнатъ.
Со̀леник — малка дървена кутия за соль. (Закача се на стѣната).
Со̀нева, -аш — свалямъ долѣ, па и сънувамъ: Со̀ни ја капата; Страшен сон соневала!

Сòнок' — цѣла нощь: Сòнок' су сѐтал, зà теіа ми се спиіет.
Сонува, -аш — сънувамъ, па и свалвамъ: Си го сòнуват лудото. Іа сòнуват капата и му се поклòнуват.
Сòпина, -аш — спъвамъ нѣкого; се сопина — спъвамъ се.
Спрòтиіа — отсрѣща: Спрòтиіа седит вỳікофци.
Сṙка, -аш — сърбамъ: Сṙкаі со двѐ лоіци, ако мòеш.
Сṙчка — диярия: Сṙчка го фàтила, к'а го òтребит.
Стàмен — скроменъ, приличенъ: Вѝди го кол'ку іѐ стамен — какò одит крòце и едвàі поглѐдуват нà страна.
Стѝгнала — добила, родила: Іовàница стѝгнала пàк дете.
Стòпица — капанъ за мишки.
Стрѐкук'и — на срѣдъ кѫщи: Не седи на стрѐкук'и, іе срамота.
Стрѐчава, -аш — сричамъ: Една бỳква упше не може да стрѐча.
Стрòпцкува, -аш — стъпквамъ, сгазвамъ, смачквамъ: Кòн'ине іа стрòпцкале градѝната наша.
Сỳкал'ка — що сучатъ пита.
Сулòжува, -аш — съсипвамъ отъ бой нѣкого. Пѐтка го сулòжиле арамѝите — немоіет да òдитъ.
Сỳправа, -аш — поставямъ всѣко нѣщо на мѣстото му: Супрàви 'и чàшиве, вѝново, ракѝіава и пр. Въ прѣносна смисъль — го супрàвиле значи: убили го и го скрили (го спàстриле, още се казва).
Сурѐдува, -аш — нареждамъ въ редъ: Суредѝ си 'и книгите!
Тàла, -аш — скитам кѫдѣто ща (Вж. лѝда-аш).
Тàмбуле — мѣхуръ, пълень съ въздухъ (надутъ).
Тàнец — главата на хорото.
Тàнчар — водачъ на хорото.
Тегàвица — протѣгане съ прозѣвка.
Тѐкна (ми) — сѣтихъ се: А а, ми тѐкна, заошчò зборвеш.
Тѐмерут — намусенъ, човѣкъ съ тежъкъ характеръ, който повече мълчи, отколкото говори.
Тѐпа, -аш — бия нѣкого; го òтепаф — убихъ го: го нàтепаф — набихъ го; го тѐпаф — бихъ го.
Тѐра, -аш — карамъ нѣщо прѣдъ себе си (овци, коне и пр.)
Тѐша, -иш — утѣшавамъ наскърбенъ, ядосанъ човѣкъ; тѐша дѣте, което плаче.
Тòжник — човѣкъ за съжаление — крайно нещастенъ.
Токмонози — съ двата крака заедно (трупешката въ Софийско казватъ) Аіе да скòкаме токмòнози.
Тòпора (се), -иш — заканвамъ се да ударя.
Тòтнет — гърми: Дѐнеска мнòгу тòтнеше нѐбото.
Тòцку — толкова малко: Тòцку му даваш лѐп? Даі ми пòвек'е!
Т'òча, -иш — остра: Го т'òча ножот гòлем.
Тпрзо — тпрзòоо! — тъй вабятъ офцитѣ.
Трѐска, -аш — както и дуіа — дуіеш (ямъ).
Трѐшница — плесница; заушница (шамаръ).
Тṙза, -аш — търкамъ дъски.
Тṙкалес — валчестъ.

Тpчка, -аш — гоня, прѣслѣдвамъ: А́скер и трчкат кумѝтиме.
Тỳпучка — буца на лицето или другадѣ по тѣлото.
Тỳтаф — пѝпаф — човѣкъ безъ похватъ.
Тỳча, -иш — облажвамъ нѣщо съ масъ: Чѐкаі да іа нàтуча бакр̀дава.
Убо̀цува, -аш — убождамъ.
Ушч — овенъ, що води овцитѣ.
Уго̀рница — нанагорно мѣсто.
Удвѐгуби — на двѣ свитъ сгърченъ: Се свѝлъ удвѐгуби — то̀л'ку многу го болит ср̀це (стомахъ).
У́дина — само месо, безъ масъ и кокали (мехчина).
Удо̀лница — нанадолно мѣсто.
Ужере — долапче въ тъмнитѣ кюшета на къщата.
Ужина — закуска къмъ икиндия (надвечеръ).
Узѐнгиіа — зенгия, стрѣме.
Ука, -аш — викамъ силно.
Укмо̀сува, -аш — изтръпвамъ отъ болка: Ме ỳбоца со ѝглата во ро̀кава, тики ỳкмосаф!
Уко̀сува, -аш — ухапвамъ: Кỳчено ко̀сат.
Укỳсува, -аш — вкусвамъ малко отъ ястие. Употрѣбява се почесто съ негация: Не ỳкусиф ни тро̀шка.
Улок — схванатъ, парализуванъ човѣкъ.
Умници — зъби, що никнатъ отъ 20 години на горѣ: мъдреци (dentes sapientia).
Унер — чудо: За ỳнер се сто̀рифме со ов'а маскàралок.
Урева, -аш — събарямъ, срутвамъ: Майсто̀рине à ỳрнаіе кỳк'ана.
Урѐдува, -аш — Не бо̀шкаі ме (пипаі) по рàната: к'а ми іа ỳредиш (разлютишъ — раздразнишъ).
Устрел — гърмъ: Устрелот те ỳстрелил.
Утека — часть (улей) отъ рѣка прѣсушена нарочно — за ловене на риба.
Ушник, -ци — обѣци.
Учѝнува, -аш — струвамъ, направямъ, чиня.
Фѐлат — струва; нѐ фелат — не струва, не е на добрѣ.
Фо̀дул — горделивъ човѣкъ.
Фр̀цка — пръчка.
Фр̀цка, -аш — удрямъ нѣкого съ пръчка.
Фтàсува, -аш — стигамъ; фтàсуват — стига, достатъчно е.
Фтѐсен — кривъ, виноватъ: Нѝкоі не ти іѐ фтесен.
Фỳтка — неуспѣхъ, ядецъ: Фỳтка ти излезе рабо̀тата т. е. не сполучи.
Цàблан — царевиченъ кочанъ — съ или безъ зърна.
Цвѝтулка — свѣтулка.
Цвѝчит — квичи.
Цѐфка — масуръ.
Цѝбрина — ведро небо.
Циге — цигеѐе — тъй вабятъ прасцитѣ.
Цѝнка (се), -аш — приплаква отъ врѣме на врѣме.
Цѝфун — канела.

Цр̀кала (се), -аш — търкалямъ се, валямъ се.
Цр̀кнува, -аш — пукамъ отъ мъка, жега или студъ.
Цут — цу̀тит — цвѣтъ, цъвти.
Чат — ча̀дит — пушекъ, пуши.
Ча̀ре — срѣдство: Ату ча̀ре сега, шо сѐ правит?
Чпр̀таф — съ вирнатъ носъ (човѣкъ).
Чкр̀та, -аш — драскамъ съ остро нѣщо по гладка повърхнина.
Чко̀рка — парче цѣпнато дърво; клечка.
Чемеро̀сува, -аш — трови си душата отъ грижи.
Чѐпера (се) — катеря се.
Чѐперок — чеперъкъ.
Чѐкор — крачка.
Чѐре — суратъ, обликъ: Шо си го на̀мурчил чѐрето, како Витоша?
Чѐрепна — подница — за печене хлѣбъ.
Черѐпнал'ка — парцалъ за чистене на подницата.
Чѐшел' — гребенъ.
Чѐшл'а (се) — рѣша се.
Чйричникъ — Адамовата ябълка на гръклана.
Чо̀пенка — късъ месо.
Чпо̀га — писменъ!
Чуму̀ ми іе — защо ми е, не ми трѣбва, потрѣбало ми е!
Ша̀йка — обикновенъ пиронъ.
Шала̀ва, -аш — лудѣя, въ смисълъ играя буйно, правя пакость:
По-шалово̀ дете отъ Ста̀тета ни су вѝдел ни ќе вида: фчѐра на едно дѐте му іа ро̀гна (провали) гла̀вата, дѐнеска на дру̀го ќеда му іа скршело но̀гата.
Ша̀шау̀йка — черупка отъ каквото и да е.
Шѐн-дете — весело, живо, пъргаво дѣте.
Шѐта, -аш (се) — разхождамъ се.
Шл'ака̀ница — плесница (трѐшница).
Шл'а̀ке — пернатъ, завѣянъ, глупавичъкъ човѣкъ.
Шо̀ана — съкратено, може би, отъ турското: шо анасана — шу анасана (псувня): Шо̀ана, ал си до̀шле на̀ните? Еі шо̀ана, а бре ти шо̀ сакаш од мѐне, а̀? Обаче въ тия и други подобни изрази, тя слабо се схваща като псувня, а по-вече като междуметие за очудване (отговаря до нѣйдѣ на българското „маке").
Шчира̀квица — жена или животно, които не раждатъ.
Щрѐкат (ме) — боли ме (когато една рана бере гной): Ќе зафати да бѐрет ра̀ната: ме щрѐкат многу.
Щр̀ка, -аш — пръскамъ съ вода, калъ и др. Нѐ оди во ка̀лта, си іа ищр̀ка убавата до̀лама.
Яго̀ниса, -аш — бързамъ: От я́гонис (бързина) се со̀пнал, си іа скршил но̀гата. Не яго̀нисаі тол'ку дѐ, почѐкай не и̂ нам!
Ялдо̀вица — овца, която тази година не е родила.
Ю̀нец — младъ волъ, (кор. ЮN — младъ).
Ю̀ничка — крава млада, неотелила се още. Отъ тамъ прѣносно казватъ и за едъръ момъкъ и едра мома — ю̀нец и ю̀ничка.

Мотиви за клетва въ нашитѣ народни пѣсни.

Отъ

Иванъ Хаджовъ.

Пѣсеньта е нераздѣленъ спѫтникъ на народния животъ: при веселба и скръбь, при свобода и робство, при охолность и сиромашия, при щастие и нещастие народътъ пѣе просто, естествено и непринудено, безъ всѣкакви искуствени украшения, които качества придаватъ на народната везана рѣчь много несъмнѣни хубости, съ каквито би се гордѣла и индивидуалната художествена (искуствена) поезия. Поради туй и най-придирчивиятъ би намѣрилъ въ нея нѣщо, което би го задоволило и би го накарало да се вгледва по-внимателно въ нея, за да може да открие и много други нейни хубости.

Въ пѣснитѣ си народътъ влага своитѣ чувства и мисли, отъ които се вижда, какъ се отнася и какъ разбира събития и случки, които сѫ станали. Споредъ туй могатъ да се издѣлятъ двѣ голѣми групи народни пѣсни: въ едната отъ тѣхъ се показва, че народътъ е доволенъ отъ своето положение, а въ другата — не. Тѣзи двѣ групи лесно се различаватъ по слѣдното: въ първия случай народътъ благославя, благодари, величае[1]) труда си, Бога, приятно нему дѣло, изобщо всичко, което е причина на неговата доброчестина, което го наслаждава или удовлетворява нѣкоя негова духовна потрѣба; въ втория пъкъ — проклиня всичко, което е причина да теглятъ той или други.

Отъ туй, което се каза до тука, се вижда, че народнитѣ пѣсни сѫ единъ видъ огледало, въ което можемъ видѣ, отъ какво се е вълнувала народната душа въ дадено врѣме при извѣстно състояние, както и какви въпроси сѫ занимавали народния умъ при сѫщитѣ условия. И тъй, пѣснитѣ сѫ

[1]) Вж. Мсб. XXI (III), стр. 7, № 1 (отъ с. Кожинци).

добъръ материялъ, който помага много, когато искаме да прослѣдимъ и всестранно изучимъ духовния животъ на народа: неговия мирогледъ, наивна философия, вѣра, житейска мѫдрость, музикалната му и творча способность и пр. Затуй всѣко изслѣдване въ тая область принася по нѣщо и олеснява да се изучи по-подробно и по-дълбоко този животъ.[1])

---

[1]) За да съставя тази работя ползувахъ се прѣдимно отъ слѣднитѣ сбирки народни умотворения и отъ списания, които сѫдържатъ такива: Д. и К. Миладинови (Милад.), „Бѫлгарски народни пѣсни“, собрани одъ Братья —. Второ издание. София, 1891 г.; Шапкаревъ, К. А. (Шапк.), Сборникъ отъ народни умотворения. Часть първа. Простонародна българска поезия или български народни пѣсни, кн. I—IV; Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина (Мсб.), издава Министерството на Народното Просвѣщение, кн. I (1889) — XVIII (1901 г.) и нова редица книги: XIX (I) (1903 г.), XX (II) (1904 г.) и XXI (III) (1905 г.); Качановскій, Вл. (Качан.), Памятники болгарскаго народнаго творчества. Вып. I. Спб. 1882 год.; Dozon, Aug. (Doz.), Chansons populaires bulgares inédites. Paris, 1875 год.; Верковичъ, Ст. (Верк.), Народне песме Македонски Бугара, књ. прва. Женске песме. Београд, 1860 г.; Богоровъ, И. (Богор.), Български Народни Пѣсни изъ И. Богоровыа книжатникъ, брой 1. Софія, 1879 г.; Чолаковъ, В. (Чолак.), Блъгарскый народенъ сборникъ. Болградъ, 1872 г.; Ястребовъ, И. С. (Ястр.), Обычаи и пѣсны турецкихъ сербовъ. Изданіе второе. Спб., 1889 г.; Бончевъ, Н. (Бонч.), Сборникъ отъ народни пѣсни. Варна, 1884 г.; Безсоновъ, П. (Безс.), Болгарскія пѣсны изъ сборниковъ Венелина, Катранова и другихъ болгаръ. Москва, 1855 год.; Илиевъ, Ат. П. (Ил.), Сборникъ отъ народни умотворения, обичаи и пр. Първи отдѣлъ. Народни пѣсни, книга I. София, 1889 год.; Икономовъ, В. (Икон.), Сборникъ отъ старо-народни пѣсни и обичаи въ Дебърско и Кичевско (зап. Македония). София, 1893 год.; Драгановъ, П. (Драг.), Македонско-славянскій сборникъ, съ приложеніемъ словаря. Выпускъ I, Спб. 1894 г.; Стоиловъ, Ан. П. (Стоил.), Сборникъ отъ български народни умотворения. Випускъ I. Битови пѣсни. София, 1894 год.; книга II. Пѣсни изъ политическия животъ. София, 1895 год.; Периодическо списание на Българското Книж. Дружество. София, кн. I—LX (1882—1900 год.) (Спсп.); Бльгарскы книжицы (Бльг. кн.), Повременно списаніе на блъгарскѫ-тѫ книжнинѫ. Урежда се отъ Димитрія Мутьева. Цариградъ, год. I—IV (1858—1861 г.); Шишковъ, Ст. Н., Родопски старини или сборникъ отъ обичаи, суевѣрия, пѣсни, пословици, приказки и пр., кн. I—IV (1887—1890 год.). (Род. ст.); Шишковъ, Ст. Н., Славиеви Гори (Родопи). Списание за народни умотворения, наука и обществени знания. 1894 и 1895 год., кн. I—VI. (Слав. Г.); Шишковъ Ст. Н., Дѣчовъ Василъ и Мерджановъ, Горчо С., Родопски напрѣдъкъ. Мѣсечно списание за наука, обществени знания и народни умотворения. Станимака, год. I (1903), II (1904). (Род. напр.); Мариновъ, Д. Жива Старина. Етнографическо (фолклорно) изучване на Видинско, Кулско, Бѣлоградчишко, Ломско, Берковско, Орѣховско и Вратчанско, кн. I—IV. Русе, 1891—1894 г. (Д. Мар., Ж. Ст.); Славейковъ, П. Р., Български притчи или пословици и характерни думи. Събрани от —. Част първа. (А. Н.). Пловдив, 1889. (Слав., Притчи); Каравеловъ, Л., Сѫчинения, т. I. 1889 год.; Ламанскій, Вл., Живая Старина. Журналъ издаваемый подъ редакціи Вл. Ламанскаго. Годъ XIV (1905). Выпускъ I—II. Москва, 1905 года; „Kolo“, članci za literaturu, umětnost i narodni život. Urednik Stanko Vraz, knj. IV. Zagreb, 1860 god. и пр.

Останалитѣ съчинения и статии, отъ които се ползувахъ, указвамъ на всѣко мѣсто, гдѣто цитувамъ нѣщо изъ тѣхъ.

Мѫчихъ се да прѣдамъ нѣкои клетвени изрази тъй, както би трѣбало да се произнасятъ споредъ говора, отъ гдѣто е пѣсеньта. За това се ползувахъ отъ

Простиятъ, незасегнатиятъ отъ културата човѣкъ много вѣрва въ силата на рѣчьта: да пожелаешъ нѣщо нѣкому или да го сравнишъ съ нѣщо и туй да го изкажешъ е достатъчно, за да го стигне.[1]) Колкото отиваме по-назадъ въ старината, толкова е по-голѣма вѣрата въ силата на рѣчьта. Върху тази вѣра сѫ възникнали и живѣли заговоритѣ (служа си съ руската дума, защото въ български нѣма такава, която да ѝ отговаря поне приблизително, ако не напълно; може съ оговорка да се земе думата б а я н е), заклинанията, клетвитѣ и пр. Отпослѣ къмъ нѣкои отъ тѣзи приеми на езика и мисъльта (заговоритѣ, заклинанията) се прикрѣпя и обредъ (дѣйствие), който не е тѣхна сѫществена часть. Самитѣ клетви могатъ да се опрѣдѣлятъ така: изказани съ думи пожелания да те стигне нѣщо лошо.[2])

Тази вѣра е свойствена на всички първобитни, некултурни народи, защото „вѣрата въ силата на думата е частенъ случай отъ безсилието на мисъльта да разграничи тълкуването на възприетието, неговото разбиране отъ една страна и самото възприетие отъ друга", когато туй, което обяснява (думата — митъ) се внася въ туй, което се обяснява (възприетието, външното явление), когато „с у б е к т и в н и я т ъ о б р а з ъ на прѣдмета или на явлението, изпърво необходимо обективиранъ и прѣвръщанъ въ митъ, се прѣдставя п р и ч и н а н а я в л е н и е т о", когато въ „мирогледа е прѣобладавала к о н к р е т н о с т ь т а и е сѫществувало твърдото у б ѣ ж д е н и е въ тъждеството на

разнитѣ описания на говоритѣ, а въ случаи гдѣто нѣма такива, съпоставихъ ги съ пѣсни отъ сѫщитѣ краища, записани отъ записвачи, на които може да се вѣрва. Клетвени изрази на пѣсни, чието мѣсто не е указано, въ повечето случаи оставяхъ безъ да съмъ ги поправилъ.

[1]) Затова на дѣте до 3 мѣсеца не бива да се каже: „у . . . кàкво дѣте, нѐрастит како мàче!", защото „іъзикот ќе му се стòрит бел ‚како мачѐтина'". Противъ туй има цѣръ.

[2]) „Нѣщо лошо", защото има много изрази, които по външна форма приличатъ на клетви, но по съдържание не сѫ такива: „Да тѩ не види зло!" Чол. № 577, Карав. 416; „Да те нѐ ядит вълкот!" „Да не ȍслепиш, да даіт Гȍспот", или:

> ...Клъни, мàле, ȍба да клънѐмо,
> Егà би га клѐтва постигнỷла:
> Амбарѐ му жѝто преіевàло,
> Рỷдине му ȍвце побелѐле,
> Падѝне му кȍзи поцрънѐле,
> Кесѝıе му пàре преіевàле.
>
> Мсб. XXI (III), стр. 8—9, № 2 (отъ с. Радово).

Послѣдното по смисълъ не е клетва, при все че се казва „да клънѐмо" и пр. Такива отрицания сѫ произлѣзли отъ положителни изрази.

мисъльта съ мисленото (все едно, дали мисъльта ще бжде наша или чужда), когато „обективностьта на мисленото се е равнявала само на субъективностьта на това мислено“ (А. Потебня, Изъ запис. по теорія словесности, 485, 429).

„Такова безсилие е основно, изходно за човѣчеството състояние на мисъльта (то е тъй нареченият периодъ на митичното мислене), а стремежътъ къмъ споменатото разграничение, изпърво безсъзнателенъ, а отпослѣ умишленъ, е критика въ обширенъ смисълъ на думата“.[1])

Възникването на тази вѣра е можело да стане, когато на човѣшката рѣчь се е гледало като на сжщество отдѣлно, което има свои индивидуални свойства, когато изобщо се е мислѣло, че думата (рѣчьта) е двойникъ на човѣка, както се е мислѣло, че душата, сѣнката и пр. сж двойници на тѣлото. — За първобитното митично мислене думата или изобщо рѣчьта е дотолкова материялна, конкретна, доколкото и всѣки другъ дѣйствително материяленъ прѣдметъ.[2]) Както и да е, но много разпространени сж доходещитѣ и до наше врѣме мити за думата,

[1]) Потебня, А. А. „Объясненія малорусских и сродных народных пѣсень“, т. II, стр. 61.

[2]) Слово вещественно. Коновчиха: „Два дні свого сина клене проклинає“, на 3-й — „дай мені, Боже, „сі слова перед собою мати“, т. е. видѣть ихъ передъ собою на томъ свѣтѣ и казниться ими. Вж. Потебня, „Изъ зап. по теор. слов.,“ 1905, стр. 450.

„Чѣмъ далѣе въ прошедшее, тѣмъ менѣе въ языкѣ словъ отвлеченныхъ и формальныхъ, которымъ ничто несоотвѣтствуетъ въ чувственномъ воспріятіи. Первобытное слово должно было соотвѣтствовать безразличному комплексу вещи и ея дѣйствія или качества. Отсюда понятно, что слово (нераздѣлимая для первобытнаго сознанія совокупность звука и значенія), сопровождавшее и доводившее до сознанія упомянутыя вѣрованія, должно было, при господствующей конкретности мысли, представляться такимъ же противнемъ вещи, какъ и ея тѣнь и отраженіе (вж. стр. 414). Въ словѣ должна была присутствовать доля жизни, заключенной или предполагаемой въ соотвѣтствующей вещи.

По мѣрѣ того какъ возникало вѣрованіе, что болѣе тонкая, менѣе осязаемая половина явленій есть болѣе важная, что тѣнь, душа (стр. 431), двойникъ (стр. 434), доля суть причины жизни, сна, болѣзни, смерти; что во внѣчеловѣческой половинѣ явленій, боги, ихъ духовная половина, суть ихъ производители — должно было возникнуть убѣжденіе, что слова суть духовныя сущности вещей. Даже болѣе: доступныя древнему человѣку наблюденія надъ словомъ могли въ значительной степени содѣйствовать возникновенію вѣры въ духовные первообразы и причины явленій. Ибо разъ было замѣчено, что слово, напр. имя извѣстнаго лица, появляется, т. е. произносится каждый разъ, когда появляется это лицо, и когда оно не появляется, а лишь вспоминается; что слово, т. е. его ближайшее содержаніе (прѣдставленіе) остается неизмѣннымъ (при всѣхъ измѣненіяхъ, происходящихъ въ называемомъ, напр. сидитъ ли онъ, или спитъ, отсутствуетъ ли или умеръ); что оно властно, т. е. на него отзывается человѣкъ — разъ это было замѣчено, можно было отсюда вывести подтвержденіе того, что и душа есть тоже относительно неизмѣнная сущность“.

вѣрванията, че думата е сѫщность на вещьта".[1]) Съ такъвъ възгледъ върху думата (словото) се характеризува митичното мислене (за разликата между митичното и немитичното — научно мислене вж. Потебня, „Изъ зап. по т. слов.", стр. 401—2). Тогава „думата е била срѣдство да се създаватъ общи понятия; тя е била неизмѣнчивъ центъръ на измѣнчивитѣ стихии; отъ тукъ произлиза твърдѣ разпространеното, може би общо човѣшко заключение, че сѫщинската разбирана отъ другитѣ и обективно сѫществуеща дума е сѫщность на прѣдмета, че тя се отнася къмъ прѣдмета тъй, както двойникътъ и спѫтникътъ на нашето азъ" (ib. 399 и 604—5 вж. Языкъ обективируетъ мысль).

Крушевски отнася появяването на заговора въ епохата на фетишизма, въ епохата на най-низката богопочить, когато е особно силна вѣрата въ възможностьта да натрапишъ своята воля на божеството.[2]) Но туй мнѣние мѫчно може да се приеме, ако се вземе прѣдвидъ, че и сега има много заговори, заклинания и пр., въ които нито се споменува божество, като може дори и да не се мисли за него, което е било много разпространено въ по-първитѣ периоди на вѣрата въ силата на рѣчьта... Ако се е мислѣло сѫщество, което да притежава изпърво неясни атрибути на самостойность, това е била самата рѣчь, за която мислѣли че сама извръшва изказаното. Върху горното прѣдположение на Крушевски за възникването на заговора Ѳ. Зелински[3]) справедливо забѣлѣзва: „Ако заговорътъ водѣше началото си отъ епохата макаръ на най-низката богопочить, то туй би се отразявало въ него. Толкова повече, ако той изтичаше отъ какъвъ да е религиозенъ възгледъ, като напр. молитвата, то отношението му къмъ религията би било неговъ сѫщественъ признакъ, което не виждаме въ опрѣдѣлението на основната негова форма, дадено

---

[1]) Потебня, А. А. „Изъ записокъ по теоріи словесности", Харьковъ, 1905 г., стр. 449—450. Вж. за туй интересната глава: „Конкретность миѳическаго мышленія", 429.

[2]) Крушевскій, Н. „Заговоры, какъ видъ русской народной поэзіи". Москва, 1876 г., стр. 23. (Цитувано по Ветуховъ, А. — „Заговоры и пр.", Р. Ф. В. XLV). Изпърво статията на Круш. е помѣстена въ „Варшавскія Унив. Извѣстія", т. III. 1876.

[3]) Зелинскій, Ѳ. Ю., „О заговорахъ. Исторія развитія заговора и главныя его формальныя черты" -- Харьк. 1897. (Изъ „Сборн. Харьк. Истор. Фил. Общ.").

отъ Потебня.[1]) Въ много заговори ние не намираме даже никакъвъ споменъ за божеството, а тѣзи пъкъ заговори се явяватъ и тѣхни типични образци и прѣдставятъ най-старата форма. Прѣдвидъ на всичко по-горѣ изложено, ние отнасяме възникването на вѣрата въ силата на рѣчьта и на свързанитѣ съ нея заговори къмъ епоха, която прѣдхожда най-ранната богопочить, или, както се изказва Ор. Миллеръ, къмъ този периодъ, когато не се молѣли и не принасяли жертви. Тази епоха Lebbock нарича атеизъмъ, подразбирайки подъ този терминъ не отричане сѫществуването на божество, но отсѫтствието на всѣкакви опрѣдѣлени идеи по този прѣдметъ („Начало цивилизаціи", 88). Нѣкои съврѣменни диви народи, които нѣматъ религия и такива обреди, иматъ магьосници (колдуни) и врачевници (знахари) (по статията на Ветуховъ, А. „Заговоры и пр." Р. Ф. В., XLV, стр. 314).

Да се отнася къмъ едно и сѫщо врѣме появяването на вѣрата въ силата на рѣчьта и на заговора, както прави Зелински, не е право; по-рано трѣба да се яви тази вѣра, а отпослѣ да се появятъ другитѣ мисълни форми, които се крѣпятъ върху нея: първо се създава основата, върху която се гради отпослѣ. Тогава може да се приеме мнѣнието на Крушевски, какво заговорътъ се е появилъ въ епохата на фетишизма, но само ако приемемъ, че „най-примитивнитѣ митологични въззрѣния, именно анимизмътъ и фетишизмътъ, не могатъ да бѫдатъ названи мирогледна система, поради което не бива да ги назовемъ религиозни вѣроучения. Това не е религия, туй е само материялъ (градиво) за бѫдещъ религиозенъ мирогледъ, който, при благоприятни условия (у народъ, който напрѣдва), може да се развие отъ него, но у сѫщинскитѣ (настоящихъ) диваци не се е развилъ. Заченки отъ митологична система могатъ се намѣри само у племена, които вече сѫ прѣминали отъ дивость къмъ варварство и т. н."[1])

---

[1]) „Заговоръ — это словесное изображеніе сравненія даннаго явленія съ желаннымъ, — сравненіе, имѣющее цѣлью произвести это желанное явленіе". „Опытъ объ элементарныхъ формахъ народной поэзіи" А. А. Потебни. (Навеждамъ по Ветуховъ, А. „Заговоры, заклинанія, обереги и другіе виды народнаго врачеванія, основанные на вѣрѣ въ силу слова" (Изъ исторіи мысли). Рускій Филологическій Вѣстникъ, т. XLV, стр. 303. Вж. и „Изъ зап. по т. сл." 616.

[1]) Д. Н. Овсянико-Куликовскій, „Вопросы психологіи творчества", 1902, стр. 291.

Важното е тука, че се признава, какво изпърво при вѣрата въ силата на рѣчьта не се мислѣло,[1]) нито могло да се мисли, че божество се грижи да се изпълни туй или онуй пожелание... Самата дума била всичко. Отпослѣ на думата се прикрѣпятъ разни божествени атрибути и тя вече се издѣля като самостойно властно божество.[2]) „Дѣто нѣма мисъль за свръхчовѣшко могжщество и за нагласена мирова дѣйность, мисля, нѣма мисъль за божество; въ противенъ случай понятието за божество се разпада въ понятие за вещь и явление. Понятието за божество не е исконно."[3])

Отъ всичко туй се вижда, че изпърво въ всички мисълни форми, които се крѣпятъ върху вѣрата въ силата на рѣчьта, не участвува, не се мисли нѣкакво странично сжщество — божество; вплитането на божеството е отпослѣшно и е влияние на религията въ сжщинския смисълъ на думата; туй е станало „слѣдъ като образитѣ на небеснитѣ сжщества вслѣдствие на дълги процеси се явили крайни причини на земнитѣ явления, когато се създала прѣдставата за могжществото на боговетѣ." (Потебня, „Опытъ", Р. Ф. В., XLV, 303.) Въ този периодъ отъ развитието на вѣрата въ силата на рѣчьта пожелаването е могло да се изказва въ и отъ името на нѣкое божество или пъкъ се е мислѣло, че пожеланията, сравненията и пр., които се изказватъ за нѣкого, ще се извършатъ отъ самото божество. Въ такъвъ случай може да се прѣдположи, че божеството се подчинява (натрапва му се — „навязывается" ему, както би рекълъ Крушевскій) на изказаното пожелание, сравнение и пр., чиято основа е вѣрата въ силата на рѣчьта, или пъкъ че желанието на онзи, който пожелава и пр. е желание и на самото божество. Тогава образътъ на бога въ християнската епоха, какъвто ни го рисува евангелието, ще се различава отъ този, какъвто го рисува народното въобра-

---

[1]) Вж. и „Изъ зап. по теор. слов.", 458.

[2]) Както се вижда отъ туй, гдѣто „въ ведахъ Рѣчь изображается верховной и изначальной богиней, владычицей всего сущаго. Это своего рода λογος, который ἐν ἀρχῇ ἦν... Она носитъ боговъ, т. е. служитъ имъ опорою, основою. Ею сильны боги. Это она натягиваетъ лукъ Рудры. Вездѣсущая, всепроникающая, она носится вмѣстѣ съ вѣтрами. Рождаясь въ устахъ людей, она находитъ себѣ грандіозное обнаруженіе въ океанѣ водъ небесныхъ, — въ раскатахъ грома слышенъ ея голосъ. Она вездѣ... Въ устахъ людей и въ пѣньи птицъ, и крикѣ звѣрей, повсюду обнаруживается частица ея бытія. Вѣстникомъ, глашатаемъ ходитъ рѣчь между землею и небомъ". Д. Н. Овс. Куликовскій, „Опытъ изученія вакхическихъ культовъ", 119. Цитувамъ по Ветуховъ, А., Р. Ф. В., т. XLVI, стр. 199.

[3]) Потебня, А. А. „Опытъ объ элем. ф. н. п." Р. Ф. В., т. XLV стр. 309.

жение, което ще допуща двойственость: зълъ и добъръ, мъстителенъ и благъ и под. споредъ случая; или пъкъ ще трѣбва да приемемъ, че дуалистичното начало е владѣло изпърво въ всички религии безъ изключение, въ това число и у славянитѣ.

Вплитането на божеството се явява и като резултатъ на стремежа на човѣка, щото мисъльта му да бѫде поточна. Съ туй вплитане се уголѣмява точностьта на израза; самото божество се явява субектъ — опрѣдѣление на глаголното лице, извършитель на дѣйствието. Споредъ Потебня броятъ на субектнитѣ обрати, колкото вървимъ по-назадъ въ старината, се уголѣмява за смѣтка на безсубектнитѣ, защото много такива по-прѣди се свващали като субектни, гдѣто дѣйствието ще се извърши отъ глаголно лице — nomen agentis — име на опрѣдѣленъ дѣйствуватель, а едва по-късно, когато вслѣдствие на туй, че мисъльта се е развила, по-прѣжниятъ nom. agentis не се схваща като такъвъ, а минава въ областьта на пасивния субектъ та обратътъ почва да се сваща като безсубектенъ.[1]) Самото вплитане на божеството или мисъльта, че то се грижи да се изпълни казаното, е пакъ дѣло на човѣка: когато той почналъ да антропоморфизува божествата си, той имъ придалъ много свои атрибути, усилени или по-съвършени.[2]) Заедно съ разнитѣ

---

[1]) Потебня, А. А., „Изъ записокъ по русской грамматикѣ," т. III, 1899 г., стр. 410.

[2]) На божествата си и на тѣхнитѣ прояви човѣкъ гледалъ тъй, както на себе и на своитѣ прояви: „Както човѣкъ (самъ) и неговата душа, така Богъ и Духъ Св.: „Неизглаголано Божьѥ ѥстьство и невѣдомо, невѣсть бо никътоже отьца, развѣ сына, ни сына вѣсть кто развѣ отьца; и свѧтый же доухъ тако вѣсть Божьѥ вьсе, ꙗко же доуша чловѣчьска вѣсть вьсе, ѥже ѥсть въ чловѣцѣ (не въ тѣлото, а въ човѣка, така че душата се противопоставя тукъ не на тѣлото, а „самому".) Іо. Экв. Богослов. Іоан. Дамаск. 16—17. Както човѣкъ и неговото слово, така Богъ и синъ (слово) съ тази само разлика, че Ив. Дамаскинъ, отклонявайки се отъ народния възгледъ отрича субстанциялностьта на човѣшкото слово:... Небо бѣаше николи же Богъ бе словесе, присно же иматъ слово своѥ отъ него рождено и въ (въ)здоухъ расходѧсѧ, нъ въ оупостаси (въ субстанцията) живо съвершено, не вънѣ ѥго (Бога) мѣстѧщѧсѧ (мѣстящеся), но въ немъ присно сын (ср. р.). Кде бо боудетъ вънѣ ѥго бывъ? (т. е. сѫществуването на словото вънъ отъ Всеобемващия е немислимо). „Наше бо ѥстьство, имь же малогодьно бы и въскорѣ сѧ расыпаѧ (понеже е кратковрѣменно и скороразрушимо), того дѣльма и слово наше не съставьно ѥсть ὑπόστασις, substantia Ив. Екз. за свещенитѣ лица оставя безъ прѣводъ: (синъ) — образъ отьча (род.) оупостаси; за вещи прѣвежда посрѣдствомъ съставъ: „неимать (свѣтлината) своѥго състава — ὑπόστασιν, Опис. рук. синод. библіот. II, 2, 300); „а Богъ присно сы и съвершенъ сын, съвършено и оупостасьно имать свое слово, и присносоуще и живо, и все имоуще, ѥлико же и родитель имать. Ꙗко же бо и наше слово, из оума исходѧ, ни стръмотъ ѥсть (съвсѣмъ, вовсе, prorsus) истовын оумъ, ни ѥсть всѧко (?), нъ от оума бо сы (ср. р.) инъ ѥсть свѣне (освѣнъ — кромѣ) его, оума же того въ обличение изводѧ (служейки за проявление на ума) не вьсѣмъ ино ѥсть свѣне оума,

атрибути той придалъ на тѣхната рѣчь още по-голѣма сила и значение; за смѣтка на туй пъкъ неговата (човѣшката) рѣчь изгубва отъ по-прѣжното си значение и отпослѣ, когато искалъ да има рѣчьта му по-голѣма тежесть, изказвалъ я отъ или въ името на нѣкое божество. Така се явява и установява свръзка между изказването и волята на божеството да се изпълни или не пожеланието, та въ народния умъ вече и неизказано въ нѣкои случаи се подразбира божеството. Но и въ този случай съвсѣмъ не е изчезнала и независната отъ странично божество вѣра въ силата на рѣчьта, защото въ нѣкои стари заклинания, при все че се вплита божието име, ясно се вижда, че дѣйствието се отдава на рѣчьта; напр. срѣщатъ се изрази: ісцѣли і словомь твоимь бесъмрътьнъıмь, а то значи, че словото е сѫщество безсмрътно, стр. 46 (25[a]);... і силоѭ словеси единочѧдааго твоего сн҃а. ізгъналъ д҃хы остѫпънъıѩ 102—3 (56[a]); съвръше й вс҄ѣ словомь твоимь г҃і і повелѣвъі земи творити плодъ... 23 (13[a]); прогънавъ і вс҄ѧ недѫги словомь твоимь. і всѭ дѣтель вражиѭ, 48 (25[b]); г҃і іс҃хе б҃же нашъ. авлси чюдо оученикомъ своимъ. запрѣщеи смокови неплодовитѣи, недавъшии плода тебѣ, трѣбоуѭщюѥго, рекъ еи да не имаши плода вьвѣкъ, і словомь твоимь исоуши ѭ. 64 (35[a]) и пр.[1]) Отъ всичко туй се вижда, че божеството върши всичко съ словото си, което прави само̀, каквото му се заповѣда... Ако божество се грижеше да се изпълни казаното, което за човѣка би могло да се прѣдположи, тогава кой ще се грижи да се изпълни божието слово? Нѣкое друго божество — не може да се допусне, защото освѣнъ бога нѣма другъ, който да стои по-горѣ отъ него; — самъ — тогава защо туй да не важи и за човѣшката рѣчь — сама да се грижи да се изпълни казаното. Отъ туй се вижда, че силата на словото е била изпърво автономна. че не е зависѣла отъ никакво странично сѫщество, а че сама била всичко. Съ тази вѣра въ силата на рѣчьта и съ силата на внушението могатъ да се обяснятъ нѣкои „чудеса“, за които разправя свещената история:

нъ по ѥстьствоу ѥдино сѫщно ѥсть подъложенъıимъ; тако же и Божию слово, о себѣ сѫи своиствъмь раздѣлѩѥтьсѧ отъ оного (= Бога), от него же оупостась имать... ...тъжде ѥсть ѩко и Онъ по ѥстьствоу, ib. 42—44. (Потебня, А. А., „Изъ записокъ по русской грамматикѣ,“ т. III, стр. 302 - 303; вж. и по̀-нататъкъ).

[1]) Всички примѣри сѫ все изъ „Euchologium glagolski Spomenik manastira Sinai Brda. Izdao D-r Lavoslav Geitler. Zagreb, 1882“.

„стани, понеси одъра си и върви“ и болниятъ оздравѣлъ — почналъ да ходи.

Покрай горнитѣ причини, да се сложи такова убѣждение, че божеството се грижи за изказаното, много е помогнало и обстоятелството, че врачовницитѣ и заклиначитѣ въ старитѣ врѣмена били духовници, които въ всѣко прѣдначинание повиквали на помощь божеството, вършели всичко въ негово име, за да се възвеличи името му; и дадите славѫ богу (109, 59[b], Euchologium и пр.); такъвъ изразъ или такъвъ смисълъ ще се срещне въ всѣко старо заклинание. Ето защо у старитѣ източни народи (египтяни, халдеи, перси и пр.) жрецитѣ били и лѣкари; тѣхното лѣкуване въ основата си съдържало врачуване (баене), понеже болестьта се сматряла за зълъ духъ, когото пѫдѣли съ помощьта на рѣчьта. Сѫщиятъ този възгледъ се прокарва и въ нашитѣ заклинания. Така си обяснявамъ изрази като „его же словеса, ѣко огнь полѣꙗ дѫбравы, ѣко оскрѫдъ сѣкы камение, тѣмь тѧ заклинаѭ“. ib., 102 (55[b]). Отпослѣ вече, врачовници ставатъ и свѣтски лица, които се повлияватъ отъ старитѣ заклинания, които вплитатъ името на божество; но въ тѣхнитѣ заклинания ще срещнемъ случаи и безъ него. И досега напр. се срѣщатъ заклинания безъ да се вмѣсва име на божество.

„Отъ старо врѣме и до днесъ ученитѣ сѫ склонни да обясняватъ вѣрата въ силата на думата, приемайки частния случай за общъ, именно мислейки, че вѣрата въ силата на думата (словото) е свързана съ вѣрата въ участието на богове. Така казва Плиний: „Вѣрваме и сега, че нашитѣ весталки съ молитва (заговоръ) задържатъ на мѣсто избѣгалитѣ роби, ако тѣ още не сѫ излѣзли отъ Римъ. Веднажъ допуснали туй, трѣбва да признаемъ, че боговетѣ послушватъ нѣкои молби или се подбуждатъ отъ извѣстни думи“ (Plin., Hist. Nat. XXXVIII, 3).

Наистина, въ разни врѣмена е имало и има вѣрване, какво думата служи само за посрѣдникъ между молещия се и Бога. Думата става дѣло не само въ молитвата, но и бидейки произнесена безъ умисълъ и случайно[1]); не само въ случай, когато се прѣдполага, че злобното божество лови грѣшкитѣ на говорещия, за да му причини врѣди, но и тогава, когато не се

---

[1]) Вж. Потебня, „Изъ зап. по теор. слов., 466. Вж. у менъ: бѣл. [1]) на стр. 307.

и мисли нѣщо подобно, за нѣкакво си странично сѫщество, освѣнъ самата дума. Ето защо, когато се приказватъ нѣща, които сѫ докарали нѣкому зло, говорещиятъ вмѣта думи, чието значение е туй, да не те постигне разправяното. Напр. „склъцарило га, т а м о н ѐ г а, друго нѐшто — кога се приказва за внезапно разболѣлъ се или нѣщо пропатилъ човѣкъ (Мсб. XXI (III), стр. 62; отъ Трънъ); или: у, мàни, мàни, т о в à т а м д а с и о с т à н е, а куде нас (ib.); най-послѣ: го дамлòсало, да е скраi д à л е к о ò т т е б е... и пр. Вѣрването състои въ туй, че думата (слово) сама е сѫщество,[1]) че думата е дѣло.[2])

Слѣдъ като видѣхме, на какъвъ възгледъ се е крѣпила вѣрата въ силата на рѣчьта. да видимъ при к а к в и у с л о в и я е м о г л а д а в ъ з н и к н е к л е т в а т а.

Ако излизаме отъ условията, които с е г а извикватъ да се проклиня, ще трѣба à priori да заключимъ, че сѫщо такива условия сѫ извикали да възникне клетвата и първоначално. Именно сблъскванията между първобитнитѣ човѣшки групи или между членовете имъ ще сѫ били първа причина да възникнатъ първообразитѣ на клетвитѣ. Изказванитѣ при такива случаи пожелания ще сѫ били прототипи на клетвитѣ.

Появяването и употрѣбата на клетвата въ първобитнитѣ обществени единици говори за тѣхното разлагане, породено отъ развилитѣ се по-съвършенни форми на живота; тя свидѣтелствува, че хармонията въ отношенията на членоветѣ на тѣзи групи е нарушена, че солидарностьта вече не сѫществува помежду имъ. Щомъ тѣ се проклинятъ и се вѣрва, че клетвата се сбѫдва, не могатъ да живѣятъ наедно и трѣбва да се раздѣлятъ.

Ако вѣрата въ силата на рѣчьта е обща на всички некултурни народи или пъкъ на необразованитѣ слоеве на културнитѣ народи, би могло да се прѣдположи, че ще има клетви, които да сѫ отъ врѣмето на общия животъ на единъ

---

[1]) П о т е б н я А. А., „Изъ записокъ по теорiи словесности", стр. 454.

[2]) ibid. 79. 466. — „Прѝ такъвъ възгледъ върху думата, като у осетинитѣ, да назовешъ другиго п о б р а т и м ъ, „Богом брате", значи наистина да го направишъ такъвъ и да се задължишъ да постѫпяшъ съобразно съ това" (ib. 479 стр.). Вижъ за грамадното значение, което „ненаши"-тѣ придаватъ на д у м а т а: „Гдѣ слово, тамъ и дѣло", стр. 472 и н. ibid. Или пъкъ стр. 477: ж е н с к и с р а м ъ о т н о с н о и м е н а т а н а м ѫ ж е т ѣ.

клонъ сродни народи. Но такива клетви не ще да има, защото различнитѣ условия и врѣмето сж ги заличили; само съзнанието за вѣрата въ силата на рѣчьта се е запазило като драгоцѣнно наслѣдие отъ старината; върху него членоветѣ на всѣки народъ сж създавали споредъ случая, условията, съдържанието на мисъльта и душевното настроение нови клетви по подобие на онѣзи, съ които разполагали, или пъкъ сж прѣобразявали находещитѣ се въ наличность клетви. Може да се срещнатъ еднакви клетви у нѣкой клонъ сродни народи, но отъ туй мжчно ще бжде да се заключава, че такива клетви ще сж наслѣдени отъ задружния животъ на този клонъ сродни народи. Еднакви клетви ще сж могли да се появятъ независно у роднитѣ народи отъ единъ клонъ, стига горнитѣ условия да сж били еднакви въ момента, когато се създавала клетвата, защото „именно въ първобитната епоха, т. е. въ епоха, когато почти рѣшително не сжществуватъ личности, народитѣ откъмъ своитѣ нрави, откъмъ духовния си животъ малко се различаватъ помежду си; затуй и първобитната възрасть (пора) на тѣхната устна словесность" — и на всички тѣхни продукти на мисъльта, бихъ казалъ азъ, „прѣдставя безъ всѣкакво умишлено заемане единъ отъ другъ несравнено повече прилики (сходства), отколкото особности" — (Потебня, Изъ зап. по теор. слов. стр. 196—7).

Изпърво за всѣка отдѣлна група еднакви случаи ще сж се употрѣбяли само опрѣдѣлени клетви; но отпослѣ това разграничение не се е пазило, поради което виждаме, че едни и сжщи клетви се употрѣбятъ при различни случаи. (Лошото е, че записвачитѣ на клетви не се грижатъ да научатъ, въ какъвъ случай се изказва и само кому тази или онази клетва.) Но при все това има и досега клетви, чието значение и случая, при който се създаватъ, не позволява да се употрѣбятъ другадѣ.

Такива сж: „Да го пàрѧт по дрòбът, да бѝха го парѝли!" — когато нѣкой иска пари — Слав., Притчи I, 112 стр.; или: „мàмо..., дàі ми пàри!" — „да те рàспарат Госпот!" „да бѐкнеш, че да пỳкнеш!" — на тия, които често викатъ „бе" — Слав., Притчи I, стр. 108; „ж....!" — „ѣкни та пỳкни!"; „да дадѐ Гòспот и сам да не знàеш, и дрỳгиго да не пѝташ!" — на оногози, който казва за нѣщо, че не знае (ib. 113); „исхвърла, хвърла майци ти буца в гърла!" Чолак. № 1026, Карав. № 834 (Памятники), Слав. ib. 206, — така кълнатъ женитѣ оногова,

който ги бие с камъни; „посъну̀ла ти ру̀ка!“ — „посъну̀ла ти ногà!“ — когато бие нѣкой, и ако бие съ кракъ или ржка (отъ гр. Трънъ); „в устàта ти жѐшки, ф пàзвата ти тешки!“ — на която кълне (отъ с. Негрѐво $^1/_4$ ч. до Пехчево Мелнишко); или сжщата: „от у̀ста ти, ф пазу̀ва ти! (отъ с. Лазорòполе, Дебърско) и пр. Тѣзи и подобни тѣмъ клетви могатъ да се употрѣбятъ само въ извѣстни случаи, защото глаголътъ — основата на изречението, около който се групира силата и значението на клетвата, се дава отъ самия случай, който прѣдизвиква да се кълне: „бе!“ — „бекни“; „ж! — „ѣкни“; „незнам!“ — да незнаеш! и т. н.

И литературнитѣ заемания много сж помогнали да се закрѣпятъ у съсѣдни сродни народи еднакви клетви. Но горнитѣ условия сж най-важенъ факторъ за еднаквостьта на клетвитѣ.

Другъ източникъ, отъ който се размножавали клетвитѣ, е била и срѣдновѣковната апокрифна литература, създадена отъ послѣдователитѣ на разнитѣ религиозни секти. „Богомилското, както и по-послѣшното флагелантско религиозно движение, се явяватъ въ срѣднитѣ вѣкове сериозни фактори на духовния народенъ животъ. Близки до него, стремейки се да влиятъ върху долнитѣ му слоеве, двѣтѣ секти подигнали у него твърдостьта на религиозната мисъль, като я освободили отъ стѣснителнитѣ условия на черковното прѣдание, като ѝ указали пжть и градиво за ново творчество, несвързано съ страха на туй прѣдание. Сектантитѣ владѣели народната пѣсень, обръщали се къмъ живитѣ извори на народната рѣчь: туй било условие, за да успѣватъ, та и народната поезия и прѣдание трѣбвало да отразятъ слѣдитѣ отъ тѣхната проповѣдь, нейната фантастична образность повече, отколкото догматичната страна — защото тя именно трѣбвало по-скоро да се съкрати и да повехне, когато черквата отново си отвоювала народа отъ обхваналото го друговѣрие. Ала влиянието на послѣдното вървѣло и по-нагорѣ: то дало новъ тонъ на литературата, който подигналъ въ нея интереса отъ религиознитѣ сюжети къмъ апокрифитѣ, усвоени или прѣсъздадени отъ еретицитѣ, къмъ източната образность „на басни“, разпространени напр. отъ богомилитѣ и т. н.[1])

---

[1]) Веселовскій, А. Н., „Разысканія въ области русскаго духовнаго стиха“, VI—X, стр. 66.

Тая литература (заклинанията, заговоритѣ и пр.) помага да се размножаватъ клетвитѣ въ по-ново врѣме. Както една басня или даже и по-голѣмо поетично произведение може да се стегне до отдѣлна ȍбразна пословица,[1]) така и заклинанията и заговоритѣ — изобщо всички разпространени словесни произведения, що почиватъ върху вѣрата въ силата на рѣчьта, сѫ могли да се стегнатъ до отдѣлни клетвени изрази, стига кълнещиятъ да е намиралъ нѣкаква свръзка между случая, който прѣдизвиква да се кълне, и случая, поради който се заклиня или заговаря. Напр. влюбениятъ човѣкъ, като вижда пламтещъ костеръ и като мисли за любимата жена, говори: „такъ бы тлѣло и горѣло сердцѣ по рабѣ Божіей (имя рекъ) во вся дни, во всякій часъ, нынѣ и присно и во вѣки вѣковъ“. Такава формула, навѣрно, сѫществува хиляди години.[2]) (Потебня, „Опытъ“, Р. Ф. В., XLV, 303). Отъ този заговоръ, като се изпусне или стегне сравнението (а това ще стане, защото случая за кълнене иска отведнага своята клетва, докато при заклинанията, заговоритѣ и пр. не се така бърза та заклинательтъ може да се разпростре по-надълго), може да се произнесе клетва: „да гориш за мене“ и т. н., която вече може да се вплита въ любовни фабули. Сѫщо така въ любовния малоруски заговоръ „отъ любощивъ“: На морі на океяні на острові на буяні тамъ стоитъ баня, въ тій бані есть доска, то ви черти и получерти подимите доску принисите тоску то ми ее вдунемъ и вставимъ рабѣ или рабу (имя очаровиваемаго) чтобы она по мнѣ рабу (имя очарователя) тосковала и съ ума не спускала. Такъ какъ малому ребенку отъ материной груди трудно отставать то такъ чтобы ей раби (имя очаровиваемой) труднійше по мині рабу (имя очарователя) тосковать“.[3]) Или да веземемъ българския заговоръ (баяне): „ф името на света Божа маіка да иде злото тамо, дето петли непеіат, дето кучета нелаіат, дето пилета неведжт, дето дървета неникнат, дето вода нетече, тамо дето слжнце и месечина негреіат, в пусти гори,[4]) в пусти места и пусти каменаци“.[5]) Като се

[1]) Потебня, А. А., „Изъ лекцій по теоріи словесности“, Харьковъ, 1893 г., (лек. V, VI).

[2]) Повече заговори вж. у Потебня, Изъ зап. по теор. слов., стр. 615—21.

[3]) Сборн. Харьк. Ист. Филол. Общ., т. IV, стр. 281.

[4]) Ср. Euchologium gl. Spom. man. Sin. Br. стр. 109 (59^b): Ти отиди въ горы поустыя и пр.

[5]) „Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина“, т. I, стр. 78.

махне отъ тоя заговоръ „ф името на света Божà маіка...“ и като се замѣни „злото“ съ прѣдмета или сѫществото, което се проклиня, всѣки по-нататъшенъ изразъ може да се обособи като особена клетва, което се и срѣща.

Вж. подобни баяния за „вѣтъръ“, ib. 83; ib. 92 (отъ Прилѣпъ); Мсб. IV, 102, № 2; ib. 104, № 10; Мсб. III, 144, № 1 и пр. Така могатъ се намѣри източницитѣ на много клетви. Но съ туй не отричамъ възможностьта, а подържамъ именно, че сѫ сѫществували и отдѣлни клетви прѣди да се появятъ клетви отъ заклинания и пр. Възможно е, щото въ заклинанията да се е вплитало съдържанието на сѫществуващитѣ тогава клетви, които сѫ могли да се прѣобразяватъ откъмъ външна форма и съдържание споредъ случая или пъкъ да се вплитатъ непромѣнени, както се срѣщали. Но туй не изключва и горното положение, възможностьта, че клетви сѫ се развили отъ заклинания, заговори и пр., изобщо отъ всички форми на мисъльта, които почиватъ върху вѣрата въ силата на рѣчьта.

Въ заклинанията се желае, щото съ силата на рѣчьта и съ или безъ помощьта на божеството да се изпѫди болестьта — зълъ духъ, който е влѣзълъ въ тѣлото на болния и го мѫчи. Болестьта се прѣдставя най-често като второ лице — къмъ нея се обръщатъ съ „ти“ [вж. Euchologium, стр. 83 (45[b]); 84 (46[a]); 92—3 (50[b]); 109 (59[b]) и т. н.], което докарва мѫки и трѣбва да се махне. Както болестьта се материялизува или одухотворява, така сѫщо и словото се материялизува и одухотворява, като се смѣта за цѣръ или сила, която ще изгони болестьта. При клетвата, наопаки, не се пѫди нищо, а се желае да постигне (да дойде) нѣщо оногова, когото кълнатъ; но въ края на краищата заклинанията и клетвитѣ се посрѣщатъ, понеже произтичатъ отъ желание д а с е м а х н е, да се у н и щ о ж и причинителятъ на мѫката.

Така излѣзли такива и подобни клетви отъ заговори или заклинания изгубватъ съ врѣме връзката си съ изпръвния източникъ, оставатъ като отдѣлни самостойни изрази, които се изказватъ, когато трѣбва и гдѣто може, защото се крѣпятъ върху спазената вѣра въ силата на рѣчьта.

Вѣрата въ силата на рѣчьта е спазена у цивилизованитѣ народи и до днесъ като прѣживѣлица, която все повече губи своето значение, защото при сегашната културность на чо-

вѣка — обща въ по-голѣма или по-малка мѣра на всички народни слоеве — горното безсилие на мисъльта, за което говори Потебня, за културния човѣкъ не сѫществува, тъй като той вече се отнася критично къмъ всичко. Тази критика не оставя нищо забулено, или, ако такова нѣщо остане, не се отдава на свръхприродни нѣща и чудеса, а все се гледа да се обясни научно, макаръ и хипотетично. Като прѣживѣлица стоятъ днесъ и клетвитѣ, които вече сѫ изгубили по-прѣжната си сила и значение; днесъ тѣ сѫ обикновено нѣщо и се изказватъ, за да олекне на кълнещия, докато по-напрѣдъ се употрѣбяли навѣрно по-рѣдко, понеже се вѣрвало, че ще се сбѫднатъ.

Далеченъ отзвукъ отъ вѣрата въ силата на рѣчьта криятъ и поздравитѣ, въ които тя е засѣнена (у интелегентния) отъ сѣнката на приличието и условностьта. Сега поздравитѣ сѫ почти безсъдържателни изрази: „здравѣй!", „живѣй", „здравствуй", „помо̀зи богъ!" и пр., които се изказватъ при срѣща, за да не се мине така. А че тѣ сѫ изгубили основата си — вѣрата въ силата на рѣчьта — показва и обстоятелството, че тѣ сѫ замѣнени съ други: съ сваляне шапка, поклонъ, козируване и пр. При все туй, ако срещнешъ на пѫть старъ селянинъ и не му кажешъ „помо̀зи бог!", той може да се разсърди, па може и да те изругае.

Клетвитѣ правятъ впечатление съ разнообразието си; при все туй, може да се допусне, че тѣ сѫ се породили отъ нѣколко основни типа, чиято първоначална форма би могла да се възстанови приблизително, ако сравнително се изучатъ клетвитѣ у различнитѣ народи.

Въ нашитѣ народни пѣсни не се казва всѣкога дали клетвата се е сбѫднала. Но това не трѣба и да се казва, защото у народа сѫществуватъ такива пословици: „ба̀щина клѐтва и ма̀ичина ко̀рен исуша̀ва";[1]) „бащина клѐтва къща запустя̀ва, а ма̀ичина — до̀м искореня̀ва", ib. 37; „ба̀щина клѐтва и ку̀мова до девѐта ро̀да го̀ни", ib. 37; ма̀ичина клѐтва сѐ стига", ib. 262; „ма̀ичина клѐтва стѝга, а ба̀щина — довръшва" (защото майката, като не разполага съ физична сила и като по-често се сблъсква съ членоветѣ на челядьта, повече случаи ѝ се падатъ да проклиня, а бащата, който има такава,

[1]) Славейковъ, П. Р., „Български притчи", ч. I (А. Н.); Пловдивъ, 1889 г.; стр. 37.

повече псува, бие и едва слѣдъ туй проклиня. Срав. и малорускитѣ пословици: „куля мине (пуля минетъ), а матерыне слово не мине“;[1]) „батькова та матерына молытва зо дна моря рятуе (спасява), а проклёны въ калюжи (лужѣ) топлятъ“, ib. 41 и пр. Отъ неизказаното се разбира, че клетвата се е сбѫднала, защото

„Кої ќе грѐшит на стȁра си мȁіка,
Кої ќе грѐшит на мѝлата сѐстра,
Кої ќе грѐшит нѐгоıе мѝлıе рȍде
Нѝкоі път грѐф нѐмат прош'ȁаң'е“.
(Милад. № 55).

Погрѣшно би било отъ горѣнаведенитѣ и подобни на тѣхъ пословици да се заключи, че само родителски клетви се сбѫдватъ, защото както видѣхме отначало, тука на първо мѣсто стои вѣрата въ силата на рѣчьта, а още повече на клетвата, па макаръ и да излиза отъ лица, които нѣматъ родствени връзки. Трѣбва да се забѣлѣжи, че въ всички пѣсни, гдѣто лицата, които кълнатъ, сѫ въ такива връзки. Слѣдъ като се изкаже клетвата пѣсеньта продължава, за да се види, че клетвата се е сбѫднала, или пъкъ завръшва съ такъвъ изразъ, който показва това, докато въ други случаи минава и безъ туй, защото народътъ вѣрва безпрѣкословно, че всичко, за което се пѣе въ пѣснитѣ, е било, е станало, защото инакъ какъ може да се приказва за нѣща, които не сѫ станали?! „По силата на такъвъ ходъ на мисъльта чешкиятъ и полски глаголъ praviti, prawić — говоря, разказвамъ, вл. р. рѣчь означава самъ по себе правда:

Тото ты, дѣвушка, неправду баишь,
Неправду баишь, не рѣчь говоришь;

наопаки:

Правду баишь, рѣчь говоришь.
(Шейнъ, Р. н. п. 168. Потебня, Изъ зап. по теор. слов., 413; 416).

Сѫщиятъ смисълъ се съдържа и въ изрази, като:

Од ıунаци нѐсмо остȁнало
Да се пѐıт да се прѝказваıт
То, брȁте, нодамна бѝло,
Дур нѐ било, не би се слȁвило“.
(Милад.).

---

[1]) Ивановъ, П., „Сила родительскаго проклятія“, сп. „Этногр. Обозр.“, г. I (1889)₂, стр. 42.

или

„И то било, кад се помињало".
(Чуб. Чојк. 117).

„Што бивало, вазда се пјевало".
(Ib. 114, 211).

Отъ туй пъкъ не слѣдва, че всѣка клетва се изпълня: само заслужена и прѣдизвикана отъ силно огорчение клетва се изпълня; инакъ тя не се изпълня или се повръща, ако туй пожелае проклетиятъ,[1]) както се вижда отъ изкази: „в устàта ти жѐшк'и, ф пàзвата ти тѐшк'и!"; „сѐ тàıа да ти ıе в устàта (която кълнешъ), а за тѐбе си ф сàбота да сѐтиш!" (т. е. на задушница — съ умрѣлитѣ), отъ с. Негрево, $^1/_4$ ч. до Пехчево (Мелнишко, въ Македония); „от ўста ти, ф пазўва ти!", отъ с. Лазорòполе (Дебърско — Македония, слушана отъ Томòвица Карàжоска); „из уста ти у њедра, а из њедара око ребара"), Карац., Срп. пр. 100. Понеже се прѣдполага, че казаното ще подѣйствува, та затуй нека се озове на главата на онзи, който е изказалъ туй.

Съ такива и подобни тѣмъ пословици народътъ иска да покаже, каква сила и значение въ негови очи иматъ родителскитѣ клетви, защото масата се отличава съ чувствата на дълбока привързаность и уважение къмъ своитѣ родители: „све мòжиш да кўпиш, сàмо тàтко и мàıка нѐможиш"; „усе купышъ, — батька та матери не купышъ";[2]) и пр.

Защо въ народната поезия най-много срѣщаме клетви между лица, които се родѣятъ? Това се дължи на неразвитостьта, на затвореностьта на живота, когато сѫ били създавани тѣзи пѣсни. Животътъ споредъ нашата народна поезия не притежава оная широта и общественость, както днешниятъ. Сцена на дѣйствието е сѣмейството съ неговитѣ радости, скърби, грижи, съ неговитѣ лелѣения и стремежи. Такъвъ е билъ животътъ въ врѣмето, когато сѫ съставяни тѣзи пѣсни; всѣко сѣмейство е живѣело речи само за себе си, затворено въ своята черупка, безъ да се интересува за нѣщо друго, що излиза вънъ отъ рамкитѣ на сѣмейството, или ако се заинтересува, да реагира. Ето защо рѣдко или почти никакъ не се явява народътъ-масата като дѣецъ въ извѣстни движения;

---

[1]) Вж. Милад. № 199.
[2]) Ивановъ П. „Сила родит. прокл.". Этногр. Обозр. I_3, стр. 41.

само въ историчнитѣ пѣсни сцената на дѣйствието понѣкога се разширява и се прѣнася вънъ отъ сѣмейния кржгъ, за да се прѣнесе пакъ въ него: разправя се събитието, а въ сжщото врѣме се приказва и за туй, що става въ дома на героитѣ на бойното поле; тѣзи два момента се прѣплитатъ или пъкъ се развиватъ отдѣлно — успоредно. Най-добрѣ това се вижда въ пѣсни за Косовския бой, а по-слабо въ пѣснитѣ за Крали-Марковитѣ подвизи и пр.

Щомъ като животътъ е билъ такъвъ, естествено е, че спорове, крамоли, стълкновения, що сж възниквали въ сѣмейството, сж могли да бждатъ най-силни импулси да се съставятъ нови пѣсни съ клетви, да се повтарятъ старинскитѣ сказания за значението на родителската клетва, или пъкъ старитѣ пѣсни да се прѣкройватъ наново и да се нагласятъ къмъ новия случай за проклиняне, къмъ духа на старинскитѣ сказания и на сложилото се убѣждение за родителската клетва.

Така подъ влияние на живота и на сложилото се убѣждение за клетвата, се създаватъ пѣсни съ клетвени изрази. Отъ една заслужена родителска, па и всѣкаква клетва, нищо не може да спаси проклетия,[1]) както ще видимъ по-нататъкъ, защото родителитѣ търпятъ много и, само когато чашата на търпѣнето прѣлѣе, се рѣшаватъ да проклинятъ дѣцата си отъ сърце, както се казва.

Що е и за какво служи днесъ клетвата? Тя е зловѣщъ възгласъ на отчаяние, безпомощность, слабость, беззащита, на злоба. Тя служи при туй като единъ видъ оржжие въ ржцѣтѣ на беззащитни, слаби, потискани, онеправдани, които като не могатъ на силата да противопоставятъ сила, а вѣрватъ въ силата на рѣчьта, послужватъ си съ нея, когато останатъ на произвола на силнитѣ, или пъкъ проклинятъ, за да имъ поолекне само.

Не намѣрихъ да е писалъ нѣкой специално за клетвитѣ; само, по въпроса за вѣрата въ силата на рѣчьта сж се докосвали почти всички, които говорятъ за първитѣ стадии

---

[1]) Гриммъ (Myth. 1177) навежда ирландското повѣрие, какво изречената клетва трѣбва да падне върху нѣкого. Тя се носи 7 години въ въздуха и всѣки мигъ може да се спусне върху тогова, върху когото е била насочена; ако нея налага ангелътъ-пазитель, клетвата приема видъ на нещастие, болесть или изкушение и се хвърля върху му (така че клетвата замѣстя двойника), вж. Петебня, „Изъ зап. по теор. слов.“, стр. 452.

на езика, за първобитното мислене, за заклинанията и пр.[1]) Антонъ П. Стоиловъ е обнародвалъ малката статия „Родителската клетва споредъ нашата народна поезия“ въ сп. „Бълг. Прѣгл.“, III_8, стр. 50—59, въ която разглежда само нѣкои родителски клетви. Той просто дава въ проза съдържанието на нѣкои пѣсни съ клетви, навежда съ окнижовени стихове клетвата, и толкова.

I.

Въ голѣмъ дѣлъ наши народни пѣсни клетвата се прѣдизвиква отъ голѣмитѣ прѣстѫпления (тѣхъ народътъ нарича грѣхове), които е извършилъ клетиятъ.

Въ тѣзи пѣсни прѣстѫпникътъ се прѣдставя че боледува отъ дълго врѣме, обикновено 3 или 9 години (нечифтово число) (1); слѣдъ толкова боледуване моли майка си да направи нѣщо да го изцѣри, слѣдъ което иска да се изповѣда (2); изповѣдва го най-често майка му, на която разправя прѣстѫпленията, които е извършилъ (3) и майката, ужасена отъ тѣхъ, го проклиня (4). Клетвата не е нищо друго освѣнъ пожелание да се продължи болестьта му още толкова, колкото е траяла — повтаря се пристѫпътъ на пѣсеньта. Клетвата се изпълня, защото е заслужена и се явява като отплата за извършенитѣ прѣстѫпления; по-рѣдко се казва въ тѣзи пѣсни, че слѣдъ като болниятъ се изповѣдалъ му поотлекнало или пъкъ умрѣлъ.

Съ такъво завръшване на подобни пѣсни се прокарва възгледа, какво всѣки ще получи рано или късно отплата, която отговаря на онуй, що е извършилъ. Затуй, споредъ народнитѣ понятия съ дългата болесть прѣстѫпникътъ изкупва прѣстѫпленията си. Къмъ нея се прибавя и клетва, която се изпълня.

Въ едни пѣсни отъ този дѣлъ майката сама не се сѣща да пита сина си, какво е направилъ, та боледува тъй дълго,

[1]) Аѳанасьевъ, А. „Поэтическія воззрѣнія славянъ на природу“ — Докосва се до тоя въпросъ въ I т., стр. 410—13, 423—7; Потебня, А. А., „Обясненія малорусских и сродных народных пѣсень“, т. II стр. 61 и сл. (и въ двата тома сѫ разпръснати бѣлѣжки по тоя въпросъ); „Малорусская пѣсня по списку XVI-го вѣка“ „Филол. зап.“ 1877 г. „Изъ записокъ по теоріи словесности“, 1905 г. вж. стр. 429, 466; ib. „Миѳъ и слово“, „Заговоры“ и пр. Такива бѣлѣжки сѫ пръснати и низъ другитѣ му прѣдимно етнографски съчинения. Сѫщо и въ съчиненията на Буслаева, Порфириева, Миллера, Сумцова и въ цитуванитѣ по-прѣди съчинения на Крушевски, Зелински, Веселовски и пр.

а другъ, обикновено калугеръ, когато тя отива да дири цѣръ, я подучва да стори това.

Всичко до тука казано може да се види най-нагледно въ пѣсеньта: Кара-Богданова изповѣдь (Шапк., кн. I № 21).

Богданъ боледува три години, слѣдъ което моли майка си да му дири цѣръ, за да умре или оздравѣе. Майка му отива да бере билки и я срѣща калугеръ, комуто разправя Богдановата молба. Калугерътъ я накарва да пита Богдана да ѝ каже, какво е направилъ прѣзъ живота си. Тя сторва туй и Богданъ ѝ разправя слѣдното: като хайдутувалъ (не се казва, кое го е накарало да направи туй) турци избили другаритѣ му. За да отмъсти, на Великдень запаля черква, гдѣто изгарятъ всички. На връщане въ гората запаля кошара съ овци.

Като се връща въ гората съ дружината си, срѣща майка съ дѣте. Богданъ ги свързва срѣдъ гората и ги оставя. Слѣдъ година минава прѣзъ сѫщото мѣсто и вижда, че гдѣто свързалъ майката, тамъ израсла бѣла лоза, а гдѣто свързалъ дѣтето, — зеленъ кипарисъ, които се съединили връхъ съ връхъ и коренъ съ коренъ.

Майката слѣдъ като казва на Богдана, че той убилъ сестра си и внучето си, проклева го така:

„Три гудѝни, сѝно, бо̀лин лѐжиш,
Оште три, сѝно, да си лѐжиш,
На пустѐли ко̀къле да ту̀риш,
Мàіка сѝно в ришѐто да г'и збѐре
На бунѝште, сѝно, да г'и фърле,
Пцѐта, сѝно, да г'и гло̀дът
Ча̀фк'и, сѝно, да г'и дѝгът,
Куко̀шк'ите, сѝно, да г'и рѝіът!“

(Поправено по Д. Мирчевъ: „Бѣлѣжки по кукушко-воденския говоръ“, Мсб. XVIII, стр. 426—170.)

Клетвата го стигнала.

Въ всички подобни пѣсни не се изброяватъ по толкова прѣстѫпления, а само нѣкое отъ тѣхъ; но най-често туй бива сестроубийството.

Въ други пѣсни пъкъ майката сама се сѣща да пита сина си за неговитѣ дѣяния; при туй въ тѣзи пѣсни се казва, кое е накарало болниятъ да хайдутува. Такава е пѣсеньта Стоянъ хайдутинъ (Шапк., кн. I № 34). Поради голѣма суша, влага и гладна година добитъкътъ измира. Другари

поканватъ Стояна да имъ стане войвода, за да грабятъ и да си наваксатъ загубитѣ. Заклеватъ се, кого срещнатъ пръвъ да го убиятъ. На Великденъ, минавайки прѣзъ гората, срѣщатъ сватба. Кумътъ се изстжпва напрѣдъ, черпи всички хайдути, а за Стояна не останало вино да го почерпи. Слѣдъ като сватбата заминала, другаритѣ за присмѣхъ питатъ Стояна, дали било хубаво виното. Той се разсърдва отъ туй, застига сватбата, избива всички сватбари, а младоженцитѣ свръзва за едно дърво. Слѣдъ 9 години минува прѣзъ сжщото мѣсто и вижда, че на момковото гробище израсла дюля, която била наплодила жълти дюли, а на моминото — винена лоза — червено грозде. При все че го прѣдупрѣждавали другаритѣ, той посегналъ да откжсне отъ плода на тѣзи дръвчета, но ржката му изсъхва. Убилъ сестра си, зетя си и майка му го проклева:

„Стуюене, олу̀м, Стуюене!
Дѐвик̓ гудѝни към лижѝш,
И іѐшти дѐвик̓ дъ лижѝш,
Със сълбъ в гърнѐ да фл̓авъш,
Със сла̀мк̓и дъ съ путпѝръш,
Прис игла̀ дъ съ припѐхвъш!“
(отъ Котелъ).

Споредъ други пѣсни отъ този дѣлъ, чието съдържание е еднакво съ туй на прѣжнитѣ двѣ, хайдутинътъ се показалъ още по-жестокъ и безчовѣченъ къмъ попадналитѣ му жертви. Той не само че направя съ тѣхъ горното, но накарва родителитѣ да опекатъ рожбата си, да пѣятъ, кога я пекатъ, и свръхъ туй да я изедатъ (вижъ Шапк., кн. I № 73).

Има други пѣсни, чието съдържание се отличава отъ туй на приведенитѣ до тука пѣсни; съ тѣхъ ги доближава само туй, че мотивътъ за проклинане е прѣстжпление, което се отличава отъ прѣстжпленията въ разгледанитѣ до тука пѣсни. Въ тѣзи пѣсни се прикрѣпя и другъ мотивъ за плѣнене на християни, който се срѣща и самостойно разработенъ.

Стоянъ се връща отъ плѣнъ изъ татарска земя. Като наближава селото, вижда го пусто. Врѣдъ село имало нови гробища, гдѣто се живи ровѣли хората, като видѣли татари. Той и другаритѣ му си раздѣлятъ гробоветѣ. Нему се падатъ т р и гроба, въ първия отъ които намира младъ юнакъ — „три го̀дин мла̀до го̀дено, а трѝ дни мла̀до жѐнено“, който му се молѣлъ да го не убива; въ втория — невѣста, въ третия —

„лепа девоiќа“ — „три години млада годена, годена, а неженена“. И тѣ го молѣли да не ги убива, но въпрѣки туй, той безжалостно съсѣкълъ жертвитѣ си — братъ, снаха и сестра, поради което майка му го проклиня:

„Лежал си девет години,
И още девет да лежиш,
Душа да ти неизлезе,
Кос по кос да са разнесеш,
Костите да ти събера,
Въ гробища да ги занеса!“
(Милад. № 93).

Интересенъ е завършъкътъ на тази пѣсень, защото почти всички пѣсни отъ този дѣлъ завръшватъ съ изрази, които показватъ, че клетвата се е сбѫдвала, както се вижда отъ слѣдното:

„Де седа госпот, та слуша
Та лежа още девет годин
Та му душа неизлезе.
Костите му са снизаха,
Та ги маiка му събрала,
Та ги в гробища занесе.“

Въ всички до тука разгледани пѣсни прѣстѫпницитѣ сѫ мѫже. Но въ народнитѣ пѣсни се приказва и за прѣстѫпления, каквито могатъ да извършатъ жени, заради които (прѣстѫпления) и тѣ си навличатъ клетва. И тѣзи пѣсни не отстѫпятъ отъ схемата, която е дадена на стр. 324 за цѣлия дѣлъ. Така, Гюргена, като се изповѣдва на майка си, казва ѝ, че е родила 9 дѣца, които всички, безъ да ги кръсти, хвърлила въ Дунава, поради което майка ѝ я проклева:

Штерко Ѓурѓено, Ѓурѓено!
Девет години си лежиш,
И оште девет да лежиш;
Кос по кос да се разнижеш,
Земја тело да т' не прима
(Шапк., кн. I, № 58).

Вариянти: Милад. №№ 94, 224, 234; Шапк., кн. I, №№ 22, 25 (съ искуственъ завършъкъ: като изповѣдва прѣстѫпленията си, слѣдъ всѣко майката казва: „ако, кало, ако ќерко; Госпот ќе те простит!“), 41, 42, 60, 72, 75; кн. VI, №№ 648, 1272; Мсб., I, стр. 52 № 2; II, 143

№ 1; VIII, 128 № 1; IX, 73 № 6; XV, 50 № 4; XVI—XVII, 60 № 12, 137 № 1; Качан. № 52; Dozon № 56; Верк., нар. п., №№ 15, 136, 143, 286; Богор. № № 32, 47 (съединение отъ № 94 и № 56 (само края ѝ) у Милад.); Чолак. № 68 (примѣсенъ и слѣдващиятъ мотивъ); Ястр. стр. 205-6; стр. 249-251; ib., стр. 285-287; Карав., съч. т. I, № 33; Ил. № № 80, 263; Драган. № № 39, 40, 41, 55, 12 1, 140 165; Икон. № 249; Карац., П., II № 64 = № 94 у Милад.; „С.Псп." кн. кн. XXXI стр. 460 № 3; XXXII—XXXIII, стр. 364 № 1; XLI-II, стр. 228; XLIV, стр. 288-91; „Блъг. книж"., год. I (1858), ч. I, кн. 8, стр. 253; сп. „Слав. Г.", год. I (1894 г. — 1895), кн. 5-6, стр. 29 № 11; сп. „Родоп. Напр.", год. I (1903), кн. IX-X, стр. 376 № 2; сп. „Живая Старина", год. XIV (1905), вып. I-II, стр. 184 № 8; Чубро Чојковић, „Пѣванія Церногорска", 1837, стр. 64-5.

Както се вижда отъ пѣснитѣ, които наведохъ, съдържанието имъ е смѣсь отъ дѣйствително станали случки — отъ истина и отъ поетично наслѣдие отъ старината — прѣвръщанията. Въ повече отъ тѣзи пѣсни прѣстѫпникътъ убива безъ да знае сестра си, зета си и пр. Заради туй незнание никакъ не се смекчава отношението къмъ прѣстѫпника, а напротивъ кълнещата, обхваната отъ силната скръбь, проклиня люто. Съ туй народътъ показва своето отвръщение къмъ убийцъ на невинни и беззащитни, които съ нищо не сѫ заслужили така да се отнесатъ къмъ тѣхъ.

Въ нѣкои случаи хайдутинътъ убива веднага жертвитѣ си, а въ други оставя ги да се мѫчатъ, да тлѣятъ, да умиратъ постепенно (на което отговаря сѫщото тлѣене на прѣстѫпника, поради дългата му болесть), като ги връзва срѣдъ гората, оставя ги, съ една дума, да умиратъ тамъ, гдѣто всичко наоколо имъ живѣе. Такъво съпоставяне постепенното умиране съ живота много допринася къмъ вѫтрѣшната художествена хубость на тѣзи пѣсни, защото съ това се образува антитеза, чрѣзъ която ясно се прѣдставятъ хайдушката жестокость и силата на възмущението, което се подига срѣщу прѣстѫпника.

Народътъ симпатизира на такива нещастници, жертви на най-близъкъ тѣмъ човѣкъ, заради което навсѫдѣ ги увѣ-

ковѣчава, като ни казва навсждѣ, че надъ гробището на убититѣ сж израсли разни благородни растения, съединили се съ връхове и корени — символъ на любовь. Тоя мотивъ е много разпространенъ и е разработенъ отдѣлно.

Въ туй обстоятелство е прокарано сжщо и вѣрването, какво животътъ не се свършва съ смъртьта, а се прѣобразява и дава елементи, материялъ да се развие другъ животъ, който пъкъ отъ своя страна ще даде материялъ на другъ животъ и т. н. Туй вѣрване въ метаморфозата е общоиндоевропейско и е останка отъ старината, както се вижда и отъ „Метаморфозитѣ“ на Овидия, гдѣто сж събрани много вѣрвания и случаи за прѣвръщане. Тѣзи вѣрвания сж почивали върху възгледа, че външниятъ свѣтъ е одушевенъ, живъ, както и самиятъ човѣкъ. Тоя възгледъ се е подкрѣпялъ и отъ такива природни явления като прѣвръщането на сѣмето въ растение, въ дърво; на мрътвото птиче яйце въ живо сжщество; на насѣкомното яйце въ гжсеница, какавида въ пеперуда и пр. Самиятъ човѣкъ се сравнява съ растение и гледа на себе като на него: растенето на дѣтето се сравнява съ туй на дръвцето; крайницитѣ се сравняватъ съ клоноветѣ на дървото и пр. Пъкъ и самиятъ езикъ засвидѣтелствува подобенъ възгледъ. Названието с ѣ м е е общо и за зърното, костилката и пр., отъ които ще израсте цвѣте, дърво, и за плодотворещето у животнитѣ и човѣка начало.

За да мотивира и обясни по-добрѣ болестьта на прѣстжпника, народниятъ пѣвецъ го кара да яде отъ плода на жертвитѣ си; тоя погьлнатъ отъ убиеца плодъ най-често му причинява дълга, мжчителна болесть, съ която си навлича проклеване. Въ други случаи дори не става и туй: щомъ посѣгва, ржката му изсъхва, или се разболѣва и т. н. — отзвукъ отъ вѣрването, какво и слѣдъ прѣвръщането си сжществото притежава всички или най-важнитѣ си свойства.

II.

Въ другъ единъ дѣлъ народни пѣсни мотивъ за клетва е к л е в е т а. Въ такъвъ случай проклиня жертвата на клеветата, потърпелиятъ, а не както въ по-прѣжния — огорчената майка — трето лице, което стои вънъ отъ дѣйствието на прѣ-

стжплението. Въ единъ подотдѣлъ клеветницата и наклеветената сж роднини (зълва и снаха). Братътъ поради тази клевета убива наклеветената, която прѣди смъртьта си проклева своята клеветница. Прѣдсмрътната клетва я стига.

Такива жертви въ народни очи сж свети[1]) и като на такива паметьта се увѣковѣчава, като се построява надъ гробището имъ черква, въ която се изцѣряватъ болни отъ разни неджзи. Тукъ имаме повече прѣвръщания: всѣка часть отъ тѣлото на убитата се прѣвръща въ нѣщо.

Клеветникътъ се разболѣва и като чува за цѣлебностьта на черквата, иска да го заведатъ тамъ, но черквата се затваря за него.

Най-добрѣ се вижда всичко това отъ пѣсеньта: два братя и сестра. Двама братя обичатъ едничката си сестра. Оженватъ се и довеждатъ двѣ зълви, които се чудятъ какво да направятъ, за да не обичатъ братятa сестра си. Най-послѣ намиратъ сгоденъ случай, открадватъ ножчето на снаха си, и убиватъ едничкото дѣте на едната зълва. Туй прѣстжпление, когато се връщатъ братята, тѣ го приписватъ на снаха си. Когато братята намиратъ въ джоба ѝ нейното ножче кърваво, увѣряватъ се, че тя е наистина сторила туй. По нейна молба, отвеждатъ я „во гѝра зѐлена; си нàідое трѐва-детѐлина, си нàідое чѐшма исỳшена, си нàідое дрѐо исỳшено“. Казва имъ, че, ако е убила дѣтето, всичко туй ще стане така, а, ако не, ще стане противното, което и станало. Но туй не убѣдило братята, поради което тя проклиня така:

„А ѐг'иди мѝли мòі брàк'а!
Сѐ шчо бòлно к'е ми се пòболит,
Сѐ да дòідит òвде да òздраіт;
А вàшите мѝли две нѐести,
Да би мѝ се бòлни побòлиле,
Да ми лѐжет за девет гòдини,
Да йск'инет по девет пòстели
Нѝгде йл'ач, брàк'а, да не нàідеет;
Тук да дòідеет на моіа лѝпсана,

[1]) Този мотивъ много се спосрѣща въ края си съ малорус. пѣсни, гдѣто мжченикътъ е самъ Христосъ:

Ой давно, давно та из предвіку
Та из предвіку, з переодіянья
Тогди жидове Христа мучили.

Потебня, „Объясненія“, т. II, 766.

Да би йм се църква затвòрила,
Зà ним(и) вòда да би пресèкнала,
Нàзат сò ним(и) да си се врàтите,
И пò-болни да и однèсите,
Во дрỳмоі да и остàіте:
Й ним(и) òчи чàфк'и да кòпеет,
Вòлци мèсо да им го іàдеет,
Нѝгде кòск'и да им се нè наіет;
Лудò дете сò мене дà бидит!
. . . .
Къде кърфта ıе се истỳрила,
Тỳка ми се църква отвòрила;
Къде глаа нèізе іе пàднала,
Áлтар ми се тỳка сугрàдило;
Къде сълзи тàıа обрòнила,
Тàму вòда ми се отвòрила,
С' отвòрила вòда лекòіта,
Мъшкò дете àнг'ел ми се стòри".[1])
Милад. № 56.

Всичко, каквото пожелава сестрата, се извръшва. Опростява братята си, които се покалугеряватъ и оставатъ да служатъ въ черквата.

За тази пѣсень ето що казва Потебня: „И тука въ основата може да лежи дохристиянския мотивъ като „прѣвръщане на удавената", (Обясн. т. I, 206, т. II, 772). „Смѣтамъ за вѣроятно, че въ основата на образа тънеща дѣвица, изъ която израсва липа или яворъ, лежи слънчевъ митъ" („Объясненія", т. I, стр. 218).

Споредъ голѣма часть отъ вариянтитѣ на тѣзи пѣсни, прѣди да убиятъ дѣтето убиватъ коня, кравитѣ, пущатъ бъчви съ вино и ракия и пр. и за всичко туй съобщаватъ на мжжетѣ

[1]) Сравни съ туй продължението на млр. пѣсень, часть отъ която наведохъ на прѣдходната стр. 25:

Всяке деревце били у тілце,
Всяке деревце велізло в тілце,
Червива ива та согрішила
На (у?) Йсуса Христа (вар. 3 пальця мізинця) кровцю пустила:
Де кровця кане, церковця стане;
Де плечи впали, там свічи стали,
Де руки впали, образи стали,
Де зуби впали, дзвононьки стали.
Сами ся престали позастилати
Сами ся свічи . . .

Потебня, „Объясненія малор. и срод. нар. п." т. II, стр. 766, гл. LXXXIV. — Вижъ сжщо и у Веселовскій, „Разысканія", VI—X, 243—245.

си, като го приписватъ на снахата, но тѣ не имъ вѣрватъ или намиратъ, съ какво да оправдаятъ тѣзи постѫпки. Едва слѣдъ туй убиватъ дѣтето.

Въ други пъкъ по-младата съобщава туй рѣшение на по-старата, която я смъмря, но въпрѣки туй по-младата извръшва горното.

Споредъ № 558 у Шапк. братътъ (интелектуалниятъ убиецъ) е проклетъ както горѣ. Когато го заравятъ, земята се запалва, противъ което не помагатъ ни умилостивителнитѣ молитви на 9 попа и дяка.

Съ по-друга ситуация е вариянтътъ у Чолак. № 16 (стр. 273).

Вариянти: Шапк. №№ 568, 606, 607; Мсб. кн. II, стр. 58 № 2; XIII, 41, № 4; XXI, 33, № 7 (отъ с. Радово, Трънско); ib. 6, № 7 (отъ Болградско); Качан. №№ 87, 88, 89; Верк., нар. п., № 287; Богор. № 13[1]); Стоил., I, № 1; Икон. № 11; Спсп., кн. XVI, стр. 161; Карав., съч. т. I, № 61; Карац., срп. нар. п., II № 5; Ястр., стр. 56—57; Doz. № 44 (доближава се).

Въ всички тия пѣсни не се казва, кое подбужда зълвитѣ да клеветятъ; но отъ други пѣсни се вижда, че зълвата завижда на хубавата си снаха. Ала послѣднитѣ пѣсни по никой начинъ не могатъ се подвѐ подъ тоя мотивъ, защото въ тѣхъ дѣйствието не свръшва тъй печално, а просто се изтъква, какъ вече оженената нѣма онуй обаяние и привлѣкателность, каквато има неоженената дѣвица. Въ тѣхъ побѣждава неоженената снаха.

Зли хора завиждатъ на всѣки честитъ сговоренъ животъ; особно младата снаха е изложена на такива клевети. Така свекървата пита снаха си Стояна, кой я наклеветилъ на 9 девера, 8 етърви, 4 зълви, на което отговаря:

„Мȁмо, милѣ мȁмо,
Кȍіту мъ нъклуни,
Клон дъ ни исклуни
Ду чѐрнътъ зимиȁ;

Клон ъкӯ исклуни,
Върши дъ ни извърши
Ду сѝн'уту нибѐ;
Ку върши извърши,

Цв'ат дъ ни цъфни;
Ъкӯ си цв'ат цъфни,
Зȁвърз дъ ни върди;
Ъкӯ зȁвърз върди,

[1]) Съ внезапенъ завършъкъ: „па щемъ ние дѣте да сдобиемъ, сестра Янка нѣма веке (да) найдемъ“.

Дъ гу ни удърди;
Ѣку гу удърди,
Дъ ни сѣ пък идѐ!“.

(Илиевъ, № 179).

Вариянтъ: Мсб. IX, 29 № 12.

Тукъ ясно се вижда съпоставянето на човѣка съ растението, за което говорихъ на стр. 329.

Смисълътъ и възникването на тази клетва, покрай горния възгледъ, се дължи на съзвучието „нъклуни-исклуни“, отъ което вече вториятъ глаголъ необходимо налага на съзнанието да послѣдватъ такива пожелания, които да отговарятъ на туй „исклуни“.[1])

Много отъ онуй, що казахъ за пѣснитѣ отъ прѣжния дѣлъ, важи и за пѣснитѣ отъ мотива „Зълви и снаха“, особно отношението на народа къмъ двѣтѣ страни.

Отъ клетвата, която изказва наклеветената снаха по адресъ на злитѣ хора, се вижда, какъ човѣкътъ се съпоставя съ дървото. Отъ туй съпоставяне съ дърво (растение) мисъльта, като върви по-нататъкъ, почва да допуща и прѣвръщане на човѣка въ растение и наопаки. Бѣлѣжито е туй, че въ нашитѣ пѣсни само умрѣли се прѣвръщатъ въ растения, докато живитѣ — направо въ животно или минералъ (вж. по-нататъшни пѣсни)

III.

Мотивъ за клетва бива и омраза. Въ единъ дѣлъ отъ тѣзи пѣсни се проклинятъ и двѣтѣ страни, като се мжчатъ да изкажатъ една отъ друга по-чудовищни, по-ужасни клетви, които ги стигатъ — наказание за безпричинната омраза и затуй, че сж развалили живота на два брата. Съдържанието на тѣзи пѣсни е реално и рисува негърпимостьта на етърви въ единъ домъ. Образецъ на тоя дѣлъ е пѣсеньта: два брата и двѣ кучки етърви (Шапк., кн. 5—6, № 589). Двама братя живѣятъ добрѣ, обичатъ се много и отъ обичь оженватъ се въ единъ день. Споредъ прѣдчувствието си взиматъ жени, които ги раздѣлятъ. Седейки на двора тѣ се проклинятъ:

---

[1]) На такова съзвучие се дължи възникването и сформуването на клетви като: „Грѣличице грѣло те вана̀ло...“ Мсб. XXI (III), 16, № 32; или пъкъ: „Калѝно, кал те удрѝло, Малѝно, дни ти малѐли, Дендено, ден те нема̀ло“. Пь. 42, № 13.

„Големи̂це по̂ стара етърво!
Да си ро̂диш де̂вет ми̂ла си̂на;
Та да до̂іде таа църна чу̂ма,
Да уда̂ри де̂вет ми̂ла си̂на,
Од деветте̂ еди̂н да оста́не;
Па и не̂го воіни̂к да изпра̂тиш —
Кога̂ до̂іде, мари од оздо̂ле,
Да донесе̂ седъмдесе̂ ра̂ни.
Седъмдесе̂ ра̂ни та и се̂дъм;
Та да до̂идеш на моюта вра̂та,
Да ти даде̂м од мое̂то пла̂тно,
Да везу̂еш седъмдесе̂ ра̂ни,
Седъмдесе̂ ра̂ни та и се̂дъм!“

А по-старата отвръща:

„Таком Бо̂га по̂ млада етърво!
Ти да и̂маш де̂вет ми̂ли штѐрки;
Па да до̂іде си̂тна сипани̂ца,
Сите де̂вет, мари, да уда̂ри;
Од деветте̂ една̂ да оста̂не,
И на не̂ю седъмдесе̂ ра̂ни,
Седъмдесе̂ ра̂ни та и се̂дъм;
Та да до̂идеш на моюта вра̂та
Да ти даде̂м од мое̂то пла̂тно,
Што сме пре̂ли, кога̂ сме се кле̂ли,
Што сме тка̂ли, кога̂ се кара̂хме,
Што бели̂хме, кога се дели̂хме!“

Клетвитѣ ги стигатъ.

Този дѣлъ пѣсни въ основата си се доближаватъ до по-прѣжния, въ който сѫщо така основа е завистьта и омразата, за да се яви клеветата, слѣдствието на която прѣдизвиква да проклиня наклеветената. Въ този пъкъ дѣлъ, като нѣма другъ обектъ, върху когото да излѣятъ умразата си, а сами сѫ обекти на тая омраза, изказватъ я въ видъ на люти клетви върху си.

Варианти: Шапк., кн. I, № 140; Верк., нар. п., № 204; Стоил., I, № 10; сп. „Живая Старина“ отъ 1905 (XIV) вып. I—II, стр. 182 № 4.

Споредъ другъ дѣлъ пѣсни, онѣзи, които се проклинятъ, сѫ майка и синъ, и въпрѣки горнитѣ пословици за родителската клетва ясно се вижда, че ако и тя не е достатъчно основателна, се сбѫдва; но ако на нея противопостави и синътъ своя, тогава и тя се сбѫдва, отъ което се вижда, че клетвата се изпълня независно отъ връзкитѣ, положението и отношенията

между лицата Отъ подобни пѣсни се вижда, какво народътъ ограничава и абсолютната стойность на родителската клетва, отъ която сжщо се изисква да е строго мотивирана, а не да е изразъ на немотивирано избухване. Туй се вижда отъ пѣсеньта: Иванъ и майка му (Милад. № 199). Майка му се разсърдила и люто го проклела:

„А Ѝоване, а си́нко рѝг'ени!
Зашчо ѝлку, си́нко, ми дѝдеваш,
Да би дѝл бог[1]) да се попѝлаіш,
Та да пѝідиш во гора зѐлена,
Да се стѝришъ, си́нко, сурѝ елен;
Зѝме да зѝмвиш студенѝ осоі,
Лѐте да лѐтвиш горешкѝ присоі,
И да ми шѐташ тѝкму три го́дини,
На четвѝрт(ата)[2]) ѝмот да ти дѝідит!“
Нѝзат сѝнот клѐтва ю врѝтило:
„Аі ти мѝіко, аі ти милѝ маіко!
Како вѐлиш клѐтва да ти бѝдит
. . . .
Ко к'е пѝіда во гора зѐлена,
Да би дѝшол Кѝрун кесѐџию.
Да б(и) зѝгубил си́на погѝлеми,
Да ти плѐнит стѝка богѝтию.
Да ти зѐмит[3]) девѐт тавли кѝн'и,
Да ти зѐіт[3]) три млади нѐ°ести,[4])
Невѐстите[4]) за цѫрни рѝбини,
И дѐчин'а лѝди тел'чѝрчин'а,
И ти сѝма гѝскарка дѝ бидиш,
Да ми пѝсиш гѝск'и по пѫтишча!“

Клетвитѣ ги стигатъ. Слѣдъ като минали 4 год., Иванъ на двубой надвива Коруна и си взима назадъ богатството.

Споредъ варията у Шапк. № 523 само майката проклиня така сина си. Той като еленъ бива убитъ отъ братята си, поради туй, че майка му го издала. Като го убиватъ, майката взима да пече главата му, а най-голѣмиятъ братъ, по еленовата прѣдсмъртна молба, дава на майка си черното му сърце и тя щомъ хапва умира.

Варианти: Шапк., 5—6, № 586; Мсб. XII, стр. 112 № 9; Верк., н. п., № 219; Ястр., № 67; Спсп. XXXIX стр. 458 № 2.

---

[1]) Въ говора се срѣща само „Го́спот“.
[2]) Въ оргинала е „четвѝрти“ — числит. ред. за м. р., а не за ж. р.
[3]) и [4]) срѣщатъ се и двата изговора.

Вижъ у Веселовскій. А. Н., „Разысканія" VI—X, стр. 64—65 ромънската коледка за Ив. Кръстителя, обърнатъ въ еленъ, поради майчина клетва, гдѣто сѫ указани и варианти изъ малорускитѣ народни пѣсни.

Както виждаме въ тоя случай, клетвата се крѣпи върху вѣрата въ възможностьта да се прѣобразява човѣкъ въ животно и наопаки пакъ да добие по-прѣжнитѣ си атрибути, докато въ прѣжнитѣ два дѣла пѣсни вѣрата въ прѣвръщането въ растение е силно засѣнена отъ естетичния символъ на любовьта.

IV.

Другъ мотивъ за клетва е безчеловѣчно или грубо отнасяне или постѫпяне къмъ кълнещия или къмъ обично нему сѫщество. Поводитѣ за такова отнасяне, които прѣдизвикватъ скръбь у кълнещия, сѫ различни. Така: Станко Дукъ служилъ 9 години и на десетата отива на ловъ. Като се връща, срѣща майка си, която отивала въ черква. Смъмря го, защото не отишълъ въ черква, а Станко се разядосва отъ туй, съсича колацитѣ на майка си, разсипва житото ѝ и найпослѣ я сгазва съ коня си. Тя го проклева:

„Проклет да си Станко іунак,
Иди, сину, на дворове,
Вързи коне за дереки,
И му клади росна тр'ава,
Ти се качи на диване,
Тамо, синко да полежиш,
Девет годин болно лежи,
На десета, Станка Дука,
Тебе снага да изгние!
Немоі душа да излезе,
Дури исфърлиш постелете!
Тоıа снага да прогние,
Росна тр'ава да изникне,
По тр'авата и челие,
По тр'авата змия, синко,
Пилци в глава да ти пилет,
Пак ти живо да си живеш!"

(Мсб. кн. X, стр. 15 № 9).

Клетвата го стига. Отвеждатъ го на св. Гора, за да умре. Щомъ го отнасятъ тамъ, земята се разтръсва, противъ което не помагатъ молитвитѣ на духовницитѣ. Изповѣдватъ Станка,

послѣ го хвърлятъ въ морето, слѣдъ което то се раздѣлило на двѣ (отзвукъ отъ легендата за бѣгането на евреитѣ отъ Египетъ подъ водителството на Мойсея) и не го приело поради тежка майчина клетва. Едва слѣдъ нови молитви Бѣло море го приело.

Варянти: Милад. № 55; Ястр., стр. 68—69.

Потебня въ своитѣ „Объясненія малорусских и сродных народых пѣсень", т. II, стр. 303, сравнява варянта ў Милад. съ малоруски подобни пѣсни. Изобщо въ туй съчинение Потебня прѣкрасно обяснява и анализува малорускитѣ пѣсни, въ които издиря и намира, доколко и какъ сж се спазили стари славянски митологични прѣдстави. Въ това съчинение той издиря сжщото и въ нѣкои български пѣсни.

И господаритѣ зарадъ такива постжпки биватъ проклиняни. Тѣ често пжти изкарватъ съ постжпкитѣ си изъ търпение своитѣ подчинени, които теглятъ отъ това и, когато чашата на възмущението прѣлѣе, изливатъ туй въ видъ на клетва.

Така Андрей и Ружица прислужватъ на краля (първиятъ) и на кралицата (втората), които пиятъ. Ружица прѣдлага на царевия служитель Андрѐаше да си размѣнятъ службата. Заради това кралицата я ударя между очитѣ, отъ който ударъ очитѣ ѝ изпадатъ. Ружица проклева кралицата тъй:

„Бок тѐ убил, будимк'е крàлице,
Сарàи ти пусти остàнале,
Дворòви ти пелин испòрасло!"

Кралицата ѝ обѣщава богатство, само да не проклиня. На това Ружица ѝ отвръща:

„Чуму̑ ми се? Пусти остàнале!
Три грàдови огон и ѝзгорил,
До три̑ кули аідути плѐниле,
И три̑ чешми да би престàнале,
Три мòмчин'а чума и у̑дрила,
Когà нема очи да ѝ гледа!"
(Ат. Ил. № 85).

Варянти: Милад. № 197; Ястр., стр. 376—377.

Въ тѣзи двѣ пѣсни проклиня потърпелиятъ. Но въ други пѣсни отъ този дѣлъ туй не може да стане, защото такава възможность нѣма, но онзи, който е косвено засегнатъ и огорченъ отъ постжпката, си отвръща съ клетва. Така, майка имала 10 дъщери, но синъ нѣмала, заради което осиновява сираче,

което оставила на най-малката си дъщеря да го залъгва. То се разплаква, поради което тя (Димянинка — която го гледа) го кълне:

„Нàни, тàни, пу̀сто сирачѐнце;
Нàни, тàни, да бѝ да нестàнеш!
Да си àрно, на дòм би си билò,
Да си жàлно, мàк'а би имàло!"

Дочува я майка ѝ, докривѣва ѝ та проклева Дамянинка така:

„Мѝла штѐрко, дул'бѐр Димянѝнко!
Билà жѝва, големà порàсла;
Билà жѝва, та се ожеѝила;
Та да ọ̀ідеш[1]) у богàта кàшта;
Там да нàідеш на сурѝа офци;
И да нàідеш на сурѝа кози;
Ал' от сърцѐ рожден'ѐ да нѐмаш!"

Но понеже такава клетва ѝ се вижда много тежка (тя знае, че ще се сбъдне), смекчава я, като додава слѣдното:

„Па да пòідеш на краі белò море;
Когà чу̀еш кàмик да проду̀ма,
Су̀о дърво филѝз да отпу̀щи,
Мрѐн'а рѝба с кафàл да засфѝри,
Бѐла върбà грòзг'е да си рòди,
Тогàі тѝзе рожден'ѐ да имаш!"

(Шапк. № 577).

Така и става. А извѣстно е, че на бездѣтството нашиятъ народъ гледа като на божие наказание и на бездѣтнитѣ гледа съ лошо око. Бездѣтката е „**пън опàлен**", „**дръво неродовѝто**" (Д. Мар., „Ж. Стар."), което трѣбва да се отсече, да се изгори. Понеже не ще остави наслѣдникъ, мъжъ ѝ я натирва. Отъ туй се сѣща, че се изпълня майчината клетва. Отива край „бѣло море" и т. н. Сравнително съ постъпката си, Димянинка е прѣнаказана. Слѣдъ като изтърпѣва такива мъки, усѣща се брѣменна, връща се и ражда мъжко дѣте.

Родителската клетва има такава сила и власть, щото може да прѣвръща неодушевени прѣдмети въ одушевени и наопаки, което характеризува народния мирогледъ. Туй може да се обясни съ обстоятелството, че човѣкъ, като вѣрва въ обек-

[1]) Въ сборника е „ọдиш".

тивното сжществуване на душата човѣшка, приписва такава не само на животнитѣ и растенията, но и на неодушевени прѣдмети. Напр. (Tylor, „Первобыт. культ.“ II, 56—7) у фиджийцитѣ душата на строшилия се ножъ или топоръ отлита при боговетѣ и пр. Само така може да се разбератъ прѣвръщанията на неодушевени прѣдмети въ одушевени и наопаки. Туй се вижда отъ варианта на тази пѣсень, дѣто Яна за сжщото е проклета така:

> . . . „Пà да си йдеш низ белò море,
> Тà да си зѐмеш прѐбели кàмик,
> Тà да го тỳриш на тфоѐ сърце,
> Тà да го нòсиш дѐвет мѐсеци,
> Пà да си рòдиш мàшко детѐнце;
> Ушѝ да ѝма, а да неслỳша,
> Устà да ѝма, а да неревѐ,
> Ръцѐ да ѝма, а да нешàва,
> Очѝ да ѝма, а да неглѐда!“

Клетвата се изпълня точно, което съзнава и Яна сама, като пѣе на дѣтето си.

А какви по-голѣми мжки за една майка, която знае неджзитѣ на дѣтето си, но не може да му помогне? Тя ще го гледа, ще скърби, ще се мжчи заедно съ него, защото неговитѣ мжки сж и нейни, къмъ които се прибавя и мжката отъ мисъльта, че тя би избѣгнала тѣзи мжки, само ако да се бѣ отнесла по-благо съ повѣреното ѝ сираче.

Споредъ други варианти майката е още по-жестока, като проклева дъщеря си, когато и да погледне камъка, той все да си е камъкъ.

И наистина такива майки, които проклинятъ така люто за такива нищожни поводи, сж лоши, жестоки, безмилостни. Туй характеризува суровостьта на нравитѣ въ сѣмейството, гдѣто се иска безпрѣкословно да се подчиняватъ дѣцата на родителитѣ. Тази цѣль се гонѣла съ клетви за нищожни поводи. И наистина съ туй се успѣвало: страхътъ отъ нѣкоя люта клетва билъ голѣмъ у простолюдието, което вѣрвало въ силата на рѣчьта; затуй се е гледало, да се не навлече родителскиятъ гнѣвъ, заради което всичко, що заповѣдвали родителитѣ, се изпълнявало безпрѣкословно. За да се закрѣпи тоя страхъ отъ клетва, пѣели се подобни пѣсни, разказвали се разкази, въ които се изтъквала силата на клетвата и които накрай били

завръшвани съ заключения за тежестьта и силата на родителската клетва както и за длъжностьта на дѣцата да слушатъ, да правятъ всичко, за да не си навлекатъ такава.

Варианти: Милад. №№ 67, 169, 170, 193, 260; Мсб., кн. III; Качан. № 22; Doz. № 57[1]) Богор. №№ 19, 20, 41; Безс. № 44; Верк., н. п., № 286; Ил. № 282; Икон. № 83; Драг. № 132; сп. „Kolo", knj. IV, стр. 45 № 2; Ястр., стр. 430—31.

Понеже дѣйностьта на майката се движи най-много въ кржга на сѣмейството, понеже тя се намира постоянно при челядьта си, ней ще сж се падали много случаи да се стълкновява съ дѣцата си, слѣд. ще ѝ сж падали повече случаи и да проклиня. Ето защо броятъ на майчинитѣ клетви е много по-голѣмъ отъ броя на бащинитѣ. При туй жената, като елементъ по-консервативенъ, е по-цѣнна пазачка на старото поетично богатство, тя е разполагала съ повече сказания за слѣдствията отъ клетва и съ тия сказания прѣкрасно си е служила за опрѣдѣлената по-горѣ цѣль.

„Бащата е гость в къщи" (Слав., Притчи, ч. I стр. 37), поради което нему по-рѣдко се случва да се стълкновява съ челяднитѣ членове и слѣдователно по-малко случаи му се падали да проклиня. Независимо отъ туй той се разправялъ съ физична сила, отъ която треперѣли всички и се подчинявали на исканията му. Но когато огорчението било силно и разправяне съ физична сила невъзможно, и той проклинялъ. Ала такива случаи сж по-рѣдки, поради което и бащини клетви сж по-рѣдки.

Стоянъ кара вързанъ баща си на сждъ. Причина — рано му будѣлъ булчето. Достигатъ въ полето при единъ

[1]) Дъщерята е проклета като Димяниинка; само че тукъ тя отива веднага при Дунава, гдѣто се удавя; завършъкътъ съвсѣмъ се отличава отъ онзи на Димяничка. Ето що говори Потебня за тая пѣсень у Dozon-а: „Въ приведения вариянтъ на българската пѣсень майчината клетва е много слабо свързана съ туй, че дѣвицата потъва и пр. Сравнението пъкъ съ пѣсни, които сж отчасть отъ този размѣръ (6 + 6), отчасть отъ близкия (5 + 5), отчасть отъ съвсѣмъ отличния (4 + 6) (напр. Милад., 259, 363; Безс., Болг. п. I № 44, гдѣто кой знае защо отъ Янка е направена лодкарка; Милад. 262), прави още по-вѣроятно, че майчината клетва, която трѣбва да се свърши само, когато засвири риба и пр. и т. н., е съвсѣмъ особенъ различно разработванъ мотивъ и само въ единъ вариянтъ по външенъ начинъ е пригуденъ къмъ мотива: изъ потъналата (удавница) — трѣва и пр. При все това майчината клетва може да бжде причина на туй, че дѣвицата, по израза на нар. п. „утопила головоньку у чуждю сторононьку". „Объяснения малор. и срод. нар. п.", т. I, гл. VII: Дѣвицатонетъ, стр. 212. Вариянтъ: Ястр., стр. 450 № 3.

кладенецъ. Понеже било недѣля, бащата помолилъ Стояна да му отвърже едната ржка, за да се омие и Богу помоли. Но Стоянъ вмѣсто туй, свръзва го още по-добрѣ. Бащата е ударенъ на най-болното мѣсто: иска да изпълни една религиозна длъжность, а синътъ не му дава и туй. Силно огорченъ отъ туй той го проклиня така:

„Сйнко Стуіѐне, Стуіѐне,
Дъ ъдѐ господ, Стуіѐне,
Къту съ върниш у думà,
Жинà си кàмък дъ свàриш,
Дицà си дримнѝ камъни;
У камък дъ съ удàриш
Тъ дъ съ, синко, нивйдиш!"

и додава:

„Баштинъ клѐтвъ паі-стйгъ!"

Осждатъ ги: когато се връщатъ, Стоянъ да езди, а баща му да го слѣдва пѣшà.

Клетвата стигнала Стояна, че отплаща на баща си, за грижитѣ, които е положилъ, за да го отгледа.

Интересно е показанието за присждата: отъ него може да се види, като какви наказания налага народното правосждие за разни простжпки. (Мсб., кн. IV, науч. отд., стр. 523, образ. № 6.)

Варианти: Милад. № 92; Бонч. № 1; сп. „Сл. Г.", год. 1894, кн. 5—6, стр. 73 № 7; сп. „Род. Напр.", год. I (1903), кн. I, стр. 73 № 3.

Баща пита сина си какво прави, та откакъ е заовчарувалъ и закехаювалъ пръсналъ му е мжката, имането. Казва му да иде въ с. Нейково да прибере нѣкакви смѣтки. Като го пращалъ така го кълнѣлъ:

„Дъ йдиш дънò ни дòдиш,
На̥і дъ ти дòди хъбѐр'ът,
Ка̥лпàкът дъ ти дунисът
Кòнчиту дъ ти дувидът,
Тугѝс нъ бàчка̥ дъ кàжът,
Та̥ дъ съ бàчку на̥рàдвъ."

Сравни по-нататъкъ прощаването съ жена му и дѣтето съ Илиада, VI, прощаването на Хектора съ Андромаха.

Достига до ближната гора, пушка пуква и го ударя въ сърцето (Мсб. II, стр. 79—80).

Стоянъ тръгва на орань и заржчва на Вида (жена си), да му мѣси погача, да точи тънка баница и обѣдъ да му отнесе. Вида направила туй: отнесла на Стояна обѣдъ и отъ далеко му вика „добро утро". Но Стоянъ нищо не ѝ рекълъ, а изпрегналъ „вàкл'а десник'àр" та впрегналъ Вида. Орала день, плакала и така проклиняла Стояна:

„Бог си ти убиі Стоюане!
Што ти е вакл'у изорал,
Със здрав'е да го изюдеш;
Што ти е Вида орала,
За помен ти го давала!"

(Богор. № 34).

Така и станало.

Вариантъ: Doz. № 63.

V.

Непослушность, съ която се измжчва нѣкой или се накърнява установенъ редъ, е сжщо мотивъ за клетва. Този дѣлъ пѣсни съдържатъ най-много майчини клетви, защото майката страда най-много отъ нея. Въ тоя мотивъ се вижда най-ясно, какъ личната воля на дѣцата трѣбва да се подвива подъ тази на родителитѣ, които даже не искатъ да взиматъ въ внимание мотивитѣ на дѣцата си нито и личното имъ желание.

Така майка моли Стояна да го ожени, та да ѝ доведе отмѣна. Но той иска още да поергенува, да похайдутува, заради което тя го проклева:

„Сйну Стоıане, Стоюане!
Сегà те мàк'а молйла,
До недѐл'а те разбрàла
На софйск'ите вешàла,
Цѣрни ти сфрàк'и сфатйци,
Цѣрни гарвàне кỳмове,
А пцѐтата готфàре,
Бѐли галàбе дѐвере!"

Клетвата го стига. Всички майки оплаквали неговата участь, а майка му, смѣейки се, казвала:

„Клѐта мàка и проклѐта,
Коя си сѝна проклѐла!
Сѐ си е сѝна стигнàло!“
(Шапк., кн. 5 -6, № 587).

Клетвата го е стигнала, защото не удовлетворява майчината молба: вмѣсто да ѝ се отплати за грижитѣ, които е положила за него, той иска да хайдутува — да безчинствува, както мисли майка му. Отъ жалбата за неговата смърть изглежда, че той билъ хайдутинъ — закрилникъ на потиснатитѣ. Но майка му не може да схване благороднитѣ мотиви, които движатъ сина ѝ, когато ѝ отказва. Когато вижда, че всички оплакватъ Стояна, нѣщо ѝ подсказва, че ако той е билъ такъвъ, за какъвто го мислѣла, не биха го оплаквали, а наопаки, биха се радвали. И тогава тя се смѣе съ болка на сърце, че така криво е мислѣла за сина си, и сама се проклева, понеже вижда, че синъ ѝ се ръководѣлъ отъ хуманни намѣрения, които тя не е могла да схване изведнажъ.

Въ варианта на тази пѣсень (сп. „Лоза“, кн. V, стр. 26) Стоянъ е проклетъ, защото е станалъ хайдутинъ.

И Елена, защото се оженила противъ волята на майка си, когато излиза отъ дома си заедно съ Стояна, майка ѝ я проклева (сп. „Слав. Гори“, кн. 5—6, стр. 62 № 13) Безс. № XVII (мотивътъ изкривенъ: едно се пожелава (кълне), друго се изпълнява).

Варианти: Милад. № 225; Шапк. № 666: Верк., н. п., № 294; Спсп, III, 184.

VI.

По-високостоещитѣ въ материялно отношение слоеве отъ народа по самата си психология, положение и интересъ прѣзиратъ бѣднитѣ, отнасятъ се спрѣмо тѣхъ тежко-тежко. Затуй съществува антагонизъмъ между тѣхъ. Тая гордость на богатитѣ, когато чувствително накърни честолюбието на нѣкого, е мотивъ за клетва.

Така Рада свива вѣнецъ, който нарича за Стояна. Дочува я послѣдниятъ и ѝ казва да му се не надѣва, защото тя е бѣдно сираче, а той е синъ на баща тежъкъ търговецъ и голѣмъ богаташъ. На Рада домъчнѣва отъ туй и се благославя така:

„Стоюане, ти проклѐтниче!
Егà ми дòіда, Стоюне,
От сѐло, от Кон'арѐво
Кон'àрските џелѐпе
Да ме армасà, Стоюне,
И армасà и одведà!“

а него проклева:

„А ти да ѝдиш, Стоюне,
Без дѐвет сѐла сто сѐла,
Без едѝн грàда сто грàда,
Пà да не нàідеш девòік'а;
Та па да ѝдиш, Стоюне,
У сѐло, у Кон'арѐво,
Там девòік'а да погòдиш;
Па да не тѝ е прилѝка;
Сос чѐл'ад да се зарòдиш,
Имàн'е да си изрӯчаш;
Та па да дòідеш код мѐне
Имàн'е да ти призàімем,
Дечѝца да си зарàн'иш!“

Както Рада се благославя, така става, а както проклева Стояна — стига го.

Варианти: Шапк. № № 826, 829, 1055; Мсб VII, стр. 27, № 16.

Всички пѣсни отъ този мотивъ завръшватъ така печално за гордѣещия се. Съ подобни завръшвания на такива пѣсни народниятъ пѣвецъ подчертава възгледа, какво щасгието е промѣнливо — особно материялното, та човѣкъ не трѣбва да се гордѣе съ него и да прѣзира и натяква на другитѣ, че тѣ сѫ недостойни за него; защото утрѣ той може да стане сетенъ сиромахъ и да иска и получава подаяние отъ онѣзи, които е прѣзиралъ.

Даже майката се срамува отъ своя синъ бѣднякъ, когото пѫди, за да не ѝ засрамя осемь сина чорбаджии, осемь „снашици като паници“. Наскърбенъ отъ туй, той излиза отъ кѫщи, като проклева майка си:

„Мърѝ мàіко, стàръ мàіко!
Ас кът излѐзъ ис кѫшти,
Ис кѫшти, из рàвни двòри,
Да̥ флѐзи чѐрнъта̥ чӯмъ,
Чѐрнъта̥ чӯмъ, ца̥риградшкъта̥!“

Вариантъ: Бонч. № 36.

Чумата изморва всички, а оставя само майката съ осемь дребни дѣца — момичета. Останала така, сѣща се за бѣдния си синъ, когото отива да търси.

Вариантъ: Бонч. № 15.

VII.

Въ голѣмъ дѣлъ пѣсни мотивъ за клетва е любовь. Заинтересуванитѣ страни, които не сѫ доволни отъ любовьта на младитѣ, употрѣбятъ всевъзможни срѣдства, за да ги раздѣлятъ. Като не помагатъ различнитѣ срѣдства, най-послѣ тѣ ги проклинятъ. Недоволството може да се корени въ омразата, която храни кълнещиятъ къмъ двѣтѣ страни или къмъ една отъ тѣхъ. — Така либета се сговарятъ да идатъ въ гора за дърва, гдѣто да се поналюбуватъ. На уговорения день момчето повиква либето си. Злобната момина мащеха ги проклева:

„Тѧ да би дòма нè дошле!“

И наистина, тѣ не се връщатъ: момчето си отрѣзва крака, а момата — ржката. Умиратъ и оставятъ завѣтъ:

„В едѐн гроп да не клàіте!“

Но мащехата не ги оставя заедно: заравя момата прѣдъ олтаря, а момчето прѣдъ черковнитѣ врата. Надъ момината гробъ израсва лоза, надъ момковия — ябълка, които се съединяватъ съ върхове.

„Од ошчо л̓убоф, дỳшо, ш̓о си ѝмеᵉ“.

Тя ги отрѣзва и изгаря. Пепельта разхърля по двора и изъ нея израства босилякъ (момчето) и трендафилъ (момичето) и т. н.

Споредъ други пѣсни отъ този типъ мащехата ги отравя, но пакъ не сполучва, защото ги отдѣля отъ живота, но не и отъ любовьта, която го надживѣва.

Варианти: Милад. № № 288, 487; Шапк. № № 565, 586; Мсб. XVI—XVII, стр. 69 № 27; Верк., н. п., № № 137, 167; Бонч., № 117; Д. Мар., „Ж. Стар.“ год. I стр. 143 и пр.

Любещитѣ се слѣдъ толкова прѣобразявания сѫ пакъ заедно и тѣхната любовь поразява злобната мащеха. Противодѣйствуващитѣ фактори на любовьта въ нашитѣ пѣсни

биватъ всѣкога поразявани, защото се противопоставятъ на едно естествено влѣчение, което не иска да държи нито пъкъ държи смѣтка затуй, дали други ще сж доволни или не. Въ това отношение въ нашитѣ народни пѣсни е прѣдоставено на любещитѣ да иматъ прѣдвидъ само своето лично щастие. Отъ подобни завършъци на пѣсни като горнитѣ се вижда, че пѣвецътъ несимпатично се отнася къмъ тѣзи, които противодѣйствуватъ, па макаръ тѣ да сж се водѣли отъ съвсѣмъ добри намѣрения за чедото си, както ще се спомене ей сега.

Родителитѣ, а най-много майкитѣ, поради прѣкалената грижа за чедата си често пжти прѣнебрѣгватъ тѣхнитѣ сърдечни влѣчения, като искатъ да ги накаратъ да живѣятъ съ хора необични. Тѣ се стараятъ да дадатъ дъщеритѣ си (найчесто) на материялно състоятеленъ човѣкъ, като мислятъ, че съ това имъ правятъ най-голѣмо добро. Но често пжти такива насилни съединявания не оправдаватъ родителскитѣ очаквания, защото чедото почва да копнѣе, заболѣва и умира. Такива пѣсни има много. Но въ други случаи туй не се удава, и любовницитѣ, за голѣма горесть на заинтересуванитѣ, се взиматъ. Така у Станини дворове израсналъ зеленъ яворъ (символъ на любимъ юнакъ). Дочува царятъ за това и праща пратеници, които отрѣзватъ дървото, направятъ свирки, съ които се протржбява: коя мома либе нѣма, да иде царю любовница. Като чува туй Станина майка, казва, че нейна Стана нѣма либе, а Стана отвръща:

„Му̀чи, мѝле, онемѐла,
Онемѐла, ослепѐла!
За Ста̀на ли л'у̀бне нѐма?
Ста̀на има три л'убпѐта:
Еднѝто е у Софйа,
Дру̀гото е у Каменѝк,
Трѐтото е у селѝто.
Штѝто ми е у Софйа —
Софйа го обедѝла;
Штѝто ми е у Каменѝк —
Ка̀мен'е го потрупа̀ли;
Штѝто ми е у селѝто,
Да̀i му, Бѝже, дни годѝни,
С нѐго да се чердѝсаме!“

Клетвата се изпълнила.

Вариянтъ: Чолак. № 27. вм. царь стои змѣй. Прикрѣпенъ е и мотивътъ за грабване мома отъ змѣя (напомня женитба на слънцето).

Споредъ № 362 у Милад. вече Ристана е сгодена въ село голѣмо, кѫща богата за малко момче. Тя проклиня:

„Пусто да бидит сѐлото
Огн да горит ку́к'ата,
Ку́ршум да у́дрит мо̀мчето!“

Въ други пѣсни отъ този дѣлъ никакви противодѣйствуващи фактори нѣма на лице, а самитѣ либета правятъ разни простѫпки, които ги каратъ да се проклинятъ. Найчесто изневѣрата кара излъгания да проклиня. Така момче и мома се либѣли отъ малки, като се заклевали да се вcaseматъ. Но като порасли, Пенка не одържа думата си. Либето ѝ напомня заричанията, но тя му се само изсмѣва, и то я проклева:

„Да даде Господ, либе ле,
Девет години да лежиш,
Кога си на хортата не седиш!“

(Dozon, № 71).

И наистина, като се връща, разболѣва се. Слѣдъ три години болесть иска да повикатъ бившето ѝ либе. Когато то я прощава по нейна молба, тогава ѝ олеква.

Варянти: сп. „Блъг. книж.“, год. I (1858), ч. I, кн. 19, стр. 146, № 2; „Родоп. Стар.“, кн. III (1890 г.), стр. 54, № 15; сп. „Живая Старина“, год. XIV (1905), вып. I—II, стр. 184, № 7.

Въ други пѣсни пъкъ момъкътъ изневѣрява. Годеница вижда годеника си, че дава пръстена ѝ на друга. Тогава тя го проклева:

„Либе ле, да не аро̀саш,
Либе ле, да не проко̀пцаш;
Дѐвет го̀дин да лежи́ш
На дѐсет го̀дин да ста̀неш;
В гърне сос слъба да сла̀зиш,
У вѐго ту́рск'и да седиш,
И та̀м да ти е ла̀паво.
Комар ко̀н'а да яздиш,
Иглени уши зенѓии,
И тѝе да ти са ла̀пави!“

(Шапк., кн. VII, № 1224).

Вариянтъ: Doz. № 75.

Но въ други случаи изневѣрата не минава туку тъй. Излъганиятъ отмъщава и си навлича клетва, която не се изпълня, защото стореното излъгалия го е заслужилъ. Така овчарь лъже Калина 9 години, слѣдъ което я напуща. Калина му подпаля кошарата съ агнета, заради което овчарятъ я проклиня:

„Калѝно, лу̀бе^а, Калѝно,
Да дадѐ Гòспот, Калѝно,
Гудѝни бòлна да ле^ажѝш,
Кръ^астом на пара̀ да се^адѝш,
Пре^аз пръ^есте^ан да са провѝраш,
Съ^ас сла̀мка да са потпѝраш!"

(Сп. „Родоп. Напр.", год. II, кн. 5—6, стр. 187, № 4).

Вариянти за изневѣра: Мсб. кн. X, стр. 40, №№ 27, 28; XIV, стр. 14, № 2; XVI—XVII, стр. 83, № 25; Верк., н. п., № 190; Стоил. I, № 38; Драг. №№ 101, 102, 104.

Отъ тѣзи пѣсни се вижда, какъ гледа народътъ на отношенията между двѣтѣ страни и какъ тѣ сами гледатъ на тѣхъ: като сж се залюбили, трѣбва да си бждатъ вѣрни единъ другиму, защото такава вѣрность е залогъ за щастие. Такава вѣрность народътъ величае въ пѣснитѣ си.

Но още повече се уголѣмяватъ скръбьта и мжката на излъгания любовникъ, когато го канятъ да вѣнчае изгората си. Злочестиятъ любовникъ, като вижда, че е изгубилъ всичко, проклиня невѣрното си либе. Такъвъ любовникъ канятъ да вѣнчава либето си, и по съвѣта на майка си той отива. Но не може да удържи чувствата си: слагайки вѣнцитѣ въздиша, дигайки ги, проклиня:

„Дънò дъдѐ Гòспут, бу̀лкъ Тудòрке,
Дом дъ ни събѐриш, „ „
Чѐл'ъ дъ ни удглѐдъш, „ „
Съма̀ дъ куку̀въш, „ „
Кѣту кукувѝцъ, бу̀лкъ Тудòрке!"

(Мсб. IV, науч. отд., стр. 524, образецъ № 7).

Но тя го прѣдупрѣждава да не проклиня, защото клетвата му може да се повърне, понеже тя не е крива за туй, а майка ѝ, която не я давала нему.

И наистина у Милад. № 309 момъкътъ проклиня роднинитѣ.

Въ повече пѣсни отъ тоя видъ не се указва да е имало натискъ надъ изневѣрилата любовница.

Този мотивъ е много обикнатъ и разпространенъ низъ България, понеже много силно прѣдставя скръбьта, що е обзела излъгания любовникъ. Вплитането на кумството придава още по-голѣма хубость на този мотивъ, като дава възможность на излъгания любовникъ-кумъ прѣдъ рѣшителната стѫпка да манифестира чувствата си и да напомни на изневѣрилата го кумичка, че тя не ще бѫде щастлива, защото, както казва самъ: „кӳмова клѐтва стѝга и расѝпва“. Този мотивъ е реаленъ: цѣлиятъ мотивъ навѣрно се гради върху дѣйствително станалъ случай. Особно е обикнатъ този мотивъ въ източна България.

Клетвата въ всички варианти е все еднаква, като наведената тука. Еднаквостьта ѝ се дължи на еднаквостьта на противната ней благословка, съ която се пожелава челядь, щастие, имотъ, отъ които послѣднитѣ се добиватъ само съ първата. Въ благословката за челядь може да лежи разказания въ библията случай съ благословия отъ Бога: „идете, плодете се и размножавайте земята“, къмъ Адама и Ева, когато ги създалъ, която се закрѣпила и станала типична за подобни случаи, защото народътъ гледа на женитбата като на срѣдство, да се добиятъ работни рѫцѣ. Този възгледъ води началото си отъ дълбоката древность, понеже въ по-прѣжното грабене жената може да се крие и влага такъвъ смисълъ.

Варианти: Милад. № 289; Шапк., кн. 5—6, №№ 861, 990; Мсб., кн. VI, стр. 24, № 4; ib. стр. 47, № 7; XII, стр. 115, № 16; VIII, стр. 68 (най-долната); XIV, стр. 17, № 10; XVI—XVII, стр. 88, № 15; XXI (III), 10, № 10[1] (отъ с. Радово, Трънско); Верк., Н. П., №№ 225, 228, 278; Карав., сѫч. т. I, стр. 150; Ястр., стр. 360—361.

---

[1]) Клетвата е:

„Съга̀ си си iàгодо, . . .
. . . мла̀да невѐстица,
До недѐля, iàгодо, . . .
. . . мла̀да удовѝца,
До друга̀та, iàгодо, . . .
. . . мѐне и женѝца“.

Стари чувства се събуждатъ, а заедно съ тѣхъ и придружаващето ги изискване, което се излива въ видъ на горното пожелание — клетва, надвива надъ възгледа върху женитбата, който и отстѫпя. Така си обяснявамъ този случай; да се говори за изкривяване на мотива вижда ми се безосновно.

Закачки за любовь отъ едната или другата страна сжщо прѣдизвикватъ клетва. Така, мома брала зелѐника (чемширъ), увила си вѣнецъ. Юнакъ се спуща и грабва вѣнеца ѝ (символъ на дѣвство). Момата проклиня:

„Да би дàл бок колкỳ киски,
Колкỳ киски на вѐнецот,
Толкỳ града да ỏпшеташ,
Опет нàзат да се врàтиш,
Пак во мỏіте равнй двор'е,
Та да рѐчиш: дàі ми, мỏме,
Даі ми мỏме кл'учѐіте
Да ỏткл'учам Пйрга града,
Да вйдам шѝ имат нѣтре“.

Ненадѣйно свършва:

„До два стàрци ми сѐдеа,
Збор збỏрвеа, строі стрỏюее“.

(Милад. № 292).

Ясно е, че тукъ имаме работа съ символизъмъ, който е силно затъмненъ; може би по-ясенъ щѣше да стане, ако тази пѣсень не бѣше така осамотена и силно нащърбена.

При по-други условия и безъ всѣкакъвъ символизъмъ става клетвата въ пѣсеньта Яна и лудо (Шапк., кн. VI, № 892). Яна се връща отъ баня. Въ тѣснини я прѣсрѣща лудо-младо, което посѣгва да я прѣгърне. Тя му се моли да не я закача. То я послушва, за което Яна му се присмива:

„Стрѐти вỏлкот рудỏ ıагне,
Неỳмеıа да гỏ ıадит!“

Момчето я дочува, загонва я, но като не може да я стигне, замѣрва я съ дюля, която я удря по гърба и ѝ разваля плетенкитѣ. Заради това го проклева:

„Да би ръка откàпала,
От пърстите до лàктите!“

Но си оттегля думитѣ, когато си помисля:

„Да не мй е моі нàречник,
Моі нàречник, моі кѐрдосник!“

Варианти: Милад. №№ 417, 426, 488; Мсб. XVI—XVII, стр. 64, № 7; Стоил., I, № 43.

Но не така лесно минава на юнакъ, който се опитва на сила да граби мома. За да стане туй успѣшно, трѣбва да има съгласие на тази, която ще граби. Момиче въ гора цвѣте брало. Забръква пѫтя, попада на хайдути (сватоветѣ), които дарува, за да мине безопасно. Дарува и войводата имъ (момъка), който не се задоволява отъ туй, а моли слънцето да зайде, да настане вечерь и въ полето да обяви на дружината, че момичето е негово. Но то се помолило и така проклело Милоша:

„Грѐі ми, грѐі, ти іа̀сно сънецe,
Да сѐ пу̀кне ка̀мен становѝт,
Да излѐзе змиа̀ пепелена,
Да се фа̀не за Мѝлош џуна̀к,
Да ѭ нѐси чалма̀ на главата!“

И наистина змията обхваща първо крака му, послѣ по негова молба се обива около кръста му, гърлото, изяжда му дѣсното око. Щомъ Милошъ призналъ, че съ туй се изпълнила клетвата, умира. (Стоил., I, № 4.)

Тука имаме (дѣвица въ гора се загубила) работа съ производенъ, съ вторичeнъ или третиченъ символизъмъ, който прѣнебрѣгва всѣка вѣроятность на образа. Невѣста се загубила или скрила въ гора, туй е символъ на дѣвството. (Потебня, „Объясненія малорус. и срод. нар. п.“, т. II, стр. 533. Тоя мотивъ: „Дѣвица в лѣсу заблудилась“ разглежда Потебня въ глава XXXIX, стр. 532—537 ib.).

Варианти: Милад. № 610; Мсб. XXI (III) стр. 56 № 25 (отъ Трънско); Верк., нар. п., № 267; Доз., стр. 66—67; Ястр., стр. 154—155; ib. стр. 439 № 2.

Поради нѣкое физично или душевно качество, което се харесва, явява се симпатия у нѣкого къмъ този, който притежава туй качество. За да обладае подирния, проклева го съ такава клетва, съ която да постигне туй, което желае. Такава сѫщо симпатия, която се прѣвръща въ любовь, прѣдизвиква и нѣкой извършенъ подвигъ, който прави цѣненъ човѣка.

Така, годежници дошли отдалеко да искатъ Мария. Сгодили я, оженили я и трѣбвало да си вървятъ. За да се върнатъ, трѣбвало да минатъ бѣло море. Младоженецътъ почналъ да търси бродъ, но не можалъ да намѣри. Невѣстата съ кумово позволение се прѣоблича, почва да търси бродъ и най-

послѣ намира. Прѣнася всички и като вижда кумътъ, че тя е пливоморка, влюбва се въ нея и я проклева:

„Е Марйе, младà кърштенйце!
До недѐл'а младà у невѐсти;
Іа до дрỷга младà у довйци;
Іа до трѐк'а кỷму л'убȍвница!"
(Шапк., 5—6, № 584).

Клетвата я стига: на третята недѣля е либе на кума.

Варианти: Шапк. № 427; Ястр., стр. 455 № 3; Богор. № 31.

Прочулъ се Найденъ съ своята ученость, заради което сливенскиятъ владика го кани да му стане писарь, да го задячи и запопи. Сестритѣ му не го пущали. Но той отива, и когато наближава Сливенъ, попада на бѣленки и седѣнки. Той разиграва кончето си и събира простр̀ѣнитѣ платна на момитѣ, а ризитѣ на булкитѣ разпръсва. Тази закачка ги кара да го прокълнатъ:

„Ако е ерг'ѐн тоз чел'àк,
Од нàзе момà да зѐме,
Да вйди ỷбос на светà!"

А булкитѣ:

„Ако е жѐнен тоз чел'àк,
Давнȍ му умрѐ бỷлката,
Од нàзе еднà да земе
Да вйди бỷлка слйвненска."
(Шапк. № 1303).

Варианти: Бонч. № 54; Ил. № 287.

Вж. проклиняне за хубость у Милад. № 298.

Сжщо извънмѣрна хубость, която стѣснява личната свобода, е мотивъ за клетва. Така, Стоянка готви ястия безсолни, безводни, които солѣла съ сладки думи, съ сълзи ги заливала и така майка си кълнѣла:

„Бȍг дъ тạ, мàмо, убйі,
Чи мạ си, мàмо, рудйлъ,
Рудйлъ, мамо, хрàнилъ,
Тȍлкузи, мàмо, хỷбъвạ,
Чи н'àмъм мйра да хȍд'ъ
От тỷрци и от бѣлгạри,
И от трѐт'а в'àра, чифỷти."
(Шапк. № 1141).

* * *

Слѣдъ разгрома, що прѣтърпѣ България въ края на XIV в., за българитѣ настава новъ животъ. Всичко по-събудено бива затрито или бѣга навънъ, за да избѣгне злата участь, която постигна цѣлия народъ. Само заваренитѣ феодални господари оставатъ и тѣ послужватъ като срѣдство да се затвърди положението на завоевателитѣ, които, като всички религиозни фанатици, почватъ наскоро да турчатъ всички невѣрни даже и чрѣзъ ножъ.

Тежестьта отъ новия животъ се е излѣла въ цѣлъ редъ пѣсни, въ които се разправятъ мжкитѣ на народа, който е отстоявалъ наслѣденитѣ отъ прадѣдитѣ вѣра и народность.

Такива пѣсни се срѣщатъ у всички балкански народи (сърби, гърци и пр.), които сж теглили отъ турско робство и много отъ мотивитѣ на тѣзи пѣсни се нижатъ около станали случки.

Въ най-много отъ пѣснитѣ, които прѣдставятъ тежестьта на новия животъ се пѣе за потурчването, санкционирано отъ закона въ видъ на еничерство, което е било най-непоносимо за християнската маса тегло.

Ирина е наскоро заробена отъ турци, които, за да я пуснатъ и не потурчатъ, искатъ откупъ: чаша злато, половинъ бисеръ. Тя моли брата си да даде искания откупъ. Но той ѝ грубо отказва, като мотивира отказа си, че и да би ималъ исканото, накичилъ би съ него жена си, дъщеря си, дѣтето си. За този отговоръ тя го проклева:

„Хаі ѓиди бра̀те, брате Нѝкола!
Тфоюта̀ л́уба, ту̀рци но̀силе;
Тфоюта̀ ќерка, ту̀рска ро̀бина;
Тфоюто̀ дете, ту̀рско сѐисче!“

(Шапк., кн. III, № 284).

Клетвата го стига: сички негови домашни биватъ изтурчени.

Варианти: Мсб. XVI—XVII, стр. 127 № 31; Верк., н. п., № 285; Бонч. № 97; Ястр., II изд., стр. 134; Ил. № 239; Карац., Срп. нар. п., т. I, № 301.

Формулировката, създаването на тази клетва се крие въ мотивировката на братовия отказъ. Тази клетва като такава е създадена за подобни на горния случаи и не може да се свързва

съ други мотиви, коренно различни отъ този, защото въ такъвъ случай ще се дисхармонизува съдържанието на мотива съ туй на клетвата. Напротивъ има други клетви, както може да се види отъ наведенитѣ до тукъ образци, които стоятъ при различни мотиви безъ съ туй да влизатъ въ рѣзка дисхармония съ съдържанието на мотива.

Клетвата въ подобни случаи се сѫждва, защото съ нея се наказва братовиятъ егоизъмъ, който отива до тамъ, щото допуща за нищоженъ откупъ, споредъ народното съзнание, да пострада сестра му. Но само съ туй не би се оправдало сѫждването на клетвата, ако братътъ не би отивалъ до тамъ да казва, какво и да би ималъ, пакъ не би далъ.

Съ такива завършъци на подобни пѣсни, народътъ е искалъ да покаже, че всѣки е длъженъ да помага, колкото може и когато трѣбва, за да се спаси нѣкой, особно ако това се отнася до вѣрата, къмъ която така силно е привързанъ простиятъ народъ. Съ тѣхъ се показвало, че, ако нѣкой се отнесе хладнокръвно къмъ участьта на ближния си, на своя братъ, то сѫщата участь виси и надъ него, и него ще постигнѐ. Защото на този отвсѣкждѣ потисканъ народъ, като е нѣмало кой да му помогне, трѣбало е самъ да си помага. По такъвъ начинъ се подържали колективностьта и слабото съзнание, че всички, които говорятъ единъ и сѫщъ езикъ, които слѣдователно се разбиратъ като говорятъ, и изповѣдватъ една вѣра, сѫ единъ народъ, негови членове, синове на една страна. На това съзнание много допринасяла и расовата отлика между българи и турци.

Щомъ като всичко туй помагало да сѐ отличаватъ едни отъ други, то българитѣ, за да се запазятъ като отдѣлна националность, не давали дъщеритѣ си на турци, нито български момци взимали туркини, както туй се вижда отъ пѣсеньта № 51 у Dozon-а.

Майка плете коситѣ на дъщеря си, а баща ѝ я проклиня:

Да дадѐ Го̀спот, Петра̀но,
Дѐвет годѝни да лежѝш,
Дѐвет постѐли да изгнѝіш,
Дѐвет възгла̀в'а да менѝш,
Снага̀та да ти угнѝе,
Меса̀та да ти ука̀п'ат

Като на горѝ листите.
Косàта да ти улетѝ
Като росѝца в ливàди."

А така я проклиня защото трима турски гавази му казвали да имъ даде дъщеря си. Той имъ отговорилъ, че ще я даде на българинъ — търговецъ. На туй тѣ му отвърнали, че тя ги либи и че ще я грабятъ. Слѣдъ три дни сторватъ туй, което намислили. Бащата, като се събужда, вижда, че дъщеря му я нѣма; сѣща се каква е работата, почва да гони турцитѣ, застига ги и като вижда Петрана на коня на единъ турчинъ, отрѣзва ѝ главата, която отнася на майка ѝ, за да види:

Че іъ і хỳбаво хрàнила
За тỳрски цàрски гавàзи.

Вариянти: Шапк, кн. I, № 68; Мсб. кн. XIV, стр. 21 № 4; Бонч. № № 34, 128; Д. Мар., Ж. ст., кн. I, стр. 75; сп. „Общъ Трудъ", год. I (1859), кн. I, стр. 88; Верк., Н. п., № 112.

Подобни убийства често се възпѣватъ въ нашитѣ народни пѣсни. Както виждаме отъ тази пѣсень и нейнитѣ вариянти, дъщерята се съгласява самоволно да се ожени за друговѣрецъ, който потиска нейния родъ А за да се ожени за такъвъ, тя трѣбва доброволно да промѣни вѣрата си, а заедно съ туй да се отчужди отъ своя родъ. А по-чувствителна душевна болка за българина подъ турско иго не е имало отъ тази да потурчатъ нѣкой членъ отъ сѣмейството му. А колко по-силна е била тази болка, когато този членъ самоволно се потурчвалъ! Въ такъвъ случай бащата, нѣкой сѣмеенъ членъ или роднина на потурчващия се (вж. Спсп., кн. XXXIX, стр. 447 № 1) смѣтали за свой най-светъ дългъ такъво чедо да убиятъ, но да не допущатъ подобенъ срамъ на своя родъ. Въ народни очи такива убийци не само че не се смѣтали за прѣстжпници, а напротивъ се издигали, понеже се смѣтали отъ народа за пазачи на вѣрата, а заедно съ туй и на националностьта, защото тогава, както и сега, вѣра и националность сж били за простата маса тъждествени. Щомъ нѣкой приеме мохамеданство, става турчинъ; помацитѣ отъ туй гледище сж турци, както за тѣхъ пъкъ православнитѣ сж гяури, невѣрници; католицитѣ-българи сж „шваби" и пр. Какъ е гледалъ народътъ на вѣрата си се вижда отъ слѣднитѣ стихове:

„Рисанскà вèра пò арна,
Рисанскà вера мѝриса(т),
Како на (рап) бел бòсилˊок,
Како на цървен трàндафил."

(Милад. № 152).

Когато централната власть въ Турция почнала да отслабва, мнозина паши възставатъ и се обявяватъ за независни въ своитѣ пашалъци. Заедно съ туй се явяватъ и разни разбойнишки шайки, които почватъ да грабятъ, палятъ, безчестятъ, убиватъ. Патилата отъ такива разбойничества сѫ разправени въ много пѣсни, въ които между другото, се проклинятъ виновницитѣ.

Така, въ Севлиево на два прѣсни гроба плачели двѣ булки, които проклиняли:

„Бог да убѝiе тез арнаỳти,
Тез арнаỳти, тес капасъ̀зи!"

(Dozon, № 83).

Вариянтъ: Мсб. XIII, стр. 127 № 3; XXI (III), 10 № 17 (отъ Бесарабия).

Всички властители, владѣтели, въ какъвто видъ и да се прѣдставятъ, като единици или група, потушватъ всѣки бунтъ по най-жестокъ начинъ. Особено турцитѣ въ такива въстания се най-много отличавали, защото въ тѣхъ тѣ намирали найсгоденъ прѣдлогъ да грабятъ. Като потушвали бунта тѣ почвали да убиватъ беззащитнитѣ жени, старци, дѣца, да безчестятъ, да палятъ. Така тѣ сторили съ размирилитѣ се Влашко и Богданско и заробили Виша гъркиня, която води царю коня, носи байряка и сѫщеврѣменно проклиня:

„Цàрˊу, не царỳвал,
С бòга не богỳвал!"

(Dozon. № 84).

Вариянти: Милад. № 136; Чолак. № 34; Спсп., кн. XXXIX, стр. 463 № 2.

Въ повечето отъ тѣзи пѣсни робинята има мѫжко дѣте, което повѣрява на вѣтъра, на росицата, на кошута да го отгледатъ, и то като порасне прѣвзима царството му. Послѣдниятъ мотивъ се срѣща и отдѣлно обработенъ (Вж. Dozon, ch. b. in. № 37).

Отъ първитѣ двѣ пѣсни на този дѣлъ се вижда: какво сѫ правили и какво не сѫ правили подчиненитѣ (българитѣ), какво е трѣбавло не трѣбало да правятъ, за да се запазятъ като отдѣлна националность; а въ послѣднитѣ двѣ, които сѫ отъ по-ново врѣме, — скапалостьта на турската централна власть, която е била некадърна да пази своитѣ покорени друговѣрци-поданици.

На клетва отдава нашиятъ народъ много нѣща, които не знае. Понеже той не знае гроба на Крали Марка, най-популярния юнакъ въ югославянската народна поезия, мисли, че Марко е още живъ, че нѣма гробъ, и това отдава на клетва, както се вижда отъ слѣдното: извѣстно е, че Марко слѣдъ като е изгублъ силата си (вж. „Краль Марко", народна пѣсень отъ Рѣсенско — Библ. св. Климентъ, 1889 г., кн. VII, стр. 165—172, най-хубавиятъ вариянтъ на този мотивъ) не може да надвива съ сила противницитѣ си, а употрѣбя хитрость за тази цѣль. Заради такова вѣроломство проклинятъ Марка. Така Крали Марко, вуйчо на дѣте седмомѣсче, кани го да излѣзе да се биятъ, за да видятъ чий конь е по-бързоногъ. Дѣтето, безъ да знае замисъла на Марка, прѣпуска прѣдъ него. Тогава Марко го ударя отзадъ съ сабята си, отъ което дѣтето осѣща слаба болка. Като сторва туй, Марко поканя дѣтето да се обърне; щомъ се обръща, трупътъ му се раздѣля на двѣ. Тогава осѣща каква е работата и проклева Марка:

„Проклѐт да си, ỷiќе, триклѐт да си!
Оти (ме) мѐне такà измамѝ?
Тѐбе гроп нѝгде, ỷiке, да нѐма!"

(Качан. № 156).

Така Марко постѫпя съ всички пò-силни отъ него юнаци: съ дѣте Дукадинче, дѣте Голомеше, Рельо и пр.

Вариянти: Милад. №№ 102, 121, 122; Мсб. I, стр. 55 № 2; XVII—XVII, стр. 162 № 7; ib. 165 № 9; ib. 157 № 8; Качан. №№ 151—156 вкл; Драган. №№ 21, 22, 28; Ястр., 60—62; ib. стр. 66—67 и пр.

Съ своитѣ безразсѫдни постѫпки, каквито често се разказватъ въ нашитѣ пѣсни, Марко навлича и майчина клетва.

Марка плѣнили и затворили въ арапска земя. Царската дъщеря се влюбила въ него, освободила го и заедно съ него избѣгала. Като стигнали до р. „Варядѝна“, духналъ силенъ вѣтъръ, който дигналъ булото ѝ. Като видѣлъ Марко, че е черна, съсѣкълъ я. Като се върналъ, всичко разправилъ на майка си, която му казала, че ако не искалъ да я вземе за либе, да я вземѣлъ за робиня и го проклева:

„Куга сину на мума грòбнина,
Тугаі сину на тебе смѣртнина.“
Мсб., кн. III, стр. 95 № 1.

Варианти: Милад. № 44; Мсб., кн. II, стр. 94 № 5; Бояновъ, № 2.

Така сѫщо на майчина клетва нашиятъ народъ отдава смъртьта на хайдутъ Велко.

Зарядъ безнравственото си дѣяние, което майката не може да изтърпи, хайдутъ Велко бива проклетъ отъ нея:

„Да би дàт бок силèн ветар из Будѝн града,
Да ỳборит бàдèн дрео, тенко вѝсоко,
Да г' ỳбодит аідỳт Велко сос малà мома!“
(Милад. № 216.)

Още не доизрекла туй, и то станало.

Клетвата има сила не само за живи хора, а важи и за мрътвитѣ, които постига и не ги оставя на мира, докато не поправятъ грѣшката си, за която сѫ проклети. Едва слѣдъ туй мирясватъ. Най добрѣ се вижда всичко туй отъ всеизвѣстната пѣсень Лазаръ и Петкана.

Майка отгледала 9 сина и една дъщеря. Идватъ отдалеко да я искатъ; Лазарь склонява майка си и братята си да я дадатъ. Настава чумава година, която измаря всички, а остава само майката съ деветь младенци въ люлка. Оплаква синоветѣ си, а Лазара кълне:

„Дъ съ прудѣниш, Лàзаре,
Дèту ми дàди Питкàнъ
Тòлкуз дълѐкv ут мѐн'ъ:
Нито іъ вѝждъм ни чувам,
Нкту мъ вѝждъ ни чува.
Бòже ле вишни гòспуди!
Іа стурѝ чỳду гул'àму,
Сум'àсъі, бòже, Питкàнъ.

Дъ тръ́гни, при мен дъ дôди
Дъ види как съм устâлъ
Ут дèвит сѝнъ съмѝчкъ
Къту͡ убгурèнъ iàбълкъ.
Н'âмъм си нѝiди нѝкугу,
Коi учѝ дъ ми зъклôпи."

Лазаръ слушалъ всичко туй, помолилъ се на Бога да го съживи. Богъ му изпълнилъ молбата: отишълъ при сестра си, довелъ я у дома си, а самъ отишълъ въ гроба си. Майка и дъщеря „живи сѫ пригърнъли, а мъртви сѫ пусн͡ъли" (Мсб. IV, науч. отд., стр. 517—520, образецъ № 3).

Споредъ варианта у Шапк. № 640 само майката не се съгласява да даде Петкана. Склоняватъ я, като ѝ обѣщаватъ различни нѣща. Но когато дошло за на „първиче" да канятъ сестрата, никой отъ братята не отива да я вика, заради което ги проклева.

Този мотивъ е силно повлиянъ отъ новозавѣтната легенда за възкръсването на Лазара.

Специялно разширено изслѣдване на тази пѣсень е направилъ Д-ръ Ив. Д. Шишмановъ въ студията си: „Пѣсеньта за мрътвия братъ — въ поезията на балканскитѣ народи." Мсб. XIII, 474—570. Часть първа: I. Досегашнитѣ изслѣдвания; II. Библиография. Продължава въ Мсб. XV: ч. II: Анализъ и сравнение на текстоветѣ, стр. 499—600. Часть III: Варианти, стр 1—186. Новъ вариантъ: Мсб. XXI (III) 32 № 2 (отъ Трънско).

Клетвитѣ, които срѣщаме въ всички до тука разгледани пѣсни, сѫ повечето хиперболични изрази, изказани въ видъ на пожелания, които пъкъ отъ своя страна могатъ да бѫдатъ сравнения (вж. кумъ на либето си), условия (Димянинка) и пр. Простѫпката, поради която се проклиня, не се зима подъ внимание, когато се стилизува клетвата (напр. за нищожна простѫпка Димянинка си навлича такава люта клетва); силата на клетвата зависи отъ психологичното състояние на кълнещия: колкото е по-силно възбуденъ и огорченъ той, колкото е по-неочаквано огорчението, толкова е по-силна клетвата. Затуй виждаме, че най-люти клетви изказватъ по свой адресъ лица, които сѫ въ роднински връзки или пъкъ либета'

защото огорчението, неприятното чувство е било толкова по-силно, когато е идвало отъ страна, отгдѣто най-малко се очаквало — отъ страна на роднина. Понеже стълкновенията между роднини сж всѣкога по-силни, повече огорчаватъ и обръщатъ внимание, затуй тѣ сж най-пригодни да се градятъ върху тѣхъ пѣсни съ клетви. Ето защо срѣщаме най-много пѣсни съ клетви между роднини. А пѣсни съ клетви между външни хора срѣщаме рѣдко, защото външнитѣ отношения сж слабо застжпени въ нашитѣ пѣсни и защото, когато огорчение идвало отъ външна страна, кълнещиятъ не е билъ толкова изненадванъ, понеже е взималъ всѣкакви мѣрки да прѣдоврати всичко, що би го огорчило отвънъ. Понеже срѣщаме най-много и най-люти клетви въ пѣсни, които рисуватъ отношенията между челяднитѣ членове, то по тѣхъ можемъ най-добрѣ да видимъ, какъ гледа самата масса на тѣзи отношения.

Спроти турцитѣ като угнѣтители не срѣщаме почти никакви клетви, защото съ тѣхъ се разправятъ въплътителитѣ на народната сила — юнацитѣ, които почти всѣкога надвиватъ, та масата рѣдко се стълкновява съ тѣхъ. Само когато новиятъ господарь (като личность) се докоснѣлъ до вѣрата — тази светиня за простолюдието и най-болното негово мѣсто — прѣдизвиквалъ потърпѣлия да проклиня; но тогава пакъ не билъ проклинянъ прѣдизвиквачътъ, а неговата доброволна жертва.

Пѣсеннитѣ клетви сж най-често разпространени и въ много случаи туй се дължи на началото, съ което започва клетвата; то се доразвива нататъкъ, за да не се прѣкжсва вървежътъ на пѣсеньта и за да се прѣдстави въ по-завършенъ видъ клетвата, която се прѣдполага отъ почетъка й, напр. 9 години боленъ да лежишъ, и продължава: да изкжсашъ юргани, възглавя и пр. — всичко, каквото прѣдполага дълга болесть; или: комаръ коня да яздишъ — слѣдватъ охиперболени прибортѣ конски, понеже почва съ хипербола и т. н.

Въ всички пѣсни, които разгледахме до тука, виждаме, че мотиви и клетви се кръстосватъ: за пѣснитѣ отъ всѣки мотивъ нѣма отдѣлна клетва, а една и сжща се срѣща при различни мотиви, напр. безчеловѣчния Станко Дукъ и изневѣрилиятъ годеникъ биватъ проклиняни като хайдутинътъ — родниио-сестроубиецъ; или оженилата се противъ мзйчина воля дъщеря бива проклета като Димянинка; наклеветената снаха

проклиня клеветничкитѣ-зълви като хайдутина-сестроубиецъ и т. н. Това може да се обясни съ туй, че мотивитѣ се смѣсватъ, прикрѣпватъ се единъ къмъ другъ, отъ което излизатъ и художествени цѣлости, но и безсвързни съединения, чийто шевъ се познава, изобщо прикрѣпянето е несрѫчно. Напр., Станко Дукъ у Милад. № 55 е съединение отъ прѣстѫпника (I д.) и изповѣдь на Станка Дукъ; сѫщото е и съ вар. у Ястр., стр. 68. Въ всички пѣсни, дѣто развръзката е смърть, е прикрѣпенъ и сраснал въ една цѣлость мотивътъ за прѣвръщането и пр. Така пѣсень отъ единъ мотивъ се пѣе съ клетва; къмъ него се прикрѣпя като подчиненъ или равенъ нему другъ мотивъ или нѣколко и тѣ почватъ всички заедно да стоятъ подъ една обща клетва. Това може да стане, разбира се, само когато съдържанието на прикрѣпенитѣ факти, събития, не противорѣчи на туй на основния мотивъ, къмъ който се прикрѣпятъ; само тогава могатъ да стоятъ подъ една клетва. Напр., при мотива за хайдутинъ-разбойникъ, който граби, пали, убива, за чиито дѣяния по отдѣлно сѫществуватъ отдѣлни пѣсни, може да сѫществуватъ други, въ които се пѣе какъ разбойникъ безъ да знае убива сестра си и пр.; тѣзи двѣ пѣсни могатъ да се свържатъ заедно, защото съдържанието имъ не ги изключва, и да стоятъ подъ една клетва.[1]) Въ такива пѣсни се вижда, че сестроубийството е центъра, къмъ който се прикрѣпятъ други подобни събития. Отъ такива пъкъ цѣлости, съставени отъ нѣколко сходни въ основата си събития, когато почватъ да разпадатъ, се образуватъ нови пѣсни и всѣка отъ тѣзи пѣсни — часть отъ едно цѣло — си върви съ общата клетва, подъ която нѣкога сѫ стоели всички заедно. Или пъкъ може новото събитие, което пѣвецътъ възпѣва, да го наподоби, свърже въ основата си съ друго събитие, за което има готова пѣсень съ клетва и нея, поради туй наподобяване, свръзване, да прикрѣпи и къмъ новата пѣсень, която ще се съставя за туй ново събитие. Напр. Станко Дукъ е еднакво проклетъ като хайдутина-братъ, защото въ вариантитѣ на тази пѣсень нему се приписватъ простѫпки отъ брата хайдутинъ, случката съ майка му, която се срѣща сама и въ

[1]) Възникването на клетвата за болесть въ пѣснитѣ отъ I дѣлъ се дава отъ обстоятелството, че самиятъ прѣстѫпникъ въ момента, когато е прѣдизвикалъ клетвата, е боледувалъ. Туй обстоятелство се е подхванало и е насочило въ тая посока съзнанието на кълнещия да търси сформировката на клетвата.

отдѣлна пѣсень. За еднаквостьта на клетвата у Станка Дукъ можемъ прѣдположи и горното, и туй.[1])

Най-много туй е станало съ клетви, чиято основа е пожеланието да стигне болесть нѣкого.

Но има и други пѣсенни клетви, съдържанието на които и случаятъ, поради който сѫ възникнали, или благословкитѣ, на които прѣдполагаме, че се противопоставятъ, не имъ позволяватъ да стоятъ при различни мотиви, а само при опрѣдѣленъ, защото, ако би станало туй, тѣ би рѣзко дисхармонизували съ останалото съдържание и развитие на пѣсеньта. Такива сѫ клетвитѣ при кумъ на либето, която ще турчатъ, марково вѣроломство, снаха и зълва и пр.

Главниятъ двигатель да се проклиня е мѫката, неприятното чувство, прѣдизвикани отъ разни дѣяния и простѫпки, които обхващатъ кълнещия, и колкото сѫ тѣ по-силни, толкова въ по-остра клетва се изказватъ.

Много отъ пѣснитѣ, по които разпрѣдѣлямъ мотивитѣ за клетва, не сѫ чисти съвсѣмъ: въ тѣхъ се прѣплитатъ и други факти и чувства, отъ които единъ избива най-силно и него поставямъ въ основата на мотива. Напр. мотивъ за клетва въ III дѣлъ е омраза, а въ II-я — клевета, която е подбудена отъ омраза къмъ оногова, когото клеветятъ; въ IV — любовь съ гордость; въ V — непослушность, омраза и любовь (двѣ залюбени млади и мащеха) и пр.

Каквото разнообразие съглеждаме въ съдържанието на мотивитѣ такова не съглеждаме въ съдържанието на клетвитѣ: този, който проклиня най-често пожелава смърть (съ или безъ болесть) на прокълнатия или на нѣкой отъ домашнитѣ му; или да страда за рожба (чедо); или да го постигне нѣкое друго нещастие (материялна щетѫ).

Въ всички пѣсни, които разгледахме до тукъ, както видѣхме, дѣйствуващи лица, тъка да кажемъ, сѫ все хора, били тѣ въ родствени или неродствени връзки.

Но има други дѣлъ народни пѣсни, въ които, покрай хората, участвуватъ Богъ, ангели, светци и пр. Въ тѣзи пѣсни

[1]) На туй, което казахме за кръстосванего между мотиви и клетви, се дължи и обстоятелството, че вариянтитѣ на една и сѫща пѣсень се срѣщатъ съ различни клетви.

има отзвуци отъ стари поетични наслѣдия и възгледи. Само отъ туй обстоятелство, че участвуватъ небесни обитатели трѣбва да се заключи, че хората ще бѫдатъ виновати и тѣ ще бѫдатъ проклинани отъ тѣзи надземни сѫщества.

Въ тѣзи пѣсни още веднажъ се изтъква силата, величието на Бога, небеснитѣ обитатели и пр., отъ волята на които зависи хорската сѫдба. Много отъ нуждитѣ, които иматъ земнитѣ обитатели, иматъ и небеснитѣ. Така, Господь започналъ да гради мънастиръ, но не му стигалъ материялъ, заради което пратилъ два ангела да искатъ отъ Елена материялъ, за да го догради. Като ги изслушала, казва имъ, че не може да имъ даде, защото ѝ трѣбалъ; при това тя се молила Богу да ѝ даде рожба, но той ѝ далъ хранениче, което сгодила и пратила сватбари да му доведатъ булка отъ Влашко. Ангелитѣ се върнали и разправили всичко на Бога, каквото имъ казала Елена. Тогава той я проклелъ така:

„Кỳмове да онемѐꙗ,
Дѐвере да ослепѐꙗ,
Младожѐнци мрамор да стàна,
Сфàтове да іу недòіда!"

Шапк., кн. I № 44.

Клетвата я стига, защото тя се осмѣлява да не заеме Богу, да се оплаче отъ него. Заради тази си смѣлость Елена трѣбва да бѫде наказана, споредъ народния възгледъ, защото, пакъ споредъ него, всѣки трѣбва да понася и търпи всичко, що му е дошло ужъ отъ Бога.

Това е такъвъ лошъ фаталистиченъ възгледъ, щото народътъ когато се убѣди, че нѣщо е дошло по божия повѣля, нищо не прѣдприема да го прѣдотврати или да се бори съ него, защото противъ „божитѣ" работи нищо не помагало, споредъ народнитѣ вѣрвания. За такива той прогласява разнитѣ природни стихии, епидемиитѣ и пр., които отдава на туй, че хората сѫ сгрѣшили, та сѫ разсърдили Бога и пр. Така обяснява народътъ и нѣкои исторични събития, чиито причини сѫ съвсѣмъ други. Напр., падането на България той отдава на туй, че българитѣ станали толкова „дигнòглави", и не се покорявали на Бога, че въ черква влизали съ конь, взимали съ маждрацитѣ си нафора и пр. Вж. Мсб., V, стр. 179; Бонч. № 7.

Вариянти: Милад. № 80; Мсб., кн. III, стр. 37 №№ 4, 5; XIV, стр. 13, № 7; Ил. № 2; Карав., съч., т. I, №№ 59, 60.

Простиятъ народъ не може да си прѣдстави другъ редъ на нѣщата освѣнъ такъвъ, какъвто вижда. Трѣбвало човѣкътъ да знае гора и поле, дърво съ изворъ подъ него, съ гнѣздещи се въ него птици и т. н.; трѣбало да ходи на ловъ (охотиться), да пасе стада, да задига отъ други и да брани своитѣ, да пие млѣко и упоителна напивка, да се сражава съ каменно и метално оржжие, да има извѣстни форми на бракъ, сждъ и пр., за да прѣнесе всичко туй на небето.[1])

Народътъ поради туй си мисли, че неговия животъ, като се махнатъ нѣкои отъ горчивинитѣ му, прѣкарватъ и небеснитѣ обитатели. И тѣ пиятъ, ядатъ, наслаждаватъ се отъ разни удоволствия, събиратъ се на съвѣтъ (вж. Мсб., кн. V, стр. 150 № 1), женятъ се (вж. Ястр, стр. 55—56 — женидба на св. Илия — завршил ми се свети Илиjа Од Будим града кралева к'ерка —, която и зелъ), иматъ своя частна собственость, за която се грижатъ и пр. Главнитѣ светци сж раздѣлили по между си общата собственость и върху чуждия дѣлъ никой не смѣе да прѣдявява притезания (вж. № 1 у Ил.). Така, слѣдъ дълги карапици си раздѣлили имота тъй:

„Свети Петор — кључи од раiови;
Свет Илиjа — силни секавици,
Свети Iован — кумство-побратимство,
Неделица — празник да празнуват.
(Ястр., стр. 95).

Вж. и Милад. № 27.

Или сръбски:

„Старом свату — светоме Николи,
Њему даде друми и бродове,
Али куму — светоме Iовану,
Њему даде кумство и венчанство,
А деверу — самом светом Петру,
Њему даде лето и врућину,
А чаушу — светоме Илиiи,
Њему даде стреле и громове,
Да ми стреља по кршу ђавола.
Ястр., стр. 211—212.

Вж. и Караџић, Пiесме из Херцеговину, II, 2.

---

[1]) Потебня, А. А., Объясненiя малорусских и сродных народных пѣсень, т. II, стр. 226.

Къмъ различни случки отъ небесния свѣтъ нашиятъ народъ вплита и други явления и факти, които, като не може да си обясни, отдава ги на клетва, макаръ тѣхната причина да се корени другадѣ. Вплитането на такива факти се дължи на обстоятелството, че въ апокрифната литература и нейнитѣ извори то се отдава на клетвата.

Така, св. Иванъ поканва всички светци на службата си. Дохаждатъ всички. Нахранва ги, напоява ги, ала гоститѣ намѣрили само единъ недостатъкъ: нѣмало кой да имъ попѣе, да ги развесели. Тогава св. Иванъ повиква ясна звѣзда, която дохажда и запѣва. Всичко, що чуло пѣсеньта, спрѣло се да я слуша. Не сторила това трепетликата, заради което всички светци я проклели:

„Ти да бъдиш ти пруклѐту,
Ти пруклѐту ут си свитйи,
Си свитйи и ıаснъ ѕвиздà,
Іàснъ ѕвиздà и ıасну слъ̀нци,
Дъ трипѐриш и със вıатър,
И със вıатър и биз вıатър,
Дъ съ рàждъш пу усðіıити,
Ти дъ вйждъш ıаснуту слънци,
Іàснуту слънци пудйр плàнъ!“

(Илиевъ, № 102).

Епизодътъ за проклеване на дървото се срѣща въ разнообразни ситуации (А. Н. Веселовскій, Разысканія и пр., VI—X, стр. 245 и забѣлѣжката на сѫщата страница).

И обстоятелството, че овесътъ не го даватъ за душата на мрътвитѣ, нашиятъ народъ го отдава на клетва. Така, св. Георги отива да обиди „синòро“. Всички жита му се поклонили, а пшеницата най-много, заради което я благославя:

„Пченйчице белйице,
Тйзека мòме нàі требеш,
Ф’ църква че те унðсат,
Летургйıа че те служат“.

Овесътъ не му се поклонилъ, поради което го проклева:

„Лѐле Бòже, мйли Бòже,
Ф’ цѐрква овѐс не прàштаі,
Колйво го не тỳраіте,
На свинѐте го дàваіте!
Нѐка стоӣ да трепѐри,
Óд земи да си заклàси!“

Слѣдъ туй отива въ планината, гдѣто всички дървета му се поклонили, а трепетликата не сторила туй, за което я проклелъ:

> Гиди дрѣво трепетлика!
> Сѐ да стойш, да трепѐриш,
> Нѝшто тѝзе да не рòдиш,
> Нѝшто от тѐб да не юдѐ,
> Нито òвци, нѝто кòзи!"[1])
>
> (Илиевъ, № 321).

Върбата и кѫпината сѫ проклети отъ св. Сисиния, защото не му отговорили на въпроса, който имъ задалъ, не изпълнили волята му, а маслината е благословена, понеже му отговорила (вж. Веселовскій, А. Н., Разысканія въ обл. рус. дух. стиха, VI—X, стр. 45. Изобщо въ туй съчинение се разглежда напространно, какъ апокрифната книжнина повлияла върху народната поезия).

---

[1]) Сравни съ туй проклеванeто на трепетликата, както се то разказва въ малорускитѣ и сръбскитѣ народни пѣсни. Така:

> ...Червиву иву сам Господь прокляв:
> „Бодай тя, иво, черви точили
> „Від молодости аж до старости,
> „Від корінночка й-аж до вершечка!"
>
> (Потебня, Объясненія, т. II, стр. 767).

Грѣхътъ на яснката. Прѣчиста почнала:

> Хвильку спочивати, сына повивати,
> Стало їй ся стало голузья кланяти,
> Бучья и корінья и всяке створінья,
> Лем се наклонила проклята йосика.
> Проклята[1]) йосика и прокляте[1]) терня.
> „Проклята йосика, бодай ес ся трясла
> „До суду судного, до віку вічного!
> „А прокляте терня, бодай ес кололо
> „До суду" и пр.
>
> (Потебня, ib. 768—9).

Или сръбски: въ черква пѣли светци, слушала ги Божà майка. Всѣко дърво застанало освѣнъ яснката:

> Љуто куне Божја Мајка;
> „Свако дрво уродило,
> „А јасика неродила;
> „Веħ јасика трепетала
> „Усред љета и без вјетра!"
>
> Караџиħ, I, 118—9, №№ 196, 197.

[1]) Съ тѣзи епитети пѣсеньта прѣдупрѣждава събитието, за което разказва.

Сѫщо така сѫ проклети трепетликата и овесътъ, когато кръщавали Исуса Христа, понеже не застанали, когато имъ заповѣдалъ кръстникътъ св. Иванъ.[1])

Вариянти: Милад. №№ 36, 42; Шапк., кн. I, №№ 30, 47, 48, 57, 63; Мсб. I, стр. 5, № 13; IV, стр. 10, №№ 18, 19; ib., стр. 13, № 1; V, стр. 16, № 4; VII, стр. 6, № 3; ib., стр. 16, № 23; VIII, стр. 11, № 6; ib., стр. 24, № 29; XI, стр. 7, № 6; XVI—XVII, стр. 13, № 1; XXI (III), 4 № 4 (отъ Бесарабия); Качан., №№ 4, 5, 6; Ястр., стр. 124 и 122; Чол., № 22; ib., стр. 278; Ил., №№ 1, 25, 37, 41, 42, 48, 53, 57, 61, 81, 102, 117, 125 и пр.; Спсп., кн. XXI—XXII, стр. 558; ib., XXV—XVI, стр. 198, №№ 1, 3; Безс., № 64 и пр.

Срѣщатъ се пѣсни, въ които къмъ главното събитие: раждане и кръщаване на Христа не се прикрѣпя другиятъ мотивъ, за проклеването на ясиката, за образецъ на който служели християнскитѣ сказания, въ чиято основа лежело проклеването на безплодната смокиня отъ Христа (Маѳ. 21, 19).

Поради сказанията, въ които се пѣе за проклеване на дървета, сѫ възникнали и сказания, въ които се приказва, че животни сѫ проклети. Така, Богородица проклела кукувицата, защото, когато люлѣела Христа да го приспи, закукала та го събудила. Проклела я така:

„Оі тъ тѐби, Бо̀жне ле, ку̀кувичке,
Тъі дъ хо̀диш, „ „ дъ куву̀въш,
Дъ ни вѝеш, „ „ вѝту гн'а̀зду
Нъі дъ снисѐш, „ „ ф чу̀жду гн'а̀зду,
Ф чу̀жду гн'а̀зду, „ „ пъ̀стру ицѐ,
Дъ гу извидѐ, „ „ пъ̀стръ птѝчкъ,
Дъ гу извидѐ, „ „ дъ гу іутра̀ни!

Мсб., VIII, стр. 11, № 5.

Природата съ своята величавость е направила силно впечатлѣние на примитивния човѣкъ и той си я прѣдставялъ като живъ организъмъ, който се движи по свои особни закони, непознати нему. Той почва да влага животъ въ нея и нейнитѣ части и да си я мисли жива, като себе.

[1]) За кръщаването Исусово вижъ Веселовскій, Разысканія, VI—X, стр. 223—231. Вижъ сѫщо и Потебня, Объясн., II, 749—753: Рожденіе и наименованіе Христа.

И почва да я одухотворява въ своитѣ пѣсни и да я боготвори. Той почва ней да разправя своитѣ тѫги, радости, неволи; „българинътъ поставя своитѣ мисли и настроения въ отношение къмъ свѣта па явленията и прѣобрѫща тия подиритѣ въ образи съ индивидуално чувствуващи души... Тази основна дѣятелность на човѣшката душа да одухотворява бездушната природа, да проицира, да промѣта въ нея своитѣ чувства, афекти, душевни настроения и да се отъждествява съ нея е персонифициращата аперцепция, антропоморфното схващане на външния свѣтъ. Тоя начинъ на схващане е свойственъ прѣди сичко на примитивното, първобитното народно мислене, когато фантазията не е още обуздана отъ разума". [1]) (Само на фантазията ли се това дължи; не се ли то налага отъ първобитното мислене, не е ли то необходимо нему?)

На поезията на различнитѣ народи е свойствено да сравнява личния животъ на човѣка съ този на растенията. Неудържаната отъ критиката мисъль приема съчетанието на образитѣ за свръзка на нѣщата, отъ сравнението построява цѣлъ свѣтъ и т. н. (Потебня, Объясненія, т. II).

Както се вижда отъ всичко това, олицетворението на природата и нейнитѣ части не е простъ поетиченъ приемъ, а се основава върху наслѣдения отъ старината възгледъ, какво външниятъ природенъ свѣтъ е дотолкова живъ и одушевенъ, доколкото и самиятъ човѣкъ.

Така често пѫти хората се разправятъ съ гора, рѣка, звѣзда и пр., които имъ отговарятъ. Шуртенето на потока, шумоленето на гората, шума на рѣката първобитниятъ човѣкъ го схваща като тѣхенъ езикъ, въ който намира отговоръ на зададенитѣ отъ него въпроси, утѣха за своитѣ скърби и неволи.

Като одухотворява природата, примитивниятъ човѣкъ се отнася къмъ всѣка нейна одухотворена часть като къмъ лице, което пита, на което благодари за неговитѣ добрини или го проклиня за сторени злини, както се вижда отъ слѣдната пѣсень: Деспа везе шаренъ гергевъ край Дунава, когото проклиня така:

„Дунав ми, бел Дунав!
Седам години да течеш,
От седам сетни да запреш,
'Да ти присахне одата,
Да ти белее песако,
Да ти испукат рибите!",

[1]) Йордановъ, Вел., „Четири основни естетични форми въ българската народна поезия", СПСп., кн. LXI, стр. 668.

защото удавилъ брата ѝ съ хубава невѣста, съ китени сватове, съ червени байраци — въобще цѣлата сватба.

На това Дунавъ ѝ отговаря, че това сторилъ по божия заповѣдь, понеже на Великдень, когато всички отиватъ на черква да се причещаватъ, братъ ѝ събиралъ сватове да се жени. (Верк., ж. п., № 234.)

Варианти: Милад. № 243; Мсб. XVI—XVII, стр. 59 № 7; Ил. № 233; Ястр., стр. 240—241; сп. „Живая старина", годъ XIV (1905), вып. I—II, стр. 201 № 18; Изв. на слав. сек., т. II, стр. 290 № 6.

Така и вѣтърътъ бива проклинянъ отъ мома, защото прѣсѣкълъ приятния ѝ сънь, както се вижда отъ слѣдното: легнала мома подъ бѣлъ-червенъ трендафилъ.[1]) Въ съня си толкова се унесла, щото майка ѝ три дни я будѣла, но не можела да я събуди. Но духналъ „вѐтер лад̀анин, гор̀анин", откършилъ едно клонче отъ трендафила, което „фърснà" момата, та я събудило, заради което тя проклела вѣтъра:

„Вѐтере, лад̀анине ле!
Вѐтере, гор̀анине ле!
Да не подŷхнеш ошт' еднаш!",

Сънувала три луди-млади, отъ които първиятъ ѝ давалъ златъ пръстенъ, вториятъ — ябълка, третиятъ — симитъ или я цѣлувалъ. Тогава тя проклиняла и благославяла така: първиятъ, който ѝ давалъ пръстенъ,

„Да се провѝра низ нѐго";

— ябълка,

„Зелѐн да бàде кат нѐюа";

— бѣлъ симитъ или я цѣлувалъ, благославя го:

„Даі ми го Бòже, на юаве!" или
„Тоі мѐне да ме кѐрдосат!"
(Шапк., кн. VI, № 1019).

Така проклиня първитѣ двама, защото съ тѣзи два знака си служатъ, за да я прѣмамятъ; при туй тѣзи прѣдмети сж сгодни,

---

[1]) Калина, бѣлъ-червенъ трендафилъ — символъ на дѣвица, мома; — дѣвица подъ калина, трендафилъ и пр., — символътъ прѣвърнатъ въ обстановка. Вж.: Потебня, А. А, Объясненія, т. I: превращеніе символа лица въ обстановку, стр. 9, 160—1, 179—80, 242.

за да се формулиратъ горнитѣ клетви; а третия благославя, защото прѣдметътъ, който се дава, изразява сигурна работа, вѣрность.

Варианти: Милад. № № 291, 292; Шапк., кн. 5—6, № № 889, 949, 988, 1020, 1053; Мсб., кн. VI, стр. 28 № 3; кн. IX, стр. 117 № 8; кн. XI, стр. 12 № 15; кн. XII, стр. 117 № 9; кн. XIV, стр. 14 № 1; кн. XV, стр. 1 № 1; кн. XVI—XVII, стр. 69 № 28; ib. стр. 120 № 8; XXI (III), 9 № 15 (отъ Басарабия) ib. 49 № 6 (отъ Трънско). Doz. № 82; Бонч. № № 124, 125; Верк., ж. п., № № 74, 306; Ястр., стр. 384; С.П.Сп., кн. XXXIV, стр. 575 (долната); сп. „Kolo", knj. IV, стр. 51 № 9.

Отъ първия дѣлъ на втората група пѣсни се вижда, какво небеснитѣ обитатели изискватъ отъ земнитѣ безпрѣкословно да изпълнятъ тѣхнитѣ заповѣди. Инакъ непослушнитѣ навличатъ върху си клетва отъ страна на тѣзи надземни сѫщества. Понеже нашиятъ народъ смѣта небеснитѣ обитатели за свети, безгрѣшни, то ги туря по-горѣ отъ себе си въ всѣко отношение и не се осмѣлява да ги проклиня, когато сѫ му изпратили, споредъ неговитѣ схващания, нѣкоя напасть, а съ молитви, жертви гледа да ги умилостиви. Не напомня ли това сѫщитѣ обноски на старитѣ езични народи къмъ тѣхнитѣ божества, на които, за да ги умилостивятъ, принасяли жертви, молѣли се на тѣхнитѣ идоли?

Нашиятъ народъ поставя одухотворената природа наравно съ себе си. Той, както казахме, само се разправя съ нея, безъ да ѝ влага нѣкои свои духовни качества и съкровища. Напр. природата не мрази; главната отлика, която поставя човѣкъ между себе и природата, е обстоятелството, че ней не приписва религиозното чувство и настроение, които запазва само за себе си. Затуй тя не врѣди на хората безъ да има за туй причина; при това всичко сторено отъ нея въ туй отношение се отдава на божия заповѣдь. Значи природата е пасивна: движи се отъ небеснитѣ обитатели, тя е орѫдие, което имъ служи да изпълнятъ волята си. А като прави туй, тя е неуязвима отъ клетвитѣ (вж. Деспа и Дунавъ). Съ туй още веднажъ се подчертава народната вѣра за могѫществото на божеството, на което всичко е подвластно.

Въ тази група пѣсни се прѣплитатъ мисли и чувства за нищожеството на земнитѣ обитатели прѣдъ проявитѣ на божеството.

Погребални обичаи у българитѣ.

Отъ

П. Паращкевовъ.

Като давамъ това заглавие на работата си, далечъ съмъ отъ мисъльта, че въ нея внисамъ всичко, каквото би трѣбвало да се каже. Малкото изслѣдвания въ тази область и тѣхната слаба обработка сѫ едни отъ причинитѣ за непълнотата на моята работа.

Почти съ сѫщитѣ думи започватъ всички изслѣдователи на славянската древность. Всѫду четешъ: „за науката по славянската древность не е настѫпило още пълнолѣтие, когато би могла да се яви въ живъ и вѣренъ образъ като знание пълно убѣдително и съ поучителна сила. Тя се намира въ степеньта на събиране и критично обработване на материяла;“[1]) или: „безъ да се гледа на важностьта и интереса, на значителнитѣ усилия, посветени на нейното изслѣдване, тя не е още успѣла да се дигне надъ отклслечнитѣ изслѣдвания и да дойде до степеньта на точна историко-филологична наука. Недостатъкътъ отъ критично обработване на източницитѣ и отсѫтствието на строгъ наученъ методъ на изслѣдване откриватъ свободно поле за обяснение и доказателства по личенъ вкусъ и лично понятие за правдоподобность.“[2])

Заемайки се да изслѣдваме погребалнитѣ обичаи у българитѣ, навлизаме само въ часть отъ славянската древность — **митологията**. Гръцката и римската митологии сѫ съблазнявали, възбуждали патриотизма на славянина да създаде и той у дома си свой Олимпъ съ свои богове и богини.[3])

---

[1]) Котляревскій, А. А — Сочиненія, т. Ш., стр. 3. С.-Петербургъ 1889. (разборъ сочиненія А. Атанасьева: „поэтическія воззрѣнія славянъ на природу“).

[2]) Котляревскій — op. cit. II т. стр. 32.

[3]) I. Ивановъ — Культъ Перуна у южныхъ славянъ. С. Петербургъ, 1904. стр. 1.

Но какво установено имаме, какъвъ е резултатътъ отъ многото съ по-голѣмо или по-малко значение трудове, посветени на славянската митология? Махала въ своя Nákres slovanského bajesloví право казва, че опититѣ върху митологията сѫ повечето разпръснати въ отдѣлни славянски сборници, че нѣма отдѣлна цѣлостна работа. По думитѣ на Бодуенъ де-Куртене такава наука — славянска митология — дори не сѫществува. Затова и Ягичъ при появата на Махаловата славянска митология, която е опитъ да се групиратъ главнитѣ факти въ едно цѣло и послѣ да се резулиратъ легендарнитѣ идеи на славянскитѣ народи, извиква: „eine slawische Mythologie!"[1])

Задачата на едно митоложко изслѣдване е сложна — трѣбва да се различатъ слоеве язически, християнски, литературни; длъжность е да се отдѣлятъ митоветѣ на нова формация отъ древнитѣ; нужно е да се познава общочовѣшкото, индоевропейското, националното, туземното, заимствуваното, па и да се покаже, по какъвъ начинъ е станало заимствуването. Доста благодарна работа е да се заемемъ да изслѣдваме старото и да отдѣляме тъй да речемъ „камънитѣ, червената глина и пѣсъка", които сѫ образували гѫстъ слой и по тоя начинъ все повече и повече скривали отъ нашия погледъ завѣтното достояние отъ нашитѣ дѣди и го направили почти неуловимо, несхватно за насъ. Но при днешното състояние на славянската етнография такъва работа е твърдѣ мѫчна задача и по-добрѣ е за сега да се ограничи човѣкъ само съ систематично изложение и обяснение на фактитѣ, като се погрижи да улови нишката между глухитѣ явления и живота. По тоя начинъ ще може да се подготви богатъ запасъ отъ етнографски материяли, ще може да се събиратъ и приведатъ въ редъ писменитѣ и веществени източници па и да се обясни художествената страна на митологията, която заедно съ смисъла и историчното движение на митичнитѣ прѣдстави е за насъ като затворена книга.

Отъ своя страна азъ ще внеса съ тая си работа покрай другото и новъ материялъ, който можахъ да събера тази година прѣзъ врѣме на екскурзиитѣ си, правени въ Ломско по селата: Голенци, Моминъ-бродъ, Криводолъ, Крива-бара и

---

[1]) Arch. für slav. Phil. XIV. стр. 633.

Василевци; въ Свищовско: Яйджий, Вързулица и Хибилии; въ Търновско: Шемшево, Леденикъ, Пушово, Керека, Балванъ, Чолакова-махала, Дебелецъ, Килифарево, Присово, Ганчевицъ, Катранджиитѣ, Самоводени, Шереметя, Малкия-чифликъ и Бѣляковецъ; въ Горньо-Орѣховско: Калтинецъ, Темниско, Сергѣвецъ, Долня-Орѣховица, Драганово, Писарево, Поликраище, Драгижево, Лѣсковецъ, Полски-Сѣновецъ, Стражица и Сушица.

Ползувахъ се отъ разказитѣ на велесчани, прилѣпчани, шопи изъ Софийско, мои другари студенти изъ Русенско, Варненско, Котленско и другадѣ. Ползувахъ се и отъ материялитѣ, обнародвани въ Министер. Сборникъ,[1]) кн. I—XXI. и въ сборницитѣ за народни умотворения на Шапкаревъ,[2]) Бончевъ,[3]) Бр. Миладинови,[4]) Чолаковъ,[5]) Илиевъ[6]) и Ястребовъ.[7])

Прѣгледахъ и статиитѣ по въпроса, печатани въ списанията Български прѣгледъ, Книжици за прочитъ, издавани въ Солунъ прѣзъ 1889 г., Р. Филол. Вѣстникъ, Этнографическое Обозрѣніе, па и отдѣлни съчинения, които ще посочвамъ по-послѣ.

* * *

Примитивниятъ човѣкъ, въ отличие отъ цивилизования, не признава, че смъртьта е неизбѣжна. Той не се замисля надъ този въпросъ; допуща безсмъртие за себе си и за своитѣ съплеменици. Самата смърть се обяснява като външна насилствена причина. Човѣкъ умира, защото душата е принудена по нѣкакъвъ начинъ да остави тѣлото. Душата може сама да напусне тѣлото въ врѣме на сънъ или защото насилствено я изгонва друго сѫщество, по-силно отъ нея. Обикновено смъртьта се явява, по мнѣнието на некултурнитѣ раси, като резултатъ

---

[1]) Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина. Издава Министерството на народното просвѣщение. София.

[2]) Шапкаревъ, К. А. — Сборникъ отъ български народни умотворения. Часть третя. Отдѣлъ I и II. Български обичаи, обряди, суевѣрия и костюми. Книга VII. София 1891 г.

[3]) Бончевъ Н. — Сборникъ отъ Български Народни пѣсни. Варна. 1884 г.

[4]) Братя Миладиновци (Димитрія и Константина). Бѫлгарски народни пѣсни. II изд. София. 1891 г.

[5]) Чолаковъ, В. Българскій народенъ сборникъ. Събранъ, нареденъ и издаденъ отъ —. Часть I. Болградъ 1872 г.

[6]) Илиевъ, А. Т. — Сборникъ отъ народни умотворения обичаи и др. Събирани отъ разни български покрайнини. София. 1889 г.

[7]) Ястребовъ, И. С. — Обычаи и пѣсни турецкихъ сербовъ. Второе изданіе, дополненое ихъ прозою. С.-Петербургъ. 1889.

отъ дѣйствията на враждебни човѣку сили.[1]) Може би тежката борба за сѫществуване е накарала човѣка да гледа на тѣлото си като на обектъ, изложенъ на дѣйствията на благоприятни и враждебни природни сили. Съвсѣмъ отдѣлно отъ функционирането на човѣшкото тѣло се зародило и развило понятието за болестьта. Съ течение на врѣмето това понятие получава форма съобразно съ първобитнитѣ вѣрвания и се колѣбае и пада съ развитието и просвѣщението на народа.[2]) Но и досега се срѣщатъ вѣрвания, че болестьта може да налегне едного, да прѣмине у другиго; едного да умори, другиго — не, или че болестьта може да се прѣдава отъ човѣка на животнитѣ. Единъ мой добъръ приятелъ ми обажда, че въ родното му село Гагаля (Русенско) противъ моръ по хората или добитъка се добиратъ до слѣдното срѣдство: домакинята замѣсва прѣсна питка, намазва я съ медъ и остава я на тавана; слѣдъ нѣколко дена прѣглеждатъ питката и, ако е наядена, вѣрватъ, че болестьта е подсладена и че нѣма вече да прави пакости. Въ Хаджиелеско вѣрватъ, че болестьта може да се прѣнася отъ едно мѣсто на друго, па дори може и да се отбива нейното направление.[3]) Обикновено при такива случаи се допитватъ у врачкитѣ. Понѣкога врачката отъ селото порѫчва на женитѣ, щото всѣка да приготви по нѣщо. Едни донасятъ хлѣбъ, други — ясте, трети — китки и всичко се туря въ голѣма торба, която прѣзъ нощьта старецъ отнася въ ближното село. Тамъ той прѣскача въ нѣкой дворъ, окача го на едно дърво и, като се пази, да го не види нѣкой, връща се дома си. Вѣрватъ, че болестьта вече е прѣнесена другадѣ. Когато болестьта не е разпространена низъ цѣлото село, а е локализирана само въ една кѫща, тогава домакинята намазва хлѣбъ съ медъ, връзва една китка съ червенъ конецъ, оставя една паричка и всичко, овито въ единъ парцалъ, хвърля въ извора. Този, който първъ вземе вода, прѣнася болестьта дома си.

Народътъ ни, когато се лѣкува, има още голѣмо довѣрие въ познанията на врачки, ходжи, свещеници, калугери, въ силата на

---

[1]) Харузинъ, Николай — Этнографія. Лекціи читанныя въ императорскомъ университетѣ. Подъ редакц. В. Харузиной. Т. IV. Вѣрованія.

[2]) Эти. обозр., кн. XIII и XIV. 1892. Стр. 23—41. (Болѣзнь и смерть по представленіямъ бѣлоруссовъ.

[3]) Zeitschrift des Vereins für Volkskunde. I Jahrgang. 1891. Berlin. Стр. 156. (Der Tod in Sitte, Brauch und Glauben der Südslaven. Von Friedrich S. Krauss).

свети извори, цѣлителни камъни и др. т. Заклинания, баяния, молитви, подкадявания, жертви и различни други срѣдства се прѣпоръчватъ и до днесъ на болнитѣ. Нашиятъ простъ селянинъ дири помощьта на доктора само при случаи на външни болести, а за вжтрѣшни болести той толкова силно вѣрва въ врачкитѣ, че ако се случи да оживѣе болникътъ, въпрѣки очакванията и прѣдричанията имъ, смѣтатъ го за човѣкъ, който не живѣе нормаленъ животъ, смѣтатъ го за вампиръ.[1])

Когато ще умре нѣкой, българинътъ вѣрва, че това нещастие се прѣдсказва на сѣмейството чрѣзъ случки вънъ и вжтрѣ на дома, чрѣзъ животни, чрѣзъ хвърченето на птицитѣ, чрѣзъ сънища и т. н. И до днесъ той вижда въ най-вѣрния си спжтникъ, кучето, олицетворение на духъ, който може да почувствува, че наближава смъртьта на нѣкой отъ домашнитѣ. Баучи ли нощемъ куче, рови ли съ крака подъ прозорцитѣ, общо славянски навикъ е да го прокълнатъ: „за главата си!“ въ смисълъ, щото нещастието да падне върху неговата глава. Противоположно на кучето котката не се счита за прѣдвѣстникъ.

Въ Хърватско, Босна и Черна-Гора отдаватъ такъво значение на коня, свинята, вълка и заеца. У насъ се боятъ и отъ змията, само че тя не прѣдизвѣстява, а навлича смърть. Случи ли се нѣйде да домува змия и рѣши ли се нѣкой да я убие, заплаща съ живота си. Обикновено такава змия се счита за покровителка на дома, нея хранятъ, поятъ съ прѣсно млѣко и се отнасятъ съ уважение къмъ нея.

Кукурига ли привечерь пѣтелъ, кокошката прѣхвръкне ли подъ прозорцитѣ, снесе ли малки яйца безъ жълтъкъ, прѣдсказва се нѣщо: стопанинътъ ще обѣднѣе или ще го постигне друго нещастие. Такъва кокошка или пѣтелъ заколватъ и месото имъ даватъ нѣкому. По всѣка вѣроятность първоначално това сж вършели съ намѣрение да прѣдотвратятъ нещастието, да измѣнятъ неговата посока.

Гаргата и кукувицата се считатъ сжщо за лоши прѣдвѣстници. Сърбкинята, която има умрѣлъ братъ, щомъ чуе кукувица, и тя почва отъ жалость да кука. Най-лошъ прѣдизвѣстникъ е бухалътъ.

---

[1]) Krauss, F. S. — op. cit. Стр. 154.

Многобройни сж прѣдсказванията, които посочватъ самото лице, което ще има нещастието да легне болно. Особно внимание и вѣра се дава на сънищата. Сънътъ може да прѣдскаже и оздравѣване и смърть. Случи ми се да посѣтя една кжща, гдѣто имаше болно дѣте. Майката, чухъ, заржчва на дѣтето да запомни, каквото ще сънува. Запитахъ, защо й е нужно да знае, какво ще сънува дѣтето, а тя неохотно посрещна въпроса ми, като ми каза: „вие младитѣ не вѣрвате", ала слѣдъ туй пакъ се отпусна, та ми разправи слѣдното: „Синъ ми бѣше боленъ. Какво не му давахме, какво не го мжчихме. Бре доктори, бре бабички, бре старо, бре патило — всички викахме, всички питахме — никаква полза. Рѣшиха го за умиране. Не щешъ ли една сутринь става и казва: сънувахъ, че прѣскачамъ трапъ, въ който имаше овенъ. Като го прѣскачахъ паднахъ вжтрѣ, но стжпихъ върху овена и излѣзохъ. Като чухме това, поскоро закаляме овенъ, раздаваме ‚за здраве' и момчето ми се привдигна и днесъ е мжжъ, здравъ като камъкъ."

Единъ ми разправяше такъвъ сънъ: „Сънувамъ, че пазаря и купувамъ кобила съ много хубаво конче. Когато ми довеждатъ кобилата, не виждамъ кончето. Разпитвамъ за него, но ми казватъ, че се изгубило. Въ най-силния разгаръ на гнѣва се събуждамъ .... Слѣдъ нѣколко минути получавамъ телеграма, че дѣтето на сестра ми, което тъй много обичахъ, умрѣло."

Другъ сънува, че спори съ циганинъ. Спорътъ стига до тамъ, че спещата до сънувача жена получила нѣколко плесници. Запитанъ отъ нея, какво е сънувалъ, разправилъ причината за нанесенитѣ плесници .... Не слѣдъ дълго врѣме почукватъ на вратата и съобщаватъ, че майка му умрѣла.

У насъ първата грижа на домашнитѣ къмъ тежко болнитѣ е да облекчатъ смъртната имъ борба. Въ врѣме на тая борба душата може да се „располови", „прѣполови", т. е. болниятъ може да остане нѣколко часа „ни живъ, ни умрялъ." И у гърцитѣ за тоя моментъ сжществува вѣрване: тѣлото не иска да отпусне душата, а тя пъкъ не иска да остане въ тѣлото. Болниятъ изпитва тежки болки, и за да ги прѣкратятъ, даватъ на болния „йорданска вода", донесена отъ р. Йорданъ.

Слѣдъ това душата се примирява съ тѣлото и едно отъ тѣхъ надѣлява — материята или духътъ. Ако духътъ вземе връхъ — човѣкъ умира, ако пъкъ наопаки — послѣдва смърть.[1]) У насъ и у сърбитѣ, за да не стане „разполовяване“, въ врѣме на прѣдсмъртната агония отстраняватъ отъ стаята всички присѫтствуващи, като оставятъ само нѣкоя стара жена, която ще се старае „да го не пусне безъ свѣтлина.“

Народътъ ни вѣрва, че душата има да върви дълъгъ и тъменъ пѫть за „оня свѣтъ.“ Душата се явява като материяленъ прѣдметъ, отдѣленъ отъ тѣлото, който може да се движи, да гони извѣстно направление и т. н. Както ще видимъ попослѣ, тя се нуждае дори и отъ храна, питие, което вече говори въ полза на задгробно сѫществуване, отгдѣто произтичатъ много противорѣчиви вѣрвания. По въпроса, какъ се е появило понятието за душата, кой е източникътъ на нейната материялность, има двѣ тълкувания отъ етнографично становище. Спорѣдъ едното много е спомогналъ въ случая самиятъ фактъ на смъртьта. Дивакътъ, като вижда умрѣлия си сродникъ или другарь, който не прѣди много се е движилъ свободно, трѣбвало е да дойде до заключение, че нѣщо е напуснало умрѣлия и че то е било причината на неговия животъ, на неговата способность да се грижи свободно, да говори. Туй невидимо нѣщо той считалъ втора съставна часть на човѣка и я нарекълъ душа. Дѣйствително, смъртьта е поразявала въображението на примитивния човѣкъ и той обикновено си я обяснявалъ съ това, че душата напуща тѣлото. По приемливо, ми се чини, е второто тълкуване, споделяно отъ мнозинството най-нови изслѣдователи, а именно че вѣрата въ сѫществуването на душата се явила като резултатъ отъ наблюдаване върху съна. Отъ вниманието на първобитния човѣкъ не е могло да избѣгне, че кога нѣкой сънува, тѣлото му стои съвършено неподвижно. Дивакътъ не може, или по-право нѣма основания да отрече реалностьта на съна. И ако окрѫжаещитѣ го увѣряватъ, че въ това врѣме, когато той е ходилъ на ловъ, изминалъ толкова пространство, е стоялъ неподвиженъ въ леглото си, длъженъ е билъ да дойде до заключение, че само душата е била въ движение, а тѣлото въ покой. Душата

---

[1]) Этн. обозр. 1898. кн. XXXVIII, Новогреческія похоронныя причитанія и представленія о задгробной жизни. — А. Н. Малинка. стр. 108.

напуща тѣлото вечерь и сутринь отново се връща, но понѣкога и не се връща.

Фактътъ, че сънътъ не знае прѣгради, е довелъ първобитния човѣкъ до убѣждение, че душата, която успѣва да прѣмине прѣзъ нощьта такива голѣми пространства, е сѫщество леко, въздушно и въ всѣки случай бързо. А възприелъ ли е идеята за бързина, първобитния човѣкъ е потърсилъ душата си въ окрѫжаващата го природа.[1])

Сѫществува вѣрвание, че съ смъртьта животътъ не се прѣкѫсва, а че душата отива въ друга сфера — рай или пъкълъ.

Вѣрвайки въ тѣсната свръзка между тѣлото и душата, първобитниятъ човѣкъ е прѣдполагалъ, че душата прѣминува въ задгробното царство въ тоя видъ, който е имала въ момента на смъртьта. Подъ влиянието на християнството, съ развитието у народа на понятията за добро и зло, измѣнили се и понятията за рай и пъкълъ. Раятъ сталалъ страна, гдѣто праведнитѣ души отиватъ да продължатъ земния животъ, а пъкълътъ, — гдѣто грѣшницитѣ, като търпятъ лишения, изплащатъ грѣховетѣ си.

У насъ рая си въображаватъ на небето, като ‚хубава градина', въ която на срѣдата има едно голѣмо дърво; тамъ праведнитѣ души сѣдятъ на редове и отдѣлно мѫже, жени, моми, ергени. Прѣдъ всѣкиго е сложена трапеза. Душитѣ не говорятъ никакъ, нито ядатъ, нито пиятъ; въ рѫцѣтѣ си държатъ по една кърпица, съ която се триятъ, — кърпицата, която се дава на присѫтствуващитѣ отъ домашнитѣ на покойния, когато опѣватъ тѣлото. Всички души сѫ на 30-годишна възрасть; тѣ живѣятъ въ рая безъ грижа и работа, мълчатъ и гледатъ мѫкитѣ и страданията на грѣшницитѣ, които сѫ въ пъкъла.[2]) Тукъ царуватъ вѣчно прохладно лѣто, вѣчно зелени цвѣтя и дървета, покрити съ сочни плодове. Тукъ слънцето свръшва дневното си пѫтуване и отъ тукъ сутринь наново изгрѣва.[3]) А по прѣданието на арменцитѣ въ рая има прѣкрасни пасбища, разорани мѣста, градини, гори, прѣпълнени съ полезни и безврѣдни за човѣка животни и

[1]) Харузинъ, Op. Cit. стр. 112—128.
[2]) Д-ръ Басановичъ — Ломскиятъ окрѫгъ. Стр. 106.
[3]) Котляревски — Op. cit. стр. 202.

птици. Па и климатичнитѣ условия сѫ други: въ рая топлото лѣто не се мѣни съ сурова зима.[1])

У насъ вѣрватъ, че подъ рая се намира пъкълътъ съ „неугасимъ огънь“, гдѣто вѣчно горятъ въ катранъ и се мѫчатъ душитѣ на грѣшницитѣ, всѣка споредъ грѣховетѣ си: че гладенъ не нахранили, голъ не облѣкли, въ тъмница арестанти не посѣтили, право не измѣрвали и т. н. Едни, като напр. тѣзи, които сѫ заклали или убили нѣкого, постоянно лижатъ кръвьта, която безпрѣкѫснато тече отъ ранитѣ; други, които сѫ крали чужди овце, гѫски и т. н., постояно събиратъ вълна, перушина и т. н., които вѣтърътъ пакъ имъ раздухва; тѣзи които съ клетва сѫ погубили другитѣ, ядатъ тѣлото на оклеветенитѣ.

Казахме, че въ врѣме на прѣдсмъртната агония оставятъ въ стаята бабичка, да държи запалена свѣщь. Нѣгдѣ тази свѣщь държи самиятъ мъртвецъ.[2]) Грижата да не се „пуща“ душата безъ свѣщь е стара, и може да се каже, че е остатъкъ отъ езическо врѣме, когато сѫ гледали да не погребватъ слѣдъ захождане на слънцето. Това послѣдньото и сега се срѣща запазено: подолянитѣ не ровятъ привечерь; хърватитѣ прѣди залѣзване на слънцето откриватъ гроба, за да го огрѣе. За езичника-славянинъ тоя обичай ималъ опрѣдѣленъ смисълъ: въ пѫтя на слънчевото движение той виждалъ подобие на собствения си животъ, а въ сѫщото врѣме слънцето служело като указатель на пѫтя къмъ вѣчностьта. Слѣдъ захождането му душата остава безъ пѫтеводитель и трѣбвало лесно да мине, за да достигне до „оня свѣтъ“.

Видятъ ли у насъ, че болниятъ е умрѣлъ, събличатъ го и го окѫпватъ. Окѫпването става съ вино, оцетъ или вода, съвсѣмъ слабо стоплена. То се извършва било на двора, било въ стаята, гдѣто е умрѣлъ, било подъ нѣкое дърво, било най-послѣ, на мѣсто, гдѣто не се минува.

Въ Търновско изрѣзватъ ноктитѣ, но по други мѣста, като въ Ломско, Свищовско и Софийско не ги изрѣзватъ. Котляревски мисли, че неизрѣзването на ноктитѣ се дължи на

---

[1]) Этн. обозр. 1869. (свящ. Григорій Бунятовъ — Обычаи у Армянъ Эриванской губ.)

[2]) Dr. L. Pič und Dr. A. Amlacher, Die Dakischen Slaven und die Csergeder Bulgaren (печатано въ Věstnik Kralovske české společnosti nauk. Třída filos.-histor-filolog. Roč. 1887. V Praze 1888. Стр. 227—280).

повѣрието, какво съ тѣхъ мъртвецътъ по-лесно би се покачилъ на стъкленитѣ планини, на които стои раятъ. Той посочва житието на Константина Муромски, гдѣто се споменува, че му били закопали въ гроба и стълба, за да се покачи по нея по-лесно въ рая. Изобщо имало е стремежъ да олесняватъ свободния достжпъ въ рая.

Пристжпвамъ къмъ обличането и приготвянето за гроба. Затварятъ очитѣ на мрътвеца, защото сжществува повѣрие, че ако умрѣлиятъ е съ отворени очи, слѣдъ него ще умре и другъ отъ домашнитѣ, или че му е мило за земния животъ.[1] Обличатъ го въ най-новитѣ му дрехи и съ скръстени върху гърдитѣ ржцѣ го поставятъ въ ковчегъ. Въ Софийско е забѣлѣжително, че не оставятъ при мъртвеца никаква кожена дреха та дори и калпака тукъ замѣнятъ съ специални, за случая, приготвени червени шапки. Слѣдъ това окичватъ ковчега. Окичването първоначално не е било само желание да украсятъ покойника, но по особнитѣ си понятия да свържатъ растителната природа съ душата: душата е могла да се прѣвърне въ дърво, цвѣте, рѣка, птица и др. т.[2])

При мъртвеца оставятъ кърпа, която ще му служи за обърсване лицето, напрашено отъ дългия пжть. Игла, конецъ и гребенъ непрѣмѣнно оставятъ при женитѣ-покойници. Иглата е първа необходимость на всѣка домакиня, била тя на тоя или оня свѣтъ, а всѣки би се сѣтилъ защо оставятъ и гребенъ. Обаче коя е причината, че въ Ломско счупватъ всички зжби на гребена, като оставятъ само толкова, колкото члена сж въ кжщи? Баба Недѣля Троянска отъ с. Голенци

---

[1]) Шапкаревъ, op. cit. стр. 150.

[2]) Народната ни поезия е богата съ такива прѣвръщания. Способностьта къмъ персонификация се оказва неизбѣжна, като слѣдствие отъ възгледа на първобитния човѣкъ за себе си и окржжаващата го природа. Цивилизованиятъ човѣкъ вижда себе си съвсѣмъ отдѣленъ отъ природата, а низкокултурниятъ — счита себе си слѣтъ съ нея въ едно.

Шумниятъ плѣсъкъ, вѣчното движение и разливането на водата карали неспособния къмъ анализъ първобитенъ човѣкъ да вижда въ рѣкитѣ нѣщо живо и могжщо. Падането на водата въ видъ на дъждъ, роса и снѣгъ и тѣхното плодотворно влияние дѣйствували така, че той прѣнасялъ своитѣ способности, физични и умствени, своето азъ, върху цѣлата природа, върху всичкитѣ ѝ явления. Всичко въ природата мисли, сжществува като него; всичко изпитва или е способно да изпитва наедно съ него нужди, лишения, радость. Това вѣрване е възникнало на почва на първобитенъ анимизъмъ и може да се счита за общо слѣдствие отъ еднакво умствено състояние на примитивния човѣкъ. То е дало мотивъ за маса разкази, които възникнали на еднаква степень развитие у разнитѣ раси. Тия разкази носятъ поразителенъ печатъ на еднообразие и се явяватъ въ множество варианти при единъ основенъ мотивъ.

(Ломско) казва, че ако по гребена има нѣкой зѫбъ повече, явява се лишенъ и нѣкой членъ отъ сѣмейството и безъ друго единъ ще умре. Туй, че снабдяватъ мрътвитѣ съ всичко, каквото имъ е било нужно при-живѣ, не е нѣщо случайно Въ Ломско оставятъ и двѣ-три черги при мрътвеца. Нѣкога е имало обичай да се слагатъ при мрътвеца орѫжия, храна и други такива.

Разпространениятъ обичай въ Русия да изнасятъ на Великденъ червени яйца на гробищата и христосването съ умрѣлитѣ е още едно нагледно свидѣтелство, че безъ да се гледа на християнското въздѣйствие старото вѣрване, какво душата на умрѣлия живѣе въ гроба, продължава, макаръ и несъзнателно, да сѫществува въ ума на народа. Въ сѣвернитѣ руски губернии имало обичай да се оставя на гроба особенъ отворъ, прѣзъ който душата свободно да може да излиза и отново да посѣщава тѣлото. Прѣкрасна илустрация на тоя възгледъ намираме въ прѣданието, какъ посѣщавала вдовицата на Мохамеда гроба му. Тамъ тя снимала покривалото на лицето си, но когато редомъ съ Мохамеда погребали Абу-Бекра и Омара, вдовицата прѣстанала да се открива, защото по обичая жената може да се показва съ непокрито лице само на мѫжа си, и то въ отсѫтствие на чужди.[1]) Кой знае по какъвъ случай подобно на тоя мохамедански обичай у Софийско вдовицата, кога отиде надъ гроба на своя мрътвецъ, снема забрадката си. По всѣка вѣроятность трѣбва да сме при обичай, резултатъ на чуждо влияние.

Като притъкмятъ тѣлото въ ковчега, **прикадяватъ**, за да направятъ невъзможно връщането на душата въ тѣлото. Върне ли се душата въ тѣлото, послѣдватъ злочестини за сѣмейството. Страхътъ отъ мъртвитѣ естествено произтича изъ психичния миръ на първобитния човѣкъ. Желанието да се живѣе, присѫщо на всички хора, характерно е и за низшитѣ стадии на културата. Любовьта къмъ живота е имала като неизбѣжно слѣдствие страхъ отъ смъртьта. Но това, отъ което човѣкъ се бои, не може въ неговитѣ очи да бѫде благодѣтель, за това той обикновено е приписвалъ на мъртвитѣ зли качества. Къмъ това е присъединявалъ и друга черта, не по-малко характерна за първобитния човѣкъ, именно присъединя-

---

[1]) Харузинъ, op. cit. стр. 223.

валъ собствени качества на свръхестествени същества. Мъстителни, раздразнителни и користни били душитѣ на неговитѣ умрѣли съплеменици. Слѣдствие на това, общо за всички низши културни раси, може да се счита убѣждението, че мрътвитѣ не прѣдставляватъ отъ себе си добри природни същества. Дири отъ тоя страхъ виждаме и въ оплакванията и въ самата жалейка.

Чувството на страха прѣдъ гнѣва на умрѣлия води къмъ усилено изражение на скръбьта при смъртьта му. Нареждането, плачътъ и пр. иматъ за цѣль да докажатъ на умрѣлия, че живитѣ се раздѣлятъ съ него при най-голѣмо съжаление и най-силна необходимость.

Жалейката отначало нѣма нищо общо съ пиетичното чувство на живитѣ спрѣмо мрътвитѣ. Въ каквато форма и да е тя въ началния периодъ на човѣшкото развитие, прѣслѣдва изключително утилитарна цѣль. Ако не всички, то въ всѣки случай множинството видове жалейки могатъ да се подведатъ подъ слѣднитѣ двѣ главни категории: 1) стремежъ, да се измѣни външностьта, за да не може покойниятъ да познава сродницитѣ си и 2) — да се изрази дѣйствителната, а по нѣкога и фиктивната жалость поради настаналата раздѣла. Тази двойственость е характерна на некултурния умъ. Вдовицата на даяка отъ о-въ Борнео слѣдъ смъртьта на мъжа си прѣди всичко се стреми да не бъде позната отъ покойния.[1]) Тя се облича въ бѣли дрѣхи, покрива главата и надѣва на лицето си бѣлъ платъ, а вмѣсто съ обичния си червенъ шнуръ, опасва се съ бѣлъ. Промѣната на дрехитѣ, покриването на главата не позволяватъ на мъртвеца да познае жена си и да я повика при себе си въ царството на мрътвитѣ. Тя се бои, защото по вѣрването прѣдставлява негова собственость, за която той може да прѣдявява своитѣ права и слѣдъ смъртьта. Все отъ същия страхъ нѣкои племена мажатъ лицето си съ червена боя, а тѣлото си покриватъ съ пухъ. Населението на Западна Австралия, въ старанието си да стане неузнаваемо на покойнитѣ, маже лицето си съ червена боя, а на главата, устнитѣ и ушитѣ остава бѣли пятна. Папуасцитѣ въ Нова-Гвинея мажатъ лицето и тѣлото си съ графитъ. Къмъ тоя видъ трауръ можемъ да отнесемъ и обичая, който се срѣща у албанцитѣ, па и у насъ българитѣ (Свищовско) да си обръщатъ дрехитѣ наопаки,

[1]) Харузинъ — op. cit. стр. 202.

да се обличатъ въ черни дрехи, или най-сетнѣ да носятъ неупотрѣбявана въ обикновено врѣме боя (напримѣръ бѣли дрехи у китайцитѣ). Случаи отъ послѣдния видъ жалейка у насъ има запазено въ Самоводени, гдѣто надъ вратата на мрътвеца-младежъ окачатъ бѣлъ платъ.

Измѣняване тѣлото, лицето, промѣняване дрехитѣ, затруднява мрътвеца да различи бившитѣ си познайници и едноплеменици.

Въ желание да докаже на умрѣлия своята печаль, некултурниятъ човѣкъ се отличава съ крайна експанзивность. Въ порива на скръбьта и отчаянието той нанася на себе си удари, раздира си дрехитѣ и пр. Но съвършено другъ обичай има у нецивилизованитѣ народи. На Сандвическитѣ о-ви, напримѣръ, слѣдъ смъртьта на краля населението въ знакъ на трауръ избило прѣднитѣ си зъби, отрѣзало късъ отъ ушитѣ си.[1]) На о-въ Таити слѣдъ смъртьта на върховния жрецъ жителитѣ отрѣзали часть отъ палеца си. Подобенъ обичай билъ забѣлѣзанъ и у хотентотитѣ и у едно диво индийско племе, което живѣе по течението на р. Ла-Плата. У албанцитѣ и досега вдовицата, сестритѣ на покойника и възрастнитѣ му дъщери отрѣзватъ коситѣ си. Ще заключимъ, че първобитниятъ и низкокултуренъ човѣкъ еднакво сѫ мислили, какво безъ външни знаци не е възможно да се изрази степеньта на скръбьта. Но редомъ съ уважението на такива, които могатъ добрѣ да оплакватъ и искрено да изказватъ своята скръбъ, както въ отношение къмъ покойници, за смъртьта на които има защо да съжаляватъ, също и за смъртьта на тия, които по сѫщество имъ сѫ безразлични, върви и вѣрването, че роднинскитѣ сълзи смущаватъ мрътвеца въ гроба, или че на „оня свѣтъ“ той ходи винаги мокръ, или най-послѣ бива потопенъ и се мѫчи въ тия сълзи:

Какво е чудо станало
На Куклин село голъамо,
На Куклинските седъанки:
Триста са пушки пукнали,
Триста са іунака паднали,
Триста са маіки плакали,
Плакали и арнисали,
Димчова стара маіка

[1]) Харузинъ. — op. cit. стр. 204.

Плакала не арнисала.
Димчо са іут гроп провикна:
— Стига ми, мамо, дохождаі,
Іот сжлзи ф рьаки лежа и т. н.

(Конушко. Мсб. IX. 54).

До не отколѣ словинцитѣ, сърбитѣ и черногорцитѣ наемали жени, които да оплакватъ мрътвеца. Наетитѣ жени могли да се прѣправятъ тъй, че неопитни приемали тѣхния плачъ за дѣйствително излияние на скръбь. Тѣ възпроизвеждали нѣкои езически възгледи, отъ които народътъ не можелъ така лесно да се отърве и забрави, та по тоя начинъ довели погребалната пѣсень до обширна художествена творба. Отъ г-жа Ел. Илиева отъ гр. Велесъ (Македония) можахъ да се науча, че нѣкога и велесчани наемали вънкашни лица да оплакватъ мрътвеца, но днесъ тоя обичай не се практикува, а само се говори за него.

Словинцитѣ,[1]) чергедскитѣ българи[2]) не плачатъ, за да не разплачатъ мрътвеца, а цѣлата нощь прѣкарватъ въ пиене, весели разговори, пѣсень, свирня и игра.

У насъ домашнитѣ заедно съ дошлитѣ роднини, облѣчени въ черни дрехи, съ сълзи на очи, споменуватъ добритѣ дѣла, качества, подвизи и мжки на покойния. Забѣлѣжително е, че въ тоя день никой отъ посѣтителитѣ въ дома на умрѣлия не поздравява съ каквито и да било обръщения. По всѣка вѣроятность съ това се прѣдава видъ на по-голѣма загриженость, захласнатость, вслѣдствие на смъртьта, която не дава възможность да се възхищаватъ отъ доброто утро, хубавия день, да се интересуватъ за здравието на домашнитѣ и по тоя начинъ да си отдаватъ обикновенитѣ поздрави. Съ „Богъ да прости“ всѣки влиза, пакъ съ „Богъ да прости“ всѣки излиза. Най-способнитѣ тжжачки оплакватъ съ множество художествени и поетични образи, поразителни по топлотата и искреностьта на чувствата на скръбьта.

Прѣди да приведа съдържанието на нѣколко тжжачки, считамъ за нужно да кажа, че тѣ прѣдставятъ особенъ родъ поетични произведения на народната ни литература. Своя произходъ тѣ дължатъ изключително на женитѣ, които еж единственитѣ имъ съставители. Поводъ за съставянето имъ

---

[1]) Этн. Обозр. кн. XXXVIII. 1898. (О погребальныхъ обрядахъ, — Хр. Ящуржинскій) стр. 95.
[2]) Pič und Amlacher, op. cit. стр. 274.

била силната скръбь, породена вслѣдствие на смъртьта на родственикъ, билъ той баща, майка, братъ, синъ, дъщеря и др. Мотивитѣ на всички тжжачки сж свободни отъ замислени фигури и се отличаватъ съ прости, но оригинални прѣходи.[1])

Сега нека приведемъ нѣколко наши тжжачки:

. . . Ой ти Мито, стара маіко!
Ой ти Дзвездо, мила сестро!
Помагаіте да плачиме
До небеси да се чуіе;
Белкім Бога, ке измолиме,
Да оживи Раздѣлина;
Место неіа іас да умрам!
Леле Раздѣлино, како ке се раздѣлиме?

(М. Сб. I. 45).

Маіка тжжи за дъщеря си.

Леле Маро, леле кьерко
Шчо ва чудо шчо ми стори?
Ме направи да те редам,
Деіна — ношіа да те кукам
Како цжрна кукаіца . . .
Ти ми беше само надеж . . .
Кому сега да се надам?
И со кого да се тешам?
И у татка, и у майка . . .
Шчо да праам, шчо да чинам?
Пуста смжрта (пуста била)
Ми те грабна, ми те зеде,
От ржцеве, от сжрцево.
Како цвете ми те скина
Младо росно и зелено . . .
Ух, іас цжрна сиротица,
Зашчо жива іас останав?
Заш не умрев іас по-напред?
Арно мене болес лоша
Ме поболи и ме свитка . . .
Іас останав да те гледам
Мжртва, кьерко, а не жива . . .
Да те клаам сама в гробот
Да ти фжрльам гжрста земіа,
Да те даам на цжрвите,
В пуста земіа, цжрна земіа . . .
Оф, іа цжрна изгорена . . .

(Охридско, М. Сб. XI. 18)

---

[1]) Этн. Обозр., кн. XIII и XIV. 1892 г. (Похоронныя причитанія. — Д. И. Успѣнскій. стр. 98—111).

Тетка тжжи.

Леле Маро, леле мнуко
Зашчо вака ти ни стори?
Зашчо вака ни направи?
Те готвефме за невеста
Да те, Маро, омжжиме,
На Митровден да те даiме...
Ти побжрза да побегниш,
Зашчо, Маро, зашчо мило?
Не ти беше зжр убаво?
Али нешчо се нальути?
Кому, Маро, кому мнуко?
Белки ти се не бендиса
Зетот, Маро и кукьата,
Кжде ми те посвжршифме?
Кажи кьерко, кажи, добро,
Шчо неарно ти ни виде,
Та шчо вака, шчо ни стори?
Ти две кукьи и поцжрна —
И таткова, и зетова
Клета маiка ти iе зави,
Само цжрно, само жалба...
Како кье те прежальаме,
Како кье те преплачиме?
Ти направи чудно чудо,
Ни отвори льута рана,
Како кье iа оздравиме?
Ти ни заби стрела льута,
Како кье iа извадиме?
Плачи сестро, плачи кутра,
Плачи, плачи, да плачиме,
Рони солзи, да рониме
Ние цжрни поцжрнати!...

(Охридско, М. Сб. XI. 18).

Сестра оплаква умрѣлия си братъ.

Братенце, туго, Стаменко,
Што не станеш, брате, да ме пречекаш?
Што не станеш, брате, да ме видиш?
Што си успал толко, братенце, та ме не чуеш?
Коi кье ти, брате, летовина збира?
Коi кье ти, брате, деца обува?
Коi кье ти, брате, кукьа гледа?
Што не станеш, брате, да видиш твоiа ступаница?
Она не е ступаница, а е цжрна удоица.
Стаменко, моiа карамаш, братенце,

Кжт доіде, брате, танец, собор, камо те тебе да доідеш,
Да доідеш, брате, танецъ да водиш?
А, братенце, гледам, гледам одек да доідеш,
Мене и деца да зарадуваш.
Ах, Стаменко, моі мили братенце,
Што е тоі, што направи ти, та свите ни зацжрни,
Цжрни да одимо како кукавица?
На кого от сжк да се радувамо, ах мили братенце?...
(Криворѣчна-Паланка. М. Сб. XI. 17).

Вдовецъ.

Де загина бьало Ради,
Та іостави мжшко дьате,
Мжшко дьате пеленаче,
Пеленаче — годиначе:
Дене плаче за маічица,
Ноште плаче за ньанчица.
Стани, Нине, стани, сино!
(Конушко, Мсб. IX, 56).

Често у тжжачкитѣ се срѣщатъ мѣста, гдѣто живитѣ наржчватъ на мрътвеца да носи поздравъ или извѣстие на познати:

Тжжи Петкана за съсѣдката си.

Леле, Маро, леле кьерко,
Ти кье одиш кжде Траіка,
Кжде Траіка, моіот сина,
Да му кажиш да му речиш
Заради мене изгорена,
Оту ушче цжрно носам
И негоіте мили братьа
И негоіте мили сестри.
Очи ушче ни се влажни,
Ушче не се исушиле
От солзите, от плакоіте.
Ушче него го плачиме.
Немат да го преплачиме,
Немат да го прежальаме.
Како, кьерко, се преплаквит,
Како, мила, се прежальвит,
Како, кажи, се претжгвит.
(Мсб. XI, 20).

Или:

Мила Маро, лепа Маро,
Ти да носиш, ти се мольам,
Здраво-живо на татка ми,

Здраво-живо на маіка ми,
Им се кланьам, им целивам
Десна ржка, десна пола.
Да им кажиш, да им речиш,
Ти се мольам, мила Маро,
Шчо іас тжргам, шчо іас гледам.
За се ними кье им простам,
Само едно не им прошчам:
То ю шчо ме омжжиіа
Мене овде во чужцина,
Да си немам ич роднина
Ни от татьа, ни от маіка.
Ме дадоа, м' омжжиіа,
(Баре да ме не дадеа)
З' едно пусто лудо-младо
Ветерничоо и недугоо.
Цел ден дома то ме држит
И сам на кжт се си седит,
За работа ич не мислит;
А пжк требит да се іадит.
Іас шчо мжки сум видела,
Шчо мжки сум претжрпела!...
Господ, Маро, да не даіт
Ни на душман, ни на турчин...
Лето ко іе, како да іе,
Ами зима ко да доіт,
Снек ко пластоі ко кье вжрнит,
Іас знам цжрна, іас знам клета!
Дельми требет пусти джрва,
Дельми требит и видело?
Деца мали настанале,
Мома имат за мжжеіне,
Со шчо да іа облечиме,
Со шчо неіа да мжжиме?
Как іе гжрдо, как іе лошо,
Да си болен и сиромаф!
Пуста била сиромашчиіа!...
Да си тамо на вильает.
Како да іе кье поминиш:
Имаш братіа, имаш сестри,
Кье те жалет, кье поможет;
Ами вака во чужцина,
Шчо да правиш, шчо да чиниш?
Немаш братіа, немаш сестри,
Немаш баре род роднина!

(Мсб. XI, 22).

И въ статията „**Книжнината и езикътъ на банатскитѣ българи**“ д-ръ Л. Милетичъ (Мсб. XVI кн.) има помѣстени нѣколко Mârtavi pêsni (стр. 453—454).

Терещенко пише[1]): „Погребението и оплакването на невѣстата е доста трогателно... народътъ, слѣдъ първия звонъ идва на тълпи да се прости съ нея,... Бащата и майката стоятъ до смрътното тѣло и страшно ридаятъ... Майката:... „Прощавай моя радость! моя утѣха!... Дъще! ти завѣхна, както цвѣтето; засъхна, както трѣвата!... Кажи, душке моя, златото ми, съкровището ми, безцѣнната и ненагледната! Кажи, моя ангелъ, моето сърдце, моя животъ, моята радость!... протегни бѣлата си ржка, разтвори чернитѣ си очи и погледни!... за тебъ се грижихъ, а кой мене старата сега ще погледне? Ти си вече на оня свѣтъ между ангелитѣ, а азъ тукъ!... Богъ те взе, да бжде неговата света воля! Моли му се за мене грѣшната... Защо се не усмихнешъ?... Погледни макаръ за минутка, пробуди се! Защо не говоришъ? Ти си ме тѣшила съ ласкави думи, прѣсрѣщала си ме съ усмивка, а сега? — Мълчишъ, сложила ржцѣ на кръста, но съ него ти ще идешъ къмъ Спасителя, твоитѣ уста вече славословятъ неговото име. Ти вече не си тука, а тамъ... ликувашъ съ светиитѣ. Занесла си съ себе всичкитѣ ни радости, а за насъ си оставила една скръбь и сълзи... (баща и майка проливатъ горещи потоци отъ сълзи)... О, най-добрѣ би било да не виждахъ Божия свѣтъ! Кой ще ме утѣши? Кое сърдце ще забие за менъ, както твоето? Но твоето сърдце е вече камъкъ! ти си въ гроба; моятъ гласъ, моятъ плачъ и моитѣ ридания не ще те трогнатъ. Азъ слушамъ пѣсень за вѣчна паметь!“

Нека оставимъ домашнитѣ да оплакватъ мрътвеца, близкитѣ да му наржчватъ нѣщо, а съсѣдитѣ да си шепнатъ съ сълзи на очи, че „**хубаво го редили**“ домашнитѣ и да видимъ, какво се върши вжтрѣ и вънъ отъ дома.

Да влѣземъ въ стаята, гдѣто мъртвеца е свършилъ послѣднитѣ минути на своя животъ.

Чудна промѣна! Дрехи, постилки, прибори — всичко, съ което мрътвецътъ си е служилъ, е изнесено. Мѣстото, върху което мрътвецътъ е лежалъ, въ с. Яйджии (Свищовско) замазватъ съ пръсть, като пазятъ никой да не стжпи наскоро тамъ.

---

[1]) Терещенко, op. cit. стр. 89.

Въ с. Хибилии (Свищовско) не замазватъ при такъвъ случай, а забиватъ гвоздей. Въ с. Слатина (Софийско) туй мѣсто поливатъ съ вино. Въ Търновско нито замазватъ нито пъкъ забиватъ гвоздей, но ги е страхъ да легнатъ на това мѣсто. А на мѣстото, гдѣто е била главата му, палятъ свѣщь върху обърнатъ котелъ, паница или камъкъ. До тази свѣщь оставатъ жито, лукъ и др. нѣща, които оставатъ до „третинитѣ.“ На прозореца оставятъ чаша съ вода, за да може душата при излизането отъ тѣлото да се измие и чиста да се яви прѣдъ небесния сѫдия.[1])

Инстинктивниятъ страхъ отъ смъртьта принуждавалъ живитѣ да се боятъ отъ мрътвитѣ, да странятъ отъ мѣстото, гдѣто е станала послѣдната раздѣла на душата съ тѣлото, а понѣкога да напущатъ жилищата си и да отиватъ далечъ отъ своитѣ мѣста.[2])

Въ сѫщата стая у насъ прѣсѣватъ и прикадяватъ брашно, което замѣсватъ на колачъ съ различна споредъ обичая форма. Погребалниятъ хлѣбъ изобщо нѣма нищо оригинално и своеобразно. За него нѣма особно наименование, както за свадбения. Това единствено обстоятелство оказва неговата историкокултурна нищожность.[3]) Тоя колачъ се раздава „за здраве“ на всички домашни. Душата до прикадяването на брашното стои въ стаята, а слѣдъ това излиза на двора и се върти надъ комина.

Слѣдъ първия колачъ замѣсватъ втори. Отъ него раздаватъ една часть на присѫтствующитѣ „за Богъ да прости“,

---

[1]) Вж. и у Аѳанасьевъ, А. — Поэтическія воззрѣнія славянъ на природу. Томъ II. Москва, 1868, стр. 191.

[2]) Истина, не само страхътъ отъ смъртьта е принуждалъ първобитния човѣкъ да напусне жилището, гдѣто мрътвецътъ е видѣлъ послѣдния день и изпилъ послѣдната капка отъ чашата на своя животъ. Често пѫти умира господарьтъ, жилището принадлежи нему, защото е построено съ собствения му трудъ или тоя на неговата собственица — жената. Живитѣ не могатъ да турятъ рѫка върху собственостьта на мрътвеца, защото не считатъ себе си въ право да сторятъ това, смѣтатъ го за грѣхъ или въобще като безнравствена постѫпка. Собственостьта не можела да се наслѣдва и да става притежание на никого слѣдъ смъртьта на притежателя. Обаче сиромашията и нуждата изпросили отъ мъртвитѣ да имъ оставатъ най-необходимитѣ нѣща за животъ. По тоя начинъ възниква прѣдаването на нѣщата по наслѣдство и прѣдаването на богатствата. Докато отначало при мъртвеца оставяли всички украшения и прѣдмети, нужни за задгробно сѫществуване, започнало да влиза въ обичай да се оставятъ отъ тѣхъ малки моделчета. Доколко е било опасно посѣгателството на собственостьта за цѣлия домъ се вижда отъ туй, че ги е страхъ да сѣдатъ на мѣстото, гдѣто смъртьта е настигнала жертвата си.

[3]) Сумцовъ, N. Ѳ. — Хлѣбъ въ обрядахъ и пѣсняхъ, стр. 68.

а другата оставать на куминя. Душата сега напуща куминя и отива при тѣлото, отгдѣто наблюдава всичко, каквото се върши. Ето тази е причината, поради която се стремять, обреда да излѣзе срѣдъ изобилие. Душата трѣбвало да види всичко въ доволность. Потрѣбноститѣ на мъртвитѣ сѫ тъй сложни, постоянни и разнообразни, както и у живитѣ. Не се ли изпълнять всичкитѣ имъ потрѣбности, тѣ се разгнѣвявать. Но кога и защо ще се разгнѣвять, точно не е извѣстно. Тия съображения заедно съ инстинктивния страхъ отъ смъртьта заставяли човѣка, въ началния периодъ на развитието му, да вижда въ мъртвитѣ, както се каза вече, по-скоро сѫщества злобни, отколкото добри и покровителствуващи.

А въ кухнята нѣколко жени — „помагачки“, подъ рѫководството на „готвачката“, „ахчийката“ чистять жито, оризъ, мѣсять хлѣбъ, чукать орѣхи, песметъ, захарь; щурать се насамъ-нататъкъ, приготовлявать нѣколко вида гостби, изключително тия, които покойникътъ е обичалъ наймного. Считамъ за нужно да съобща, че за гостбитѣ употрѣбявать, ако мъртвецътъ е мѫжъ — овнешко месо, ако е жена — говеждо, ако е дѣте — агнешко. Вредомъ това ограничение не се спазва. Свинско месо не употрѣбявать: свинята, като нечисто животно, не трѣбвало да краси съ месото си такава трапеза. Чергедскитѣ българи обяснявать, че ако мрътвецътъ отиде въ ада, послѣдва го закланиятъ добитъкъ, който съ мокротата на вълната облегчава болкитѣ му отъ огъня.[1]) Тѣ, когато заколвать животнитѣ, палять свѣщь и оставять на роговетѣ имъ пари. Свѣщьта отпослѣ догаря при мрътвеца, а паритѣ давать на свещеника — това е единственото му възнаграждение за опѣването.

Гробътъ изкопвать на втория день — деньтъ на самото погребение. Той нетрѣбва да прѣнощува откритъ. Зѣещиятъ гробъ привлича и другъ измежду живитѣ. Въ Самоковско лопатитѣ, търнокопитѣ и други оставять да стоять при гроба три дена и послѣ ги прибирать. Въ Свищовско ги донасять, но домашнитѣ, като се върнать отъ гробищата, се измивать върху тѣхъ. Въ Софийско за изкопване гробъ се употрѣбять общи, черковни лопати и мотики. Цѣпенковъ, М. К., съобщава,[2]) че

---

[1]) Pič und Amlacher, op. cit. стр. 274.
[2]) Мсб. XIII, стр. 243.

въ Прилѣпско „идеiки дома, казамата, мотиката, лопатата на рамо не і носат.“ Всичко това се върши, „за да не умре некоі друк от кукьата.“ За гробища съществуватъ общи мѣста за цѣлия градъ. Тѣхъ намираме или въ оградата на църквата или вънъ отъ града.[1]) Прадѣдитѣ избирали за гробища мѣста залѣсени. А нѣкои племена копаели гробища по границитѣ на имѣнията си.

У насъ гробътъ — мѣстото, гдѣто лежатъ останкитѣ на милъ съпругъ, незамѣнима другарка, скъпъ другарь, за който при смъртьта се показваме готови да се жертвуваме, е изоставенъ съвсѣмъ. Не се обръща ни най-малко внимание, че е неограденъ, че е обрасълъ съ буренъ, че зѣятъ широки процѣпи. За насъ гробищата сѫ страшилища, гдѣто обитаватъ вампири.[2])

Устройството на гроба въ древностьта у насъ не ми е извѣстно добрѣ. Може да се каже, че то е било различно и зависещо отъ материялното положение на мъртвеца. За богатитѣ правѣли много украсени гробове отъ дърво или камъкъ, а за сиромаситѣ изкопавали простъ трапъ. За съществуването на общи гробища не се знае. Общъ терминъ за тѣхъ нѣма, па и археоложкитѣ издирвания посочватъ на отдѣлни групи гробове.[3]) Изъ дълбока древность иде извѣстието, че мъртвитѣ били ровени подъ домашния прагъ, гдѣто и до днесъ се мисли, че живѣятъ домашнитѣ богове.

Прѣзъ цѣлия день у насъ църковната камбана начесто издава монотония си гласъ. Въ турско врѣме, когато не е имало църковни камбани, извѣстието за смъртьта се е прѣдавало по другъ начинъ: една жена отъ домашнитѣ, слѣдъ като издъхне умирающиятъ, излиза на двора и почва да плаче съ високъ гласъ. Тукъ тя ще стои дълго врѣме, докато се научатъ за станалото всички.[4]) Така постъпватъ и сега още у насъ.

Нека се върнемъ пакъ при мъртвеца.

---

[1]) Бр. Шкорпилови — Срѣдньовѣковнитѣ черкви и гробища въ София. Мсб., II т.

[2]) Ишарковъ, А. — Нашитѣ гробища (Б. Сбирка. Кн. III., год. XIII. София, 1906. Стр. 105—107).

[3]) Leger, L. въ La mythologie slave (Paris. 1901 г. Стр. 205) твърди: les slaves païens n'avaient pas de lieux spéciaux consacrés à la sépulture. C'est le christianisme qui a introduit chez eux les cimetières.

[4]) Милетичъ, Д-ръ Л. — Нови документи по миналото на нашитѣ павликяни (печат. въ Мсб., XXI кн.) 1906 г. София. Стр. 55.

Мръкнало се вече. Плачътъ утихналъ. Около мрътвеца стои старъ дѣдо или баба, които бдятъ върху му, да не би да го прѣскочи котка, защото въ такъвъ случай може да се „увампири“. Вампирясаниятъ мрътвецъ прави пакости на ближнитѣ си. Обикновено е невидимъ за хората и живѣе по гробищата, отгдѣто вечерь излиза прѣзъ особни дупки и отива да „дави“ и язди хората. Хора, които сѫ имали случай да носятъ на гърба си вампири, увѣряватъ, че били много тежки. Покачи ли се нѣкой вампиръ на колата, прѣпрѣчи ли спицитѣ на колелата, добитъкътъ мѫчно може да потегли напрѣдъ. Дойде ли въ дома, плаши хората, сваля отъ полицата всичко, струпва на едно мѣсто всички мебели, язди прѣзъ цѣлата нощь коне, изскубва опашкитѣ на кокошкитѣ. Но пропѣе ли първи пѣтелъ, той бѣга въ гроба си.[1]) Баба Иваница, отъ с. Вързулица (Свищовско) „виждала“ вампиръ въ с. Мишюклии, който свалялъ керемидитѣ на една воденица. Въ Ломско вѣрватъ, че увампирясаниятъ мрътвецъ ставалъ касапинъ или бръснарь, но внимавалъ много добрѣ да се не порѣже, защото за мигъ би се разсипалъ на прахъ. Първата гърмотевица на пролѣтъ унищожавала всички вампири. Случва се нѣкой вампиръ да остане живъ, и той е много страшенъ и става дори видимъ. Казватъ „укостилъ се“, т. е. добилъ кости въ тѣлото си, а докато не се е укостилъ, състои само отъ кръвь и душа. Той можелъ да се прѣобразява на котка, малко кученце, човѣкъ, какъвто е билъ по-прѣди и пр., само че нѣмалъ нокти на рѫцѣтѣ. Той често се впущалъ въ любовни похождения, като отивалъ да спи при най-хубавитѣ дѣвойки и булки. Случавало се е, казватъ, че много булки или дѣвойки ставали отъ него трудни, дори раждали дѣте — вампирче.[2]) То се отличавало отъ обикновено дѣте по това, че нѣмало нокти. Укостениятъ вампиръ можелъ да върви надалечъ. Ето каква приказка сѫществува за единъ вампиръ:

„Еден човек ошел на Стамбол, а жената си оставил дома. Като седел фногу време там, побольил се и умрел. Като умрел, увампирил се и, като се укостил, дошел си дома. Жената му се зарадувала, дека дошел. Сека ѕаран, като ишла на вода, срещал іа еден миник, та ѝ се обесувал о прегачо. Еднаш,

[1]) Басановичъ — op. cit. 107 стр.
[2]) МсСб. т. XII. тр. 266.

като іа дръснал за цжрвеніiо опрегач, она ошла да каже на мажо си да го утепе. Като казувала на мжжо си он се насмеіал, та му се провиделе забите, а конците отъ опрегачо оште виселе мегьу забите. Она се оплашила, сетила мажо й се іе увампирил и укостил та іе скришома ошла та казала на селіаньете, каква іе работата. Они пуштили протогьаро да вика по селото, секоі да изнесе слама насрет селото, защото іе дошла у селото големата чума, та да іа запальат да изгори. Сега секоі зел да носи коі у чувал, коі у кош слама насрет селото да горат чумата. Жената на вампиро, като си ошла дома, рекла му: човече! Аіде земи и ти еден кош слама та занеси, зере и ниіе сме у селото, требе да слушаме. И он іа послушал, зел еден кош слама, та насрет селото; като насобрале еден голем куп слама, запальиле іа и бутнале човеко вампиро у огьино, та изгорел.“[1])

Има „вампирджии“ т. е. такива, които могатъ да познаватъ, кой мрътвецъ ще се увампири, кой не. Въ Струга, Охридъ тия вампирджии сж много. Населението имъ вѣрва и ги държи на почить.[2]) Тѣ прѣпоржчватъ различни обреди, които се извръшватъ надъ мрътвеца (който ще се увампири), за да не прави злини. Въ кукушкитѣ села, прѣди да погребатъ мрътвеца, забождатъ дългъ нажеженъ гвоздей въ корема. Въ Софийско сжщо забождатъ гвоздей. Нѣйдѣ вмѣсто гвоздей поставятъ трънe. Другадѣ слѣдъ окжпването забождатъ въ петата му игла. Въ Самоковско турятъ въ пояса на мрътвеца леснозапалителни вещества. Въ Скопие, ако мрътвецътъ е ималъ рана, попарватъ я, за да не се увампири. Чолаковъ съобщава,[3]) че единъ дюлгеринъ отъ дружината на майстора Петъръ Казаоглу, въ Пещера „падналъ отъ върха на една сграда и се утрепалъ, та го погребали. Прѣзъ нощитѣ се тропало у дома му и той подиръ нѣколко дни забира тайфата си, отива та разкопава гроба му, и както го видѣли надутъ много, по заповѣдь на майстора изпразднили всички по единъ пищовъ върху му и го направили като решето, послѣ го извадили изъ гроба и го изгорили съ трънп, клетника. И Иречекъ разказва[4]) за магьосницитѣ: „Центъръ на магьосницитѣ, или

---

[1]) Мсб. XII. Стр. 226.
[2]) Шапкаревъ, op. cit., стр. 139—155.
[3]) Чолаковъ, op. cit. стр. 41.
[4]) Иречекъ, К. — Княжество България, т. II, Пловдивъ, 1899, стр. 861.

както казвать на джададжиитѣ е с. Девня. Главното имъ занятие е да изгонвать вампиритѣ. Вампиръ става всѣки покойникъ, когато прѣди смъртьта му падне нѣкоя сѣнка или когато го прѣскочи котка или куче; тѣлото остава въ гроба, но невидимиятъ вампиръ хвърчи низъ въздуха и причинява болести на хората, най-много обаче на добитъка, комуто пие кръвьта. Когато се намѣри, кой е вампирътъ, гроба му се разкопава, тѣлото му се прободва въ гърдитѣ съ глоговъ колъ и се изгаря на огънь отъ глоговъ трънакъ. Въ селото Невша неотколѣ се появила болесть по овцетѣ. Извикали противъ нея джададжията, който съ икона въ ржцѣ търсилъ вампирина отъ овца въ овца; невидимиятъ лошъ духъ бѣгалъ прѣдъ иконата въ овчитѣ звънци, въ вълната, въ устата на едно куче и най-послѣ въ една дървена тржба, която запушили и изгорили, слѣдъ което ужь болестьта подиръ нѣколко дена изчезнала. Въ селото Вѣнчанъ подобенъ моръ изгонилъ джададжията, повиканъ отъ Девня, като ходилъ съ стара икона въ ржцѣ отъ дворъ въ дворъ, докато иконата захванала да трепери въ знакъ, че се е допрѣла до вампира. Тогава магьосникътъ се разтърчалъ слѣдъ невидения духъ, гонилъ го отъ кжща въ кжща, прѣзъ плетове и огради, докато му паднали пояса и цървулитѣ. Най-послѣ се спрѣлъ при гроба на единъ циганинъ. Селянитѣ се стекли съ мотики и лопати, изкопали мрътвеца, чието лице ужь било червено като кръвь, донесли дърва и тръне и изгорили тѣлото. Вампиринътъ ужъ пищѣлъ въ огъня; джададжията докато изгорѣло тѣлото, стоялъ съ иконата до огъня, за да не избѣга злиятъ духъ. Тогава каже и болестьта слѣдъ 15 дни прѣстанала".

Въ Ломско, за да не дохаждатъ вампири, направятъ на вратата катраненъ кръстъ. И дѣйствително по селата е рѣдкость да видишъ врата безъ кръстъ отъ катранъ. Нѣкои дори закачатъ задъ вратитѣ нищелки. Вампирътъ, като дойде при вратата, срѣща спънка: или ще се вплете въ нищелкитѣ, или ще се забавлява съ тѣхъ. Вѣрватъ, че той нѣма да влѣзе, докато не прочете колко конци има на нищелкитѣ. Ала докато ги прочете, първи пѣтли ще пропѣятъ и той изгубва всѣка сила и възможность да прави пакость. „Въ старо врѣме сж унищожавали пълтеницитѣ като изкопавали тѣлата имъ, отсичали главитѣ имъ и ги заравяли въ другъ гробъ, или ги заравяли въ огъня. Още прѣди 5—6 години въ с. Брусалци

селянитѣ сѫ изкопали единъ упълтенъ циганинъ, който имъ правилъ голѣми пакости, промушили го съ колецъ отъ черенъ глогъ и го заровили на друго мѣсто. Освѣнъ това, иматъ и другъ начинъ за погубването на пълтеницитѣ. Нощно врѣме отиватъ на гроба, вематъ земя и я хвърлятъ въ водата, пълтеникътъ като види, че земята пада въ водата, хвърля се въ нея и се удавя. Така сѫщо „напращатъ" пълтеника, като казватъ: „чулъ съмъ, че въ Дунава има много хубава риба, иди ми донеси". Той като безуменъ, отива въ Дунава и се удавя.[1])

Дѣдо Герги отъ с. Яйджии (Свищовско) ми обажда, че и въ тѣхното село сѫществували ломскитѣ обичаи за прѣмахване на вампиритѣ.

За попъ Богомила сѫществува легенда, че „като еретикъ" трѣбвало да умре безъ християнска духовна церемония: за да не стане вампиръ, проврѣли му прѣзъ трупа колъ.[2])

Широко разпространеното суевѣрие, че вампиритѣ излизата изъ гробищата и тревожатъ живитѣ, е отгласъ на старото прѣдставление за душата на мъртвеца, като сѫщество зло. Способътъ, по който нашиятъ селянинъ се освобождава отъ вампиритѣ, начинътъ, по който се избавя отъ опасностьта, именно съ изгаряне, убиване, провиране колъ, — всичко това е само споменъ отъ първобитното вѣрване въ възможностьта да се унищожава душата. Тия обичаи намиратъ за себе си обширни аналогии въ суевѣрнитѣ обреди на другитѣ европейски народи.[3]) Русинитѣ понѣкога изравятъ покойника и разкѫсватъ на части неговото тѣло, ако душата му слѣдъ смъртьта продължава да тревожи познатитѣ си. Литовцитѣ отсичатъ главата на умрѣлия, която хвърлятъ въ храсталацитѣ, за да не може душата да се прѣвърне въ вампиръ; у Кашубитѣ за тази цѣль отсичатъ главата на мъртвия и насипватъ въ гроба между главата и тѣлото пръстъ. Въ западна Прусия на 1870 г. нѣколко лица били подведени подъ сѫдебна отговорность за изравяне трупа на единъ мъртвецъ и за отнимане на послѣдния главата, която била турена подъ рѫката му. Обвиняемиятъ се оправдавалъ съ това, че покойникътъ ставалъ отъ гроба нощно врѣме и като всѣки вампиръ тревожелъ живитѣ.

---

[1]) Басановичь, op. cit. стр. 109.
[2]) Сп. Б. Прѣгледъ, год. II, кн. IX—X, стр. 140.
[3]) Харузинъ — op. cit., стр. 208.

Къмъ числото на срѣдствата за освобождаване отъ посѣщенията на вампиритѣ можемъ да отнесемъ и способа на ескимоситѣ, които оставятъ върху гроба много голѣми камъни. Туй не може да се тълкува като мѣрка, за да не могатъ изрови гроба, защото ескимоситѣ съвсѣмъ сѫ равнодушни, когато нѣкой вълкъ или куче изрови и унищожи мрътвото тѣло. Тукъ можемъ да прѣдположимъ само желание да се не дава възможность на душата да излиза изъ гроба. По тази именно причина, споредъ Рычковъ, уфимскитѣ черемиси заграждали гроба на умрѣлия съ дървени стѣни. У насъ въ околностьта на Търново сѫществува „жидовъ гробъ". Прѣданието за него казва, че тамъ е заровенъ евреинъ, който прѣдалъ града Търново на турцитѣ при тѣхното нашествие. Отъ годнни и до сега, който мине прѣзъ тамъ, търси камъкъ и хвърля върху гроба. Наредъ съ омразата къмъ мрътвеца, можемъ да прѣдполагаме, че има и страхъ, да не излѣзе отъ гроба.

У насъ вѣрватъ, че женитѣ-покойници могатъ да се прѣвърнатъ на „нави".[1]) Навитѣ нападатъ лѣхуситѣ; тѣ живѣятъ по народното вѣрване „прѣзъ море". Взематъ сѣнката на лѣхусата и я носятъ на далечъ.

Некръстенитѣ дѣца се прѣвръщатъ на нощни пилци. Въ Царибродско вѣрватъ, че некръстенитѣ дѣца се прѣвръщатъ въ „навяци", които нощно врѣме свирятъ много силно и пиятъ кръвьта на хората и добитъка. Въ Ени-кьой споредъ извѣстието на С. Н. Шишковъ, на некръстенитѣ дѣца турятъ въ устата и рѫцѣтѣ пари, за да си „купятъ рай". Сѫщиятъ съобщава, че за „първескинче" никой не плаче. Бащата и майката не отиватъ на черква, нито на гроба: изпращатъ го като даръ на Бога. И сега още у насъ оставятъ пари при мрътвеца, обаче смисълътъ на тоя обичай различно се обяснява, именно съ тѣхъ мрътвецътъ щѣлъ да заплати на ангела, който го съпровождалъ за „оня свѣтъ" прѣзъ дългия пѫть, или на кърмиларя, който ще го прѣкара прѣзъ рѣката, която непрѣмѣнно трѣба да мине, или за да си откупѣлъ мѣсто, или да си заплатѣлъ за пѫть и пр. Този обичай доказва ясно, че се вѣрва въ подземно царство, и е сроденъ съ гръко-римския обичай да се турятъ между зѫбитѣ на умрѣлитѣ или на те-

---

[1]) Вж. етимологията на „нави" у Р. Бранта — Р. Фил. В., XXIII. 1890 г.

мето монети, за да се заплати на проводача Харона прѣзъ р. Стиксъ въ царството на сѣнкитѣ. Въ врѣмена, когато монетната цѣность не е сѫществувала, употрѣбяли платно или соль. Случвало се е у насъ, че сж забравяли да оставятъ пари, затова сж откопавали гроба, ала сега вече самиятъ обичай започва да се губи. Въ с. Хибилии (Свищовско) не оставятъ и не знаятъ, за какво биха послужили на мрътвеца тия пари.

Въ Свищовско казватъ, че вихрушкитѣ сж нечиститѣ духове на некръстенитѣ дѣца. Тѣзи дѣца заравятъ въ домашния дворъ, обикновено до плета. До 40. день тѣ търсятъ майкитѣ си, затова майкитѣ не спятъ на старото си легло, а отиватъ у съсѣдитѣ или въ друго село, което да е „прѣзъ вода". Нѣщо подобно вѣрватъ „французитѣ, а именно, че душитѣ на дѣца, умрѣли некръстени, ставали птици, а нѣмцитѣ — че ставали вампири."[1])

Изобщо мислятъ, че душитѣ на некръстенитѣ младенчета отиватъ въ пъкъла. Затова у насъ прѣди врѣме сж заравяли такива дѣца вънъ отъ гробищата или подъ черковната стрѣха, защото дъждътъ билъ замѣнялъ кръщението.

Бабитѣ, които приживѣ се занимавали съ измамничество и магьосване, могатъ споредъ народнитѣ вѣрвания да се прѣобръщатъ, когато умратъ, въ „вещерици" „вещици"; тѣ мжчатъ лѣхуситѣ, пиятъ кръвьта на отрочетата. Обръщатъ се на червеникави пеперуди и ходятъ между хората. „Затова по кжщята, като съгледатъ въ нѣкоя стая отъ голѣмитѣ червеникави пеперуди, които наричатъ вещерици, всички домашни ставатъ да я гонятъ и доклѣ не я убиятъ, не се успокояватъ, за да не би да умрътви нѣкого."[2]) Страхътъ отъ вѣщицитѣ и вѣрването, че тѣ „орисватъ" бждещето на дѣцата, сж доста разпространени. По Родопитѣ прѣзъ първитѣ дни, слѣдъ като се роди дѣтето, поставятъ огънь задъ вратата и бабата спи тамъ, за да прѣдпазва да не би да дойдатъ „наречницитѣ." Въ Ахж-Челебийско всѣка вечерь турятъ на огъня рогъ отъ коза, на който миризмата разпжжда лошитѣ духове. Въ Ени-кьой и Габрово (Ксантийско), за да запазятъ дѣтето отъ „орисницитѣ" не изгасятъ огъня ни денемъ ни нощемъ до 40 день. Ако нѣкой закъснѣе, то когато влиза въ кжщи

[1]) сп. Б. Прѣгледъ. г. II. кн. IX—X. стр. 154.
[2]) Чолаковъ, op. cit. стр. 43.

то посрѣщатъ съ огънь, като хвърлятъ срѣщу му нѣколко живи въглена. До деня на кръщението родилката не става отъ постелята, а въ сѫщото врѣме не я оставятъ никога сама, защото лошитѣ духове я навеждатъ и ѝ причиняватъ болки.[1]) Въ Свищовско и Търновско лѣхуситѣ нѣкога сѫ се разхождали съ ржженъ въ рѫка, а подъ възглавницата си оставяли сѣно. нищелки и сърпъ. До дѣтето туряли желѣзо или метла. Стари жени отъ селата знаятъ много добрѣ тоя обичай. Въ Софийско родилката, когато ще излиза по двора или на улицата, свива забрадката или косата си подъ мишница.

Както се вижда, прѣдставитѣ за нечиститѣ духове и смъртьта въ съзнанието на народа се сливатъ съ помрачаващето се небе, чернитѣ облаци, разрушителнитѣ бури и гладъ. Подигне ли се облакъ, народната фантазия и до днесъ вмѣства въ него души на умрѣли. Вили, нави, вампири. тия поетични олицетворения на души, живѣятъ. Въ поетичнитѣ прѣдания нѣма образи, въ които да не се свързватъ природнитѣ явления съ души на умрѣли.

* * *

На втория день се извършва самото погребение.

Въ дома свещеникътъ е дошелъ. Мрътвото тѣло се изнася. По пѫтя къмъ черквата се образува погребално шествие.

Прѣди врѣме у насъ мрътвото тѣло изнасяли прѣзъ прозореца или прѣзъ съборена часть отъ стѣна. Ескимоситѣ въ Гренландия, не изнасятъ умрѣлия прѣзъ вратата на зимното си жилище, а прѣзъ прозореца; ако смъртьта е стигнала умиращия на лѣтното жилище, откриватъ на стѣната нова врата и прѣзъ нея изнасятъ мъртвеца. Да се изниса покойникъ прѣзъ особни врата било констатирано и у хотентотитѣ, бушменитѣ, бечуанитѣ въ Африка па и у други негритянски племена. Това се спазва и у жителитѣ на о-въ Фиджи, на о-въ Бали въ Индия, па и у сиамцитѣ. Въ Италия и до днесъ може да се намиратъ кѫщи съ особни врата за умрѣлитѣ.[2]) Този обичай не е билъ чуждъ и на старитѣ руси. Днесъ този обичай у насъ се спазва само въ отношение на „четвероженцитѣ“, които впрочемъ сѫ твърдѣ рѣдки.[3]) Вѣрвало се е, че душата може

---

[1]) Шишковъ, С. Н. — Родопски старини. Пловдивъ. 1888, стр. 11.
[2]) Харузинъ, op. cit. стр. 199.
[3]) Мсб. XII. стр. 267.

да се върне само по пжтя, по който е минало погребалното шествие. Да не влѣзе въ дома, бързо съграждали съборената стѣна, прѣзъ която изнесли мъртвеца.

Въ черква се извършва духовната церемония. Всички за послѣденъ пжть се „прощаватъ" съ мрътвеца.

По пжтя къмъ гробищата свещеникътъ се спира при всѣки кръстопжть, за да прикади тѣлото. Ако се вгледаме въ древностьта, ще видимъ съвършено сжщия обредъ. Тия, които съпровождатъ тѣлото, хвърлятъ шепа слама при всѣки кръстопжть или граница. Душата придружава тѣлото до гроба и на всѣки кръстопжть или граница се спира, за да си отпочине. Хвърлянето слама ѝ подготвяло мѣсто, а спирането — врѣме за почивката.[1]) По ломскитѣ села у насъ, когато минува тѣлото къмъ гроба, всички, които гледатъ погребалното шествие, забождатъ въ зжбитѣ си трънъ, „за да иматъ здрави зжби", а въ пазвата си турятъ камъкъ, „за да бжде въ кжщата имъ всичко твърдо и здраво като камъкъ".[2])

При гроба свещеникътъ прочита заупокоителна молитва, разкопчава дрехитѣ на мрътвеца, развързва краката и челюститѣ му, защото на „оня свѣтъ" съ неразвързани челюсти не ще може да говори, покрива тѣлото съ платъ, върху който полива накрѣстъ вино и масло.

Споредъ извѣстието на Масуди,[3]) незадоменитѣ мрътви по единъ формаленъ начинъ биватъ задомявани. Надъ такива извършвали и свадбени обреди.[4]) У подолянитѣ, когато умре мома, обличатъ я въ бѣли дрехи и направятъ два вѣнца, които носи ергенъ. При спущането въ гроба едина вѣнецъ задържа ергенътъ, а другия — хвърлятъ при нея. Слѣдъ погребението родителитѣ на момата го смѣтатъ за свой зетъ, а той себе си за вдовецъ. У сърбитѣ, кога умре ергенъ, мома носи два вѣнца, придружена отъ дѣвери. Слѣдъ погребението тя задържа едина вѣнецъ, носи го три дена и по тоя начинъ става жена на умрѣлия, за когото приживѣ не би помислила да се омжжва.[5]) Въ Куплянски окржгъ, Харковска губерния, кога умре момче, повикватъ момиче, което да има еднаква

[1]) Мазуритѣ вѣрвали дори, че въ това врѣме душата бива видима.
[2]) Басановичъ, op. cit. стр. 105.
[3]) Котляревски — op. cit., II, стр. 237.
[4]) Шейковски, К. — Бытъ подолянъ, т. I, выпускъ II. Кіевъ, 1860, стр. 52.
[5]) Котл. — op. cit. III, стр. 238.

възрасть съ покойното; даватъ му кърпичка, която означава, че се вѣнчава съ умрѣлия. Когато пъкъ умре дѣвица, кърпичката се дава на момче, което слѣдъ това се счита за вдовецъ.[1]) И у насъ (въ Ломско и Софийско) вѣрватъ, че незадоменията мрътвецъ при гроба бивалъ вѣнчаванъ за нѣкакъвъ си камъкъ. Кой и какъвъ е този камъкъ, не можахъ да разбера. Едни ми говорѣха за камъкъ въ Рилския манастирь, други — въ Света-гора, трети — за черенъ камъкъ, шопитѣ отъ Софийско сочеха надгробния камъкъ, а нѣкои казваха, че свещеникътъ знаелъ много добрѣ, но криелъ и не искалъ да имъ обади. Както се вижда, и у насъ ще е сѫществувалъ обичай, подобенъ на споменатия у сърбитѣ и подолянитѣ, но още едно поколѣние и слабитѣ остатъци на традицията ще се забравятъ.

При гроба плачътъ на домашнитѣ е силенъ. Жената или дъщерята се обливатъ съ горещи сълзи за умрѣлия и не сѫ въ състояние да затаятъ въ себе си душевната тревога, падатъ надъ гроба, гдѣто ще скриятъ скѫпитѣ за сърдцето останки, биятъ се о гърдитѣ. Думитѣ, които се казватъ отъ чисто дълбоко прочувствуване, понѣкога носятъ въ себе си дълбокъ отпечатъкъ отъ народни легендарности.

Едни искатъ отъ мъртвеца за минутка погледъ, да заржчатъ нѣщо за тоя или оня:

> . . . Ушче еднаш опули се,
> Да ми те наржчам нешто,
> За да іе кажиш на маіка.
>
> (Мсб. II, 64).

Други молятъ за прошка, ако прѣзъ врѣме на боледуването му сѫ сгрѣшили:

> . . . Толку време болен лежа,
> Може нешто да ти прегрешивме,
> И ние на Бога прегрешивме
> Те молиме да ни простиш.
>
> (Мсб. IV, 55).

---

[1]) Этн. Обозр., кн. IX, г. III, стр. 5. (Замѣтки о вліяніи религіозныхъ вѣрованій и предразсудковъ; народные юридическіе обычаи и понятія. — Е. И. Якушкина).

Трети даватъ лоша картина на задгробния животъ и съ нѣкакви заплашвания като че ли искатъ да повърнатъ душата въ тѣлото:

. . . Не предаваі твоіа младос
За да влезиш ф цѫрна земьа:
Цѫрна земьа іе студена,
Тамо има цѫрна змиіа,
Цѫрна змиіа триіоглава,
Ке ти пиіет твоіте очи;
Тамо има млогу цѫрви,
Ке ти іадат твоіа снага,
Твоіа снага виданлиіа.

(Мсб. I, 45.)

Тъкмо противоположни сѫ ония, които описватъ на мрътвеца хубава и весела перспектива:

. . . И ти веке не остаи,
Ке си одиш друга земьа
Тамо, вуіко, те чекаат
Нашите сите родеи,
Сите, вуіко, да те видат
И моіа маіка, вуіко,
Твоіа мила сестра,
Ке излезе да те пречека.

(Мсб. IV, 56.)

Започва се спускането въ гроба. Картината е сърдцераздирателна. Вижда се мрътвецътъ прострѣнъ, отдѣленъ отъ близкитѣ си, снетъ въ гроба. Плачътъ е заразителенъ.

. . . Попе, попе, цѫрни попе,
Не креваі іа, остаі ми іа;
Една ми іе моіа Мара,
Една ми іе, кочена іе.
Остаі ми іа, жити глаа,
Остаі ми іа, ушче малу,
Да іа гледам, да іа милвам.
Леле кьерко, мила кьерко,
Доіде време, доіде доба,
Да се двата разделиме,
Како кье се разделиме,
Како в зема кье те клаам,
На цѫрвите да те даам?
За то, кьерко, ми те растиф,
Ми те растиф и порастиф?

Сега силом да те грабнет, кьерко,
От ржцеве, от сжрцево...
Остаіте іа, ах душмани!

(Мсб. XI. 23).

Гробътъ се закопава. Всѣки хвърля шепа „лека пръсть“.

Почекаіте уште малу,
Ви се мольам вам, гробари,
Да іе речам лице со лице
Уште две-три лакардии.

(Мсб. XI. 23).

Присжтствующитѣ отиватъ да се измиятъ на близкия изворъ, а домашнитѣ продължаватъ да стенатъ:

И мене ме таму клаіте,
И мене ме закопаіте,
При кьерка ми — цжрна Мара.
Іас не сакамъ да си одам,
Кое море да се давам,
Во коі џендем да се згнетам,
Кжде да си вид не видим?
Остаіте ме, тжрпите се!...

(Мсб. XI. 23).

Почватъ да се събиратъ подъ нѣкое сѣнчесто дърво. Роднинитѣ се отдѣлятъ отъ гроба.

Утре ние пак кье доіме,
Утре рано, дури ноштіа;
Добро утро кье рѐчиме,
Даі Бог добро, да ни речиш
Послѣ Маро, кье опитаме,
Како овде кье поминиш,
Ова вечер, пжрва вечер,
Без видело, безъ кандило,
Ни со татка, ни со маіка,
Ни пжк д имаш род роднина...
Овде, Маро, кье имаш
Само гробоі глуі, неми,
Сите тебе непознати.
До тебе іе твоіо дедо
И твоіата стара баба.
Ти со ними да се видиш,
Да им носиш здраво-живо,

Да им кажиш се шчо знаиш,
От овдека, от овоі век;
А пак утре да ни кажиш
Шчо праіет, шчо чинеет.
А шчо зборвам, шчо вельам
И іас цqрна будалинка?
Коі там ошол, та пакъ дошол?
Коі от тамо се повратил?
Туку тqжи, туку реди,
Да си бидет наредено...
Ето вака, Мила Маро,
Сега остани со здравіе.
Утре рано, здрави, живи,
Овде да се пак видиме!...

(Мсб. XI. 24.)

Слагатъ трапеза отъ донесенитѣ гостби: варена риба, сготвени ястия, хлѣбъ (нѣйде потопенъ въ медъ), маслини, сирене, и др. т. Свещеникътъ или най-стариятъ отъ присѫтствуващитѣ сѣда на първо мѣсто, прикадява трапезата, поглежда къмъ гроба и приканва другитѣ. Става добра гощавка. Вѣрватъ, че и душата присѫтствува на трапезата. Отъ всѣка първа чаша или кѫсъ храна се отдѣля и за умрѣлия. Подъ влияние на виното всичко се забравя. Пѣсни се забранятъ, но често се случва, като никога, нѣкоя волнодумна, беззѫба баба да се провикне, а слѣдъ туй и мѫжетѣ да почнатъ сѫщински да се веселятъ, и току вижъ обредътъ взелъ другъ характеръ.

Д. Мариновъ пише: Въ Кракчане въ кръчмата дойде кметътъ, който бѣ длъженъ да ми дава съдѣйствие. Обаче той бѣ до тая степень „кефлия“ (веселъ), щото думитѣ му бѣха съвършено волни и цинични. Единъ отъ членоветѣ, който не бѣ до тая степень „кефлия“, види се, забѣлѣжи моето удивление, че виждамъ кмета въ дѣлниченъ день въ такова положение и се потруди да ме успокои съ слѣднитѣ думи: „недей господине му вързва за кусуръ; онъ иде отъ Богъ да прости.“ И дѣйствително, отъ наблюденията ми по-прѣди и послѣ, думитѣ на тоя братъ селянинъ бѣха съвършено справедливи. Единъ свещеникъ, името на когото замълчавамъ за своитѣ изумителни цинически думи, които извергваше, се извини прѣдъ мене съ сѫщето: „опрости господине, били смо на Богъ да прости.“

До колкото можахъ да почерпя свѣдѣния, трапеза се слага при гроба въ Самоковско, Кукушко, Прилѣпско и Со-

фийско. Въ Софийско слѣдъ като трапезата бѫде дигната, всички жени завеждать домакинята у дома ѝ, а мѫжетѣ на тълпи бързо крачатъ къмъ кръчмата, гдѣто всѣки на своя смѣтка продължава общата веселба. Другадѣ у насъ трапезата слагатъ на улицата или у дома.

Туй слагане трапеза напомня старитѣ езически „тризни" — погребални игри и пиршества. За тѣхъ сродницитѣ на мрътвеца прѣдвиждали голѣма часть отъ наслѣдството, само и само да излѣзатъ по-блѣскави. Съ голѣма точность се знае, че на гроба устройвали тържествени игри, съ войнственъ характеръ. Споредъ извѣстия на стари лѣтописци имало надпрѣварвания срѣдъ войнственитѣ славяни, а срѣдъ мирнитѣ — не. Съ течение на вѣковетѣ войнствениятъ характеръ на тоя обичай слабѣелъ и отстѫпилъ мѣсто на погребалното весело гощаване.

Изглежда, че изпърво всѣкждѣ слагали трапеза при гроба, но извѣстни климатични или други всевъзможни причини измѣнили мѣстото на веселбата. Ако на гроба е било неудобно, въ кѫщи се върши сѫщото, каквото описахме при гроба.

Дигне ли се трапезата, свършва се и погребението. Всички тръгватъ за у дома си. На вратата у дома домашнитѣ се прѣчистватъ отъ смъртьта — измиватъ се съ вода върху нѣколко вѫглена огънь. Чергедскитѣ българи вѣрватъ, че слѣдъ измиването скръбьта на домашнитѣ се намалява и постепенно изчезва. [1])

Роднинитѣ си разотиватъ и домашнитѣ се прибиратъ у дома си.

На третия день рано отиватъ на гроба и поплакватъ

Кьерко Маро, душа моіа!
Ето петли пропеіаа,
Зора, гледаі, се зазори
Сонце, кьерко, пакъ изгреа,
Ама тебе ми те немат —
Ушче, кьерко, ти ми спиіеш:
Стани, Маро, разбуди се,
Време векье іе да станиш,
Да поможиш на маіка ти
Да донесиш ладна вода,
Да пометиш, да исчистиш.
Другки векье си растанале,
Вода векье си донесле,
Тебе, кьерко, ми те немать . . .
Пак сонцено кье изгреит,
Ама тебе кье те немат . . .
Ушче малу ми остана
. . . .

---

[1]) Pič und Amlacher — op. cit. стр. 275.

Ух, да можеф іас да легнам
На твоіето мѣсто, кьерко!
А пак ти да ми си жива,
Здрава душа и читава! . . .
Леле Маро, леле кьерко,
Леле цѫрна іас сирота! . . .

(Мсб. XI, 22).

Или:

Леле, кьерко, леле сѫрце,
Шчо ни било написано,
Мене, кьерко, на татка ти:
Пусти живот да живиме
И на старос да тѫргаме . . .
Ти ни беше машко, женско
Ти ни беше син и кьерка!
Ние, кьерко, те вардефме,
И по тебе се тресефме.
Сега кажи, шчо да праиме?
Старос идат, гѫрда старос,
Кої кье шетат, кої кье прусат?
Ушче имат умирачка —
Кої кье очи ни затворит,
Кої нас во гроб кье не кладит?
На тебе се надефме,
Да ни растиш, да порастиш
И да живиш дур до старос
И нас да не ти преживиш.
Ами сега шчо ни стори,
Каква пакос ни направи?
Дельми, кьерко, си велефме,
Тебе де те посвѫршиме,
Сетне да те омѫжиме,
Зетот дома да земиме,
Син да си го посиниме,
Все шчо наше ваше да іе;
Ама било по пустина . . .
Пусти наши кѫсмет, кьерко,
Шчури наши живот, мила! . . .

(Мсб. XI. 19).

„Приливатъ“ — изливатъ вино и вода при главата на мрътвеца. Душата ожеднява и трѣбва да пие. Когато домашнитѣ не могатъ да идватъ всѣка сутринь на гроба, тия „приливания“ извръшватъ други. Приливанията се съпровождатъ съ прикадяване. Нѣйдѣ окичватъ гроба съ вѣнци отъ цвѣтя — „кичатъ гърдитѣ на мъртвитѣ“.[1])

Въ черкова домашнитѣ донасятъ сварено жито, вино и свѣщи; свещеникътъ чете съотвѣтни молитви. Донесеното се раздава за „Богъ да прости“.

На „четирситѣ“. Душата до тоя день се скита по земята и то тамъ, гдѣто приживѣ е обичала да ходи. Сега тя се завръща при тѣлото, за да влѣзе въ него и заживѣе отново. Гнуснавото, измършавяло и подуто тѣло я потръсва и тя потегля за „оня свѣтъ.“ Съобразно съ прѣдставата у всѣки народъ за това пѫтуване, поставятъ се на гроба различни прѣдмети.

[1]) Мариновъ, Д. — Жива старина. Етнографическо фолклорно списание, трета книга. Русе 1892 г., стр. 268.

Въ черква донасятъ въ по-голѣмо количество варено жито, „жълтъ оризъ“, вино, хлѣбъ, захаръ и свѣщи. Когато свещеникътъ започне „голѣмото опѣло“; всички държатъ запалени свѣщи. Изключение правятъ домашнитѣ, които, облѣчени въ черно отъ главата до краката и съ умисленъ погледъ, придаватъ на обреда тъженъ видъ.

Опѣлото се свършва. Свещеникътъ отдѣля отъ всичко половина, като негово право, а останалото се раздава при черковнитѣ врата. Въ дома е приготвена трапеза. На нѣкои мѣста трапезата се слага при гроба, за да може душата за послѣденъ пжть да види всички познати. Въ Софийско пъкъ слагатъ на улицата.

Въ Ени-кьой на тоя день обличатъ едного, връстникъ съ умрѣлия, въ нови дрѣхи и го считатъ замѣстникъ на мрътвеца.

На третия, шестия, деветия мѣсецъ, годината, двѣтѣ години и за послѣденъ пжть на третата година се извръшватъ сжщо такива опѣвания. Трапеза слагатъ само на „четирситѣ“ и годишнината. Тукъ ще забѣлѣжа единъ страненъ обичай, който можахъ да наблюдавамъ при всѣки случай, кога се слага погребална трапеза, но пъкъ и затова, колкото и да разпитвахъ, колкото и да отгатвахъ смисъла, който се крие въ него, не ми се удаде. Състои се въ туй, че никога не смѣняватъ приборитѣ на масата. Това особно личи у богатитѣ сѣмейства, гдѣто при други случаи на това се обръща най-голѣмо внимание.

На „годишнината“ душата е свършила пжтуването си и е спокойна. Споредъ извѣстието на Ибнъ-Доста на тоя день изнасяли на гроба двадесеть гърнета съ медъ. Тамъ се събирали роднини и познати; ядатъ, пиятъ и се възвръщатъ дома си.

И у римлянитѣ и у гърцитѣ сжществували заупокоителни пирове. На гроба изнасяли вино, медъ, масло, яйца, плодове и цвѣтя. Св. Августинъ въ бесѣдитѣ на своитѣ de sanctis се удивилъ на суевѣрията, които ставатъ върху гробоветѣ на покойницитѣ, и дошелъ до това заключение, че езическитѣ народи приемали всичко за чиста монета, имали пълна вѣра и затова безъ много разсжждения вѣрвали, че умрѣлитѣ ядатъ и пиятъ въ гроба.[1])

[1]) Забылинъ, М. — Русскій народъ, его обычаи, обряды, преданія, суевѣрія и поэзія. Москва, 1880, стр. 108.

Сѫществуватъ у насъ и „мъртви дни“, познати подъ името „задушници“. За такива опрѣдѣлятъ нѣколко сѫботи. Чолаковъ съобщава, че „въ Гюнеклiйската махала (Желѣзнишко окрѫжие) задушница извръшватъ петь пѫти въ годината“. И то въ сѫботитѣ прѣдъ Архангеловъ-день, Месопостната недѣля, Цвѣтница, Томината недѣля и Петдесетница. Въ повечето мѣста низъ България има три сѫботи-задушници: прѣдъ Архангеловъ-день, месопостната недѣля и петдесетница.

Въ петъкъ срѣщу изброенитѣ сѫботи всѣко сѣмейство отива при гроба на своя мрътвецъ, запаля свѣщь, раздава жито и „прилива“. Свещеникътъ тича отъ гробъ на гробъ, кади, чете „трисвятое“ и поменува имената на покойницитѣ.

На тоя день на гробищата освѣнъ клисарьтъ и свещеникътъ другъ мѫжъ не ходи.

На другия день (сѫбота) въ черква става опѣване.

Въ Битоля отпразднуватъ тържествено задушницата прѣдъ петдесетница.[1]) Въ сѫботата мѫже и жени отиватъ на гробищата, гдѣто правятъ обща трапеза „за мрътвитѣ“. Раздаватъ на дѣцата стомнички съ вода, покачватъ имъ висулки отъ череши, като вѣрватъ, че охладяватъ съ това душитѣ.

Тържествено отпразднуватъ задушницата срѣщу цвѣтница въ Горня-Орѣховица. На гробищата отиватъ моми, булки и бабички. Става нѣщо подобно на сборище. Душитѣ въ тоя день бивали пущани на свобода, разхождали се около гробищата, виждали близкитѣ си и отново били отвеждани въ рая на петдесетница.

Въ „Памятники народнаго быта болгаръ“ Л. Каравеловъ пише,[2]) какъ просяци, малки и голѣми, просятъ на задушницитѣ:

Богъ да прости
Мрьтви души
Мрьтви души
Пѫлни гуши!

Или: Богъ да прости
Мрьтви души!
На живи-те —
Пѫлни гуши!

(Пан. Н. Б-ва.)

Случва се, че мнозина, които се връщатъ отъ гробищата на тоя день не могатъ да достигнатъ до дома си, а остаятъ

[1]) Шапкаревъ, op. cit. стр. 149.
[2]) Каравеловъ, Л. — Памятники народнаго быта болгаръ. Книга первая, Москва, 1861, стр. 230.

на улицата до вечерьта, та затова има и пословици: „напилъ се като попъ на задушница"; „наялъ са като попово дѣте на задушница" и т. н.

„Вино и медъ изливатъ на гроба, за да пийнатъ и умрѣлитѣ. Поповетѣ въ тоя день събиратъ толкова много хлѣбъ, че хранятъ съ него свинетѣ си прѣзъ цѣлото лѣто."

Гърцитѣ на задушница изливатъ върху гроба червено вино. Душитѣ на тоя день посѣщаватъ гробоветѣ си и смъркатъ отъ излѣтото вино.[1]) Въ Литва и въ нѣкои мѣста на Бѣла-Русия въ деня на задушница раздаватъ милостиня на бѣднитѣ; отиватъ на гроба, плачатъ около половинъ часъ, поменуватъ умрѣлитѣ и привечерь се възвръщатъ дома.[2])

Ще спомена и за най-послѣдния обредъ върху мъртвитѣ у насъ — откопаването имъ.

Въ края на третата година гробътъ се откопва, коститѣ се вематъ, измиватъ ги съ вино и въ нарочно приготвено сандъче ги занасятъ въ черковнитѣ гробници. Нѣгдѣ пъкъ отново ги заравятъ въ земята било съ мъртвецъ, било безъ такъвъ.

Случва се често, че не се е разложило тѣлото. При такъвъ случай всички познати се събиратъ около тѣлото, казватъ „Богъ да го прости" и отново го заравятъ. На нѣкои мѣста раздаватъ на 40 дѣца, които ходятъ въ училище, хлѣбъ. Вечерьта дѣцата прѣмитатъ училището и отиватъ да хвърлятъ смѣтьта надъ гроба. Както прахътъ се разпръсва и не остава слѣда отъ него, така и тѣлото „ще се стопи".

Простата народна мисъль не можела да си обясни поинакъ неразлагането, освѣнъ съ намѣсата на божи гнѣвъ, родителски клетви, „ходилъ съ друговѣрка", или различни сторени грѣхове. Ако само едната ржка е неразложена — биелъ много жена си.

Цѣпенковъ, съобщава,[3]) че въ Прилѣпъ „во старо врѣме три пати еден се цѣл го наогьали и наі-после го донесле на црковната врата, за сите излегуікьи от църкфа да го видат и „Бог да прости" да речатъ, земаіки за задуша. Го закопале во гробо и го откопале четфърти пат, го нашле

---

[1]) Малинка, А. Н. — op. cit. стр. 108.
[2]) Забылинъ. — op. cit. стр. 109.
[3]) Мсб. XIII., стр. 243.

веќье изеен од земіата. Такфо нерасипуанье било от некоа маікьина и таткоа клетфа или от сам себе се врзал со некоі збор: „земіа да ні ме приме и да ні ме изен." А наі-многото такфиме умрени, што не і іади земіата било от клетва іа от поп, іа от владика."

И тъй, погребалнитѣ обичаи сж най-важнитѣ измежду религиознитѣ, защото всѣки народъ въ тѣхъ рисува задгробния животъ.

Като разгледаме благочестивото поклонение къмъ мрътвитѣ, не можемъ да не забѣлѣжимъ, че се основава на съзнанието, какво мирътъ на умрѣлитѣ и живитѣ поколѣния стои въ взаимна връзка. Простата народна мисъль вземала тая връзка не въ идеално нравственъ смисълъ, а въ живъ и дѣйствителенъ образъ. Задгробниятъ животъ ни се рисува въ форма и условия, нужни за земно сжществуване, като продължение на тоя животъ, съ сжщитѣ потрѣбности, отношения и грижи, каквито срѣщаме на земята. Колкото по грубъ бива единъ народъ, толкова и неговитѣ прѣдстави за задгробния животъ получаватъ по-груби краски.

Ако се вгледаме въ езика, който немалко материялъ е далъ въ полза на етнографията, въ народния животъ, въ пѣсни и приказки, които историкътъ не лесно би можалъ да прѣнебрѣгне, ний можемъ да видимъ, че езическитѣ погребални обичаи не сж се смѣнили съвсѣмъ съ новитѣ християнски. Обаче прѣминали прѣзъ цѣлъ редъ вѣкове, изпитали влиянието на новитѣ висши религии, тѣ не сж могли да се спазятъ въ своята първобитна форма. Сега ние сме принудени чрѣзъ сравнителни съпостави да търсимъ слѣди отъ тѣхъ не само въ забравеното простолюдие, но и въ историята и въ областьта на народната поезия.

Азъ свършвамъ. Моята цѣль бѣше да дамъ, както казахъ и въ увода си, една картина на погребалнитѣ обреди у българитѣ, като просто систематизувамъ тия послѣднитѣ.

По говора въ с. Чепинегиръ Нова-Махала (Станимашко).

Отъ

Сребрю п. Георгиевъ.

Прѣзъ миналото столѣтие, когато въ славянската филология се рѣшаваше въпросътъ за родината на Кирило-Методиевия езикъ а у насъ се водѣха живи прѣпирни за книжовенъ български езикъ, бѣха посѣти и първитѣ сѣмена на едно бѫдеще диялектоложко изучване на българскитѣ области. Въ периодични издания и въ отдѣлни сборници взеха да се печататъ редъ езикови материяли, а не липсваха и кратки разправки върху отдѣлни говори или говорни групи.[1]) Въ послѣдно врѣме вече нашитѣ учители по славянска филология, професоритѣ Л. Милетичъ и Б. Цоневъ, се опитаха да поставятъ по-здрави основи на една българска диялектология. Въ случая имамъ прѣдъ видъ трудоветѣ Das Ostbulgarische (издание на виенската академия на наукитѣ), Уводъ въ историята на българския езикъ (Мсб. XVIII) и Къмъ историята на българския езикъ (Мсб. XIX). Естествено е, че поради липса на езикови материяли отъ всички краища, тия трудове не изчерпватъ изцѣло българската диялектна область, но главнитѣ говори, поне въ източната говорна область,[2]) по едни или други признаци сѫ вече опрѣдѣлени и могатъ постепенно да се попълватъ. Това трѣбва да се направи най-вече за ония говори, които днесъ за днесъ владѣятъ въ такива мѣста на нашето отечество, гдѣто вслѣдствие на историчната сѫдба на народа ни сѫ станали голѣми етнографични промѣни. Въ източнобългарската диялектна область такива говори

---

[1]) Прѣгледъ на обнародванитѣ материяли и изслѣдвания по българската диалектология направи М. Маждракова (Вж. Извѣстия на семинара по слав. филология при университета въ София за 1904—1905 г., стр. 141—172).

[2]) Българската говорна область, както е извѣстно, се дѣли по произноса на ѣ на двѣ части: източна и западна.

между друго срѣщаме въ равнината на р. Марица, по-опрѣдѣлено — по Пазарджишко, Пловдивско и Чирпанско. Равнината на Марица, начевайки още отъ втората половина на срѣднитѣ вѣкове та дори до освобождението ни отъ турцитѣ, е била театъръ на голѣми промѣни въ населението. Поради войнитѣ между българи и гърци, сѣверната часть на тая равнина по Пазарджишко, Пловдивско и Чирпанско е прѣдставяла отъ себе си слабо заселена пустиня. По-късно турското завоевание е разширило тая пустиня, като е прокудило българското население въ планинитѣ и я колонизирало съ турци. Турски прѣселенци бърже изпълнили не само тая, но и другитѣ полупразни равнини на Тракия още кждѣ края на 14-то столѣтие. Византиецътъ Халкокондилъ съобщава, че „Пловдивската земя“ и „Старо-Загорската равнина“ били колонизирани още въ врѣме на Султанъ Муратъ I (1362—1389), а областьта между Пловдивъ и Стара-Планина наскоро слѣдъ това, въ врѣме на Баязида I (1389—1402). Отъ тогава насамъ до началото на 19 столѣтие турцитѣ съставяли найсилния елементъ между населението по цѣлия прѣдѣлъ на р. Марица, особно по долинитѣ. Слѣдитѣ отъ това вс҄ждѣ още ясно се виждатъ. Имената на села, полета, потоци, гори, пасбища, хълмове и пр. сж повечето турски. Български и гръцки имена се срѣщатъ наистина въ равнината, напр. около Пловдивъ, но само тукъ-тамѣ. Прѣдимно българска номенклатура на мѣстата намираме едва при политѣ на планинскитѣ вериги, при Срѣдня-Гора и Родопитѣ. За численото надмощие на турския елементъ по тия мѣста въ неотдавнашни врѣмена се намира и едно изрично писменно доказателство, а именно онова на мѣстния писатель попъ Константинъ въ печатаното му на гръцки въ 1819 г. описание на пловдивската епархия. Обаче османското население полека-лека пакъ отстжпило мѣсто на старитѣ туземци. Бавно, но сигурно българскиятъ елементъ, вече разграниченъ въ двѣ нарѣчия, — рупско и балканско, — наново заема старитѣ си мѣста въ равнината. Турското население, обрѣменено отъ военната служба, неподкрѣпяно отъ нови пришелци и засегнато отъ реформитѣ (1822 и 1839 г.), съ които османското правителство искало да освѣжи и укрѣпи силата си, постепенно намалява, губи старитѣ си привилегии, а при това нравствено пада и осиромашава. Напротивъ българското население се усилва чрѣзъ

непрѣкжснато прииждане отъ ближнитѣ припланински и планински мѣстности — отъ Балкана, Срѣдня-Гора и Родопитѣ.[1] Така е станало, че въ новата колонизация по Пазарджишко, Пловдивско и Чирпанско сж взели участие и се смѣсили българи отъ рупскитѣ и балкански говори, та се образувало едно смѣсено нарѣчие, гдѣ повече, гдѣ по-малко рупско или балканско и изпъстрено съ турски езикови елементи.

Въ диялектоложкото си съчинение Das Ostbulgarische проф. Милетичъ се спира само отчасть върху това смѣсено нарѣчие, а именно, когато говори за съсѣднитѣ нарѣчия — балканското Ловечъ-Троянъ-Габровско и рупскитѣ.[2] „Общо взето, казва той, на сѣверъ отъ Марица въ Тракийската равнина се говори нарѣчие, което е найтѣсно свързано съ балканскитѣ нарѣчия, особно съ ония по южнитѣ склонове на Балкана, а именно по Калоферско, Карловско и Старо-Загорско. По-основни изслѣдвания, особно въ околноститѣ на Брѣзово, а и на Стара-Загора и Чирпанъ биха хвърлили, може би, ясна свѣтлина върху сегашното състояние на нарѣчията въ тая околность“.[3])

Потрѣбно е инди да се изтъкнатъ покрай познати вече източнобългарски бѣлѣзи по възможность повече отлики на говори по отдѣлни села и групи села отъ тая область, за да се види, какви говорни елементи излизатъ на лице. Споредъ това тия говори или ще съставятъ отдѣленъ диялектъ, или едни отъ тѣхъ ще отнесемъ къмъ рупската, а други къмъ балканската диялектна група, както наистина вече броимъ добрѣ изученото павликянско нарѣчие къмъ първата, защото най-характернитѣ му свойщини го свързватъ въ една цѣлость съ нея.[4]

Ето защо, воденъ отъ мисъль да поднеса нѣщо прѣдъ българската диялектология и да покажа, че смѣсеното нарѣчие, за което ми е дума, не се ограничава съ р. Марица, а владѣе отчасть и южно отъ нея, а именно въ областьта на Стани-

---

[1]) Вж. у К. Иречекъ: Етнограф. промѣнения въ България отъ основанието на княжеството (Мсб. V, стр. 501 и т. п.); Княж. България (бълг. прѣв., часть I, стр. 57—59); часть II, стр. 140, 144—145, 147—148).

[2]) Сравни Das Ostbulg., стр. 178 (1), 208 (3), 209 (5, 6).

[3]) Ср. Das Ostbulg., стр. 209 (6).

[4]) Вж. у Л. Милетичъ: Книжнината и езикътъ на банатскитѣ българи, (Мсб. XVI—XVII, стр. 406, 409, 413, 414, 417); Нашитѣ павликяни (Мсб. XIX, стр. 5, 49, 229); Фонетични особности на помашкитѣ говори въ Чепинско (Псп., кн. 66, свез. 3—4, стр. 199).

машка околия (по-рано Кὸнушка), азъ ще опиша добрѣ познатия ми роденъ говоръ въ с. Чешнегйръ Нова-Махала. Съ малки отклонки тоя говоръ владѣе по цѣлата полска часть на Станимашка околия, а отчасть и въ самитѣ Родопи.[1])

* * *

Прѣди всичко ще кажа нѣколко думи за историята на селото и населението му. Чешнегиръ Нова-Махала (казва се още Ново-Село, Нова-Махала = Нὸу-сѐлу, Нὸва̥-ма̥алà), както се види отъ името му, не е много старо село. Името му води началото си отъ близкото половинъ часъ на западъ село Садово, което прѣди освобождението се наричало Чешнегиръ (Чешнегирово), и което, слѣдъ като основали земедѣлското училище тамъ, било прѣименувано Садово. И днесъ още мнозина нашенци па и околни съсѣди. особито по-старитѣ хора, наричатъ Садово и селянитѣ му съ старитѣ имена: Чишнигйруў, чишнигйрци. Въ по-старо врѣме нашето село е извѣстно съ двѣ имена: Чешнегйр Енй-

---

[1]) Говоре́нъ материялъ отъ казаната область има събранъ и записанъ твърдѣ малко, а именно записани сѫ всичко на всичко: отъ с. Чешнегиръ Нова-Махала 10 обредни пѣсни (вж. Сборникъ отъ народни умотворения, обичаи и др., нарежда Ат. Т. Илиевъ, първи отдѣлъ, Народни пѣсни, книга I, стр. 75—85, №№ 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62); отъ с. Садово — 3 хороводни пѣсни (вж. К. А. Шапкаревъ, Сборникъ отъ български народни умотворения, часть II, кн. IX, стр. 555 — Хороводни пѣсни отъ с. Садово, №№ 1307, 1308, 1309); отъ с. Кочачово — 1 жътварска пѣсень (вж. Мсб. IX, Пѣсни изъ обществения животъ, стр. 69, № 5); отъ с. Козаново — 2 пѣсни изъ челядния животъ (вж. Мсб. IX, Пѣсни изъ челядния животъ, стр. 54, №№ 3, 4); отъ с. Избѣглий — 2 пѣсни изъ челядния животъ (вж. Мсб. IX, Пѣсни изъ челядния животъ, стр. 56, №№ 9, 10); отъ с. Карареизово — 13 игри и залъгалки (вж. Мсб. V, Дѣтински игри и залъгалки, стр. 209—210, №№ 1—13), 6 пѣсни изъ челядния животъ (вж. Мсб. IX, Пѣсни изъ челядния животъ, стр. 53 и нт., №№ 1, 2, 5, 6, 7, 8), 7 пѣсни изъ обществения животъ (вж. Мсб. IX, Пѣсни изъ обществения животъ, стр. 68 и нт., №№ 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8) и 5 баяния (вж. Мсб. XIII, Баяния, врачувания и лѣкувания, стр. 152—153, №№ 1—5).

Трѣбва да забѣлѣжа, че тоя материялъ не е записанъ съвсѣмъ правилно. Редукцията на гласнитѣ *а*, *е*, *о*, така обикновена въ разговорната рѣчь, е отбѣлѣзана по-редовно само въ цитуванитѣ отъ Илиевия сборникъ пѣсни, а въ всички останали е отбѣлѣзана само тукъ-тамѣ редукция на *е* и *о*. Причината ще е, вѣрвамъ, тая, че въ пѣснитѣ, най-вече въ хороводнитѣ, не винаги се забѣлѣзва редовна редукция. Покрай казаното за редукцията ще забѣлѣжа още, че въ цитуванитѣ отъ Илиевия сборникъ пѣсни личатъ грѣшки, като: пля́шки (№ 54, ст. 34) вм. плѐшки, кля́твѫ, мὸе (№ 56, ст. 9 18 и 19) вм. клѐтва, мὸіу (№ 56, ст. 18) пѐсне́ си пей (№ 57, ст. 5) вм. па́сна̥ си пѫ́і, жѐлти (№ 59, ст. 7) вм. жълти, гурѫ́ (№ 62, ст. 3 и 5) вм. гурà, инчум (№ 62, ст. 11) вм. ὸвчум, блязну (№ 62, ст. 12) бря́зну, ня́штум (№ 57, ст. 8 и 11) вм. нйштум. (Забѣл. нйштум дъ̀рву = каваково дърво, кавàкъ), кривушѐпци (№ 54, ст. 3 и 9) вм. кривушàпци.

Махлѐ и Мюслѝм Амѐдай. И двѣтѣ имена еднакво издаватъ, какъ се е турило начало на това село, какъ се е то заселило. Разправятъ стари хора, че на мѣстото на днешното Садовско земедѣлско училище въ турско врѣме имало голѣмъ турски чифликъ. Работницитѣ (аргатата) въ тоя чифликъ, хора навѣрно отъ близки села, били принудени, за да бѫдатъ види се близо до чифлика, да си направятъ нѣщо като колиби за живѣене половинъ часъ източно отъ чифлика на мѣстото на днешното село Чешнегиръ Нова-Махала. Така се турило начало на една нова махала, отдѣлна отъ чифлика, който навѣрно вече ще да е образувалъ отъ себе отдѣлно село съ име Чешнегѝрово.

Все въ сѫщото врѣме ще да сѫ се образували и околнитѣ села, които носятъ все турски имена, а познато е, че самитѣ турци сѫ населявали при износни условия тия мѣста съ християни-земедѣлци, които бърже прииждали отъ планинитѣ.[1])

Поменатиятъ чифликъ билъ държавно турско владѣние. Отъ имената на чифликчиитѣ се помнятъ само двѣ, а именно на послѣднитѣ чифликчии. Помни се Енѝз-ефѐнди, който съ врѣме изпадналъ, заборчлялъ та турското правителство му отнело чифлика, доколкото билъ уцѣлѣлъ, защото голѣма часть ниви Ениз-ефенди билъ вече продалъ на турци и християни-богаташи (най-вече гърци) отъ Пловдивъ. Чифлика приелъ Шабàн-ефѐнди, човѣкъ добродушенъ и приятелъ на християнското население. Когато башибозушкитѣ пълчища въ послѣднитѣ размирни врѣмена нападали околнитѣ села, населението имъ намирало закрила и убѣжище въ неговия чифликъ. Навѣрно въ врѣме на Ениз-ефенди ще се е образувалъ покрай държавния чифликъ и единъ частенъ на Смайл-ефенди, човѣкъ зълъ, който завиждалъ на доброто име и състояние Шабан-ефенди-ево та при единъ случай го отровилъ. Съ освобождението ни обаче държавниятъ чифликъ на Шабàн-ефенди, вече ограниченъ само въ садовското землище, става владѣние на автономното тракийско правителство, което основава тамъ земедѣлското училище, а частния чифликъ Смаил-ефенди-евъ билъ разпродаденъ на селянитѣ.

Кой ще е билъ основатель и първъ владѣтель на държавния турски чифликъ, не се помни, но сигурно ще да е

---

[1]) Вж. у Иречека, Етнограф. промѣн. Мсб. V, стр. 503.

билъ нѣкой „Мирѝ ливà“ Ахмѐдай. На тая мисъль ме навеждатъ слѣднитѣ съображения. Общинскитѣ печати (за евелѝ-мухтàр — кметъ и исанѝ-мухтàр — помощ. кметъ) на с. Чешнегѝръ Нова-Махала до освобождението ни носятъ турски надписъ Мюслѝм Ахмѐдай, съ което име е било извѣстно селото въ цариградската царска архива, а въ така нареченитѣ тапѝи (тапỳ — крѣпостенъ актъ, владало) земището на селото се именува по-често мюслѝм-топрàа покрай рѣдкото Чешнегир-Енѝ-Махлé-топрàа. Инакъ селото се наричало обикновено Чешнегир-Енѝ-Махлѐ и Карпỳз-Енѝ-Махлѐ. Вече въ врѣме на автономията, както показватъ общинскитѣ печати (пакъ два — за кметъ и помощ. кметъ), взело връхъ названието Чешнегѝр Нова-Махала (Ново-Село, Нова-Махала). Като вземемъ въ внимание едно отъ значенията на арабската дума мюслѝм,[1]) която срѣщаме въ названията мюслѝм ахмѐдай и мюслѝм топрàа, а сжщо и стария държавенъ законъ въ Турция, споредъ който разни сановници отъ старата османска администрация сж своили цѣли страни,[2]) не можемъ да не заключимъ, че Ахмедай е основатель и първи владѣтель на казания чифликъ, сталалъ по-кжсно държавенъ, и че земитѣ му се простирали далечъ извънъ границитѣ на сегашното садовско землище (топрàкъ).

Спрѣхъ се на тоя чифлишки въпросъ, защото, както се вижда отъ казаното, той има връзка съ имената и населението не само на нашето, но и на околнитѣ села. Като знаемъ това и вземемъ прѣдъ видъ мѣстоположението, бихме заключили, че тия мѣста по Станимашка околия сж били заселени отъ хора изъ съсѣдната рупчоска областъ, обаче едно малко вникване въ говора и народнитѣ пѣсни открива население

---

[1]) Вж. Dictionnaire Turc-Français, par A. C. Barbier de Meynard. Томъ II: стр. 761 — musl ìm: 1-o musulman . . . 2-o sous-gouverneur, chef d'un liva de minime importance.

стр. 706 — livà: 1-o étendard, drapeau. Dans les premières années de la manarchie ottomane, le liva était un petit gouvernement confié à l'autorité d'un miri liva soumis à la juridiction du Beylerbey. A la fin du XVI-e siècle, le liva devint une des subdivisions de l'eyalet. Après l'introduction des réformes (tanzimat) il fut remplacé momentanément par la dénomination de sandjaq, qui a le même sens (drapeau), puis retabli, au nombre de 126 liva pour les 36 eyalet de l'empire . . . Le titre de miri liva se donne également, dans l'armée de terre, au général de brigade et dans la marine au colonel d'un régiment d'infanterie.

стр. 806 — miri: appartenant au domaine de l'Etat, au trésor pubbic.

[2]) Сравни у Иречека, Етногр. промѣн., (Мсб. V, стр. 502.)

източно-рупско, силно повлияно съ черти отъ говора на балканското население. Ето защо, описвайки нашия говоръ, винаги ще имамъ прѣдъ видъ ония нарѣчия и говори, отъ които той прѣко или косвено е засегнатъ.

Ще разгледамъ фонетичнитѣ и морфологични особности на говора.

Звукове.

Главната фонетична особность, която характеризува нашия говоръ и го свързва едноврѣменно съ рупскитѣ и съ балканскитѣ говори, е произносътъ на старобългарския звукъ ѣ като *'а*, *'ӓ* и *и*. Този произносъ зависи отъ ударението и качеството на звуковетѣ и сричкитѣ, които слѣдватъ ѣ. Тамъ гдѣто ѣ е ударено, ако се намира прѣдъ твърди срички и съгласни, произнася се като палатално афектувано *а* ('а), ако ли се намира прѣдъ меки срички и съгласни, гласи като палатално афектувано *ӓ* (*'ӓ*), а не е ли ударено, и прѣдъ твърди и прѣдъ меки срички гласи като чисто *и*. И наистина тия замѣстници на старобългарския звукъ ѣ свързватъ нашия говоръ и съ рупскитѣ и съ балканскитѣ говори, защото докато *'а* и *'ӓ* за ѣ сѫ свойствени на рупскитѣ говори, *'а* и *и* (макаръ и ограничено) за ѣ сѫ присѫщи на балканскитѣ.[1]) И ако говорътъ не бѣше смѣсенъ, щомъ като въ ударенитѣ срички за ѣ срѣщаме *'а* и *'ӓ̥*, въ неударенитѣ по силата на редукцията, която е твърдѣ обикновена въ говора, бихме очаквали *'ạ̥* респ. *'ъ* срѣщу *'а* и *'ӓ̥* респ. *'ę* срѣщу *'ӓ*, а не *и*. Да видимъ сега, отъ кѫдѣ е дошло това *и* за неударено ѣ, кой отъ балканскитѣ говори непосрѣдно е влиялъ върху нашия. Естествено е, че въ случая сѫ дѣйствували най-близкитѣ говори, защото докато въ тѣхъ срѣщаме *и* за неударено ѣ не само прѣдъ меки срички, но и прѣдъ твърди, въ по-далечнитѣ такова *и* срѣщаме само прѣдъ меки срички. Като вземемъ прѣдъ видъ, че нашиятъ говоръ, както ще се види и отъ другитѣ му бѣлѣзи, иде отъ область, гдѣто елементи отъ източно-рупското и отъ сливенското балканско нарѣчие сѫ

Ср.: [1]) Das Ostbulg., стр. 221 (7,1), стр. 224(11), стр. 199(2), стр. 184—185(3); Сливенскиятъ говоръ (П. Панайотовъ, Мсб. XVIII), стр. 509 (а, 1, 3); Говорътъ въ Конопчии (П. К. Гѫбювъ, Псп., кн. 18), стр. 396(2); Диалектни студии, стр. 75 (Б. Цоневъ, Мсб. XX), за източно-българския вокализъмъ (Б. Цоневъ, Мсб. III), стр. 296—298.

били въ непосрѣденъ дòпиръ, не можемъ да не допустнемъ, че това *ц* за неударено ѣ ще се е развило подъ прѣкото влияние на сливенското балканско нарѣчие и че сетнѣ взело връхъ надъ звукъ ′ȩ, който сѫщо се срѣща вмѣсто неударено ѣ, но много рѣдко и не въ зависимость отъ ударението, както въ Сливенско и Чирпанско.

Покрай казаното за ѣ трѣбва да отбѣлѣжа още, че слѣдъ съгласна *ц* неговъ редовенъ замѣстникъ е звукъ *а* въ ударени срички resp. ą въ неударени, което явление е общо на говоритѣ по Пазарджишко и Пловдивско, а се обяснява съ това, че съгласната *ц* твърдѣ рано почнала да отвърдява и да влияе лабиализуеще на ятовото *ǎ*.[1]) Сѫщо трѣбва да спомена, че въ нѣколко думи, които по-долу изброявамъ, ятовото *ǎ* е прѣгласено въ *е*.

Примѣри.[2])

Ударено ѣ прѣдъ твърди срички resp. съгласни.

Иднà ми мѐчкą к′ęрвàнą зąп р′à лą; ìа съмъ зąл′ỳб′ęл, Дỳінąвску б′à л у мумѝчи; тą си думà дуàдąм, кугà си слънци изгр′àвą; нѐгу тỳр′ти в грàдą гул′àмą; сѝчки стурѝли вàрą и клѐтвą; нимòі сą б′à л у прим′àнувąі; и си Стуѝан излàнą; тą ѝскąрąі баш прим′àнą; дą уткрàдни б′àлą Гàнкą; дą гу бѝю з б′à л у лѝци; дą гу стр′àлą с цѣрни òчи; сти Никòлą кòрąп д′àлą; ìа жä стàнą мр′àнą рѝбą; н′àмą ли тỳкą Стуѝану зąтòр′ęн? и кąту видà Пàвл′у д′ул′г′àрчи; ìа ки вл′àнą дą гу ѝскąрą; и т′а вл′àлą дą гу ѝскąрą; тą нąбрà к′ѝтк′и с′àкąкви; т′а сид′àлą; Стуѝан си гу др′àмкą привàли; тą му п′àснą, ìòлąм, зąпиѝалą; оі ти, другàри, вàрнą дружѝнą! извąрт′àл тупỳзą; сỳчити въжи ут п′àсąк! б′àгąі дą б′àгąми! имą ли м′àсту зą нàзи? мòи д′àцą, т′òи внỳци; мумчѐту слàвą⁀ут кòн′а; изл′àнąли три кубѝли; с кул′àн′ту ѝ рąсчѐп′ęл устàтą; т′а си нąл′àлą удà; дą л′àгą; кąту сп′àл кąртàлкąтą му прàілą с′àнкą;

---

[1]) Прѣходътъ на ѣ въ *а* слѣдъ *ц* и *з* е твърдѣ обикновено фонетично явление въ западнитѣ български говори и е обяснено въ статията на проф. Милетичъ „Интересенъ срѣднобългарски паметникъ" (Псп., кн. 66, св. 1—2, стр. 98).

[2]) Почти всички примѣри, що навеждамъ тукъ и по-нататъкъ въ работата си, извлѣкохъ отъ пѣсни, приказки и разговори, що съмъ си записалъ самъ.

нугàта му уздрàвàла; д'àдо, што‿ўрèш нèска? изл'àнаіми на плѝча; чи іà кату̀ вл'àна; та са гу б'àда бидѝли; Русàнка млàда нивàста; ни загл'àваі гòри-дòли.

Ударено ѣ прѣдъ меки орички геяр. съгласни.

Да ми м'àсиш б'àли кулàци; да утс'àіш чинѝца; да ўбàниш мъшку си д'àти (въ разговорна рѣчь: дитè, іте); Гу̀ргул' на к'òшки сид'àши, мъшку си д'àти дарцàши; нѝкуі са ни дус'àти; тӣ сид'àли; тӣ са васпр'àли; вар'àли што са вар'àли; женску ви б'àши ваівòда; изд'àби гу; ф сѣбута рàну сришту нид'àл'а; па зѐми н'àӑ б'àли бакъри! іа да изл'àним спрути Стуѝан, млàда ваівòда! кък са с тèби разд'àлиіми? дудѐ питлѝти да п'àіат; иднàта вèчар по-гул'àм'àа, дру̀гата вèчар ср'àдн'àӑ; нам'àрили ӑ ф идин бунàр; да си разм'àним пръстѐна; ти ки удр'àжат; сл'àни, мòмак! дудè ми душа изл'àни; да си са мàіка дус'àти; на двàма кул'à жил'àзни; удàрилу думиш дв'àти в'àжги; иднò вр'àми устàнала дувѝца; па тӣ прид'àли на 'òр'та; да св'àтни вèчару; б'àлу кату м'àх'чан'та; см'àі ма ӑ (смѣхъ ме е); там жив'àли; кату слънци гр'àіат; кату слънци гр'àі; ти кату вл'àниш при нех'; садè ут алтън да св'àти; трѝ‿нни му са сидàли на гòсти; и т'àініти глàви зимàл; нèбруени ни м'àрини (Срав. Илиевъ сбор. № 54); пу плèшки им дрèбни зв'àзди (Ил., № 54); цват 'ку цв'àтиш (Ил., № 57); или мѝслиш пл'ан да пл'àниш (Ил.. № 59); чул съм зимà нивàрина (Ил., № 60); вӣ дубрѝ нисв'àсни св'àтци; ни б'àіми вид'àли такъу чу̀ду; пл'ан са пл'àни, бàба с'àӑ р'àши; см'àі са кату Вилѝдѐн; нàш'ти пѝл'та са бил'àжини; бил'àі са кату плàтну; гр'àшну, см'àшну, ур'àши, плит'àши и т. н.

Неударено ѣ прѣдъ твърди орички геяр. съгласни.[1]

Влинà ф катòи; нимàл си чèду ут сърци; ут кон слинàли; слинà ми Стуѝан ут кулàта; та свàтуви внèтри

[1] Ср. Дицàтж двамж близнакж (Радне-Махле — Ст.-Загорско, Мсб. 16—17, отд. Нар. ум., стр. 98; Четери дицà ѣржі нèѣа (Бургазско, Мбс. IV, Нар. ум., стр. 19); Стоіку пу бригò вжрвеши (ib.); Гниздò вии, пилци мжти (Ст.-Загорско, Сбм. VII, Нар. ум., стр. 7). Сравни по-горѣ и бѣлѣжката на стр. 417 отъ тая работа.

влинàли; и утѝва пукрàі рикàта; слинàіми ду ўдàта; ѓа ѝзлина, ки си зèма булчèту; дицàта са врѣщтат; дѐв'ęт мòмка да винчàвам; прѝлип вѣрка; бèри му грѝѣ (грѣхъ)! паднà гул'àма звиздà; напрàіал си лисà; изл'àна ми ни ўр на прѣста; рèка да мини пр'àлива; рикàта са залèд'ęла; стрилкàта на кундàва; тривàта буландàса; кадè і мä а лигал'ту? кàч'са гòри; ѝзмити тàа пинà (пѣна); òкастрити бристѣ; мликòту ки ìскипи; литòту си фтѝди; ѝзлини ут кѣщти; ракѝти, парѝти, мумѝти... испўснах си прѣст'ęн м'ęнòвник; прòл'ęт ѝди; душлà зàпувęт; іàла (елà) на зàвęт! нòс'ęл жѝту; од'ęл ут кѣшта на кѣшта; прòс'ęл кату пурс'àк; прѝбирти т'àа с'ęнà! іа ки му нàм'ęра мистòту; истèка му б'ęлтòка.

Неударено ѣ прѣдъ меки срички гевр. съгласни.[1])

òдрижи ми л'ап! (Сравни: моіш ли да ўдр'àжиш?); та са гу б'àда бидѝли; нарèт, нарèт дичѝца — пуд газѣ ім и тришчѝца (посл.) (сравни: д'àца, дицà, тр'àски); вримèту са из'àсни; билѝла мумà тенки дàри; витрèц пулѣанува; іàдаіми òрии (орѣхи); нах кадè виничèш? (ср. вл'àчи нагòри!); тури (турѝа) му винèц (ср. в'àнци — винцѝти); дитèту испирѝка; глèдаі звиздѝти! иднà лихà (лѣха) изурàх (кòлку л'àи изурà?); питèла искукурѝга; сàбири лисѝти! (ср. сàбири н'àа л'àси!); стриѝти кàпат.

Ударено и неударено ѣ слѣдъ съгласна ц.[2])

Цàли ми дèв'ęт гудѝни; цàпа дѣрва; има ли цапàнки? цàпка л'ä а? прѝбири цàпуіти! цадàка і цадѝлката са ў бàбини; прѝцади мликòту! цàлу л'àту сам рабутѝл; цалўваі рѣка;

е вмѣсто ѣ.

Вѣр'ти (вървѣте) напрèш! напрèшка си дàідò; за напрèш (за догодина) ки си дòди; две гудѝни станўва;

---

[1]) Сравни бѣлѣжката на стр. 417 отъ тая работа. Сравни още: Чурьàхчица цвьат цвитѝл (Търн.-Сейменско, (Мсб. XIII, Нар. ум., стр. 248); Пèтри ле, пврву винчѝлу (Бургазко, Мсб. IV, Нар. ум., стр. 18).

[2]) Ср.: ету стàва цàли три гòдии (Татар.-Пазардж., Мсб. 16—17, Нар. ум., стр. 174); да пуòдим ду цала нидèлья (с. Брѣстовица. — Пловдивско, Мсб. XII, Нар. ум., стр. 54); ржка цалува и сжлзи ròне (ib., стр. 57).

двѐти дàца паднàа; iàла ўтпрѐш! кадѐ кѝдиш? дѐвера да дòди; вадна̀ скреш; дубрѐ, на злѐ.

Посоченитѣ нѣколко думи съ *е* вмѣсто ѣ сж толкова малко въ сравнение съ ония, гдѣто ѣ не е прѣгласено въ *е*, че не можемъ да говоримъ за такъвъ прѣгласъ въ нашия говоръ, още повече, че такъвъ не става и съ звука *а*, когато е поставенъ въ условия за прѣгласъ., срав. напр.: iàри, iàрта, iàрина, iàр-бица, iàдиц (ѧдьць), iàiцѧ, iàгнѧ, iàсли, iàдини, iàли (ем iàли и пѝли), изàди гу, iàди ли? нà ма заiàди, пўкаi та iàш, iàшти ми, iàшти сѐлени, сину Стуiàне, Стуiàне! Стуiàнке! Iàнке! Стуiàнке! чàши, шàпки, жàби, дарџàх, дарџàщи, тичàши; млàди мòмци кривушàпци. Покрай тия примѣри срѣщаме изговори като: ислѝти (ѩсли), кòдiдѐш? ицѐту, ицàта, га са наiдѐ (нанде), чи ма заiдѐ, ѝзиш гу, инѝiа (яхания), имурлўк, които, слѣдовно, не сж резултати отъ прѣгласено *а* въ *е*, а показватъ, че старобългарско ѩ resp. *а* слѣдъ *ж, ш, ч, ц* въ нашия говоръ тръгнало по сжщия пжть, по който върви ѣ.

Отъ другитѣ фонетични бѣлѣзи на нашия говоръ едни сж присжщи на източното рупско нарѣчие, други на балканскитѣ нарѣчия Сливенско и Ловечъ-Троянъ-Габровско, а пъкъ трети и на двѣтѣ групи.

Въ областьта на вокализма ще се спра главно още на звуковетѣ ъ, ь, ѧ и ж, които заедно съ *ѣ* сж характерни фонетични бѣлѣзи не само изобщо на българския езикъ спрѣмо другитѣ славянски езици, но по своитѣ днешни замѣни и на отдѣлни български нарѣчия и говори, както наистина по-казаха досегашнитѣ диялектни разправки и студии. Извѣстно е, че въ централнитѣ и западни рупски говори па и въ павликянското нарѣчие старобългарскитѣ ерове и носовки въ удареннитѣ дълги срички нѣкога (въ срѣднобългарско врѣме) се слѣли по произносъ въ единъ тъменъ еровъ вокалъ, който слѣдъ врѣме въ едни говори се изяснилъ въ една или друга посока, а въ други, по-консервативни, запазилъ тъмния си гласежъ дори до днесъ.[1]) Въ източно-рупскитѣ говори па и въ нашия това не е станало изцѣло. Въ тѣхъ, както и въ

[1]) Ср. Фонет. особности на помаш. говори въ Чепинско (Псп., кн. 66, св. 3—4, стр. 195—196).

другитѣ източно-български говори, само ъ и ѫ, и то безразлично дали сѫ били ударени или не, се слѣли въ подобенъ тъменъ вокалъ, който по-сетнѣ въ неударенитѣ срички се изяснявалъ повече или по-малко въ посока къмъ *а* (а̥), а звуковетѣ ь и ѧ, доколкото първиятъ не е билъ смѣсванъ въ произноса съ ъ и вториятъ, вслѣдствие на извѣстната срѣднобългарска юсова замѣна слѣдъ *ж* и *ш*, съ ѫ, се слѣли въ звукъ, близъкъ на етимологичното *е* и еднакъвъ въ по-нататъшното си развитие съ послѣдното.

При всичко, че речената замѣна на носовкитѣ и ероветѣ въ нашия говоръ се вижда отъ многобройнитѣ примѣри, що наведохъ за произноса на ѣ, все пакъ за прѣгледность на работата ще наведа и примѣри поотдѣлно за ѫ, ѧ и ь.

ѫ = ъ resp. *а̥*.

Скън'ти ва̥жѐту! чѐпна̥ са̥ на̥ да̥бъ; ки гу нàпра̥а̥ гъба̥͡і купрѝва̥; па̥сѐ гъскити; влинà в нàа̥ къшта̥; сви гу на̥ кълбу; десе̥т път'а̥ на̥ ден са̥ къпи; да̥ дун'сѐ кръга̥; омѝі ги т'äа̥ ръки! зъп ма̥ бул'äши; ра̥звѝ ми са̥ пъпа̥; даі ми͡іно сръчи бусѝлик! кàта̥ вѐча̥р пу ка̥дѐл'а̥; пàса̥іми ги в жъла̥да̥; лàзна̥ли га̥с'äн'к'и; прѐлу (прежда) за̥ въта̥к; вл'äни внътри![1])

Като изключения ще отбѣлѣжа: да̥ са̥ урỳжиш (да се облѣчешъ спретнато, да се наконтишъ); внѐтри resp. нѐтри; за което може да се прѣдполага стбъл. вънѫтрь.

ѧ = *е* resp. *и*, *е̥*; ѧ = ъ resp. *а̥* (слѣдъ *ж* и *ш*).

уткънуа̥м ти‿ізѝка̥! итърва̥ ми пирѐ; глѐда̥м примр'äжа̥ну; бѝва̥ за̥ гридà; клѐтва̥ дàда̥х'; пра̥йх'ти ли кòл'да? мѐку ка̥ту га̥рчѐ; ни съ‿іде мѐсу; убих' си питàта̥;

[1]) Сравни Das Ostbulg., стр. 214 (1). Ср. и слѣднитѣ примѣри: млàдо пѫтниче, чуздо чуздинче! (с. Брѣстовица — Пловдивско, Мсб. XII, Нар. ум., стр. 56); рѫка цалува и сѫлзи рòне (ib., стр. 57); с кѫкви рѫки, мале ле свештьа тье да дѫржѫ? (Мал.-Търновско, Мсб. VI, Нар. ум., стр. 24); па запретнѫ бели рѫки (Хаджиелеско, Мсб. I, Нар. ум., стр. 13, № 5); мні си бели рѫки, зѫлво! (ib., Мсб. II, стр. 48); циганина, дорде има кльаштн, не си гори рѫките, (Харманлийско, Мсб. II, Нар. ум., стр. 219); имам си едно дамчинци с едно прѫтчи оплетено (ib., стр. 222); таз земя ѥ ф твои рѫки (Хасковско, Илиевъ сбор., стр. 71); а сега ѥ ф турски рѫки (ib.); та запретна бяли рѫки (ib.); в лява рѫка ведро носи (ib., стр. 174); нѫт кѫшти, льубе, пут кѫшти (Бургазко, Мсб. X, Нар. ум., стр. 30); сѫс кѫкви рѫки булкѫ ще одьѫ (ib., стр. 31).

ридъ‿ạ ваш; чèду мà‿ạ; чèстạ чурбà; иднà пèдʼа чулʼàк; гувè‿ạтạ фтàват; дèвẹт дỳши дạ дòạт, сéтни дèсẹт; жъдẹн за вѝну; утàвạм дạ жънạ; нạмàлиіми жътвạтạ; чỳздạ жътвạ жạнàлạ; кòлку шъпи вдà‿іспѝ? шътạм пу дʼòрạ; жạтвàри бол-бол! [1])

Срѣщу ѧ имаме ʼа въ грʼàди (грѧдѫ) и дʼàтẹлнạ (дѧтєль).

ь = е resp. и, ẹ; ъ = ъ resp. ạ.

Тèвнạ му мъглạ пукрѝвкạ; ф тèвни нъшти, кàлни дрỳми (Сравни Ил. сб., № 55); дạ издѝгни тèвни мъгли; с тèнкạ рѝзạ куприн'ẹнạ; га сạ стèвни, тạгàфкạ ѩлạ (елà), ѩлạ си, чи сạ стивнѝ! вънкạ тèвну кạту рок; тèвна тивнѝцạ; сạпèнạ сạ; зạпèнạ вạртàтạ (заключи вратата, но и зạпѝнạм заключвам; запъвамъ при говорене, не артикулирамъ правилно), òтпини вạртàтạ (отключи вратата); ден-дʼẹнъ, лен-линъ, увèн, урèл, винèц, устèн; уцʼèт, увèс, стàриц, іàдиц (ѩдицъ), лʼàбиц, прʼàпуриц! глàдʼẹн, жъдʼẹн, лʼàтʼẹн, кỳтʼẹл, лèсʼẹн, сѝлʼẹн; мънʼчạк, мạнѝк, мъни-мъни! мъзга, лạштѝ; жлът, жълту, жạлтинѝцạ, жạлтòк, жạлтѝци. [2])

Въ свръзка съ гласежа на еровѣтѣ въ нашия говоръ трѣбва да спомена, че тамъ, гдѣто тѣ се срѣщатъ въ съчетание съ плавнитѣ *р, л*, еровиятъ вокалъ държи тъкмо такова мѣсто, каквото му е опрѣдѣлено въ книжовния ни езикъ и каквото държи въ сливенското балканско нарѣчие, а именно въ едносложнитѣ думи се произнасятъ само ръ-лъ срички, а въ многосложнитѣ имаме срички ръ-лъ resp. рạ-лạ прѣдъ двѣ съгласни и ър-ъл resp. ạр-ạл прѣдъ една съгласна. [3])

---

[1]) Ср. Des Ostbulg., стр.: 186(6), 199(3), 218(4).

[2]) Срав. Das Ostbulg., стр.: 217(2), 217—218(3, 2), 199(1,3), 183(3), 187(9). Срав. още: извàди гу ис тèмна темнѝца, затвòри гу в тèмни зѫндàне (Татар-Пазар., Мсб. 16—17, нар. ум., стр. 174); затèвни сѫ тèвнѫ мѫглà (Лозенградско, Мсб. 16—17, нар. ум., стр. 12); припàднала тèмна мѫглà (Карнобатско, Мсб. XII, нар. ум., стр. 4); нàшти тенки даруви тѫкàни, нидутѫкàни (Търн.-Сейм., Мсб. XIII, нар. ум.. стр. 247); вьѫжгьа ти тенки гаітане (Мал.-Търн., Мсб. VI, нар. ум., стр. 25); разбульà се тèнка Вèла (Бургазко, Мсб. III, нар. ум,, стр. 273); и засỳка тèнки скỳтя (Хаск., Илиев сб., стр. 71); нѫ тèнку, зелèну кѫфтѫнò (Бургазко, Мсб. X, нар. ум., стр. 28); закачи тенка кѫлѧ̀чка (Хасковско, Мсб. VII, нар. ум., стр. 85); откачи тèнка кѫлѧ̀чка (ib.); та ги фѫф темнѝца хвàрлили (Чирпанско, Мсб. VII, нар. ум., стр. 90); та си тèнки дàруве продàваш (ib., стр. 91); та сѫ ф тèмно зандане (ib.).

[3]) Срав. П. Панайотовъ, Сливенскиятъ говоръ. Мсб. XVIII, стр. 512; Das Ostbulg., стр. 198 и 187(8).

Примѣри.

Бръс — бързай, връс(т) — враснйк, грък — гърци, грп — гарбъ, дрът — дъртай, дръшти (повел. 2. л. мн. ч.), кръф — крафтѣ, кръс — крѣста, пръф — прѣвну, пръс — прастѣ (пръсть), пръс — прѣста (пръстъ), нръч — пърчуви, сръп — сърпуви, църф — църви, штрп — штѣрба;

влък — вълци, жлът — жълту, тлъс — тлъсту;

бърду — бардучи, бърна, върба, гърни, гаркйна, гърлу, гърлица, дърў, дървен, дратлак, крашлак, зърну, карвен (червенъ, угоенъ), кърваф, картйца, марсол (сополъ), свикърва, сърци, царвèн, царвйф, браснач, бръскам (хвърлямъ, мета), набрѣчкан, брѣчки, врѣшник, врѣфка, врѣбяица, грѣнци, грѣчки, грѣлци, гракл'ан, дравнйк, дрѣфци, дрѣшка, зрѣнци, крафчица, крастèц, прѣст'ен, ср'адна;

българ'ен, балгўр, вълна, вълчи, валчè, далбок, жалтйца, кълбу, палшòк (плъхъ), влѣхва, глѣтка, длѣшку, длѣгнис(т), вглѣбнат, злѣчка, млѣкни, клѣцни, клѣпци.

Отъ тия примѣри се вижда, че правилото за ръ-лъ срички е прокарано въ говора много по-редовно, отколкото е въ балканскитѣ нарѣчия и въ книжовния ни езикъ. Само нѣколко думи правятъ изключение отъ правилото. Такива сѫ:

врѣва и врѣа отъ врьх, трѣни отъ трън, прѣти отъ прът (прѫтъ), крѣга отъ крък (крѫгъ), длѣги — длѣгичку отъ длък.

Отъ стб. грълмъ имаме гром: падна гром (удари гръмотевица), тèщак кату гром; отъ крълмбаръ имаме бўмбар; отъ ръш (житно раст.) мн. ч. е ража, ражата (както: васул'а, бустан'а, пруса)

Както споменахъ вече и както се вижда отъ примѣритѣ, що наведохъ за единъ или другъ фонетиченъ случай до тука, така наречената редукция на неударенитѣ гласни *а, е, о,* па и на *и* е твърдѣ обикновено нѣщо въ говора. Ще направя само нѣколко бѣлѣжки. Звукъ *а* се редуцира въ звукъ срѣденъ между ударено *а* и ударено *ъ* и затова го означавамъ съ *а*, — знакъ, съ който бѣлѣжа и неударено *ъ*, при всичко че нѣкога то е по-близко до ударено *ъ*, отколкото до неударено *а*. Звуковетѣ *е* и *и* се редуциратъ въ *'е* resp. *а* не само въ суфиски, но, макаръ рѣдко, и въ корени. Причината ще е регресивно влияние отъ слѣдващитѣ *р, л, н* и изобщо

отъ твърдостьта на слѣдващитѣ срички. Така, покрай п̀е́п́ȩл, а̀нѓȩл, ко̀р́ȩн, грѐб́ȩн, прѣсте́ȩн, ка̀м́ȩн, дѐвȩр, вѐчḁру (нарѣч.), у̀тр́ȩну (нарѣч.), ба̀б́ȩн, ма̀мȩн, ма̀м́ȩну, ба̀б́ȩну, ту̀рчḁн, цѝгḁн́ȩн, наѝст́ȩнḁ, срѣщаме: с́ȩла̀, т́ȩлѣ, п́ȩрду̀х, п́ȩра̀, п́ȩрну̀гḁ (перуника), п́ȩрѣт, б́ȩрѣт, м́ȩлѣт, жḁна̀, чḁда̀, чḁрва̀, чḁрва̀тḁ, 'чḁла̀ (пчела), чḁла̀ — чḁло̀ту; ќȩло̀ (кило), б́а̀ши‿і б́ȩло̀ (бѣше и било = бѣше, свърши се), шḁро̀к, п́ȩла̀, шḁро̀ку, б́ȩна̀ (турски бина̀), п́ȩро̀н (гвоздей).[1]

Въ окончанията на звателенъ падежъ, както и въ другитѣ източни говори съ редукция, гласнитѣ *а*, *е*, *о*, макаръ и неударени, не се редуциратъ. Само въ нѣкои пѣсни чухъ да се редуциратъ тукъ-тамѣ звуковетѣ *е* и *о*. Напр.: л́у̀би, Питка̀ну, Питка̀ну! нӣ, стḁна̀, л́у̀би, нӣ стḁна̀; нӣ ни сми о̀шти утишли нḁ го̀сти, л́уби, нḁ про̀шка.

Покрай казаното не се редуцира неударено *а* още въ слѣднитѣ случаи: 1) въ окончанието -аха за 3. л. мн. ч. на аориста и имперфекта, гдѣто крайното *а* се скратява, х-то отпада, а въ замѣна на това първото *а* се усилва. Така се получава окончание -аḁ, което се изговаря -аḁ или ā. Напр. аористъ: плѐтаḁ, вѝкнаḁ, дука̀раḁ, зḁка̀раḁ и пр.; имперф.: кḁзу̀аḁ, урту̀ваḁ, глѐдаḁ, купуваḁ, ута̀ваḁ (отиваха); тука ще отнеса още: мо̀л́äḁ, ко̀л́äḁ, па̀л́äḁ и пр.[2]). 2) въ окончанието за мн. ч. на нѣкои сѫществителни отъ ср. р. на *-е*, когато формата е членувана. Напр.: мумчѐтаḁтḁ (мумцѝти), прḁсѐтаḁтḁ (прḁсцѝти), пḁрчѐтаḁтḁ; тува ще отнеса още: ку̀чаḁтḁ, кḁрта̀лчаḁтḁ, свѝн́äḁтḁ.[3]) 3) въ членуваната форма на прилагателнитѣ отъ м. р. ед. ч., напр.: а̀рн́äḁ, 'у̀бḁв́äḁ, ива̀нув́äḁ, на̀ш́äḁ . . .

Погледнато основно, изключенията, които наведохъ въ тия три точки, въ сѫщность не сѫ изключения, защото макаръ да сѫ нови фонетични явления потвърдяватъ мисъльта, че редукцията е настанала тогава, когато е изчезналъ квантитетътъ.

Познато е, че въ българския езикъ нѣма законъ за потъмняване на *о* въ *ъ* resp. ḁ. Ако се срѣщатъ отдѣлни случаи, тѣ трѣбва специално да се обясняватъ. Въ нашия говоръ има

---

[1]) Срав. Das Ostbulg., стр.: 199(3,4), 183(2), 185(5), 217—218(3, 2).

[2]) Срав.: вси гимиџѝи се Бо̀га мо̀льаа, корбая ко̀льаа и свешти па̀льаа (с. Брѣстовица — Пловдивско. Мсб. XII, нар. ум., стр. 11).

[3]) Срав. Das Ostbulg., стр. 189(25).

такивà случаи и навѣрно се дължатъ на нѣкаква аналогия. Ето примѣри: нъш, нѣшти (нарѣч.), тàа нъш, наштèска, даiдòх', даiдò, даiдòiми, даiдòх'ти, даiдо̄; сжщо въ окончанията на аориста: рèках-рèка-рèкаiми-рèках'ти-(рèкаа), плèтах'-плèтаiми-плèтахти-(плèтаа), дàдах'-дàдаiми . . .[1])

Сжщо така на аналогия ще да се дължатъ примѣри, гдѣто срѣщаме:

а) *è, à, ỳ* вм. *u*: крèлу (крило), утàвам (отивамъ), читỳна (четина).

б) *è* вм. *ò*: нèкат-нèкати-нèки (нокътъ-нокти).

в) *ò* вм. *ъ̀*: б'ęлтòк, жалтòк.

Като примѣри за лабиялизация, йотация и метатеза на гласнитѣ посочвамъ слѣднитѣ:

Лабиялизация: м'урдйю (*мироди*ю), с'урмàх, б'ỳулица, шупàр, iуск'à, ствй, (=стой), фтйди на кър̨а, тва кучи уi (вие) кату влък;[2])

Йотация: iàгни, iàгнишку, ю-юс-iàзи-iàзика. Начално *е* не се йотува: èс'ęн, ęдар, а началното *о* се йотува само въ пѣснитѣ.

Метатеза: бардà, вартà, с'ęрдà (μέσον), пурс'àк, пурдàвам, карчòл, карвài—карвàiчи, старнà, сирдè (нарѣч.).

Както и въ други говори, гласнитѣ въ нашия говоръ често се изпущатъ. Тука ще спомена само нѣкои случаи.

а се изпуща въ началото на нѣкои съюзи и при образуване членната форма на мѣстоимения и прилагателни: 'ми (ами), 'ма (ама), 'ку (ако), нàш'та, вàш'та, моi'та, т'оi'та.

о се изпуща въ показат. мѣстоимения и при образуване членната форма на нѣкои сжщ. отъ ср. р. на *-о*: 'но̄ (оня), 'на̄ (оная), 'н'äа ('н'ä), т'ва, шил'ту, сит'ту, бỳл'ту.

и се изпуща у прилагателни и мѣстоимения при образуване на множествената имъ членна форма: нàш'ти, вàш'ти...

е се изпуща въ много случаи и въ повечето отъ тѣхъ прѣдходната съгласна остава мека: кул'лè, пил'та, юр'та.[3])

---

[1]) Срав. Das Ostbulg., стр.: 200(5), 226(16); Диялектни студии (Б. Цоневъ, Мсб. XX), стр. 76.

[2]) Срав. Das Ostbulg., стр. 227—228(18).

[3]) За изпущане на вокалитѣ срав. Das Ostbulg., стр. 229(22).

Въ областьта на *консонантизма* нашиятъ говоръ се характеризува главно съ тия бѣлѣзи:

1) малка палаталность въ сравнение съ рупскитѣ говори изобщо;[1])

2) разни отсѣнки въ произноса на звука *х*, и

3) нѣкои промѣни въ консонантнитѣ групи.

Че палаталностьта на съгласнитѣ, кога сѫ послѣдвани отъ палатални вокали (съ изключение на ѣ), е рѣдка, може да се види отъ примѣритѣ, що навеждохъ до тукъ за други фонетични случаи. Отъ всички съгласни най-често се палатализуватъ *л* и *н*, а по-редко *к*, *г* (за *х* ще говора специялно), *р*, *т* и *ж*, *ш*, *ч*. Палатализацията въ тия случаи е резултатъ на влияние отъ изчезнали меки вокали (е, и, ь, ѧ, ѣ), които сѫ стояли непосрѣдно слѣдъ консонанта, или на влияние отъ сѫществуващи въ съсѣднитѣ срички меки вокали. Отъ старитѣ *јо*-основи и и-основи меки сѫ само: кон', тигàн', път.

Примѣри.

л' → кòл'да̥, пèл'ни, кул'нà, Ма̥нол'ту (Маноле); стр'àл'ки, мàл'ки, пустàл'ки, за̥гувàл'ки, утгувàл'ки, бỳл'ки, бòл'ни . . .

н' → ра̥жàн'ца̥ (отъ ръжь — ръженица.— слама), кон', тиган', Стуiàнца̥, бун'дрỳк (хомотъ); д'ук'àн', пин'à (пѣна), др'àн'ки, Iàн'ке! Стуiàн'ке! . . .

г' → сиг'à;[2]) рѣдко се казва и са̥гà.[3])

к' → iуск'à.

р' → iàр'бица̥, iàр'та̥ . . .

т' → път'.

ж' → ра̥ж'àн'ца̥; лиж'àх', лиж'àши, миж'àх', миж'àши.

ш' → нàш'àй, вàш'àй...; въ аористнитѣ форми: слуш'àх' слуш'àiми-слуш'àх'ти.

ч' → тич'àши, та̥рч'àши.

Съгласната *х*. Българскитѣ говори не обичатъ много съгласната *х*. Тоя звукъ или съвсѣмъ се занемаря или прѣхожда въ други звукове. Нашиятъ говоръ относно звука *х*

---

[1]) Срав. Фонет. особен. на помашкитѣ говори въ Чепинско (Псп., кн. 66, св. 3—4, стр. 213).

[2]) Срав. Das Ostbulg., стр. 231(2).

[3]) Срав.: та си гу жельалу сѫгà три гудини (Мал.-Търнов., Мсб. VI, нар. ум., стр. 24); стàнѫ сѫгà тѫкму трѝ-нни (Мал.-Търн., Ил. сб., стр. 60).

прилича на павликянското нарѣчие. Начално x у насъ нѣма. Гдѣто се срѣща x въ срѣдата и края на думитѣ, то запазва стария си гласежъ само въ нѣкои думи, въ нѣкои други минава въ кратко ъ (а̥) или изчезва, а въ всички останали получава небна боя и въ тоя случай е отъ два вида: 1) прѣдно-палатално x (азъ го бѣлѣжа навсѣкждѣ съ x'), и 2) чисто кратко, консонантно ĭ (бѣлѣжа го съ і).

Примѣри.

а) $x = x$, а̥, или изчезва: ох! сурмàх, сух, влѣхва̥, та̥рбỳх, п'е̥рдух; бъала̥ (блъха), пувẹана̥, исъана̥ — исъіна̥ (да̥ ти исъа̥ни гла̥вàта!); сỳу дърỳу, дуàда̥м (дохождамъ, ида), сурмàа̥ (сиромаха), та̥рбỳа̥ . . .

б) $x = x'$ най-вече въ окончанията за 1 л. ед. ч. и 2 л. мн. ч. на глаголитѣ въ имперфектъ и аористъ:

α) имперфектъ: п'àих'-п'àих'ти, чỳих'-чỳих'ти, плитàх'-плит'àх'ти, ур'àх'-ур'àх'ти, мил'àх'-мил'àх'ти, пѝих'-пѝих'ти, да̥ вѝкних'-да̥ вѝкних'ти, вѝдих'-вѝдих'ти, òдих'-òдих'ти, ва̥р'àх'-ва̥р'àх'ти, глѐда̥х'-глѐда̥х'ти, купỳва̥х'-купỳва̥х'ти, та̥ркàл'а̥х'-та̥ркàл'а̥х'ти, б'àх'-б'àх'ти, ѝма̥х'-ѝма̥х'ти . . .

β) аористъ: пиіàх' (пѣхъ), пиіàх'ти, чух'-чỳх'ти, плѐта̥х'-плѐта̥х'ти, урàх'-урàх'ти, мил'а̥х'-мил'àх'ти, пих'-пѝх'ти, вѝкна̥х'-вѝкна̥х'ти, вид'àх'-видòх', вид'àх'ти-видòх'ти, удѝх'-удѝх'ти, ва̥рѝх'-ва̥рѝх'ти, глидàх'-глидàх'ти, купувàх'-купувàх'ти, та̥рка̥л'àх'-та̥рка̥л'àх'ти, б'àх'-б'àх'ти.

Ако формата за 1 л. ед. ч. на аориста и имперфекта стои въ изречението прѣдъ дума, която започва съ звучна съгласна, x-то гласи като ĭ (і).

в) $x = i$ (ĭ) най-вече въ окончанието за 1. л. мн. ч. на глаголитѣ въ имперфектъ и аористъ:

α) имперфектъ: б'àіми, плит'àіми, ур'àіми, п'àиіми (пѣехме), мил'àиіми, знàиіми, пѝиіми, да̥ вѝкниіми, вѝдиіми, òдиіми, ва̥р'àіми, глѐда̥іми.

β) аористъ: б'àіми, плѐта̥іми, урàіми, мил'àіми, пиіàіми (пѣхме), пѝіми, вѝкна̥іми, вид'àіми — видòіми, ỳдѝіми (или: вдѝіми).

Не може да има никакво съмнѣние, че отъ x по-напрѣдъ се е развило x' и то подъ влияние на мекитѣ вокали отъ

съсѣднитѣ срички (това ще е станало по-напрѣдъ въ 1. л. мн. ч. на аориста и имперфекта, отъ гдѣто лесно и скоро се разпространило въ 2. л., а по аналогия минало и въ 1. л. ед. ч.), а сетнѣ това *х́* все подъ сѫщото асимилационно влияние минало въ кратко *i* (ı̯). Това показватъ и други примѣри: с́ра і̯маа̥ (страх ме е), см́аі̯маа̥, т́аіни (тѣхни), т́аіна̥, т́аіну и пр.

И така относно звука *х* нашиятъ говоръ прѣдставя развитие, прѣзъ което не много отдавна е минало и павликянското нарѣчие, гдѣто днесъ почти всѫду въ края и срѣдата на думитѣ вмѣсто *х* стои *i* (ı̯).[1]

Промѣни въ консонантнитѣ групи. Въ нѣкои отъ консонантнитѣ групи въ нашия говоръ сѫ станали промѣни, които сочатъ къмъ сѫщо явление въ източно-рупскитѣ говори.[2] Тука ще изброя нѣкои отъ тия промѣни.

Вмѣсто източнобългарската консонантна група *чр* у насъ владѣе *цр*,[3] срав. напр.: пòіа̥ гу стимѝнишку вѝну ца̥рвѐну; вѫрни са̥ цѫрну цѝганче! вѫрна̥ му зимà пустѐлка̥; ра̥згрà са̥ цѫрну мòри; ка̥ту фтàва̥т 'òр́та̥ ф цѫркуу̀та̥... цѫр́е̥н ка̥ту цѝган́е̥н; цѫрви да̥ та̥і̯дѫт! ца̥рвѝва̥ лä̯а̥? ца̥рвѐн ка̥ту вилѝд́е̥н; ки туру̀ва̥ш ти ца̥рвѝлу; ца̥рнуòка̥ мумà, ца̥рнѝлу, ца̥рвинѝка̥ф, ца̥рнупѐрка̥ (риба), ца̥рн́аі са̥, ца̥рв́àса̥ са̥, ца̥рнѝца̥; 'итѐту са̥ і̯сцирѝка̥.

Покрай общо-българскитѣ *шт, жд* въ нашия говоръ срѣщаме нѣкои изключения. Ето такива:

а) срѣщу *шт* → *шк, ск, т:* д́атишку (болесть у новороденитѣ), ка̥лчѝшка̥, плѐшки, ср́ашка̥ („н́ама̥ сѐтни ни стѝга̥, ни ср́ашка̥"), ср́ашка̥м, нѫшкви; пу̀ска̥м, рѫска̥л (хрущѣлъ), рѫска̥ (хрущи); с́àта̥м са̥, (сѣщамъ се), вàта̥м (хващамъ).

---

[1] Срав.: Книжн. и езикътъ на банат. българи, стр. 420; Das Ostbulg., стр.: 188 (17), 233 (7, d).

[2] Срав. Das Ostbulg., стр. 233—234 (8).

[3] Срав.: нàшти цѫрни угари, урàни, нидуіурàни (Търн.-Сейм., Мсб. XIII, Нар. ум., стр. 247); оттàм горàта поцѫрньà (ib.); очи ти цѫрни чурьàши (Мал.-Търн., Мсб. VI, Нар. ум., стр. 25); ми даваш ли си лицето, цѫрнитье очѝ (ib., стр. 26); имам гу, имам, баіну ле, за цѫрнѫта земе (ib.); цѫрвѐна кѝтка дѫржаше (ib.); пòпа за црѫ́ква клѐпиши (Бургазко, Мсб. IV, Нар. ум., стр. 19); бяла книга с цѫрну писму (Хаск., Ил. сбор., стр. 70); цѫрвѐну вино пиіаше (Бургазко, Мсб. X, Нар. ум., стр. 27); и цѫрну писму пьàеше (ib., стр. 28); бьалушку и цѫрвенушку (ib., стр. 30); цѫрни й кожи дерьàши (Хаск., Мсб. VII, Нар. ум. стр. 83); пил Прòдан вино цѫрвѐну (ib., стр. 84); ф цѫрква да седиш (ib.).

б) срѣщу *жд* → *жг, зд, д:* сàжги вáжги[1]); чус, чỳзда, чỳзду, чỳзди[2]); дуàдам, пруàдам, пугàдат са...

Група *щк* се замѣня съ *шт:* магàриштп слѝви, пѝлишта инѝіа (яхния).

дл се замѣня съ *гл:* глáту, гѣлбам, гѣлбану...

мн „ „ „ *вн:* пòвна, пѝтавну, пѝтавен, тѐвну, тивнѝца, стòвна.

мн се замѣня съ *мл:* млòгу мá а бàлну.

зд „ „ „ *зн:* бразнà-брàзни...

св „ „ „ *сл:* слубòдну си влáва.

кт „ „ „ *хт:* дваіси лàхта.

пс „ „ „ *пц:* пцувам, вапцỳвам.

пш „ „ „ *ч:* чинѝца.

Замѣна на отдѣлни съгласни:

в се замѣня съ *к*: жѐлка.

в се замѣня съ консонантно *у* (ў): дъръ̀у, пòўранки; минава въ чисто *у*: цàрʼуіца (царевица), слива се съ: *у* Кòлʼуіца, Пѐтруіца и т. н. и въ глаголитѣна -увам.

с се замѣня съ *з* въ увѐс-увѐза, Бурѝс-Буризе!

с се замѣня съ *ш* въ шòши (шосе → чл. шосту → шòшту и отъ него въ ед. ч. шòши).

с се замѣня съ *ц* слѣдъ т: да мѝни утцѣди (уццѣди) рикàта (да мине отсамъ рѣката).[3])

х се замѣня съ *ш* въ ỳшу (по анал. на ỳши).

Вмѣсто начално *ф* се изговаря *в:* васỳл, винѐр, врѐнски, ваідà-фаідà, инà вилѝіа лáп.

Метатеза: барсалà (балсара), алиòр, ливурвѐр (револверъ).

Изпущане на съгласни. Изпущането на съгласнитѣ е винаги слѣдствие на асимилация. Споредъ казаното за *х* вм. начално *хв* се чуе само *в* (тв. рѣдко *ф*): вàлʼам, вѣркам, варчѝлу, вѣрлʼам.

---

[1]) Срав.: вьàжгьа ти тенки гаітане (Мал.-Търн., Мсб. VI, Нар. ум., стр. 25); за когук хи имаш, момне ле, тьас вити вьажгьа? (ib., стр. 26); ф учите между вьàшките (Бургазско, Мсб. X, Нар. ум., стр. 27); стàнкини вьажги — скльучени (ib., стр. 29).

[2]) Срав.: ти земеш чузда риза и чузд чукман (Ямболско, Мсб. VII, Нар. ум., стр. 4); удѐ ти е, штеру, тва чузду чѐду? (Мал.-Търн., Мсб. VI, Нар. ум., стр. 24); младо пътниче, чузду чуздинче! (с. Брѣстовица — Пловдивско, Мсб. XII, Нар. ум., стр. 56).

[3]) Срав. Das Ostbulg., стр. 232 (7).

Отъ другитѣ съгласни най-често се изпуща *в*. Ето нѣколко случая: а) изпуща се междугласно *в* (едната отъ гласнитѣ е най-често редуцирано *о*, та *в* се е асимилирало, скратило и слѣло съ *у*): л'а̀у, чакаш на гутѝу, сурѝу, нѐгу'у-нѐгу'а-нѐгу'и, ива̀ну'у, пѐтру'у; заба̀'и са, да о̀стаам; б) изпуща се начално *в:* т'оіа 'ѝла, 'ол'-ѝла-'улѝіту; в) изпуща се *в* слѣдъ една съгласна: чит'ѝрца души вар'а̀іми, т'ва са̀ т'ѝіу; т'ѝі, т'ѝіа, т'ѝи.

Изпущатъ се *т*, *д* въ групата стр., здр.: бѝс'ра у̀да̀, сѐс'ри, с'раі ма ѝ, з'раф, з'ра̀виц, з'ра̀ви да а, да у̀з'-рава̀і. Изпуща се *т* още въ членуваната множествена форма на нѣкои сѫществителни ср. р. на *-е:* ку̀ча'ата, свѝн'а̀'ата. Изпуснато е начално *д* въ 'нѐска (днесъ).[1])

Старото лабиално *л* (*л'*) е запазено само въ думата са̀бл'а (запа̀са ра̀чу са̀бл'а фрингѝіа, са̀бл'а фрингѝіа — б'уалску рѐбру), а звуковетѣ *ѕ* и *џ* сѫ обикновени.[2])

Ударение.

Ударението въ нашия говоръ, взето изобщо, е източно-българско, но се отличава съ по-голѣмо разнообразие отколкото въ другитѣ източни говори, защото въ говора сѫ се смѣсили рупски и балкански акцентни елементи. Това разнообразие на ударението изпъква при едносложнитѣ сѫществителни отъ м. р., при двусложнитѣ сѫществителни отъ ж. р. и при сегашната и повелителна форма на глаголитѣ.

По ударение едносложнитѣ сѫществителни отъ м. р. и двусложнитѣ отъ ж. и ср. родъ ще подѣля на групи, като обрѫщамъ внимание на три тѣхни форми: на нечленуваната и членувана единствена и множествена форма.

Едносложни сѫществителни м. р.

Едносложнитѣ сѫществителни отъ м. родъ по ударение образуватъ 4 групи.

1-а група: – | – ⏊ | ⏊ – – (бр'а̀к - бригъ - бр'а̀гуви, глас - гласъ - гла̀суви, дар - даръ - да̀руви) и б) – | – ⏊ | ⏊ – (влък - валкъ - вълци, зъп - забъ - зъби). Къмъ тая група

---

[1]) За изпущане на съгласнитѣ срав. Das Ostbulg., стр.: 234(9: 1, 2), 200(7), 189(22, 25).

[2]) Срав. Das Ostbulg., стр. 200(9).

се отнасятъ още сѫществителнитѣ: **врат, грат, гр́ах, гръц, др́ан, дъц, дъш, плат, св́ат, сац, лък, лин, плач, квас, клас, кум, лет, л́ак, мрас, плет, прах, рет, ръп, син, см́ах, сн́ак, срам, стан, страх, стут, сът, тел, трут, гъс, цват бр́ас(т), бик, мъш** и пр.

2-а група: а) −ı˄ −ı˄ − −: **крък-крѣгḁ-крѣгуви, кръс-крѣстḁ-крѣстуви, връх-врѣḁ-врѣуви**; тука се отнасятъ още: **кмет, пръс(т), пъп, вес (фес), л́ап, сват, цар, ат, бент, боі, борч, гем, брус, ѓон, ќар, ќуц, куп, ѓул, драм, дос(т), кл́уч, кл́ун, клон, зет, сбор, цḁм, друм, пич, ок, леш, плук, плик, сом, скут, шиш, тас, стрък, (х)ап, чам**; б) −ı˄ −ı˄ −: **шоп-шòпа-шòпи**; сѫщо: **пъќ, трън, брат, кон́, сноп, смок, кър, гос(т), глис(т), рак, кат'и** пр.

3-а група: −ı˄ −ı− ˄ −: **поп-пòпḁ-пупòви, д̓ор-д̓òрḁ-д̓урòви, коч-кòчḁ-кучòви**; тукъ се отнасятъ още: **'ол, кош, топ, стол, кол, нош, кос** и пр.

4-а група: −ı− ˄ı− ˄ −: **бот-будѣ-будòви, нос-нусѣ-нусòви, рок-ругѣ-ругòви** и пр.

Еднакво къмъ 1-а и 4-а група се отнасятъ думи като: **б́ас, глат, дреп, лен, мет, пот, (х)ак, (х)лат** и пр., които нѣматъ мн. число.

Въ членуваната множествена форма и 4-тѣ групи думи спадатъ по ударение къмъ двѣ групи: 1 група ˄ − − (**глàсуіти, дàруіти, бр́àгуіти; крѣгуіти, крѣстуіти, кмèтуіти**) и 2 група − ˄ − (**вḁлцùти, зḁбùти; улòіти-улòіту, дурòіти, пупòіти; нусòіти, будòіти**).

Двусложни сѫществителни отъ ж. р.

Двусложнитѣ сѫществителни отъ ж. р. по ударение спадатъ сѫщо така къмъ 4 групи.

1-а група: − ˄ı− ˄ −ı˄ −: **глḁвà-глḁвàтḁ-глàви, кузà-кузàтḁ-кòзи, тривà-тривàтḁ-тр́àви**; тука се отнасятъ още: **брḁзнà, 'удà, глḁвн́à, гурà, гридà, жḁнà, бḁрдà, жиглà, змиіà, звиздà, курà, кусà, купà, лузà, лисà, лиіà** (лѣха), **мумà, митлà, усà, пулà, чалà** (пчела), **питà, русà, душà, рикà, снḁà, сḁлзà, сисрà, тру'à, тислà, турбà, устà, чишмà, вḁртà** и пр.

2-а група: ˄ −ı˄ − −ı˄ −: **гèгḁ-гèгḁтḁ-гèги, п́àснḁ-п́àснḁтḁ-п́àсни, в́àжгḁ-в́àжгḁтḁ-в́àжги**; тука се

отнасятъ още: глòба, йскра, кỳка, плòча, крỳша, снàга, плàка, штèта, свйнка, йзба, трàга, трèска, кỳл'а, ỳрна (фурна), къшта, бòра (буря) и пр.

3-а група: —⏊|—⏊—|—⏊: лулà - лулàта - лулй, старнà-старнàта-старнй, дамгà-дамгàта-дамгй; тука се отнасятъ още: буѭ, зим'à, злинà, игрà, кулà, лажà, парà, п'елà, саѭ, с'ердà, (х)азнà, зурà, ди'à и пр.

4-а група: ⏊—|—⏊—|⏊—: вѣрба-варбàта-вѣрби, дѣска-даскàта-дѣски, мѣгла-маглàта-мѣгли; тука се отнасятъ още: бѣала, зѝма, мѣзга (млъзга), мỳ'а, рѣка, сѣрна, тр'àска, йгла, скàла (стълба), рѣжда и пр.

Еднакво къмъ 1-а и 3-а група могатъ да се отнесатъ думи като бузà, кармà, сланà и пр., които нѣматъ м. ч.

Членуваната множествена форма и на 4-тѣ групи думи се съгласява по ударение съ книжовната: главйти, вѣрбйти и пр.

Двусложни сѫществителни отъ ср. р.

Двусложнитѣ сѫществителни отъ ср. родъ по ударение образуватъ 5 групи.

1-а група: ⏊—|—⏊—|—⏊: сѣрци-сарцèту-сарцà, мàслу-маслòту-маслà, чèлу-чалòту-чалà; тука се отнасятъ още: (х)òру, м'àсту, пèру, сèлу, сèдлу, рèбру, грèблу, вèдру, мèсу, крèлу (крило), чèрву, гн'àзду, вѣжи, вѝну, мл'àку, с'àну, т'àсту, брàшну, влàкну, кròсну, бѣрду, пròсу, жѝту, л'àту, кѣлбу, лòзи, грòзди и пр.

2-а група: ⏊—|⏊——|⏊——: (х)лàпи-лàпиту-лàпита, с'àми-с'àмиту-с'àмита, кòнчи-кòнчиту-кòнчита; тука се отнасятъ още: пѝли, цвàти, іàгни, зрѣнци, т'àми (теме), ѝми, ѭри, шѝли, мỳли, бỳри, лѝци, стòлчи, кòлчи, кỳчи, тàшчи, кòх'чи, пѣрли и пр.

3-а група: ⏊—|⏊——|—⏊: гѣрлу-гѣрлуту-гарлà, чèду-чèдуту-чадà, сѝту-сѝт'ту-ситà; тука се отнасятъ още: шѝлу, жѝлу, бỳлу, бл'ỳду, ràсу, рỳну, слѣнци, дѣну, прèлу и пр.

4-а група: ⏊—|—⏊—|⏊—: òку-укòту-òчи, ỳшу-ушòту-ỳши, зѣрну-зарнòту-зѣрна; тука се отнасятъ още: іàіци, дѣрỳу, лàіну, гòỳну и пр.

5-а група: – ̀ | – ̂ – | – ̂ –: бичѐ-бичѐту-бичѐта, тилѐ-тилѐту-тилѐта, прасѐ-прасѐту-прасѐта; тукъ се отнасятъ още: кунчѐ (отъ конецъ), гарчѐ, мумчѐ, дитѐ, гарнѐ, кифтѐ, шишѐ, лалѐ, тистѐ, врапчѐ, к'усѐ, исѐ, кафѐ (кафе), г'убрѐ, кубѐ, кишѐ (кюше); к'ęлò-к'ęлòту-к'ęлà, валмò-валмòту-валмà; бранѐ-бранѐту, пранѐ-пранѐту, кланѐ-кланѐту, спанѐ-спанѐту и пр.

Еднакво къмъ 1-а и 4-а група можемъ да отнесемъ: мòри-мурѐту, нѐбу-нибòту, пòли-пулѐту, рàму-рамòту, вр'àми-вримѐтà, срѐбру-срибрòту, злàту-златòту и пр.

Членуваната множествена форма и на 5-тѣ групи е еднаква по ударение съ книжовната.

Ударението у глаголитѣ.

Ударението въ 1 л. ед. ч. сегашно врѣме (и бѫдеще) на книжовнитѣ окситонни глаголи и на всички прѣдложни глаголи отъ свършенъ видъ пада на първата начална сричка. На сѫщата сричка пада ударението и въ двѣтѣ повелителни форми (2 л. ед. и 2 л. мн. ч.) на всички прѣдложни глаголи, а и на непрѣдложнитѣ отъ I-о и II-о спрежение (по новобългарската дѣлба), срав. напр.:

а) плѐта, чѐта, прѐда, клàда, òра, дърца, търпа, гърма, кълна, крàда и пр.; да зàплита, да дòчита, да дòнса, ки зà'вана, ки ѝспусна, ки дòкара, да зàкара, да òдвиіа, да òстана, ки прѝстана, да са òбуіа, да са òглида, да нàдуа, да ѝздуа (да издоя), да зàкача, да òткача, да зàбрада, да òдуша и пр.

б) зàплити-зàплит'ти, дòн'си-дòн'сити-дòнис'ти, зàвани-зàван'ти, дòкараі-дòкараіти, зàкараі-зàкараіти-зàкар'ти, òдвиі-òдвиіти, пòкриі-пòкриіти, òткриі-òткриіти, нàдуі-нàдуіти, òдуши-òдуш'ти, ѝзури-ѝзур'ти и пр.; плѐти-плѐт'ти! òри-òр'ти, търпи-търпити, рѐчи-рѐчити, кàжи-кàжити-кàж'ти, мѐли-мѐл'ти, вàри-вàр'ти, нòси-нòс'ти, (х)рѝпни, рѝпнити, жъни-жън'ти, мòли-мòл'ти, мѝни-мин'ти, 'òди-'òдити, дъфчи-дъфчити, кѫпи-кѫпити, лѣжи-лѣжити, гòтви-гòтвити, кърши-кършити, кърпи-кърпити, кòви-кòвити, и пр.

Ударението на всички останали думи и форми, а именно на двусложнитѣ сѫществителни отъ м. р. (съ изключение на ѝрли, пѐтли, ва̀нци, вра̀пци, ко̀нци, крѐсци, мо̀лци, сва̀тци, ѝвни, пурса̀к, по̀топ, ѝрих'-ѝрии, рабу̀ш-рабу̀ши, разбира се само въ тая имъ форма), на едносложнитѣ отъ ж. р., на всички многосложни сѫществителни, на всички прилагателни, числителни, мѣстоимения, глаголни форми (останалитѣ) и немѣняеми думи, е еднакво съ книжовното ударение и затова нѣма да говоря за него.

Форми.

Именни форми.

Сѫществителни и прилагателни.

И въ морфологично отношение нашиятъ говоръ прѣдставя смѣсь отъ елементи източно-рупски и балкански.

Членътъ у сѫществителнитѣ имена въ единствено число е *ъ* resp. *а̥* за мѫжки родъ (меки основи сж само път', кон, тиган', краі и подобнитѣ нему; тѣ иматъ членъ 'а̥ resp. іа̥), *та* resp. *тѣ* за ж. р. и *ту* за ср. р., а въ множествено число *-ти* за м. и ж. р. (за м. р. още и събират. *ту*) и *та* за ср. р. У прилагателнитѣ отъ м. р. ед. ч. членътъ, вслѣдствие на контракция на формата, е ä‿а̥. Членъ *т'а* за мн. ч. се явява само подъ ударение, а такъвъ е той у числителнитѣ отъ 4 нагорѣ,[1]) срав.:

Ед. ч.: мрас-мразѣ, бот-будѣ, мет-мидѣ; стол-сто̀ла̥, 'ол-'о̀ла̥, гроп-гро̀ба̥, чул'а̀к-чул'а̀ка̥; кон'-ко̀н'а̥, път'-пъ̀т'а̥, зет-зѐта̥, цар-ца̀ра̥, учѝт'ел-учѝт'ела̥, краі-кра̀іа̥, раі-ра̀іа̥; жа̥на̀-жа̥на̀та, върба̥-варба̀та̥, мла̥дус-мла̥дустѣ; сѐлу-с'е̥ло̀ту, дитѐ-дитѐту; б'ал-б'а̀л'äḁ̈, дрът-дѐрт'äḁ̈, цал-ца̀л'äḁ̈, ваш-ва̀шäḁ̈, бръс-бѐрзäḁ̈, ива̀нуф-ива̀нуваа̥.

Мн. ч.: стуло̀и-стуло̀іти-стуло̀іту, 'уло̀и-'уло̀іти-уло̀іту, ден-динѐту, кон-кунѐту; жѐни-жинѝти; с'е̥ла̀-с'е̥ла̀та̥, свѝнта̥-сѝн'а̀а̥та̥, мумчѐта̥-мумчѐта̥а̥та̥; двѐти, трѝти, читирт'а̀, питт'а̀, дисит'та̀, стут'а̀.

---

[1]) Срав. Das Ostbulg., стр. 200 (Formen, 1), стр. 236 (Masculina, в); Сливенскиятъ говоръ (Мсб. XVIII), стр. 517; Говорътъ въ Конопчии, стр. 409 (3).

Сравни още: кѫчж му рикѫл; вѫлкѫ дзьапнал; кѫчж сж истѫписѫл; кѫтѫрж му казва; вѫлкѫ сж приготвьувѫ (Търн.-Сейменско, Мсб. XVIII, стр. 223).

Редовно окончание за множествено число на имената отъ м. и ж. родъ е *и*. Отъ това правило, съгласно съ редукцията на гласнитѣ, не се изключватъ имената, които въ ед. ч. окончаватъ на *-ан, -ар, -аі, -ач, -ен, -ел, -еі, -ер, -ун, -ул, -ур, ин, -ир, -ил,* нито пъкъ миналото причастие на *-л* (бил-бйли, ўдйл-ўдйли, рикъл-риклй, душъл-душлй). Ще спомена още окончанията -ишта resp. -йшта и -'а (събир.): плет-плитишта, грат-градишта, д'ор-д'оришта; улува, гарчуля, бустаня, васуля. Двойственото число съвършено е изчезнало отъ говора, ако, разбира се, не смѣтаме за остатъци и за аналогия отъ него ония множествени форми на *-а* resp. *'а*, които и въ книжовния езикъ се употрѣбятъ слѣдъ количествени числителни.[1]) Срѣщу старобългарскитѣ двойни форми: ржцѣ, нозѣ, колѣнѣ, раменѣ, крылѣ, които въ книжовното нарѣчие служатъ за множествено число, у насъ се употрѣбятъ правилнитѣ множествни форми: ръки-ракйти, нòги-нугйти, кул'на-кул'ната, рамина-рамината, крила-крилата[2]) Въ една приказка чухъ да се употрѣбя кракйти вм. нугйти („нѣту ръклити й згнйли, нѣту кракйти“), — явна аналогия споредъ ракйти.

Отъ казаното за члена се разбира, че не се прави разлика между именителна и винителна падежна форма. Отдѣлна винителна форма (= стб. род. форма) нѣматъ и собственитѣ имена отъ м. р.: пйтам Иван; кажи на Йван да дòди; вйкна ли Тòдур ил' ни си? òткрадни ут Тòдур; ўдари Кòл'у.[3])

Много рѣдко се срѣщатъ въ разговорната рѣчь остатъци отъ старитѣ падежни форми. Покрай всеизвѣстнитѣ òдраки, снòшти, отбѣлѣзълъ съмъ си още: кръстуму (сèднити кръстуму, т. е. по турски), крастумпът', òдуши (о доушѣ = задушница: ф събута к'а òдуш'ту), рòда (рòда сми resp. руднйна сми), нъшти и пòнашти (нъшти литй-дèн'а ѩсну; пòнашти си даідò).[4]) Много по-често се срѣщатъ такива остатъци въ пѣснитѣ, срав.:

труйца брата града градйа; нèгу тўр'ти в града гул'ама! убрòни сълзи, сълзи ду зèми; гўргул' са чўдум

---

[1]) Срав. Das Ostbulg., стр. 246 (10).

[2]) Срав. Das Ostbulg., стр. 244 (7, Fem.) и бѣлѣжка 18 на стр. 20 отъ тая работа.

[3]) Срав. Сливенскиятъ говоръ (Мсб. XVIII), стр. 516.

[4]) Срав. Das Ostbulg., стр. 236 (Masculina, a) 241 (Feminina).

чу̀диши; нимдi са нѝкнум унѝкнувai! нѝкак сми глàси ни чу̀ли; тӣ си на мàiци ду̀маа; iа да изла̀ним спуртѝ Стуiàн млàда ваiвòда! дали гу зòба ни зòбиш? Ирин поп ду̀ма крал' Мѝл'у: „калèсвai, Мѝл'у, калèсвai бàштина рòда і мàiчина!" крал' Мѝл'у нѝкнум унѝкнал; тагàф са вѝк'ум извѝкал; ф Стàмбула грàда гул'àма; сѝчката свàта iумъ̀рси (облажи); да си кръ̀сти б'àла Бòга (Ил. сбор., № 53) да му лòват дрèбна лòва, дрèбна лòва — ѝаребици. (Ил. сбор., № 54); ки гу дàра дубрà дàра, дубрà дàра ду три т'вàра (Ил. сбр., № 54); чи си ѝмал иннà сѝна, иннà сѝна, дубрà сѝна, злàтнумкòса, шèступ-пръ̀ста (Ил. сбор., № 55); иннò дъ̀рву, нѝштум дъ̀рву (кавàково дърво, кавàкъ); грàдум пòрти путант'àли (Ил. сб., № 58); самà мумà грàда градѝ (или грàдум градѝ), на срèбарна стòла сидѝ (Ил. сб., № 58); на рет рèдум наридèни (Ил. сб., № 59); билѝла мумà тèнки дàри; пàсал чубàн сиву стàду пукраi тѝха, б'ал Дуiнàва; ни загл'àвai гòри, доли, дòри, дòли — òвчум пòли.[1])

Мѣстоимения.

Лични мѣстоимѣния. Личното мѣстоимение за 1-о л. ед. ч. гласи *iа*, покрай което по-рѣдко се употрѣбятъ още ѝас и ѝази resp. ѝазика: и ѝа ки дòда; ѝазика нѣли казу̀вах![2]) По аналогия на 1. л. твърдѣ често покрай ти се говори тис, тѝзи, тѝзика. Формитѣ за 1. л. и 2. л. мн. ч. сѫ стегнати, а именно тѣ гласятъ: нӣ и нē за 1. л. и вӣ за 2. л. Пълната винителна форма за 1. л. ед. ч. гласи мèни, а за 2. л. тèби. Сѫщитѣ форми служатъ и за дат. падежъ (мèни ми дàдаа л'àп; тèби казу̀ат!), защото, поради редукцията на ѣ е станало изравнение. Но можемъ да прѣдполагаме, че тѣ сѫ винителни, защото и въ мн. число за дат. падежъ служатъ винителнитѣ форми нàзи, вàзи (нàзи ни казàа; вàзи ви казу̀ат, па вӣ . . . !). Скратенитѣ форми за дат. п. ед. и мн. ч. гласятъ: ми, ти, ни, ви, а за вин. пад.: ма (мѧ), та (тѧ), на (нъı), ва (въı). По аналогия

---

[1]) Въ една пѣсень чухъ да се употрѣбя dat. вм. acc: кѝда Стуiàну дъ тръса | Има ли ту̀ка Стуiàну затòрен?

[2]) Срав. Das Ostbulg., стр. 247 (1. Pronomina Personalia, 1).

на ѝазикḁ, тѝзикḁ, формитѣ мѐни, тѐби сѫщо се срѣщатъ съ частица -ка.[1])

Третоличното мѣстоимение гласи за м. р. ед. ч. тоі, за ж. р. — т'а, за ср. р. — то и тоі (Кѝл'ту л'ǎḁ нḁ клàінца? — тоі ми-та = то ами; и тоі сḁ кḁчѝлу; нё т'оіḁ рàбутḁ, тоі сḁ вѝкḁ.[2]) Дат. и вин. пад.[3]) ед. ч. за м. и ср. р. и дат. пад. за ж. р. гласятъ както въ книжовното нарѣчие, а вин. пад. за ж. р. гласи: неі resp. нѐхи-нех' и съкратено аḁ и а resp. ḁ,[4]) срав.:

неі биі, сѐтни негу! при неі дуідó и сѐднḁ; тḁ па при нѐхи утѝшḁл; турнàл бѣчуіти нḁ нѐхи; и тоі сḁ кḁчѝл на нѐхи; нех' ку зѐми, штḁ му‿а прѝликḁ; с'àкуі чул'àк ни мòжи д'ѝди при нех'; Ивàн аḁ бḁх'тà; тоі а ўтрѐпḁ ут лḁбўт; штò‿ḁ бḁх'тà бре?

Че формата нѐхи resp. нех' не е винителна а дателна, показватъ не само съсѣднитѣ рупски говори, гдѣто тя е твърдѣ обикновена,[5]) но и такива примѣри изъ нашия говоръ, гдѣто срѣщаме употрѣбена въ служба на вин. пад. и дателната форма нѐму. Ето такива примѣри:

Питкàнḁ нḁ Кусàр вḁівòдḁ, т'а нḁ нѐму прудўмḁ; тḁ нḁ нѐму с'ǎḁ винчàли.

Въ им. п. множествено число по аналогия на формитѣ отъ 1. и 2. л. се е образувала и за 3. л. форма тӣ,[6]) а формитѣ за дат. и вин. пад. сѫ еднакви съ книжовнитѣ, само че вмѣсто съкратената дат. форма *им* по-често се чуе форма *іми* (Кḁзàх'ти ли‿іми? — Нӣ‿іми кḁзàіми). Тая форма *іми* не е нищо друго освѣнъ общорупската *хми.*[7])

Отъ възвратното мѣстоимение сѫ познати само скратенитѣ стб. форми сѧ и си, отъ които първата гласи сḁ resp. съ, а пълната форма себе, която се употрѣбя въ книжовния

---

1) Срав. Das Ostbulg., стр.: 248 (4, 5).

2) Срав.: тоі нѫште вратà не отвàрьа (булчето) (Хаск., Мсб. VII, Нар. ум., стр. 88).

3) Като е дума за вин. пад., за неизлишно смѣтамъ да забѣлѣжа, че както въ нашето село така и въ околнитѣ вмѣсто скратената винителна форма *го* (за ср. р.) не се употрѣбя свойствената на павликянското и шуменско нарѣчия форма *и*, произлѣзла отъ стб. форма ѥ (срав. Книжн. и езикътъ на банат. българи, стр. 425, и Das Ostbulg., стр. 212, точ. 5 и стр. 249, точ. 7). Примѣритѣ за това мѣстоимение въ №№ 57 и 61 на Илиевия сборникъ стоятъ единено само въ тия пѣсни.

4) Срав. Das Ostbulg., стр. 192 (4, a) и 250 (10).

5) Срав. Das Ostbulg., стр. 250—251 (11).

6) Срав. Das Ostbulg., стр. 2J1 (4).

7) Срав. Das Ostbulg., стр. 251 (12).

езикъ, се замѣня винаги съ пълната винителна форма отъ личното мѣстоимение, срав. напр.:

Па гу мѐтна зат нѐгу си, зат нѐгу си — на Іурда̀на (Ил. сб., № 53); 'върл'ам зат мѐ́ни си, 'върл'аш зат тѐби си, 'върл'а зат нѐгу си (нех' си).

Показателни мѣстоимѣния. Показателнитѣ мѣстоимения у насъ сѫ формитѣ тоя-оня, тая-оная, това-онова, тия-ония, слѣдъ като сѫ станали въ тѣхъ фонетични промѣни. Ето какъ гласятъ, стегнати и не стегнати, мѣстоимения:

ед. ч. { тō (тѐа), тā (та̀а), тва. / нō (нѐа), нā (на̀а), нва. } мн. ч. { т'ā̈ (т'ä̀а). / н'ā̈ (н'ä̀а). }

Вторитѣ форми показватъ далечни прѣдмети и съотвѣтствуватъ на подобни форми въ източно-рупскитѣ говори,[1]) срав.:

па зѐми н'ā̈ б'али бакъри! ф нā нива паднà; іа ги прѐгнах' ф нā кулà; іу тā ми гурà зилѐна; Стуіàн кату саглѐда нвà ма̀лу прус'ачи; на н'ā̈ ми іо̀лан дрỳмишта; тā нъш ки до̀ди; да а такъф нō чул'àк да ма земи! и нō сандък утѝва при нѐгу; да на прика̀раш приз мурѐту уд нā старнà; ба̀бо, ка нā мумà к'äа зѐма; ку моіш да земиш нвà дъру̀у? да ка̀жити на нвà мумчѐ; іа̀дини и пііни ду нō краі; омиі ги т'ā̈ ръки; и тō чул'àк ки до̀ди.

Покрай н'ā̈ (н'ä̀а) се употрѣбя по-рѣдко и ун'ā̈ (унä̀а). Тука трѣбва да ѕабѣлѣжа, че вмѣсто дума за̀вчера се употрѣбя о̀ндѐн и но̀дѐн. А показателното мѣстоимение свà, косто срѣщаме 3 пѫти въ пѣсень № 54 отъ Илиевия сборникъ, е характерно само за пѣсеньта, защото въ разговорната рѣчь го нѣма.[2])

Притежателни мѣстоимения (resp. прилагателни). Отъ притежателнитѣ мѣстоимения ще спомена само: мо̀іу, т'оі-т'о̀іа-т'о̀іу-т'о̀и, нѐѐн (нѐан), т'äѐн (т'ä̀ан)-т'äіна-т'äіну, на̀шу, ва̀шу, с'о̀іу. Т'оі-т'о̀іа-т'о̀іу-т'о̀и[3]) сѫ

[1]) Срав.: Das Ostbulg., стр.: 252 (2) и 254 (6). Срав. още: от са срана морето грат лети, от на страна морето сньаг лети (Харманл., Мсб. II, Нар. ум., стр. 222); и нва си дьатепце испусна (Хаск., Мсб. VII, Нар. ум., стр. 82); фъф нае горà зелена, фъф нова поле широко (ib., стр. 83); кам нае горà зелѐна (ib., стр. 85); бре ньае бьали кѫлѫпи, бре ньàе царски суфарѝі (ib., стр. 86).

[2]) Срав. Das Ostbulg., стр. 252 (2).

[3]) Срав. то̀ітѫ и ма̀ікѫ знаінцѫ (Ст.-Загорско, Мсб. 16—17, Нар. ум., стр. 99); и то̀іа То̀іна-Тудо̀ра, тьа при двамѝна игрàи (Бургазко, Мсб. IV, Нар. ум., стр. 18); и тоіте тенки даруве (ib, Мсб. X, Нар. ум., стр. 29).

настанали въ такъвъ видъ по аналогия на моі, мòіạ, мòіу, мòи; нèęн и тáęн вслѣдствие на редукция сѫ се измѣнили така, а мòіу (resp. тòіу), нàшу, вàшу, сòіу сѫ настанали по аналогия на притежателнитѣ прилагателни като ивàнуў, пèтруў, тàтуў, дàдуў, ўічуў и пр.

Въпросителни мѣстоимения. **Отъ въпросителнитѣ мѣстоимения ще отбѣлѣжа чѝęн, чѝінạ, чѝіну, чѝіни, настанали отъ чий, чия, чие, чии по аналогия на нèęн, нèінạ, нèіну, нèіни resp. тáęн, тáінạ, тáіну, тáіни и късо, ква, къу(и ко), кви, настанали отъ какъвъ, каквà, каквò, каквѝ, като имъ изпаднала началната сричка -ка. Покрай коè често се употрѣбя кувè, а покрай къу resp. ко — кạкò.**

Неопрѣдѣлени мѣстоимения. **Покрай неопрѣдѣлителното мѣстоимение за мн. ч. сички се употрѣбя и сѝчạнки: сѝчạнкити дạ дòạт (дойдатъ). А мѣстоимението све (Ил. сб., №№ 57 и 61) не е свойствено на разговорната рѣчь, а само на пѣснитѣ.[1])**

Глаголни форми.

Старата инфинитивна форма е изчезнала изъ говора съвършено, безъ да се запазятъ даже ония остатъци, които срѣщаме въ рупскитѣ и балканскитѣ говори и които сѫ минали и въ книжовния езикъ. Така у насъ сѫ твърдѣ обикновени изрази като: моіш ли дạ дòдиш? моіш ли‿ạ (да) гу пусрешниш? нимò сạ іạдòсувạі, нимòі сạ б'áлу прим'àнувạі и кàмạтну привърѕувạі, нимòі сạ нѝкнум унѝкнувạі, сạдè ми нимоі кạлèсувạі сестринити си мумчèтạ, нимò гу àлạі, стѝгạ іàш, стѝгạ чèти, нимò си ѝгрạі, нимò сеі, (нимòі, нимò = недѣй). И тъй усѣчената инфинитивна форма у насъ се изразява съ опрѣдѣленъ глаголъ въ изявително или повелително наклонение. По сѫщата причина нѣма форми и за неопрѣдѣлено бѫдеще врѣме.

Спрежението на глаголитѣ въ проститѣ врѣмена върви почти тъй, както и въ книжовното нарѣчие. Отликитѣ сѫ тѣзи:

---

[1]) Срав. Das Ostbulg., стр. 256 (5: 1).

1) Ударенисто въ 1. л. ед. ч. сегашно врѣме (и бѫдеще) на окситоннитѣ глаголи и на всички прѣдложни глаголи отъ свършенъ видъ, както и въ двѣтѣ повелителни форми (2. л. ед. и 2. л. мн. ч.) на всички прѣдложни глаголи, а и на непрѣдложнитѣ отъ I и II спр. (по новобългарски) е отметнато назадъ. По тая причина основитѣ за 2. л. мн. ч. на повел. наклонение сѫ изравнени. Примѣри и за двата случая (1. л. ед. ч. сег. вр. и повел. накл.) наведохъ въ отдѣла за ударението (вж. погорѣ.[1])

2) Съгласнитѣ прѣдъ окончанието за 1. л. ед. ч. и 3. л. мн. ч. сегашно врѣме на глаголитѣ отъ III и IV класъ сѫ винаги твърди, напр.: мѐла-мелът, търпа-тарпът, вàра-варът, нòса-нòсат, мòла-мòлат, гòра-гурът, òда-òдат, прàва-прàат и пр.[2])

3) 1. л. множ. число сегашно врѣме на нѣкои глаголи отъ III класъ свръшва на *-м* и *-ми* или само на *-ми*: мѝим, знàим-знàіми, пàим-пàіми, бѝим-бѝіми, (дòим-дòіми), кòпами, ѝграми и пр.[3])

4) Глаголитѣ знати, копати, играти, хвалити, мотати, люлѣти, живѣти и спати гласятъ въ сегашно врѣме така: знъм, знаіш, знаі, знàіми, знàіти, знàат; кòпам, кòпаш, кòпа, кòпами, кòпати, кòпат; ѝграм, ѝграш, ѝгра, ѝграми, ѝграти, ѝграт; пѝкам, пѝкаш, пѝка, пѝками, пѝкати, пѝкат; 'вàл'ам, 'вàл'аш, 'вàла, 'вàл'ами, 'вàл'ати, 'вàл'ат; мòтам, мòташ и пр.; л'ӯл'ам, л'ӯл'аш и пр.; жѝва, живѝш, живѝ, живѝм, живѝти, живът; спѝіа, спиш, спи, спим, спѝти, спът.[4])

5) Окончанията за 1. л. ед. ч. и 3-тѣ лица множ. число на аориста и имперфекта споредъ казаното за звуковетѣ *а, о, х* сѫ се измѣнили въ такъвъ видъ: -àх' resp. -ах' и -х', -àіми resp. -аіми и -іми, -àх'ти resp. -ах'ти и -х'ти, -àа (ā) resp. -аа (ā) и -а, или пъкъ изчезва, срав.:

Аористъ: плѐтах'-плѐтаіми-плѐтах'ти-плѐтаа (плѐтā); урах'-урàіми-урàх'ти-урàа (урâ); смил'àх'-смил'àіми-смил'àх'ти-смил'àа (смил'â); пих'-пѝіми-пѝх'ти-пӣ; вѝкнах'-вѝкнаіми-вѝкнах'ти-вѝкнā (вѝкнаа); 'ӯдих'-'ӯдиіми-'ӯдих'ти-'ӯдӣ ('ӯдиа); глидàх'-глидàіми-глидàх'ти-глидàа (глидâ); таркал'àх'-таркал'àіми-

---

[1]) Срав. Das Ostbulg., стр.: 261—262 (Präsens, a) 258 (a, b), 260 (3).
[2]) Срав. Das Ostbulg., стр.: 201 (6), 259 (1), 261—262 (a).
[3]) Срав. Das Ostbulg., стр. 262.
[4]) Срав. Das Ostbulg., стр. 262.

таркалах́ти-таркалаа; б́ах́-б́аіми-б́ах́ти-б́аа (б́а); ни-шта́х́, ни-шта́іми, ни-шта́х́ти, ништа́а.

Имперфектъ: плита́х́-плита́ши-плита́іми-плита́х́ти-плита́а (плита̄); ура́х́-ура́ши-ура́іми-ура́х́ти-ура́а (ура̄); мила́х́-мила́ши-мила́іми-мила́х́ти-мила́а (мила̄); пи́их́-пи́иши-пи́иіми-пи́их́ти-пи́иаа; да ви́кних́, да ви́книши, да ви́книіми, да ви́кних́ти, да ви́кнаа; о̀дих́-о̀диши-о̀диіми-о̀дих́ти-о̀даа; глѐдах́-глѐдаши-глѐдаіми-глѐдах́ти-глѐдаа; таркал́ах́-таркал́аши-таркал́аіми-таркал́ах́ти-таркал́аа; б́ах-б́аши-б́аіми-б́ах́ти-б́аа; ни-шта́х́, ни-шта́ши, ни-шта́іми, ни-шта́х́ти, ништа́а.

Аористни форми на *-ох* иматъ глаголитѣ: дуа̀дам (дохождамъ), ви̇̀да и на̀іда (намирамъ). Глаголътъ дуа̀дам има три вида аористни форми, а ви̇̀да и на̀іда иматъ по два вида. Ето формитѣ:

дуа̀дам: а) дуідо̀х́-дуідо̀-дуідо̀іми-дуідо̀х́ти-дуідо̀а (дуідо̄); б) даідѐх́-даідо̀-даідо̀іми-даідох́ти-даідоа; в) дуідѐх́-дуідѐ-дўдѐіми-дуідѐх́ти-дуідѐа (дуіде̄).[1])

ви̇̀да: а) видо̀х́-видо̀-видо̀іми-видо̀х́ти-видо̄; б) вида̀х́-вида̀-вида̀іми-вида̀х́ти-вида̀а;

Сѫщо така има аористъ и глаг. наіда.

Аористнитѣ форми отъ глагола пѣти гласятъ: пиіа̀х́-пиіа̀-пиіа̀іми-пиіа̀х́ти-пиіа̄ (пиіа̀а). Глаголитѣ знати и быти иматъ за аристъ и имперфектъ едни и сѫщи форми: зна̀их́-зна̀іши-зна̀іми-зна̀их́ти-зна̀іа̄, б́а̀х́-б́а̀ши-б́а̀іми-б́а̀х́ти-б́а̀а.

Причастие. Отъ причастията имаме дѣйствително причастие за минало свършено и несвършено врѣме на *-л* и страдателно причастие за минало врѣме на *-н* и на *-т* вмѣсто *-н*, срав:

бил каза̀л д́идим, ма на̀ма д́идим; рѐкал да до̀ди ф сѐлу‿і душъл; упѐкал ра̀бут́та; упѐкла л́а̀ба и занѐла на кѐра; дунѐла л́ап и принѐла да‿ідът; ви̇̀каш (казвашъ) да ни‿ўра̀л, ми ко ка̀ш̓ да праі? про̀сел житу и на гръп гу но̀с́ел; нусѝл гу две гуди́ни; ништѐм кўпену; ідѐш ли пѐкана ца̀р́уіца? ўса̀кана кури̇̀а (гора); раса̀кан з̓балти̇̀а; ни си би̇̀ен га̀чи? ут ла̀ни ни си ми̇̀ен! тоі бил жѐн́ет, па іа ни знъм![2])

---

[1]) Срав. Das Ostbulg., стр. 265 (dojdéhme, Bun. His.).
[2]) Срав. Das Ostbulg., стр. 273 (1, 2).

Спомагателенъ глаголъ. За спомагателенъ глаголъ при образуване на бѫдеще врѣме и на условно сегашно и минало служи глаголътъ шта, който има два вида форми — едни за положителна, други за отрицателна форма:

За положителна форма: сег. вр. 1., 2. и 3. л. ед. и мн. ч. к'и (редуцирано к'е) resp. к'; мин. несвър. вр. к'ӓх', к'ӓши, к'ӓіми, к'ӓх'ти, к'ӓа; мин. сврш. вр. к'ӓх', к'а, к'ӓіми, к'ӓх'ти, к'ӓа; мин. дѣйств. прич. к'ал, -ла, -лу, к'али.

За отрицателна форма: сег. вр. ни-штà, ни-штеш, ни-штè, ни-штем, ни-штèти, ни-штът, (за 1. л. ед. бѫд. вр. служи ни-ште; и едната и другата форма слѣдва винаги сьюзътъ да); мин. несвър. вр. ни-шт'ӓх', ни-шт'ӓши, ни-шт'ӓіми, ни-шт'ӓх'ти, ни-шт'ӓа; мин. сврш. вр. ни-шт'ӓх', ни-шт'à, ни-шт'ӓіми, ни-шт'ӓх'ти, ни-шт'ӓа; мин. дѣйств. прич. ни-штàл, -ла, -лу, -ли.

Все за отрицателна форма служи и глаголътъ н'àма (нàмаши, нàмалу) съ да.

Въ пѣснитѣ за положителна форма по-често служатъ формитѣ: шта, ште, шт'ӓх'..., шт'ал ... Все за сѫщата форма въ разговорната рѣчь напослѣдъкъ се разпространяватъ: жда, жа, шта, отъ околнитѣ села, гдѣто тѣ сѫ по-чести.

Примѣри за к'и, к'ӓх ..., к'ал ...: ки вӓіш, ки вӓіш! ки си зав'ӓіш главàта! ду пет дèн'а ли ки жива, ду колку ...! кої ки та биі? к'ида, ки дòда, ки нàпраа, ки дòн'са, ки са‿ўмòриш; за млòгу ли к'àа, за мàлку ли к'àа — ни знъм; куй к'йдат, куй ки дòат? ки са сбйіми; к'ӓі да сàб'ера житòту; к'ӓши д'йди, па ни фтиди; к'а да дòди; к'ӓіми да‿ўрèм; на кър а к'ӓли да‿ідът; г'оі к'àа да гу 'вàнат.[1])

Неизмѣняеми думи.

Покрай нарѣчия, общи на повечето български говори, у насъ срѣщаме и такива:

а) за начинъ: малчишкàта, плачишкàта, тарчишкàта, правишкàта, сидишкàта, лижишкàта, 'удишкàта, слипишкàта, пасишкàта и пр. вмѣсто книжовнитѣ на -ом; ѥку (твърдѣ, много), напр. (нē ѥку дòл'ен; ѥку, ѥку да ни са закàчаш!).[2]) Отъ нарѣчието как, съединено

---

[1]) Срав. Das Ostbulg., стр. 268 (Futurum, 2).
[2]) Ср. Das Ostbulg., стр. 274.

съ спомагателния глаголъ *е*, се е образувало, както и въ наречието на павликянитѣ, нарѣчие кạкѐ,[1]) което изгубило първата сричка ка, по аналогия на мѣстоименията какъвъ, каква, какво, какви (къф, ква, къу-ко, кви), та се срѣща въ видъ ке: тạкà, ми кѐ? кйдиш, кѐ ништеш? кѐ дйди? Съ членъ то това нарѣчие се употрѣбя вмѣсто съюзи както, откакто: кѐту фтѝди, ни сạ вѣрнạ; кѐту сми сạ збрали тỳкạнạ, дạ зạлитѝ. Редомъ съ ке, кету се употрѣбятъ и кък, къкту.

б) за врѣме: нѐскạ (дьнь-сь-ка), нạштѐскạ, лàтускạ зимòскạ (по аналогия на първото),[2]) прòлęт (сжщ. и нарѣч.), ѐсęн (сжщ. и нарѣч.), лàни-лàту, лàни-ѐсęн. Лàтускạ, зимòскạ, прòлęт, ѐсęн сж нарѣчия за минало и бждеще врѣме, а нạштѐскạ само за минало. Други нарѣчия: вѐчạру, ỳтрęну.[3])

в) за мѣсто: ỳнѐтри-внѐтри-нѐтри-внѣтри; дилѐчи-дạлѐчу,[4]) уццѣди (отсамъ)[5])

Покрай съюза кога-когато имаме съкратено га-гату (гà кйди? гà ки дòди? га вдйіми нạ кърạ; гàту дòди, тạгàвạ); покрай за да имаме зам дạ (зам дạ дòди; зам дạ ни стàвạ).[6])

Срѣщу прѣдлогъ къмъ (на) се употрѣбя нạх́: утàвạм нạх́ къшти; нạх́ кạдѐ кйіти‿'ạ ги пạсѐти?[7])

[1]) Срав. книжн. и ез. на банат. бълг. (Мсб. 16—17), стр. 426.
[2]) Обратна аналогия: покрай тạà зѝма срѣщаме тạа лàту.
[3]) Покрай дубрутру имаме дòбрувѐчар.
[4]) По аналогия на близу.
[5]) Ср. Das Ostbulg., стр. 275.
[6]) Ср. Das Ostbulg., стр. 202 (8).
[7]) Ср. Das Ostbulg., стр. 276.

Критиченъ прѣгледъ на обнародванитѣ материяли по малорѣканския (миячки) говоръ.

Отъ

Марко Григоровъ.

Въ този „прѣгледъ“ ще посоча всички, прѣдимно фонетични грѣшки, които се срѣщатъ въ езика на издаденитѣ до сега народни умотворения, принадлежещи на родния ми миячки говоръ.[1] Не ще съмнѣние, че извѣстни звукове или думи се произнасятъ отъ различни хора различно, и въ такива случаи ще указвамъ и на едното и на другото произношение, както си е и въ дѣйствителность. Но има означения на думи или звукове, които споредъ моето знание на говора сѫ погрѣшно прѣдадени, и азъ въ такива случаи ще посочвамъ, какво е правото имъ произношение. Не се лаская, че мога да извърша напълно тази работа, защото материялитѣ сѫ много и сѫ възможни пропуски, но чини ми се, че слѣдъ тѣзи поправки, които ще дамъ, ще бѫде вече възможно критичното ползуване съ казанитѣ езикови материяли.

Ще разглеждамъ материялитѣ по хронологиченъ редъ. При по-голѣмитѣ сборници грѣшкитѣ ще бѫдатъ класификувани.

I. Kolo. Članci za literaturu, umětnost i narodni život. Urednik Stanko Vraz. U Zagrebu 1847 g.

Въ IV кн. на това списание сѫ печатани 4 пѣсни отъ с. Галичникъ (№№ 12, 13, 14 и 15; 54—56 стр.). Тѣ сѫ били изпратени Вразу отъ В. Григоровичъ. Въ всѣки № ще посоча отдѣлно грѣшкитѣ, които срѣщамъ.

№ 12. Знакътъ „ι“ въ cirne, kιlnet, който се срѣща наврѣдъ тука прѣдъ r и l, не зная що означава. Ако е знакъ за означение на r и l sonans, е умѣстенъ, но ако има друго значение, трѣбва да се изхвърли, срв. cirne oči kιlnet 54 стр. вм. црни очи клнет и пр.; dena (ib.) вм. ден'а; kade varvet (ib.) вм. кодѐ врвит (сѫщо се повтаря и въ другитѣ пѣсни);[2] u strede (ib.) вм. во среде; nimi (ib.) вм. ним; želata (ib.) вм. жел'ата; mu se moli (ib.) вм. му сѐ молит;

[1] Вж. по-горѣ статията ми върху сѫщия говоръ.

[2] Грѣшки еднакви, които се повтарятъ въ единъ и сѫщи сборникъ, ще ги указвамъ само по веднъжъ.

želatino (ib.) — жел'атипе; da izmola bar enego (ib.) — да йзмол'а бар èднего; tok si pulit (ib.) — ток се пулит; žal e pana (ib.) — жал' ie падна; ubave devojeke (ib.) — убава дèвоiке; mladu (55) — млади; a u mola (ib.) сигурно вм. у шчѐ малу; danu izmolim (ib.) — дан или дано измолиме; se kača (ib.) — качи.

№ 13. Глаголитѣ въ 1 л. ед. ч. сег. вр. у насъ нѣматъ оконч. м, но дали нѣкога сѫ имали, не зная; въ пѣснитѣ се срѣща често м, но възможно е то да бѫде донесено съ тѣхъ отъ другитѣ съсѣдни говори, които го иматъ, срв. da bidam (55), nosim, imam, kradem, zemam (ib.) вм. носа и пр., сир безъ м; na ramot (ib.) — на рамо; dibeli (ib.) — дебели; gircina ib.) — грчин'а.

№ 14. Na pati (56) — на поти; ne te znaja mlad (ib.) — не те зно (или знòia) млат.

№ 15. Kade (56) вм. коде.[1])

Въ Kolo кн. V има 11 пѣсни изъ Galečnika вм. Галичника №№ 16, 17 стр. 24—25; стр. 33—54 — 9 пѣсни).

№ 16. cirven trandofil vo ǵora veneet (24) — думи прибавени отъ самия Вразъ, защото тамъ мѣстото било празно въ рѫкописа, вм.: црвен трѐндафил' во гора вѐнеiет (когато стоятъ двѣ гласни една до друга, дали ще има j или не, зависи отъ начина на произноса); prašaet jego (ib.) — прашàiте го (тъй се срѣща въ други варианти на тази пѣсень); senjka (ib.) — сенка.

№ 17. idiš (ib.) — идеш; velif (ib.) — велеф; vjerni, nevjerni (ib.) верни, неверни; komu će tatka ostaviš (ib.), вм. — к'а оставиш.

№ 5. nepropustif (33 стр.) — непрòпушчиф; djoga pelivana (ib.) г'ока —; kona (ib.) — кона; obode vardara (ib.) — отоде —; iaz (ib.) — ia; bješe (35) — беше.

№ 6. se otpusti (35) — се òтпушчи: izbegae (ib.) — избегаiе.

№ 7. znoet (36) — зноiет; ena bırza kona (ib.) — една брзà кона; dukanžiji (ib.) — дук'анжии; ćago firlat (37) — к'а го фрл'ат; vo nedela (ib.) — недел'а; otjafnuvat (ib.) — отiàфнуват; e kažuvat Markovica (ib.) — ie кажуват Марковице (тъй е споредъ смисъла); ća iskıršit pırsti (ib.) — к'а йскршит прсти; да li ti go golem goil imaš (ib.) — дали тѝ големо гаiлѐ имаш?; trideset robine (ib.) — триесет робине; ta se storiš (ib.) — к'а сѐ сториш; livadje (ib.) — лйваг'е; ća raspustim koni (ib.) — к'а распỳшчиме кòн'и; nezna (38) — не зно; sim bilo (ib.) — су или сум било; ia sim si e — (ib.) — ia су сѐ; ti da milćiš (ib.) — да млчиш; luto naluteno (ib.) — л'уто нал'утено; po eno (ib.) — по едно; kraleviće Marko (ib.) — кралевик'е; zašte ste go na car nepuštile (ib.) — зашчò сте го на цар не пỳшчиле; nel za te je (ib.) — нел' за теiа; neko je stotina (39) — некоiа —; pusta, ruka (ib.) — пушча, рока.

№ 8. kona (39) — кон'а; arželija (ib) — рзелиiа; Markovica mlada (ib.) — Марковице млада; knjigi vangeliji (ib.) — книги ванг'елиiи; ća se vratja (ib.) — к'а се врата; toki vino služit (40) —

---

[1]) Самъ Вразъ въ кн. V поправя тази дума, като казва, че тя „ne valia" и я бѣлѣжи коде (кн. V, 35 стр. 4 бѣлѣж. подъ линия).

токи (ги) вино служит; se navedi (ib.) — се наведе; otut (41) — оту; a kona už poja ažamija (ib.) — а кон'а уште по ажамиіа; ja ća pušta — іа к'а пушча (ib.).

№ 9. čadiri (41) — чадори; kralevi, bademi (Вразъ не знае втората дума „šta je") — вм. кралеви, баневи!; koni (ib.) — кон'и; da odeme (ib.) — да одиме.

№ 10. arežalo (44 — повтаря се нѣколко пѫти) — арексало; sam čulo u grada Leana (ib.) — су чу̀ло во града Лѐг'ена; bratja (45) — брак'а; momčini (ib.) — момчин'а; prečekoe (ib.) — пречекоіе; mu dadoe gospodski on ručok (ib.) — ма дàдоіе господскиіòн ручек; ama ne asilno (ib.) — ама не асално — асно (едвамъ); zašto (ib.) — зашчо; za Ovan (46) — за Іован; malo nešto (46) — малу нешчо; tri noći (ib.) — три нок'и; ot sedlaite (ib.) — отседлаіте, а по смисълъ излиза: потсѐдлаіте (оседлайте); ća se činim (ib.) — к'а се чина; konu (ib.) — кон'у; mi ja prošat (47) — ми іа прашат; a momčina (ib.) — а момчин'а.

№ 11. ai ти тебе; prvo, kona (ib.) — прво, кон'а; ni odo što nese isa buvat вм.: ни òдошчо (од нишчо — прѣдх. може да стои и между отриц. и мѣст.) не се исàбуват (изхабява); ai ti kone (ib.) — аі ти кон'у (или коне, но много рѣдко); dur neizleze (49) — дур не излезет.

№ 12. ništo mu ostanolo (49) — нишчо не му останало; ja sustrete polepa devojka (50) — іа сустрети (polepa не знамъ, що значи); el ot tatki (ib.) — от татка; nemam so što (ib.) — немà с'ошчо; izvadjat (ib.) — изваг'ат; da podkovaš (ib.) — да потковеш; so drugi ot (50) — со другиіот; a tretji-ot (ib.) — а трек'иіот; pijeeći (50) — пиіеіек'и; enoš dete se mi ti izloga, ošte enoš ne se mi izložeš (ib) — еднỳш дете ми ти се ѝзлога, ушчѐ еднуш не к'а ме ѝзложеш (тъй сфащамъ смисъла на тия стихове).

№ 13. dva angela padnae (51) — два анг'ела паднаіе; velee (ib.) — велеіе; berićet (ib.) — берик'ет; dva božja angela (ib.) — днесъ тъй не казватъ, па и въ другитѣ образци не срѣщамъ това така, а: два божіи анг'ела или анг'ели; toga velet (ib.) — велит; a poveće (ib.) — повек'е; крстови; noćcok (52) — нок'чок; da kopaet (ib.) — да копаіет; da izvadet (ib.) — да извадит; nebližie (53) — наближиіе; propadjae (ib.) — пропаг'аіе; si gi onese (ib.) — си 'и (ги) однесе:

Има нѣколко примѣра съ спазена йотация между двѣ гласни. pijet (V, № 13, 51); uspiješ (ib. № 12, 50); delija (V, № 10, 44); muščulžija (ib., 46); vtasaje (V, № 13, 53) — фтасаіе; ne bližije (ib.) — наближиіе и др.

Образецъ.

Непоправенъ.	Поправенъ.
(Crven trandofil[1]) vo gora veneet;	Црвен трѐндафил' во гора вѐнеіет.
Prašaet jego, za ošćo veneet?	Прашàіте го, за ошчо вѐнеіет.

[1]) Тия думи сѫ прибавени отъ Вразъ, но въ други варианти на тая пѣсень на това мѣсто стои: копидàн ми во гора вѐнеіет (Ястр. 432).

Ali veneet za voda studena?	Али вѐнеіет за вода ст̀удена?
Ali veneet za senjka široka?	Али вѐнеіет за сенка шѝрока?
Ne mi veneet za voda studena,	— Не ми вѐнеіет за вода ст̀удена,
Ne mi veneet za senjnka široka,	Не ми вѐнеіет за сенка шѝрока,
Toko veneet za ubava devojka.	Токо вѐнеіет за убава дѐвоіка.

(Кн. V, № 16, стр. 24).

II. **Блъгарскы книжици. Часть прьва. Цариградъ-Галата 1858 г. Има 3 пѣсни на стр. 40—42.**

Кн. 1, Януари. № 1. Сълнце-то (40 стр.) — слнцето; заодъ (ib.) — заот; предъ неѧ (ib.) — прет неіа; бързa е конѧ (ib.) — брза іе кон'а; цървенъ (ib.) — црвен; байракъ (ib.) — бар'ак; самоволо (ib.) — самовило; ѧ = іа (ib.); ливадье (41) — ливаѓе; до студѐвине кладенци (ib.) — до студенине клàіенци; кòприна (ib.) — Коприна; керка (ib.) — к'ерка; тьа (ib.) — к'а; да в'фатиш (ib.) — да н'фатиш; пущишъ[1]) (ib.) — пушчиш; отъ очи (ib.) — од очи; срамота (ib.) — страмота; отите (ib.) — отиде; майкѧ (ib.) — маіка; вỳйко е лѐто гòворита (ib.) — вуіко іѐ лепо говòреше; свативи (ib.) — сватови; не приполньите пушките (42) — тази фраза съ полн- ни напомня пакъ „шт"-поднарѣчие (дебърско); не презобвате кони-те (ib.) — не презòбваіте кон'ите; люто ми прокълпола (ib.) — л'уто ми проклнала; кървава (ib.) — крвава; потъпчите го (ib.) — потлчите го.

№ 2. що (42) — шчо или шо; църковь (ib.) — цр̀коф; гърмитъ (ib.) — грмит; земѧ (ib.) — земіа; пьрсти со пърстени (ib.) — прсти со прстени.

№ 3. похвалилъ (42) — пофалил; съ (ib.) — со; грозье (ib.) — гроізе.

Кн. V, стр. 161, 2 пѣсни. Българскъı народнъı пѣснъı на македонското нарѣчие (Изъ сборникъ-отъ на П. З. — чети: Партени Зографски).

№ 1. Цвѐтнице (162) — цвѐтенце; віеше (ib.) — вніеше; мълчи (ib.) — млчи; ке дойда (ib.) — к'а доіда; Вальо (ib.) — Кал'о (собствено име ж. р. зв. пад.); Кàля я нàйде мàжена (ib.) — Кал'а іà наіде мòжена; бунище (ib.) — бунишче; мàжу[2]) гàщи кърпеше, мàло дѐте лелаше (ib.) — можỳ гак'и кр̀пеше, малò дете лѐл'аше. Ударението е непослѣдовно и невѣрно.

Зографски не посочва, отъ кой говоръ сѫ тѣзи пѣсни, но по отдѣлни думи може да се сѫди, че сѫ смѣсица отъ прилепско-велешкия говоръ и отъ „шч-" и „шт-" поднарѣчие (дебърски).

---

[1]) Ако наистина тази дума е съ щ — тогава пѣсеньта е отъ „щ"-нарѣчие, дебърско.

[2]) Тази дума съ а вм. о ни напомня прилѣпско-велешкия говоръ, както и по-горѣ: мажена.

Образецъ.

Непоправенъ.	Поправенъ.
Гра̀дъ гра̀дила само̀вила.	Грат гра̀дила само̀вила,
Нѝ на̀ нѐбо нѝ на̀ зѐми,	Ни на̀ небо, ни на̀ земи,
Ту̀ку та̀ка по̀дъ о̀блаци.	Токо̀ таке пот о̀блаци.
Сто̀ дѝреци ми рѐдеше,	Сто дѝреци ми рѐдеше,
Се юнаци отбѝрани,	Се іу̂наци отбѝрани,
Сто па̀рмаци ми рѐдеше,	Сто па̀рмаци ми рѐдеше
Се девойки отбѝрани,	Се дѐвоіки отбѝрани,
Сто пѐнжери ми рѐдеше,	Сто пѐнжери[1]) ми рѐдеше
Сѐ дѐчинѧ отбѝрани	Се дѐчин'а отбѝрани.
	(Кн. V, стр. 162, № 2).

Въ два стиха (кн. I стр. 40, № 1,) ударението вѣрно е поставено: Самовѝла е за̀дъ гора и Бърза ѐ конѧ во̀деше.

Кн. 7, 223 стр. 2 пѣсни.

№ 1. жълта (223) — жлта; що (ib.) — шо; ке (ib.) — к'а; тьа (ib.) — к'а; тронтафилъ-тъ (ib.) — трендафил'от; цветье (ib.) — цвеке'; кье (ib.) — к'а; и евести (ib.) — ѝ невестѝ; ясъ кье родамъ (ib) — іа к'а рода; гройьзе (ib.) — гроізе; ке си кърста (ib.) — к'а си крста.

№ 2. носетъ (ib.) — носит; излѣзи баба да глѣдатъ, видѣла баба-та глова (ib.) — излезѐ баба да̀ гледат, видела бабата глава; велее (ib.) — велеіе; сърце (ib.) срце; зедосме (ib.) — зедофме; паднахме (ib.) — паднафме; булукбашія (ib.) — бул'укбашиіа.

III. Верковичъ, Ст. И. Народне песме македонски бугара, кн. I. Женске песме у Београду 1860 г.

Въ този сборникъ отъ 356 стр. до края има 12 пѣсни изъ Дебърско — отъ двѣтѣ поднарѣчия „шт“ и „шч“. Обаче поради много фонетични неправилности и неточности и тѣзи пѣсни иматъ слаба научна стойность. Така напр. и тамъ, както и въ Цар. кн. *я* се бѣлѣжи съ ѧ; к'а — ту чрѣзъ ке, ту чрѣзь ће; — н'е чрѣзъ нѣ и други. Ударението съвсѣмъ липсва. Не се спирамъ повече тука, защото, както казахъ и по-горѣ, пѣснитѣ сѫ смѣсь отъ двѣтѣ дебърски поднарѣчия.

IV. Покойниятъ проф. М. Дриновъ записалъ една пѣсень въ Цариградъ отъ една жена, родомъ отъ с. Галичникъ, и я помѣстилъ въ Бр. Пер. Спис. кн. XI—XII (1876 г.). Ще посоча и нейнитѣ недостатъци.

1) Мекостьта на съгласнитѣ не е означена послѣдовно еднакво: дво̀рье (159) — двор'е; чека̀еки (ib. 11) — чека̀іек'и; се пуля (ib.) — се пул'а; коня (ib. — кона; ке (ib.) — к'е т. е. к'а; робиня (160) — робин'а; измекярче (ib.) — измек'арче; коню (162) — кон'у; измекярка (ib.) — измек'арка.

2) Неправилно или никакъ не е означена йотацията на гласнитѣ: чекаеки (159) — чекаіек'и; завиено (ib.) — завиіено; одее,

[1]) У насъ казватъ — пенжѐрин'а мн. ч. отъ пѐнжере (прозорецъ).

по́одее (ib.) — одеiе, по́одеiе; седнае (ib.) — седнаiе; туе (161) — туiе; лее (ib.) — леiет и др.

3) Ударение липсва.

4) Криво сѫ прѣдадени думи: хи (159) — си; запрашоват (ib.) — запраш у вать; сдодеяло (ib.) — здодеiало; госте (ib.) — гости; наопако (ib.) — наопаку; кажат (160) — кажет; му говорет (ib.) — му говорит; ке кажиме (ib.) — ќа кажеме; харно (ib.) — арно; да би онемило (ib.) — да би онемело; земля (161) — зем́а; близо (ib.) — близу; просачъ и просачка (ib.) — у насъ казвать питач и питачка (пита = прося); носи (ib.) — носит; му се молет (ib.) — му се молит; пушти (ib.) — пушчи; и му доде (162) — и му даде; нодзи (162) — нози; от си види (ib.) — от си виде.

5) Бѣлѣжката на стр. 159 че въ Лазорополе казвали това, а въ Галичникъ — тея, е вѣрна, но не е вѣрно, че вм. ќа се чувало негдѣ ке. Вѣрното е това, че неопитното ухо наистина ще чуе веднажъ ќа, другожъ ќе, но ако добрѣ се слуша и различава, у насъ ще чуе само ќа. Само при много бързото говорене ќа изглаша донегдѣ като ќе.

Както се види отъ горното, и тази пѣсень изобилува съ грѣшки и неточности.

V. Въ сборника на Шапкаревъ 1891—92 г. не намѣрихъ материялъ отъ миячкия край, понеже не сѫ означени селата, отъ които е записванъ той. Но и въ това, което срѣщнахъ тукъ-тамъ, нѣма вѣщина и точность.

VI. По сѫщитѣ причини и въ сборника на Миладиновци не намѣрихъ пѣсни отъ нашенско.

VII. Драгановъ, П., Македонско-славянскій сборникъ съ приложеніемъ словаря. Выпускъ I., Спб. 1894 г.

Въ него има нѣколко пѣсни отъ Галичникъ, Лазорополе и Тресонче, които сѫ били доставени Драганову отъ неопитната рѫка на дѣца отъ долнитѣ гимназиялни класове. Тѣзи пѣсни сѫ: №№ 8, 43, 48, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 78, 93, 95, 103, 116, 129, 151, 152, 153, 184. № 185 е съчинена отъ Георги Пулевски отъ с. Галичникъ на единъ смѣсенъ сърбо-българ. езикъ, въ която проклина Европа, защото даде Македония пакъ на турцитѣ, и вика народа на въстание (Вж. в. „Марица“ №№ 377 и 378). Отъ него имало и „Македонска песмарка“ и „Македонски словарь“, които още не съмъ можалъ да видя.

Много отъ пѣснитѣ на Драганова сѫ приказки, написани въ стихотворна форма, или сѫ тъй погрѣшно прѣдадени, щото на много мѣста сѫ прѣпълнени съ безмислици. При все че отъ нѣкои отъ тѣхъ познавачътъ на нашия говоръ би могълъ да се възползува, изобщо взето тѣхниятъ недостатъкъ въ научно отношение е толкова голѣмъ, че за филолога, който би искалъ по тѣхъ да изучи говора, тѣ не струвать нищо. Ударението съвсѣмъ липсва. Правъ е слѣдовно покойниятъ Д. Матовъ, който остро критикува слабоститѣ на този сборникъ (Мсб. XI, критиченъ отдѣлъ, стр. 13—23).

VIII. Ястребовъ И. С.,[1]) Обычаи и пѣсни турецкихъ сербовъ (Второе изданіе) 1889 г. Спб. Първото издание е отъ 1886 г. Спб. VII + 498 in 8°.

Отъ всички сборници съ народни умотворения отъ Мала-река, този заедно съ Илиевия сборникъ стоятъ най-високо отъ къмъ вѣрното прѣдаване на фонетиката на говора. Една отъ слабитѣ страни на Ястребовия сборникъ е тази, че той се стреми да убѣди свѣта, какво езикътъ на миячкитѣ пѣсни е сръбски, та затова и си служи съ сръбския правописъ. Обаче всѣки славистъ, който добрѣ познава сръбския и българския езикъ и сравни съ тѣхъ дебърскитѣ пѣсни, ще се убѣди, че тука имаме работа съ единъ говоръ, който по своята бѣдность откъмъ падежни форми и по други нѣкои фонетични особности[2]) принадлежи къмъ българския езикъ, като едно негово поднарѣчие съ свои мѣстни особини. Друга слабость на този сборникъ е, че не е означено ударението.

Сборникътъ съдържа 32 пѣсни, що се пѣятъ на коледа и нова година (32—33 стр. и 48—83), богоявленски 7 (90—96), великопостни 6 (101—104), лазарски 10 (117—121) страстно-недѣлни 36 (132—150), гергойвски 14 (155—159 и 171—173), еремийски 5 (173—175), „обыденныя пѣсни," 29 (229—249) и свадбени пѣсни 88 (428—474). На края има и 55 гатанки (589—591).

Фонетичнитѣ неточности у Ястребова ще сведа къмъ три точки (безъ огледъ къмъ ударението), съ оговорка, какво сръбското њ = н'. Сръбското љ считамъ за по-меко отъ л' въ нашия говоръ, затова ще го поправямъ.

1. Употрѣба на ћ и ђ вм. мекитѣ к' и г':[3]) на куħи (24 стр.) — на кук'и; пађаш (ib.) — паг'аш; домаħинска (ib.) — домак'инска; божиħа (32) — божик'а; ħерка (48) — к'ерка; пијеħи (ib.) пиіеiек'и; ħа те праша (49) — к'а . . . . веħе (50) — век'е; ноħи (ib.) — нок'и; краљевиħе (ib.) — кралевик'е; браħа (50) — брак'а; ħесеџији (ib.) — к'есежиiи; измеħарки (53) — измек'арки; ситнего ђерђева (ib.) — г'ерг'ефа; Баневиħ (54) — Баневик'; свеħа (55) — свек'а; два анђела (55) — два анг'ела; међу (56) — мег'у и др. много.

2. љ вм. л' и л (срѣдно) па тукъ-тамъ и вм. твърдо л: краљица (49) — кралица; краље (ib.) — крале; краљство (50) — крал'ство; љуто (50) — л'уто; кључи (95) — кл'учи (по I скл. вм. кл'учеви); жала (51) — жал'а; Краљевиħе (52) — Кралевик'е; Љуба (60) — Л'уба: краљу (61) — крал'у; Иљ (75) — Ил'; три иљаде (76) — три ил'ади; на пољу (95) — на полу; фрљајет (ib.) — фрл'аiет; сиљни секавици (ib.) — силни; кошуља (102) — кошул'а; недеља (132) — недел'а; у темељ (133) — у темел'; цвитељна звезда (136) — цвителна; кљукат (141) — кл'укат; со левет

[1]) Освѣнъ Ровински, Илински и Дриновъ, за него се отзовали и: А. Н. Пыпинъ въ Вѣстникъ Европы 1886 г., авг., 895; V. Jagić въ Arch. f. sl. ph. XIII, 135, и Lj. Stojanović въ ib. IX, 135.

[2]) Вж. по-горѣ въ моята статия върху говорътъ на малорѣканцитѣ.

[3]) Нашинцитѣ наричатъ буквата ħ — к'рф, а буквата ђ не познаватъ; нѣкои я бъркатъ съ ħ.

кољца (148) — колца; на биље брање (155) — на бил'е бране; гљедат (172) — гледат; мољеше (ib.) — молеше; љубај (173) — л'уваі; кошуљава (234) — кошул'ава; да ја бела (235) — да іа бел'а; ваљаше (248) — вал'аше; пљукаше (ib.) — пл'укаше; фрљаше (436) — фрл'аше; криља (438) — крил'а; свиља (442) — свила; солца (446) — сол'ца; љуле (448) — л'уг'е; оволку (450) — овол'ку; булбули, буљбули (470) — бул'були; цркалат (589) — цркал'ат и др.

3. Криво сѫ прѣдадени думи или фрази било по невнимание, било по сръбско влияние (защото има вмъкнати чисти сърбизми): у кући (24) — во или ф куќи; конати (32) — канати; Петер (48) — Петор; Іану (48) — Іана; сутра (ib.) — сутро; на главу (49) — на главе; наје (ib.) — наіде; што (ib.) — шо (или шчо); фтасават (ib.) — фтасуват; мој господарке (50) — моіа —; горе у планина (ib.) — во; белака вара (ib.) — белана —; здравицу вина (ib) — сърбизъмъ вм. здравици вино; ил се смејеш не взгодне вечере (52) вмѣсто: на незгодна вечера; тебе на старости (ib.) — на староста; шчо пратило једну белу книгу (ib.) — една бела книга; отъ брзого коња (ib.) — от брзего кон'а; ја заде (ib.) — ја зеде; од њего (ib.) — од него; пуста куће (ib.) — кућа — куќа; заверших се (54) — заврших се; два рола (54) — две рала; мошно (55) — мошне; не зна (56) — не зно; поарчил (56) — поаржил; из ведра неба (56 сърб.) — из ведро небо; коде одије (ib.) — одеје; два мини брата (ib.) — дваминa —; Петровица (57) — Петревица; да убодиме, от убодије (57) — да убодеме, от убодоіе; је извратије (ib.) — іе изврте іе; Даница (60) — Деница; от говори (ib.) — одговори; на ноги (ib.) — на нози; се опулија (ib.) — се опулиіе; от ја фати Груице (61) — Груица; зад соба (ib.) — зат себе; да прилеташ; крај реке (ib. — сърб.) — краі река; да се обидаме (ib.) — да се обидеме; не се обивајет (ib.) — убиваіет; се бориште (ib. — сърб.) — се бориіе; разбужено (ib.) — разбудено; го загуби Корун-арамију (ib. сърб.) — Корун-арамиіа; кревајешчи (ib.), месејешчи, и подобни; трѣба да се четатъ съ -ќи вм. -шчи; њено (64 — сърб.) — неізино —; натраг (64 — сърб.) — назат; пpеметар (ib.) — прематар; њему (сърб. 65) — нему; коски се сторија (66) — се истуриіе; се женало (ib.) — женило; два огња (69) — два огна; неізи (ib.) — неізе; ћа ме познат (ib.) — ќа ме познеш; тонки половиње (70) — тенки половин'е; да нису си (71 — сърб.) — не су; серна (73) — срна; ми ток писала (ib.) — ток ми пишала; невјесто (74) — невесто; на смерт (ib.) — на смрт; дете сиротинце (76) — че; с' очи скрипнаш (76) — скрипаш; да поседлаш (78) — да потседлаш; трава (ib. — сърб.) — трева; пофалија (80) — пофалије; таја смо ја оможиле (ib. — сърб.) — сме; кресги (91) — крсти; позовите свети Петре (92) — Петра; ил таласи (95) — ил' талази; Петре Павлету (96) — Павлеве; ил се девојке (ib. — сърб.) — девојки; заир с (ib) — заиріе; две месечине, млади момчина (102) — месечине, момчин'а; в церков (103) — ф' црков; књига (133) — книга; Митровица

(137) — Митревица; а в' лице стоје (141) — стоіеіе; ергеле коња (142) — кон'и; заитаф кон'а (143) — заилиф кон'а; во трандафилот (ib.) — трендафил'от; во каранфилот (ib.) — карафил'от; песми (144) — песни; въ њемачка краља (ib. — сърбиз.); слзи поронеје (146) — поронијe; једном доідоф (ib.) — еднуш —; добор дењ (ib.) — ден; јагње (149) — іагне; порочише (156) — порочуваше; немоі пасит (158) — паси. Подиръ стиха: Іелено, мила сестро ле (172) е изпуснатъ стихъ: кротко нйшаі го мòмчето, слѣдъ който иде: ил' је журливо дрвото; ћа се отепаш (172) — к'а се отепат; ете иде (173) — идет; риба шесте крила (174) — шесто —; санче (ib.) — саанче; ћа те везем (ib.) — веза; ћа ми удавит ђемије (230 — сърб.) — г'емиіа: расцафтело (231) — расцутело; није (ib.) — не іе; планине (234) — планин'е; Каторино (ib.) — Катерино; цветиња (236) — цвек'ин'а; деде брада забелела (238) — деду —; кара грошева (ib.) — грошеви; тежек (239) — тежок; на помини (ib.) — на момини; дружина ту (ib.) — ти; црно-оке (ib.) — црно-око; Гугуфче (140) — Гугу-гуфче; Смисли Бого (140) — Бога; раздели (ib.) — раздел'би; понеделник (241) — понедлник; есено гројзе (242) — есенно; от си киниса (ib.) — киниса; његова (ів. сърб.) — негова; црк а на дока (243) — црнана г'ока; ставјат (244) — стауват; ћолар (ib.) сигурно вм. ћилер — к'илер; в ћелију (245 сърб.) ф келиіа; кога беше поћу у полноћу (сърб. ib.) — ф нок'и полнок'и: да умесиш ми, да изметеш ми (246) — да ми...; и умеси ми (ib) — и ми умеси; ај ви вама мили браћа (ib. сърб.) — аі вй вами, милй брак'а; до појдува (247) — допоідува; елена со чалма, волкот.... (ib.) еленот — влкот; вошка воду носит (248 — сърб.) — вода; блва кућу (ib. сърб.) — кук'а: орлово крилице (ib.) — крилце; ако ти је дајет (428) — ја —; на стол да не седнеш (ib.) — по право: — да не седиш; да ми немаме (430) — немате; је однесоје (431) — іа; од звезде узда (433) — от звезди —; та ја (ib.) — таіа; скутеве (434) — скутеви: слнце не одит (ib.) — слнценò одит; неградина (ib.) — неградена; расцутело, развијело (435) — расцутела, развила; свекрум (ib.) — свекру; цутут цутит (ib): ми је догледа (440) — ми ја; ни сум в горе биље брало (441) — не су ф гора...; дробон (ib.) — дробен; ёсени јасени (442) — есенни —; оган (444 — сърб.) — огон: ће се чина (448) — к'а се чина; бегала ми уз темни клисури (450 — сърб.); да наберет (ib.) — да не берет; косми (ib.) — коси; је подкова коња је подузда (452) — ја — іа —; ће ни вратит (ib.) — к'а не вратит; роки (453) — роци; најпред (ib) — наінапрет; шчо је девојка китила (460) — іа —; за то одит (ia.) — за те (съкращение на за теіа — за това) одит; пшеница (469) — пченица; једна скуца со лца (ib.) — една скрупца сол'ца; шчо пејеше три булбули (470) — шчо пејсіе три бул'були; токо успало (472) — таке; од седло мога (473) = или от седело мога (сърбиз.), или отъ седло нога (ти си йзвади): зидаје (474) — зидаіе; паћај (474) — паг'аі; Марковице (ib.) — ца; земи си

опули (ib.) — **вземи се опули; позува** (ib.) — **пазува; уредено меше** (589) — **урдено** —; **црналат** (ib.) — **црка ла́т; ту iе** (ib.) — **туiе; у једна** (ib) — **во една; не го знојем** (590) — **не го зно; наједоф** (ib) — **пàiадоф.**

Образецъ.

Непоправенъ.	Поправенъ.
Нећ обзрни се, девојко,	Нел́ обзрни се дèвоiко,
Коде си расла ј'дорасла ии!	Коде сй расла і пдрасла, ии!
Коде си расла ј'дорасла,	Коде сй расла і пдрасла,
Коде си левен одела, ии!	Коде сй левен дела, ии!
Коде си левен одела,	Коде сй левен дела,
Коде си капа носила ии!	Коде сй капа нòсила, ии!
Коде си капа носила,	Коде сй капа нòсила
Коде си каор не брала, ии!	Коде сй каар нè брала, ии!
— Другачки верни, неверни!	— Другачкй верни, нèверни!
Не можа да се обрзна, ии!	Не можà да се òбзрна, ии!
Не можа да се обзрна,	Не можà да се òбзрна,
Свекор ми свеħа пред мене, ии;	Свекор мй свеќа прèд мене, ии!
Свекор ми свеħа пред мене,	Свекор мй свеќа прèд мене,
Синџир девери по мене, ии!	Синжир дèвери пò мене, ии!

(Пѣе се, когато вече тръгва невѣстата отъ дома на баща си. Ястр. 463).

За писмата, 9 на брой (стр. 509), които Ястребовъ дава за образецъ на нашия говоръ, ще кажа, че тѣ могатъ доста добрѣ да послужатъ на всѣкиго, които би желалъ да види, какъ нашитѣ малограмотни хора излагатъ мислитѣ си въ дълги и прѣдълги изречения безъ прѣпинателни знаци. Езикътъ имъ е доста чистъ съ рѣдки примѣси отъ черковни, сръбски и български литературни думи.

Въ правописа на думитѣ въ словарчето (595—626) биха могли да се направятъ сѫщитѣ поправки, каквито направихъ въ пѣснитѣ, и затова ще го отмина.

IX. Илиевъ, Ат. Н., Сборникъ отъ народни умотворения, обичаи и др., събирани изъ разни български покрайнини. Първи отдѣлъ. Народни пѣсни. Кн. I, София 1889 г., 8°, XXVIII, 394.

Съдържа коледарски пѣсни 12 (115—135 стр.); лазарски — 5 (244—247); пролѣтни изобщо — 15 (271—283).

Този сборникъ[1]) прѣдава доста вѣрно фонетиката на нашия говоръ, но при все това, нужни сѫ нѣкои поправки.

Илиевъ се опиталъ да прѣдаде и ударението, но не е успѣлъ, понеже не знае законитѣ му; само тукъ-тамъ рѫката му е сложила

[1]) За него говорятъ Л. Милетичъ (Мсб. II) и А. Теодоровъ Спсп. кн. 32—33.

точно ударение, напр. извѝла го на пла̀нина, на пла̀нина, на ра̀мнина (117); засѝлѝ се — Ла̀заре (244); златнѝ му се ро̀гови (245); на ро̀гови, тро̀ніови (246); на тро̀ніови по̀стели (ib.); прочул сѐ идет, Андо ба̀зирган, Андо ба̀зирган от базѝрганство (271); да си по̀вадит ран бел бо̀силек (279).

Тукъ му е мѣстото да спомена, кое е правилото, споредъ което се слага ударението върху стиховетѣ на миячкитѣ пѣсни. Принципътъ е пакъ този, който владѣе и въ неизмѣрената рѣчь: ударението се стреми да падне винаги на третия слогъ отъ края на едно акцентно цѣло. За акцентно цѣло тука служатъ стѫпкитѣ, които се състоятъ отъ по нѣколко слога. Прѣди всичко всѣки стихъ е раздѣленъ на нѣколко стѫпки, и колкото стѫпки има той, толкова и ударения ще има върху него.[1]) За да се спази размѣрътъ на пѣсеньта трѣбва тамъ, гдѣто не стига една дума, да се поставятъ по нѣколко, слѣдствие на което много отъ тѣхъ не получаватъ никакво ударение, или получаватъ не такъво, каквото иматъ въ обикновената рѣчь. Трѣбва да забѣлѣжа още, че това правило важи само тогава, когато пѣсеньта се разказва, а не и когато се пѣе; въ послѣдния случай ударението зависи отъ мелодията на пѣсеньта.

Ето напр. единъ стихъ съ 4 + 4 слога (двѣ стѫпки): извѝла го | на пла̀нина; 4 + 3: златнѝ му се | ро̀гови; тебѐ да ти | за̀видит (Ил. 245); 5 + 5: прочул сѐ идет | Андо ба̀зир'ан; да си по̀вадит | ран бел бо̀силек; шчо се бѐлеет | в онаіа̀ страна (Ил. 118); 6 + 4: одело мѝ малу | пѐодело (Ил. 125); 4 + 6: іе гѐворит | на млада нѐвеста (Ил. 123). Такива и отъ другъ видъ примѣри могатъ да се наведатъ още много, но намъ стигатъ тѣзи за пояснение.

К а к т о с е в и ж д а о т ъ п р и м ѣ р и т ѣ, т р ѣ б в а д а с е с ф а н е о т ъ к а к в и с т ѫ п к и с ъ с т о и е д и н ъ с т и х ъ [една стѫпка отъ друга се раздѣля съ спиране на гласа] и н а в с ѣ к а с т ѫ п к а, к а т о с е в и д и о т ъ к о л к о с л о г а е т я, д а с е п о с т а в и у д а р е н и е т о н а т р е т и я с л о г ъ о т ъ к р а я.

Ето нѣколко примѣра отъ погрѣшно ударение у Илиева, което поправямъ: ко̀га нѐма очи да и глѐда (122) вм. ко̀га нема | очи да 'й гледа; да о̀творит ша̀рени ко̀фчези (124) — да о̀творит | шарени ко̀фчези; на гла̀ва кла̀йси зеленѝ венец (130) — на глава̀ клаі̀ си | зеленѝ венец; о̀слепел Петор с обетѐ о̀чи (132) — ослепѐл Петор | с обетѐ очи; Во стрѐде море на мѐрмер пло̀ча (134) — во стредѐ море | на мермѐр плоча; жѐне на грло (2) дѐте на ка̀па (278) — жене на̀ грло | дете на̀ капа; Ду̀наве бѐли Ду̀наве (272) — Дунавѐ бели | Ду̀наве; то̀га гѐворит Пѐтро нѐвесто Гѝно офчарче: (275) — тога гѐворит | Петро нѐвесте Гѝно | о̀фчарче.

Бихъ могълъ да наведа още примѣри, но чини ми се, че тѣзи сѫ достатъчни, за да се види, до колко много страда сборникътъ на Илиева отъ тази страна.

---

[1]) Това е сфаналъ и изложилъ много добрѣ Тр. Китанчевъ въ статията си „За ударението въ рѣсенския говоръ", вж. въ събранието на неговитѣ съчинения стр. 215—217.

Други грѣшки въ него сѫ:

1. Неозначена йотация на гласнитѣ. Наистина това не е голѣмъ недостатъкъ, защото прѣкъсването на хията чрѣзъ і мѫчно може да се чуе отъ всѣко ухо, па и разни лица различно произнасятъ: позовае (116) вм. позоваіе; запеа (ib.) — запеіа; чинее (120) — чинеіе; бее (123) — беіе; белеет (118) — белеіет, и други отъ подобенъ родъ, които нѣма да привеждамъ. На нѣкои мѣста і-та е означена: ниіет има (126); миіе (274); повиіено (277); неразвиіено (ib.) и др.

2. Мекотата на съгласнитѣ или никакъ не е означена, или е прѣдадена чрѣзъ ь, і и я: ангели (115) вм. анѓели; нел (ib.) — нелʼ; Гіоргия (116) — Ѓорѓиіа; Божикя (ib.) — Божикʼа; цвекье (ib.) — цвекʼе; бракя (117) — бракʼа; дал е (118) — далʼ іе; момчиня (119) — момчинʼа; треки (120) — трекʼи; каменіе (124) — каменʼе; лел (128) — лелʼ; колко (ib.) — колʼку; кѝде кя ноќь нокѐваме (274) — кодѐ кʼа нокʼ нокʼѐваме; толку (278) — толʼку; иденіе (ib.) — иденʼе и пр.

3. Невѣрно прѣдадени думи или фрази: дзвезда (119) — звезда; чешлеше (120) — чешлʼаше; малку (125) — малу; коіе сте ми юнак (123) — кoi сте ми —; погледнале (ib.) — погледале; опако (ib.) — опаку; да дарува (ib.) — да даруват; осум (125) — осом; малечек (ib.) — малечок; мегданджия (ib) — мегдапжиіа; коде кя наите (126) — наіете; ни пратило паша (ib.) — пе (нас ни) пратило паша; ми арекса (128) — ме арекса; прeложиш (ib.) — преложеш; гемиджия (ib.) — гемижиіа; Богороица (130) — Богоровица (по аналогия на женскитѣ имена: Шпировица, Петковица и пр.; въ Прилѣпско казватъ Богороица, а не у насъ, и въ тази дума отпаднало не д, както мисли Илиевъ, а — в); беа (131) — беіе; шчо ноке (ib.) — шчо онаке; мерисат (ib.) — мирисат; пеат (ib.) — пеіет; обносена (132) — обросена; на главе клади си невестинско (ib.) — на главѐ кладе се невѐстинско; раицка керка, сноа джелецка (ib.) — раинцкà кʼерка, сноа жѐлепска; сонце (134) — слнце; Богородица (134) — Богоровица; напoлниш (ib.) — наплниш; засили се — Лазаре (244) — засилил се —; кя огрдит (244) — кʼа огрдет; кя остарит (ib.) — кʼа остарет; зборуват (246) — зборвет; базирган (271) — базирʼан; темнян (ib.)— темʼан; байраци (271) — баріаци; явор (272) — іаор; Петро невесто (ib.) — Петре невесте (дат. п.); карамфилот (277) — карафилʼот; проклина (278) — проклна; аида гяле (282, 245) — аіде гʼале; бройно ле (282, 246) — браіно ле; во челгите (283, 246) — во чеглите; жграмоте (277) — жгромоте (дрънна, звекна).

Образецъ.

Непоправенъ.	Поправенъ.
Вѝла Нѐда вѝто ѝро,	Вилà Неда витò оро,
Извѝла го на плàнина,	Извѝла го на плàнина,
На плàнина, на рàмнина.	На плàнина, на рàмнина.

Другачки iе завидое:	Другачки iе завидоiе:
— Блазе тебе, бела Недо,	— Блазе тебе. бела Недо,
Со твоето свилно руво!	Со твоiето свилно руво!
Да ли ти го татко купил,	Да ли ти го татко купил,
Али ти го майка шило,	Али ти го маiка шило,
Али ти го бракя шиле?	Али ти го брака шиле?
Одговори бела Неда:	Отговори бела Неда:
— А другачки, зилятарки,	— А другачки, зил'атарки,
Нито ми го татко купил,	Нито ми го татко купил,
Нито ми го майка шило,	Нито ми го маiка шило,
Нито ми го бракя шиле;	Нито ми го брака шиле;
Ток сум било с'чесна кума,	Ток су било с чесна кума
Шчо ми крсти Христа Бога;	Шчо ми крсти Риста Бога;
Пречиста ме дарувало.	Пречиста ме дарувало.

(№ 82, стр. 117).

X. Икономовъ, В., Сборникъ отъ старо-народни пѣсни и обичаи въ Дебърско и Кичевско 1893 г. София.

Този сборникъ страда много относно нѣкои тънки означения въ фонетиката, които ще посоча по-долѣ; освѣнъ това авторътъ му нарочно се стремѣлъ да изопачава нѣкои думи и произношението имъ съ цѣль да ги сближи съ литературнитѣ имъ синоними. Въ него се вижда и безграмотность. Затова той може да служи само на етнографа и битописеца, а не и на филолога, който би дирилъ въ него потънкоститѣ на говора. Служилъ си е авторътъ съ книжовната ни транскрипция, която не е въ състояние да прѣдаде разнитѣ звукови тънкости, които се срѣщатъ по нарѣчията. При все това ще се опитамъ да укажа на по-важнитѣ му и сѫществени недостатъци, за да може и съ него въ извѣстни случаи да си послужи, който се интересува. Въ него има 208 битови и свадбени пѣсни (5—103 стр.): 81 битови (5—42 стр.) и 127 свадбени (42—103 стр.).

1. Слогообразуващитѣ р и л се прѣдаватъ обикновено чрѣзъ ър-ъл, а по-рѣдко чрѣзъ ръ-лъ или рь-ль: съркни (5) вм. сркни; бакърдица (6) — бакрдица; потърча (8) — потрча; фърлат (ib.) — фрл'ат; бърза (8) — брза; кълнет (ib.) — клнет; сълзи (9) — слзи; истръгна (ib.) — истргна; цьрква (18) — црква; жьлта (29) — жлта; понедьлникъ (24) — понедлник; цьрвено (94) — црвено и др.

Считамъ за излишно да привеждамъ още примѣри отъ тоя родъ. Едно бие на очи, че ъ-тъ обикновено стои прѣдъ р и л, но Икономовъ не е можалъ добрѣ да сфане, че тоя тъменъ звукъ се слива съ съгласнитѣ р и л. Това сѫ могли да сторятъ Облакъ, Ястребовъ, Илиевъ.

2. Употрѣбя се подъ влияние на книжовния езикъ х вм. ф.: охъ (7) — оф!; имахъ (ib.) — имаф; найдохъ (8) — наiдоф; дойдохме, найдохме (22) — -фме; хвърлаетъ (16) — фрл'аiет; вързъ (27) — врф; хоро (32) — оро; видохте (54) — видофте; яхнае (67) — iафнаiе; хватихъ (94) — фатиф и пр.

Всжду въ мин. вр. на глаголитѣ, въ мѣстоименията на -хъ и въ нѣкои междумѣтия на -хъ, гдѣто би трѣбвало да стои ф споредъ изговора, е поставено х.

4. Липсва і между двѣ гласни; тукъ тамъ се пише и ѣ: дванаесетъ (8) вм. дванаіесет; ткаетъ (8) — ткаіет; пѣетъ (9) — пѐіет; одеѣ (ib.) — одеіе; заземаѣ (ib.) — заземаіе; одее (11) — одеіе; пеетъ (14) — пеіет; не ѣ многу (19) — не іе многу; грѣетъ (38) — греіет и други.

Мекотата на съгласнитѣ е означена или чрѣзъ ь, ю, я, ѣ, или никакъ: кѣрка (8) вм. ќерка; дал (ib.) — дал́; погагятъ (ib.) — погаѓат; ноќьи (8) — ноќи; люто (ib.) — л́уто; кралѣвикѣ (8) — кралевиќе; бракя (9) — браќа; мнучиня (ib.) — мнучин́а; два ангѣла (10) — два анѓела; мегю (11) — меѓу; ключи (17) — кл́учи; кошуля (18) — кошул́а; месечинѣ (18) — месечин́е; тронови (21) — трон́ови; постеля (ib.) — постел́а; конь-иве (27) — кон́-иве: каменѣ (ib.) — камен́е; пагьае (ib.) — паѓаіе; цвекѣ (ib.) — цвеќе; Гюргьоле (39) — Ѓурѓоле; каугѣръ (43) — кауѓер; кукя побълвана (52) — куќа побл́вана; поплукапа (ib.) — попл́укана; свакѣ (59) — сваќе; солца (ib.) — сол́ца; вегьи и мустакьи (68) — веѓи и мустаќи; кошула (73) — кошул́а; трепотенѣ (74) — трепотен́е; колку (75) — кол́ку; две бувалки (97) — бувал́ки; тугьо тугинче (102) — туѓо туѓинче; гѣрдани (103) — ѓердани; повекѣ (ib.) — повеќе и др.

5. Употрѣбятъ се ерове и ѣ, които си нѣматъ мѣстото.

6. Криво сж прѣдадени думи и фрази: правише (5) — правеше; пиешчи вода (7) — пиіеіеќи или пиіеќи —; токо ти Бога (8) — тако ти бога; стрѣла (8) — стрела; иоднесла (8) — и однесла; сия до глѣда (9) — си іа догледа; исълзи (ib.) и слзи; ида (ib.) — и да; единъ (ib.) — еден; седъмъ (ib.) — седом; иосомъ (10) — и осом; два по братима (10) — побратима; се объ зрнае (10) — се обзрнаіе; асно (ib.) — азно; не отъ миле (ib.) — не одмиле; отъ миле (12) — одмиле; вземни кледи (13) — в'земни —; дасака (14) — да сака; я су стрети (15) — іа сустрети; водатъ (17) — водит; заирѣноситъ (17) — заиріе носит; поромни (18) — по рамни; неми (19) — не ми; загубатъ (26) — загубит; на дпеюватъ (26) — натпеіуват; разъ-прати (27) — распрати; жалбаму беше (28) — жал́ба му беше; до глѣдалъ (29) — догледал; чорапи (31) — чораби; не расипи се (33) — не расипуваі се; порочваше (37) — порочуваше; зборувашъ (43) — зборвеш; за играт (45) — заиграт; отъ несешъ (46) — отнесеш; цървено околе (48) — црвенооко ле; сълнце но (49) — слнцено; развиела (50) — развила; ехла (50) — ела; юн окот (51, 98) — іуп акот; Еленно (51) — Елено; су лутона лутено (52) — су л́уто пал́утено; аресало (52) — арексало; есени ясени (57) — есенни іасени; отъ мена (62) — отмена; бегаешчи (63) — бегаіеќи; да речета (63) — да речете; ширете се (64) — ширите се; я подъ узда (64) — іа подузда; срамота (64) — срамота; кове е, праве е (66) — ковеіе, правеіе; ние жива, ние пакъ умрена (68) — ни іе жива, ни іе пак —; бая ги (68) — баіаги;

чистита (71) — честита; на къ вечеръ (76) — наквечер; изъ на пойде (80) — изнапоіде; срѣбрено (82) — стребрено; дели о! (84) — делиіо; срѣкя (86) — стрека; да бегатъ (ib.) — да бегаіет; и списанъ (88) — и с'писан; на престрета (90) — на престрека; и зедо е (ib.) — и зедоіе; отъ кипае (ib.) — откинаіе; и до чуло (90) — и дочуло; тоари (91) — товари; за спаоло (92) — заспало; дойдамъ, грабамъ (92) — доіда, граба; удави въ (93) — удавиф; момово (95) — момево; викнете (95) — викните; знает (ib); за вършиле (96) — завршиле; гугувче (98) — гугу-гуфче; ми извика е (99) — ми извикаіе; що пѣеше (102) — шо пеіеше и др.

Образецъ.

Непоправенъ.	Поправенъ.
Кинисалъ ми свети Иовавъ,	Кинйсал ми светѝ Іован,
Да ми одитъ у рай Божий.	Да мѝ одит во ра̀і божи,
У рай Божий, у Господа,	Во ра̀і божи у Го̀спода.
А по него кинисала	А по̀ него кинйсала
Іованова стара майка	Іова̀нова стара̀ маіка.
Се обзърна свети Иванъ:	Се о̀бзрна светѝ Іован:
Ай ти тебе старо майко!	„Аі тѝ тебе, стара̀ маіко,
Ко де си ми кинисала?	Кодѐ си ми кинйсала?
Овамо те не сакаетъ.	Ова̀мо те не са̀каіет:
Да ти сими греовито;	Да тѝ си ми грео̀вито,
Дека си ми тугьо прела,	Дека̀ си ми туѓо̀ прала,
На полу си половила.	На по̀лу си поло̀вила.
Кога брашно си земала,	Кога̀ брашно си зѐмала,
А со пепелъ си бъркала.	А со̀ пепел си бр̀кала.
Да ти си ми грешна майко!	Да тѝ си ми грешна̀ маіко!
Овамо те не сакаетъ,	Ова̀мо те не са̀каіет:
Райски порти затворени,	Раіскѝ порти затво̀рени,
А пеколски отворени.	А пѐколски отво̀рени.

(Свети Иованъ и майка му; № 16, стр. 16).

XI. Сборникъ за народни умотворения наука и книжнина, издаванъ отъ Мин. на Нар. Просвѣта, а сега отъ книжовното дружество.

Ще почна отъ първия томъ и ще вървя напрѣдъ, като се спирамъ само на тѣзи книги, въ които има материялъ отъ Мала-рѣка.

Мсб. I, стр. 146—148 има 84 гатанки отъ Дебърско (разбирай Мала-рѣка), които записалъ В. Икономовъ.

1. Ударение невѣрно: сѝте ту̀рци во зѐлено, са̀м ца̀р во цж̀рвено (Глогъ, 146 стр.) вм. ситѐ турци во зѐлено, сам ца̀р во цр̀вено. Горното ударение е вѣрно само тогава, когато се произнася по отдѣлно и натъртено всѣка дума отъ гатанката, нъ при бързъ изговоръ то е такова, каквото азъ го означавамъ; сѝв ко̀н жрзна, сѐ море смжрзна (Вѣтъръ — 147) вм. сѝф кон' р̀зна, сѐ море смр̀зна.

2. Слоговитѣ р и л сж бѣлѣжени съ рж и лж: жжлти (146) — жлти; тжлчи (146) — тлчи; тжркалат (ib.) цркал'ат; хвжрли (ib.) —

фрли; напѫрчие (147) — напрчиіе; префѫрлено (ib.) — префрлено; іабѫлка (ib.) — іаблко и др.

3. Мекотата на сегласнитѣ е означена съ ь или никакъ не е отбѣлѣзана; кьа (23) — к'а; вунья (№ 10) — вун'а; егьуптин, егьупка (21) — ег'уптин, ег'упка; свинья, свини (28) — свин'а, свин'и; льута (34) — л'ута; дечинья (35) — дечин'а; трепетулка, висулка (38) — трепетул'ка, висул'ка; бракьа (55) — брак'а; клукна (58) — кл'укна и др.

4. Йотацията на гласнитѣ не е отбѣлѣзана: виено (№ 31) — виіено; влагает (32) — влагаіет; напѫрчие (58) — напрчиіе и др.

5. Употрѣбя се х вм. ф.: хвѫрли (25) — фрли; хвати (ib.) — фати; посегнах, извадих (37) — посегнаф, извадиф и др.

Мсб. II—2 пѣсни, потувани отъ Г. Д. Лъжевъ (157—158 стр.): кѫршкаі (157) — кршкаі; низ (ib.) — из; невіанато (ib.) — неіафнато; јуне (ib) — іунче; чему (158) — чуму; веги (ib.) — вег'и; цѫрните (ib.) — црните.

Бяяние (отъ Дебърско) зап. В. Икономовъ (173 стр.): кьа (173) — к'а; така (ib.) — таке; хрисьанщчиіа (ib.) — рис'анщчиіа; колку (ib.) — кол'ку; снага (ib.) — снога; вѫлкъ (ib.) — влк; пукнит (ib.) — пукнет; убарагил (ib.) — убарачил; осум, седум (ib.) — осом, седом.

Послoвици 46 на брой (218—219 стр.); скоропоговорки 6 на брой (222 стр.) и дѣтски залъгалки, игри 5 на брой (223 стр.) отъ В. Икономовъ. Грѣшкитѣ и тукъ сѫ отъ сѫщия характеръ.

Мсб. III, стр. 130 една нотувана пѣсень отъ Г. Д. Лъжевъ; Свадбарски обичаи и пѣсни отъ Дебърско, записалъ М. К. Цѣпенковъ — 56 стр.

Свадбата е описана на кратко и то на прилѣпски говоръ; въ пѣснитѣ има много погрѣшки, влияние на сѫщия говоръ; ударението не е вѣрно.

тугьа (56) вм. туг'а; тугинке (ib.) — туг'инке; ке ода (ib.) — к'а ода; зашто (ib.) — зашчо; зборвавте синокьа (ib.) — зборвафте синоіка; одевме (ib.) — одефме; овольку ет от керка (ib.) — овол'ку іе от к'ерка; викниме (ib.) — викнеме; пашарат (ib.) — нашарит; неженето (ib.) — неженато; бидит (ib.) — бидет; е кажует (ib.) — іе кажуват; пиштоли (58) — пишчоли; постелиш (ib.) — постелеш; проштенье (ib.) — прошчен'е; руо (ib.) — руво; шега (се) биіат (ib.) — биіет: рака (59) — рока; подсмеваат (ib.) — потсмеваіет; ни ми слага, ни ми въ куки влага (60) — ни ви слага, ни ви ф' кук'и влага; напраит (ib.) — направит; да напраат (ib.) — да направит; да сучит (ib.) — да сучет; одееки, росаше, идеіки (ib.) — одеіек'и, росеше, идеіек'и; огреало сонце по ридои; сватои (61) — огреіало слнце по ридови; сватови и др.

Както се вижда, Цѣпенковъ достатъчно е прошарилъ езика на мияцитѣ съ думи отъ родния си прилѣпски говоръ, които заедно съ другитѣ неточности правятъ записанитѣ отъ него пѣсни негодни

за ползуване въ фонетично отношение. Па и за етнографа има само оскждни бѣлѣжки.

Мсб. VI. 2 пѣсни отъ с. Галичникъ (50—54 стр.), записалъ Тр. Атанасовъ.

1. Умекчението на съгласнитѣ е означено съ ь, или никакъ не е прѣдадено: пракьат (1 пѣс.) вм. прак'ат; бжрзи коньи (ib.) — брзи кон'и; кукьа (2 пѣс.) — кук'а; мола (1 пѣс.) — мол'а; лубе (ib.) — л'убе; клучи (ib.) — кл'учи; клукат (ib.) — кл'укат и др.

2. Йотацията на гласнитѣ на едни мѣста е означена, на други — не: пречекаіе (1 пѣс.); навалиіе; пресекоіе (ib.); но: се смеет (1 пѣс.) вм. се смеіет; се качие (ib.) — се качиіе и др.

3. Вмѣсто слогови р и л срѣщаме жр, жл, рж и лж: бжрзи (1 пѣс.); цржни (ib.); изврхтеіе (ib.); джлпа (2 пѣс.); жжлтици (ib.); тржгна (ib.); цржкви (ib.) и др.

4. Има и кривопрѣдадени думи: се смеш (1 пѣс.) вм. се смеіет; пошчо беіа (ib.) — пошчо беіе; тиіе сакат (2 пѣс.) — тиіе сакаіет; баірак (ib.) — баріак; се качи а (ib.) — качи і е; ни еда н (ib.) — ни еде н и др.

5. Ударението е невѣрно и непослѣдовно.

Мсб. VII. Хороводни пѣсни отъ Лазорополе (Дебърско) 8 на брой (33—34 стр.) отъ В. Икономовъ.

Ударението е невѣрно.

Цжрни (№ 1) вм. црни; биет (2) — биіет; недельа и недела (ib.) — недел'а; видох (3) — видоф и др.; ливагьето (3) — лива-г'ето; цвекье (4) — цвек'е; коньа, напиет, коньот (5) — кон'а, напиіет, кон'от; залубила (ib.) — зал'убила; девоічиньа, шекьер (6) — девоічин'а, шек'ер; кьепето, лута (7) — к'епето, л'ута.

Една пѣсень отъ с. Тресонче (95—97 стр.) записалъ А. Т. Илиевъ.

Ударението не е вѣрно навсѣкадѣ и е непослѣдовно. Пжрви (4 стихъ) вм. први; фжрли (5) — фрли; не пе а ли (4) — не пе і а ле; друмов е (6) — друмов и; стреденокь (7) — стреденок'; пропеал и (8) — пропе і ал е; сжлнце изгреет (12) — слнце изгреіет; полье (13) — поле; стрекьа (14) — стрек'а; току (20) — токо; жальам (29) — жал'а; триесет (30) — триіесет; омож е ш (46) — омож и ш; іаболко (58) — іаблко; нальутило (69) — нал'утило; му говорит црне арапине (66) — сфаната като ж. р. (жене, сестре — дат. п.); пагьет (71) — паг'аіет; нежето (84) — неженето; чекает (99) — чекаіет; хаі (101) — аі; шеесет (109) — шеіесет; повекь (115) — повек'е; дваісет (137) — дваіесет; жененье (141) — женен'е; да си се ожена т (143) — да си се ожен и т; можен ь е (144) — н'е; неа (145) — неіа.

Образецъ.

Непоправенъ.	Поправенъ.
Кὸга лѐгна, лу̀до, кὸга зàспа,	Когà легна, лудо, когà заспа,
Да не вѝде, лудо, сὸн зà мѐне?	Да нѐ виде, лудо, сон зà мене?
– Вѝдох, вѝдох, лу̀до, как нѐ видох:	–Видὸф, видоф, лудо, как нѐ видоф:

Ти се стòри лу̀до, еребица,	Ти сè стори, лудо, ерѐбица,
Іа се сторих, мòме, сѝви сòкол;	Іа сè сториф, моме, сивѝ сокол;
Дваіцата си, лу̀до, отлѐтахме,	Дваіцàта си, лудо, отлѐтафме,
Тàмо, лу̀до моме, в ливàгьето,	Тамò, лудо момè, в' ливàг'ето,
В ливàгьето, мòме, некòсени.	В' ливàг'ето, моме, некòсени.

(Мсб. VII, стр. 33, № 3. В. Икономовъ).

Мсб. XI. 2 пѣсни отъ с. Галичникъ (37—41 стр.), записалъ Тр. Атанасовъ.

I пѣс.: пърсти кършит (3 стихъ) вм. прсти кршит; сълзи (4) — слзи; вървеф (22) — врвеф; църно (26) — црно; льубе (50) — л'убе; сабьіа (101) — сабіа; си потседна (116) — си потседла; клучи (145) — кл'учи; да одклуча (146) — да откл'уча; тонки вегьи (203) — тенки вег'и; ліуба (224) — л'уба.

II пѣс.: ништо (4) нишчо; друмове (19) — друмови; да подковеш (84) — да потковет; кье (125) — к'а; колку (128) — кол'ку; кьа ти направа (144) — те.

Мсб. XVI—XVII 20 малорѣкански пѣсни (57—62 стр.), записалъ Ф. Томовъ.

Ударението въ тѣзи пѣсни е вѣрно и послѣдовно, мекотата на съгласнитѣ е означена съ ь, йотацията между двѣ гласни не е отбѣлѣзана наврѣдъ; р и л — sonnans сѫ прѣдадени чрѣзъ ър, ъл.

държам (№ 1) вм. држа; жълтици (4); държит (13); іабълко (16) — іаблко и др.

арамии (№ 1) вм. арамиіи; изеет (3) — изеіет; посееш (20) — посеіеш; берее (17) — береіе и др.

На стр. 186 нотувалъ една пѣсень отъ с. Галичникъ — Д. Коневъ; църни — црни; тресит — тресет.

Пословици миячки 27 (355 стр.), записалъ Арсо Алексиевъ.

Áку (1 посл.) вм. ако; кон (4) — кон'; àко, кàко, кòга — не всѣкога приематъ акцентъ; тѣ получаватъ ударъ само тогава, когато се произнасятъ единично или когато пада на тѣхъ логичното ударение. Ако да зема лѐп? — àко; кàко? (когато се пита натъртено); кòга? (ако не тогава, когато азъ ти казвамъ).

Кье (8) — к'а; оіш (10) — одиш;ързи (ib.) — врзи; поминит (16) — поминет; што (27) — шо.

Миячки гатанки 7 (360 стр.) отъ Арсо Алексиевъ: долг (1) — длг; полна (3) — плна.

Приказка. За момата прѣвърната въ момъкъ (145—153 стр.) записалъ Т. Атанасовъ отъ с. Галичникъ. тие (145) — тиіе; жал (ib.) — жал'; толку (ib.) — тол'ку; налутен (ib.) — нал'утен; се мола (ib.) — се мол'а; воедnош (ib.) — воеднуш; другьіот (ib.) — другиіот; мошкьи (ib.) — машки. едnош (ib.) — еднуш; гледает (ib.) — гледаіет; по смърта (ib.) — по смртта; белкьи (ib.) — бел'ки; изблиска іа (149) — изблискаі іа; оволку (ib.) — овол'ку; баагьи (ib.) — баіеги; лута (150) — л'ута;

кьаме раскьинет (ib.) — к'а ме раскинет; колку (ib.) — кол'ку; неколку (ib.) — некол'ку; зари (ib.) — зери или вере; и ето су болен (153) — и ете су болен; неколко (ib.) — некол'ку; факьал (ib.) — фак'ал; фжрлат (ib.) — фрл'ат.

Ударението въ тази приказка е означено вѣрно. Па и изобщо, като се вземать прѣдъ видъ и моитѣ малки поправки, по хубавото и точно прѣдаване рѣчьта на миячкия говоръ, този материялъ е добъръ и е едничъкъ до сега образецъ за изучване и синтаксата на този говоръ. Желателно би било, ако г. Тр. Атанасовъ има още материялъ, да го обнародва.

XII. Живая Старина, періодическое изданіе отдѣлѣнія этнографіи Импер. Рус. Геогр. Общ. подъ редакціею этногр. В. И. Ламанскаго. С. Петербургъ.

Материяли етнографски и езикови изъ нашенско намираме въ: год. IX, вып. I, отд. II, 113—129; вып. II, отд. II, 236—250; год. XII, вып. III и IV, отд. II, 429—436; год. XIII, отд. II, 228—235; и въ год. XIV, вып. I и II, 181—202, подъ насловъ: „Дебрскія эпическія пѣсни изъ сборника Дьиновскаго (т. е. Г'иновскаго), сообщилъ П. Ровинскій.

Г'иновски е родомъ отъ с. Галичникъ. Въ мънастира св. Иванъ близо до родното си село той е добилъ черковно образование. По едно врѣме заболѣлъ единиятъ му кракъ отъ неизцѣрима болесть, та билъ принуденъ слѣдъ дълго лѣкуване да остане дома си. Въ това врѣме, като куцъ[1]) и неспособенъ да работи друго нѣщо, той се заелъ да събира народни умотворения отъ родното си село и сполучилъ да направи една голѣма сбирка, която слѣдъ смъртьта му минала въ ржцѣтѣ на брата му, а отъ тамъ у Ровински.[2]) Послѣдниятъ е напечаталъ вече нѣколко пѣсни и етнографски бѣлѣжки отъ тази сбирка въ горѣпоменатитѣ броеве на Ж. Стар. Минавамъ и къмъ тѣхнитѣ недостатъци, които ще класификувамъ въ шесть точки.

1. Употрѣба на ћ и ђ вм. к' г' — види се подъ сръбско влияние, защото Г'иновски е живѣлъ извѣстно врѣме и въ Сърбия, гдѣто и умрѣлъ: ноћ (181); Кралевиће (ib.); кућо (182); чекаюћи (183); међу вм. међу (185) и други и др. — год. XIV.

ћа я праћат (228); ћерка (ib.); гађайте (230); чинееђи (231) — чинеіек'и; Анђелина (233); капиџи (234) — капижиіи; и др. год. XIII.

камџик (429) — камжик; ка'уђерско (ib.); свећа (432); мустаћ (431); поповић (434); ђешке (436) — к'ешки-тешки и др. год. и др. — XII.

Всички примѣри не привеждамъ, защото сж много, па и не е нуждно.

---

[1]) Той ни напомня въ това отношение Вука Караджичъ.

[2]) За това подробно се разправя въ Ж. Стар. год. IX, вып. I, отд. II, 113—129.

2. Мекотата на съгл. е изразена по различни начини: било чрѣзъ і, било чрѣзъ ь, я, ю, ѣ, или пъкъ никакъ:

коня (181) — кон'а; лјуто (ib.) — л'уто; нель (ib.) — нел'; клучеви (ib.) — кл'учеви; тольку (184) — тол'ку; ох планинѣ (185) — оф планин'е; постеля (190) — постел'а; од коне (193) — от кон а; коренѣ-то (195) — корен'ето; коньски (199) — кон'ски; сольца (196) — сол'ца — год. XIV.

петраиль (429) — петрафил'; кљукум, кљукат (ib.) — кл'укум' кл'укат; кольку (430) — кол'ку; — Божьо (ib.) — Бож'ò; коню (ib.) — кон'у; лута (ib.) — л'ута; недельа (432) — недел'а; не'оља (ib.) — неол'а и др. — год. XII.

телаль (228) — телал'; коньи (ib.) — кон'и; мольа (230) — мол'а; ждребина (232) — ждребин'а; конари (232) — кон'ари и др. — год. XIII.

3. Неправилна, непослѣдовна, или никакъ неозначена потация на гласнитѣ:

делио (181) — делиіо; зиздае (182) — зиздаіе; зачудіе (ib.) — зачудиіе; насадие (ib.) — насадиіе и всички други глаг. въ мин. свърш. вр.; нея (183) — неіа; зноет (184) — зноіет; тие (186) — тиіе; пожнеет (ib.) — пожнеіет; пеѣет (188) — пеіет; пиеѣ (196) — пиіеіе; стоеѣ (ib.) — стоіеіе и др. — год. XIV.

отруе (429) — отруіе; клаеш (ib) — клаіеш; отидоѣ, слегоѣ (ib.) — отидоіе, слегоіе: чуѣт и чует (431) — чуіет; пак ѣ викат (432) — пак іе викат; да'ет (433) — даіет и др. — год. XII.

знает (228) — зноіет; біет (ib.) — биіет; говорее (ib.) — говореіе; ніет (230) — ниіет; чинееќи (231) — чинеіеќи; познае (232) — познаіе и др. — год. XIII.

4. Вокалнитѣ р и л сѫ означени по различни начини: съ ъ и ь ту прѣдъ р и л, ту слѣдъ тѣхъ, или пъкъ безъ ъ и ь.

брза (181); не кълни (ib.); йотръви (182); пръва (ib.); клън и т (ib.) — клнет: трчи (184); дърво (185); дрво, дрво-то (ib.); врв (ib.) — врф; црьков (202) — цркоф; завьршено (ib.); брго (ib.); црьвено-но (ib.) и др. — год. XIV.

цркви (429); тълчет (ib.); сълнце (ib.); црнего (ib.); срма (ib.); крсте (ib.); върза (430); — и врзала (431); църна (433); цьрнему (ib.); сърма (ib.); брзи (434) и бр'зего (ib.); брзего (ib.); бърза и бърза (ib.); раскърсницы (434) и др. — год. XII.

сьлтан (228); сьлнце (ib.); брго и бързи (ib.); слнце (234); прсти (230); изврте (ib.) фрли (232) и фрлает (ib.) — фрл'аіет; пърстен (233) и прстено (ib.) и др. — год. XIII.

5. Думи прѣдадени съ руски правописъ и съ щ вм. шч.:

що (181) — шо; чешмы (ib.); зачудіе (ib.); обложіе (182); ты (183); выкай (184); лепы си песны (ib.); годины (ib.); роцы, овцы (185); была (186); пазувы (189); лазаркыте (191); сурія (194); челебія (195); изыде-заиде (197); девойкы (198); сретіе (199) — стретиіе; піеф (ib.) и др. — год. XIV.

турацы (229); клоцы (ib.); врзаны (ib.); мы, мые (229); сторіе (232) — сториіе; заваліе (ib.) — завалиіе; Марія (234) и др. — г. XIII.

манастыр (429); порты (ib.); пущіе (ib.) — пушчиіе; моглы (430); тесны (ib.); четыри (431); вересія (432); сокацы (ib.); сынко (433); испіег (ib.); тріесет (435); біет (ib.); іозицы (ib.) и др. — г. XII.

Въ всички тѣзи случаи вм. *ы* трѣба да стои *и*, а прѣдъ руското і наврѣдъ и: испіет т. е. испиіет и пр.

6. Кривопрѣдадени думи или цѣли изрази било поради недобро прочитане на ръкописа, било поради неразбиране отдѣлни думи, било най-послѣ и поради туй, че и въ самия сборникъ на Гиновски така е било прѣдадено:

Год. XIV. Нигде ли се (181) — пигде ми се; незнана делио (ib.) — незнаіна делиіо. Тази пѣсень (№ 1) е почти цѣлата лошо прѣдадена, за това ще я отмина.

зид (182) — зис; облежіе (ib.) — обложиіе — Отъ тази пѣсень — „зид ми зидае деветь майстори“ сж прѣдадени само 4 стиха, като се напомва, че е подобна на сръбската — „зиданье Скадра“.

изговори (182) вм. изговориіе; одговари (ib) — одговори; изедее (ib.) — и зедоіе; куќо (ib.) — кук'а; наврънее (ib.) — навртеіе; постар-от помале я клънит (ib.) — по-старата по-мала іа клнет; да стигнат (ib.) — стигнет; синове (ib.) — синови; от девет-то (ib.) — от деветте; помал-от по стара клънет (ib) — по малата по стара іа клнет; йотръва (ib.) — іотрво; ќеря (183) — к'ерки. Подиръ крайния стихъ: „И за нея домазет да земеш“, нѣма нужда отъ въпросит. знакъ (?); силан (ib.) — силен; да ни ти тебе (ib.) — да аі.. (№ 5, стр. 183 е най-сполучена отъ къмъ фонетиката); едно поти (ib.) — може и едни „поти“ и то по често; али ти си (ib.) — се; чекаюќи вулко (ib.) — чекаіек'и вуіко (обращение); сестричо (184) — сестрице, или сестриче; зобофме (ib.) — зобефме; Петро (ib.) — Петре; Петровата (ib.) — Петревета; ќо ти кажа малко, как ќо ти не кажа (ib.) — к'а ти кажа, маіко, как к'а ти не кажа. (Числителнитѣ сж прѣдадени съ цифри); го проклина (ib.) — го проклна; лажал (ib.) — лежал; сребрено (185) — стребрено; пощърпат (ib.) — пощркат; света неделја (ib. — обращение) — света недел'о; легноф (ib.) — легнаф; повеноле (ib.) — повенале; мошке (ib.) — мошне; по туђине (ib.) — по туг'ина; (№ 1 стр. 185 отъ 9 стихъ на долѣ не може да се разбере поради много криво записани думи); калеми яблънца (186) сигурно вм. калеши ягляца; лјуди (ib.) — л'уг'е; гора (ib.) — горе; чефте (ib.) — чифте; от си стала (ib.) — от си станала; летурђія (187) — литургиіа; пе отварат (ib.) — не отворат; добар (ib.) — добор; комнени (188) — камнени; во сред лета (188) — лето; све (ib.) — се; распула (ib.) — распуле; и пилца-та (ib.) — и пилците; пеќе (ib.) — пеіеіе; ак претече (ib.) — ак претечет; до ови (ib.) — до овіа; ярти-те (ib.) — ярците; като-день (ib.) — ката деп; лазорки (190) — лазарки; йо (ib.) — оі; на невесто (ib.) — на невеста; па парты-то (191) — на портите; девойки (ib.) — а; во девоячинско (ib.) — девоічинско; струмен (192) — струпен (Ястр. 125); дарпна жугомоте (ib.) — жгромоте

(звукопод. дума); светлеше (193) — светеше; стройка (ib.) — строіци; излеза (ib.) — излезе; од коне (ib.) — от кон'а; миле свекрве (ib.) — мила —; даль тыо жальба (194) — дал' ти іе жал'ба; Столо (ib.) — Стале (соб. име м. р. зв. п.); у земи (149) — земи си; оставит (195) — остават; голема рада (ib.) — рода; внучиня (ib.) — мнучин'а; црно арапине (195) — црни —; ке те прилегат (ib.) — кол'ку —; девойке (196) — и; мокае (ib). — значи пикаха или пикаеха) а трѣбва да е: макаіе (топеха); барищата (ib.) — баришчата; ноћи (ib.) — нок'а; слапо (ib.) — слана; вила не да (ib.) — вила Нела; Иля (197) — Илиіа; на причеча (198) — на причесна; а сретіе (ib.) — іа стретиіе; нашчот (199) — нешчо; сутро и рано (198) — сутроі рано; „Оф леле и леле“ (199) — оф леле і леле; солищата, бунищата (ib.) — солишчата, бунишчата; сенка ми държеф под жри-те (ib.) — не се разбира що значи; браздищата (200) — браздишчата; градищата (ib.) — шчата; плотища (ib.) — шча; тоде (ib.) — коде; тенга (ib.) — тенка; стафа (ib.) — става. Думата „Масо“ е собствено име ж. р. зв. п. и трѣбва да се пише съ главна буква (201); те не найдоф (201) — не те наідоф; да се вата (ib.) — фата; да летко дани от лета (201) — да летна, да си отлета; на црьвен-от трендофил (ib.); на зелен-от парафил (ib.) — на црвениіот трендафил', на зелениіот карафил'; са нея (ib.) — да —; кабаот (202) — кабаіет; пред (ib.) — прет.

Год. XIII. Употрѣбятъ се ъ и ь на края: нищо, нещо (ib.) — шчо; саслушав (ib.) — заслушаф; веднаш (229) — еднуш; 3 дни ем 3 ноћи (ib.) — три дни, ем три нок'и; бутагіи (ib.) — букагніи (белезици); преко рамо (ib.) — преку рамо; коня карамака (230) — карамана; мравя (ib.) — мрава; врађат вм. враћат (ib.) — врак'ат; Банавића (ib.) — Баневик'а.

Има много числителни, изразени съ цифри, което е тоже голѣмъ недостатъкъ: 60000 — шеіесет ил'ади и пр.

Па е велит Бановица млада (230) — Бановице млада (дат. п.); убаво невесто (ib.) — убава невесто; сђено (ib.) — судено (?); се й сече (ib.) — се'и исече; комо ти е (131) — камо ти го; пущи (ib.) — пушчи; пиећи (ib.) — пиіеіек'и.

Подписътъ: „Од Іована (праку Кара асны)“ (231) сигурно значи: прекор Карà-Асанъ, каквото фамилно име има и днесь въ Лазорополе.

Дàли ти си (231) — се; доялa (ib.) доіале; изговори (ib.); упущи (ib.) — изпушчи; Бог-ме (ib.) е сърбизъмъ; ети ти го (ib.) — ете —; помоги Бог (ib.) — помози Бок; го устретих (ib.) — сустретиф; да зомеми (ib.) — земеме; си пойдае (ib.) — поідоіе; останоје (ib.) — останаіе; си Бога моли (ib.) — Бога си моли; прольтца; (ib.) — пролетца; да размирит горица (ib.) — да размирисат —; ем да му зема 9-не слоневе (ib.) — ем да му зема деветне слоневи; не го погаћает (232) — погађает — погаг'аіет; џебапе (ib.) — жепане; доверши (ib.) — доврши; пищол-от (ib.) — пишчолот; таи рѣка (ib.) — таіа река; пушка (233) — и;

зомам (ib.) земаме; золена (ib.) — е; ќа со стрета (ib.) — се; А пъкъ добавеното отъ друга ръка е чисто и просто сръбско, но не миячко (233 стр.); стала; (ib.) — стана; милог брата (ib.) — такъва съкратена форма нѣма у насъ, тя е сръбска; шести (ib.) — шесте; пълтнала (ib.) — глтнала; дванасят (ib.) — дванаісет; що липе имат (ib.) — шчо — имат; прстено (ib.) — прстен'е; статнеш (234) — стотнеш; ќ'излезат (ib.); — статна, згрмя (ib.) — стотна; згрме; из ведра неба (ib.) — ведро небо; е светно (ib.) — а; що ставо има (ib,) — шо става имат; сустретее (ib.) — иіе; ми се запрвъ (ib.) — запреіе; е одогрнае (ib.) — одгрнаіе; капили млади (ib.) — капижиіи; так се чудит, того да продает (ib.) — ток — кого; свое стара майка (235) — своіа —; нигде ми си (ib.) — се; секаде (ib.) — о —; навортел силнее топови (ib.) — наврел силни топови.

Год. XII. Що с'о ови зулуми (429) — шчо се овиіе зулуми; опупіе (ib.) — опулиіе; петраиль (ib.) — петрафил'; рака (ib.) — о —; кауќера вм. кауђера (ib.) — кауг'ера; ќаче вм. ђаче (ib.) — г'аче; нещо (ib.) — нешчо; да ни ми е (ib.) — да не ми іе; защо (ib.) — зашчо; пущие (ib.) — пушчиіе; пущит (430) — пушчит; дваица (431) — дваіца; сечам, ранам (ib.) — сеча, рана; младе (432) — а; на полноќа (ib.) — к'и; му говорат (ib.) — ит; гощавало (ib.) — гошчавало; а уще (ib.) — ушче; си и'сече (ib.) — си 'и исече; 'одеща (ib.) — е; одеќ ми що ми по'одеќ (ib.) — одеіе ми, шо ми поодеіе; зор (ib.) — зер; одеќ ми (ib.) — одеіе ми или одек'и-одек'; ты ди слезеш (435) — да —; да се мочат (ib.) — ит; ќешке (ib.) — к'ешк, тешки; да доефме Корун арамііи (ib.) — Корун-арамиіу; тоги (ib.) — а; ты направила си (436) — ти си направила.

Както се вижда отъ това разглеждане, пѣснитѣ на Гиновски иматъ доста много недостатъци и е нуждно при по-нататъшното имъ издаване (ако г. Ровински не е издалъ вече всички), да се обърне внимание върху тѣзи пунктове на фонетиката, които азъ туку-що посочихъ. Иначе тѣ ще струватъ само за етнографа но не и за филолога-славистъ. Ударението съвсѣмъ липсва.

Образецъ.

Непоправенъ.	Поправенъ.
Две ми сълнца сбълснае	Две мѝ слнца зб'лснаіе
Од висока планина,	От вѝсока пла̀нина
Во майкины пазувы;	Во ма̀ікини па̀зуви;
Не ми быле две сълнца,	Не мѝ биле двѐ слнца,
Токъ ми быле два брата.	Ток мѝ биле два̀ брата.
Майка имать два сына,	Маіка̀ имат два̀ сина,
Два ђердана ковала,	Два г'ѐрдана ко̀вала,
Два ми венца завила,	Два мѝ венца за̀вила,
Две невесты донесла.	Две нѐвести до̀несла.

(Ж. Стар. год. IV, вып. I и II, стр. 189, № 1).

XIII. „Братство“ (издание на Дружеството „Св. Сава“) Боград 1901 г.

Српске Народне умотворине, обичаји и веровања из Дибра и околине, 8 на брой (378—397 стр.).

Тѣзи приказки били съобщени Михаилу Вељићу (учитель) отъ Јована Николић отъ с. Тресонче. Езикътъ въ тѣхъ на много мѣста е прѣдаденъ добрѣ, но въ сѫщото врѣме не сѫ рѣдкость сръбски думи па и цѣли изрази. Тѣ се дължатъ или на разказвача, ако е живѣлъ въ Сърбия, или пъкъ на самия записвачъ, който по воля или неволя е вмъквалъ подобни сърбизми.

Ето нѣкои отъ тѣхъ: „да ми се една сноа сториш“ (378) вм. „да ми се сториш една сноа“, както е споредъ миячката синтакса; да код вас дојда (ib.) вм. да доіда коде вас; да л' си моето момче негде видела? (380) — дал' си го видела моіего момче негде; го беше страф да и сам викат (382) — го беше страф сам да 'и викат; приближише до кућата (ib.) — приближиіе до кук'ата; зере ако то нечиниме (ib.) — зере ако пе го учиниме (направиме) това; извајмо, смо, живимо, седимо, видимо (394) — ме; он живи во нека планина (396) — тоі живит во некоіа планина; и то све поеде (ib.) — и го изеде това сето; ете го дошол господар (ib.); господар го прашал (397); господар му рече (ib.); господар победи трите змеови (ib.) — господарот: миякътъ не говори безъ членъ въ такива случаи; и тако биле (394) — таке; кажувала на свој татко (ib.) — на своіот татко или таткове си; да іе пасет (ib.) — іа (неіа); дај ми една чаша воде (390) — вода; тоа му љубавницата рече (388) — л'убовницата; неа да ми е свршиш (378) — да ми іа —; утрината е праша свекрва (ib.) — утрината іа праша свекрвата; да е не облечет (379) — да іа не облечет; брaћо!, сонце, заколна, кошула, јагње и много други подобни.

И така тѣзи приказки поради посоченитѣ многобройни сърбизми всѣкиго биха заблудили относно езика на малорѣканеца, на който тѣ не сѫ чисть и вѣренъ образъ.

Подиръ това слѣдватъ 47 пѣсни (398—431), които тъй сѫщо иматъ недостатъци. Съ право тамъ сѫ употрѣбени слогови р и л. Вм. к' и г' и тукъ стоятъ ћ и ђ. Примѣри за тѣхъ нѣма да навеждамъ, а ще посоча само нѣкои кривозаписани думи и изрази:

нејни (399) вм. нифни; жалат (ib.) — жалит; нејни мушки (ib.) — нифни мошки; како калинке (ib.) — и; одат (ib.) одит; фаћат (ib.) — фак'аіет; играт, пеат, мислет (ib.) — граіет, пеіет, мислит; берат (401) — берет; рака за рака (ib.); најде (ib.) — наідоф; тако, вако (402) — е; толчите, толчиме (402) — тлчите, тлчиме; кондури (ib.) — кундури; би е (ib.) — би іа; врзеници (ib.) — врзаници; колку (403) — кол'ку; знало (ib.) — о —; пиштоли (ib.) — шч-; отегнафме (404) — обтегнафме; темендуа (ib.) — га; по пат оде (ib.) — по пот одит; воде, на пое, копе (ib.) — водит, напоит, копат; нем (ib.) — немат; чи е то лудо (405) — чије іе това лудо; водајче (ib.) — в одаіче; гугушчиња (ib.) — гугуфчин'а; роке ми си у жепови (406) — роци ми се

во жебови; носет (ib.) — носит; лубимо (ib.) — л'убиме; да гледиш (407) — аш; жњеет (ib.) — жнеіет; меанчето (ib.) — меіанчето; продава (ib.) — продават; меанџифче, кираџи, јабанџи (410) — вм. съ ж; спавам (ib.) — спиіа; поминае (422) — -аіе; вилает (423) — вил'аіет; земаф (ib.) — земеф; сво ноћ (ib.) — со нок'; паре (ib.) — и; сонце (ib.) — слнце; чинее (ib) — чинеіе; повише (ib.) — повеке; попои (424) — попови, ја пее, прашае (ib.) — ја пеіеіе, прашаіе; амбари (ib.) — омбари; е вм. іе (ней — ѝ); и не берит (426) — и не бери; пешкеш (427) — пешкиш; биље, биљаро (ib.) — бил'е, бил'аро; огреало, пропеало (ib.) — -іало; све (ib.) — се; берееħи (ib.) — береіеки; одговарат сви девојки (428) — одговàраіет си дèвоіки; дојдет (ib.) — доіет: коњи тропат (429) — тропаіет; Петроен (ib.) — Петровен; фатај (430) — фак'аі; по меане одет (430) — по меіани одит; болан (ib.) — болен; напролеħе (431) — на пролети; казуат (ib.) — кажуват; сестре (ib.) — -и; на дело мене ħа испратет (ib.) — на далеку мене к'а ме испратит и др.

Нѣкои грѣшки отъ други родъ не посочихъ, защото тѣ могатъ да се поправятъ и тъй, като се вземе подъ внимание това, що съмъ казалъ при разглеждането езика на другитѣ сборници. Ала отъ това вече, което посочвамъ, явно става, какво и тѣзи пѣсни не могатъ съ успѣхъ да изпълнятъ прѣдназначението си, т. е. да дадатъ истински образъ на нашия говоръ.

Остава да кажа още нѣколко думи за бѣлѣжкитѣ, които М. В. Веселиновиħ прави върху ръкописа съ миячки пѣсни на Симо И. Томиħ (стр. 450—504).

Доколкото можахъ внимателно да прѣгледамъ справедливитѣ възражения, които Веселиновиħ противопоставя срѣщу недостойнствата на ръкописа на Томиħа, азъ се убѣдихъ, че той е правъ, като не одобрява да се напечати тоя ръкописъ. Разликата между неговитѣ сфащания на звуковетѣ въ нашия говоръ и моитѣ е тази: той признава да съществуватъ у насъ звукове ħ и ђ, а азъ — к' и г'; той не пише і между двѣ гласни (триесет, делии, 466 стр.; дванаесет 485 стр. и др.), а азъ отбѣлѣзвамъ съществуването на і, съ уговоръ, че йота добрѣ се чува при по-натъртенъ изговоръ.[1]) Друга разлика помежду ни е тази, че той отбѣлѣзва ударението споредъ арията на пѣсеньта (468 стр. „Братство"), а азъ — споредъ разказването ѝ. Напр. той бѣлѣжи:

Шѐтал Мàрко ѝз гора зѐлена
Шо шѐтало три дни и три нòħи,
Нѝгде му се вòдица не нàшло,
Ни зà себе, ни за брза кòња (480).

А азъ: Шетàл Марко из гора зѐлена,
Шо шѐтало три дни и трѝ нок'и,
Нигдѐ му се водица нѐ нашло,
Ни зà себе, ни за брзà кон'а.

---

[1]) Сжщото говори и той на стр. 465, бѣл. 1.

Не вѣрвамъ да съмъ казалъ всичко, каквото може да се каже за достойнството и недостатъцитѣ на този огроменъ материялъ, па и не всичко, което съмъ казалъ, може би, е тъкмо такова споредъ сфащането и на други познавачи на нашия говоръ. При все това, азъ се помѫчихъ, както азъ разбирамъ, да фърля свѣтлина върху всичко, каквото е писано за говора на миящитѣ, та да може и той да изпъкне въ истинския си и вѣренъ образъ.

Поправки.

Въ статията ми „Говорътъ на малорѣканцитѣ (миацитѣ) въ Дебърско“ (вж. по-горѣ) по недоглеждане сѫ станали тамъ нѣкои грѣшки, които тукъ поправямъ.

1. Слѣднитѣ примѣри на стр. 253 да се отнесатъ къмъ — „родителенъ съ прѣдлогъ“.

Нигдѐ Марко водица нѐ нашло — ни зà себе, ни за брзà кон́а (Ик. 8, 8); когà писнаф, мале, ноќа на полноќи (Ик. 25); дружѝна ви, Кал́о, изнàпоіде — кої на лова, кої нà жетва (Ик. 84, 174); дома сѝ доіде Гино ѻфчарче на средѐ ноќи (ib. 275); ни зà себе, ни за брзà кон́а (Ястр. 50).

2. Облаковото меко к, съ обърнатъ сиркомфлексъ надъ него, го прѣдавамъ чрѣзъ ќ по липса на такъвъ знакъ въ печатницата.

3. На стр.... думата поле да се отдѣли отъ постел́а и прияте́ли, понеже тя се изговаря съ срѣдно л, а не — съ л́. Слѣдовно, относно нея Облакъ е правъ.

Библиография на художествената ни литература отъ 1901 до 1904 година.

Отъ

Ст. М. Романски.

Материялитѣ за тая библиография бѣха прѣдназначени да се обнародватъ като IV дѣлъ — Художествена литература — на библиографията на славянската филология прѣзъ сѫщия периодъ, напечатена въ първата книга на тия „Извѣстия“ (вж. с. 381 и сл.). По нѣмане мѣсто публикуването имъ тогава трѣбваше да изостане и едва сега въ втората книга тѣ излизатъ на свѣтъ.

За по-голѣма нарѫчность азъ се задоволихъ да разпрѣдѣля материялитѣ само на два отдѣла — I. Оригинални и II. Прѣводни произведения —, като всички нужднм пояснения помѣстямъ въ ѫглести скоби.

Като източници ми послужиха сѫщитѣ пособия и периодични издания, които използувахъ и за другата библиография (вж. с. 382—384). Тукъ намирамъ за потрѣбно да прѣповторя съкращенията: *Б. С.* — Българска сбирка, *Д. П.* — Демократически прѣгледъ, *З. Т.* — Задруженъ трудъ, *Л.* — Лѣтописи, *М.* — Мисъль, *Н. В.* — Ново врѣме, *Н. Ж.* — Нашъ животъ, *О. Д.* — Общо дѣло, *П. Д.* — Право дѣло, *П. С.* — Периодическо списание на Българското книжовно дружество, *Пр.* — Просвѣта, *Р. П.* — Родопски напрѣдъкъ, *Св.* — Свѣтлина, *С. Г.* — Славянски гласъ, *У.* — Учитель, *У. П.* — Училищенъ прѣгледъ; и др.

I. Оригинални произведения.

Азаровъ, Алеко Л. Пѣсень на умопомрачението. Листове отъ дневника на единъ младъ поетъ. Пѣсень първа. Въ царството на вѣчния покой. Елегия въ проза. (Литературно-художествена библиотека „Лѫчъ“ № 1). Орѣховица. MCMIII, 8°, 16.

[illegible] да се каже [illegible] материалъ, па [illegible] е [illegible] таково споредъ [illegible]. При все това, [illegible] върху [illegible] та да може и той [illegible].

[illegible]

[illegible] въ Дебърско [illegible] тукъ по-[illegible]

[illegible] — родителенъ [illegible]

[illegible] за [illegible] коса [illegible] дружина на Калю. [illegible] ще дойде Гино [illegible] коса (стр. 50). [illegible] го държишъ [illegible]

[illegible] и [illegible], ю-[illegible] отколе все бѣшъ [illegible]

Библиография на художествената ни литература отъ 1901 до 1904 година.

Отъ

Ст. М. Романски.

Материялитѣ за тая библиография бѣха прѣдназначени да се обнародватъ като IV дѣлъ — **Художествена литература** — на библиографията на славянската филология прѣзъ сѫщия периодъ, напечатена въ първата книга на тия „Извѣстия“ (вж. с. 381 и сл.). По нѣмане мѣсто публикуването имъ тогава трѣбваше да изостане и едва сега въ втората книга тѣ излизатъ на свѣтъ.

За по-голѣма наржчность азъ се задоволихъ да разпрѣдѣля материялитѣ само на два отдѣла — I. **Оригинални** и II. **Прѣводни произведения** —, като всички нуждни пояснения помѣстямъ въ жглести скоби.

Като източници ми послужиха сѫщитѣ пособия и периодични издания, които използувахъ и за другата библиография (вж. с. 382—384). Тукъ намирамъ за потрѣбно да прѣповторя съкращенията: *Б. С.* — Българска сбирка, *Д. П.* — Демократически прѣгледъ, *З. Т.* — Задруженъ трудъ, *Л.* — Лѣтописи, *М.* — Мисъль, *Н. В.* — Ново врѣме, *Н. Ж.* — Нашъ животъ, *О. Д.* — Общо дѣло, *П. Д.* — Право дѣло, *П. С.* — Периодическо списание на Българското книжовно дружество, *Пр.* — Просвѣта, *Р. П.* — Родопски напрѣдъкъ, *Св.* — Свѣтлина, *С. Г.* — Славянски гласъ, *У.* — Учитель, *У. П.* — Училищенъ прѣгледъ; и др.

I. *Оригинални* произведения.

Азаровъ, *Алеко Л.* Пѣсень на умопомрачението. Листове отъ дневника на *единъ* **младъ** поетъ. Пѣсень първа. Въ царството на вѣчния пове[illegible]гния въ проза. (Литературно-художествена библиотека [illegible]). Орѣховица. MCMIII, 8°, 16.

Айдемировъ, Ник. Горчива сждба. Разказъ. *Н. В.* V_{12} 1199—1212.

—. Изъ пролѣтни дни. [Прозаич.]. *О. Д.* II_{22-24} 354—359.

—. Онзи.]Прозаич.]. *Н. В.* VI_{11} 946—955.

—. Прѣди и сега. Стихотворение. *Л.* III_1 21.

Андрейчинъ, Ив. Ст. Вечеринки и утра. Сборникъ отъ сцени, монолози, хуморески, стихотворения и т. н. за произнасяне по вечеринки, утра и забавления. Кюстендилъ. София. 1903. 8°, 352. — Рец. Д-ръ Н. Бобчевъ, *У. П.* IX_7 739—743; — С. Спартански *У.* XI_8 642—646; — И. П. К. въ *Д. П.* II_4 94; — У. въ *П. Д.* VII_4 271.

—. Драматически етюди. Кюстендилъ. 1902. 8°. 88. —. Рец. Т. въ *Б. С.* IX_6 404—405.

—. Пѣсни. Нови стихове. Варна. 1902. 8°, 79. — Рецензува Б. Ангеловъ въ *М.* XII_2 131—136; — И. П. въ *Н. Ж.* III_1 157—159.

—. Пѣсни. Отъ —. *М.* XI_9 543—546.

1. Бѣглецъ; — 2. Спомени; — 3. Пѣсеньта на Катерина. — 4. * * *; — 5. * * *; — 6. Пжтувай (Хайнрихъ Хайне).

Апостоловъ, Тома. Жертва. Историческа драма въ едно дѣйствие изъ нашия животъ — XIV вѣкъ. Написалъ —. Т.-Пазарджикъ. 1903. 8°, 30.

Арамазовъ, В. Т. Мара и Елмазъ. Поема изъ съврѣменния животъ на българитѣ въ Одринско и нѣколко възстанически народни пѣсни и стихотворения. Бургасъ. 1904. 16°, 49.

Арнаудовъ, Борисъ. Вечерни сцени. Русе. 1904. 8°, 62.

Арнаудовъ, Ив. Въ тъмница. Стихотворение. *Н. Ж.* I_6 281.

—. Гроздоберка. Поема отъ —. *Б. С.* VIII_1 33—36.

—. Изъ „Лирически пѣсни.“ [2 стих.] отъ —. *Б. С.* VIII_8 479.

—. Изъ „Лирически пѣсни“. На копача. *Б. С.* IX_2 113.

—. Изъ „Лирически пѣсни“. [1 стих]. *Б. С.* IX_6 390.

—. Изъ родния кжтъ. Лирически пѣсни (1900—1901). Русе. 1902. 8°, 48+II. — Рец. К. Х. въ *Б. С.* IX_9 599—604; — В. С. въ *Б. С.* IX_6 409; — Ге-въ *Н. Ж.* I_{7-8} 360—363; — Вел. Йордановъ, *Л.* III_8 190—191.

*—. Изъ чуждитѣ пѣсни. *Б. С.* VIII_4 273—274.

1. Ти трудилъ ли си се? Отъ Ада Негри; — 2. Слѣдъ сънь. Отъ Гюставъ Адолфъ Бекеръ — испански поетъ.

*—. Изъ чуждитѣ пѣсни. Прѣв. —. *Б. С.* IX_5 308—309

1. Възпоминание. Отъ Иоханъ Людвигъ Рунебергъ — финляндски поетъ; — 2. Мечта. Отъ Гюставъ Адолфъ Бекеръ.

—. Изъ чуждитѣ пѣсни. *Б. С.* IX_{10} 647—648.

I. Изъ Ада Негри; — II. Изъ Аветисъ Исааканъ — арменски поетъ; — III. Изъ Ал. Цатурянъ — арменски поетъ; — IV. Изъ Ирландскитѣ мелодии на Томасъ Мура: По здрачь.

—. Каменарь. Стихотворение. *Н. Ж.* I_{10} 455—456.

—. **Лирически пѣсни.** *М.* XI_8 494—495.

I. [Ржмоли неспиренъ дъждъ...]; — II. [Полъхва вѣтрецъ цвѣтовцетъ...]. — I. [Гасне, догаря пакъ есеннинятъ день...]; — II [Усмихни ми се пакъ...].

— Лирически пѣсни. [2 стихотв.]. *Л.* III_{10} 235.

—. Мъртви сж душитѣ. [Стихотв.]. *Пр.* II_4 178.

—. На гробищата. Стихотворение. *Б. С.* IX_3 195.

—. Подиръ години. [Стих.]. *Пр.* II_2 58.

—. Прѣзъ сълзи. [Стихотворения]. *О. Д.* II_{22-24} 349.

1. Отломъкъ; — 2. Македонска пѣсень.

—. Пѣсеньта ми. *О. Д.* I_{17} 266.

—. Пѣсни. Отъ —. [2 стих.]. *Н. Ж.* I_{7-8} 348.

—. Рефлексия. Стихотворение. *Юбилеенъ сборникъ* по случай 35-годишнината на Разградското читалище „Развитие". Разградъ, 1904, стр. 129.

—. Стихове. *Л.* IV_{2-3} 66—67.

1. Споменъ; — 2. На единъ гордъ сипъ.

—. * * * Стихотворение. *Л.* III_{12} 284.

—. * * * [Животътъ ти не е животъ, потокъ ...]. Стихотв. *М.* XIII_{3-4} 192.

—. Стихотворения отъ —. *Д. П.* I_1 10.

I. Шипка; — II. [Въ измжчена паметь...]; — III. [Животътъ е тегловенъ сънь, загадка...].

—. Стихотворения. [I—IV]. *О. Д.* I_{12} 184.

—. Стихотворения. *Н. Ж.* I_9 438.

—. Часовникътъ. Стихотворение. *О. Д.* I_{16} 253.

А-чинъ, Ст. Ст. Вървѣте! [стих.]. *Н. В.* VII_3 239.

—. На морский брѣгъ. [Стихотв.]. *Н. В.* VII_3 240.

А. С. Мисли. [I—II]. Стихотворения. *М.* XIV_8 475.

Бабевъ, Д. Есенни мотиви [2 стих.]. *Б. С.* VIII_6 370.

—, Д. Г. Кантата. Стихотворение. *Юбилеенъ сборникъ* на Разгр. чит. „Развитие". Разградъ. 1904. стр. 179.

Б(акаловъ), Г. Къмъ свобода! Стихотворенъ сборникъ. (Библиотека „Почивка" № 5). Варна. 1902. 8°, 223. — Рец. въ *У. П.* VII_{10} 807—808; — въ *Б. С.* VIII_{10} 697—698.

—. Лжчитѣ на поезията. Стихотворенъ сборникъ. Събралъ и наредилъ —. (Библиотека „Почивка" № 3). Варна. 1901. 8°. 288. — Рец. въ *У. П.* VII_{10} 807—808; — В. С. въ *Б. С.* VIII_2 141—142.

Бакаловъ, Р. С. Утренни звукове. Стихотворна сбирка. Пловдивъ. 1902. 8°. 32.

Бакаловъ, Цанко — вж. Церковски.

Балабановъ, Л. Илюзия. [Прозаич.] *З. Т.* II_7 643—646.

—. Адела. (Ехо). Приноси отъ западъ. София. 1902. 8°, 43.

Отпечатъкъ отъ спис. *Задр. Трудъ*, г. I, кн. XI и XII.

—. Вижте, кой съмъ азъ. (Хумореска). *З. Т.* III_3 351—353.

—. Стълкновение съ действителностьта. (Хумореска). *З. Т.* II_{10} 910—914.

—. Юношески възпоминания. (Разкази и стихотворения). София. 1902. 16°, 60.

Балабановъ, Н. Пѣсни. (Писани прѣзъ 1896 год.). (Моята библиотека № 1). Дрѣново. 1902. 32°, 32.

Бездомникъ, Свѣтославъ. Отсѣчената топола. Разказъ. *О. Д.* III_{19} 598—599.

Благоева, В. Мрътвецъ. (Стихотворение въ проза). *Д. П.* I_{13} 258—259.

*Блѣсковъ, Владимиръ. Стихотворения. *Л.* IV_{8} 190.

1. Прощавай (по Уланда). — 2. Пѣсень. Отъ Теофиль Ленартовичъ.

*—. Мисъль. (По Оскара Редвицъ). Стихотворение отъ —. *Б. С.* X_{6} 359.

Бобевски. Л. Дѣтски рози. (Стихотворения за дѣца). Премия на сп. „Трудолюбие". Луковитъ. [1901?].

—. Снѣжинки. (Стихотворения за дѣца). Вторня подаръкъ на сп. „Трудолюбие" прѣзъ 1902 год. Луковитъ. 1902. 8°, 16.

Бобошевски, В. Изъ „Послѣднитѣ сълзи". (Сцена). *Л.* V_{10} 234—235.

—. Исповѣдь. Разказъ. *Л.* II_{11} 253—254.

—. О Парижъ! Разказъ. *Л.* V_{8-9} 201—202.

—. Отъ чужбина. Драска. *Л.* V_{8-9} 188—189.

Божиновъ, Алекс. Дървениятъ кръстъ. (Стихотворение въ проза). *Пр.* II_{4} 184—185.

Бозвелиевъ, С. И. Кървавия юнакъ. Исторически разказъ за убийството на краль Александръ и кралица Драга въ Бѣлградъ. Съставенъ отъ —. Бургасъ. 1903. 16°, 22.

Бойкиновъ, Д. Иванъ Прѣдтеча. Стихотворение. *Д. П.* II_{1} 7—8.

Бопевъ, Г. Х. Любовь и сѫдба. (Стихотворение въ проза). *Л.* II_{2} 42.

—. Единъ достойно спечеленъ противникъ. (Разказъ). Отъ свещ. —. *Библиотека,* приложение на „Църковенъ вѣстникъ", кн. X, XI и XII, с. 140—180.

—. Неочаквани гости. (Сѣмейна картина). *З. Т.* I_{2} 159—167.

Ботевитѣ стихотворения. Издадени по случай 25-годишнината отъ геройската смърть на незабравимия революционеръ и авторъ на безсмъртнитѣ „Борба", „Елегия" и пр. Кюстендилъ. 1901. 8°, 28.

Бранкомировъ, С. Пѫтникъ. Разказъ. *Л.* III_{3} 67.

—. Стихотворения:

Боръ и елха. *Л.* II_{11} 254—255. — Въ зори. *Л.* II_{11} 254. — Въ село. *Л.* III_{1} 18—19. — Гларпусъ. *Л.* III_{12} 280. — Двѣ тополи. *Л.* II_{12} 283. — Елха. *Л.* III_{10} 228. — Момина пѣсень. *Л.* III_{8} 186. — Облакъ. *Л.* III_{10} 229. — Руселипа. *Л.* III_{8} 186. — Свѣтлѣй небесний сводъ . . . *Л.* III_{8} 186.

Братъ. По Бѣласица. Стихотворение. *Д. П.* I_{13} 259.

Булевъ, И. Н. Зименъ напѣвъ. Стихотворение. *Л.* V_{11-12} 258.

—. Моминъ пръстенъ. Балада. *Л.* V_5 105—106.

—. Пролѣтна пѣсень. Стихотворение. *Л.* V_{3-4} 84.

Бускасие, В. Елегия. *Н. В.* V_9 974.

—. Излѣзъ ей тъй, съсъ сълзи на очитѣ. [Стихотв.] *Н. В.* VI_7 599.

—. На Карасъ Идеалистъ. [Стихотв.]. *Н В.* VII_{8-9} 650.

—. „*“. Стихотворение. *О. Д.* II_{11} 170.

—. Що доблесть е. [Стихотв.]. *З. Т.* VII_6 502.

Бѣлчевъ, Г. „Отъ туй му било писано.“ Разказъ. *Л.* II_{11} 259—261.

—, Р. Подъ снѣга. Разказъ. *Пр.* I_{5-6} 195—198.

Вазовъ, Иванъ. Ah, excellence! Разказъ отъ —. *Б. С.* VIII_3 153—160.

—. Балканскитѣ Ромео и Юлия [Прозаич.]. *Б. С.* IX_2 73—83.

—. Безпокойствата на Елисавета Александровна. Драска отъ —. *Б. С.* X_9 541—545.

—. Бѣжанци. Стихотворение. *Б. С.* X_1 5.

—. Великата рилска пустиня. Пѫтни бѣлѣжки и впечатления. [Второ издание]. София. 1904. 8°. 141 + II. — Бѣл. въ *У. П.* VIII_{12} 902.

—. Видено и чуто. Разкази, спомени и пѫтешествия. София. 1901. 8°. 185. — Рец. Z. Z. въ *Б. С.* VIII_{10} 695—697; — К. В. въ *Л.* III_1 21—22; — R. въ *Н. Ж* I_{4-5} 236—237; — Х. К. въ *Н. Ж.* II_1 111—112. — Крит. Ст. Минчевъ въ *М.* XIII_1 32—40; — срав. К. Х. въ *Б. С.* X_2 90—92.

—. Въ електрическия трамвай. Шарка. *Б С.* VIII_3 153—160.

—. Въ нѣдрата на Родопитѣ. Пѫтни бѣлѣжки и впечатления. [Второ издание]. София. 1904. 8°, 138 + III. — Бѣл. въ *У. П.* VIII_{12} 902.

—. Въ тържеството. Стихотворение. *З. Т.* I_7 577.

—. Въ царството на славата. (Първото дѣйствие отъ неиздадената комедия подъ горнето название на —). *Б. С.* VIII_4 221—239,$_9$ 576—589,$_{10}$ 645—659.

—. Дъщерята на Пилата. (Източно сказание). *Б. С.* IX_4 209—213.

—. Дѣдо Йоцо гледа . . . *Л.* III_1 12—15.

—. Изъ „Пъстъръ свѣтъ“ [Прозаич.]. *Б.* С. IX_7 417—422.

1. Укоръ. — 2. Изъ Владайското усте.

—. Иманярь. (Къмъ Скитнишки пѣсни). *Л.* III_{6-7} 121.

—. Казаларската царица. Романъ. София. 1903. 8°. 338. — Крит. Б. А. въ *М* XIV_1 44—54; — Ст. Минчевъ въ *М.* XIV_3 172—186. — Рец. К. В. въ *Л.* V_2 45—46; — Ник. Долиновъ въ в. „*Соф. Вѣд.*“ I, бр. 109, 110 и 111 (подл.); — С. Спартански въ *Б. С.* X_8 513—525; — въ *Б. С.* X_7 461; — Ст. М. Р. въ „*Нар. Права*“, г. XIII (1903), бр. 69 (подл.); — [Г. А. Кѫрджиевъ] въ в. „*Обзоръ*“, 1903, бр. 5, срв. в. „*Миръ*“, г. 1903, бр. 1313 и *Б. С.* X_7 471—472; — Бродаръ въ „*Илюстр. Свѣтл.*“

IX$_9$ 30—31; — Л. Балабановъ въ *З. Т.* II$_9$ 840—849; — Гр. Ч. въ *О. Д.* IV$_1$ 33—42; И-въ въ *Н. В.* VIII$_6$ 513—520.

—. Любовь ни трѣбва. Стихотворение. *Юбилеенъ сборникъ* на Разград. чит. „Развитие." Разградъ, 1904, с. 99.

—. Поеми. 1879—1884. Издание третьо. София. 1904. 8°, 223. — Бѣл. въ *Д. П.* II$_{10}$ 236.

Моята съсѣдка Гмитра. — Вихра. — Загорка. — Епопея на забравенитѣ. — Въ царството на самодивитѣ. — Кихавицата на Салюста. — Синайска роза. — По простонародни мотиви.

—. Прощъпалникъ. [Прозаич.]. *Б. С.* X$_1$ 209—219.

—. Прѣзъ снѣжна Рила. Стихотворение. *Л.* III$_1$ 1.

—. Пъстъръ свѣтъ. Разкази, спомени, драски, пѫтни впечатления. София. 1902. 8°. 234. — Рец. К. Х. въ *Б. С.* IX$_7$ 471—475; — К. В. въ *Л.* III 986—7; — въ *Н. Ж.* X$_{10}$ 469—471.

—. Службогонци. (Станчо Квасниковъ на гости у министра). Комедия въ 2 дѣйствия. София. 1903. — Рец. *Б. А.* въ *М.* XIII$_1$ 66—68; — П. Д. въ *Л.* IV$_{3-4}$ 71—72; — К. Х. въ *Б. С.* X$_1$ 53—57; — Real въ *Нар. Ж.* I$_1$ 36—39.

—. Фелдфебелъ Стамболковъ. [Прозаич.]. *Б. С.* IX$_9$ 549—557.

—. Ура! Стихотворение. *Л.* II$_2$ 25.

—. 1876 година. (Изъ „Епопеята на забравенитѣ"). *Б. С.* VIII$_5$ 285—286.

Валентино. Двѣтѣ майски рози. Идилия. Ломъ. 1901. 8°. 80.

Василиевъ, Н. Настѫпи Марта. Стихотворение. *М.* XII$_9$ 609.

Великошопландецъ. Една жертва. Разказъ. Издава ученическата читалня при основното училище въ с. Коркино (Дупнишко). (Библиотека за селяни № 2). София. 1902. 8°, 14.

—. Нещастна сирота. Разказъ. (Библ. за селяни № 1). Кюстендилъ. 1901. 8°. 22.

Велирина. Стихотворения:

[Въ най-мрачната пора на живота ми разбитъ...]. *Л.* IV$_{12}$ 284. — [Когато смѣло непоколебима...]. *Л.* IV$_{11}$ 255. — Не знаешъ. *Л.* IV$_{12}$ 284. — [Привечерь въ тихий шепотъ на зефира...]. *Л.* IV$_{12}$ 284. — Първата усмивка. *Л.* IV$_{11}$ 255.

Величковъ, К. Въ рѣшителния моментъ. [Прозаич.] *Л.* II$_1$ 1—6.

—. Въ свѣтлина. Стихотворение. *Л.* III$_1$ 1.

—. Всрѣдъ пѣснитѣ и цвѣтята. Стихотворение. *Л.* III$_{6-7}$ 121—122.

—. Герой. [Прозаич.]. *Л.* II$_{11}$ 241—243.

—. Добрѣ дошли! На рускитѣ гости по случай Шипченскитѣ празднества. 1877—1902. Стихотворение. *Л.* III$_{11}$ 241—246.

—. Духъ и гробъ. Стихотворение. *Л.* II$_{9-10}$ 193.

—. Есененъ мотивъ. Стихотворение. *Л.* II$_2$ 44.

—. Земята. Стихотворение. *Л.* IV$_7$ 145.

—. Катерина. (Изъ неиздадената сбирка: „Въ изгнание.") [Стихотв.]. *Л.* II$_8$ 49.

—. Кифледжията. [Прозаич.]. *Л.* II$_{9-10}$ 210—211.

—. Къмъ младежьта. Стихотворение. (По случай 25-годишния юбилей на Софийската мѫжка гимназия). *Л.* V_2 37.

—. Моитѣ пѣсни. [Стихотв.]. *Л.* III_{12} 265.

—. На задушница. Стихотворение. *Л.* II_1 1.

—. На единъ младъ поетъ. Стихотворение. *Л.* III_9 193.

—. На морския брѣгъ. Стихотворение. *Л.* II_{12} 265.

—. Нощно мечтание. Стихотворение. *Л.* III_{10} 217.

—. Нѣма Македония. [Прозаич.]. *Л.* II_5 97—98.

—. Опълченецъ. Драма въ три дѣйствия и единъ прологъ. *Л.* IV_8 169—172,$_{9-10}$ 193—199,$_{11}$ 240—246,$_{12}$ 265—270.

—. Подъ чужди небеса. Стихотворение. *Л.* III_5 97.

—. Привѣтъ къмъ рускитѣ войници въ далечния истокъ. Стихотворение. *Юбилеенъ сборникъ* на Разгр. читалище „Развитие". Разградъ. 1904, с. 106—107.

—. Пролѣтни мотиви. Стихотворение. *Л.* IV_5 5.

—. Случайни станси. [5 стихотв.]. *Л.* IV_6 121.

—. Стариятъ художникъ. Стихотворение. *Л.* III_3 49.

—. ***. Стихотворение. *Л.* II_7 145.

—. ***. Стихотворение. *Л.* III_8 169.

—. ***. Стихотворение. *Л.* IV_4 73.

—. Страшнитѣ чорапи. [Прозаич.]. *Л.* IV_1 1—3.

—. Сълзитѣ. [Прозаич.]. *Л.* III_2 25—26.

—. Три града. (Пѫтни бѣлѣжки). Стихотворения. *Л.* III_4 73—74.

I. Венеция [с. 73[. — II. Флоренция [с. 73]. III. Римъ [с. 73—74].

—. У Дренови. [Прозаич.]. *Л.* II_{9-10} 225—228.

—. Юнаци. Стихотворение. *Л.* III_{6-7} 126—127.

Веновъ, Ил. До кога, о Боже! Стихотворение. *З. Т.* III_{10} 904—906.

—. Една права смѣтка. Разказъ отъ —. *Юбилеенъ сборникъ* на Разгр. читал. „Развитие". Разградъ. 1904, с. 190—194.

—. Македонски мотиви. Най-нови стихотворения. Варна. 1901. 8°. 30. — Бѣл. И. П. въ *Н. Ж.* III_1 159.

—. Съврѣменна сатира. Стихотворение. *З. Т.* III_9 852—854.

Веселинъ. Случайни срѣщи. Три очерка отъ —:

1. Бай Цѣно. *М.* XI_8 485—493. — 2. Уволненъ и 3. Въ трена. *М.* XI_9 529—542.

Викторъ. Двайсетия вѣкъ. Блѣнове. Стихотворение въ проза. *Н. В.* V_1 87—89.

Вихровъ, В. Х. Иванъ Хитрия. Комедия въ двѣ дѣйствия. Варна. 1902. 16°. 31.

—, Ставросъ Д. Изъ „Тритѣ пъкъла на живота". Чирпанъ. [1904]. 8°. 32.

Вранянски, С. Г. Гурбетчийска пѣсень. *Л.* V_{8-9} 201.

—. Пѣсни. (I—III). *Л.* V_7 152.

—. Пѣсни. *Л.* V_{8-9} 200—201.

I. Изгрѣяла мѣсечинка; — II. Ялъ че ме земпешъ, Бисèро.

—. Сълзитѣ на сирака. Стихотворения. [I—IV]. *Л.* V_{10} 226.

Вѣнко. Разкази и очерки. Сливенъ. 1902. 8°. 209. — Рец. Н. Василиевъ въ *М.* XI_{10} 655—657; — В. Д. въ *Н. Ж.* II_{1} 102—105.

*Вѣнковски, Хр. Нови дни. Съ прѣдговоръ отъ В. Благоева. Пещера. 1905. — Рец. С. Спартански *Пр.* IV_{8} 381—383.

—. Послушайте. Стихотворение. *Н. В.* VI_{8-9} 696—697.

—. Стихотворения. *О. Д.* I_{13} 202.

I. Нощна пѣсень. — II. И зимата запѣ.

В. П. Г. Вечерни пѣсни. *М.* XIV_{1} 28 нт.

—. Стихове. [I—II]. *М.* XIV_{9-10} 508.

—. *** [Стихотв.]. *М.* XIV_{3} 153.

Ганевъ Д. и Цонковъ Д. Чудесно избавление. Разказъ съ 5 картинки. Ломъ. 1903. 8°, 40. — Рец. Йорд. Маринополски въ *У. П.* VIII 751—753.

Гелдернъ, Олафъ ванъ. Алеята е пуста, дъждъ ръми... [Стихотв.]. *М.* XIII_{2} 123.

—. Какъ ли ще мине утрѣшний день? *М.* XIII_{6} 344.

—. Прѣдъ острова на блаженитѣ. [Стихотв.]. *М.* XIII_{1} 29—31.

—. Псаломъ на поета. [Стихотв.]. *М.* XIV_{1} 20 нт.

—. Пѣсни. [1—13]. *М.* XIII_{1}.

—. Ти, който бдишъ отъ пебесата. [Стихотв.]. *М.* XIII_{2} 123.

Гелдернъ, Олафъ ванъ — вж. Славейковъ П. П.

Георгиевъ, В. Лунни нощи. Любовни сонети. Часть I. Пловдивъ. 1901. 16°. 32.

Георгиевъ, М. Една досадна визита. Хумореска изъ нашия съврѣмененъ животъ. *Л.* V_{1} 5—6.

—. Защо? Коледенъ разказъ. *Б. С.* X_{1} 14—19.

—. И такива ги има. (Хумореска по чужди мотиви). *Л.* III_{3} 50—51.

—. Кочо Кюскията. Съврѣмененъ разказъ. *Б. С.* VIII_{2} 81—94.

—. Меракътъ на чичо Денчо. Хумореска. *Л.* II_{12} 268—270.

—. Народна панорама. Черти изъ нашия съврѣмененъ животъ. Отъ —. *Б. С.* X_{5} 284—292.

—. Отъ късметъ е всичко на тоя свѣтъ. Разказъ изъ съврѣменния животъ. *Юбилеенъ сборникъ* по случай 35-год. на Разгр. читалище „Развитие". Разградъ. 1904, с. 109—120.

И наотдѣлно: София. Печ. „Дневникъ". 1904. 8°. 14.

—. Поправилъ се. Разказъ за дѣца. Подаръкъ за абонатитѣ на сп. „Трудолюбие". 1901. 16°. 22.

—. Разкумилъ кумътъ си. (Една хумореска отъ башкалиитѣ). *Л.* III_{1} 4—9.

Георгиевъ, Юр. Всрѣдъ хаоса. Стихотворна сбирка. Т.-Пазарджикъ. 1901. 8°. 15.

Георгина. Синчецъ. Легенда. *Л.* V_{3-4} 61.

—. Частна учителка. *Л.* V_{5} 115—116.

Горановъ, Иванъ. Да го биемъ! (Разказъ). *Б. С.* VIII_{8} 405—414.

*Гординъ-Брашлянъ, Яковъ. Въ сайванта. (Прѣводи). *О. Д.* I_{23-24} 369—370.

*Господиновъ, Г. П. и Блажевъ, Н. Сборникъ за дѣтски забавления, утра и вечеринки. Пловдивъ. 1903. 8°. II + 415 + VI. — Рец. Учитель въ *Б. С.* X_5 331; — Д. И. въ *Пр.* II_{10} 498—499.

Грозевъ, Иванъ. Змѣй. (Планинска легенда). Отъ —. *Б. С.* IX_2 84—96.

—. Наши хора. Драма въ четири дѣйствия и единъ драматически прологъ изъ съврѣменния български животъ. София. 1903. 8°. 105. — Рец. В. Стойковъ въ *Б. С.* X_5 328—331; — Д-ръ К. Кръстевъ и П. П. Славейковъ въ *П. С.* LXV_{1-2} 153—154; — А. Кӧса въ *Л.* IV_8 191—192; — въ *У. П.* VIII_2 830—832.

—. Прѣдъ България. [Стихотв.]. *Б. С.* VIII_6 353—355.

—. Стихотворения. Отъ —. *Б. С.* VIII_8 513—514.

I. Талазъ и скала; – II. Арамия. (Македонска пѣсень).

—. Сцени изъ „Бояна Магйосника“. I. Улица. *Б. С.* VIII_2 95—102.

—. Човѣку е дадена земята... [Стихотв.]. *З. Т.* I_1 18.

Гюлемешовъ, Кирилъ. Стихотворение. *Л.* IV_7 166.

Гюлмезовъ, Хр. Н. Ah! Quel heureux pays! (Ахъ, каква честита страна!) Драска изъ съврѣменния ни животъ. Отъ —. *З. Т.* II_5 444—456.

—. Басни. София. 1902. 8°, 106 + II. — Рец. В. М. въ *М.* XII_9 624—625.

—. Желждътъ и тиквата. Басня отъ —. *З. Т.* I_4 310—311.

—. Женидбата на капитана Черното Медвѣденько. Скица изъ живота. Отъ —. *З. Т.* I_3 247—267, $_4$ 353—364.

—. Лѣсицата и истуканътъ. Басня отъ —. *З. Т.* III_{7-8} 615.

—. Марионети. Басня отъ —. *З. Т.* I_2 115—116.

—. Орелътъ и паякътъ. Басня отъ —. *З. Т.* II_2 156—158.

—. Подпоручикъ Стидовичъ. Разказъ. София. 1901. 8°. 45.

—. Пожаръ. Изводи изъ една неиздадена още повѣсть отъ —. *З. Т.* II_{12} 1126—1130.

—. Рѣчицата и градътъ. Басня отъ —. *З. Т.* I_3 222—223.

Гюровъ (Илюзинъ), А. Лирически трели. (Стихотворения). 1902—1903. Плѣвенъ. 1904. 8°. 32.

—. Отблѣски на живота. (Разкази изъ съврѣменния животъ). (1902—1903). Плѣвенъ. 1904. 8°. 45.

*Г-въ, Г. Г. Японска легенда отъ XVI вѣкъ. Дървената паница. *Б. С.* XI_5 311—312.

Г-въ. Стихотворна сбирка за военни и граждани. Отъ подпоручика —. София. 1904. 8°. 128. — Рец. Н. Р. въ „Военenъ Журналъ“ XVI (1904)$_9$ 1006—1008.

Данчовъ, Н. Г. Въ столицата за служба. Очеркъ отъ —. *Н. В.* V_{12} 1262—1268.

—. Дъждовни дни. Скици. София. 1901. 8°. 128. — Рец. Б. А въ *М.* XII_1 58—61. — Ст. Минчевъ въ *О. Д.* II_{11} 164—167; — К. В. въ *Л.* II_{11} 263—264; — И. К. въ *Н. В.* V_9 953—957.

—. По старня пѫть. Скица отъ —. *Б. С.* X_6 350—353.

—. Прошение. Скица отъ —. *М.* XI_7 416—418.

*—. Азъ искамъ да живѣя. Драма отъ —. (Играна на 16/XI 1904 г. отъ трупата „Сълза и Смѣхъ". — Рец. П. Ю. Т. въ *Д. П.* II_2 35—36; — въ *Пр.* III_3 162—163.

Дай Петко! Позорищна игра въ едно дѣйствие. Четвърто издание. Русе. 1902. 16°. 32.

Двама нещастни. Романъ отъ * * *. Станимака. 1901. 8°. 31.

Двѣ басни: Орелъ и врана; — Клисъ. *Пр.* I_8 121.

Денинъ. Нашитѣ печелятъ. Скръбна комедия въ едно дѣйствие и три сцени. Варна. 1903. 8°. 56.

Денница. Въ пѫтя на живота. (Дневникъ на една мома). Съобщава —. *М.* XI_2 101—108, $_3$ 168—178.

—. Изъ жизнения пѫть. (Дневникъ на една мома). *М.* XII_{10} 643—649.

—. Послѣдньо. (Изъ дневника на една мома). *М.* XIV_8 409—410.

—. Прѣживѣни мѫчения. Страници изъ моя дневникъ. *М.* XI_{10} 615—632.

Димитровъ, Г. Хубава Стана. (Истинско събитие). Напечаталъ —. Русе. 1901. 16°. 45.

Димитрова, Ев. Баща. [Прозаич.]. *Д. П.* II_{18} 419—421.

—. Въ стаята. Разказъ отъ —. *Д. П.* II_8 174—177.

—. Гостенка. (Разказъ изъ провинциялния животъ). *Б. С.* IX_6 395—403.

—. Два брѣга. [Прозаич.]. *О. Д.* II_{22-24} 353—354.

—. Есень. Скица. *Пр.* II_6 258—263.

—. Какво разказва морето. [Прозаич.[. *О. Д.* III_{11} 350—352.

—. Клюки. [Прозаич.] *Юбилеенъ сборникъ* на Разгр. чит. „Развитие". Разградъ. 1904, с. 161—170.

—. Мечти. Разказъ. *Пр.* II_4 176—178.

—. Най-послѣ! Скица отъ —. *О. Д.* II_9 138—140.

—. На пролѣть. (Очеркъ). *Пр.* III_5 216—220.

—. Прѣдъ трона на любовьта. [Прозаич.]. Отъ —. *Н. В.* VII_6 499—502.

—. Селска любовь. [Прозаич.]. *Б. С.* X_8 189—193.

—. Съсѣдки. [Прозаич.] *О. Д.* I_{15} 234—236.

Добревъ, Христо. Ст. „Жетварка". Поема изъ живота на балканскитѣ селенки. Пловдивъ. 1903. 8°. 19.

Доброволски, Хр. Ст. Стиснатъ като кокичка. Комедия въ II дѣйствия. (Изъ живота на тракийскитѣ селяни прѣди освобождението). Ст.-Загора. 1901. 8°. 45.

Домусчиевъ, Г. П. Баща. [Прозаич.]. *М.* XIV_3 148—149.

—. Врѣмето лѣти. [Стихотворение въ проза]. Отъ — *М.* XII_1 43.

—. Павелъ. (Глава изъ неиздадения разказъ „Герацитѣ"). *Пр.* III_{9-10} 459—463.

—. Прости. [Стихотв.]. *Пр.* IV_1 1.

—. Пѣсень. *Л.* IV_9 187—188.

—. Разкази. София. 1904. 8°. 191. — Рец. X. въ *У.* XI_{10} 797—802; — К. В. въ *Л.* V_{11-12} 281—285.

—. Самодивскитѣ скали. Легенда. *Л.* IV_1 14—16.

—. Селско чудо. (Разказъ). *Пр.* II_{10} 482—484.

—. Случка. (Разказъ). *Пр.* III_4 179—184.

Еросалимовъ, Иванъ Ц. Защо е человѣческото сърдце. Пиеса въ едно дѣйствие изъ обществения животъ. Ловечъ. 1903. 8°. 12.

*Е. Б. Персидски разказчета. *Б. С.* VIII_9 632.

1. Полза отъ фенеря. — 2. Сѫдия и просекъ. — 3. Кралъ и поетъ.

Е. Д. Добра душа. Разказъ. *Н. В.* V_{7-8} 773—777.

Живко. Бегликъ. [Прозаич.]. *Д. П.* II_{15} 350—352.

—. Бай Симо Епитропътъ. [Прозаич.]. *Д. П.* II_{15} 350—352.

—. Намѣрилъ имане. [Разказъ]. *Пр.* IV_2 51—59; IV_3 98—104.

—. Не! Разказъ. *Д. П.* I_{15-16} 309—311.

—. Осигурена. Разказъ. *Д. П.* I_{11} 218—220.

—. Подялъ го. [Прозаич.]. *Д. П.* I_{19} 376—377.

—. Промѣня се човѣкъ. [Прозаич.]. *Д. П.* II_5 104—107.

Живковъ, Никола. Илю войвода. Драма въ V дѣйствия. Силистра. 1902. 8°. 86. Ново изд.

Заринъ, Свѣтославъ. Влюбени. (Повѣсть). София. 1903. 8°. 48.

Зидарь. Архива Разказъ. *Н. Ж.* I_9 409—411.

Ивановъ, Ив. Д. Женско засѣдание. (Картина изъ живота въ едно дѣйствие). Отъ —. *Б. С.* VIII_7 449—474. — И въ отдѣлна книжка: София. 1901. 8°. 26.

—. При прага на живота. Етюди отъ —:

1. Митко и 2. Стойчо. *Б. С.* X_7 405—413. — 3. Колю. *Б. С.* X_8 479—485. — 4. Милка. *Б. С.* X_{10} 610—616.

—, П. Въздишка. [Стихотв.]. *З. Т.* III_{10} 886—887.

—. Юбилейна пѣсень. По случай 25-годишнината отъ освобождението на България. *З. Т.* III_9 783—784.

Ивановъ, Ст. Фирмилиянъ. (Разказъ изъ македонския животъ). Видинъ. 1902. 16°. 6.

Ивчовъ, Димитъръ. Бѣла нощь [Стихотв.] *Л.* III_5 106.

—. Въ самотия. [Стихотв. 1—2]. *Л.* II_8 169.

—. Въ самотия. [Стихотв.]. *О. Д.* I_{12} 184.

—. Въ самотия. [Стихотв.]. *О. Д.* II_3 42.

—. Довчера надъ душата мрачна нощь. [Стихотв.]. *Л.* II_5 110.

—. Едничка рѣчь . . . [Стихотв.]. *Л.* III_5 106.

—. Едничка радость. [Стихотв.] *Л.* III_{6-7} 136.

*—. Жалба. (По Бърнса). [Стихотв.]. *Л.* II_5 110.

*—. Копнежъ. (По Тютчева). [Стихотв.] *Л.* II_4 83.

—. Молба. [Стихотв. 1—3]. *О. Д.* II_6 91.
—. Мрътва сѣнка. [Стихотв.]. *Л.* III_5 107.
—. Октави. [Стихотв.]. *Л.* II_6 128.
—. Пантера. [Стихотв.] *Л.* III_5 106.
—. Подъ есенни небеса. [Стихотв.]. *Л* III_8 174.
—. Поздравъ до Беатриче. [Стихотв.] *Л.* III_8 57.
—. Покой. [Стихотв[. *Л.* III_8 57.
—. Посърналъ цвѣтецъ. [Стихотв.]. *Л.* III_{6-7} 136.
—. Прелюдия. [Стихотв.]. *Л.* III_{6-7} 136.
—. Пролѣтна усмивка [Стихотв.]. *Л.* III_{6-7} 136.
—. Прошка. [Стихотв.]. *Л.* IV_{11} 248.
—. Пѣсень. *Л.* III_5 107.
—. Пѣснитѣ на погледа. *Л.* III_{6-7} 136.
—. Силуетъ. [Стихотв.]. *Л.* II_4 83.
—. Сонетъ. *Л.* III_{10} 221.
—. Сонетъ. *Л.* III_{12} 278.
—. Стихотворения. [I—III]. *Л.* II_4 83.
—. [Стихотворения. 1—2]. *Л.* II_{12} 283.
—. Стихотворения. *О. Д.* I_9 138—139.
—. Цѣлувка. [Стихотв.] *Л.* III_5 106.
—. *** [Стихотв.]. *Л.* IV_1 4.
—. ? Стихотворение. *О. Д.* I_{14} 218.
—. ? [Стихотв.]. *О. Д.* II_{16} 251.
Илиевъ, В. На певѣна. [Стихотв.]. *Пр.* II_4 161.
—. Не псувай. [Стихотв.]. *Пр.* II_2 67.
Илюзинъ, А. Г. Тя още спи. [Стихотв.]. *О. Д.* I_{17} 266.
Йончевъ, Иванъ П. Слѣпецъ. Поема София. 1904. 8°. 18.
—. Стоянъ Хайманата. (Сцена изъ живота). София. 1903. 8°. 38.
Йордановъ, Хр. Д. Раздяка. Стихотворение. *Л.* V_{8-9} 184.
Йоцовъ, Димитъръ. Алалъ да ти е!... Разказъ. *Л.* III_{10} 220—221.

Искровски, М. Ура! Да живѣятъ нашитѣ. Сцена въ едно дѣйствие. 3-то издание. Т.-Пазарджикъ. 1901. 16°. 32.

Ицко. Кандидатъ Ходжовъ. Комедия въ двѣ дѣйствия. Габрово. 1901. 8°. 24.

Ив. Ш. Въ „Фабрикитѣ“ (мотиви за пѣсни). I—II. *Н. В.* V_6 666—667.

И-въ. Жертва на науката. Хумореска. *З. Т.* I_1 48—51.

И. Р. Изъ „Пѣснитѣ на неволника“: О, дѐ-ще день!... *Н. В.* VI_{1-2} 8.

И. Т. К. Нощь. [Стихотв. въ проза?]. *Н. В.* V_5 529.

И. Ш. Празенъ животъ. Очеркъ. *Н. В.* V_2 202—206.

И. Приказка за оряховата сянка. *Н. Ж.* I_6 247—250.

Кабакчиевъ, Г. Дружна пѣсень нека екне... *О. Д.* I_{20} 314.

Казанджиевъ, Ст. Въздишки и ламтежи. Пѣсни, поеми и идилии. Вратца. 1904. стр. 61. — Рец. С. К. въ *Л.* V_6 144.

Кайнаровъ, Ив. Стихотворения отъ —. [I—III]. *Д. П.* I_{24} 476—477.

—. *** [Стихотв.]. *Д. П.* II_5 104.

Калчевъ, Ц. За много години. [Разказъ]. *Пр.* I_4 163—165.

—. Зимни вечери. Разкази и приказки за дѣца. Пловдивъ. 1903. 8°. 128. — Рец. въ *У. П.* VIII 832.

—. На единъ ученъ колега. (Епиграма). *Пр.* II_6 276.

—. На чужбина. (Селска пѣсень). *Пр.* I_8 109.

—. Нова година [Стих.]. *Пр.* I_4 145—146.

—. Прѣлетна птичка. [Стих]. *Пр.* II_6 257—258.

—. Пѣсни и картинки. Стихотворения за дѣца. Пловдивъ. 1902. 8°. 121. — Рец. М. М. въ *Пр.* II_2 105—106; — Мишелъ въ *П. Д.* VII_1 54—55.

—. Сбогомъ, птички и цвѣтенца! (Есенна картинка). [Стих]. *Пр.* I_2 63.

—. Харманъ. [Стих]. *Пр.* II_2 77.

Калъпчиевъ, поручикъ Д. Бдители надъ българский народъ. Драма въ четири дѣйствия. Бѣлоградчикъ. 1902. 8°. 164. — Рец. Д-ръ К. Л. въ *Б. С.* IX_8 542—543; — Н. Петровъ въ *Н. Ж.* I_{10} 471—472.

Каравеловъ, Л. Бошко. Разказъ. (Печатано по ръкописа въ Б. Н. Библиотека, съ указание на всички поправки въ него). *М.* XIV_2 98.

—. Стихове. I—XVII. *М.* XIV_2 84—93.

—. Що е грѣхъ. Разказъ. *М.* XIV_2 148.

Карановски, И. Т. Есенни напѣви. [1—3]. *Л.* II_{12} 272—273.

—. Тежки минути. Стихотворения Сливенъ. 1901. Стр. 35. — Рец. К. В. въ *Л.* II_{11} 26 нт.; — Ко-йнъ въ *Н. В.* V_{10-11} 1151—7.

—. Край-Дунавски мелодии. *О. Д.* I_{18} 202.

I. *** [Стихотв.]; — II. *** [Стихотв.]; III. Хамали. [Стихотв.].

Карагюлевъ, Дѣлчо Ст. Пѣсень на свободата. Драма въ 5 дѣйствия. Пловдивъ. 1904. 8°. 48.

Карима. Да не виждa. Скица. *О. Д.* III_{2-3} 63—69.

—. Еднодневка. [Прозаич.]. *М.* XII_1 22—30.

—. Змѣйови кладенци. (Народенъ мотивъ). *Пр.* III_4 166—174.

—. Идилия. [Прозаич.]. *О. Д.* II_7 105—106.

—. Къмъ свѣтлото, къмъ хубавото. Скица отъ —. *Д. П.* II_{13} 297—299.

—. Миражи. (Изъ Парижки наброски). [Прозаич.]. *О. Д.* I_{18} 283—284.

—. Мрачни дни. Скица отъ —. *М.* XI_4 274—278.

—. Надъ развалинитѣ. [Разказъ]. *Пр.* II_9 421 нт., $_{10}$ 477—481.

—. Подъ натиска на живота. Повѣсть. Варна. 1901. 8°. 81. — Рец. Б А. въ *М.* XI_8 510—512.

—. Подхлъзна се. Драма въ четири дѣйствия и 2 сцени изъ съвременния ни животъ. Рус. 1901. 8°. 48. — Рец. въ *У. П.* VII_{7-8} 645—646.

—. Пробуждане Пиеса изъ съвременния животъ въ 4 дѣйствия. София. 1903. 8°. 46. — Рец. Б. А. въ *М.* XIII_7 458; — Eugenie

въ *П. С.* LXIV$_{5-6}$ 477—482; — Sonnia въ *Д. П.* I$_{21}$ 422—424; — Х. Вълчановъ въ *У.* IX$_{5}$ 382—388; — И-нвъ *Н. В.* V$_{6}$ 669—681.

—. Родни мѣста. Драска отъ —. *О. Д.* I$_{1}$ 9—10.

—. Снѣжинка. Очеркъ отъ —. *М.* XII$_{5}$ 293—300.

—. То бѣ по-силно. [Прозаич.]. *М.* XIII$_{6}$ 333—343.

—. Тѫга. Разказъ отъ —. *Д. П.* I$_{6-7}$ 128—129.

—. Янинъ изворъ. Народенъ мотивъ. *М.* XIII$_{1}$ 3—14.

Кацаровъ, Георги. Робска китка. Стихове. Съ прибавление въ проза къмъ сюжета (забѣлѣжка). София. 1904. 16⁰. 35.

Качемаковъ, Д. Да бѣхъ билъ... [Стихотв.]. *Л.* II$_{4}$ 96.

—. *** [Отъ когато ний се любимъ...]. *Л.* IV$_{2-3}$ 71.

—. По морето. [Стихотв. I—II]. *О. Д.* III$_{2-3}$ 64—65.

—. Пъстра китка. Стихотворения. Видинъ. 1903. 8⁰. 39.

—. [Стихотворения. 1—2]. *Л.* III$_{9}$ 206.

—. Странникъ. [Стихотв.]. *Л.* IV$_{2-3}$ 71.

*—. [Изъ] Сюли Прюдомъ. [Стихотв.]. *Л.* IV$_{2-3}$ 71.

Кебаревъ, Георги. Обикналъ самотата. Разказъ отъ —. *Б. С.* VIII$_{3}$ 199—204.

*Кесяковъ, К. К. Думушка. Стихотворение на руски. *Л.* II$_{3}$ 67.

Кинаревъ, Ц. Народенъ труженикъ. (На Хр. Д. Максимовъ). [Стих.]. *Пр.* I$_{9-10}$ 448—450.

Килифаровъ, Н. Въ музея. Стихотворение. *Л.* II$_{2}$ 45.

—. Вѣрата ми. [Стихотв.]. *Л.* II$_{4}$ 84.

Кипровъ, Ал. Арда. (Родопска легенда). [Стих.]. *Пр.* IV$_{6-7}$ 258—264.

—. Главата на кръстителя. [Разказъ]. *Пр.* IV$_{9-10}$ 389—394.

—. За народа. (Глава отъ неиздадената повѣсть-картинка „Утайки"). *Пр.* IV$_{5}$ 213—215.

—. Източни пѣсни. *Пр.* IV$_{9-10}$ 385—388.

I. Когато майка ме изведе. — II. Останалъ самъ-саминъ въ гората. — III. Проклетъ да бѫде този день. — IV. Унило кучето на пруста вие. — V. Не питай ме защо въздишамъ. — VI. Не зная, колчемъ се пробудя. — VII. Не те видѣхъ прѣзъ цѣлий день!... — VIII. Когато бѣхъ дѣтенце малко. — IX. Що нощь бѣ?... — X. Отъ ранна пролѣть въ градина. — XI. Дѣте, да идемъ въ гората. — XII. Не бихъ те далъ въ свѣта за нищо.

—. Хайдушка пѣсень. *Юбилеенъ сборникъ* на Разгр. читал. „Развитие". Разградъ. 1904, с. 153.

Кириловъ, Ив. Бавачка. Скица. *Н. В.* V$_{10-11}$ 1076—1080.

—. Въ съмнѣние. Разказъ. *О. Д.* I$_{5}$ 73—75.

—. Гаменъ. Новелета. *М.* XIII$_{10}$ 599—601.

—. Два очерка. *М.* XIV$_{5}$ 252—257.

I. За родния край; — II. Великденска радость.

—. Задъ завѣсата. Новелата. *Д. П.* II$_{1}$ 8—9.

—. . . . и убилъ. Скица. *Н. В.* V$_{7-8}$ 769—773.

—. Клетници. Повѣсти и скици. Свищовъ. 1902. 8⁰. 52. — Рец. Н. Василиевъ въ *М.* XII$_{5}$ 359—361; — А. А. въ *Б. С.* IX$_{8}$ 541—542.

—. Колко късно. Скица. *О. Д.* II_5 74—76.

—. Кратъкъ животъ. (Чертици изъ битието на подписанитѣ). *Н. В.* VII_3 236—238.

—. Лилиана. Очеркъ. *М.* XIII_2 95—96.

—. Мжка. [Прозаич.]. *М.* XIV_7 379—381.

—. На пжть. (Новелети). *Пр.* III_3 114—124.

—. Начало. Скица. *О. Д.* I_{16} 253—254.

—. Не го свъртя. Новелета. *М.* XIII_{10} 599—601.

—. Несмѣняемъ. Скица отъ —. *О. Д.* II_{20-21} 320—321.

—. Новелети: 1. Лѣтенъ Никулденъ; 2. Селска кръчма. *Пр.* IV_4 169—171.

—. Подновили. [Прозаич.]. *О. Д.* III_{13} 406—407.

—. Прѣди и слѣ. Скица. *Н. В.* VI_4 362—367.

—. Пѣсеньта на двѣ сърца. (Пролѣтна елегия). [Разказъ]. *Пр.* III_1 31—32.

—. Работници. Повѣсть. *Н. В.* V_1 11—24, $_2$ 137—149.

—. Разрѣшилъ. Разказъ. *Д. П.* I_{10} 200—202.

—. Рано е, а се мръква. Скица. *О. Д.* II_{10} 155—156.

—. Селски учителки. Скица. *П. Д.* IV_3 157—161.

—. Слѣпецъ. Драма. *М.* XIV_{9-10} 483—506.

—. Силата на примѣра. Новелета отъ —. *Юбилеенъ сборникъ* на Разгр. чит. „Развитие". Разградъ. 1904, с. 150—152.

—. Стария морякъ. Скица. *О. Д.* I_{21-22} 245—246.

—. Сърцето или обществото. Скица. *О. Д.* I_{20} 314—316.

—. Тжга. (Новелета). *Пр.* III_4 190—191.

—. Чеда. Повѣсть. *Н. В.* V_9 919—936.

Кировъ, З. Мипотьвръ. Хумореска. *Л.* III_2 43—44.

Ковачевъ, Вл. Робски сонети отъ —. [I—II]. *Д. П.* II_{10} 22..

— и Силяновъ, Хр. Тжгитѣ на роба. Стихотворна сбирка. София. 1903. 8°. 81. — Рец. Б. А. въ *М.* XIII_{3-4} 257—259; — въ *Д. П.* I_{8-9} 187; — въ *З. Т.* III_3 283—285; — А. Ст-ва (кѫса) въ *Л.* IV_7 168.

Коларовъ, Ив. Т. Свѣтилниковъ и Апа. Драма въ три дѣйствия изъ българския животъ. Пловдивъ. 1901. 8°. 68.

Константиновъ, Алеко. Съчиненията на —. Книга първа. Фейлетони, очерки и разкази. София. 1901. 8°. 312, II. — Рец. К. Д. С-ски въ *Н. В.* V_{7-8} 840—844.

—. Книга втора. София. 1903. 8°. X + 279. — Рец. Ив. Ст. Андрейчинъ въ в. *„Соф. Вѣд."* г. I (1903), бр. 66; — Съврѣменникъ въ *У.* IX_9 707—709.

—, Ст. Ние така си живѣемъ. Романъ изъ свободния ни животъ въ три части и епилогъ. Часть I-ва. Пловдивъ. 1901. 8°. 63. — Рец. И. Т. К. въ *Н. В.* V_{7-8} 847—849.

Косинъ, Боби. А люлеката сѐ още лъха аромъ... Пролѣтна елегия. [Стихотв. въ проза]. *О. Д.* II_{13} 202.

Коржевски, Б. Новъ животъ. Етюдъ-монологъ. Шуменъ. 1903. стр. 13.

Коцевъ, Вл. Боляри. Историческа драма въ три дѣйствия. София. 1902. 8°. 90. — Рец. въ *У. П.* VII_{10} 805—807; — П. Д. въ *Л.* III_{10} 239—240.

—. Критикъ. Разказъ. *З. Т.* III_9 855—856.

—. Обикновена история. Хумористиченъ разказъ. София. 1901. 16°. 16.

Кременъ, Михаилъ. Единъ день. Разказъ. *М.* XIII_{10} 581—586.

—. При гробищата. *М.* XIV_8 410—412.

Куневъ, Т. Въвъ нивето. [Стихотв.]. *Н. В.* VII_{4-5} 332.

—. Изъ чужбина. [Стихотв.]. *Д. П.* I_3 56.

—, Момина жалба. [Стихотв.]. *Д. П.* I_{19} 378.

—. Невѣренъ дѣверъ. *Д. П.* I_3 56—57.

—. По великдень. Пѣсень отъ —. *Д. П.* II_6 129—130.

—. Пѣсеньта на калината. *Пр.* III_5 227.

—. Пѣсень отъ —. *Д. П.* I_5 98.

—. Пѣсень. *Д. П.* I_{17} 339.

—. Пѣсень. *Д. П.* II_8 177.

—. Пѣсень. *Д. П.* II_{19} 441.

—. Пѣсень. *О. Д.* II_3 42—43.

—. Пѣсень. *О. Д.* II_9 138.

—. Пѣсень. *О. Д.* II_{22-24} 249—250.

—. Пѣсни отъ —. *Д. П.* I_1 8.

I. Осланени цвѣтя. — II. Заржки.

—. Пѣсни отъ —. [I—II]. *Д. П* I_{6-7} 129.

—. Пѣсни. [1—6]. *М.* XIV_5 258—259.

—. Пѣсни. *М.* XIV_6 317.

—. Пѣсни отъ —. *Н. Ж.* I_{7-8} 305—307.

I. Пѣсень. — II. Трепетлика. — III. Косачъ. IV. Овчарска пѣсень. — V. На хорото.

—. Пѣсни. [I—II]. *Н. Ж.* I_9 407—408.

—. Пѣсни отъ —. *Н. Ж.* I_{10} 429—431.

I. Либне ле. — II. Чумавъ. — III. Боръ и калина. — IV. Рогъ извила мѣсечинка.

—. Пѣсни отъ — *Н. Ж.* 525—226.

—. Пѣсни отъ —. [I—III]. *О. Д.* II_{13} 201—202.

—. *** [Стихотв.]. *М.* XIV_8 423.

—. Раздѣла. [Стих.]. *Пр.* II_{10} 476.

—, Г. [?]. Илилия. Стихотворение. *Н. Ж.* I_6 260.

Кутинчевъ, Ст. Борба и борци. Очерки и картини изъ бунтовническия животъ на македонцитѣ. Кюстендилъ. 1903. 8°. 144.

Кънчовъ, В. Видѣния. [Прозаич.]. *О. Д.* II_9 135—137.

—. Глухоровска размирица. *М.* XII_9 155—158.

—. Иманяри. Очеркъ отъ —. *М.* XII_2 117.

—. Митингъ. Недосвършенъ разказъ отъ —. *М.* XII_4 219—228.

Кършовски, И. П. Хр. Бѣжанецъ. Стихотворение. *З.Т.* II_5 425—430.

Придружено съ писмо отъ Ботйовъ до Кършовски (на стр. 430).

К-ва, С. За Македония. Сонетъ. *Л.* II_5 97.

—. Зимна пѣсень. *Л.* III_2 25.

—. Липа. [Стих.]. *Л.* II_{9-10} 228.

К-овъ, П. Мжчно й е. Картинка. *Ж.* I_{15} 225—228.

К. Ч. Слѣдъ сражението — нощь. [Прозаич.]. *О. Д.* III_{15} 471—473.

Левингеръ, Фани. „Опълченци". Споменъ отъ 11-й августъ 1902 год. Юбилейна патриотическа игра въ едно дѣйствие изъ настоящия български общественъ животъ. По случай шипченскитѣ празднества. София. 1902. 8°. 29.

Латиновъ, Н. М. До дома. (Разказва единъ ученикъ). Ст.-Загора. 1901. 8°. 15.

Либенъ. Тревога у Немирникови. (Картина изъ съврѣменния животъ). *У.* VIII_9 681—687.

—. Здравко. (Разказъ). *Пр.* II_4 162—168.

—. Намѣрилъ си мѣсто. (Скица). *Пр.* I_{9-10} 440—443.

Липовски, Бойчо. Въ длъгитѣ свѣтливи. [Стихотв.]. *М.* XIII_{10} 586.

—. Къмъ „Златокрилитѣ". [Стих.]. *Пр.* IV_3 121.

—. Пеперуди. [Стих.]. *Пр.* IV_8 337—338.

I. Равни двори не затваряй. — II. Падатъ замислено сухитѣ листа. — III. Високо, високо на небето. — IV. Въ градината липа самотна. — V. Чудно желание гърдитѣ ми обзема.

—. Потайни жалби. Стихотворения. Кюстендилъ. 1902. 16°. 56. — Рец. въ *Н. Ж.* I_6 287.

—. Пѣсни отъ —. [1—4]. *М.* XI_7 434—435.

—. Сашка Поликраевъ. Комедия въ три дѣйствия. Враца. 1902. 8°. 61. — Раз. *Б. А.* въ *М.* XIII_1 68—70.

—. Свѣтлѣй на изтока зора красива. [Стихотв.]. *О. Д.* II_9 137.

—. Стихове. [I—III]. *М.* XIV_{9-10} 507—508.

—. Стихотворения отъ —. *М.* X_{10} 633—634.

I. — II. Слѣдъ двадесеть години.

Лочева, Дора. Грѣха на една майка. Повѣсть. Варна. 1904. 56 стр.

Луповъ. Дървари (Сцена изъ соврѣменния български животъ). Сливенъ. 1904. стр. 24.

—. Училището строи Вавилонска кула. (Сцени изъ живота на съврѣменитѣ ни дѣвически гимназии). Котелъ. 1904. стр. 22.

Лѣворжки. Българинъ и македонка. [Стих.]. *Пр.* II_6 278.

—. На Васила Кжнчовъ. [Стих.]. *Пр.* I_{5-6} 212.

Лютаковъ, Гр. Бѣглецъ отъ живота. Драматическа фантазия. Огъ —. *М.* XII_5 301—308.

—. Животъ — неволя. На Кр. Гр. *О. Д.* III_{2-3} 66—67.

—. Изгубено щастие. [Прозаич.]. *О. Д.* II_{10} 251—252.

—. Като на сънь. [Прозаич.] *О. Д.* II_1 11—12.
—. Ледътъ се троши. *О. Д.* III_6 174—175.
—. Лирически отломки. *О. Д.* III_{12} 186—187.

1. ***. — 2. Край нѣма. — 3. Терцини. — 4. На единъ отъ многото.

—. Недѣй. [Стихотв.]. *М.* XIII_2 96.
—. Ниви черни, неорани . . . [Стихотв.]. *О. Д.* I_{20} 314.
—. Нощь въ Батакъ. [Стихотв.]. *О. Д.* I_{17} 266.
—. Опълченецъ. [Прозаич.]. *О. Д.* I_{12} 186—187.
—. Портретитѣ. [Стих.]. *О. Д.* II_6 91.
—. Прѣдъ прага на XX вѣкъ. [Стих.]. *О. Д.* I_8 122.
—. [Прѣдъ менъ простиратъ се зелени ...] [Стих]. *О. Д.* II_9 137—138.
—. Пѣсни отъ —. *М.* XI_8 483—484.

I. Пролѣть. — II. Тъжни пѣсни: 1. [Седя самичъкъ и размислямъ, . . .]; — 2. [Едно се знае — ведно съ насъ . . .]; — 3. [На часъ злочестий ний сме се родили . . .]; — 4. [Закопаха го, никой не заплака . . .].

—. Рефлексии. [Стихотв. I—VIII]. *О. Д.* II_{19} 300.
—. Стихове отъ —. *М.* XII_5 326.
—. Стихотворения. *О. Д.* II_{22-24} 349.

I. ***. — II. Не се оплаквай.

—. Стихотворения. *Б. С.* VIII_2 106—107.

I. На човѣкътъ. — II. Подъемъ. — III. На България.

—. Стихотворения. [I—II]. *Н. В.* VI_{5-6} 410.
—. [Стихотворения]. *Н. В.* $_{12}$ 1042—1043.

1. Копнѣй сърцето зарадъ нѣщо ново. — 2. За тѣхъ. — 3. Блѣене.

—. Тамъ, тамъ! . . . [Стихотв.]. *М.* XII_9 616.
—. ***. [Стихотв.]. *Н. Ж.* I_{7-8} 327.
Л-аровъ, Алеко П. Той не ме позна . . . Скица. *Б. С.* VIII_4 271—273.
—. Майка. Очеркъ. *З. Т.* II_6 513—515.
Л. Т. М. Единъ животъ. Разказъ. *З. Т.* III_2 155—159.
Максимовъ, Ст. Vanitas. Стихотворение. *Н. В.* V_2 211—212.
—. Епитафия. Епиграма. *Н. В.* V_3 327.
—. Любопитенъ и господарь. (Бесѣда). Стихотворенъ диалогъ. *Н. В.* V_5 474—476.
—. На пазаря. Басня. *Н. В.* V_1 89—90.
—. Случайни чертици. *Н. В.* V_3 323—325.

1. Нѣма сцена. — 2. Сиротата. — 3. Безъ утѣха.

Мак[симовъ], Ст. Борецъ. Стихотворение. *Н. В.* VI_{8-9} 696.
—. Блудница. Стихотворение. *Н. В.* VII_{8-9} 649.
—, Хр. Д. Въ село. [Разказъ]. *Пр.* I_{9-10} 400—406.
—. Завѣщание. [Стих.]. *Пр.* I_{9-10} 439—440.
—. Пазвантинътъ Жеко. [Разказъ]. *Пр.* I_{9-10} 431—437.
—. Позивъ. [Стих.]. *Пр.* I_{9-10} 443.
—. Срѣдъ буря. [Стих.]. *Пр.* I_{9-10} 385—386.

—. Цвѣтана. (Поема изъ народния животъ). *Пр.* I_{9-10} 417—424.

—. Чудноватъ сънъ. [Проза]. *Пр.* I_{9-10} 450—459.

Маринополски, Ю. Моята женидба. Невѣроятна историйка отъ —. *М.* XII_9 596—598.

Марйолинъ. Въ тъмничната ограда. [Прозаич.]. *О. Д.* II_{15} 237.

I. Два свѣта. — II. Пропадналъ.

Миларовъ, Ил. Женени ли сме ний? Комедия въ едно дѣйствие. София. 1901. 8°. 48 — Рец. В.-К. въ *М.* XI_7 455—458; Кукидесъ въ *Б. С.* VIII_7 501—502.

Миленковъ, Рафаилъ. Мждрецъ. (Приказка). *Пр.* IV_{9-10} 443—446.

—. Човѣкътъ. Легенда. *Л.* V_7 146—148.

Вж. „Сфинксътъ проговорва" отъ Софрония Никовъ въ *Л.* V_{11-12} 268—278.

Мирчо. Джбъ. [Стихотв.]. *У.* VIII_2 131.

—. Клетвата на учителя Мълчановъ. (Очеркъ изъ съврѣменния животъ). *У.* VIII_1 49—58, $_2$ 118—131.

—. Стана. Изъ народния животъ край Рила. [Разказъ]. *Пр.* I_1 3—6.

Митьо. Пжть. [Стих.]. *Пр.* II_6 278.

Михайловски, Ст. Блѣнъ. Стихотворение. *М.* XIV_7 345—348.

—. Божественъ размирникъ. *М.* XIII_2 79—94.

—. Въ царството на повилнѣлитѣ. Откръшлекъ. *М.* XII_6 371—376.

—. Vos soli. [Прозаич.]. *М.* XIII_5 265—266.

—. Горнило. Сатири отъ —.

I. Бесѣда въ хашовото. *Н. Ж.* I_2 42—60. — II. Ржководство по философията на разврата. *Н. Ж.* I_3 118—130.

—. Източни легенди. Кюстендилъ. 1904. 8°. 95. — Рец. В. Ямуковъ въ *Б. С.* XI_6 385—388; — А. Коса въ *Л.* V_5 118—119.

—. Книга за оскърбенитѣ и онеправданитѣ. Кюстендилъ. 1903. 8°. 166. — Рец. Б. А. въ *М.* XIII_7 455—457; — Николай Долиновъ въ в. „Соф. Вѣдомости" г. I (1903), бр. 130—132 (подл.); — А. Коса въ *Л.* V_1 24.

—. Ministerialismus. Сатира. *Н. Ж.* I_{4-5} 101—109, $_6$ 241—247.

—. Молла Хафузъ. (Изъ „Източни легенди"). [Прозаич.]. *Д. П.* II_{10} 223.

—. Наеменъ сквернодумецъ. *М.* XII_7 456—466.

—. Недомълвки. Мисли и впечатления. [Прозаич.]. *М.* XIII_{3-4} 163—180.

—. Отдавна минжло. Откръшлѣци изъ старитѣ ми тетрадки. *М.* XIV_3 145—147.

I—IX. — X. Срѣдня.

*—. По прѣкия друмъ. Бѣлѣжки и размишления. София. 1901. 8°. 15.

*—. Пробуда и възходъ. София. 1902. 8°. 15.

—. Сатира. Отъ —. *Д. П.* II_1 79—80.

—. Точиларьтъ. Фантастически сцени. *О. Д.* II_8 122—126.

—. Царедворци и царепоклонници. (Отломки). *О. Д.* II_{10} 156—157.

*Миховъ — Карасъ Идеалистъ, Д-ръ В. М. Сладко признание. (Хайне). *Н. В.* VII_1 48—49.

Молеровъ, Д. Г. Новото учение. Сцена изъ живота на селския учитель. Бѣла Слатина. 1902. 8°. 20.

—. Стойна Пострумка. (Разказъ изъ живота на македонскитѣ българи). Второ поправено издание. Пловдивъ. 1904. 8°. 45.

Московъ, М. Смъртьта кръстникъ и цигулката на любовьта. (Разкази). Търново. 1901. 8°. 15.

Мургашевъ, Ил. Два изгрѣва. (Лирическа драска). *О. Д.* III_1 16—17.

—. Морякъ, безъ компасъ въ море не влизай!... [Прозаич.]. *О. Д.* III_{20} 622.

Муслакъ, Драготинъ Истровъ. Книга за робитѣ. Прологъ. *О. Д.* I_6 89—90.

Мустафовъ, Р. Сиромашко патило. Драма въ три дѣйствия изъ провинциалния животъ. Кюстендилъ. 1902. 8°. 48.

Народна Читанка. Помагало при вечернитѣ и празднични училища и за домашно четиво. Габрово. 1902. 8°. 157. — Рец. Ж. въ *О. Д.* II_5 80.

Н(атевъ), Г. Защита на Перущица прѣзъ 1876 година. Исторически разказъ. Пловдивъ. 1901. 8°. 91. — Рец. С. С. Б. въ *Б. С.* VIII_5 345—346; — А. Т. въ *П. С.* LXII 419—420; — въ *У. П.* VII_2 155—157.

Начевъ, Н. Дѣдо Генко Севдата въ София. София. 1902. 8°. 294. — Рец. Б. А. въ *М.* XII_4 290—292; — К. В. въ *Л.* III_5 119—120; — Z. Z. въ *Б. С.* IX_2 130—131; — В. Д. Стояновъ въ *П. С.* LXIII 145—146; — въ *У. П.* VIII_1 97—101.

—. Райничка. Разказъ. *Л.* V_1 78.

—. Сирѐни. Стихотворение. *Б. С.* X_2 101—102.

—, Т. Петь деня въ Цари-Градъ. (Изъ патилата на впечатленията ми). Пловдивъ. 1904. 8°. 91.

Неволинъ, М. *** [Късни нощи...]. *М.* XIV_8 423.

—. Стихове. [I—II]. *М.* XIV_{9-10} 508—509.

Невѣнинъ, А. Признание. Стихотворение. *Л.* V_6 137.

—, Гр. Пѣсень. *О. Д.* III_{20} 641.

Неждановъ, С. На прагътъ. Разказъ отъ —. *П. Д.* VI_{10} 577—582.

Николовъ, Д. П. Въ конференцията. (Засѣдание). *З. Т.* III_1 18—26.

Николовъ, Н. Съврѣмененъ рицарь. Комедия въ три дѣйствия. Видинъ. 1901. Стр. 54.

Норевъ, К. Въ память на Хр. Д. Максимовъ. [Стих.]. *Пр.* I_{9-10} 407.

—. Тѫжни звуци. Стихотворения. Русе. 1901. 8°. 39.

Н. Б. Половци. Алегория. (Изъ трагическата поема „Борисъ“). *О. Д.* III_{2-3} 65—66.

—. * * * Стихотворение. *О. Д.* II_6 91.

—. * * * Стихотворение. *О. Д.* II_7 107.

—. * * * Стихотворение. *О. Д* II_{12} 186.

Н. Д. Нѣма мѣсто! Разказъ. *О. Д.* 368—369.

Н. п. Ф. Въ село. [Разказъ]. *Пр.* I_1 18—23.

—. Млеварка. (Изъ запискитѣ на ловеца). *П.* I_4 158—162.

Н. Ф. Съврѣмененъ човѣкъ. Очеркъ отъ —. *М.* XI_3 197—199.

Огорчений. „Руския человѣкъ“. [Прозаич.]. *Л.* II_8 186—187.

—. Слънчогледъ. Началникътъ Сарандаковъ. [Прозаич.]. *Д. П.* I_{22} 436—437.

Охъ! Изъ приключенията на бай Ганювия синъ. Приключения по „Небетъ Тепе“. Сатирическа поема. Пише —. Издава Оле-ле! (Библиотека Конгломератъ № 2). Пловдивъ. (1901). 16°. 22.

Панинъ, Л. Адела (Ехо). [Прозаич.]. *З. Т.* I_{11} 1016—1037, $_{12}$ 1109—1028.

Панайотовъ, Тането. Не било панакина. Комедия въ едно дѣйствие и 5 сцени. (Скромна истина съ малки украшения). Ломъ. 1902. 16°. 40.

Пацовъ, Д. Живота. Романъ (изъ дѣйствителния животъ). Вратца. 1901. 16°. 95.

Петковъ, П. Ц. Злодѣйства и отмъщение. Драма въ 1 дѣйствие отъ прѣдвечерието на българското възстание прѣзъ 1876 г. Изъ романа „Подъ игото“ (гл. XXXII и XXXIII) отъ И. Вазовъ. Севлиево. 1903. 8°. 16.

Петковъ, Сл. Пѣсни. *М.* XIII_{3-4} 157.

[Какъ ме те примамяха съ дъхътъ си,...]; — [Наметнала плащъ тъменъ на плещи].

—. Стихотворения отъ —. *М.* XII_4 229—230.

Подъ липата. — Чума.

Пицовски. Хайдушка поляна. Македонска литературна сбирка. Главенъ уредникъ —. Книга I. София. 1903. 8°. 158.

Пипковъ, П. Планинска пѣсень. Троянъ. 1901. 8°. 3.

Поборниковъ, К. Пѣсни. *Л.* 235—237.

I—XI. — Афоризъмъ.

Подвързачовъ, Д. [Ахъ сълзи мои — кърви черни]. Стихотворение. *О. Д.* II_3 43.

—. Дай ми Боже. Стихотворение. *Б. С.* X_8 511—512.

—. Зимна нощь. Стихотворение. *Б. С.* X_1 26.

—. Кждѣ си? Стихотворение. *О. Д.* II_9 138.

—. Навредъ покварени сърдца. [Стих.]. *Пр.* I_7 299.

—. Пролѣть. Стихотворение. *Б. С.* X_9 574.

—. Пѣсень. *Б. С.* VIII_9 630.

—. Стихотворения отъ —. *Б. С.* VIII_1 53—54.

1. Самотенъ. — 2. Есень. — 3. Утринь.

Поляновъ, Д. И. Жерави. [Стихотв.]. *Н. В.* VII_{11-12} 919.

—. **Недѣй навеждa чело...** [Стихотв.]. *Н. В.* VI_{1-2} 136.

—. **На прага. (Глава отъ романа „Славоборци“).** *Н. В.* V_{3} 265—275, $_{4}$ 369—377.

—. **Привѣтъ отъ чужбина.** [Стихотв.]. *Н. В.* V_{5} 544—545.

—. **Сънь.** [Стихотворение]. *Н. В.* VI_{7} 597—598.

—. **Топятъ се снѣговетѣ.** Стихотворение. *Н. В.* V_{4} 432—433.

Поповъ, Д. К. **Прѣстѫпникътъ.** Стихотворение. *Л.* II_{11} 241.

—. **Слънчогледъ.** Стихотворение. *Л.* II_{11} 258.

—. **Тѫга.** Стихотворение. *Л.* II_{2} 38.

Поповъ, Ив. С. Стихотворения. [I—II]. *Д. П.* I_{6-7} 128.

Попова, Роза Ст. Буря. [Прозаич]. *Л.* III_{3} 57—59.

—. Една арфа. Стихотворение. *Л.* IV_{2-3} 25.

—. **Мъртвия градъ.** (Прѣлюдия). [Прозаич.]. *Л.* IV_{4} 87—88.

—. **Прѣсушени.** Стихотворение. *Л.* III_{4} 81.

—. **Пѣсень на морната душа.** [Прозаич.]. *Л.* III_{8} 169—171.

—. Славея. Легенда. [Прозаич.]. *Л.* III_{1} 18.

—. Стихотворения. *Л.* IV_{9-10} 200.

I. Заспало езеро. — II. Двѣ скърби.

— и Поповъ, Ст. М. Лирически пѣсни. София. 1901. 8°. 47. — Реп. К. В. въ *Л.* II_{7} 168; — въ *И. Ж.* I_{1} 47—48; — И. К. въ *Н. В.* V_{6} 682—685.

Поповъ, Ст. М. Въ планината. Стихотворение. *О. Д.* I_{8} 121—122.

—. И въ сърцето на светеца. [Прозаич.]. *Л.* III_{5} 97—100.

—. Каблешковъ. Стихотворение. *Л.* II_{6} 120.

—. Крали Марко. Народна епическа поема. София. 1901. 8°. X + 204. — Рец. Д-ръ В. Миролюбовъ. *М.* XII_{7} 497—502; — Вел. Йордановъ въ *М.* XI_{3} 207—209; — В. въ *Б. С.* VIII_{2} 142; — S. въ *У. П.* VI_{2} 181—184; — въ *Л.* II_{3} 72.

—. Момини сълзи. Легенда. *Л.* III_{3} 66—67.

—. Неда — слънце и Каменъ — мѣсецъ. Легенда. *Л.* III_{9} 193—195.

—. Привечерь. [Прозаич.]. *Л.* IV_{1} 3—4.

—. Стихотворения. [I—III]. *Л.* II_{9-10} 204.

—. Сцени изъ Преспанския дворецъ. *Л.* III_{4} 84—87.

—. Твоитѣ очи. Стихотворение. *Л.* IV_{1} 15—16.

—. Цалувката на жълтий листъ. Стихотворение. *Л.* III_{1} 12.

—. Царица Деспа. Историческа драма въ 5 дѣйствия изъ живота на българитѣ. *Л.* IV_{2-3} 32—37, $_{4}$ 73—83.

—. * * * Стихотворение. *Л.* III_{8} 180.

Приказка за галошитѣ. Разказъ. *Н. Ж.* II_{1} 99—101.

Прѣкодрумски. Розалия. Портретъ. *Л.* IV_{2-3} 69—71

—. Столѣтникъ. Разказъ. *Л.* III_{12} 278—279.

Пуневъ, Хр. К. Лопатитѣ хванѣте!... Стихотворение. *Н. В.* VI_{11} 893.

П. О. Къмъ борба. [Стихотворение]. *Н. В.* VI_{11} 893—894.

—. Позивъ. Стихотворение. *Н. В.* V_6 668.

П. Ч. [Двѣ стихотворения]. *М.* XIV_7 367.

Радковъ, Цвѣтко. Първа сбирка отъ стихотворенията на — Трънъ. 1902. 16°. 95.

Радославовъ, Ив. Збърканитѣ. [Стихотв.]. *Н. В.* V_{7-8} 777.

—. Погребаленъ маршъ. [Стих.]. *Н. В.* VII_6 452.

—. Пробуждане. [Стихотв.]. *Н. В.* V_{7-8} 778—779.

—. ***. [Стихотв.]. *Н. В.* V_{7-8} 779.

Развигоровъ, А. Искри. Стихотворение. *М.* XIII_2 97.

—. Стихотворения. *О. Д.* II_{19} 299—300.

I. Буря (по Есхила). — II. [Веселъ . . .]. III. Изъ Сафо.

Разговоръ на Ивана и Стояна. Любопитни приказки за моми и ергени. Пловдивъ. 1902. 8°. 16.

Бѣлѣжка. Стихотворенията сѫ отъ П. Р. Славейковъ.

Раздоловъ, А. Бунтовни пѣсни на революционера-емигрантъ. Ямболъ. 1903. 8°. 32.

—. Злополучния край на Д-ръ Керпичевата свадба. 1904. 8°. 8.

Райчовъ, Р. К. Данко. Скица. *Л.* V_2 35—37.

Розкинъ. Азъ плача. Стихотворение. *Л.* V_{10} 224.

—. На кръстопѫть . . . (А. Петьофи). *Л.* V_{10} 224.

Ружкинъ. [Силяновъ, Хр.]. Елегии. *Д. П.* I_4 73.

I. Спомени. — II. На брата Марко. — III. Requiem.

—. За чужбина. Стихотворение. *О. Д.* II_7 106—107.

—. Прѣдъ паметника на Байрона. Стихотв. *О. Д.* III_{11} 350.

—. Прѣстѫпници. (Повѣстьта на една чужденка). Стихотв. *О. Д.* III_9 273.

—. Срѣща. Стихотворение. *Л.* II_1 7.

—. Старията чифличарь. Стихотворение. *О. Д.* III_6 175.

—. Стихотворения. *О. Д.* III_4 117—118.

I. Въ музея. — II. Търчете чужденци. — III. Въ лоното на изпитанията

—. [Стихотворения]. *О. Д.* I_2 25.

I. Стружка мома (Впечатления отъ Струга). — II. Роза. — III. Романсъ. — IV. Славей. А. В. Кольцовъ.

Руменский, Ив. Т. (Лисансие на правото). Нещастни герои. Драмо-комедия въ петь дѣйствия изъ народния ни животъ. (Какви бѣха и какви станаха). Вратца. (1901). 8°. 84. — Рец. И. въ *З. Т.* I_2 178—181; — въ *У. П.* VII_{7-8} 647—648.

Руневски, С. С. Безъ работа. (Страница изъ живота на работницитѣ). *Н. В.* V_6 612—620.

—. Бѣглецъ. Скица отъ —. *Н. Ж.* I_{11-12} 527—532.

—. Вѣстникопродавецъ. Скица. *О. Д.* II_{15} 235—236.

—. Въ единъ антрактъ на живота. *О. Д.* III_6 177—179.

—. Госпожи за реклами. Разказъ. *Н. В.* V_2 206—211.

—. Дѣтето и моряка. Скица отъ —. *П. Д.* VII_2 120—125.

—. За магарешката сѣнка. Разказъ. *Н. В.* V_{7-8} 820—827.

—. Кочо и Чорла. (педагогическа вариация). *П. Д.* IV_5 357—362,$_6$ 421—426.

—. Не се познавать. Разказъ. *Н. В.* V_6 621—625.

—. Пакъ въ сѫщото село. Скица отъ —. *П. Д.* VII_8 187—189.

—. Петрушъ. Разказъ. *Н. В.* VII_{11-12} 920—930.

—. Пъстра картина. Скица. *О. Д.* I_{18} 204—205.

—. Чужденецъ. Драма въ едно дѣйствие. Отъ —. (Четиво за народа. Илюстрована библиотека № 3). В.-Търново. 1903. 8°. 45.

Русковски, В. Колибарки. Стихотворения. *О. Д.* I_9 139.

Савовъ, К. ***. Стихотворение. *О. Д.* I_{23-24} 367—368.

—, М. Изъ „Лирически напѣви" [2 стих.]. *О. Д.* I_{15} 236.

—. Вълнитѣ на живота. Лирически стихотворения. Русе, 1902. 24 стр. — Рец. Ге. въ *Н. Ж.* I_{7-8} 363—366.

—. Стихотворения. Карнобатъ. 1903. 32 стр. — Бѣл. въ с. „Македония" I_7 29.

**Сборниче* „Василъ Левски". Издадено по случай полагането основния камъкъ на паметника Левски въ родния му градъ. Пловдивъ. 1903. 8°. 58.

Свѣтловъ, В. И. Струва да се напие. Разказъ. (Изъ сбирката „Шаренъ свѣтъ"). *О. Д.* I_{16} 254—255.

Сейменовъ, А. И стръмно и трудно . . . Скица. *О. Д.* III_1 17—18.

Секунда Солъ Терѣ. Бай Ваню. Сатирическа поема. (Въ диалогъ). Ямболъ. 1902. 16°. 15.

Силяновъ, Хр. (Вж. Ружкинъ). Гоце Дѣлчевъ. [I—II]. Стихотворения. *Д. П.* I_{20} 400.

—. Колибарска пѣсень. *Д. П.* II_{15} 348—349.

—. Море блажено, тихо... Стихотворение. *Юбилеенъ сборникъ* на Разград. чит. „Развитие". Разградъ. 1904, с. 149.

—. Луна. [Стихотв.]. *Д. П.* II_5 103.

—. На майка си. [Стихотв.]. *Д. П.* II_5 104.

—. По неволя. Стихотворение. *Д. П.* II_9 198.

—. Прѣдъ зиналата бездна. Стихотворение. *Д. П.* I_{23} 461.

—. Спасителки. [Стихотв.] *Д. П.* II_{15} 348—349.

—. Стихотореаия отъ —. *Д. П.* I_{8-8} 172—173.

I. 1902 година. — II. Елегия.

—. Стихотворения отъ —. *Д. П.* I_{12} 236.

Лъжовенъ сънь. — Епиникия. — На гарата.

—. Часовой. Стихотворение. *Д. П.* II_7 151.

—. 5 августъ. Отъ *Д. П.* II_2 34—35.

I. Зовъ. — II. Възстаннишки маршъ.

Сиракъ. При родни брѣгъ. [Стихотворение]. *Пр.* II_6 270—271.

Скаловъ, Г. Ст. Майка. Скица. *Л.* V_6 132—133.

—. Портретъ. [Прозаич.]. *Л.* V_{8-9} 180—81

—. Разбититѣ сърдца. Драма въ двѣ дѣйствия и двѣ сцени. Шуменъ. 1902. 8°. 45. — Рец. въ *З. Т.* I_4 365—368.

—. Снимка. [Прозаич.] *Л.* V_5 101—103.

—. Стария гусларь. [Прозаич.]. *Л.* V_{11-12} 261—268.

Славейковъ, Пенчо. Запустение. (Изъ „Кървава пѣсень.“ Пѣсень VIII. Пролѣтьта 1877 г.). *М.* XI_4 279—282.

—. Кървава пѣсень. Пѣсень втора. Оборище. *М.* XI_1 3—32.

—. Кървава пѣсень. Пѣсень третя. Каменградъ. *М.* XI_2 87—100,$_3$ 155—167.

—. Поетъ. [Стих.] *М.* XIII_5 267—268.

—. Трима. [Стихотв.]. *М.* XIII_5 269.

*—. Пѣсни. Прѣвелъ отъ нѣмски — *М.* XII_9 591—595.

Мария деле Грацие: Лѣто. — Струни. — Дъхътъ на мрътвитѣ. — Ела! — Хиацинти 1. — Хиацинти 2.

Теодоръ Штормъ: Листецъ. — Книгата на живота. — Критика. — Октомврийска нощь. — Млада любовь.

Славейковъ, Петко Р. Изъ послѣсмъртната поезия на—. *Б. С.* IX_1 23—26.

Народецъ. — Вечерь. — *Ако измама. (Пушкинъ). — *Честь (Т. Шевченко). — *Работницитѣ (Ф. Фрайлигратъ). — *** (А. Пушкинъ). — Епилогъ. — Есенни гори. — Бѫдни вечерь.

—. Избрани съчинения. Книга първа. Стихотворения съ характеристика отъ Пенчо Славейковъ. София. 1901. 8°, LXVI+226. — Рец. С. С. Бобчевъ, въ *Б. С.* IX_1 58—61; — К. Х. въ *Н. Ж.* I_{4-5} 234. — Вж. Б. А. (П. Р. Славейковъ. Епилогъ) въ *М.* XII_6 391—403.

Славейковъ, П. Р. — вж. *Разговоръ. и т. н.*

Славчевъ, Г. Имамъ трепетна звѣздица. Стихотворение. *О. Д.* I_{20} 314.

Слънце. Мушичка и крава (Подражание). Стихотворение. *З. Т.* II_9 810.

Слѣпий, Никола П. Злиятъ гений. Романъ отъ —. Томъ III. Пловдивъ. 1902. 8°. 248.

Спространовъ, Е. Вѣрното псе. (Българска притча). *Л.* IV_{2-3} 71.

—. Китка. Сбирка отъ приказки. Сѣръ. 1904. 16°. 32.

—. Почивка. Приказки за дѣца. София. 1904. 8°. 16.

С[пространовъ, Е.]. Като стока продадена. Разказъ. *З. Т.* II_3 248—265.

—. Стаменъ и Китана. Стихотворение. *Л.* II_{9-10} 216—218.

*—. Приказки за дѣца. Часть I. София. 1902. 8°. IV + 142. — Рец. К. В. въ *Л.* III_{6-7} 167.

Стаматовъ, Г. Бивши Лермонтовъ. [Разказъ]. *Пр.* III_2 74—82.

—. Венский. Очеркъ. *Н. Ж.* I_{7-8} 328—340,$_{10}$ 432—440.

—. Въ храмътъ на науката. [Прозаич.]. *Н. В.* VII_{4-5} 322—323.

—. Генко Миховъ. Разказъ. *Д. П.* I_2 32—34.

—. Два таланта. *Д. П.* I_{11} 220.

—. За едно кѫтче на душата. *Д. П.* I_{12} 236—239.

—. За отечеството. (Разказъ). *Пр.* III_7 313—319; $_8$ 366—371.

—. Изненада. [Прозаич.]. *Д. П.* I_4 74—75.

—. Кошмаръ. [Проз.]. *Пр.* IV_8 339—341.

—. Малковъ и Славинъ. *Д. П.* II_2 31—34,$_3$ 53—56,$_4$ 80—83,$_6$ 126,$_7$ 151—153.

—. На госте. (Очеркъ). *Пр.* IV_{6-7} 243—245.

—. Около новата година. *Д. П.* I_{8-9} 173—174.

—. Отъ странство. (Страничка отъ дневникъ). *Пр.* III_6 275—277.

—. Погребение. [Проз.]. *Пр.* III_{9-10} 447—451.

Станкинъ. Гнилъ животъ. Сбирка разкази. Русе. 1903. 8°. 32.

—. Гнилъ животъ. Сбирка втора. Казанлъкъ. 1904. 8°. 116.

Стеревъ, Д. Албумъ. Съврѣменни трагикомични сцени. (Второ поправено и допълнено издание). Свищовъ. (1902). 16°. 70. — Бѣл. К. В. въ *Л.* II_2 47—48.

—. За ближния. Разказъ. София. 1904. 43 стр.

Стефановъ, В. Къмъ гората. Стихотворение. *З. Т.* II_5 402.

—. На природата. Стихотворение. *З. Т.* I_{12} 1071—1072.

—. Очитѣ. Стихотворение. *З. Т.* II_4 306—308.

—. Робински мечти. Поема. Сливенъ. 1902. 8°. 64.

—. Хайдутъ Горчо. Стихотворение. *З. Т.* III_6 494—496.

—, И. (?). Я носи ме, коньо вихрогоньо . . . Стихотворение. *З. Т.* II_7 593.

Стойновъ, Г. Съврѣменни напѣви. Стихотворна сбирка. Сливенъ. 1902. стр. 200, м. 8°.

—. Телецъ. Историческа драма въ петь дѣйствия. Сливенъ. 1904. 8°. 111.

Стояновъ, В. И. Дѣтинство. Стихотворение. *Л.* V_6 141.

—. Майка. [Стихотворение]. *Пр.* II_2 70—71.

—. Момина севда. Стихотв. изъ идилията „Селска седѣнка". *Л.* V_{8-9} 185.

—. На копанъ. Картинка съ октави. Стихотв. *Л.* V_6 133—134.

—. Стихотворения за дѣца. Малка библиотека, кн. 7. Издава редакцията на сп. „Звѣздица". София. 1904. 16°. 32. — Бѣл. С. К. въ *Л.* V_5 120.

—. Сънь. Стихотворение. *Л.* V_{11-12} 257

Стояновъ, Г. Борци. Разказъ *З. Т.* II_8 686—696.

—. Книгопродавецъ. Скица. *З. Т.* III_4 333—334.

—. На поклади. Разказъ. *З. Т.* III_3 253—259.

—. Сговоръ. [Прозаич.]. *З. Т.* II_{11} 1007—1016.

—. Изъ пѣснитѣ на народния учитель. (Стихотворни мотиви). *Пр.* I_4 116—118.

I. Бързайте. — II. Македонче.

—. Служители народни. Разказъ. *У.* IX_1 45—48.

—. [Стихотворения]. *О. Д.* II_1 10—11.

I. Родното пепелище. — II. На другарката ми. — III. Цѣль въ живота.

—. [Стихотворения]. *Пр.* I_{5-6} 193—194.

I. Бащинъ напѣвъ. — II. На пазарь.

—. Тревоженъ животъ. Разказъ. *П. Д.* VII_{10} 674—681.

Стояновъ, Д-ръ П. Ив. Войводата Тодоръ Кирковъ Ловчалията. (Картина изъ българскитѣ възстания). Народна историческа пиеса въ 4 дѣйствия и 10 картини. (Една жива картина). Ловечъ. 1902. 8°. 56. — Бѣл. А. С. въ *Н. Ж.* I_{10} 472.

Стояновъ, С. Стихотворения. *Пр.* IV_{9-10} 441—442.

I. До насъ е то — блѣнуваното щастие. — II. Пакъ зарятѣ позлатиха. — III. Набрѣжний маякъ вечъ угасна.

Странникъ Недоволникъ. Въ царството на блаженитѣ. (Изъ разказитѣ за нашия градъ). *О. Д.* III_{16-17} 527—530.

Страшимировъ. Антонъ. Ашикъ (Багдатски пѣвецъ). Легенда. Видинъ. 1902. 8°. 20.

—. Българинъ. [Проза]. *Пр.* III_1 5—14.

—. Вампиръ. Драма въ петь дѣйствия. Изъ живота на старопланинскитѣ колибари. Издание на К. Евстатиевъ. Варна. 1902. 8°. 87. — Рец. В. Т. В. въ *Л.* II_6 143; — К. В. въ *Л.* III_1 23—24; — К. въ *Н. В.* V_{7-8} 844—847.

—. „Въ града на мъртвитѣ." Разказъ. *Д. П.* I_{8-9} 167—172.

—. Двѣ глави изъ романа „Срѣща." *Д. П.* II_{17} 395—398.

—. Есенни дни. Повѣсть. София. 1902. 8°. 144. — Крит. **Ст. Минчевъ.** въ *М.* XIII_5 324—331; К. Х. въ *Б. С.* X_3 195—198; — Х. У. въ *П. С.* LXIII 752—755.

—. Ехо. Драматическа трилогия:

I. Затъмнѣние. Драма въ едно дѣйствие. *Н. Ж.* I_1 5—15.
II. Майка Стара-планина. Драма въ едно дѣйствие. *Н. Ж.* I_2 61—76.
III. „Шуми Марица." Едноактна драма. *Н. Ж.* I_4 189—197.

—. Избухване. (Глава изъ повѣстьта „Кръстопжть"). *Д. П.* II_9 196—198.

—. Кръвь. (Дѣйствителенъ епизодъ изъ революционната епоха). *Л.* II_6 122—124.

—. Кръстопжть и други разкази. София. 1904. 8°. 224. — Крит. **Д-ръ К. Кръстевъ** въ *П. С.* LXV 323—384; — рец. К. В. въ *Л.* V_5 117—118; — **Ив. П. К.** въ *Д. П.* II_{12} 309; — **Д-ръ В. Николчовъ** въ *У. П.* IX_9 952—958.

—. Малко аритметика. (Историческа чъртица). *Пр.* III_6 264—270.

—. Мракъ. Комедия въ три дѣйствия и една сцена. Изъ селския ни животъ. *Л.* II_2 25—32, $_3$ 52—57, $_4$ 76—81. — И на отдѣлно: София. 1901. 8°, 60. — Рец. Б. А. въ *М.* XI_{5-6} 378—382.

—. Надхитрили (Съврѣменна наброска). *У.* X_7 539—551, 632—640.

—. Назадъ. [Изъ романа „Срѣща"]. *Пр.* III_{9-10} 419—427.

—. На извора. Селска битова сцена. *Н. Ж.* I_{7-9} 291—299

—. На мѣсечинка. [Прозаич.). *Д. П.* I_1 10—12.

—. Пристанала. Селска битова сцена. *Н. Ж.* I_9 377—385.

—. Проповѣдь. [Прозаич.]. *Д. П.* I_3 57—58.

—. Рамаданъ-бегови сараи. Родопска легенда. *Н. Ж.* I_{11-12} 473—492.

—. Селски злоби. Сцена изъ драмата „Свадбата въ Болѣрово.“ *Л.* II_1 7—12.

—. Спаситель. [Прозаич.]. *О. Д.* I_{14} 219—221.

—. Срѣща. Романъ отъ —. София. 1904. 8°. 377. — Рец. К. В. въ *Л.* V_{8-9} 214—216.

—. Сура Биръ. [Прозаич.]. *Д. П.* I_{15-16} 302—307,$_{17}$ 336—338,$_{18}$ 355—358.

—. Сюжетъ. (Съврѣменна наброска). *Д. П.* I_{14} 273—276.

—. „Ти лъжешъ на четиринайсеть.“ (Изъ „Съврѣменници“). *О. Д.* I_3 40—43,$_4$ 58—60.

—. Черню. Социаленъ етюдъ. Видинъ. 1902. 8°. 47.

—. Д. Т. Въ съзерцание. Разказъ. *Н. Ж.* I_{10} 425—427.

—, Двѣ срѣщи. [Прозаич.]. *У.* VIII_4 298—303.

—. Нѣколко страници изъ романа „Срѣдъ Мрака.“ *У.* VIII_3 202—206.

—. Охридския полиевъ. Разказъ. *Н. Ж.* I_{11-12} 517—521.

—. Срѣдъ мрака. Романъ изъ съврѣменния ни животъ. Въ четири части. Пловдивъ. 1901. 8°. 444 + IV. — Крит. Б. А., *М.* XI_2 132—141; — М. И. въ *П. С.* LXIII_1 137—142.

—. Хамамджиевъ получава орденъ за заслуга. Изъ романа „Срѣдъ мрака“ на —. *О. Д.* I_9 139—140.

—. Юнаци идатъ. Разказъ. *Н. Ж.* I_9 390—397.

—, Т. [?]. Холера. Разказъ отъ —. *Н. Ж.* I_6 271—277.

Струйковъ, В. Раздяла. Стихотворение. *О. Д.* I_3 40.

Султановъ, Ботьо Н. Очаквано извѣстие. [Прозаич.]. *Л.* II_4 87.

—. Пакъ отложи. [Прозаич.]. *Л.* II_3 69—70.

—. Свѣтътъ ще се свърши. Разказъ. *Л.* II_2 43—44.

Сѫбчевъ, Н. П. Старитѣ чирпански мѫченици хаджи Колю и хаджи Стамо. (Разказъ). Чирпанъ. 1904. 16°. 22.

С. Една нощь. [Прозаич.]. *Пр.* IV_{6-7} 252—254.

С-въ, А. Стихове. [I—II]. *М.* XIV_{9-10} 509.

С-въ, К. На С. Стихотворение. *О. Д.* I_{11} 168.

—. Сънь. Стихотворение. *О. Д.* I_{14} 218.

С. Г. Безъ работа. Очеркъ отъ —. *З. Т.* I_8 748—749.

С. К. Тема... Разказъ. *Л.* $III_{6,7}$ 125—126.

Стихотворения. [Отъ] А. Г-въ. Пловдивъ. 1904. 8°. 24.

Стихотворения за дѣца ученички и ученици. (Подаръкъ на сп. „Младина“. Пловдивъ. 1902. 8°. 71.

Стихотворна сбирка за военни и граждани отъ подпоручика Г-овъ. София. 1904. 16°. 127.

Таласъмътъ. [Разказъ]. *Пр.* I_7 313—316.

Танталъ. Въздишки. (Лирически пѣсни). Русе. 1901. 8°. 24.

Тачовъ, Ан. Пѣсни на влюбената чета птички. 1901. 16°. 16.

Теофиловъ, М. Да чакаме мама. Моментъ изъ дѣтския животъ. По А. Чеховия разказъ „Дѣца“. Написалъ —. Габрово. 1901. 16°. 16. — Рец. Ив. Кириловъ въ *П. Д.* IV_3 172—173.

—. Единъ моментъ. Скица. *П. Д.* IV_9 613—620.

—, Отъ прозореца. Идилия отъ —. *О. Д.* III_4 118—120.
—. Радость. Пѣсень. [Въ проза]. *М.* XIII_{8-9} 461—462.
—. Райския ключарь. Идилия отъ —. *М.* XII_7 467—471.
—. Ржка. Идилия. *М.* XIII_{3-4} 158—162.
—. Самодива. Драма. *М.* XIV_4 193—243.
—. Сфинки. *М.* XIV_6 293—297.
—. Сѣнокосъ. Идилия. *М.* XIII_2 73—75.
—. Трелли. Идилия отъ —. *Б. С.* IX_8 523—525.
—. Училищна икона. Очеркъ. *П. Д.* IV_4 293—295.
—. Царь Симеонъ. Идилия отъ —. *О. Д.* II_{18} 285—286.
—. Югъ. Идилии отъ —. *Д. П.* I_3 97—98.

I. Орисници. — II. Надъ черква.

Томовъ, А. Майка. [Прозаич.]. *Д. П.* II_{10} 224—227.

Тополата шумѣше. [Въ проза]. *О. Д.* I_9 139.

Тошкинъ, Р. С. Начинание. [Сбирка стихове]. Стара-Загора. 1904. 16°. 32.

„Тракийски юнакъ". Отвъдъ Рила. (Поема). Написалъ единъ —. Пловдивъ. 1902. 8°. 8.

Траяновъ, Тод. Скитнишки мелодии. [I—IV]. *Л.* V_{11-12} 276.

Трифоновъ, Т. Ц. Монологътъ на кмета. Стихотворение. *Юбилеенъ сборникъ* на Разгр. читал. „Развитие". 1904, с. 188—189.

Т-въ, П. Въ страната на тжгитѣ. Стихотворение. *Н. Ж.* I_{11-12} 532.

*Tristo, Omara. Първитѣ кокичета. Разказъ. *Л.* II_6 134—135.

Угорченъ, Г. Изъ пѣснитѣ на народния учитель. (Стихотворни мотиви). *О. Д.* I_{10} 155.

I. За кого. — II. Червендалче. — III. Дрипавче.

Узуновъ, Василъ. Кръвь за кръвь. Поема. *Б. С.* X_7 421—438.

Филиповъ, Н. п. Безъ мѣсто. [Прозаич.]. *У.* XI_1 42—49, $_2$ 134—137.

—. Въ интереса на службата. (Изъ запискитѣ на ловеца). *Пр.* III_2 60—69, $_3$ 130—141.

Филовъ, Д. Въ морето. Стихотворение. *Д. П.* I_4 75.

—. Македонски борци. Стихотворение. *Д. П.* I_5 97.

—. На поста си. Стихотворение. *Д. П.* I_2 32.

Франговъ, Петко Т. Дрѣновскиятъ мънастирь прѣзъ 1867 год. Трагедия въ четире дѣйствия. Второ, прѣработено и допълнено издание. Габрово. 1903. 8°. 92.

Ф. Есенна пѣсень. (Разказъ изъ народния животъ). *Пр.* IV_5 195—203.

Ханджиевъ, М. Ив. Янка. Поема изъ народния животъ. Търново. 1901. 16°. 27.

Харалампиева, Добра. Върбата. (Легенда). *Пр.* II_6 271—272.

Хорвински, Ас. Въ тъмния градъ. Изъ „Слова за тъмния животъ". Троянъ. 1904. 8°. 15.

Хлѣбаровъ, Антонъ Д. Изъ дневника на единъ писатель. Отъ —. *З. Т.* III$_4$ 308—319, $_5$ 429—443, $_6$ 528—542, $_{7-8}$ 703—726, $_{10}$ 917—942. — И въ отдѣлна книга. Ч. I. Пловдивъ. 1902. 8°. II+80.

Христовъ, Кирилъ. Американецъ. Очеркъ отъ —. *Н. Ж.* I$_{4-5}$ 222—225.

—. Бае Костѐ дири Митрѐ Попадиинъ въ Висшето училище. Очеркъ отъ —. *Б. С.* IX$_4$ 259—261.

—. Бичъ отъ пословици. Епиграми отъ —. *О. Д.* III$_1$ 15—16.

—. Владимиръ и Косара. Легенда. [Въ стихове]. *Б. С.* IX$_6$ 351—353.

—. Бурна вечерь. [Стихотворение]. *Пр.* I$_2$ 49.

—. Гьоргьовъ-день. [Стих.]. *Пр.* I$_7$ 289.

Христовъ, Кирилъ. Георги Дѣлчеву. Стихотворение отъ — *Д. П.* I$_{20}$ 400.

—. День година. Повѣсть отъ —. *Н. Ж.* I$_1$ 21—28, $_2$ 85—94, $_3$ 131—135, $_{4-5}$ 213—216.

—. [Изъ] Джелаледдинъ.) I—IX. Стихотворения. *Б. С.* IX$_4$ 214—216.

*) Най-великъ персийски поетъ.

—. Докторъ Ставри [Стихотв.]. *О. Д.* III$_6$ 176.

—. Дългътъ. Стихотворение. *О. Д.* III$_{11}$ 349.

—. Дѣлнични пѣсни отъ —. *Н. Ж.* I$_3$ 143—146, $_4$ 197—261.

I. Наука. — II. Полунощь. — III. Сонети. — IV. Пѣсень. — V. Сърце и часовникъ. — VI. Зима. — VII. Най-голѣмата загуба. — VIII. Ревность. — IX. Елегия. — X. Пакостенъ гость. — XI. Танталъ. — XII. Двама непознати зрители. — XIII. Безумна. — XIV. Прѣдвѣстникъ (Македонска пѣсень). — XV. Книжовникъ. — XI. Тъгата на службогонеца. — XVII. Спомени. — XVIII. Балада.

—. Единъ идеаленъ учителски съвѣтъ. (Страници изъ моя дневникъ). *У.* X$_9$ 702—706.

—. Избрани стихотворения. Съ прѣдговоръ отъ Ив. Вазовъ. София. (1903). 8°. 320 + VIII. — Бѣл. Ив. П. К. въ *Д. П.* II$_7$ 162; — бѣл. К. В. въ *Л.* V$_2$ 46—47; — рец. К. В. въ *Л.* V$_{3-4}$ 94—96; — *Х.* въ *П. С.* VII$_6$ 419; — крит. Ст. Минчевъ въ *Д. П.* II$_9$ 169—171.

—. Изъ сбирката „Самодивска китка." [I—III]. *Л.* V$_{3-4}$ 61—62.

—. Колибарски пѣсни. *Пр.* II$_{10}$ 449—453.

—. Леонардо да Винчи Поема. *Д. П.* I$_{15-16}$ 307—309

—. Легионъ. (Сонетъ). *О. Д.* III$_5$ 144.

—. Македонска пѣсень. *Д. П.* I$_{17}$ 339.

—. Милкана и Рале. Романца. *Б. С.* IX$_8$ 518—529.

—. Младоженци. Идилия [въ стихове]. *Б. С.* X$_2$ 82—84.

—. Мѣдниятъ петакъ. Стихотворение. *Б. С.* IX$_5$ 310—311.

—. На кръстопжть. [Стихотворна сбирка]. Българска библиотека бр. 3. Издава Българското книжовно дружество въ София. 1901. 8°. 68. — Рец. В. А. въ *М.* XI$_{5-6}$ 374—378.

—. Паспортъ. Стихотворение. *О. Д.* III$_{12}$ 371.

—. Поетъ. Стихотворение. *Б С.* IX$_7$ 423—428.

—. Полковникъ Джамбазовъ. Сатира отъ — *О. Д.* II_{14} 220—221.

—. Прахъ за вѣтроветѣ. Сатири отъ —. Прологъ. *Н. Ж.* I_{1} 1—4.

—. Призраци. Стихотворение. *Б. С.* X_{1} 6—13.

—. Прологъ къмъ неиздадената сбирка „При зори." Стихотв. *Б. С.* X_{4} 420—421.

—. Псаломъ. Стихотворение. *Юбилеенъ сборникъ* на Разгр. чит. „Развитие". Разградъ. 1904, с. 108.

—. Първа любовь. Идилия [въ стихове]. *Б. С.* IX_{9} 558—562.

—. Пѣсень. *Пр.* III_{4} 165.

—. Пѣсень на пѣснитѣ. *Пр.* III_{3} 109—113.

—. Раздѣла. (Балада). *Пр.* III_{2} 57—59.

—. Русалка. (Балада). *Пр.* III_{1} 1—4.

—. Самодивска китка. Стихотворения [I—V] отъ —. *Д. П.* II_{13} 299.

—. Станси. *О. Д.* II_{17} 269.

—. Стихотворения. *О. Д.* I_{19} 300—301.

Отъ връхъ планината. — Старитѣ пътища.

—. Стихотворения *О. Д.* I_{21-22} 341.

Тържеството на роба. — Птички и снѣжинки. — Младость.

—. [Стихотворения]. *Пр.* I_{1} 1—2.

I. Байракъ. — II. По насоката. — III. Подъ трепетликата.

—. [Стихотворения]. *Пр.* III_{6} 261—264, $_{7}$ 309—312.

I. Стоене, море Стоене. — II. Витане-бане, луда гидия. — III. Отъ ка' поминахъ край вази. — IV. Канятъ ме, мамо, на тежка сватба. — V. Додяло ми е, дѣвойко. — VI. Море Божо, море жалба голѣма. — VII. Дойди, лудо, на хорото. — VIII. Воине ле, малко момиче. — IX. Отъ тебе, моме, поплакъ до бога. — X. Я надѣни си, Велико. — XI. Море моме, малешанке. — XII. Е гиди моме, бре моме. — XIII. Леле Радо, бѣла Радо. — XIV. Митано моме, Митано. — XV. Мòре Доне, китка китишъ. — XVI. Гроздано, свада голѣма. — XVII. Егиди Добро, млада вдовице. — XVIII. Постой, почакай Тодоро! — XIX. Оти, Драгано, майци не дума. — XX. Пѣтлитѣ пѣятъ — зарана.

—. Тихи пѣсни. *Пр.* IV_{4} 145—146.

I. Дѣте, помни — когато чело блѣдно. — II. Нѣмà те днесъ. — III. Звукъ самотенъ се нѣгдѣ отрони. — IV. Ти всичко си за мене. — V. Цвѣте си ти...

—. Тихи пѣсни. *Пр.* IV_{5} 193—195.

VI. Спокоенъ съмъ... — VII. Нова година. — VIII. Мълвата... Ангелъ мой... — IX. Обичамъ те... — XI. Пѣсень — мѣдна камбана. — XII. Обичамъ те като побѣдна пѣсень.

—. Тихи пѣсни. *Пр.* IV_{6-7} 241—242.

XIII. Сънувахъ те... — XIV. Пролѣтна утрина... — XV. Утрѣ?... — XVI. Погледна ли те... — XVII. Първата пролѣть! Ехъ утрѣ юни...

—. Чужденци. Стихотворение отъ —. *Б. С.* IX_{10} 613—616.

Homo Novus. Първа рожба. Разказъ, *М.* XIII_{5} 270—276.

Цвѣтана. На пазаря. (Чертици изъ дѣлничния животъ на столицата). *Пр.* I_{4} 171—173.

Церковски. Анкина свадба. Приумица [въ проза]. *Н. Ж.* I_{7-8} 308—309.

—. Бекярски пѣсни. [I—VI]. *Л.* V_{3-4} 66—68.
—. Богданова севда. [Стих.]. *Л.* II_5 48—103.
—. Божко. (Дребна чертица). *Л.* II_{12} 265—268.
—. Вѣй вечерникъ . . . [Стихотв.]. *О. Д.* II_7 106.
—. Жалба. [Прозаич.]. *Л.* II_7 175—177.
—. Млѣвари. (Картина). *Н. Ж.* I_{4-5} 212.
—. Огломки. Стихове отъ —. *Н. Ж.* II_1 74—77.
—. На румане̇. Поема изъ живота на жетварките̇. София. 1901. 16°. 34.
—. Отломки. Стихотворение. *Н. Ж.* I_1 15—16.
—. Още двѣ-три нови пѣсни. В.-Търново. 1902. 8°. 16.
—. По витата пѫтека. [Прозаич.]. *Юбилеенъ сборникъ* на Разгр. чит. „Развитие". Разградъ. 1904, с. 180—182.
—. Полски пѣсни. Варна. — Рец. К. В. въ *Л.* V_{11-12} 287; — П. Росенъ въ *Пр.* IV_{6-7} 317—324.
—. Прокоба. [Стих.]. *Пр.* III_5 213—215.
—. Ружа. (Стихотворенъ разказъ). *Пр.* I_1 10—13, $_2$ 55—58, $_3$ 97—103. — И на отдѣлно: Габрово. 1904. 8°. 30.
—. Слѣдъ служба. [Разказъ]. *Пр.* I_4 146—151.
—. Снимки и приумици. София. 1901. 16°, 28. — Рец. К. В. въ *Л.* II_8 191—192.
—. Стихотворения. *О. Д.* I_7 107—108.

Родний край. — Прѣдъ труповетѣ. — *Прѣдъ вѣчния сънь (прѣводъ):

—. Стихотворения. *О. Д.* II_5 74.

I. Свѣтъ. — II. Призори.

—. [Стихотворения]. *О. Д* I_{12} 185.

Измѣна. — Яна и гидия.

—. [Стихотворения]. *Л.* II_2 39.

Послѣдни въздишки. — Защо ли азъ. — Прѣдъ оригинала. — Сами. — Не първомъ . . .

Чендовъ, Ч. Н. Селска кръчма. (Сцена изъ селския животъ). *О. Д.* I_{11} 168—171.
—. Помашки пѣсни. (Любовни картинки въ диалози I—III). *Л.* V_{8-9} 204—205.

Чилингировъ, С. Безъ родина. Лириченъ разказъ. *Юбилеенъ сборникъ* на разгр. читалище „Развитие". Разградъ. 1904, с. 183—187.
—. Блѣнове и тѫги. Стихотворения. София. 1901. 16°. 48.— Рец. М. С. въ *Н. Ж.* II_1 108—109.
—. Борба. [Стих.]. *Пр.* III_7 328.
—. Букетче. Стихотворения за дѣца. Кн. I. Шуменъ. (1901).
—. Вечъ стига сълзи и ридания. [Стих.]. *Н. В.* VI_{11} 956.
—. Закана. Народна пѣсень. *Пр.* II_2 49—50.
—. Ковачъ. [Стих.]. *Пр.* IV_3 97—98.
—. Листъ отбруленъ. Стихотворение. *О. Д.* I_{17} 266.
—. Подемъ. [Стих.]. *Пр.* III_1 22.

—. Подпрѣнъ на лакти до прозорецъ. Стихотворение. *Н. В.* V_3 326—327.

—. Ржка простирай ти — . . . [Стих.]. *Пр.* IV_1 11.

—. Ситнежи. [Стих.]. *Пр.* IV_5 212.

I. За всѣко зло виними живота. — II. Умрѣ единъ писатель, никой не узна. — III. Кждѣто погледъ хвърлимъ, вредъ еднакви хора.

—. Стихотворения. *Пр.* IV_{6-7} 251.

I. Катъ храмъ въ забвение оставенъ. — II. Най-високата звѣздица.

—. [Стихотворения I—II]. *Пр.* III_4 178.

—. Стихотворения отъ —. *Н. В.* VI_{5-6} 502.

Надъ дѣтската люлка. — Ние млади сме . . .

—. Уволненитѣ войници. [Стих.]. *Н. В.* VI_{10} 840—841.

—. *** [Стихотворение]. *М.* XIII_6 355.

—. *** [Стихотворение]. *М.* XIV. 8°. 428.

Чомаковъ, Станиславъ Н. Великия „monteur". Разказъ. *Л.* II_5 110—115, $_6$ 135—140, $_7$ 153—157.

—. Въ мрака. (Разказъ отъ французския животъ). *З. Т.* III_{11-12} 1053—1068.

—. Двата заека. [Прозаич.]. *З. Т.* II_9 815—830.

—. Корсиканскитѣ vendetta. [Прозаич.]. *З. Т.* I_9 824—835.

—. Монологътъ на единъ лудъ. [Прозаич.]. *З. Т.* III_{7-8} 651—656.

—. Скжпъ споменъ [Прозаич.]. *З. Т.* III_6 509—515.

Чуневъ, Д. И. и Даскаловъ, Г. М. Селско правосждие. Комедия въ едно дѣйствие. Свищовъ. 1901. 8°. 17.

Ч-й. Нощна картинка. Стихотворение. *О. Д* III_8 245.

Шакле, Стоянъ. Край Рила. Стихотворни сцени изъ епохата на царь Ив. Шишманъ. София. 1901. 8°. 63.

—. Кървави пѣсни. Горня-Орѣховица. 1903. 16°. 16.

—. Кървави цѣлувки. Пѣсни за борцитѣ и приятелитѣ на свободата. Втора хиляда. В.-Търново. 1903. 16°. 32.

—. Химна Христо Ботйову. Гор.-Орѣховица. (1903). Fol. 1 стр.

Юбилеенъ сборникъ по случай 35-годишнината на разградското читалище Развитие (1869—1904 год.). Подъ редакцията на А. В. Изворовъ и Вел. Йордановъ. Разградъ. София. 1904. 8°. 211. (Съ 21 портрета).

— на I Софийска Държавна дѣвическа гимназия. 1879—ноемврий—1904. София. 1904. 8°. 115.

— на I Софийска Държавна мжжка гимназия. 1879—9 януарий—1904. София. 1904. 8°. 205.

—. Юлевъ, Д. С. Фамилияренъ вече. Комедия въ едно дѣйствие. Ломъ. 1903. 8°. 32.

Юрдановъ, Н. Д. Безсънна нощь. [Стих.]. *Л.* IV_4 88.

—. Вдъхновение. [Стихотв.]. *Л.* II_1 7.

—. Живѣе съ мечтитѣ си. (Хумористическа скица). *Л.* II_4. 87—89.

—. Край цвѣтята. Пѣсень. *Л.* II_{9-10} 205.

—. Лирически отломки. [I—III]. *Л.* II$_5$ 109—110.
—. Лудо младо. Пѣсень. *Л.* II$_8$ 174.
—. Лудо младо и китка цвѣте. Пѣсень. *Л.* II$_{9-10}$ 204.
—. Майсторъ Маноль. (Баллада). *Л.* III$_2$ 34—35.
—. Моитѣ мечти. [Стихотв.]. *Л.* II$_2$ 38—39.
—. Молитва. [Стихотв.]. *Л.* IV$_{2-3}$ 57.
—. Морски сонети. I—V. *Л.* II$_{11}$ 246—247.
—. Надъ бездна. [Стихотв.] *Л.* II$_3$ 57.
—. Народни мотиви. I—II. *Л.* III$_{6-7}$ 149—150.
—. Потайни думи. *Л.* IV$_6$ 131.
—. Родпини. Илилия [въ стихове]. *Л.* II$_6$ 127.
—. Сънь. [Стихотв.]. *Л.* IV$_6$ 131.
—. Свѣтовна скърбь.*) *Л.* IV$_7$ 155.

*) Монологъ изъ „Боляръ Пустинникътъ", драматическа поема.

—. * * * Стихотворение. *Л.* V$_2$ 40.
—. [Стихотворения. I—II]. *О. Д.* II$_{16}$ 251.
Яворовъ, П. К. Въ тренътъ. [Прозаич.]. *М.* XIV$_7$ 349—358.
—. Гробища и китка. [Стих.]. I—IV. *О. Д.* I$_{14}$ 217—218.
—. Една нощь. [Стих.]. *М.* XI$_{5-6}$ 315—321.
—. Край огнището. [Стих.] *М.* XI$_7$ 414—415.
—. Къмъ Подрумъ кале. [Стих.]. *М.* XII$_1$ 3—4.
—. На нивата. [Стихотв.]. *О. Д.* II$_1$ 10.
—. Недѣй ме пита. [Стихотв.]. *Н. Ж.* I$_1$ 20.
—. [Напраздно, майко, се боишъ,...]; — [Не искай да узнаешъ, душице на покоя...]. *М.* XIV$_6$ 298.
—. Notata. I—III. *О. Д.* I$_{16}$ 252.
—. Notata. IV—V. *О. Д.* I$_{18}$ 283.
—. Notata. VI. *О. Д.* I$_{23-24}$ 367.
—. Павлета делия и Павлетица млада. Стохотворение отъ —. *М.* XI$_3$ 187—188.
—. При раздѣла. *М.* XI$_4$ 262—267.
—. Пѣсень отъ —. *Н. Ж.* I$_{7-8}$ 317.
—. Стихове. *М.* XIV$_8$ 413.
—. Стихотворения. Издание на Ст. Георгиевъ. Варна. 1901. 8°. 82. — Рец. В. Миролюбовъ, *М.* XII$_9$ 623—624. — Рец. Б. А. въ *М.* XI$_9$ 579—581; Стеф. Минчевъ въ *О. Д.* II$_7$ 103—105; — К. В. въ *Д.* III$_2$ 46—47; — въ *Н. Ж.* I$_1$ 34—40.
—. Стихотворения. [Второ издание]. Съ прѣдговоръ отъ Пенчо Славейковъ. София. 1904. 8°. XI+88+II. — Рец. Божанъ Ангеловъ въ *М.* XIV$_8$ 476—479; — К. В. въ *Л.* V$_1$ 23—24; — Santa въ *О. Д.* IV$_5$ 385—386; — Кжневъ въ *Н. В.* VIII$_4$ 346; — въ *Д. П.* II$_4$ 94.
—. Хайдушки пѣсни. *М.* XIII$_1$ 15—17, $_9$ 523.

I. [День денувамъ — кжтища потайни...]; — II. [Да бѣха, либе, да бѣха...]; — III. [— Хубава горо — пусня...]; — IV. [Сънь сънувахъ, ой нерадость...]; — . . . I—II.

Яворски. Въ църква. Отъ —. [Въ проза]. *О. Д.* III$_7$ 211—212.

Янковъ, Т. Банкетъ. Хуморескa. *Л.* V_5 106—107.

—. Втората майка. Разказъ. *Л.* III_8 187—189.

—. Излъганата. Скица. *Л.* V_6 123—124.

—. Изповѣдьта на убиеца. [Разказъ]. *Пр.* I_{5-6} 229—234.

—. И казаното бѣ: „любите другъ друга!" Скица. *Л.* III_{6-7} 141—142.

—. Каинъ. Разказъ. *Л.* V_{10} 220—222.

—. Крадецъ. Новогодишна драска. *Л.* V_{11-12} 254—256.

—. Отмъщение. Разказъ. *Л.* V_{10} 220—222.

—. Сждбата на двама въстаници. Исторически разказъ. *Юбилеенъ сборникъ* на Разгр. читалище „Развитие". Разградъ. 1904, с. 125—128.

Янакиевъ, Димитъръ. Животнитѣ на митингъ. (Алегория). Пловдивъ. 1901. 8°. 16. — София. 1903. 8°. 18.

—. Заря. Сбирка отъ стихотворения. София. 1903. 8°. 58.

Z. Не казвайте ми вий. Стихотворение. *Н. В.* V_2 136.

***. Дуракъ. Чертица. *Н. Ж.* I_{7-8} 350—353.

***. Дѣдовиятъ Митровъ синъ. Стихотворение въ проза. *М.* XIV_{9-10} 510—514.

***. Пѣсни отъ —. [1—23]. *М.* XI_{5-6} 285—293.

***. Съжаления. Скица. *Л.* III_8 180—182.

II. Прѣводни произведения.

Абрамовъ, Иванъ. На пролѣть замириса. Пр. И. Василевъ. *Пр.* IV_{9-10} 409—411.

Авенариусъ, В. П. Какво говори стаята. Разказъ за дѣца отъ —. Библиотека „Другарка" № II. Пловдивъ. 1904. 16°. 28.

Аверкиевъ, Д. В. Краль и поетъ. Смѣшна историческа картина въ едно дѣйствие отъ прѣработеното за руската сцена издание отъ —. Прѣвелъ Радулъ Канели. (Ефтина драматическа библиотека. Серия трета. Комедия № 2). Казанлжкъ. 1901. 8°. 51.

Алексиевъ, Н. Янъ Хусъ отъ Хусинецъ. Исторически разказъ отъ —. Прѣвелъ Пр. Правдолюбовъ. *Б. С.* XI_6 379—382.

Амичисъ, Едмондо де. Вѣстникътъ. Прѣвелъ П. Д. *Л.* IV_8 185—187.

—. Новелли: I. Училищни другари. II Камилла. III. Единъ Великъ-день. Прѣведе К. Мутафовъ. София. Пловдивъ. 1903. 8°. 95.

Андерсенъ. Китчица отъ четири приказки. Прѣвелъ отъ руския прѣводъ на М. Вочка Д. Н. Мутафовъ. Варна. 1901. 8°. 46.

Андреевъ, Леонидъ. Въ мъгла. Прѣвелъ Петъръ Тодоровъ. *Л.* IV_{12} 271—283.

—. Въ тъмната далечина. Пр. Г. А. Миндовъ. *Н. В.* VII_1 11—20.

—. Животътъ на Василия Тивейски. Прѣвелъ отъ задграничното издание Т. Страшимировъ. София. (1904). 8°. 114. — Рец. В. Ст. Ивановъ. *О. Д.* I_1 76—80.

*—. Книга за М. Горки. Пр. Г. Бакаловъ. Видинъ. 1904. 8°. 197.

—. Лъжа. Прѣвелъ Ст. Лунинъ. *Н. В.* VII_{4-5} 324—331.

—. Мисъльта. Прѣвелъ Ивчовъ. *Л.* IV_1 16—23, $_{2-3}$ 57—64.

—. Мълчание. Пр. Г. А. Миндовъ. *М.* XII_8 533—542.

—. Набатъ. Пр. Б. Д. *Л.* IV_{11} 246—248.

—. На станцията. Разказъ отъ —. Пр. Ив. М. М. *Б. С.* XI_9 579—582.

—. Прѣдъ смъртьта. Разказъ. Прѣвелъ Г. А. Миндовъ. *М.* XIII_3 107—123.

—. Разкази. Прѣводи и издание на Георги Бакаловъ. Пловдивъ. 1904. 8°. 230. — Бѣл. въ *Д. П.* II_{10} 236.

—. Случай. Прѣвелъ П. Т. *Л.* IV_{9-10} 207—210.

—. Смѣхъ. Прѣвела Евг. В-ва. *Л.* IV_7 165—166.

Андреевъ, Леонидъ — вж. *Литературна сбирка.*

Асникъ, А. Сонетъ. Прѣвелъ Б. Д. *Л.* IV_{9-10} 210.

Астери, Ламбро. Обѣтъ. Разказъ отъ —. Прѣведъ отъ новогръцки Ив. Доревъ. *М.* XIV_6 314—318.

Атанасьевъ, А. Б. Пѫтуване на Марсъ. Фантастическа повѣсть. Прѣв. Я. Т. Кочевъ. София. 1902. 16°. 127.

Ашкерцъ, А. Брациговски топове. 30 априлъ 1876 г. (Изъ „Рапсодии на българския гусларь"). Пр. Б. *Н. Ж.* I_9 385—386.

Abbot, John Ç. Историята на мадамъ Роланъ. Прѣвела отъ английски Стефанка Папазова. София 1902. 8°. 216. — Рец. А. Я. въ *М.* XII_5 363—364. — Бѣл. К. В. въ *Л.* III_5 120. — В. С. въ *Б. С.* IX_4 267; — въ *У. П.* VII_3 484—488.

Arthur, T. S. Десеть нощи въ една кръчма и що видѣхъ тамъ. Прѣвелъ и издава П. Тодоровъ. Търново. 1901. 8°. 182.

Байронъ. Къмъ Инецъ. (Изъ Чайлдъ Харолдъ, I пѣсень; по прѣвода на Хайне и Зойберта). Прѣв. Ат. Ярановъ. *Л.* II_{11} 261—262.

—. Цѣлувката на първата любовь. Откъслекъ изъ —. Прѣв. В. Ив. Стояновъ. *Л.* II_5 118.

Балзакъ Оноре де. Бѣднитѣ родители. Романъ. Прѣводъ отъ оригинала. Шуменъ. 1901. 8°. 400.

Балмонтъ, К. Цвѣтята на влюбенитѣ. Испански народни пѣсни. Прѣводъ. София. (1904). 16°. 35.

Баранцевичъ. Източна приказка. Отъ —. Прѣв. Ѳ-мъ. *Б. С.* IX_2 125—126.

Баща. [Разказъ]. Пр. В. И. Стояновъ. *Пр.* II_2 68—70.

Беззаконие. Прѣвелъ Д. Петковъ. *Св.* XI_9 6—7.

Бекеръ, Гюставъ Адолфъ. Мечта. Прѣв. Ив. Арнаудовъ. *Б. С.* IX_5 309.

—. Слѣдъ сънь. Прѣв. Ив. Арнаудовъ. *Б. С.* VIII_4 274.

Белтрафио, Джовани. Стихотворения. [I—III]. *Л.* II_2 42—43.

Беранже. Сънътъ на сиромаха. Стихотворение отъ —. Прѣв. В. Ив. Стояновъ. *Л.* V_7 160.

Берне, Л. Изъ моя дневникъ. Прѣвелъ Т. Илиевъ. *Н. В.* VI_7 594—597.

—. Изъ „Парижкитѣ писма". Отъ —. Прѣв. Д-о Тод. *О. Д.* II_{2-3} 58—64, $_{15}$ 469—470.

Викеласъ, Д. Попъ Нарцисъ. Разказъ отъ —. Прѣв. отъ новогръцки Ив. Доревъ. *М.* XII_4 278—289.

Билибинъ, В. В. Иванъ Ивановичъ виноватъ. Комедия въ едно дѣйствие. Прѣводъ отъ руски. Пловдивъ. 1902. 16⁰. 28.

Вирски, Н. Безъ изходъ. Разказъ. Прѣв. М. Катрановъ. *Н. В.* VII_{8-9} 690—696, $_{10}$ 833—839.

Вичеръ-Стоу. Колибата на Чича Тома. (Романъ). Прѣвелъ М. Московъ. Второ издание. В.-Търново. 1902. 16⁰. 74.

Водлеръ, Ш. Поеми въ проза. *Л.* V_1 22—28.

1. Чужденецъ. — 2. Опивайте се! — 3. У всѣки своя химера. — 4. Пристанище. — 5. Изповѣдь на художника.

—. Стихове въ проза. Прѣведе Киро П. Мърѣковъ. *Б. С.* VIII_2 134—136.

I. Гдѣто и да е, само далечъ отъ този свѣтъ. — II. Дарътъ на луната. [Съ бѣлѣжка за автора].

Волинтинияну. Странникъ. Стихотворение отъ — *Л.* III_{6-7} 165.

Бонаки, Михай де. Люби ме, о любезна. *Л.* III_{6-7} 164—165.

Борецкій, А. Милионъ. Разказъ отъ —. Прѣведе Любенъ. *У.* X_4 289—297, $_5$ 365—374, $_6$ 456—464.

Боря. (Арнаутска приказка). Прѣв. отъ хърватски М. *Пр.* IV_8 357—360.

Брийо. Сждиитѣ. Драма въ 4 дѣйствия. Прѣвелъ отъ оригинала П. С. Момчевъ. Варна. 1903. 8⁰. 128.

Брулъ, П. Подъ грубата обвивка. (изъ романа La Gangue отъ —). Прѣведе Я. Г. *У.* XI_9 713—726, $_{10}$ 791—798.

Бунинъ, Иванъ. Нова година. [Прозаич.]. Прѣв. Ивчовъ. *Л.* IV_{2-3} 64—65.

—. Свиждане. Разказъ отъ —. Пр. Ивчовъ. *Л.* III_{10} 229—231.

—. Стихотворения. [1—5]. Прѣвелъ *Б. А. Л.* IV_5 106—107.

Буссе, Карлъ. [Стихотворения]. Прѣв. П. Славейковъ. *М.* XIII_9 533—535.

Двама приятели. — Селска идилия. — Споменъ. — Пхтемъ. — Моя паспортъ. — По жегва.

Бьорнсонъ, Бьорнстерне. Баща. Разказъ отъ —. Прѣв. отъ руски Алеко Лунгаровъ. *Б. С.* VIII_{10} 688—690.

—. Веселиятъ другарь. Повѣсть. Прѣвелъ отъ френски Ив. К. Вѣтренски. Пловдивъ. 1901, 16⁰. 119.

—. Единъ день. Разказъ отъ —. Прѣвела Евг. Б-ва. *Л.* IV_9 200—205, $_{10}$ 259—264.

—. Фалиментъ. Драма въ четири дѣйствия отъ —. Прѣвела отъ нѣмски Е. Димитрова. Варна. 1902. 8⁰. 80. — Раз. С. Д. К. въ *Н. В.* VI_{5-6} 512—516; — X. Z. въ *Н. Ж.* I_{7-8} 370—371; — въ *У. П.* VII_9 724—727.

Born, George F. Потайноститѣ на принцъ Карла. Криминаленъ романъ. Свитъкъ 1—63. София. 1903. 8°, 1992 с.

—. Ужаситѣ на затвора. Криминаленъ и исторически романъ. Прѣводъ отъ И. И. Свитъкъ 1—55. София. 1903. 8°. 1532 с.

Bouchor, Maurice. Мостътъ. Прѣв. отъ френски Д. И. Поляновъ. *Н. В.* VII_{8-9} 697—699.

Вайта, Чарльзъ. Съдебенъ засѣдатель, (Прѣправка изъ —). Прѣвелъ отъ руски М. Гайдовъ. *Б. С.* X_6 380—392.

Варвара Убрихъ 25 години жива заровена въ гроба за Убриха и Страшний убитатель въ тъмницата. София. 1906. 8°. 14.

Вартkесъ. Гласни смѣхове. Източна волна поезия. Отъ —. Прѣвелъ отъ оригинала Андрѣй. *О. Д.* II_{17} 270—271.

Велиславъ и Милка. Драматически етюдъ изъ българския животъ въ двѣ дѣйствия. Прѣвелъ отъ руски Велю Чушката. Станимака. 1901. 8°. 40.

Величко, Василий. Въ паметь на Гоголя. (По случай 50-годишнината отъ смъртьта му). Отъ —. Прѣв. Ивч. *Л.* II_{9-10} 193—197.

Версаевъ, В. Безъ пѫть. Повѣсть. Прѣвелъ отъ руския оригиналъ. Г. Б. (Библиотека „Почивка" № 1). Варна 1901. 8°. 124. — Рец. М. И. въ *П. С.* LXIII_{1-2} 151—152; — С. Малиновска въ *Н. Ж.* I_{4-5} 228—233.

—. Въ степьта. Прѣв. Пч. *Н. В.* VII_{11-12} 946—954.

—. Записки на единъ лѣкарь. Прѣвелъ отъ оригинала Д. И. Поляновъ. Кюстендилъ. 1903. 8°, 305 + VII.

—. Звѣзда. Източна легенда. Прѣведе: Михаилъ Пундевъ. *Л.* IV_8 188—190.

—. На бързо. Пр. Цоневъ. *З. Т.* 585—588.

—. На кръстопѫтя. Повѣсть. Прѣвелъ отъ руски съ позволението на автора Сл. Г. Паскалевъ. Хасково. 1904. 8°. 165.

—. Прѣдъ завѣсата. Пр. Петреску. *Л.* V_6 137—139.

—. Срѣща. Очеркъ отъ —. Пр. С. Д. К. *Н. В.* VI_7 555—567.

Верисаевъ, М. Първиятъ грѣхъ. Скица. Прѣводъ. *Л.* V_{10} 225.

Вернъ, Жюль. Великий лѣсъ. Илюстрованъ романъ. Прѣвелъ отъ руски Ив. Смиленовъ. Кюстендилъ. 1902. 8°. 157.

—. Единъ хубостникъ Акарь. (Докторъ Трифулгасъ). Разказъ отъ —. Прѣв. И. Р-овъ. *Б. С.* VIII_1 64—66.

—. Пѫтуване къмъ центъра на земята. Геологически романъ. Прѣвели Иор. П. Г-въ и Х. М-въ. София. Пловдивъ. 1902. 8°. 178.

Веронъ, Р. Синиятъ принцъ. Разказъ отъ —. *Л.* III_3 69—71.

Визиносъ, Георгиосъ. Прѣгрѣшението на майка ми. Разказъ отъ —. Прѣвелъ отъ новогръцски Ив. Доревъ. *М.* XII_5 352—358, $_6$ 411—420.

Винтеръ, Хр. Сънъ на яве. Разказъ отъ —. Прѣв. А. *Л.* II_{12} 277—278.

Витманъ, Ема. Майка му. (Повѣсть). Прѣвелъ Л. Станковъ. София. 1903. 8°. 40.

Влахуца, А. Безутѣшни. Разказъ отъ —. Прѣвелъ отъ френски Н. Николаевъ. *Л.* II_4 89—90.

—. На сѣдянка. Отъ —. Прѣвелъ отъ романски Немо. *Б. С.* X_9 586—589.

Влахуцъ, Н. [?]. Смѣтка. Отъ —. Прѣв. Христо Калиновъ. *О. Д.* II_{12} 187—188.

Вѣра. (Изъ дневника на една млада дѣвица). Прѣводъ отъ руски. Карнобатъ. 1903. 8°. 48.

Вѣщій Олегъ. Македонски пѣсни. Прѣв. А. Бѣлковский. *Б. С.* VIII_6 371—374.

1. Въ далеченъ югъ настроени югъ. — 2. На пѫть за Македония. — 3. Македонски сълзи. — 4. Слѣдъ изтезаванието. — 5. Македония. — 6. Шипка.

Гебаръ, Емилъ. Златната ламба. Легенда отъ —. Прѣв. Б. Поклонниковъ. *Л.* II_{11} 262—263.

Геновева. Историята на —. Издава И. Влайкинъ. София. 1901. 8°. 83.

Гиляровскій, В. Старымъ дружинникамъ. [Стихотворение на руски]. *Л.* III_{12} 269.

Гйоте, Йоханъ Волфгангъ. Прометей. Драматическа поема. Прѣвелъ Ив. Ст. Андрѣйчинъ. Кюстендилъ. [1903]. 8°. 28.

Гете. Еврипидъ — вж. Еврипидъ. Гете.

Гипнусъ, З. Н. Светица. Разказъ отъ —. Прѣвелъ Д. В. С. *З. Т.* II_6 533—541.

Гиченсъ, Робертъ. Ехо. Разказъ. Прѣведе отъ английски Вл. Коцевъ. *З. Т.* I_5 421.

Гнѣдичъ, П. П. Горящитѣ писма. Комедия въ едно дѣйствие. Прѣв. отъ руски Драгановъ. Плѣвенъ. 1903. 16°. 31.

—. Франсуази. Разказъ отъ —. (Прѣводъ отъ руски). Прѣвелъ Т. А. Дянковъ. *З. Т.* III_{11-12} 1089—1099.

Гоголь, Н. В. За архитектурата въ днешно врѣме. Отъ —. Прѣвелъ Антонъ Д. Хлѣбаровъ. *З. Т.* III_{11-12} 1110—1130.

—. Майска нощь или удавената. Прѣвелъ М. Ст. Сарачевъ. Карнобатъ. 1904. 8°. 41.

—. Развръзката на „Ревизора". Прѣвелъ отъ руски А. Д. Хлѣбаровъ, *С.* XI_9 11—16.

—. Сорочински панаиръ. Повѣсть. Прѣведе Дѣянъ Скромни. Карнобатъ. 1902. 8°. 40.

—. Тарасъ Булба. Повѣсть. Прѣведе отъ оригинала Ив. Андрѣйчинъ. Варна. 1901. 8°. 171.

Годишнина. Фински разказъ. Прѣвелъ Б. Поклонниковъ. *Л.* II_8 188—190.

Горбуновъ, И. Ф. Безотвѣтниятъ. Сцена въ село. Пр. Стеф. Ц-ва. *Б. С.* XI_{10} 645—646.

Горки, Максимъ. Балада отъ —. Пр. Ст. К-евъ. *Н. В.* VII_1 47—48.

—. Безпокойната книга. Очеркъ. Пр. Босякъ. *О. Д.* II_6 91—92.

—. Веднажъ прѣзъ есеньта . . . Пр. Г. Ст. Скаловъ. *З. Т.* III_{9} 814—820.

—. Въ степьта. Пр. П. Панайотовъ. *Н. В.* VI_{12} 1032—1041.

—. Данково сърце. Пр. Г. Ст. Скаловъ. *Св.* XI_{5} 24—27.

—. Двайсеть и шесть и една. (Поема). Пр. П. Панайотовъ. *Н. В.* VI_{1-2} 123—133.

—. Желтурката и кълвачътъ. Приказка. Прѣвелъ отъ руски Г. Б. (Книжки за народа № 10). Варна. 1901. 16°. 15.

—. За дявола. Пр. К. Ид. *О. Д.* I_{10} 155—158.

—. За писателя, който се прочулъ. Фантазия. Пр. Кера Б-ва. *Н. В.* V_{9} 966—972.

—. Изъ романа. „Тома Гордѣевъ." Пр. Карасъ Идеалистъ. *Н. В.* VII_{2} 102—104.

—. Любовь. Пр. Ивчовъ. *Л.* III_{5} 107—109.

—. Макаръ Чудра. Пр. В. Чалъковъ. *Н. В.* V_{10-11} 1031—1040.

—. Еснафлии (Мѣщане). Сцени въ кѫщата на Безсѣменовъ. Драматически ескизъ въ 4 дѣйствия. Прѣвелъ Г. Бакаловъ. София. Пловдивъ. 1904. 8°. 143. — Рец. въ *Д. П.* II_{6} 141—142; — Ив. П. К. въ *Д. П.* II_{6} 141—142 (и за тритѣ прѣвода); — У. въ *П. Д.* VII_{1} 133—133.

—. Мѣщане (Прости хора). Сцена въ дома на Безсѣменова. Драматически ескизъ въ 4 дѣйствия. Прѣвели: К. Митишевъ и В. Дунбевъ подъ редакцията на А. Карима. София. 1904. 8. 102.

—. Мѣщане — „Стари хора" — сцени въ домътъ на Безсѣменова. Драматически ескизъ въ 4 дѣйствия. Прѣвелъ И. Клинчаровъ. Пловдивъ. 1904. 8°. 138. — Ив. П. К. въ *Д. П.* II_{6} 141—142; — Ст. К. Поповъ въ *Нар. Жив.* I_{8-9} 270—280; — въ *Пр.* III_{6} 307—308.

—. Още за дявола. Пр. П. Панайотовъ. *Н. В.* VII_{11-12} 971—981.

—. На днѣ. На дъното. Картини въ 4 дѣйствия. Прѣвелъ отъ оригинала Петъръ К. Стойчевъ (съ прѣдговоръ отъ А. Страшимировъ). София. 1904. 8°. 96. — Рец. Вел. Йордановъ въ *Л.* V_{3-4} 86—90; — срв. Ив. Ст. Андрѣйчинъ въ *Д. П.* II_{3} 57—58; — въ *Л.* V_{6} 48; — Д. Гаврийский въ *О. Д.* IV_{1} 120—123.

—. Пакостникъ. Пр. П. Панайотовъ. *Н. В.* VI_{5-6} 484—500.

—. Показъ. Пр. Ив. Недѣлчевъ. *О. Д.* II_{2} 25—26.

—. Прѣдъ живота. Пр. Христо П. Стоиловъ. *Б. С.* XI_{8} 517—518.

—. Прѣдъ лицето на живота. Пр. отъ френски А. К. *О. Д.* II_{19} 300—301.

—. Пѣсень за буревѣстника. Прѣв. отъ руски Ст. М. *Н. В.* V_{7-8} 819—820.

—. Пѣсень за буревѣстника. Прѣв. И. С. П. *О. Д.* I_{21-22} 341.

—. Пѣсень за сокола. Прѣвелъ Немо. *Б. С.* VIII_{8} 559—563.

—. Пѣсеньта на сокола. Прѣвелъ К. Ид. *О. Д.* I_3 39—40.

—. Пѣсеньта на морето. Прѣв. Надеждинъ. *Н. В.* VII_{10} 799—800.

—. Разкази. I. „Веднажъ есень . . .“ II. „Баба Изергилъ“. Издание на сп. „Библиотека“, София. 1903. 8°. 90.

—. Съборения лзъ. Балада. Прѣвелъ Горшковъ. *О. Д.* II_{11} 170—172.

—. Съчинения. Томъ I. Прѣв. Б. И. Блъсковъ. Шуменъ. 1904. 8°. 319. — Рец. П. К. Яв. въ *М.* XIV_6 342—344; — Ив. П. К. въ *Д. П.* II_{13} 309; — V. въ *П. Д.* VII_7 242.

—. Съчинения. Томъ II. Прѣвели Д. Подвързачовъ и Д. Ф. Тодоровъ. Шуменъ. 1904. 8°. 311.

—. Човѣкътъ. Поема отъ —. Ив. Арнаудовъ. *Д. П.* II_{14} 324—327.

— Хитрецъ. Пр. Н. Панайотовъ. *Н. В.* VII_6 453—467, $_6$ 568—574, $_{7-9}$ 647—656.

—. Челкашъ. Разказъ. Второ издание. София (1903). 8°. 47.

—, Андрѣевъ Л. и др. Литературна сбирка. Разкази и статии. София. 1904. 8°. 135.

Грацие, Мария деле. Пѣсни. Прѣвелъ отъ нѣмски П. Славейковъ. *М.* XII_9 591 и сл. — Срв. и отд. I: Славейковъ П.

Григоровичъ, Д. В. Съсѣдка. Повѣсть. Прѣв. отъ руски Н. Г. Кожухаровъ. София. 1902. 8°. 38.

Давидъ, И. И. [Стихове]. *М.* XIII_{3-4} 237, $_7$ 446.

[Познавахъ азъ една. Отдавна . . .]; — [Азъ нѣмахъ ни кѫща, азъ нѣмахъ ни рода . . .]; — [Шумъ отъ незнайни водопади . . .].

Даль, Вл. Сливенка. Разказъ. Прѣвела Г-жа Е. И-ва. София, Пловдивъ. 1901. 16°. 54.

Дѣтѣ бури. Разказъ. Прѣведенъ отъ английски. Самоковъ. 1901. 8°. 46.

Демелъ, Рихардъ. Стихотворения отъ —. Прѣвелъ П. П. Славейковъ. *М.* XII_8 160—165.

1. Вѣра. — 2. Фактъ. — 3. Дома. — 4. Драма. — 5. Жетварска пѣсень. — 6. Нощемъ. — 7. На брѣга. — 8. На бъдни вечеръ. — 9. Воля Божия. — 10. Здравий мѫжъ. — 11. Работникъ.

Джалски, К. Шандоръ. Жертва. Картинка изъ живота. Пр. отъ хърватски А. Л-ский. *Б. С.* XI_9 582.

Джялски. Шандоръ. Хърватска притча. Прѣведе отъ руски К. *Б. С.* IX_3 197.

Джелаледдинъ. Стихотворения. I—X. [Прѣв.] К. Христовъ. *Б. С.* IX_4 214—216. — Срв. отд. I: Христовъ Кирилъ.

Джеромъ. Джеромъ К. Празни мисли на единъ лѣнивецъ. Прѣв. С. А. *Л.* V_1 15—17.

—. За тщеславието. Разказъ. *Л.* V_2 40—41.

Джорджъ, Хенри. Не кради Прѣводъ отъ руски. София. 1903. 8°. 23.

Доде, Алфонсъ. Набабъ. Романъ изъ парижкитѣ нрави. Прѣвелъ Н. А. София. 903. 8°. 169.

—. Звѣздитѣ. Прѣведе отъ френски Райна Вълчанова. *Л.* III_9 206—208.

—. Феитѣ на Франция. (Фантастически разказъ отъ —.) Прѣв. В. К. *Б. С.* VIII_4 269—271.

Доймигъ, Ернстъ. Майски празникъ. Драма въ три дѣйствия. Прѣвелъ отъ нѣмски Г. Б. (Книжка за народа № 45). Варна. 1903. 16°. 64.

Достоевски, Т. М. На „Бъдни вечеръ". Прѣвелъ Стело. [Разказъ]. *Пр.* IV_4 161—163.

—. Слабото сърдце. Повѣсть. Прѣвелъ отъ руски Теодоръ Д. Колевъ. Ломъ. 1904. 8°. 64.

—. Чуждата жена и мъжътъ подъ кревата. (Повѣсть). Прѣводъ отъ руски. Прѣвелъ и издава Ф. П. Русе. 1903. 8°. 56.

Драйеръ, Максъ. Кандидатътъ за учитель. Драма въ IV дѣйствия. Прѣв. М. Балевски. (Ефтина драматич. библиотека. Серия втора. Драми — Трагедии № 5. Излиза подъ редакцията на Радулъ Канели). Казанлъкъ. Пловдивъ. 1901. 8°. 127.

Дрожжининъ, А. А. Осмото чудо на свѣта. Оригиналенъ фарсъ въ I дѣйствие. Побългарилъ ***. Шуменъ. 1903. 8°. 35.

Дюбоа, Жанъ. Графиня Монте-Кристо. Романъ въ пролотъ и 4 части. Часть I, II, III и IV. Прѣведе отъ руски Павелъ Генадиевъ. София. 1902. 8°. 600.

Dumersan et Delaborde. Гильомъ Хамалинътъ. Драма въ 5 дѣйствия и 6 картини. Прѣводъ на Х. Генадиевъ. Пловдивъ. 1901. 8°. 95.

Евалдъ, Карлъ. Любовь. Чертица отъ —. Прѣведе К. *Б. С.* IX_1 57—58.

—. Жената съ двамата мъже. Отъ —. Прѣведе Хр. Ивановъ. *Б. С.* IX_5 333—335.

Евелинъ, Джонъ. Царицата на инкитѣ. Романъ въ двѣ части. Прѣв. отъ руски В. Ив. Е-въ. Свищовъ. 1902. 16°. 203.

Еврипидъ. Вакханки. Отъ —. (Трагедия). [Прѣвелъ] Д-ръ Г. Кацаровъ. (Прѣводи изъ старитѣ класици № 2). Пловдивъ. 1903. 8°. 49. — Рец. Б. Ангеловъ въ *Л.* XIV_8 479—480; — Кукидесъ въ *Б. С.* X_{10} 655.

Еврипидъ. Гьоте. Ифигения въ Таврида. Трагедия. Отъ руския прѣводъ на В. Алексѣевъ и прѣводътъ на Л. Поповъ. (Ученишка библиотека, класически писатели, бр. 3—4). Шуменъ. 1901. 16°. 200. — Рец. В. М. въ *М.* XII_{10} 683—686; — Велянъ въ *У. П.* VIII_4 371—374.

Ейхендорфъ. Зименъ сънь. Стихотворение отъ —. Прѣв. К. Величковъ. *Л.* III_2 42.

Еминеску, М. Езерето. [Прѣводъ отъ влашки?]. *Л.* III_{6-7} 164. Съ кѫса биографическа бѣлѣжка.

Еркманъ-Шатрианъ. Таинственъ ескизъ. Разказъ отъ—. Прѣв. А. И. Кирчевъ. *З. Т.* II_1 54—70.

Есхилъ. Прикованиятъ Прометей. Трагедия. Отъ руския прѣводъ на В. Алексѣевъ. Прѣв. отъ руски подъ редакцията на

Св. Войниковъ и Ив. Кравковъ. Ученическа библиотека № 2. Шуменъ. 1902. Стр. 62. — Рец. В. М. въ *М.* XII_5 361—362.

—. Буря. По—а. [Пр.] А. Развигоровъ. *О. Д.* II_{19} 299 — Срв. и отд. I: Развигоровъ.

Етларъ, Каритъ. Отваряй си очитѣ. Разказъ отъ —. Прѣводъ. *О. Д.* I_{21-22} 344—345.

Ernst, Otto. Възпитатели. Комедия изъ училищния животъ въ три дѣйствия. Прѣвелъ отъ нѣмски Д-ръ Х. П. Кюстендилъ. 1903. 8°. 108. — Рец. Н. Филиповъ, *М.* XIII_{12} 629—632; — А. Н. въ *У.* XI_1 51—52.

Жебартъ, Е. Послѣдната нощь на Юда. Пр. Д. Икимовъ. *Пр.* I_{56} 258.

Желиховская, В. П. Неразбрана любовь. Пр. А. Боровъ. *Б. С.* XI_8 518—520.

Животътъ. (Шведска апология). Пр. С. Чилингировъ *Пр.* II_2 76—77.

Жирарденъ, Е. де. Наказана жена. Драма въ три дѣйствия. Прѣвелъ отъ френски Хр. Ивановъ. Станимака. 1901. 8°. 51.

Залокостасъ. Цѣлувки. Стихотворение отъ —. Прѣвелъ К. Величковъ. *Л.* III_9 197.

Заринъ, А. Е. Купената слава. Разказъ отъ —. Пр. Ст. Н. Коледаровъ. *Л.* III_{6-7} 150—158.

Заря. Повѣсть изъ живота на рускитѣ заточеници въ Сибиръ. Прѣвелъ Хр. Чакъровъ. Сливенъ. 1902. 8°. 64.

Засодимски П. Заговорътъ на кукумявкитѣ. (Приказка). [Прѣв.] Ц. Калчевъ. *Пр.* IV_2 69—74.

Зелениятъ островъ. (Източна приказка). Прѣв. Ц. Калчевъ. *Пр.* I_{9-10} 412—416.

Златовратски. Безумецъ. Прѣв. В. Зихировъ. *Пр.* IV_3 118—121.

Зола, Емилъ. Жерминалъ. Романъ. Прѣвелъ отъ френски Д. И. Поляновъ. Варна. 1903. 8°. 267. — Рец. С. въ *Б. С.* X_9 595—596.

—. Легендата за малката синя мантия на любовьта. Прѣв. отъ френски П. Пенчевъ. *Б. С* X_2 124—126.

—. Раменѣтѣ на маркизата. Разказъ отъ —. Прѣв. отъ френски П. Пенчевъ. *Б. С.* X_1 50—52.

*Зудерманъ, Х. Родина. (Die Heimat). Драма въ 4 дѣйствия. Прѣвели отъ оригинала Д-ръ В. Николчовъ и П. Мановъ.— Рец. Ил. Миларовъ. въ *П. С.* LXIII 297—299.

Зудерманъ. Тя се усмихва... Разказъ отъ —. Прѣв. Д. И. Поляновъ. *Н. В.* VII_{11-12} 905—910.

Ибсенъ, Хенрикъ. Кога ний — мъртвитѣ — ще се пробудимъ. Драматически епилогъ въ три дѣйствия. Прѣв. И. К[линчаровъ]. Пловдивъ. 1901. 8°. 81. — Бѣл. П. Д. въ *Л.* III_1 24; — Крит. В. М. въ *М.* XII_1 61—67.

—. Морската жена. Драма въ 5 дѣйствия отъ —. Прѣвели Ат. Ярановъ и Ст. М. Котляревски. (Приложение къмъ

XII-та годишнина на Мисъль.) София. 1902. 8°. 80. — Бѣл. Н. Р. въ *Л.* IV_8 192.

Иванъ Чукътъ. Разказъ за селени. Прѣработилъ отъ полски Г. Б. Книжки за народа № 30. Варна. 1902. Стр. 88.

Идеална любовь. Истински случай. Прѣведе В. Ив. Стояновъ. *Св.* XI_7 2—4.

Йовановичъ, Змай Йованъ. Облаци. По мотива на —. Прѣв. М. Георгиевъ. *С. Г.* II_4 177—178.

—. Покойна майка природа. (Пророчеството изъ „Прозаида" отъ —). Пр. Б. *Б. С.* VIII_5 345.

Исакиянъ. Авенисъ. Изъ —. *Б. С.* IX_{10} 647. — Срв. отд. I: Арнаудовъ Ив. „Изъ чуждитѣ пѣсни."

Искрици. Очеркъ. Прѣвелъ отъ руски Г. Б. „Книжки за народа" № 19. Варна. 1902. 16°. 19.

Караджичъ, Вукъ. Сърбски мелодии. По —. [1—2]. Отъ Ив. Арнаудовъ. *Б. С.* X_4 252.

Каразинъ, Н. Кладенецъ на мира и на живота. *Л.* V_1 13—15, $_2$ 38—11, $_{3-4}$ 63—66.

Кардучи. Снѣгъ. Стихотворение отъ —. Пр. Ек. *Л.* IV_4 87.

Кармазинъ, Я. Галя. Разказъ изъ учителския животъ. Прѣвелъ Т. Калевъ. Русе. 1904. 16°. 15.

Кауцка, М. Елена. Романъ. Прѣвежда отъ нѣмски Е. Димитрова. *Н. В.* VI_{1-2} 9—32, $_3$ 181—202, $_4$ 301—314, $_{5-6}$ 411—428, $_7$ 589—593, $_{8-9}$ 639—654, $_{10}$ 783—788, $_{11}$ 895—905, $_{12}$ 1005—1009.

Кемалъ-бей. Нещастното дѣте. Трагедия въ три дѣйствия. Прѣвелъ отъ турски Л. Андовъ. Пловдивъ. 1901. 8°. 48.

Кингслей, Карлсъ. Рибари. Стихотворение. Прѣвелъ отъ английски. Л. Бѣлковски. *Б. С.* VIII_9 614.

Кларси, Жюль. Папироската. Отъ —. Прѣводъ отъ френски. Пловдивъ. 1902. 16°. 37.

Коваленска, А Г. Мащеха. Разказъ. Прѣв. Ив. Д. Ивановъ. София. 1903. 16°. 16.

Козловъ, Ив. Ив. Калугеръ. Повѣсть отъ —. Прѣвелъ Д. Г. Бабевъ. *Б. С.* VIII_8 537—544.

Съ нѣколко библиографични бѣлѣжки за автора отъ Д. Г. Б.

—. Нощенъ конникъ. Балада отъ —. Прѣв. В. Ив. Стояновъ. *Л.* II_8 188.

—. Чернецъ. Киевска повѣсть. Прѣвелъ. С. Чилингировъ. *Пр.* III_8 358—365; $_{9-10}$ 409—419.

Кольцовъ, А. В. Ела при мене. [Стих.]. Изъ —. [Прѣв.] Г. Нимве. *О. Д.* II_{11} 170.

—. Послѣдня борба. [Прѣв.]. Ц. Калчевъ. *Пр.* I_8 345—346.

—. Славей. Стихотворение. Прѣвелъ Ружкинъ. *О. Д.* I_2 25. — Вж. и Отд. I: Ружкинъ.

—. [Стихове]. Прѣвелъ Василъ Ив. Стояновъ. *Л.* II_1 19—20.

1. Пѣсень. — 2. Сираче. — 3. Пѣсень. — 4. Славей.

—. [Стихове]. Прѣвелъ В. Ив. Стояновъ. *Л.* II_5 117—118.

Музика. — При нея бѣхъ...

Кондурушкинъ, С. Единствена неприятность. Прѣвелъ Г. Голѣмановъ. *Пр.* IV_{6-7} 265—271.

Конопницка, М. Картинки изъ тъмничния затворъ. Приложение: Послѣдната нощь на Шине — исторически разказъ на И. Люка. Прѣвелъ отъ руски. Г. С-новъ. Варна. 1901. 8°. 46.

Констанъ, Бенжаменъ. Адолфъ. Психологически романъ. Прѣв. отъ оригинала Ив. Д. Стойновъ. 1903. 8°. 100.

Корели, Мария. Лионелъ и Жасмина. Поучна повѣсть за родители и възпитатели отъ —. Прѣв. Д-ръ Б. Цоневъ. София. 1904. 8°. 178. — Рец. П. Д. въ *Л.* V_{11-12} 286—287.

Корнелиева, В. Подъ благоуханото клонче на Люляката. Комедия въ 1 дѣйствие. Прѣв. отъ руски Lyli. Русе. 1903. 16°. 23.

Короленко, Владимиръ. Огневе. Отъ —. Прѣв. Вл. Д. *О. Д.* II_1 11.

—. Стариятъ звънарь. 1888 год. (Пролѣтна идилия). Прѣвелъ Б. Огняновъ. *О. Д.* II_{22-24} 352—353.

Крапивницкий, И. Л. Лихварь. Драма въ 4 дѣйствия и 5 сцени. Прѣвела отъ малоруски А. Сакъзова. 2-ро издание. София. 1901. 8°. 47.

Крашовски, И. Измѣнила се. Прѣв. Ц. (Отпечатъкъ отъ „Църковенъ Вѣстникъ"), София. (1901). 16°. 10.

Краузе. Какъ той отново стана борецъ. Пиеса въ двѣ дѣйствия. Прѣвелъ отъ руски Г. Б[акаловъ]. Варна. 1901. 16°. 10.

Крилови басни. Прѣвелъ отъ руски Г. Б. (Книжки за народа. № 3). Варна. 1901. 16°. 32.

Криловъ, Викторъ А. Чудетина. Комедия въ три дѣйствия. Прѣвелъ Стоянъ Н. Коледаровъ. Търново. 1901. 8°. 82; — Рец. И. Миларовъ въ *П. С.* LXIII 308.

Кулинъ, Василъ П. Перо или мотика. Комедия въ четири дѣйствия. Прѣвелъ отъ оригинала Стоянъ Н. Коледаровъ. Търново. 1901. 8°. 109; — Рец. А. въ *Л.* II_{9-10} 237—238.

Лаведанъ, Г. Чичо ми въ желѣзницата. Прѣв. Ст. Н. Коледаровъ. *Св.* XI_8 22—28.

Лаврентиева, С. Тайната. Прѣвела Д. Ив. З. *П. Д.* VI_8 449—456.

Лаврецкая, Марья. Лирически мотиви. *Н. В.* V_{12} 1242-243.

I. Подъ открито небе. — II. Сърцето на една мома.

—. Изчезна и тя! [Стих.]. *Н. В.* VI_{1-2} 73—74.

—. [Стихове]. *Н. В.* VI_8 246—248.

I. Бѣденъ цвѣтецъ. — II. На брата си.

Лангъ, Андрю. Историята на златното руно. (Старогръцка приказка). Съ 9 картинки въ текста. Прѣв. Хр. Спасовъ. Тутраканъ. 1902. 8°. 35.

Ленартовичъ, Теофилъ. Пѣсень отъ —. [Прѣв.] Владимиръ Блѣсковъ. *Л.* IV_8 190. — Срв. и отд. I: Блѣсковъ.

Ленау, Н. Изъ —. Прѣвелъ П. Славейковъ. *М.* XII_{10} 650—653.

1. Молба. — 2. Свършено. — 3. На смъртьта. — 4. Есень. — 5. Мѣсечина. — 6. Тежка нощь. — 7. Три циганки.

—. Пролѣтенъ поздравъ. Прѣв. Ст. Чилингировъ. *Н. В.* V_{5-6} 502.

—. Свиждане. Прѣвелъ Н. Д. Юрдановъ. *Л.* III_{6-7} 158—159.

Лермонтовъ, М. Армаганитѣ на Терекъ. [Прѣвелъ] Димитръ Ивчовъ. *Л.* II_{9-10} 235—236.

—. Затворникъ. [Прѣв.]. Г. Петровъ. *Пр.* I_{5-6} 217.

—. Пѣсень. [Прѣв.]. В. И. Стояновъ. *Л.* II_8 188.

—. Скала. [Прѣв.] В. Ив. Стояновъ. *Л.* II_5 118.

—. [Стихове]. Прѣв. подпор. Н-й-овъ. *Св.* XI_4 16.

Корабъ. — Молитва.

*Лессингъ. Минна фонъ Барнхелмъ. Комедия въ 5 дѣйствия. Прѣв. отъ нѣмски. К. Х. Денкова. Свищовъ. 1900. 8°. 94.

Либекъ, Микаелъ. Кральтъ и управительтъ на двореца. Разказъ отъ —. *О. Д.* I_2 23—24.

Съ бѣлѣжка подъ линия за автора финляндецъ.

Лилиенкронъ, Детлевъ. Стихотворения отъ —. Прѣвелъ П. Славейковъ. *М.* XII_6 382—390.

1. Твърдѣ късно. — 2. Прѣзъ цѣло лѣто. — 3. Фенерьтъ. — 4. Споменъ. — 5. Въ нивата. — 6. Отъ дѣтинско врѣме. — 7. Въ буря. — 8. За смъртьта на единъ умрѣлъ въ мизерия нѣмски поетъ. — 9. Прѣдъ касата. — 10. Въ гората.

Лимянъ, Аббатъ. Синътъ на дърводѣлеца. Разказъ отъ —. Прѣв. Ст. А. Папазова. *Л.* V_{11-12} 24—276.

Лингенъ, Текла. [Стихове]. Прѣв. П. Славейковъ. *М.* XII_8 527—529.

Добрь свѣтъ. — Майка. — Съпружески животъ. — Лѣто. — Възвишена любовь. — Помогни ми.

Лирисъ, Е. Щастие. Разказъ отъ —. Прѣв. К. *Б. С.* VIII_9 631.

Литературна сбирка. Разкази и статии отъ Максимъ Горки, Леонидъ Андрѣевъ, В. Вересаевъ, Вѣра Засуличъ, Георги Плехановъ и Всеволодъ Гаршинъ. Редакция и издение на Георги Бакаловъ. София. 1904. 8°. 135. — Рец. Кяневъ въ *Н. В.* VIII_2 161—162; — Н. въ *П. Д.* VII_2 132.

Лоти, П. Далечъ отъ родния край. Идилична поема. Прѣводъ отъ френски. Приложение на сп. „Мисъль.“ 1903. 8°. 104. — Бѣл. Н. Н. въ *Д. П.* II_{18} 426.

—. Единъ религиозенъ праздникъ въ Нагазаки. *Л.* V_2 32—35.

—. Исландски рибарь. Романъ. Прѣвелъ Ст. Атанасовъ. София. 1901. 8°. VI, 207.— Раз. Б. Б. въ *М.* XI_9 584—685; — бѣл. К. В. въ *Л.* II_{12} 288.

—. Пѣсень на старитѣ съпрузи. Разказъ изъ японския животъ *Л.* V_{3-4} 84—86.

Лукианъ. Харонъ. Диалогъ отъ —. Прѣвелъ отъ старогръцки Гавр. Кацаровъ *Л.* III_{12} 274—278.

Луната. Воленъ прѣводъ на италиянската пѣсень „La luna." Прѣв. Х. Х. *О. Д.* I_{11} 168.

Льдовъ, К. Акварели отъ —. Прѣведе отъ руски Г. Петровъ. *Б. С.* IX_2 127—128.

1. Какво нѣщо е истина. — 2. Въ лунното сияние. — 3. Фаустъ.

Лѣсковъ, Н С. Кадетски монастирь. Исторически разказъ отъ —. Прѣвелъ Стоянъ Чакъровъ *Л.* V_{8-9} 208—214, $_{10}$ 227—234.

Лѣсковъ, Н. С. Любовь. Разказъ. Прѣведе отъ руски Д. Драгиевъ. Пловдивъ. 1901. 16°. 14.

—. Человѣкъ на часахъ. 1839 г. Прѣведе Ст. Чакъровъ. *Л.* V_5 110—115, $_6$ 134—135.

Lovvska. Милостивиятъ ангелъ. — Раздѣла. Прѣв. Г. Ст. Скаловъ. *Св.* XI_5 23—24.

Luco, Luis Orrego. Два разказа. Ханриета отъ X. У. Z. и Скапиятъ панизъ отъ —. Прѣвелъ М. К. Драгийски. Станимака. 1902. 16°. 16.

Майнъ-Ридъ. Ловци на растения. Романъ. Прѣвелъ отъ руски Н. Николаевъ. Търново. Варна. 1901. 8°. 239.

Майка. Прѣв. Г. Петровъ. *Пр.* II_2 185.

Майнъ-Ридъ. Капитанъ. — Дъщеритѣ на скватера. Романъ. Прѣведе отъ руски Я. С. Михаиловъ. София. 1904. 8°. 206.

Майското дърво. Прѣведе отъ френски Е. К. *Б. С.* X_8 507—510.

Майчино сърдце. Прѣвелъ отъ старофренски Н. Саввовъ. *Л.* II_{12} 278—279.

Мамонтовъ, М. На народната нива. Разказъ отъ —. Прѣведе Орфей. *П. Д.* VII_7 484—492.

Мандесъ, Катюлъ. Птичката княгиня. Прѣвелъ Х. *Л.* V_{3-4} 69—70.

Маршъ, Рихардъ. Честната дума. Разказъ отъ —. Прѣв. Г. В. Шоповъ. Пловдивъ. 1903. 8°. 16.

Матавуль, Симо. Дъждовни нощи. Пр. Л. Даниловъ. *Пр.* IV_{6-7} 285—288.

—. Поменъ. Разказъ отъ —. Прѣвелъ отъ сръбски Ст. Кутинчевъ. *Б. С.* XI_9 577—579.

Мейлакъ и Халеви. Сгрѣвачката. Комедия въ четири дѣйствия. Прѣвелъ отъ орилинала Р. Канели. Пловдивъ. 1903. 8°. 95.

Метерлинкъ, Морисъ. Монна Ванна. Драма въ 3 дѣйствия. Прѣвелъ Ст. Н. Коледаровъ. София. 1903. 8°. 64. — Рец. С. М. въ *Л.* IV_8 191; — Б. А. въ *М.* XIII_6 402—403; — И. Миларовъ въ *П. С.* LXIII 297—299.

—. Монна Ванна. Драма въ три дѣйствия. Прѣв. Вл. Дамяновъ. Хасково. 1904. 8°. 62.

Милеевичъ, М. Зюлийка. Покръстеното турско дѣвойче. (Случка въ Сръбско-Турската война г. 1876—77-ма). Прѣв. отъ Сръбски Ил. Р. Блъсковъ. София. 1902. 8°. 16.

Мирбо, Октавъ. Жанъ-дриплю. Разказъ отъ —. Прѣвелъ Вл. *Б. С.* IX_7 465—468.

—. Орандорътъ. Разказъ отъ —. Прѣведе К. *Б. С.* IX₄ 262—263.

Мицкевичъ, Адамъ. Кримски-сонети. Прѣведе отъ полски Хр. Кесяковъ. *Б. С.* X₆ 347—349.

1. Акермански степи. — 2. Плаване. — 3. Буря. — 4. Байдарска долина. — 5 Чатирдагъ. — 6. Развалини на замъка въ Балаклова.

—. Ода къмъ младежьта. Прѣвелъ отъ руски Г. Стойновъ. *Б. С.* XI₁ 21—23.

—. Панъ Тадеушъ. Прѣведе отъ полски Ефремъ Карановъ. София. 1901. 8°. 331 — Рец. Б. А. въ *М.* XI₈ 513—514; — М. И. въ *П. С.* LXII 884—887.

Молиеръ. Мизантропъ. Комедия въ 5 дѣйствия. Прѣвелъ К. Величковъ. *Л.* V₁ 1—6, ₂ 25—29, ₃₋₄ 49—55, ₅ 97—99, ₆ 121—123, ₇ 145—146, ₈₋₉ 169—174, ₁₀ 217—219, ₁₁₋₁₂ 241—244.

—. Скъперникъ. Комедия. Прѣводъ отъ руски. Народенъ театъръ, кн. I. София. 1903. 8°. 56; — Рец. въ *Д. П.* I₃₋₉ 187.

Мохамедъ. Исторически разказъ. Прѣвелъ отъ руски Н. К. София. 1902. 8°. 40; — Рец. въ *У. П.* VII₇₋₈ 640—641.

Мошинъ, Ал. Хашишъ. Разказъ отъ —. Прѣвелъ Ст. Н. Коледаровъ. *Л.* V₅ 116—117.

Муръ, Томасъ. По здрачъ. Изъ Ирландскитѣ мелодии на—. Прѣвелъ Ив. Арнаудовъ. *Б. С.* IX₅ 308—309. — Срв. отд. I: Арнаудовъ Ив. „Изъ чуждитѣ пѣсни."

Мюсе, А. де. Декемврийска нощь. Стихотворение отъ —. Прѣвелъ Б. Величковъ *Л.* II₂ 32—33.

—. На Нинонъ. Станси отъ —. Прѣвелъ отъ френски Н. Д. Юрдановъ. *Л.* II₁₂ 279.

—. Спомни си ти. Прѣв. Ат. Ярановъ. *Л.* II₁₁ 261—262.

Maupassand, Guy de. Дѣдо Туанъ и други разкази. Прѣводъ отъ френски. Пловдивъ. 1901. 16°. 68.

—. По водата. Прѣвелъ отъ френски С. Т. Начевъ. Съ прибавление часть отъ прѣдговора на Толстоя къмъ съчиненията на Мопасана. София. 1904. 8°. 96.

—. Раскайване. Разказъ. Прѣвелъ Б. Поклоннаковъ. *Л.* II₉₋₁₀ 212—213.

Moor, Thomas. Прѣведени стихотворения изъ —. Прѣв. В. Ив. Стояновъ. *Л.* II₈ 187—188.

1. Вечерний звънъ. — 2. Ирландска мелодия. — 4. Ирландска мелодия. — 4. Откжслекъ.

Надсонъ. Изъ Джакомети. [Прѣв.] Д. Ив. Бояджиевъ. *О. Д.* II₅ 72—73.

—. Стихотворения отъ —. Прѣвелъ Стоянъ Дриновъ. *Л.* V₈₋₉ 189.

—. Стихотворения отъ —. Прѣводъ *Н. В.* V₇₋₈ 828.

—. Стихотворения отъ —. Прѣвелъ Бойчо Лицовски. *Н. В.* VI₁₋₂ 90.

—. Юда. Прѣвелъ Г. Стойновъ. *Б. С.* IX₅ 329—332.

Наживинъ, Ив. Косъмътъ на св. Богородица. Прѣв. Бановски *Пр.* III₆ 284—287.

Найденовъ С. Дѣцата на Ванюшина. Драма въ 4 дѣйствия. Прѣвела отъ руски Мария Ив. Иванова. Пловдивъ. 1903. 8°. 67; — Рец. Б. А. въ *М.* XIV_{9-10} 584—587.

Налъ и Дамаянти. Индийска повѣсть. (II поправено издание). Прѣвели отъ руски Ив. Молловъ и Ив. Кеповъ. (Библиотека „Отдихъ" № 1). Кюстендилъ. 1902. 8°. 75. — Рец. М. Арнаудовъ. *М.* XII_{10} 677—683.

Небимовъ, Я. Витлеемска звѣзда. Прѣвелъ А. Тончевъ. *Л.* V_1 10—12.

Негри, Ада. Аутопсия. *О. Д.* II_{13} 201.

—. Вдовица. Стихотворение въ проза отъ —. Прѣвелъ отъ руски Хр. Панайтовъ *Б. С.* VIII_1 67.

—. Изъ —. Прѣв. Ив. Арнаудовъ. *Б. С.* IX_{10} 647. — Срв. и отд. I: Арнаудовъ, Ив. „Изъ чуждитѣ пѣсни."

—. Орисия. Стихотворения отъ —. Прѣвелъ отъ италиянски К. Христовъ. *О. Д.* I_4 57—58.

1. Уличното хлапе. — II Летятъ вълнитѣ. — III Безъ име. — IV Кратка история. — V Неканенъ гостъ.

—. Орисия. Ревнувамъ те. Снѣгъ. *О. Д.* II_{15} 234.

—. Пожаръ въ рудницата. Рзказъ отъ —. Прѣведе Надежда Христова. *Н. В.* V_{7-8} 721—723.

. Стихотворение. Отъ —. Прѣвелъ Ив. Арнаудовъ. *Н. В.* VI_{5-6} 502

—. Ти трудилъ ли си се? Отъ —. Прѣвелъ Ив. Арнаудовъ. *Б. С.* VII_4 273. — Срв. и отд. I: Арнаудовъ, Ив. „Изъ чуждитѣ пѣсни."

Некрасовъ. Муза. Прѣвелъ С. Бранкомировъ. *Н. В.* VI_{11} 955—956.

—. Рускитѣ жени. Прѣвелъ Г. Стойновъ. Библиотека за мало и голѣмо № 17 и 18. 1901. 8°. 66; — Рец. К. В. въ *Л.* III_4 96.

Немоевски, А. Писмата на единъ безумецъ. Прѣвелъ отъ полския оригиналъ Г. Бакаловъ. (Библиотека „Почивка" № 2). Варна. 1901. 8°. 192. — Рец. Димитрий Норовъ въ *П. Д.* IV_1 44—45; — Nece въ *О. Д.* I_9 144.

—. [Въ проза]. Прѣвелъ Хр. Чакжровъ. *О. Д.* I_{18} 284—286.

1. Бабичката. — 2. Лични дѣца. — 3. Ноемврий. — 4. Двѣ поколѣния'

Непчиони, Енрико. Vero novo. Стихотворение отъ —. Прѣвелъ Б. Величковъ *Л.* V_{3-4} 90.

Неруда, Янъ. Въ мрътвия градъ. Прѣвелъ *В. Д.* Библиотека „Сияние" № 4. Русе. 1903. 8°. 14.

Николовъ, Б. Очерки изъ гимназията. Прѣвелъ отъ руски Хр. Христовъ. Провадия. 1902. 8°. 131.

Никоновъ, Б. Очерки изъ гимназията. Прѣв. отъ руски Х. Христовъ. Варна. 1902. 8°. 131. — Бѣл. А. С. въ *Н. Ж.* I_{7-8} 376.

Нирвака, Павелъ. Дърво. Разказъ. Прѣведе Яско. *Б. С.* X_1 48—49.

Нитче, Фридрихъ [Стихове]. Прѣвелъ П. Славейковъ. *М.* XIII_{8-9} 471—474.

1. Проповѣдь. — 2. Свѣтовна мждрость. — 3. Отъ висини. — 4. Нагорѣ. — 5. Самотенъ. — 6. Слънцето залѣзва.

—. Избрани афоризми. Прѣв. отъ нѣмски. София. 1901. 8°. 14.

Новачински, А. Афоризми. Прѣводъ Л. Барбаръ. *Н. В.* V_9 972—973.

Нормандъ, Жакъ. Не се забравя... Драма въ 1 дѣйствие. Прѣв. И. С. Т. София. 1904. 8°. 16.

Норма. Опера въ четири дѣйствия. Прѣводъ отъ френски. Нарѣдила Стилияна Елена Д-ръ С. Христова. София. 1901. 8°. 42.

Изъ Омирова „Одисея." Пѣсень 8-а. Прѣвелъ отъ руски Т. Ц. Трифоновъ. *Б. С.* X_6 354—359.

Островски, А. Н. Човѣкъ сбърква порѣкога. Комедия въ 5 дѣйствия. Прѣвелъ отъ руски Ю. С. Маринополски Варна. 1901. 8°. 174.

Парить, славата и женитѣ. Комедия съ пѣсни въ 5 дѣйствия. Прѣвелъ А. Марчинковъ. Музика отъ Флехтенмахеръ. Русе. 1902. 8°. 91.

Петроний, Гай. Угощение у Трималхиона. Картини отъ римския животъ. Прѣводъ отъ латински съ уводъ и обяснителни бѣлѣжки отъ Д-ръ Г. И. Кацаровъ. *Б. С.* X_7 439—447, $_8$ 494—503, $_9$ 564—574, $_{10}$ 617—624. — И на отдѣлно: София. 1903. 8°. 38.

Петьофи, А. Изъ —. [Прѣвелъ] С. Чилингировъ. *Н. В.* VII_{4-5} 331.

—. На кръстопжть ... [Прѣвелъ] Розкинъ. *Л.* V_{10} 224. — Виж. и отд. I: Розкинъ.

Плутархъ. Животътъ на Агида. Прѣвелъ отъ старогръцки Гавр. И. Кацаровъ, доцентъ по история въ Висшето училище *Л.* II_7 164—168, $_8$ 183—186.

Пещерата на разбойницитѣ. Прѣводъ отъ френски. София. 1904. 8°. 98.

Потапенко, И. Искамъ всички да прѣгърна. (Великденски разказъ). Прѣвелъ К. Бракаловъ. *Б. С.* X_4 257—262.

—. Леля Саша. Прѣв. Н. Ив. Стояновъ. *Св.* XI_{6-7} 34—36.

Прево, Марсель. Въ зората на освобождението. Романъ. Прѣв. отъ руски и сразненъ съ французкия оригиналъ. Габрово. 1902. 8°. 328.

—. Дневнитѣ занятия на една дѣвица. Прѣвела С. Ю-ва. *Л.* III_9 210—211.

Пресъ, А. Прикаскитѣ на шегобиеца. Новогодишна нувела отъ —. Прѣвелъ Б. Гологановъ. *Л.* V_{11-12} 256—257.

Прешангъ, Ернестъ. Блудниятъ синъ. Драма въ едно дѣствие. Прѣвелъ Д. С. П. (Социялистически театъръ.) София. 1904. 16°. 46. — Реп. въ *„Род. Напр."* II_2 127—128.

—. Юбилей. Пиеса въ 1 дѣйствие изъ занаятчийския животъ. Прѣвелъ отъ нѣмски *Г. Б.* (Книжка за народа № 39). Варна. 1902. 16°. 56.

Примѣрътъ. Пр. Дж. Б. Петева. *Пр.* I_{5-6} 203—206.

Прусъ, Болеславъ. Живъ телеграфъ. Отъ —. Прев. Капитанъ Драгановъ. *З. Т.* I_5 396—398.

Прюдомъ, Сюлли. Изъ —. Прѣв. Д. И. Поляновъ. *О. Д.* II_{15} 233.

Млѣчний пѫть. — Молба.

—. Изъ. —. [Прѣв.] Д. Качамаковъ. *Л.* IV_{2-3} 71. — срв. и отд. I.: Качемаковъ.

Пушкинъ. Азъ любяхъ те... Прѣв. Н. Д. Юрдановъ. *Л.* V_7 158.

. —. Азъ своитѣ прѣживѣхъ желанья... Прѣвелъ Б. Величковъ. *Л.* III_2 42.

—. Ако измама. — ***. Прѣвелъ Петко Р. Славейковъ. *Б. С.* IX_1 23—26. — срв. отд. I: Славейовъ, П. Р.

—. Завѣщание. [Стих.]. пр. С. Чилингировъ. *Пр.* II_4 189.

—. Три извора. Стихотворение. [Прѣвелъ] Г. Стойновъ. *Б. С.* X_6 371.

П. Я. Стихотворения. Изъ —. I.—II. Прѣв. Михаилъ Лѣтовъ. *Н. В.* VII_{11-12} 1020.

Радецкий, И. М. Бѣднитѣ дѣца. (Разказъ изъ Одеския животъ). Прѣв. отъ руски Д. И. Андрейковски. Ломъ. 1901. 8°. 16.

Разсудовъ, М. И. Епидемия. Драма въ 4 дѣйствия. Прѣвелъ отъ руски А. В. Изворовъ. (Библиотека „Смѣхъ и Сълзи" № 1). Варна. 1901. 8°. 52. — Рец. С. въ *Б. С.* VIII_1 73.

Редвицъ, Оскаръ. Мисъль. (По —). Стихотворение отъ Блѣсковъ. *Б. С.* X_6 359.

Риттеръ, Анна. [Стихове]. Прѣв. П. Славейковъ. *М.* XII_8 524—527.

Завистливъ мѣсецъ. — Лѣтна нощь. — То бѣше грѣхъ. — Сама. — Желалъ бихъ. — Да, пролѣтъ иде. — Моя царь.

Робинзонъ Крузо. Съ 23 картинки за ученици въ първоначалнитѣ училища. Прѣвелъ отъ руски Ст. Ив. Поповъ. (Дѣтска библиотека, книжка II). София. 1903. 8°. 62.

Розегеръ, Петъръ. Стрѣлочникътъ. Разказъ отъ —. Прѣводъ. *О. Д.* I_{21-22} 341—344.

*Романъ, Ионъ Н. На Мария. Стихотворение отъ —. *Л.* III_{6-7} 165.

Руки, А. Цвѣтътъ на миглала. Разказъ —. Прѣвелъ отъ новогръцки Ив. Доревъ. *М.* XIV_8 414—422.

Рунебергъ, Иоханъ Людвигъ. Възпоминание отъ —. Прѣв. Ив. Арнаудовъ. *Б. С.* IX_5 308—309. — кж. и отд. I: Арнудовъ, Ив. „Изъ чуждитѣ пѣсни".

Р-нъ, Ю. Изъ „Пѣснитѣ на неволника". Пр. Ив. Радославовъ. *Н. В.* V_6 668—669.

Сабо, Андрея. Три скърби. (Изъ —). Прѣв. Д. Ф. Тодоровъ. *Б. С.* VIII_1 50.

Сами-бей, Фрашъри. Беса (честна дума). Драма въ шесть дѣйствия. Изъ албанския животъ. Прѣвелъ отъ албански Л. Я. Силяновъ. Пловдивъ. 1902. 8°. 95.

Салтиковъ, Н. Е. (Щедринъ). Добродѣтели и пороци. Приказка. Прѣвела отъ руски Кера Б-ва *Н. В.* V_5 481—486.

—. Здравомисленъ заекъ. Пр. Г. **Нимве**. *С.* XI_1 15—18.

—. Либералъ. Приказка. Прѣв. Здр. *Д. П.* II_{10} 439—441.

—. По пѫтя. (Разговоръ). Прѣведе Г. **Нимве**. *Н. В.* V_5 477—481.

—. Великденска нощь. Пр. Г. **Кинаревъ**. *Пр.* I_8 358—361.

Салусъ, Хуго. [Стихотворения] *М.* XIII_7 421—424.

1. Ходътъ на сѫдбата; — 2. Пискунъ; — 3. Цвѣтя; — 4. Приятелство; 5. Прѣди боя.

Сафо. Изъ —. [Пр.] А. **Развигоровъ** *О. Д.* II_{10} 300. —

Сарду, Викториенъ. Добритѣ приятели. Комедия въ 4 дѣйствия. Прѣв. И. **Миларовъ** . . . — рец. въ *П. С.* XIII_1 297—299. Срв. и отд. I: **Развигоровъ**.

Свенсонъ. Леденитѣ цвѣтя. Коледенъ разказъ отъ —. Прѣведе К. *Б. С.* IX_1 55—57.

Сенкевичъ, Хенрикъ. Бѫди благословена! (Индийска басня). Пр. С. С. О. *Б. С.* VIII_3 197—199.

—. Два разказа. Прѣведе отъ полски О. **Возницки**. Провадия. Варна. 1903. 8°. 29.

—. Нима той е най-милъ? Пр. В. С. *Б. С.* VIII_{10} 690—691.

—. Сърцето на поета. Пр. П. **Груевъ**. *Б. С.* XI_{10}. 639—641.

Сентъ-Бьовъ. Сонетъ. Стихотворение отъ —. Прѣв. Д. **Качемаковъ**. *О. Д.* III_{2-3} 64.

Серао, Матилда. Очакване. (L'attesa). Разказъ отъ —. Прѣв. Ст. Н. **Коледаровъ**. *Л.* IV_5 113—115.

Скиталецъ. Стихотворения. Прѣв. **Михаилъ Лѣтовъ**. *Н. В.* VII_{11-12} 1020—1021.

Смърт от глад. Разказ (за замислювание). Прѣвод от руски. (Сѫс едно послесловие от преводача). Русе. 1902. 8°. 52.

Смъртьта-кръстникъ и цигулката на любовьта. Разкази. Прѣвелъ М. **Московъ**. Търново. 1901. 8°. 15.

Стекети. Когато листата капнатъ въвъ лѣсътъ . . . *Л.* III_8 69.

Стоенеску, Т. М. Изтърсакьтъ. Разказъ отъ —. Прѣвелъ отъ ромѫнския оригиналъ **Немо**. *Б. С.* IX_9 594—596.

—. Любовь слѣдъ крамола. Нувела отъ —. Прѣв. Д. **Качемаковъ**. *Л.* II_8 182—183.

—. *** [Тѫжи ли, остави ме, въвъ уединенье . . .]. *Л.* III_{6-7} 164—165.

Соути, Робертъ. Бленхаймски бой. Пр. С. **Чилингировъ**. [Стих.]. *Пр.* IV_2 49—50.

Султанъ Амуратъ. Източна легенда. Прѣвелъ Д. В. **Стояновъ**. *З. Т.* II_2 158—162.

Сюелъ, Анна. Черенъ Гиздьо. Автобиографията на единъ конь. Прѣвелъ отъ английски М. Н. **Поповъ**. Русе. 1901. 8°. 260.

Schönaich-Carolath. Prinz Emil zu. Суламита. Стихотворение отъ —. Прѣв. **Ив. Грозевъ**. *Б. С.* VIII_5 304—308.

Solomin. Коледа. Пр. Л. Барбаръ. *Н. В.* V_2 212.

Souza, Salvator de. Георги Ветлей. Нувела отъ —. Прѣв. Д. *Л.* II_8 190—191.

Sylva, Carmen. Разкази отъ —. Прѣв. М. Балабановъ. *Л.* IV_{2-3} 102—105.

1. Историята на теглотата (Istoria suferinței). — 2. Майката на Стефанъ Великий (Mama luĭ Ștefan cel Mare).

Тавоте. Усамотение. Прѣведе Буйновъ. *О. Д.* II_{14} 221—222.

Тайна. Разказъ изъ английскийя животъ. Прѣвелъ Й. П. *З. Т.* II_{10} 935—942.

Твенъ, Маркъ. Какво правятъ майкитѣ, когато дѣцата сж болни. Разказъ отъ —. Прѣвелъ Мильо Поповъ. *Л.* V_1 17—19.

—. Мазолътъ. Прѣвелъ Д. Кьорчевъ. *Л.* III_{11} 262—264.

—. Приключенията на Тома. София. — Рец. С. К. въ *Л.* V_{11-12} 286.

Тенисънъ. Приказка. Пр. С. Чилингировъ. *Пр.* II_4 178

Теокритъ. Идилия II. Магесницитѣ. Прѣвелъ отъ старогръцки Гаврилъ И. Кацаровъ. *Б. С.* X_1 30—34.

Тетмайеръ, Казимиръ. Бездна. Психологическа фантазия. отъ –. Прѣв. А. Г-на. *Н. В.* VII_{8-9} 713–726, $_{10}$ 845–857, $_{11-12}$ 1000–1019.

—. Пропасть. (Психологическа фантазия). Прѣв. отъ руски Д. Ж. Топаловъ. Чирпанъ. 1903. 16°. 103.

—. Роза. Разказъ. Прѣвелъ Хр. Калинковъ. *Б. С.* IX_8 540.

—. Стихотворения въ проза отъ —. Прѣвелъ Янко. *Б. С.* X_{10}. 645—646.

1. Пролѣтна нощь. — 2. Господарь.

—. [Стихотворения въ проза]. *Б. С.* X_3 193—194.

I. Любовь. — II. Споменъ. — Сѣнка.

Тйорше, Андре. Тжга. Стихотворение. Прѣв. М. Чамовъ. *Л.* II_8 174—175.

Тритѣ града. Източна легенда. Прѣвелъ А. С-ва. *О. Д.* I_1 7—8.

Товнойсъ. Отъ зестра тегли. Комедия въ едно голѣмо дѣйствие. (Изъ съврѣменния животъ). Прѣвелъ Б. Мандушевъ. Ямболъ. 1903. 8°. 89.

Толстой, графъ Алексей. Царь Теодоръ Ивановичъ. Историческа трагедия въ петь дѣйствия. (Съ обширенъ проектъ за прѣдставление). Прѣв. отъ оригинала Стоянъ Коледаровъ. Търново. 1902. 8°. 120. — Рец. К. В. въ *Л.* III_4 95—96.

Толстой, Графъ Л. Н. Кой е правъ? Откжслекъ отъ неизладената повѣсть на —. Прѣвелъ С. Н. Л. *Б. С.* VIII_5 287—294.

—. Дѣцата по умни отъ старитѣ и Илясъ (Два разказа). София. 1904. 16°. 8.

—. Китайската лъжа. Пр. Н. Николаевъ. *М.* XI_1 55—59.

—. Разкази за народа. № 1 и 2. 1902. 16°. 12.

—. Разкази за народа. № 2 и 4. 1902. 16°. 16.

—. Силата на мрака или подхлъзнешъ ли се веднъжъ — мжчно можъ се спрѣ. Драма въ петь дѣйствия. Прѣвела отъ руски А. Карима. Второ, прѣработено издание. София. 1904. 8°. 75.

—. Три въпроса. Легенда отъ —. Пр. Х. У. З. *С. Г.* II_1 19—22.

—. Царь Асаргадонъ. Легенда отъ —. Пр. С. Н. *Л. Б. С.* XI_2 102—105.

—. Четиридесетъ години. (Малорусийска легенда). Изъ „La revue". 1. IV. 902. Пр. Хр. Марковъ. *Л.* V_{8-9} 185—188.

Тургеневъ, И. С. Бирюкъ. Прѣв. Д. Б. *Л.* III_1 19—21.

—. Въ прѣдвечерието. (Накапунѣ). Романъ. Прѣвелъ Ив. Д. Ивановъ. Второ поправено издание. Търново. 1903. 8°. 187.

—. Доволно! (Откъслякъ изъ запискитѣ на единъ художникъ). Библиотека „Сияние" № 3. Урежда и издава Ст. Скаловъ. Шуменъ. 1903. стр. 15.

—. Живи мощи. Разказъ. *Л.* III_8 182—186.

—. Източна легенда. Прѣвелъ А. Христовъ. *Б. С.* VIII_2 137—139.

—. Какъ хороши, какъ свѣжи были розы.... Прѣв. В-ка. *О. Д.* III_7 210—211.

—. Нещастна. (Повѣсть). Прѣвели отъ руски Ю. Тотевъ и С. Каролевъ. Габрово. 1902. 8°. 107.

—. Окаянъ животъ. Повѣсть. Издава Г. Ст. Скаловъ. (Библиотека Сияние № 2.). Шуменъ. 1903. 8°. 16.

—. Прагъ. Пр. Г. Ст. Скаловъ. *Св.* XI_4 15.

—. Природа. Пр. Хр. А. Христовъ. *Б. С.* VIII_5 344.

—. Разговоръ. Прѣвелъ: И. П. О. *О Д.* I_{12} 185—186.

—. Стихотворения въ проза. *М.* XII_4 247.

1. Доволенъ човѣкъ. Пр. М. Ив. Ст. — 2. Житейско правило. Пр. С. Н.

—. [Стихотворения въ проза]. Прѣв. отъ руски Надѣжда Христовна. *Н. В.* V_1 85—87.

1. Куче. — 2. Диване. — 3. Въ паметь на Ю. П. Вревская.

—. Сѫдба. Прѣв. Г. Петровъ. *Пр.* I_8 364—365.

—. Фаустъ. Повѣсть въ деветъ писма съ единъ очеркъ върху героинята „Вѣра". Прѣв. С. Каролевъ и Ю. Тотевъ. София. 1902. 8°. 71. — Рец. въ *У. П.* VII_9 727—728.

—. Черепи. Прѣв. А. Т. С. *Б. С.* VIII_6 414.

Тютчевъ, Федоръ. Стихотворения. [1—3]. Прѣвелъ Б. Д. *Л.* IV_6 141.

Уайлдъ, Оскаръ. Славей и Роза. Разказъ отъ —. Прѣводъ. *Б. С.* X_{10} 647—651.

Уландъ. Прощавай. Отъ Владимиръ Блѣсковъ. (По—) *Л.* IV_8 190. — Срв. и отд. I: Блѣсковъ.

Умановъ-Каплуновски. К. Стихотворения. Отъ —. [Прѣв.] И. Вазовъ. *Б. С.* IX_4 234—235.

I. На връхъ Машука. — II.—III.

Успѣнски, Глѣбъ Ив. Не е истина, но не е и лъжа. Прѣводъ. *О. Д.* I_5 75—76, $_6$ 90—91.

—. Нехаенъ животъ. Прѣводъ. *Л.* III_{6-7} 137—141.

Фалке, Густавъ. Стихотворения отъ —. Прѣвелъ П. Славейковъ. *М.* XII_4 242—246.

1. Нощемъ. — 2. Макова мѫка. — 3. Приказка. — 4. Послѣдната нощь. — 5. Пѣсень на улитkитѣ. — 6. Прѣдъ райски порти.

—. Стихотворения. Прѣв. А. Савовъ. *Пр.* IV_{9-10} 408.

I. Когато ясно задъ борбата. — II. Плачкосвайте! Негледайте сълзитѣ.

Фалкландъ, С. Философията на единъ конь. Скица отъ —. Воленъ прѣводъ отъ холандски. Р. Дѣлевъ. *Л.* V_1 19—20.

Феликсъ, Х. Вѣрни до гробъ. Прѣв. Свраковъ. *Пр.* I_8 120—121.

Ферхадъ и Ширинъ. Прѣвелъ отъ турски на български езикъ Михаилъ Г. Векилский. София. 1902. 8°. 40.

Фламарионъ, К. По вълнитѣ на безкрайностьта. Астрономическа фантазия. Прѣв. Р. Ц. Цанковъ. Русе. (1903). 8°. 180.

Фоа, Евгений. Дѣтинството на Наполеонъ Бонопарте. Исторически разказъ. Прѣводъ отъ руски. Сливенъ. 1902. 8°. 26.

Фонтанъ, Т. [Защо? Защо? Не си задавай мжка . . .]. Стихотворение отъ—. Прѣв. П. Сл. *М.* XIII_{3-4} 201.

Фрайлигратъ, Ф. Работницитѣ. [Прѣв.] Петко Р. Славейковъ. *Б. С.* IX_1 23—26. — Срв. отд. I.: Славейковъ, Петко Р.

Франсъ, Анатолъ. Изъ „Признанията на единъ скитникъ". По—. В. Г. *Б. С.* IX_3 197—198.

Влиянието върху тълпата; — Сжждения върху живота; — Хората — центрове на вселената.

—. Гроздъ. Прѣв. Ал. Герасковъ. *Пр.* IV_1 2—5.

Фругъ, С. Правдата. Воленъ прѣводъ отъ Ч-й. *Н. Ж.* I_{7-8} 349.

Хайне, Хайнрихъ. Боръ. Прѣв. ⁎*⁎. *М.* XIII_{10} 601.

—. Благодѣтель. Стихотворение отъ —. Прѣв. С. Чилингировъ. *Н. В.* VI_{1-2} 133—135.

—. Ехо. Прѣвелъ Д. Подвързачовъ. *Б. С.* X_8 485.

—. Es liegt der heisse Sommer... Базилика. *О. Д.* I_5 72.

—. Изъ „Книга на пѣснитѣ". Прѣв. Н. Д. Юрдановъ. *Л.* II_3 67.

I. Тамъ нѣйдѣ далеко въ ефири . . . — II. Подъ пладнешний пекъ сънливи . . . — III. Сържи, рибарко млада . . .

—. Изъ—. Прѣв. Ат. Ярановъ. *Л.* II_{11} 261.

—. Овчарь. Прѣв. Н. Д. Юрдановъ. *Л.* III_2 43.

—. Пѣсни. Прѣв отъ нѣмски. П. П. Славейковъ. 1—8. *М.* XIV_5 249—251.

—. Пжтувай. [Стих.]. Прѣвелъ Ив. Ст. Андрейчинъ. Срв. „Пѣсни". *М.* XI_9 546.

—. Стихове. Прѣвелъ отъ нѣмски П. П. Славейковъ. *М* XIV_6 311—313.

Трагедия. — Нощни мисли. — Въпроси.

—. Стихотворения. Прѣвелъ отъ нѣмски П. Н. Даскаловъ. София. 1902. 16°. 62. — Рец. В. М. *М.* XII_6 434—436.

—. Стихотворения отъ—. Прѣв. Н. Д. Юрдановъ. *Л.* II_4 93.

На поклонение въ Кевларъ. — На Брокенъ.

—. [Стихотворения]. Прѣвелъ Н. Д. Юрдановъ. *Л.* III_{6-7} 158—159.

I. Нощь. — II. Епиграми.

—. („Zeitgedichte"). Доктрина. (Doctrin). Прѣвелъ Х. — Подиръ години. — Буря. (По Есхила). *О. Л.* II_{17} 285.

Хаммерманъ, Р. На висини. Прѣв. отъ нѣмски. П. С. *М.* XIII₂ 135.

Хауптманъ, Герхартъ. Михаилъ Крамеръ. Драма въ четири дѣйствия. Прѣведе отъ нѣмски К. Стефановъ. София 1902. 8⁰. 76.

Хафузъ. Персийски стихотворения. (Стихотворения отъ—, знаменитъ персийски поетъ). Прѣвелъ Д. Качемаковъ. *Л.* II₈ 183.

1. Желалъ бихъ … — 2. Любезната ми мина край мене … — Не слушай людски проповѣди … — Бисерътъ.

Хухъ, Рикарда. [Стихове]. Прѣводъ. *М.* XII₈ 529—530.

Томление. — Сѫдба.

Хюго, Викторъ. Бѣднитѣ хора. Поема отъ—. Прѣвелъ отъ френски Д. И. Поляновъ. *Н. Ж.* I₁₁₋₁₂ 493—499.

—. Изъ—. Прѣв. Д. И. Поляновъ. *Н. Ж.* I₇₋₈ 341—344.

I. Stella. — II. Съвѣстьта. — III. Oceano nox.

—. Изъ—. *О. Д.* II₂ 24—25.

I.—II.—III. Ave, Dea; moriturus te salutat (A Judith Gautier). — IV. — V. Статуята.

—. Изъ—. Прѣвелъ отъ френски Д. И. Поляновъ. *О. Д.* II₂₂₋₂₄ 350—351.

I. Идеята. — II. [Когато въ здрачи полски луната се издига]. — III. Тъмнѣятъ небесата прѣзъ тънкий плащъ вечерни]. — V. Ода на царетѣ.

—. Лукреция Боржия. Трагедия (въ III дѣйствия и VI сцени). Прѣвелъ Д. А. Даваджи. Горня-Орѣховица. 1902. 8⁰. 80.

—. Керванътъ. Поема. Прѣв. Д. И. Поляновъ. *Н. Ж.* I₃ 136—138.

—. Това що се чува върху планината. Изъ—. Прѣв. Д. И. Поляновъ. *Н. Ж.* I₉ 398—399.

—. Цвѣте и гробъ. Стихотворение отъ—. Прѣв. Б. Величковъ. *Л.* II₄ 73.

—. *** [О, който и да бѫдешъ, младъ, старъ, богатъ или бѣденъ]. *Н. Ж.* I₁₀ 440—441.

Центурянъ, Ан. Изъ—. Прѣв. Ив. Арнаудовъ. *Б. С.* IX₁₀ 648. — Срв. и отд. I: Арнаудовъ, Ив. „Изъ чуждитѣ пѣсни".

Цертели, Акакий. На свети Давидовитѣ гробища. Стихотворение. Прѣводъ. *Б. С.* VIII₇ 498.

Zitelmann, Katherina. Що е образование? Алегория отъ—. Прѣвелъ П. Кокилевъ. *У.* IX₄ 294—298.

Чатертонъ, Томасъ. Трагедия въ Бристолъ. Стихотворение отъ—. Прѣв. отъ руски Г. Стойновъ. *Б. С.* IX₅ 182—185.

Съ бѣлѣжка за автора (с. 185—186).

Черни, Ад. Стихотворения. Пр. К. Величковъ. *Л.* III₄ 82.

Твоята сълза. — Твоята душа встѫпи въ сѣнката на моитѣ кипариси. — Летѣте гълѫбици.

Чеховъ, Антонъ П. Албумътъ. Прѣведе Янко. *Б. С.* X₂ 126—127.

—. Анкота. Пр Хр. Герчевъ. *Св.* XI₁₀ 16—18.

—. Басъ. Пр. Т. Миховъ. *Св.* XI₈ 18—20.

—. Баща. Прѣв. **Милка.** *Пр.* III_5 230—233.

—. Беззаконие. Прѣведе Г. **Зорки.** *Л.* V_6 139—141.

—. Безъ заглавие. Пр. Т. **Димитровъ.** *Л.* V_6 130—132.

—. Вишнева градина. Прѣвелъ отъ руски А. И. **Кирчевъ.** Варна. 1904. 8°. 56. — Рец. А. **Карима** въ *М.* XIV_{9-10} 587—589.

—. Годеница. Разказъ отъ —. Прѣвела **Цвѣтайа.** *З. Т.* III_9 834—851.

—. Годеница. *Л.* V_7 160—166, $_{8-9}$ 195—196.

—. Гусевъ. Разказъ. Прѣвелъ Х. И. Свищовъ. 1904. 8°. 23.

—. Дами. Пр. Г. П. **Домусчиевъ.** *Б. С.* X_8 504—507.

—. Два разказа. *Б. С.* XI_7 444—453.

I. Просекъ. Прѣв. **Борисъ Ив. Блъсковъ.** — II. Кривото огледало. Пр. **Хр. Калинковъ.**

—. Домъ съ мезопинъ. (Разказва художникъ). Пр. М. **Теофиловъ.** *Н. В.* VII_2 115—130.

—. Женско щастие. Пр. **Ал. Л-въ.** *Б. С.* XI_1 55—57.

—. Злѣ разположенъ. Пр. В. С. *Б. С.* VIII_2 136—137.

—. За любовьта. Разказъ отъ —. Прѣв. **Мих. Пундевъ.** *Л.* V_{3-4} 91—93.

—. Клевета. Разказъ. Прѣвелъ **Орфей.** *П. Д.* VII_1 50—53.

—. Мечка. Глума въ едно дѣйствие отъ —. Прѣв. отъ руски А. В. **Изворовъ.** *Б. С.* XI_3 144—158.

—. Мечка. Сбирка отъ комедии. Г.-Орѣховица. В.-Търново. 1904. 16°. 26.

—. На колата. Прѣв. М. **Теофиловъ.** *П. Д.* VI_2 129—139.

—. Несполука. Прѣв. В. **Ив. Стояновъ.** *Св.* XI_5 10—11.

. Ораторъ. Разказъ. Прѣв. отъ руски **Дѣля В-ва.** *Н. В.* V_{7-8} 723 725.

—. Паролъ. Пр. **Добра Хараламбсва.** *Л.* IV_{9-10} 205 - 207.

—. Произведение на изкуството. Пр. Г. **Стойновъ.** *Б. С.* X_9 582—585.

—. Прѣдложение. Глума въ едно дѣйствие. Пр. А. В. **Изворовъ.** *Б. С.* XI_7 403—417.

—. Прѣдложение. Комедия въ едно дѣйствие. Прѣводъ отъ руски. 1903. 8°. 16.

—. Прѣдложение. Сбирка отъ комедии. Горня-Орѣховица. 1904. 16°. 29.

—. Радость. Пр. Г. П. **Домусчиевъ.** *Б. С.* XI_4 116—117.

—. Разказъ на главния градинарь. Пр. П. *Пр.* III_7 324—328.

—. Симуланти. Прѣв. М. *З. Т* II_9 328—331.

—. Смъртьта на единъ чиновникъ. Пр. Н *Л.* III_9 239.

—. Събитие. Разказъ отъ —. Прѣвелъ Г. П. **Домусчиевъ.** *М.* XI_{5-6} 322—326.

—. Съчинения на —. Прѣв. К. Т. **Митишевъ,** подъ редакцията на А. **Карима.** Томъ I. Тутраканъ. (1904). 8°. IX+272. — Рец. С. Сп. въ *Б. С.* XI_9 591; — въ *Д. П.* II_{18} 427; — Н. Н. въ *О. Д.* I_1 80; — Н. въ *Пр.* IV_1 44.

—. Тлъстъ и тънъкъ. Пр. **Ал. Л-въ.** *Б. С.* X_5 326—327.

—. Хамелеонъ. Пр. А. Пенчевъ. *Св.* XI_{11-12} 20 - 22.

. Чайка. Комедия въ 4 дѣйствия. Прѣвелъ С. Бранкомировъ. *Л.* IV_{6} 123—131,$_{7}$ 147—155.

—. Человѣкъ въ кутийка (калъфъ). Пр. Ст. Н. Л. *С. Г.* Ц. 203—214.

Чехъ, Святоплукъ. Какъ се четатъ стихове. Пр. Н. К. *Б. С.* VIII_{7} 494—497.

—. Заложенъ характеръ. Сатира. Пр. С. Θ-въ. София. 1902. 16°. 16.

Шамисо, Албертъ. Играчка на великанитѣ. Стихотворение. Прѣв. Ив. Грозевъ. *Б. С.* VIII_{3} 205 - 206.

Съ бѣлѣжка за автора.

Шевченко, Т. Честь. [Прѣв.] П. Р. Славейковъ. *Б. С* IX_{1} 23—26. - Срв. отд. I: Славейковъ, Петко Р

Шекспиръ, Улиямъ. Кралъ Ричардъ III. Трагедия въ петь дѣйствия. Прѣводъ отъ руски езикъ въ проза, съ прибавление на единъ историко-критически етюдъ и 104 обяснителни бѣлѣжки. Варна. 1902. 8°. 191.

—. Монологътъ на принца Хенрика. Изъ „Хенрихъ IV". Прѣв. Кирилъ Христовъ. *О. Д.* I_{15} 236.

—. Тимонъ Атинский. Трагедия. Прѣводъ отъ русский езикъ въ проза. Варна. 1902. 8°. 128.

—. Цимбелинъ. Трагедия въ петь дѣйствия. Прѣводъ отъ руский езикъ въ проза, съ прибавление на единъ историко-критический етюдъ и 107 обяснителни бѣлѣжки. Подъ редакцията на Б. Райновъ. Варна. 1902. 8°. 184.

*Шилеръ Фр. Мария Стюартъ. Трагедия въ 5 дѣйствия. Прѣвелъ въ стихове Л. Поповъ. — Рец. И. Миларовъ въ *П. С.* LXIII 304—307.

*Шпажински, И. В. Двѣ сѫдби. Драма, прѣдставена въ Нар. театъръ на 17/X. 1904. — В. С. въ *У. П.* IX_{8} 865—866.

Шпионинътъ. Разказъ. Прѣв. отъ руски Д. Ив. Б. „Книжки за народа" № 20. Варна. 1902. Стр. 48.

Щормъ, Теодоръ. Пѣсни. Прѣвелъ отъ нѣмски П. Славейковъ. *М.* XII_{9} 591—595. — Срв. и отд. I: Славейковъ П.

Шухъ, Магда. Езеро на сълзитѣ. Приказна скица. Прѣвелъ отъ нѣмски Кс. *О. Д.* III_{15} 470—471.

Scholl, Aurélien. Призракъ. Разказъ отъ —. Прѣв. С. Ю-ва. *Л.* III_{2} 45—46.

Янъ Лада. Разходка. (Изъ дневника на единъ учитель). Пр. М. Захариева. *Пр.* III_{8} 378—385.

Яцимирский, А. Едриятъ бисеръ — сълзитѣ на кралицата. Сръбска легенда отъ —. Пр. Ек. Б. *Б. С.* X_{7} 458—460.

Библиография на славянската филология и литература въ българския печатъ прѣзъ 1905 и 1906 г.

Отъ

Мария Маждракова.

При разпрѣдѣлянето материялитѣ за тая библиография се придържахъ о плана на „Библиографията на славянската филология въ българския печатъ отъ 1901 до 1904 г.“ отъ г. Ст. Романски, помѣстена въ първата книга отъ Извѣстията на Славянския семинаръ (стр. 381—414). Освѣнъ отдѣлитѣ: I. Езикознание, II. Етнография и фолклоръ и III. Литературна история и критика, въ втория и третия отъ които сѫ отбѣлѣзани, сѫщо като въ посочената библиография, и историческитѣ съчинения, що иматъ нѣкакво отношение къмъ историческата етнография и литературна история на славянскитѣ народи, азъ отварямъ и единъ новъ отдѣлъ IV. Хубава литература, въ който отбѣлѣзвамъ излѣзлитѣ на отдѣлно или пъкъ обнародванитѣ въ долуизброенитѣ периодични издания всѣкакъвъ родъ художествено-литературни произведения — стихове, белетристика, драми и пр. — били тѣ оригинални или прѣводи отъ другитѣ славянски литератури. За пълнота на литературния отдѣлъ на библиографията позволявамъ си и слѣднитѣ двѣ „Добавки“: А. Литературно-исторични и критични съчинения върху чужди (неславянски) автори и произведения и Б. Прѣводи изъ чуждитѣ (неславянски) литератури, излѣзли на български прѣзъ 1905 и 1906 г.

Освѣнъ отдѣлнитѣ книги, въ тая библиография сѫ отбѣлѣзани и всички подходни материяли изъ слѣднитѣ периодични издания:

Б. — Библиотека. Всѣкимѣсечно илюстровано списание за изкуство, литература, популярна наука и обществени знания. Стопанъ: П. Генадиевъ. София. г. III, IV [1904/5—1905/6] и V, кн. 1—3 [1906].

Б. С. — Българска сбирка. Списание за книжнина, исторически и обществени знания. Излазя подъ редакцията на Стефана С. Бобчевъ. г. XII и XIII [1905 и 1906].

в. Д. — День. Независимъ общественъ листъ. София. г. II, III [1905, 1906].

в. М. — Миръ. Органъ на народната партия. София. г. XI, XII [1905, 1906].

в. П. — Прѣпорецъ. Органъ на демократическата партия. София. г. VIII, IX [1905, 1906].

Д. П. — Демократически прѣгледъ. София. г. III, IV. [1905, 1906].

З. Т. — Задруженъ трудъ. Мѣсечно обществено-научно списание. Редакторъ И. Н. Гюзелевъ. София. г. IV, V [1905 и 1906].

И. К. М. — Извѣстие за командировкитѣ на Министерството на Народното просвѣщение. Кн. II. София. 1905.

И. С. С. — Извѣстия на Семинара по славянска филология при Университета въ София за 1904 и 1905 год. Печатано подъ редакцията на проф. Л. Милетичъ, уредникъ на семинара. София. 1905, 8°. XVI + 463.

Л. К. Д. — Лѣтописъ на Българското книжовно дружество въ София. V и VI. София. 1905. и 1906 год.

М. — Мисъль. Редактори: Д-ръ К. Кръстевъ и П. К. Яворовъ. София. г. XV, XVI [1905, 1906].

М. Б. — Младежка библиотека. Мѣсечно илюстровано издание за книжнина и наука. Подъ редакцията на Н. Станевъ, Ив. Кеповъ и Н. Бѣловѣждовъ. София. г. I, II [1905, 1906].

Н. Ж. — Нашъ животъ. г. I, кн. 1—4. [1906].

Н. В. — Ново врѣме. Редакторъ: Д. Благоевъ. София. г. IX [1905].

Н. О. — Ново общество. София. г. I. [1906].

О. — Образование. Мѣсечно педагогическо и научно-обществено списание. (Замѣстникъ на сп. „Право дѣло"). г. I [1906].

О. Д. — Общо дѣло. Списание за книжовенъ и общественъ животъ. Редакторъ-издатель Я. Сакъзовъ. София. г. IV [1905].

П. Д. — Право Дѣло. Мѣсеченъ педагогически-общественъ прѣгледъ. Редактори: Д. Негенцовъ и Б. Лунговъ. Габрово. г. VIII [1905].

П. С. — Периодическо списание на Българското книжовно дружество въ София. г. LXVI, LXVII [1905, 1906].

Р. Д. — Работнишко дѣло. София. г. III [1904/905].

Р. Н. — Родопски напрѣдъкъ. Мѣсечно илюстровано списание за наука, обществени знания и народни умотворения. Излазя подъ редакцията на Ст. Н. Шишковъ и Василъ Дѣчовъ. Станимака. г. III, IV [1905, 1906].

Р. К. — Росна китка. Илюстровано списание за книжнина, наука и забава. София. г. I [1906].

С. Г. Славянски гласъ. Издание на Славянското благотворително дружество въ България. София. г. III [1905].

Св. — Свѣтлина. Пловдивъ. г. XIII, XIV [1905, 1906].

У. — Учитель. Мѣсечно педагогическо-обществено списание. Основано отъ Хр. Д. Максимовъ прѣзъ 1893. Редакторъ-издатель: Крумъ Д. Максимовъ. София. г. XII, XIII [1905, 1906].

У. В. — Учителски вѣстникъ. Органъ на съюза на учителитѣ отъ срѣднитѣ училища въ България. Редакторъ: Ст. Костурковъ. София. г. III, IV [1905, 1906].

У. М. — Учителска мисъль. Редакторъ: М. Герасковъ. София. г. III, IV (1905 и 1906).

У. П. — Училищенъ прѣгледъ. Издава Министерството на Народното просвѣщение. София. г. X, XI [1905, 1906].

Х. — Художникъ. Илюстровано литературно-художествено списание. (Приложение на списанието „Библиотека"). Стопанинъ П. Геннадиевъ. София. г I, II [1905/6, 1906/7].

I. Езикознание.

Георгиевъ, М. Арнаутитѣ и мързацитѣ въ с. Брацигово (Етнографски бѣлѣжки). *И. С. С.* 116—140.

Характеристика на говора на с. 125—129.

Георговъ, Ив. А. Международенъ помагаленъ езикъ. *П. С.* LXVII_{3-4} 283—304.

*Геровъ, Найденъ. Рѣчникъ на блъгарскый языкъ съ тълкувание рѣчи-ты на блъгарскы и на рускы. Събралъ и истълкувалъ —. Р—Ѭ. Издадена подъ редакцията на Тодоръ Панчовъ. Пловдивъ. 1904. 4°. 638. — *Бъл.* С. С. Б. въ *Б. С.* XII_4 256; — рец. Стоянъ Чакъровъ. *в. Д.* $II_{456, 492, 493, 500-503}$; — въ *С. Г.* III_5 214—228, $_6$ 265—279 [съ портр. на Н. Геровъ].

Дѣчовъ, В. Помашки имена и прѣзимена отъ Чепинско. (Извлѣчение отъ званичнитѣ избирателни списъци). *Р. Н.* IV_8 139—140.

Димитровъ, Лазаръ. Кратки етнографски бѣлѣжки за Дебърско съ огледъ къмъ говора въ този край. *И. С. С.* 263—274.

Ивановъ, М. Синтаксисъ на българския езикъ за III и IV класъ. Пловдивъ. 1901. 8°, VI + 132. — Рец. Хр. П. Стоиловъ. *П. С.* LXVII_{5-6} 458—463.

Лазаровъ, Христо. Особеность въ консонантизма на Врачанския говоръ. *Б. С.* XIII_4 224—230.

Маждракова, Мария. Библиографиченъ прѣгледъ на обнародванитѣ материяли и изслѣдвания по българската диялектология. *И. С. С.* 141—172.

Милетичъ, Д-ръ Л. Движение въ областьта на българскитѣ суфикси. (Суфикситѣ: -ически, -иченъ, -ски, -шки). *У. П.* X_6 534—545.

—. Интересенъ срѣднобългарски паметникъ отъ XIII вѣкъ. *П. С.* LXVI_{1-2} 95—112.

—. Кесийки отъ пергаментови ржкописи. *П. С.* LXVI_{5-6} 336—344.

—. От. Неофитъ Рилски като филологъ. *У. П.* XI_1 79—129.

—. Синтактични неправилности въ книжовния ни езикъ. (Четено въ засѣданието на Българското филологическо дружество на 5. IV. 1904 г.) *У. П.* X_6 521—534.

—. Фонетични особности на помашкитѣ говори въ Чепинско. *П. С.* LXVI_{3-4} 193—221.

Младеновъ, Ст. За пограничнитѣ говори въ източна Сърбия. *И. С. С.* 101—116.

Молеровъ, Д. Вторично ударение въ разложкия говоръ. *И. С. С.* 173—182.

Московъ, М. Изъ историята на глаголицата. *Б. С.* XIII_2 97—104.

Названия на мѣстности отъ околностьта на с. Бачково, Станимашко. *Р. Н.* III_3 165—166; $_4$ 216.

Наумова, Велика. Умалителнитѣ и увеличителни суфикси въ новобългарския езикъ. *И. С. С.* 217—230.

—. Употрѣбата на умалителнитѣ и увеличителни имена въ българския езикъ. *И. С. С.* 231—250.

Пиронковъ, А. Д. Граматики и рѣчници за български езикъ въ чуждитѣ литератури. *П. С.* LXVII_{1-2} 150—163.

*Радченко, К. Замѣтки о нѣкоторыхъ явленіяхъ фонетики Рупаланскаго нарѣчія, г. Нѣжинъ — Русия. — Съобщ. Н. въ *Р. Н.* III_3 154—155.

Романски, Ст. М. Българската книжнина въ Ромъния и едно нейно произведение. [А. Основи и сѫдбини на влахобългарската книжнина и нейния езикъ. Б. Слова и поучения на Нѣгое воевода]. *И. С. С.* 1—100.

За езика на влахобългарската книжнина изобщо вж. с. 47—57; за езика на Нѣгоевитѣ слова — с. 91—97.

—. Библиография на славянската филология въ българския печатъ отъ 1901 до 1904 г. *И. С. С.* 281—414.

Отдѣлъ „Езикознание“ на с. 385—391.

—. Едно изслѣдване върху влашкото кирилско писмо. [Ilie Bărbulescu. Fonetica alfabetului cirilic în textele române din vécul XVI şi XVII în legătură cu monumentele paleo-, sîrbo-, bulgaro-, ruso-, şi româno- slave cu introducere despre „Felurile de scriere“ şi „Alfabetul cirilic şi ortografia slava“ la Români. Bucuresci. 1904. 8°. VII + 501]. *П. С.* LXVI_{9-10} 743—753.

—. Новъ етимологически рѣчникъ на влашкия езикъ. [Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I Lateinisches Element mit Berücksichtigung aller romanichen Sprachen von Dr. Sextil Puşcariu (Sammlung romanischer Elementarbücher herausgegeben von Wilchelm Meyer-Lübke. III. Reihe: Wörterbücher). Heidelberg. 1905. 8°. XV, 235]. *П. С.* LXVII_{3-4} 304—315.

Рѣчникъ съ обяснителни бѣлѣжки на нѣкои думи и езикови форми въ народнитѣ умотворения [помѣстени въ сѫщата книжка]. *Р. Н.* III_1 45—48.

Рѣчникъ съ обяснителни бѣлѣжки на нѣкои думи и езикови форми въ народнитѣ умотворения [помѣстени въ сѫщата книжка]. *Р. Н.* III_2 108—112.

Рѣчникъ съ обяснителни бѣлѣжки на нѣкои думи и езикови форми въ текста на III кн. отъ „Родопски напрѣдъкъ". *Р. Н.* III_3 166—168.

Рѣчникъ съ обяснителни бѣлѣжки къмъ нѣкои мѣстни думи въ народнитѣ умотворения [помѣстени въ IV-та год. отъ „Родопски напрѣдъкъ"]. *Р. Н.* IV_1 47—48, $_2$ 95—96, $_3$ 140—144; $_5$ 237—239, $_6$ 276—277.

Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина. Издава Бълг. книжовно дружество. Книга XX. (Нова редица, книга втора). София. 1904. — Бѣл. С. С. Б., *Б. С.* XII_4 257—258.

Стоиловъ, Хр. П. Ударението на Горно-Джумайския говоръ (приносъ къмъ българската акцентология). *И. С. С.* 183—216.

Трифоновъ, Ю. Синтактични бѣлѣжки за съединението на минало дѣйствително причастие съ глагола съмъ въ новобългарския езикъ. *П. С.* LXVI_{3-4} 155—192.

Цоневъ, Б. Класификацията на българскитѣ книжовни паметници отъ най-старо врѣме до края на XVI в. Отпеч. отъ „Годишникъ" на Соф. Универ. за 1904/5 г. София. 1905. 8°. 31.

—. Кюстендилско четвероевангелие. Срѣднобългарски прототипъ на VI. правописна школа. Отъ проф. —. *П. С.* LXVI_{7-8} 536—561.

Цоневъ, проф. Б. Добрѣйшово евангелие. Български старини кн. I. Издава Археологическата комисия при Министерството на Народната просвѣта. София. 1906. 4°.

Шишковъ Ст. Н. Езикови бѣлѣжки изъ с. Бачково. *Р. Н.* III_3 121—127.

—. Бѣлѣжки върху една интересна фонетична особеность въ единъ Родопски помашки говоръ. *Р. Н.* IV_5 193—197.

Неударено о, у — полутъмно а; и — е'.

—. Бѣлѣжки къмъ ударението въ централния (Ахѫ-Челебийския) Родопски говоръ. *Р. Н.* IV_3 97—105.

—. Бѣлѣжки върху нѣкои суфикси на фамилнитѣ и прѣкорни имена въ Родопитѣ. *Р. Н.* IV_6 241—248.

—. Дребни синтаксни бѣлѣжки върху употрѣбата на думитѣ *лу-я'у*, *ле^а-ле^ай* и *хамѐн'* въ нѣкои отъ Родопскитѣ говори. *Р. Н.* IV_1 4—6.

—. Морфологични бѣлѣжки върху отглаголни именни форми въ Ахѫ-Челебийския говоръ. *Р. Н.* IV_2 49—53.

—. Приносъ къмъ морфологията на Родопскитѣ говори. Суфикси за увеличителни и умалителни имена. *Р. Н.* III_6 265—271.

—. Прѣкорни имена изъ Родопитѣ. *Р. Н.* IV_6 277—280.

II. Етнография и фолклоръ; история.

Баласчевъ, Г. Новозавзетия мънастиръ „Св. Врачъ." Бѣлѣжки. *Р. Н.* IV_6 261—265 и въ *в. П.* IX_{53} 2—3.

Благоевъ, Н. П. Историята на старото българско държавно право. Часть първа. Устройство. Отъ —, адвокатъ. Българска библиотека бр. 7. Издава Българското книжовно дружество въ София отъ фонда „Напрѣдъкъ". София. 1906. 8⁰. VIII + 272.

*Block, Adolphe. Origine turque des Bulgares. (Bulletins et mémoires de la société d'Anthropologie de Paris. V-e série tome VI-e, fasc. 5. (1905), pag. 537—546). — Рец. В. Н. З[латарски]. *П. С.* LXVII_{5-6} 464—468.

Бобчевъ, С. С. Майски дни въ Загребъ. *Б. С.* XII_6 337—349.

† *Бурмовъ, Тодоръ С.* — (1834—1906 г.). Отъ С. — *Р. Н.* IV_5 225.

—. *У. В.* 49—50.

Българщината въ Турско. в. *М.* XI_{1611} 1.

Б. Забравенъ край. (Изъ живота на Босилоградско). *в. Д.* II_{614} 1.

Вазовъ, Ив. София на 1880 год. Спомени. *Б. С.* XII_{10} 605—608.

—. Къмъ очерка „София прѣзъ 1880 год.". (Нови данни за биографията на Василъ Левски). *Б. С.* XII_{10} 653. — *Бѣл.* въ *в. Д.* II_{698} 1.

Василевъ, Никола. Избрани народни умотворения. Книга първа. Обредни и битови пѣсни. Пловдивъ. 1906. 8⁰. 105. — *Бѣл.* С. въ *Р. Н.* IV_6 269—271; — П. Скопаковъ. *Б. С.* XIII_3 199—200. — *Рец.* П. Тотевъ въ *М.* XVI_3 218—223. — *Отговоръ* отъ съставителя въ *У. П.* V_3 39—40.

—. Народнитѣ ни обредни пѣсни. *У. В.* IV_8 118—120.

Веновъ, Илия. Бачковския мънастиръ. Бѣгли бѣлѣжки за Станимака — Асѣновата крѣпость — Мънастира. [Пѫтни бѣлѣжки]. *в. Д.* $III_{710-713}$ 1.

Вестителевъ. Послѣднитѣ усилия на еленизма въ Македония. (Бѣлѣжки върху markeznitѣ и домогвания на еленизма въ Македония отъ най-ново врѣме). *Б. С.* XII_{2-3} 129—140.

—. Къмъ произхождението на османцитѣ. *Б. С.* XII_5 309—310.

† В. П. С. Българскиятъ екзархъ Антимъ I и събранието на турскитѣ велможи въ 1877 год. *Б. С.* XIII_5 285—290.

Владимиръ. Тутраканъ. *Св.* XIII_4 24—25.

Влаховъ, Д-ръ Д. Спомени отъ Солунъ. *Св.* XIII_1 27—28.

Георгиевъ, Йор. П. Документи за дѣйностьта и благотворителностьта на фамилията Чалооглу (Чалъковци) по просвѣщаването и възраждането на българщината въ Пловдивъ. *У. П.* XI_5 119—129.

—. Материалъ и книги по възраждането на българския народъ. *И. М. П.* 295—345.

—. Село Килифарево и манастирътъ му Св. Богородица. *П. С.* LXVII_{5-6} 427—447.

Георгиевъ, М. Арнаутитѣ и мървацитѣ въ с. Брацигово. (Етнографски бѣлѣжки). *И. С. С.* 117—140.

Даскалъ Димо, будителя на Родопския край. [Съ портретъ]. *Р. Н.* IV_5 213—218.

Димитровъ, Лазаръ. Кратки етнографски бѣлѣжки за Дебърско съ огледъ къмъ говора въ този край. *И. С. С.* 263—274.

Дѣчовъ, В. Изъ съврѣменния помашки общественъ животъ. Гражданско съсловие. Отбиване военната тегоба. *Р. Н.* III_4 182—190; $_5$ 239—246; $_6$ 273—291.

—. Срѣднйо-Родопски овчари и кехаи. (Обща характеристика до 6 септемврий 1885 година). *Р. Н.* III_2 71—88; $_3$ 127—147.

—. Прѣзъ Вакъвскитѣ села. *Р. Н.* IV_1 12—27, IV_2 71—77, IV_3 116—129, IV_6 246—261.

Д-въ, А. Мегленската котловина. *Б. С.* XIII_8 484—491.

Еничеревъ, Никола Ганчевъ. „Възпоминания и бѣлѣжки". София, 1906. 8°. 203. — *Рец..* Е. С., *Н. Ж.* I_1 59—60.

Златаревъ, С. Български пѣсни отъ с. Ковачица, Невропско. Записалъ —. [1. Гюрга мома и терзии. — 2. Момина срѣща съ лудо младо. — 3. Бащина любовь. — 4. Момина обичь къмъ родния край]. *Р. Н.* IV_6 271—274.

Златарски, В. Приносъ къмъ антропологическото изучване на българитѣ. *П. С.* LXVI_{3-4} 280—289.

Иванова, Василка Х. Народни пѣсни изъ Ахж-Челебийско. Български. [—. 1. Миленчо продава сестра си на турци и пакъ си я отнема. — 2. Момъкъ закачилъ мома — дъщеря на пашата]. *Р. Н.* IV_1 41—43.

—. Пѣсни отъ с. Орѣшецъ, Станимашко. [— 1. Непослушенъ синъ. — 2. Мома Калина. — 3. Мома Яна на хорото]. *Р. Н.* IV_1 44—46.

Ивановъ, Йорданъ. Сѣверна Македония. Исторически издирвания. София. 1906. 8°. 420. — *Отз.* въ *в. Д.* III_{858} 2; — въ *Н. Ж.* I_4 61—62.

Йоцовъ, Димитръ. Въ Ромжния. (Етюди и впечатления). *в. Д.* $II_{518-520,\ 523,\ 529}$, 2.

Ихчиевъ, Д. А. Исторически приносъ за „войниганитѣ" при турската войска отъ 1374 год. дори до 1839 г. слѣдъ Р. Х. — до Танзимата. *П. С.* LXVI_{9-10} 708—742.

И. Д. Спомени изъ София. *в. Д.* $II_{648,\ 649}$ 1.

Иширковъ, А. Понятието „Стара Сърбия" *в. Д.* III_{1029} 2.

—. Цвиичовитѣ възгледи върху етнографията на Македония. Отъ —. *П. С.* LXVII_{7-8} 469—520. [И въ отдѣленъ отпечатъкъ] и въ *в. Д.* $III_{1011-1014,\ 1016,\ 1025,\ 1026}$ 2. — *Бкл.* С. въ *Р. Н.* IV_6 268—269.

Каравеловъ, Любенъ. Болгарскія пѣсни, собранныя —, изданныя подъ наблюденіемъ П. А. Лаврова. Москва. 1905. 168. 8°. — *Бкл.* С. въ *Р. Н.* III_3 155—156.

Костовъ, Н. До Рилския мънастиръ. Пжтни бѣлѣжки и впечатления. Пловдивъ. 1906. — *Отз.* С., *Р. Н.* IV_5 223—224.

La Serbie à l'exposition universelle de 1905 à Liège. Publié par le ministère de l'agriculture, du commerce et de l'industrie.

Belgrad. Imprimerie d'état du royaume de Serbie. 1905. — *Реф.* А. Иширковъ. *П. С.* LXVI₉₋₁₀ 762—767.

Марковски, М. Ив. Арестуването на Троянскитѣ съзаклятници прѣзъ 1876 г. Споменъ. *Б. С.* XIII₁₀ 608—616.

—. Положението на троянския революционенъ комитетъ слѣдъ арестуването и обѣсването на В. Левски. (Спомени изъ българ. револ. движения. — 1872—1875 г.). *Св.* XIII₁ 11—13.

Милетичъ, Д-ръ Л. Поземелната собственость и войнишкитѣ бащини въ турско врѣме. *П. С.* LXVII₅₋₆ 307—333.

—. Най-нови изслѣдвания по етнографията на гагаузитѣ. [В. А. Мошковъ, Гагаузы Бендерскаго уѣзда. Этнографическіе очерки и матеріалы (печ. въ „Этнографическое Обозрѣніе", кн. 44, 48, 49, 51, 54, 55. 1900—1903 г.) — Нарѣчія Бессарабскихъ гагаузовъ. Тексты собраны и переведены. Съ двумя прибавленіями (печ. въ „Образцы народной литературы тюркскихъ племенъ, изданные В. Радловымъ". Часть X. С.-Петербургъ. 1904. 8°, томъ I, с. XXXII +343+23+114 и т. II, с. 346). — Турецкія племена на Балканскомъ полуостровѣ. Отчетъ о поѣздкѣ на Балканскій полуостровъ лѣтомъ 1903. С.-Петербургъ 1904, 8°, с. 38 (Отдѣл. отпечатано изъ „Извѣстія Императорскаго Русс. Географич. Общества" томъ XI, вып. 3)]. *П. С.* LXVI₃₋₄ 256—274.

Мирски, Кр. Дѣвня и Варна. (Изъ книгата „Пѫтувания по Дунава и въ България" отъ I. Bolitinianu. Bucuresci. 1858). *Б. С.* XIII₁ 42—45.

Московъ, М. Тодоръ Т. Хрулевъ. *Б. С.* XIII₃ 168—173.
Въпросниятъ е български родолюбецъ.

М-ски. Отецъ Матей Прѣображенски (другарь на Левски). [Съ портретъ]. *Св.* XIII₂ 17—18.

Народни обичаи изъ Гюмюрджийско и Ференско. Слушани отъ Петко войвода. 1905 год. *Р. Н.* III₁ 37—38.

Негово Блаженство Иосифъ I. [Съ портр.]. *Св.* XIII₉ 1—2.

Николчовъ, Д-ръ В. Значение на Неофита Рилски за развоя на нашето учебно дѣло. *У. П.* XI₁ 18—33.

Пашевъ, Георги А. Български пѣсни отъ с. Павелско, Рупчоско. [— 1. Момково опитване]. *Р. Н.* IV₅ 236—237.

Пиронковъ, Ал. Д. Лѣстовицата въ нашитѣ народни умотворения. *И. С. С.* 251—262.

Порняковъ, Ал. Животътъ на българитѣ въ Браила (Ромѫния). *Св.* XIII₃ 23—25.

Пъневъ, Димитъръ. Помашки пѣсни отъ Чепино (Бабешкитѣ колиби). [— 1. Юрумъ (гъркъ) темничарче. — 2. Сулу Харамие. — 3. Млада Гелина. — 4. Заспалъ юнакъ]. *Р. Н.* III₁ 38—41.

Правдолюбовъ. Женидбата чрѣзъ грабене мома. (Фолклоренъ приносъ изъ Кюстендилско). *Б. С.* XII₄ 223—226.

Романски, Ст. М. Библиография на славянската филология въ българския печатъ отъ 1901 до 1904 г. *И. С. С.* 381—414.
Отд. „Етнография и фолклоръ" на с. 391—401.

R. Кръстю Асѣновъ. Биография. *в. Д.* III_{755} 1.

Салганджиевъ, Ст. К. Лични дѣла и спомени или неравната борба съ еленизма въ Солунъ и Сѣръ. Пловдивъ. 1906. — *Бѣл.*. С. въ *Р. Н.* IV_5 222—223.

Соколовъ, професоръ И. И. Грузинския мънастиръ въ Византия. Исторически етюдъ. Прѣводъ. *Р. Н.* IV_2 59—70; $_3$ 105—116; $_5$ 198—210.

Нѣколко бѣлѣжки върху историческия етюдъ на професоръ Соколовъ за Бачковския мънастиръ. *Р. Н.* IV_5 210—213.

Спартакъ, К. Д. Кръстю Асѣновъ. *в. П.* IX_{32} 2.

Станчовъ, В. Народни пѣсни. Помашки изъ Чепино. [— 1. Грозда мома харамия. — 2. Двама братя затворници]. *Р. Н.* III_2 102—107.

† *Станчевъ*, Яни Д. —. [Съ портр.]. *Св.* XIII_{7-8}.

Възроспятъ с български патриотъ.

Страшимировъ, А. Кръстю Асѣновъ, биография. Издание на Т. Ф. Чипевъ. София. 1906. — Рец. Х. Ц., *Д. П.* IV_4 460—463; — *бѣл.* Ив. Ст. Р. въ *О.* IX_2 137—138.

Страшимировъ, Димитъръ Т. Отечеството на найголѣмия прѣдатель. (Откжслекъ). *Н. Ж.* I_2 3—12.

Село Балдюво, родно мѣсто на Ненко Балювчeнинъ.

Стоиловъ, А. П. Почитане на огъня. *П. С.* LXVII_{1-2} 68—85.

Стоиловъ, Хр. П. Дѣйность на Венелина по българския фолклоръ. *П. С.* LXVI_{5-6} 345—384.

Съ добавки: „Показалецъ по мотиви и съдържание на пѣснитѣ въ Венелиновата сбирка" (с. 263—272: период. пѣсни; с. 373—474: пѣсни изъ общ. животъ; с. 375—379: пѣсни изъ пол. животъ); „Списъкъ на по-важнитѣ монографии и статии по дѣйностьта на Юрия Венелинъ" (с. 380—384) и „Пъленъ списъкъ на съчиненията на Юрия Венелинъ" (с. 385—390).

С. Великденската екскурзия на Пловдивскитѣ учители изъ Сѣверна България. *Р. Н.* III_3 150—153.

Сѣячъ. Борбата на чехитѣ противъ нѣмцитѣ. *в. М.* XI_{1507} 2.

Съврѣменникъ. Неиздадени материали по свалянето и заточението на първия български екзархъ Антимъ I. *Б. С.* XIII_3 154—159.

—. Прѣдъ освобождението. (Въ паметь на Стоянъ Д. Каблешковъ). *в. М.* XII_{1955} 2.

Теодоровъ, Баланъ А. Софрони Врачански за стогодишницата на новата българска печатна книга (1806—1906). Издаде Българското книжовно дружество въ София отъ фонда „Напрѣдъкъ". Българска библиотека, бр. 8. София. 1906. 12°. 137.

Титоровъ, Іовъ. Българитѣ въ Бесарабия. Съ нѣколко портрети, рисунки, носии, видове и картата на Южна Бесарабия. София. 1905. 8°. 332. — *Бѣл.* С. С. Б. въ *Б. С.* XII 462.

Тръгни, тръгни! — и азъ тръгнахъ. (Пѫтни бѣлѣжки отъ единъ любитель на природата). *Св.* XIV_3 27—29, $_4$ 12—13.

Фрикция и нейното застъпване прѣди освобождението ни. Мисията на Бланки въ България. (1841). *Св.* XIII$_2$ 19—21; $_3$ 18—19; $_4$ 15—16; $_5$ 27—29; $_{7-8}$ 13—14; $_9$ 7—8; $_{10}$ 6—7; $_{11-12}$ 15.

Чакъровъ, С. Народна пѣсень по освобождението на България. Съобщава —. *в. Д.* II$_{467-469}$ 1.

—. Народнитѣ ни пѣсни като срѣдство при обучението и възпитанието. *У. П.* X. 1—10.

Чомаковъ, Д-ръ Станиславъ Н. Екскурзия до Бѣлоградчискитѣ скали. *Св.* XIV$_{7-8}$ 18—21, $_9$ 13—17.

С. Ч. Българската патриотка Госпожа Йордана Хаджи Коцева Филаретова. [Съ портретъ]. *Св.* XIV$_1$ 26—30.

Шишковъ, Ст. Н. Български пѣсни отъ Чепеларе. [— 1. Непризнателниятъ овчарь. — 2. Вѣрна любовь. — 3. Безврѣменна смърть на овчарь]. *Р. Н.* III$_1$ 42—45.

—. Взаимнитѣ отношения въ Родопитѣ. (Битови бѣлѣжки и впечатления). *Р. Н.* III$_2$ 65—71.

—. Култътъ за умрѣлитѣ у Родопскитѣ помаци. (Народоучни бѣлѣжки). *Р. Н.* IV$_1$ 6—12.

—. Материяли за веществената култура изъ „Срѣднитѣ Родопи“. *Р. Н.* III$_3$ 156—164, $_4$ 207—216, $_5$ 255—264, $_6$ 302—304.

—. Народни приказки изъ Дарж-дере. [— 1. Борба между домашнитѣ животни и вълкътъ. — 2. Глупава жена]. *Р. Н.* III$_2$ 98–101.

—. Обществената и частна благотворителность въ Родопитѣ. (Битови бѣлѣжки и впечатления). *Р. Н.* III$_1$ 1—8, $_2$ 65—71.

—. Отвличане или грабване въ Родопскитѣ свадбени обичаи. (Обичайно-правни бѣлѣжки). *Р. Н.* IV$_2$ 53—58.

—. Помашки пѣсни изъ Ахж-Челебийско. [— 1. Моминска хубость. — 2. Моминска любовь. — 3. Момковъ начинъ за измамване мома. — 4. Момъкъ завлича маловъзрасна мома. — 5. Синовня молба къмъ майка си. — 6. Прѣхвалена мома. — 7. Боленъ Хюсеинъ въ планината. — 8. Момково и момино желание. — 9. Прѣрекания между момъкъ и мома]. *Р. Н.* IV$_5$ 227—234.

Шишкова, Добра Ст. Народни умотворения изъ Родопитѣ. — 1. Какъ Господь прѣвърналъ лѣниви хора въ магарета. (Народна приказка). *Р. Н.* IV$_3$ 133—134.

—. Пѣсни изъ Ахж-Челебийско, български. [— 1. Момъкъ открадва мома. — 2. Мома Незифкя при момци овчари. — 3. Юнакова молба къмъ мома. — 4. Моминъ поплакъ къмъ майка си. — 5. Момковъ поплакъ отъ мома]. *Р. Н.* IV$_2$ 91—95.

Шулговски, А. Помашки пѣсни изъ Рупчоско. [— 1. Невѣстинъ поплакъ отъ грозното й любе. — 2. Прѣдсвадбено момино разкайване]. *Р. Н.* IV$_5$ 234—236.

—. Помашки пѣсни отъ с. Сафтъще, Рупчоско. [— 1. Тжга на затворникъ къмъ сѣмейно огнище. — 2. Прѣдсмъртна тжга и желание на залюбена мома]. *Р. Н.* IV$_6$ 274—275.

—. Помашки пѣсни отъ с. Чокуръ-кьой. — 1. Момъкъ и мома. завлѣчени отъ Дунавътъ. *Р. Н.* IV_1 46—47.

—. Помашки пѣсни отъ с. Чокуръ-кьой. [— 1. Момъкъ съ измама отвлича любовницата си]. *Р. Н.* IV_2 90—91.

—. Помашки пѣсни отъ с. Чокуръ-кьой. [— 1. Мома не зема старъ момъкъ. — 2. Моминско извинение прѣдъ момъкъ. — 3. Момково заканване при отказана любовь. — 4. Възобновена любовь. — 5. Момкова скръбь при изгубена любовь]. *Р. Н.* IV_3 135—138.

III. Литературна история и критика.

Ангеловъ, Божанъ. Алеко Константиновъ. Литературна бѣлѣжка. *М.* XVI_1 253—257.

—. Една драма изъ борбитѣ отвъдъ Рила. *М.* XVI_{10} 575—581.

—. Стоянъ Михайловски. Литературенъ портретъ. (Четено на 9 януарий т. г. [1905] въ общеобразователния курсъ, устроенъ отъ околийското учителско дружество въ Русе). *М.* XV_1 1—13.

А. Б. Изъ хърватско-словенската книжовность. Zofka Kveder-Jelovškova. *Б. С.* XIII_8 516—518.

Андрѣевъ Леонидъ отъ С. въ *Б.* III_8 323—228. [съ портретъ].

Андрѣйчинъ, Ив. Ст. Сегашната наша литература. Прѣгледъ мимоходомъ. *М.* XV_{10} 595—605.

Ар. Книжното ни тържище прѣзъ изтеклата 1904 г. *в. П.* $VIII_{103,\ 105}$ 3.

Атанасовъ, Ник. Новитѣ вѣяния въ българската драма. *Б. С.* XIII_2 113—118.

—. Разказитѣ на А. Карима. *Б. С.* XIII_5 301—305.

—. Христо Ботевъ. (Литературни бѣлѣжки). *Б. С.* XIII_6 388—392.

Атанасовъ, Тома. Леонидъ Андрѣевъ и неговитѣ произведения. *в. Д.* $II_{577,\ 578}$ 1.

А. П. „Српски Књижевни Гласник.“ *М.* XV_1 141—142.

Бакаловъ, Г. Изкуство и критика. Статии отъ Г. Плехановъ, Петъръ Струве, Сѣверовъ-Радинъ и разкази отъ Филипъ Лангманъ и Октавъ Мирбо, подъ ред. на —. София. 1906. 8°. 248.

Балабановъ, Ал. Критици и критикувани. *в. П.* VIII_{112} 4.

—. Сърѣменната българска лирика. *Х.* II_3 26—28.

Балкански, Б. Н. Възпитателното значение на Вазовата поезия. *Б. С.* XII_{10} 609—620.

—. Князъ С. Н. Трубецкій. Очеркъ. *Св.* $XIV_{10,\ 11}$ 12—15.

—. Неофитъ Рилски. (По случай отпразнуването двадесеть и петь годишнината отъ неговата смърть, 4/I 1881 — 4/I 1906 год.). *З. Т.* VI_2 91—95.

Барутчийски, С. Ив.. Дѣйностьта на Данова като пѫтуващъ книгопродавецъ. (Изъ юбилейната книга „Хр. Г. Дановъ“). *в. Д.* II_{492} 2.

—. Христо Г. Дановъ. Биографически очеркъ. Издава юбил. комитетъ въ Пловдивъ. Пловдивъ. 1905. 8°. 285. — *Бил.* въ *в. Д.* II_{492} 2; — въ *У. В.* III_{18} 182.

—. Христо Груевъ Дановъ. 1855—1905 година. Юбилеенъ сборникъ. Подъ редакцията на —. Пловдивъ. 1905. — *Отз.* въ *в. М.* XI_{1712} 2.

Блъсковъ, Р. Константинъ Огняновичъ, родомъ сърбинъ, ревностенъ дѣецъ по нашето възраждане, г. 1833—1845. *У. П.* XI_6 631—638.

Бобчевъ, Ил. С. Христо Г. Дановъ. Животъ и народнопросвѣтителна дѣятелность. *Б. С.* XII_5 275—287.

—. Значението на руския езикъ и литература за насъ, като хора българи и славяни. (Сказка, държана въ клуба „Учителска дружба" въ Пловдивъ на 17. XI. 904). *С. Г.* III_1 5—11, $_2$ 51—57.

—. Сръбско-българскитѣ отношения въ творенията на Ив. Вазовъ. *С. Г.* III_5 203—210.

—. Илия Р. Блъсковъ. (Кратъкъ очеркъ на неговия животъ и дѣйность). *Б. С.* XIII_{10} 634—640.

—. Животъ и дѣла на Йосипъ Йурай Щросмайеръ. *Св.* XIII_5 20—27.

Бобчевъ, Д-ръ Никола. † Александъръ Николаевичъ Пипинъ. *Л. К. Д.* V 76—88.

—. Александъръ Николаевичъ Пипинъ. *Б. С.* XII_1 36—39, $_{2-3}$ 89—96.

—. Александъръ Николаевичъ Пипинъ. (Цѣненъ отъ своитѣ съврѣменици). *У. П.* X_2 202—211.

—. Александъръ Николаевичъ Пипинъ. (Некрологъ). *У. П.* X_1 154—156.

[Съ портр. въ *У. П.* X_2].

—. Петдесетъ годишенъ юбилей на Христо Г. Дановъ. *У. П.* X_5 496—498.

—. Послѣднитѣ дни отъ живота на Търновския патриархъ Евтимий. (Изъ съчинението на проф. Е. Калужняцки: „Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthymius". Wien. 1901). *Б. С.* 184—186.

—. Христомаѳіа славанскаго юзика отъ Неофита Рилски. *У. П.* XI_1 130—138.

Бобчевъ, С. С. Гробътъ на Патриархъ Евтимия. *Б. С.* XIII_1 50—57.

—. В. Марица и нейниятъ стопанинъ-издатель. *Б. С.* XII_5 288—291.

—. Животъ и дѣйность на Пантели Кисимовъ. *Б. С.* XII_{2-3} 75—88.

—. Симо Матавуль. Изъ сръбската книжнина. *Б. С.* XII_6 387—388.

—. Франьо Прошернъ. (Едно народно празденство у словенцитѣ). *Б. С.* XII_8 469—472.

Българинъ. Професоръ д-ръ Александъръ Теодоровъ върху творчеството на Ив. Вазовъ. *в. Д.* II_{181} 2.

Бъчваровъ, Г. За Максимъ Горки. *в. П.* VIII_{118} 2—3.

Бѣлински, В. Г. Изкуство. Художество. Творчество. Талантъ. Гений. Бездарни писатели. Публика. *Прит.* на *Б.* III_1 7—92.

[Съ портр. на Бѣлински].

Ванковъ, Н. Ив. Неофитъ Рилски. *У. П.* XI_1 2—18.

Василевъ, Владимиръ. Г. П. Стаматовъ. Очеркъ. *М.* XV_6 308—314.

—. Елинъ-Пелинъ. *М.* XV_{3-4} 219—224.

—. Животъ въ смъртьта. Споредъ схващането на разни поети. *М.* XVI_3 468—483.

—. Леонидъ Андрѣевъ. Очеркъ. *М.* XV_1 35—45.

—. Природата у Вазова. *М.* XVI_5 308—320.

Велевъ, С. Аверкий П. Стояновъ (по случай 25-годишнината отъ смъртьта му). *У. П.* XI_7 703—728.

—. Ботю Петковъ. *У. П.* XI_{10} 1001—1033.

—. Иосифъ Щросмайеръ (1815—1905). [Съ портр.]. *У. П.* X_5 488—495.

—. Маринъ Ст. Дриновъ като пръвъ уредникъ на учебното и църковно дѣло въ свободна България. [Съ портр.]. *У. П.* $XI_{3, 4}$ 309—335.

Величковъ, К. Единъ разговоръ съ госпожа Наталия Каравелова. *в. Д.* $II_{555-558}$ 1.

Влиянието на чуждитѣ литератури върху нашата. — Елинъ-Пелинъ. *З. Т.* IV_{7-8} 744—747.

Галеристъ. Толстой и Горкий. *в. Д.* II_{445} 1.

Ганевъ, Сп. Единъ бълг. прѣписъ на граматиката на Мил. Смотрицки. *Б. С.* XII_6 376—377.

—. Святоплукъ Чехъ. (Изъ чешката книжнина). *Б. С.* XIII_1 55—56.

—. Святоплукъ Чехъ. По случай 60-год. му юбилей. *Б. С.* XIII_3. 193—195.

—. Ярославъ Връхлицки. *Б. С.* XIII_6 385—387.

† *Генчевъ,* Петъръ —. (1843—1905). [Съ портр.]. *У. П.* X_6 696—701.

Георгиевъ, Йорданъ П. Първата заслуга на отца Неофита Рилски. *У. П.* XI_1 156—166.

Гечевъ, А. Библиография на историята на новата българска литература въ българския печатъ до 1900 г. *И. С. С.* 415—463.

—. Добри П. Войниковъ въ развоя на нашата драма. *И. С. С.* 275—302.

Гориновъ, Недьо. Книжовната дѣйность на Нешо Бончевъ. [Съ портр.]. *И. С. С.* 341—358.

Грозевъ, Михаилъ. Д. Великсинъ като поетъ. *И. С. С.* 303—340.

Гюлмезовъ, Хр. П. † Д-ръ Георги Мирковичь, 23 септемврий 1905 г. *З. Т.* IV_9 862—864.

Дановъ, Христо Груевъ —. Отъ С. [съ портр.] въ *Р. Н.* III_8 148—149.

—. 50-годишенъ юбилей. [съ портр.]. *У. В.* III18 169—170

Диновъ, Г-нъ Хр. Г. —. [Съ портретъ]. *Св.* XIII5 1—5.

—. [Съ портретъ]. *М. Б.* I9 71—80.

Димитровъ, Л. Обществената и книжовна дѣйность на х. Партени Зографски. [Съ портр. и автографъ]. *И. С. С.* 359—380.

Домусчиевъ, К. П. Каква е и каква трѣбва да бъде нашата дѣтска литература. *У. М.* IV3 21—31.

Друмевъ, Н. Друми. Изъ алеитѣ на провинциялната ни поезия. *З. Т.* IV2-3 277—284.

—. Герои на лека печалба. *З. Т.* IV7-8 690—706.

Дриновъ, Маринъ —. 1838—1906. *Р. Н.* IV2 88—90.

Душановъ, Димитъръ Т. —. (1837—1904). [Съ портр.]. *У. П.* X2 238—239.

Евтимий. Гробътъ на послѣдния български патриархъ —. Отъ С. въ *Р. Н.* III6 299—300.

Евтимия, най-главнитѣ сѫдбини изъ живота на патриарха —. (Изъ съчинението на проф. Е. Калужняцки — „Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthymius"). *Б. С.* XIII1 46—49.

Евтимий, Патриархъ — (по случай откриването на гроба му). *в. Д.* III709 2.

Една знаменита петдесетъ годишнина. *Б. С.* XII5 273—274.

Едно изобличение на нашитѣ млади писатели. *в. М.* XI1569 2.

Златарски, В. Н. Даскалъ Николай Карастояновичъ и неговата печатница. *П. С.* LXVI9-10 623—661.

—. Дѣйностьта на Д-ръ Конст. Иречекъ въ България. (По случай 50-годишнината отъ рождението му). *П. С.* LXVI1-2 1—30.

—. Дѣ и кога е билъ заточенъ и умрѣлъ българскиятъ патриархъ Евтимий? *Л. К. Д.* VI 103—170.

—. Изъ старата история на българитѣ. (Извлѣчение изъ реферата, четенъ въ историческото ни дружество). *Б. С.* XII1 19—23.

Бѣлѣжки къмъ приписки отъ исторически характеръ върху стари рѫкописи.

—. Царственикътъ на Христаки Павловичъ. *У. П.* XI7 678—693.

Изъ чехската книжнина. Алоисъ Ирасекъ. *Б. С.* XII8 516—518.

Йордановъ, Вел. Елинъ-Пелинъ. Разкази. *в. П.* VIII89 2—3.

—. Бѣгълъ погледъ върху новата българска литература. *Б. С.* XIII2 89—96.

—. „Зидари". Една рецензия и една критика. *в. П.* VIII128 2—3.

—. Понятието литература и литературна еволюция (по Н. Карѣевъ). *У. В.* IV11 166—170.

Йоцовъ, Димитъръ. Нашата библиография. *в. Д.* II456 2.

—. † Пантелей Кисимовъ. *У. В.* III14 131.

И. К. Нѣколко момента отъ развоя на ново-българската художествена литература. Историко-критически прѣгледъ. *О.* IX (I)9 685—694, 10 745—759.

Иречекъ, Константинъ I. Трудоветѣ на професора —. (1854—1904). Събрали и наредили Божо Цвѣтковичъ и Иосифъ

Наги, студенти по философията въ Виена. Приложение къмъ св. 3—4 отъ кн. LXVI на *П. С.*, с. 5—28.

Кисимову. † Поменъ П. —. (род. 1832. + 1905 г.). *Б. С.* XII_{2-3} 73—74.

Калчевъ, Ц. Една бѣлѣжита 25-годишнина. *Б. С.* XIII_1 23—28.

Календар Матице Српске за година 1905. Нови Сад. с. 50. — *Бнл.* С. С. Б. въ *Б. С.* XII_1 54—55.

Карагяуровъ, К. „Търносливката" (Бѣлѣжка). *У. В.* IV_{16-17} 251—253.

Кирчевъ, Атанасъ И. Нови форми. Литературни бѣлѣжки. *Д. П.* IV_8 892—898.

Клинчаровъ, Ив. Г. Фалшифициране на Ботева. (Една бѣлѣжка). *Н. В.* X_7 435—441.

К-овъ. Литературни бѣлѣжки. *Н. В.* IX_3 181—196.

Разглежда и разказитѣ на Елинъ-Пелинъ (с. 183—196).

—, И. Литературна критика и произведенията на П. Ю. Тодоровъ. *Н. В.* IX_6 433—442.

—. Отъ реалистичното къмъ фантастичното. Произведенията на П. Ю. Тодоровъ. *Н. В.* IX_8 580—590.

—. Празднословецъ. (Отъ развала къмъ провала. Диялогизирани очерки отъ Ст. Михаиловски. София. 1904 г.). *Н. В.* IX_1 30—48.

Кръстевъ, Д-ръ К. Иванъ Вазовъ. Бесѣда, казана въ Елена на 17. VIII т. г. [1905]. *М.* XV_7 389—397.

Кьорчевъ, Д. Горкиевиятъ босякъ. (Портретъ). *О. Д.* V_4 298—300.

—. Едно ново изискване въ литературата. *Н. Ж.* I_2 16—24.

—. Индивидуализмътъ въ нашата литература. *О. Д.* V_3 207—223.

—. За Т. Куневъ. *Н. Ж.* I_4 3—14.

—. Случайни литературни бѣлѣжки. *О. Д.* V_6 453—458.

За Елинъ-Пелинъ.

*K. S. Ljubimir Ivanić. (Изъ сбирката „Skice". Zagreb. Tiscara T. Tischer). *Б. С.* VIII_{10} 647.

Ламанскаго, В. И. Новый сборникъ статей по славяновѣдѣнію. Составленный и изданный учениками —, при участіи ихъ учениковъ по случаю 50-лѣтія его учено-литературной дѣятельности. Съ приложеніемъ портретныхъ групъ участниковъ сборника и двухъ таблицъ къ статей „О древнѣйшихъ знакахъ письма". Спб. 1905. 506 + LXI. — *Рец.* С. С. Бобчевъ. *Б. С.* XII_9 591—594.

Л. Щросмайеръ. (Биографични чертици). *С. Г.* III_3 132—137.

Лохвицкая М. А. [съ портр.] Бѣл. въ *в. Д.* II_{6-16} 2.

Лѣсковъ, Н. С. По поводъ Крайцеровата соната и други два разказа отъ И. С. Тургеневъ. Пр. Г. Ю. Кантарджиевъ. Ямболъ. 1905. 8°. 177.

Мариновъ, Д. Споменъ отъ послушничеството ми при отца Неофита Рилски. *У. П.* XI_1 138—149.

Маринополски, Йорд. Разкази отъ Елинъ-Пелинъ. *М.* XV_1 137—141.

Милетичъ, Д-ръ Л. † Професоръ Мартинъ Хатала. *Л. К. Д.* V. 64—75.

—. От. Неофитъ Рилски като филологъ. *У. П.* XI_1 79—129.

—. Резултатитѣ отъ научната ми командировка прѣзъ м. септемврий 1904 година въ гр. Римъ. *И. М. П.* II. 175—181.

Мински, Н. Максимъ Горки и неговитѣ „Дачници". Пр. П. Росенъ. *Д. П.* III_8 180—184.

Минчевъ, Ст. Нови таланти въ нашата белетристика. Елинъ-Пелинъ. *Д. П.* III_{5-6} 109—112.

—. Ст. Михаиловски. — Днесь чукъ, утрѣ наковалня. *Д. П.* III_9 208—210.

† *Мирковичъ*, Д-ръ Георги В. —. [Биогр. бѣлѣжки съ портр.]. *Св.* $XIII_{11, 12}$ 1—3.

Миролюбовъ, В. Единъ погледъ върху нашата литература. *М.* XVI_1 28—32.

—. Една драма. Стълпотворение отъ Кирилъ Христовъ. *М.* XVI_4 268—283.

—. Млади и стари. Критически очерки върху съврѣменната българска литература. Издание на Н. Маврудиевъ. Тутраканъ. 1906. 8°. 256.

—. Самодива. (Откѫслекъ отъ статия върху драмитѣ на П. Ю. Тодоровъ). *М.* XVI_8 501—506.

—. Стоянъ Михаиловски и неговото значение. *М.* XVI_3 153—162.

Митовъ, А. Условия за възпроизвеждане на Манасиева лѣтописъ. *И. М. П.* II. 233—241.

Московъ, М. Другъ новъ дамаскинъ. Съобщава —. *Б. С.* XII_4 213—219.

—. Прѣводитѣ на новия завѣтъ и тѣхнитѣ издания. (Изъ статията на Попруженко: „Очерки по исторіи возрожденія болгарскаго народа"). *Б. С.* XII_{2-3} 119—128.

—. Софроний Врачански. (Изъ „Очерки по исторіи возрожденія болгарскаго народа" отъ М. Попруженко). *Б. С.* XIII_6 353—360.

—. Трети новъ дамаскинъ. *Б. С.* XII_7 442—446; $_8$ 507—511.

Ms. Петко Росенъ като критикъ. (Новъ плагиятъ). *в. Д.* $II_{509, 510}$ 1.

Мутафовъ, К. Толстоевитѣ „Три легенди". *Б.* III_8 328—331.

Начовъ, Н. Къмъ историята на новобългарската библиография. (Отъ Сборникъ въ честь В. И. Ламанскаго. 1905).

Ни-ва-ромъ. Мънастирска грамота. *Б. С.* XII_9 561—562.

Николаевъ, Николай Ивановичъ —. [Съ портр.] *Б.* III_3 109—111.

Н. В. † Владимиръ Вѫжаровъ — Блѣсковъ. *Б. С.* XII_{2-3} 202.

Овс.-Куликовски, Н. Д. Тургеневитѣ женски типове. II. Зинаида. Прѣвелъ Н. Николаевъ. *М.* XV_1 103—113.

Павловичъ, Значение на Христаки — за културното повдигане на българския народъ. Отъ Х. въ *У. П.* XI_7 694—703.

Панчевъ, Д-ръ Мл. Маринъ Дриновъ. [Съ портр.]. *У. В.* IV_{13} 193—196.

Парушевъ, А. Новата драма на Леонидъ Андрѣевъ „Жизнь человѣка." *Н. Ж.* I_3 50—52.

Паскалевъ, Славчо. Нашата дѣтска художествена литература. *М.* XVI_5 321—331, $_{6-7}$ 427—444.

—. Стоянъ Михаиловски. Литературни бѣлѣжки. *Д. П.* III_{12-13} 285—287.

Пеневъ, Боянъ. П. Р. Славейковата прѣводна и подражателна поезия. *П. С.* LXVII_{3-4} 205—254.

Поповичъ, Павле. Днешната сръбска литература. *М.* XVI_1 3—11.

Португаловъ, В. В. Проблемитѣ на руската култура въ произведенията на Ант. П. Чехова. *О. Д.* V_{9-10} 641—650.

Протичъ, Андрѣй. „Българанъ". Ал. Божинову. *М.* XV_1 127—136.

—. Литературни условия и литературни премии. (Бѣлѣжки). *М.* XV_5 293—298.

—. Отъ „Зидари" до „Самодива". *М.* XV_1 95—102.

Прѣжинъ, Т. Литературната критика у насъ. *Н. Ж.* I_1 45—48.

Пѣевъ, Ив. † Тодоръ Пѣевъ. *Л. К. Д.* V 89—95.

Petrone. † Пантелей Кисимовъ. *в. Д.* II_{380} 2.

П-въ. Лошото име на Пенча Славейковъ. (Литературна бѣлѣжка). *в. Д.* 768[1].

Раковски. Едно писмо на —. *П. С.* XVII_{1-2} 131—135.

Радевъ, С. Г. П. Стаматовъ. *Х.* II_3 3—11.

Романски, Ст. М. Библиография на славянската филология въ българския печатъ отъ 1901 до 1904 г. *И. С. С.* 381—414.

—. Българската книжнина въ Ромъния и едно нейно произведение. [А. Основи и сѫдбини на влахобългарската книжнина и нейния езикъ. Б. Слава и поучения на Нѣгое воевода]. *И. С. С.* 1—100.

Росенъ, П. Новиятъ репертуаръ на Народния театъръ. (Литературни и театрални бѣлѣжки). *Д. П.* $III_{3, 4}$ 76—80.

—. Пенчо Славейковъ. Микелъ Анжело. (Естетично и нравствено миросъзрѣцание). *М.* XV_5 253—257.

—. † Владимиръ Блѣсковъ. *е. Д.* II_{396} 2.

Руската литература прѣзъ 1904 г. (Изъ Slovansky Prehled). Прѣв. С. О. *Б. С.* XIII_{10} 627—630.

Р-янъ, Г. Театрални бѣлѣжки. „Възкресение." „Луциферъ." *Д. П.* IV_3 333—334.

† *Савовъ*, Врякъ Гр. —. *в. Д.* II_{437} 2 [съ портр.].

Сѣенкьевичъ, Хенрихъ. —. [Съ портр.]. *Б.* III_1 6—9.

Силяновъ, Хр. К. Д. Балмонтъ. Бѣлѣжка. *Х.* $I_{3, 4}$ 23.

—. Ст. Пшибишевски за новата драма. *Х.* I_{6-7} 31.

† *Сирку*, П. А. — отъ С. въ *Р. Н.* III_4 206—207.

Скерличъ, Йованъ. Къмъ сръбско-българскитѣ литературни влияния. [Прѣводъ]. *М.* XVI_{10} 643—650.

—. Сръбската литература прѣзъ 1904 година. Прѣв. С. С. Б(обчевъ). *Б. С.* XII_9 549—554.

Славейковъ, Пенчо. Българската поезия. I. Прѣди. *М.* XVI_2 73—90.

—. Българската поезия. II. Сега. *М.* XVI_{6-7} 353—375.

—. Българската поезия прѣди и сега. Лекция на —. Отъ единъ слушатель. *в. Д.* III_{756} 1.

—. Христо Бѣлчевъ (Откжслекъ). *М.* XV_{3-4} 159—164.

—. Христо Бѣлчевъ. Съ очеркъ на поета отъ —. София. 1905. 8°. 138. — *Рец.* Б. Цоневъ и М. Д. Балабановъ. *П. С.* LXVI_{5-6} 450—451.

Славейковъ, П. Р. Едно неизвѣстно стихотворение на —. Съобщава М. Московъ. *Б. С.* XII_1 39—40.

Стефановъ, Ив. Аверикий П. Стояновъ като писатель и общественъ дѣецъ. *У. П.* XI_7 729—743.

—. Неофитъ Рилски, български учитель и книжовникъ. (По случай 25-год. отъ смъртьта му). *У. В.* IV_9 132—138.

Стояновъ, Кратки животописни бѣлѣжки за Василъ Димитровъ —. [Съ портр.]. *Св.* XIV_{7-8} 1—14.

Ст. Н. Л. Константинъ Иречекъ. (Биографически чертици по случай 50-годишнината отъ раждането му). *С. Г.* III_1 35—41.

Страшимировъ, Антонъ. Въ защита на българския писатель. *Н. О.* I_2 99—104.

—. За мене си. Писмо отъ —. *в. Д.* II_{410} 2.

Страшимировъ, Д. Т. Драматически бѣлѣжки. („Чучулига" отъ Ив. Кириловъ, „Стълпотворение" отъ Кирилъ Христовъ и „Самодива" отъ П. Ю. Тодоровъ). *в. Д.* $III_{736-738}$ 1.

—. Литература и политика. (Пенчо Славейковъ: Българската поезия прѣди и сега). *в. Д.* $III_{789, 790}$ 1—2.

—. Случайни бѣлѣжки. *в. Д.* III_{921} 1.

За П. Славейковъ.

С. В. Спомени за I. Груева отъ ученичеството му при Н. Рилски. *У. П.* XI_1 149—155.

S. Изъ интимния животъ на нашитѣ знаменитости. Посѣщение у г. Вазова. *Св.* XIV_2 2—3.

*Tade, Smičiklas. Nacrt života i djela biscupa J. J. Strosmayera. I. Izabrani njegovi spisi: govori, rasprave i okružnice. Izdala jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. U Zagrebu, 1906. 8°. 443 + VIII. — *Отз.* С. С. Бобчевъ. *Б. С.* VIII_{10} 654—655.

Тархановъ, Ак. Кн. Героитѣ въ „На днѣ" отъ биолог. гледище. Прѣв. Idem et Homo. Пловдивъ. 1906 г. 32. стр.

Теодоровъ, А. Прѣгледъ на поетическата творба на Вазова. *П. С.* LXVI_{9-10} 662—707.

Теодоровъ, А., Бобчевъ Ник., Кръстевъ К. Изложение отъ оцѣнителитѣ на трудове, прѣдставени за награда отъ фонда „Напрѣдъкъ“ за 1905 година. *П. С.* LXVI9–10 757—762.

Бѣл. — I. Слѣпецъ. Драма отъ Ив. Кириловъ (въ три дѣйствия). 1905. (с. 757). — II. Стълпотворение, отъ Кирилъ Христовъ. Трагедия (с. 757—759). — III. Г. П. Стаматовъ. Избрани очерки и разкази. 1905 (с. 760). — IV. Елинъ-Пелинъ. Разкази. (с. 831—762).

Теодоровъ-Баланъ, А. „Мати Сербіа“ посестрима. *П. С.* LXVI1–2 126—129.

—. Двѣ концепции на Вазова изъ практическата философия. *Б. С.* XII8 473—484. — *Кр.* К. Х. въ *Б. С.* XII9 652. — *Отг.* А. Теодоровъ. *Б. С.* XII10 652.

Тодоровъ, Идилиитѣ на П. Ю. —. Етюдъ. [Съ портр.]. *Б.* III4 203—207.

Тушичъ, Сергѣй —. Отъ П. Г. [Съ портр.]. *Б.* III2 120—121.

Т. П. Литературни бѣлѣжки. *Н. Ж.* I4 37—41.

—. Литературенъ животъ. [Периодъ на школуване у писателя. — Липса на литературна критика у насъ. — Кризисъ въ литературния ни животъ. — Литературна котерийность. — Българския читатель. — Успѣхъ въ прѣводната литература. — Невесела переспектива]. *Н. Ж.* I2 53—60.

Увалиевъ, Хр. Поезията въ нашитѣ училища. *У. В.* III7 54—56, 8–9 67.

Узуновъ, Ал. Руската душа. *Б. С.* XII4 243—245.

Уста-Генчовъ Д. Споменъ за писателя полковникъ Христо П. Гюлмезовъ. *Св.* XIV10, 11 21—23.

У. За единъ „Плагиятъ“. (Бѣлѣжки на читател.) *в. П.* VIII136 2—3.

Храновъ, Д. В. Дѣятелностьта на Хр. Г. Дановъ по подготвяне интелигентни сили въ България. *Б. С.* XII5 292—293.

—. За живота и дѣйностьта на Христаки Павловичъ Дупничанинъ. *У. П.* XI7 663—677.

Христовъ, Кирилъ. Антонъ Чеховъ на български. Литературна бѣлѣжка отъ —. *в. Д.* II545, 546 1.

—. Единъ захласнатъ „изобличитель“ на българскитѣ млади писатели. Бѣлѣжки отъ —. *в. Д.* II525 2.

—. Литературни бѣлѣжки. (Откжслеци изъ моята записна книжка). *в. Д.* II650 1; III725–731 1; III768, 769 1–2. – *Бѣл.* въ *З. Т.* IV4 469.

—. Обули кучето въ царвули — то си изяло краката. Литературна бѣлѣжка. *в. Д.* III791–793 1—2.

—. Стрижено... Литературна бѣлѣжка отъ —. *в. Д.* II485 2.

—. „Стълпотворение“. Триактна пиеса отъ —. София. 1905. 8°. 61. — *Бѣл.* въ *в. Д.* II473 2; — въ *З. Т.* IV6 566—571; — Др. Друмевъ въ *З. Т.* IV10 1126—1135.

Х. В. В. Идеитѣ на Максимъ Горки. (Критически етюдъ). София. 1905.

Христо Г. Дановъ. (Биографически бѣлѣжки по случай отпразнуването 50-годишния юбилей отъ книгоиздателската му дѣйность). *С. Г.* III4 194—197.

Х. Литературни бѣлѣжки. [Послѣднитѣ години на Търновското царство. — „Българска Сбирка“ кн. IX. — „Художникъ“. — „Изъ живота“, разкази отъ Евгения Марсъ]. *в. М.* XI_{1981} 2.

Цанковъ, Д-ръ Стеф. Патриархъ Евтимий. Издава св. Синодъ на Българската църква. София. 1906. 8°. 92. — *Отз.* С. въ *Р. Н.* IV_2 82—84.

Ц-въ, Х. Тургеневата „Първа любовь“. *Б. С.* XIII_7 428—433.

Чеховъ. Антонъ Павловичъ —. [Съ портр.]. *Б.* III_1 3—5.

Чешмеджиевъ, Гр. Българскиятъ писатель. *Н. О.* I_7 14—22.

—. Идейность и поезия въ българската литература. *Н. О.* I_7 600—606.

—. Литературно образование у насъ. (Бѣлѣжки). *Д. П.* III_{19} 440—444.

—. Нашата литература. *О. Д.* V_1 40—48.

—. Подстригани писатели. *Н. О.* I_5 470—475.

—. Творци и копирачи. *Н. О.* I_2 104—109.

—. Христо Ботйовъ като художникъ. *Н. О.* I_5 398—402.

Чилевъ, П. Д-ръ Ив. Селимински. *У. П.* X_{3-4} 364—368.

Чилингировъ, С. Хараланъ Ангеловъ. *У. П.* X_1 114—119.

*Шепелевичъ, Л. Историко-литературные етюды. Серія I. Спб. 1906. стр. IV + 237. Серія II. Спб. 1906. Стр. IV + 181. *Отз.* А. И. Яцимирскій, *Б. С.* XIII_8 527—528.

Яворовъ, П. К. Г-нъ Кирилъ Христовъ. *М.* XV_1 59—70.

*Яцимирскій, А. И. Григорій Цамблакъ. Изданіе Имп. акад. наукъ. Съ 14 снимками. Спб. 1904. 8°. VII + 501. — *Отз.* С. С. Б(обчевъ). *Б. С.* XIII_7 464.

—. Иванъ Вазовъ, неговата проза и поезия. Прѣв. М. Геновъ. *Б. С.* XIII_3 160—163.

IV. Хубава литература.

I. Стихотворни произведения.

Атанасовъ, Вл. (Пеио). Азъ таехъ, таеше и тя . . . *Х.* I_{19-20} 14.

—. [I. Срѣдъ шеметната брань. — II. Като че сепнатъ отъ видѣние злокобно. — III. Забравй ти горчивитѣ спомени. — IV. Да, помнишъ ти първата пѣсень. — V. Враждуващи вихри въ лицето ти дружно. — VI. Надъ гребена на тъмни планини]. *Х.* II_3 14—15.

—. *** [Врьзъ урви и тъмни поляни]. *Х.* I_1 10.

—. [Обърнахъ се назадъ. Изъ цѣлий друмъ. — II. Отъ древенъ храмъ. — III. Когато ме издебнешъ ти. — IV. Ей тъй, съ погледъ побѣдни]. *Х.* I_{12} 2—3.

Андрейчинъ, Ив. Ст. На мойта лампа. *Х.* I_1 7.

—. [1. Разговорена двѣ сърдца. — 2. На нея]. *Н. О.* I_{11} 926—927.

—. [1. Свѣтътъ на поета. — 2. Въ тишината]. *Н. О.* I_6 500.

*Андреевъ, Леонидъ. Сънь бѣше това. [Въ проза]. Пр. М. М-овъ. *Х.* I_{8-9} 3.

Арнаудовъ, Ив. Привечерь. [— I. Самси стоя дълбоко замечтанъ. — II. Единъ по други капятъ въ тишината]. *Н. О.* I_4 299.

А. К. Скитнишка пѣсень. *Р. Д.* III_2 82.

—. I. Стара пѣсень. — II. Бездомникъ. — III. Къмъ пролѣтьта. *Р. Д.* III_{5-6} 286—287.

—. I. Край Дунава. — II. [Азъ не жаля, че безъ радость]. *Р. Д.* III_{8-9} 470.

Бабевъ, Димитъръ. Ела! *Н. О.* I_9 468.

—. Животътъ — сънь. — 1. [На мойто щастие ще изградя азъ храмъ]. — 2. [Пѫтеката е стръмна; низъ дебри и усои]. — 3. [И дадохъ ти вѣнецъ отъ лаври, багряница]. *Н. О.* I_7 599.

—. Стихотворения: 1. И пролѣть златокоса, сестрице, пакъ ще дойде. — 2. Слънце зайде, тихо нощь забули. *Д. П.* IV_3 316.

—. 1. И дойдатъ ли горчиви дни, години, редъ години. — 2. Столѣтникъ дѫбъ всъвъ вишинето. *Н. О.* I_{12} 1002.

—. Момкови сълзи. [— 1. И гаснатъ катъ послѣднитѣ зари. — 2. Ела! вьвъ мойта плъть и кръвь — църковни двери. — 3. Подъ знойнитѣ лѫчи на нашата любовь]. *Д. П.* IV_9 986.

—. Капки кръвь. *Н. О.* I_3 198.

—. Нощѣ прѣзъ марта. *Н. О.* I_5 411.

Балабановъ, Ал. На морски брѣгъ. *Х.* I_2 2.

—. Нѣма тѫга. *Х.* I_1 10.

—. Requiem. [— I. Есень. — II. Въ стаята]. *Х.* II_3 2.

—. На Лия. *Х.* II_2 13.

—. Страшнитѣ очи. *Х.* II_1 21.

Бездомникъ. ***. *Р. Д.* III_4 208.

Бисеровъ, Борисъ. Идеальтъ е вѣченъ, той не се постига. *З. Т.* V_3 196—197.

Блѣсковъ, Владимиръ. Надъ гробътъ й... *Св.* XIII_1 13.

Богданъ. Елегии на единъ надничарь. [— I. Често тежко менъ ми става. —. II. Правда любя, правда търся]. *Р. Д.* III_3 138—139.

Борина, Х. Ц. Видѣния. *Д. П.* IV_3 283.

—. [I. Далечъ—далечъ тамъ нѣйдѣ. — II. Самотно облаче въ простори]. *Н. О.* I_1 12.

—. Желание. — Помръзнали вихри повѣватъ. — Надежда. *Д. П.* IV_5 540—541.

—. Кога и ти, сърдце, ще млъкнешъ. *Д. П.* IV_2 180—181.

—. Мълчание. — I. Новъ день. — II. Пропасти. — III. Послѣденъ сънь. *Д. П.* IV_9 984—985.

—. 1. Спомени. — 2. Жълти пеперуди. *Н. О.* I_{11} 927.

Булевъ, Ив. К. Изъ тъмния лѣсъ. *Х.* I_1 15.

—. Морски напѣвъ. *Х.* I_{10-11} 23.

—. Тя бѣга. *Х.* I_1 10.

*Бунинъ, Иванъ. Ни пѣсни, ни слънце... О, клето сърдце. Пр. Иванъ Арнаудовъ. *Б. С.* XIII_2 121.

Б. П. По езерото. *Н. О.* I_{12} 1003.

Бускасие, В. Подъ цъфналитѣ вишини. *Д. П.* III_{11} 258.

—. Елегия. *Д. П.* III_9 210—211.

Вазовъ, Ив. Въ старата Боянска черква. *Х.* I_1 2.

—. Легенди изъ Царевецъ. — I. Проклятие възъ Иванка. *Б. С.* XIII_1 3—8. — II. Затмѣнието. Смъртьта на Ивана Асѣня II; — III. Балдуинъ. *Б. С.* XIII_2 81—83—88. — IV. Лобната скала. — V. Бѣгството на Ивана Асѣна III. *Б. С.* XIII_3 145—149—153. — VI. Свети Димитрий Чудотворецъ. *Б. С.* XIII_4 209—212. — VII. Калояновий орелъ. *Б. С.* XIII_4 213—216. — VIII. Чоки. *Б. С.* XIII_4 216—220. — IX. Калиманъ II. — X. Ивайлова брачна нощь. *Б. С.* XIII_5 277—281—284. — XI. Сборътъ на духоветѣ. — XII. Шишмановий брѣстъ. *Б. С.* XIII_6 341—345—348. — XIII. Императоръ Киръ Тодоръ въ Търново. *Б. С.* XIII_7 409—414. — XIV. Жидовъ гробъ. *Б. С.* XIII_7 414—418; — XV. Литургията. *Б. С.* XIII_8 473—476. — XVI. Куманката. (Жената на Калояна). *Б. С.* XIII_{10} 601—603.

Велинъ, К. Вкаменелата сватба, поема изъ живота на българитѣ отъ Южна България. Пловдивъ, 1906. с. 31.

Величковъ, К. Бащино вѫжделение. *Х.* II_2 2.

—. Къмъ славянството. *в. Д.* II_{421} 2; *С. Г.* III_1 3—4.

Венетовъ, Н. А. Погребение. *Д. П.* III_{17-18} 410.

Веновъ, Ил. Многоучений Драганъ. *З. Т.* IV_1 84—85.

—. Прѣдъ разсъмване. *Св.* XIII_2 24.

—. Свѣта й коравъ. *Св.* XIII_3 12.

Вирсавиевъ, М. Не търпи младость. [Стихотв. въ проза]. *Н. В.* XII_4 253—254.

Victus. ***. [Открийте се, о дни на пролѣть цвѣтна]. *Х.* I_5 2.

Владо. Въвъ пурпуръ кѫпе се небето. *Б. С.* XIII_4 254.

*Връхлицки, Ярославъ. — I. Подвигътъ на сѣнката. — II. Отмъщение на плътьта. [Стихотв. въ проза]. Прѣв. Сп. Ганевъ. *Б. С.* XIII_6 393.

Вѣн., Тин. [— I. Да можахъ азъ да плача — бихъ оплакалъ . . . — II. Вълни лудѣйте! Яростни отъ злоба. — III. Съмнѣние да опусти небето]. *Д. П.* IV_4 436.

—. Море, животъ — неизмѣрими бездни. *Д. П.* IV_{10} 1085.

—. I. Увѣхналъ листъ, отбруленъ отъ дървото. — II. Попитахъ розата: „Защо посърна . . .“. — III. Стихналъ бѣше вчерашния глъчъ. — IV. Кога се взра въ праха на моя блѣнъ. *Д. П.* IV_8 860.

Вѣнковски, Хр. „Нови дни“. Стихотворения отъ —. Съ прѣдговоръ отъ В. Благоева. Пещера. 1905. Стр. 87. *Отз.* А. П. *Н. В.* IX_5 396—397; — Ге въ *М.* XV_5 304.

*Галина, Г. Въ надвечерието. Пр. Мих. Тиховъ. *Н. О.* I_2 98.

*—. Кога въ очитѣ ти изгрѣй усмивка кротка; — Страданието безпощадно ме връхлети. Прѣв. Р-на. *Р. Д.* III_{5-6} 287—288.

Гелдернъ, Олафъ Ванъ. (П. Славейковъ). Сънища. — I. Измамила марта, дойде пролѣтьта. — II. Дълбоко въ твоя погледъ се отсѣня. — III. Безумний вихъръ на живота. — IV. Подъ голий храстъ ревнива теменужка. — V. Виятъ се облаци черни. — VI. Ще да замине отъ свѣтътъ една. — VII. Ревнивъ синчецъ, горкинко

цвѣте. — VIII. На моитѣ вѣйки плодъ не единъ узрѣ. — IX. Едничка дума . . . тя я не продума. — X. Вечъ на годинитѣ кервана прѣвали. *Б. С.* XVI_5 304—307.

*Геневъ, Хр. Тихи нощи. Стихове отъ чуждата поезия. Пловдивъ. 1905. с. 32.

Грозевъ, Ив. Морски вопли. *Д. П.* IV_4 429.

—. Морски вопли. — 1. Змии. — 2. Той. *Н. О.* I_7 598.

Гюлмезовъ, Хр. П. Погледнете на Ивана. *З. Т.* IV_6 553.

—. Прѣдсмъртна пѣсень на единъ клетникъ. (По впечатления, извлѣчени изъ една болница). *З. Т.* V_5 351—352.

—. Рила.

—. Съврѣмененъ моралъ. *З. Т.* IV_{10} 1116—1117.

Димитрова, Ев. Сѫдба. [Стихотв. въ пр.]. *Д. П.* IV_9 983.

Дора Г. Стихове. [— I. Срѣдъ мрака на сърдцето ми разбито. — II. Сломено е вечъ моето сърдце. — III. На кръстопѫть се срѣщнахме случайно. — IV. Отъ небосвода слънцето ми праща. — V. Напразно си издавашъ, о сърдце, тѫгата. — VI. Минува полунощь, лѣниво грѣй луната. — VII. Обзета отъ тѫга, азъ гледахъ какъ строеше. — VIII. Гърмътъ отъ черното небе. — IX. Вижъ, иде млада пролѣть, съ нимфи окрѫжена. — X. Унесено се вгледвахъ въ небесата. — XI. Съ черенъ мракъ душа ми бѣ обвита. — XII. Самотна си расте топола стройна]. *М.* XV_6 313—318.

—. Стихове. [— I. Рояци гарвани прилитатъ — грачатъ. — II. Захожда слънцето. Полята. — III. Щастливи ний единъ до другъ стояхме. — IV. Прѣдъ менъ усмихнато морето се растила. — V. Въ морето до брѣга пустиненъ]. *Д. П.* III_{14-15} 332.

—. Теменуги. [— I. Недѣй, дѣте, недѣй унива. —. II. Азъ мислѣхъ нѣвга, че душа ми горда. —. III. Тѫгитѣ си поискахъ да разсѣя. — IV. Въ небето грѣеше луната. — V. И птички и цвѣтя и радоститѣ свѣтли]. *М.* XV_8 438—439.

—. I. Днесь питашъ, що съмъ натѫжена. — II. Лѣтятъ тревожно чайки надъ водитѣ. *Н. О.* I_1 12.

—. Момини сълзи. — I. Надъ мене свѣтла пролѣтьта цъвтѣше, II. Като саванъ снѣгътъ се тихо стеле. — III. Облъхна веселата пролѣть. — IV. Да бихъ азъ срѣщнала тозъ погледъ тихъ и ласкавъ. *М.* XVI_4 251—252.

—. I. Прости, че твоя дѣтски веселъ смѣхъ. — II. Все чакахъ азъ съ измѫчено сърдце. *М.* XVI_1 33.

Дриновъ, С. Октава. *Р. Д.* III_7 421.

—. Пѣсень. *Св.* XIII_3 29.

—. Пѣсень. *Св.* XIII_4 8.

—. Сонетъ. *Р. Д.* III_{8-9} 473.

Д. Пѣсеньта на орачитѣ. *Д. П.* IV_2 179.

—. Жалбата на орача. *Д. П.* IV_3 288.

*Жуковски, Владимиръ. Въ душа ми цѣла нощь миришеха цвѣтята. Прѣв. Ив. Арнаудовъ. *Б. С.* XIII_2 121—122.

Захар. Босяшки позивъ. *Р. Д.* III_7 421—422.

*З и м е н к о, А. Три другарки. Прѣв. Т. В. Кантарджиевъ *З. Т.* V_8 588—590.

И з в о р о в ъ. Азъ знамъ въ свѣта, че нѣма нищо трайно. *Н. О.* I_{10} 848.

—. Въпросъ. *Н. О.* I_{12} 1005.

—. Въ память Ботйову. *Н. О.* I_5 397.

—. Изповѣдь. *Н. О.* I_7 597.

—. Любовь. *Н. О.* I_4 301.

—. На моята самотность нѣжната фигура. — II. Обвѣя ме хищниятъ дѫхъ на цвѣтята. *Н. О.* I_2 96.

—. Прѣдупрѣждение. *Н. О.* I_1 13.

—. Сѣнки. — I. Прѣдъ мене страховито море. — II. Азъ те чакамъ, ти се н› вѣсявашъ. *Н. О.* I_3 197.

И л и е в ъ, Н. Пролѣть. [Стихотв. въ пр.]. *Х.* I_{13-14} 11.

Й о в к о в ъ, А р с е н и. Проклетина, поема изъ македонския животъ. Варна. 1905. с. 54. — *Бъл.* R. *в. Д.* II_{612} 1.

—. Старий букъ уплашенъ изгледа. *Х.* I_{8-9} 30.

Й о в к о в ъ, Й о р д. Азъ видѣхъ есеньта — съ смъртьта подъ рѫка. *Х.* I_{12} 3.

—. Единъ отъ хилядитѣ. *Н. В.* X_6 377.

—. Рой жерави — едвамъ ги погледъ лови. *Н. О.* I_{12} 1005.

—. Самси низъ морский брѣгъ вървѣхъ. — II. О, помня чудний день! — Надъ тъмната гора. — III. Килимъ вълшебенъ — цъфнаха цвѣтята. — IV. Не помнишъ ли? — Подъ мрѣжа тъмни клони. — V. Въ безумна скръбь шуми морето, стене. *Х.* I_{10-11} 6.

—. I. Стоеше ти — възлегната на рѫка. — II. Откѫснахъ тръсть — на чистий морски пѣсъкъ. *Х.* I_5 2.

Й о р д а н о в ъ, Н. Д. На работницитѣ за нашето възраждане. — Христо Г. Данову. *в. Д.* II_{492} 2.

Й о т о в ъ, И в. Защо луната е печална. *Х.* I_{15-16} 31.

К а й н а р о в ъ, И в. Поколѣние. *Д. П.* III_{3-4} 81.

К а н т а р д ж и е в ъ, Т. В. Въ тѫги. *З. Т.* V_4 270.

—. Гласътъ. V_3 210.

—. Къмъ всички. *З. Т.* V_2 108—109.

—. За мѫжитѣ ми вий недѣйте. *З. Т.* V_5 371.

—. Лъжа е . . . *З. Т.* V_6 450.

—. Парàта. *З. Т.* IV_9 1117—1118.

К а р а н о в с к и, И. Т. Животъ — верига тежки изпитания. *Р. Д.* III_2 98—99.

—. Любовни пѣсни. — I. Младостьта не чака. — II. Сърце потрай! ще дойде тя. — II. Огрѣва мило слънце. *О. Д.* V_4 304—305.

К и п р о в ъ, А л. Зюмбюла. Източна пѣсень. *Б. С.* XIII_6 372—377.

—. Кърваво поле. [Легенда]. *Б. С.* XIII_8 513—515.

К о в а ч е в ъ, В. Робски сонети. — I. Надъ чужди гробъ. — II. Изгнанници. — III. Куриеръ-вѣститель. *Д. П.* III_8 184.

*К о л ц о в ъ. При нея бѣхъ. Пр. Г. Н и м в е. *О. Д.* V_6 461—462.

*Конопницка, Мария. Славеи! Не сладко съ васъ да пѣя. Прѣвела Дуча. *Р. Д.* III_{8-9} 469.

Красовъ, В. Пѣсень. *Св.* XIII_1 13.

Кременъ, Мих. Мрътви сѣнки. — I. Тѣ вихрено се носятъ въ мрачината. — II. Стои тя въ глухитѣ долини. — III. Душа, ти пакъ горишъ отъ страсть! — IV. Дали ще ме свѣстите, грѣйнали лѫчи. *Д. П.* III_{19} 444—445.

—. Три стихотворения. — I. Птица. — II. Нощь. — III. Катъ ангелъ тихъ, край менъ. *Д. П.* III_{10} 235.

—. Тѫжни напѣви. — I. Тиха радость, сладка радость. — II. По цѣли дни чудовището въ менъ кротува. — III. За вѣчната ти скръбь, о ангелъ ненагледенъ. — IV. Отдавна въ ледената нощь. — V. Сонетъ. *Д. П.* III_{16} 370.

—. Буря. *Н. О.* I_{10} 835.

—. Миналитѣ дни. *Н. О.* I_5 410.

*—. Момини сълзи. [По В. Башинъ]. *Н. О.* I_2 97.

—. Музика. *Н. О.* I_5 412.

—. Нощни пѣсни. —. 1. Човѣкътъ тича моренъ по земята. — 2. Съсъ трескавъ жаръ уста въ уста се впива. *Н. О.* I_7 596.

—. 1. При храма. — 2. Очи. — 3. Какво ме чака занапрѣдъ? *Д. П.* IV_1 84—85.

—. Птица. *Д. П.* IV_1 70.

—. Сънь — умора. — 1. Прелюдия. — 2. Ожидание. — 3: Женихъ. — 4. Моята мечта. — 5, Кошмаръ. *М.* XVI_8 484—486.

—. Той тихо пристѫпя къмъ тайнитѣ двери. *Н. О.* I_4 311.

Куневъ, Ив. Въ тиха нощь, кога на волность. *Н. О.* I_8 197.

—. 1. Кѫдѣ? — 2. Слънце, дай лучи! — Плачътъ на старий градъ. *Н. О.* I_6 501.

—. Раздѣла. — Богъ убилъ те . . . *Д. П.* IV_1 83—84.

—. Селяшка пѣсень. *Р. Д.* III_{5-6} 290—291.

Куневъ, Т. Зарници. — 1. По-тихо. Тя заспа — душата ми слѣдъ горъкъ плачъ. — 2. Умира поблѣднѣлий день, мечтателно загледанъ. — 3. Въ душата ми западатъ блѣдни сѣнки — словеса. — 4. Дѣте. — 5. Съзаря се; залутанъ екъ отъ млъкнали акорди. *Н. Ж.* I_1 19—20.

—. Зарници. — 1. Възъ теменуженъ здрачъ потъва крѫгозора. — 2. Догаря блѣдний западъ; сѣнкитѣ умиратъ замечтани. — 3. Далечни зарници огрѣватъ мигомъ небесата. — 4. Послѣдня нощь, послѣдньо озарена. *Н. Ж.* I_2 14—15.

—. Писмо. *М.* XV_8 457.

—. Стихове. — I. Нощьта се приближава; здрачъ припада. — II. Полъхна тѫжна есень, зима се зададе. — III. Не би ми лека нощь: сънувахъ. — IV. Отъ изтокъ тъмна нощь повлѣкла скути. — V. Обръща взори любовьта ми бѣдна. — VI. Не ми буди отъ тежъкъ сънь сърдцето. — VII. Повѣя леденъ вѣтъръ; тихо плачатъ. *М.* XV_{3-4} 165—167.

—. 1. Твоята любовь — далеченъ звънъ отъ сребърна камбана. – 2. Ахъ първий снѣгъ! Дѣте, за сѣтенъ пѫть ела. *Н. О.* I_1 9.

—. Хризантеми. — 1. Тревожни писъци, залутанъ жеравъ. — 2. Дѣвойко златокоса, есеньта ромони. — 3. Полъхна ранна есень — зла прѣвара. — 4. Дѣте, дѣте, по мъртвитѣ листа. — 5. Валсъ до упоене — чуденъ валсъ на двѣ дѣца. — 6. Моитѣ пѣсни. *Н. Ж.* I_8 19—21.

—. I. Хризантеми. — II. Отъ тихата любовна пѣсень то задрѣма. *Н. О.* I_3 196.

—. Пѣсни. София. 1905. 8°. 85.

Кр. **Влад. Василевъ.** *М.* XV_8 492—496.

*Лермонтовъ. Вълнитѣ и хората. Прѣв. П. Г-евъ. *Х.* I_{3-4} 2.

*—. И мжчно е, и тжжно. Пр. П. Г-евъ. *Х.* I_{6-7} 31.

*—. *** [Менъ тжжно е затуй, че любя те безкрайно]. Прѣв. Paolo. *Х.* I_{8-9} 30.

*—. *** [Тя пѣе ли — гласътъ ѝ затрептява]. Прѣв. П. Г-евъ. *Х.* I_5 14.

Летовъ, Михаилъ. — I. Азъ бдя. — II. Отломъкъ. — III. Нарастване. *Р. Д.* III_7 420—421.

—. Дойдй. — Крилѣ да имахъ, — шепнеше ми тя. — Угасналъ е взорътъ печаленъ. *Р. Д.* III_{8-9} 472—473.

—. Майски триоли. *Р. Д.* III_7 385—386.

—. Мъртавъ животъ. — 2. Плачътъ на цвѣтята. *Д. П.* IV_8 861.

—. Погледъ. *Н. О.* I_9 769.

—. Селото. [Сонетъ]. *Д. П.* III_{20} 468.

—. Силуети. — I. Обкичватъ небосклона кървави звѣзди. — II. Къмъ тебъ стремя се — чезна. — III. Пжтникъ безутѣшенъ съмъ. *Д. П.* IV_5 541—542.

—. Сонетъ. *Р. Д.* III_4 208.

—. Страхувамъ се отъ всѣки погледъ твой. — Луна. *Н. О.* I_5 410—411.

Липовски, Бойчо. 1. Отвсѣкждѣ, о друже мой, развалата убива. — 2. Перачка. *З. Т.* V_8 195—196.

Пеперуди. — I. Душно — адъ е. Ненадѣйно. — II. Любихъ най-страстно, беззавѣтно. — III. Тѣзъ хубави мечти! Далечъ сж тѣ отъ менъ. — IV. Тжга, тжга, — отъ тебъ поне минута. *Св.* XIV_5 30—31.

—. Пеперуди. — 1. Ей облаци небе закриватъ. — 2. На изтока свѣтълъ Аврора румяна. — 3. Щомъ сърдце е младо. — 4. Трънливъ е пжтьтъ и далеченъ. — 5. Градътъ отдавна спи, но ази бдя. — 6. Ужасенъ мракъ на нощь безлунна. *Св.* XIV_{12} 4—5.

—. Пеперуди. — 1. Саминъ видѣ се той въ тълпа злорадна: — 2. О не, не съмъ самичъкъ въ днитѣ си горчиви. — 3. Безисходность. *З. Т.* V_7 513—515.

Люба. На старата година. — На новата година. *Д. П.* IV_1 82—83.

Лютаковъ, Григоръ. — I. Небето мрачно виснало надъ менъ. — II. Съмнѣнията вече ме не тровятъ. —. III. О, приближи ме! Ти ела съсъ мене. — IV. „Бори се и живѣй“! Отколѣ . . . *Н. О.* I_1 10.

—. Сънь за щастие. [Лир. поема]. *Н. О.* I_8 675—681.

Мартовъ, Ж. — 1. Въ чужбина. — 2. Мадейра. *Н. О.* I_{12} 1004.

Михаиловъ, Н. Небето плачеше — прѣдъ мене. *Н. О.* I_8 502.

—. I. Скръбьта на цѣлий свѣтъ трогателно проглежда. — II. Лунниятъ блѣсъкъ открива. *Д. П.* IV_8 862.

Михаиловски, Ст. — I. Азиятска легенда. — II. При вратитѣ на ада. Българска легенда. *М.* XVI_1 237—243.

—. Листопадъ. *Св.* $XIV_{10, 11}$ 9.

Моя милость и негова милость. Робски стихове. Станимака. 1905. с. 16.

Найденовъ, Александъръ. 1. Гаснѣятъ въ сърцето ми мечтитѣ. — 2. Безмлъвна нощь покри земята. *Б. С.* XIII_4 254.

—. I. На морский брѣгъ. — II. Катъ мигъ слѣдъ мигъ... — III. Идеалъ. *Б. С.* XII_1 252.

—. Повѣя хладъ на подранила есень. — *Н. О.* I_{12} 1005.

—. Прости. *Св.* XIII_{7-8} 28.

Неволинъ, Минко Савовъ. I. Блѣнувахъ я въ чаровний утренъ часъ. —. II. Отъ глухий тъменъ паркъ морето гледахъ азъ унесенъ. *Д. П.* IV_4 435.

—. 1. Любовь въ сърце ми не проникна. — 2. Смъртьта ще дойде нощемъ тихичко при моитѣ двери. *Д. П.* IV_2 180.

—. I. Мисъльта ми къмъ непостижимата мечта. —. II. На моитѣ сърдечни думи, дѣво меланхолна. *Д. П.* V_{10} 1083.

—. Посърнали цвѣтя. — I. Припадна тихий здрачъ, зефиръ едвамъ полъхва. — II. Като печална арфа плачатъ тъмнитѣ липи. *Д. П.* IV_{6-7} 685.

—. Пѣсень. *Д. П.* III_{3-4} 81.

—. Тихи звуци. — ***. [Любовь завзима]. *Х.* I_{8-9} 15.

—. Тжжни звуци. — I. Дѣвица нѣжна. — II. Зефирътъ носи. — III. О, стига толкозъ сълзи клети. *Д. П.* III_{5-6} 119.

*Некрасовъ, Н. А. Надъ морската безбрѣжность свѣтлосина. — Задъ стръмнитѣ чукари въ запада безкраенъ. — Мечтателитѣ нека е осмѣлъ свѣтътъ. Пр. И. Т. Карановски. *Р. Д.* III_{5-6} 288—289.

*—. Отъ тебъ отблъснатъ, въ младинитѣ. Пр. И. Т. Карановски. *О. Д.* V_6 462—463.

Неновъ, В. И. — I. Безкрайно щастие мечтахме. — II. Понесенъ отъ потока на живота. *М.* XVI_1 47.

Ненчева, Екатерина. И рози по-напрѣдъ на всѣки мигъ. — II. И той разкри сърцето си прѣдъ менъ. *М.* XV_{10} 582.

—. 1. Луната лѣй сребристи си лжчи. — 2. Когато съ трепетъ таенъ срѣщамъ. — 3. Нощьта съ лекий си вуалъ. — 4. Въ небето. *Н. О.* I_{10} 846—847.

—. Стихове. Зимни мотиви. — I. О, пакъ ли тъй въздишашъ и горишъ. — II. Единъ твой погледъ нѣвга. — III. Недѣй ме съ погледи гори. — IV. Съ проклятие къмъ вѣчнитѣ бѣди. Пролѣтни напѣви. — V. Заглъхна шумъ, срѣднощь е. —

VI. Прѣди, кога се взирахъ въ небеса. — VII. Дълбока нощь, — луната грѣй. — VIII. Финаленъ акордъ. *М.* XV_5 274—276.

—. 1. Сънувамъ: тѫжна есень. — 2. Шурти поточето игриво. — 3. Грѣй тѫжно блѣдата луна. *Н. О.* I_6 499.

—. I. Ти питашъ, друже, пакъ защо. — II. Напѣвъ плачевенъ пращатъ ми бѣдитѣ. — III. Съ послѣдната си мощь. *М.* XV_1 102.

Николаевъ, Дим. Отломки. Сбирка отъ стихотворения. Свищовъ, 1905 г. 41 с.

*Никоновъ, Б. За всички сладки блѣнове въ свѣтътъ. Пр. Ив. Арнаудовъ. *Б. С.* XIII_2 122.

*Новиковъ, Ив. Момински сълзи. [Въ проза]. Прѣв. Силвия *Н. В.* IX_8 620—621.

О. Ф. — I. Прѣдъ разсъмване. — II. Зората вече грѣй. *Р. Д.* III_{8-9} 471—472.

Панайотовъ, Ф. Провинциаленъ градъ. *Св.* XIV_2 3.

—. На съмвание. *Св.* XIV_2 7.

—. Смъртьта на баба Минка вѣщицата. [Приказка въ стихове]. *Св.* XIII_2 23—24.

Печално стене и замира. — Катъ слушамъ глухий шепотъ на листата. *Р. Д.* III_{5-6} 289—290.

Пизи, А. Стихотворения. София. 1905. с. 48.

Рец. Л. Бобевски. *З. Т.* V_1 74—76.

Подвързачевъ, Дим. ***. [Сладко унася разкошниятъ блѣнъ]. *Д. П.* III_7 160.

Поборниковъ, К. Я вижъ, какъ пръскатъ своя ароматъ. *Х* I_5 2.

Поповъ, Д. К. Душата на свѣта. *Х.* I_{13-14} 3.

—. Славянско единство. [Декламирано на послѣдния славянски концертъ въ София]. *Х.* I_{15-16} 15.

Поповъ, Цанко. „Българска звѣзда“. Сборникъ отъ стихотворения за младежи и любители. 1906.

Рец. П. Тотевъ. *М.* XVI_4 284—286.

Поручикъ П. Човѣкътъ. [Пѣсень въ проза]. *Х.* I_{12} 15.

Поступаевъ, П. Какъ запѣхъ. *Р. Д.* III_7 396—397.

*Пушкинъ. Есенно утро. Прѣвелъ Б. Б. *Р. Д.* III_1 13.

П. ***. [Любовь, любовь! О нѣжна ткань отъ ароматъ и отъ лучи]. *Х.* I_1 10.

—. ***. [Бѣхме горѣ, хей, на върха]. *Х.* I_1 15.

Радославовъ, Ив. Все надъ вълнитѣ! *Р. Д.* III_1 39—40.

—. Отзвуци. *Р. Д.* III_1 6—7.

—. Откѫслекъ. — Два свѣта. *Р. Д.* III_4 207—208.

Ракитинъ, Ник. Азъ чакамъ!... *Н. О.* I_4 301.

—. Азъ тебе нѣкога желаехъ. *Н. О.* I_{10} 848.

—. Завива вѣтъръ есененъ — шумятъ дървета. *Н. О.* I_{11} 925.

— Запустѣлиятъ храмъ. *О. Д.* V_3 228—229.

—. Невидими крила трептятъ въ простора. *Д. П.* IV_9 960.

—. Призракъ. *Д. П.* IV_{10} 1083.

—. Сълзи на скърбь и безнадежность. *Н. О.* I_3 197.

Робиния. Въ безмълвие потънала земята. *Б. С.* XIII_2 126.

Р-а. Момини сълзи. — 1. Звѣзда. — 2. Искамъ да бѫда. — 3. Сълзитѣ на едно момиче. [Проза]. *Д. П.* III_{20} 468.

—. Ти тръгвашъ . . . [Проза]. *Д. П.* IV_2 181.

Савовъ, Минко. I. Вървѣхме изъ крайморски паркъ — трѣвата. — II. Нощь тъмна виси, тъмно е небето. *Н. О.* I_1 11.

—. 1. Въ цвѣтния кѫтъ на съновидѣнията мои. — 2. Мисъльта ми къмъ непостижимата мечта. *Н. О.* I_{12} 1004.

—. Смъртьта ще дойде. *Н. О.* I_{10} 847.

Самотенъ. Ще стихнатъ ли, ахъ, нѣкога бѣдитѣ. *Р. Д.* III_{8-9} 470—471.

Силяновъ, Хр. Стихове. Кюстендилъ. 1905. 8°. с. 83.

Рец. Влад. Василевъ. *М.* XV_7 427—430.
Бел. К. Христовъ. въ *в. Д.* II_{686} 1.
Бел. Ст. М. въ *Д. П.* III_{12-13} 306.

—. ***. Луната пó е нѣжна задъ тъмни висини. *Х.* I_5 2.

Сиракъ Скитникъ. Алеята на усамотението. — I. Найнѣжний цвѣтъ разцъвналъ съ болка въ страдна гръдь. — II. И сетнитѣ мечти. — III. Надъ ваш'тѣ дребни страстици възмогнатъ. — VI. Пристѫпяме ний блѣди изъ надвисналия мракъ . . . — VII. Години бродимъ ний къмъ висинитѣ. — VIII. О, кърваво сияние на новий день. *Х.* II_2 24—25.

—. Зимни теменуги. — I. Въ очитѣ ти прозира тиха скръбь . . . — II. Спри! — III. Отъ нѣжний дъхъ на пролѣтьта. — IV. Отъ бисерни лучи — по глетчеритѣ що горятъ. — V. Отъ вихрений стихиенъ бѣгъ на мисъльта. — VI. Отъ нѣжно-виолетови лучи азъ храмъ ти съградихъ. — VII. Изъ чашката на вледенѣла лилия. — VIII. На бузи снѣжно-мряморни рубиновъ жаръ пламти. — IX. Летимъ. *Х.* I_{13-14} 2—3.

—. Мъртви рози. — I. Облъхъ на ледна есень — сѣкашъ ме погали. — II. О, кървавъ лучъ, проблѣсналъ самъ надъ тъменъ кѫтъ. — III. Въвъ сѣнчестий покой на тѫжний духъ цвѣтя цъвтятъ. . . . — IV. Отруденъ, изморенъ отъ мѫтния кипежъ. *Д. П.* IV_{6-7} 683—684.

—. Отломки. 1. Въ болезнений копнежъ на вѫжделения безумни. — 2. Ще дойдешъ ти срѣдъ мъртвий мракъ. — 3. Лазурноснѣженъ кѫсъ откѫснахъ. *Н. Ж.* I_2 39.

—. Подъ сѣнката на нощьта. *Д. П.* IV_3 290—296.

—. При глетчеритѣ. *Н. Ж.* I_1 29.

—. Смѣхътъ на безумието. *Х.* I_{15-16} 6—7.

—. Тъмни лилии. *Н. Ж.* I_4 31.

—. Увѣхна тя. *Х.* I_{15-16} 17.

—. Есенни мотиви. — I. Тъмна нощь . . . по-тъмна отъ мъглитѣ. — II. Тъй влачатъ се безъ радость дни мъгливи. — III. Изви се леденъ вихъръ въвъ нощьта. *Д. П.* III_{19} 445.

—. Пролѣтна китка. — I. Пролѣть! — Споменъ милъ. — II. Цвѣтъ увѣхналъ. — III. Ехъ, мила, ти вѣнецъ сплети. *Д. П.* III_{10} 235—236.

*Скиталецъ. Искамъ азъ веселие. Прѣв. Мих. Летовъ. *Н. О.* I_5 413.

*—. Камбана. Прѣв. Мих. Летовъ. III_{8-9} 449—450.

*—. На рускитѣ революционери. Прѣв. Р-на. *Р. Д.* III_4 193.

*—. Отъ вашта мерзость зла спасихъ се азъ въ пустиня. Прѣв. Мих. Летовъ. *Н. О.* I_9 769.

Славейковъ, Пенчо. Живъ е той, живъ е... [За Ботйовъ]. *М.* XVI_5 291—299.

—. Кървава пѣсень. *М.* XVI_1 12—27, XVI_3 163—179.

Кр. Х. В. въ *Л. П.* IV_9 1007—1010.

—. Сънь за щастие. — I. И пакъ се върна есеньта. — II. Желанията смѣтахъ суета. — III. „Обича я" — когато чу това. — IV. И на явѣ и на сънь. — V. Богъ знае какъ и отъ кждѣ познало. — VI. Безсънно цѣла нощь пробдѣхъ. — VII. Отъ нея бѣгай, смърть за тебъ е тя! — VIII. На пладнѣ срѣщнахме се ний. — ***. [Самотенъ гробъ въ самотенъ кжтъ]. *М.* XV_9 497—500.

—. Сънь за щастие. Издание на Н. Мавродиновъ. Тутраканъ. 1906. 8⁰. 102.

—. Изъ „Сънь за щастие". — 1. Ни лъхъ не дъхва надъ полени. — 2. Тихо вѣе вечерна прохлада. — 3. Отсрѣща, дѣто стръмно се извива. — 4. Вихъръ сви и тъменъ рой. — 5. Прѣстана поройния дъждъ. — 6. Надъ безкрайнитѣ полета. — 7. О, има тихъ вълшебенъ край. *М.* XVI_{10} 615—617.

Славейковъ, П. Р. Едно необнародвано стихотворение. Съобщ. П. Даскаловъ. *в. Д.* III_{707} 1—2.

Стойновъ, Г. Размисълъ. *Н. О.* I_4 303.

Стояновъ, В. Ив. Срѣща. *Св.* XIII_1 13—14.

Стояновъ, Людмилъ. Замръзнали цвѣтя. — I. Вдигнàха се жерави — весело ято. — II. Дѣте, когато кървавъ часъ настане. — III. Дъждъ и облаци!... Небето. — IV. Небе мъгливо счумерено... Ехе. — V. Загубенъ, самъ въ тъмнинитѣ. — VI. Вдйгна се изъ рудно пустогоре. — VII. Цвѣтя замръзнали... Смъртьта ни свари. *Х.* I_{8-9} 6.

S. S. — I. Сѣдятъ спокойно на креслото. — II. Минаватъ днитѣ. Всѣко мигновéне. *Н. В.* X_4 318—319.

Тачевъ, Ангелъ. Кипровецъ. (Поема изъ българския животъ отъ края на XVI в.). *Б. С.* XII_9 563—575; $_{10}$ 629—642.

Теофиловъ, М. Шивачката. — Le froid. *Н. В.* X_3 187—188.

*Тетмайеръ, Казимиръ. Меланхолия. — Задъ стъклото. — Споменъ. — Страшниятъ сждъ. — Сѣнката. — Любовьта. — Розата. — На Везувий. — Планинската пеперуда. — Край потока. — Щастието. — Жеравитѣ. — Елата. — На една жена. — Лошото бждеще. — На смъртьта. [Проза]. Пр. Н. Николаевъ. *М.* XV_6 313—327. — Пр. Ив. Радославовъ. *Х.* I_{10-11} 11, 14, 15, 18—19.

Тиховъ, Мих. Възходъ. — I. Въ сърдцето ми кипѣше буйна младость. — II. Съсъ огнена цѣлувка некъ ... *Д. П.* IV_{6-7} 681—683.

—. По Билитъ. — За васъ ще пѣя азъ — кои отъ трудъ във изнемога сключвате ръцѣ. *Н. О.* I_7 595.

* Руска поетеса.

—. Пролѣтенъ напѣвъ. *Н. О.* I_4 300.

Тодоровъ, Иванъ. Единий гробъ би моглъ само въ менъ да заличи. *Н. О.* I_4 299.

—. 1. Лѣтний день мечтателно за сбогомъ се оглежда. — 2. О, ако нѣкога се върнешъ въ бѣдната родина. *Н. О.* I_{11} 928.

—. Нѣжни звукове отъ флейта ме застигатъ. *Н. О.* I_7 597.

—. Скръбьта на Мария Магдалина. *Н. О.* I_9 767.

—. Стихове. Ямболъ. 1905 г. 60 с. — *Бил.* Б. В. въ *Н. О.* I_2 191.

Т(одоро)ва, М. Ю. Силуетъ. [Проза]. *Х.* I_{8-9} 7.

Тодоровъ, П. — I. Отронена отъ неизвѣстностьта. — II. Кога глава на млада гръдь оброня. — III. Безцвѣтни дни — домъкватъ се изъ тъмнината. — IV. Покоя мъртавъ на руинитѣ. *Х.* I_5 7.

—. * * *. [Цъвтѣха розитѣ]. *Х.* I_2 2.

Тошкинъ, Р. С. „Терзания". Стихове. София. 1906. с. 68. 16°. — *Рец.* А. Бобевски. *З. Т.* V_{9-10} 786—788.

Трояновъ, Теодоръ В. Via doloresa. — 1. Триолетъ. — 2. Regina Martyrum. — 3. Прѣдъ дишащия трупъ. — 4. Сънна фея. — 5. Въ присъница. — 1. Ахъ, остани, богиньо възродена. — 2. Цѣлувката въ трепетна нощь потъва. — 6. Умирающъ стонъ. — 7. Засмѣй се. — 8. Тъменъ погледъ. — 9. Срѣднощь. — 10. Тъмно цвѣте. — 11. Капката на въжделението. *Н. Ж.* I_1 3—7.

—. Горящи хоризонти. — 1. Бетховенъ. — 2. Сѣнката на Salome. — 3. Мъртви съсипни. — 4. Eros et Psiche. — 5. Тъмно-виолетна орхидея. *Х.* I_{19-20} 15.

—. Есенни мотиви. — 1. Неземна пѣсень. — 2. Терцини. *Б. С.* XIII_1 64.

—. Меланхолия на вкамененото. — Пѣсни на просъницата. — Прѣзнощни мелодии. — Прелюдия. — Олимпийски день. *Х.* I_{8-9} 18—19.

—. Regina mortua et sempliterna. — 1. Деньтъ доизгасва, сърдцето му плува. — 2. Въ очи на бездна спи зорница ярка. — 3. Граби, граби послѣдния остатъкъ. — 4. На вѣчното отъ тукъ потъва пътя. — 5. И най-блаженъ е, който доизпие. *Н. Ж.* I_4 15—17.

—. Regina Mortua. I. Звънливъ усмѣхъ. — II. Смразенъ смѣхъ. — III. Демонъ. — IV. Самота. — V. Хладнитѣ лъчи. — VI. Мимоза. — VII. Увѣхналъ макъ. — VIII. Разобличение. — IX. Вѣнецъ. — X. Новъ день. *Х.* $I_{3, 4}$ 16—17.

—. I. Свободнитѣ крила. — II. Почни. — III. Обагренъ виръ. — IV. Слънчогледъ. — V. Кристална чаша. — VI. Сѣнка. *Х.* I_{6-7} 22.

—. Трепетътъ на откровението. — I. Кротка красота. — II. Тамъ... — III. Запѣви на съкрушението. — IV. Пѣсни на нощьта: — 1. Въ сѣнката на бѣгла плаха срѣща. — 2. Защо ме плашишъ още, прѣгърни ме. — 3. Понисва се усмивката ни тиха. — 4. Въ прѣзнощенъ блѣсъкъ плувналитѣ клони. — 5. Изтихо дрѣмка се разнизва, слитатъ . . . V. Изгаснала нощь: — 1. Защо се спирашъ, вихрена любовь? — 2. При тебе повторно слизамъ, о, зачатье — 3. Не чуйшъ ли химнъ слѣдсмъртенъ: погребенье. — VI. Тризвучие на смъртьта. *Н. Ж.* I_2 25—29.

*Тютчевъ, Т. И. Къмъ славянитѣ. Пр. Д. К. Поповъ. *Б. С.* XIII_8 522—523.

Узуновъ, Василъ. Гениятъ на Видинската крѣпость. *З. Т.* IV_{2-3} 239—241.

—. „Трепетлика", лирични пѣсни. Плѣвенъ. 1906. с. 82. — *Кр.* Любомиръ Бобевски, *З. Т.* V_{9-10} 777—784.

*Ускоковичъ, М. М. Изъ „Подъ живота". Mariturі. — I. En plein air. — II. На първия снѣгъ. — III. Зимна елегия. [Въ проза]. Пр. Л. Бобевски. *Б. С.* XIII_3 197—197.

*Фетъ, А. — I. Планинитѣ позлатява. — II. Съ трепетъ шепне тя свѣнливо. *М.* XV_{10} 583.

Фотакйовъ, Н. „Опити". Лирически стихове. Часть I. Ловечъ. 1905. 8°. 80.

*Фофановъ, К. Стопи се сѣтенъ лучъ, като цѣлувка нѣжна. Пр. Ив. Арнаудовъ. *Б. С.* XIII_2 122.

Христо. Кждѣ? [въ проза]. *Б. С.* XII_9 590—591.

Христовъ, Кирилъ. — I. Душата ми е тъменъ храмъ съсъ двери. — II. За всѣки пжть — два края. — Нощь въ единий. — III. На всичкитѣ нощи тъмитѣ насъ дѣлятъ. — IV. Приличашъ ти на безпрѣдѣлностьта. — V. Какъ пламенно нощѣ за тебе азъ мечтая. *Х.* I_{6-7} 2.

—. Дългътъ. *Св.* XIII_2 24.

—. Живата пѣсень. *Х.* I_2 2.

—. Литургия на спомена и на есенната вечерь. *Н. Ж.* I_2 13.

—. Пустинпослужитель. (Въ память на 25-годишнината отъ смъртьта на о. Неофита Рилски). *У. П.* XI_1 1.

—. Самодивска китка. Пѣсни, наградени отъ литер. фондъ „Ив. Вазовъ". София. 1904. 76 + 2, м. 8°.

Кр. А. Теодоровъ-Баланъ. *П. С.* XVII_{1-2} 135—144.
Бгьл. П. Р. въ *Д. П.* III_{5-6} 138.
Бгьл. въ *в. М.* XI_{1330} 3.

—. Скрижали на въжделението. — Пролѣтна пѣсень. *Х.* I_{17-18} 3.

—. Свѣтълъ стражъ на тъмни брѣгове. *Н. О.* I_{12} 1003.

Х(ристо) Ц(аневъ) — Б(орина). 1. Витоша. — 2. Надъ планинитѣ въ царствени прѣмѣни. — 3. Топази огнени горятъ. *Б. С.* XIII_5 305.

—. Здравецъ. *Б. С.* XIII_7 434.

—. Споменъ. *Б. С.* XIII_6 384.

—. 1. Тихъ вѣтъръ вѣй, — море таинствено шепти. — 2. Незнаенъ гробъ. *Б. С.* XIII_4 253.

Х. Кога настѫпятъ. *Р. Д.* III_{8-9} 480.

Ц. Хр. Кринове. — 1. Тѣ нивга нѣма да увѣхнатъ — разцъвтѣли. — 2. Все рози — пищни рози тамъ цъвтятъ. *М.* XV 487.

Цанковъ, Хр. Лѣтни пѣсни. — I. Между ниви златокоси. — II. Сви, изви се облакъ черенъ. *Д. П.* III_{14-15} 334—335.

Церковски, Ц. Бакаловъ. Вий на мене не шептете. *Н. О.* I_4 300.

—. Пѣсни. — I. Сърце ми страдно изъ гърдитѣ. — II. Звѣзда слѣдъ звѣздица пада. — III. Всѣка вечерь изъ полето. — IV. Пламна пожаръ, отъ пожара. — V. Сборъ се стори, делийо. — VI. Ти звънти, ти кънти. — VII. Мирно стойте, господа. — VIII. Чудно чудо — старо харо. *М.* XV_{3-4} 180—183.

—. * * * [Азъ тебе въжделахъ]. — II. Дѣто и да ида. — III. Заседна слънце. Самъ самичъкъ. *Х.* I_{12} 11.

—. Полски пѣсни. Изборъ стихове. 1905. с. 218.

Кр. Андрѣй Протичъ въ *М.* XV_{3-4} 225—231.
Бел. Росицки въ *Б. С.* XII_4 259.

Цѣновъ, Христо. Въ село. *Д. П.* III_7 161.

—. Отъ брѣга. *Р. Д.* III_{5-6} 290.

—. Прѣдъ изгрѣвъ. — Пролѣтно утро. *Р. Д.* III_7 422.

Чилингировъ, С. Сърдцето на поета. *Н. О.* I_{10} 849.

Чузденецъ. Ела. *Д. П.* III_{17-18} 410.

Чинтуловъ, Д. П. I. Двама приятели. — II. Пѣсень на Сливенския Митрополитъ г. г. Серафима. *Св.* XIII_6 11—15.

*Šak, Vladislav. Pod Vitoši. Bulharské sonety — Vjidal, úvodem a pohnámkami opatřil D-r Alfred Rudolf. V. Tabоře. 1905. 152 + V. 8°.

Рец. А. Теодоровъ-Баланъ. *П. С.* LXVI_{7-8} 617—622.

Яворовъ, П. К. Бѣжанци. *Д. П.* III_2 38.

—. I. Демонъ. — II. Затмѣние. — III. Възходъ. *М.* XVI_2 91—97.

—. Деньтъ на самолъжата. — I. Мечтата ти е очарована робиня. — II. Обичамъ те — въздушно нѣжна, въ нѣжна младость. — III. Мечта — въ заглъхнала пустиня незаглъхналъ звънъ. — IV. По стѫпкитѣ ми вредомъ никне жълта злоба. — V. Истината. *М.* XVI_9 544—547.

—. Дневникъ. — 1. Посвещение. — 2. Моето сърдце. — 3. На пладнѣ. — 4. Недѣй се връща. — 5. Срѣща. — 6. Сѣнки. — 7. Въздишка. — 8. Двѣ хубави очи. — 9. Вълшебница. — 10. Ела. — 11. Сънь. — 12. Теменуги. — 13. Идилия. *М.* XVI_{6-7} 376—382.

—. Падение. — I. Надолу, все надолу. Но коя си ти. — II. Азъ страдамъ. И въ самозабвението на труда. — III. Зловѣщо се възйема кървава луната. IV. Слова, на изповѣдь слова въ душата ми се раждатъ, мрѫтъ. — V. Душата ми е стонъ. Душата ми е зовъ. *М.* XVI_8 465—467.

—. Прѣдчувствия. *Х.* II_1 4.

—. I. Пѣсень на пѣсеньта ми. — II. Срѣднощни видѣния. *М.* XVI_4 225—231.

—. 18 май. [Поетически мисли за Ботйова). *М.* XVI_5 289—290.

—. I. Самота. — II. Единъ слѣдъ други тѣ пристигатъ блѣдни. — III. Угасна слънце, — нѣма я луната. *М.* XV_6 305—307.

—. Смъртьта. *М.* XVI_1 92—94.

* * * [На явѣ и на сънь единъ болезненъ викъ]. *М.* XV_1 94.

—. Стихотворения. — I. Нагорѣ къмъ върха! — II. Може би. — III. Прѣдъ щастието. — IV. Подъ нѣжната омая на вечерь замечтана. *М.* XV_7 398—401.

—. Стихотворения. — I. Въ тъмнината. — II. Евреи. — III. Тайната. — IV. Ще дойдешъ ти. *М.* XV_{10} 574—578.

—. Стихотворения. София. 1904. 88 + 2. м. 8°.

Рец. Д-ръ К. Кръстевъ. (и П. П. Славейковъ). *П. С.* LXII_{1-2} 144—152.

*Якубовичъ. Вълнà. Прѣв. Б. Б. *Р. Д.* III_1 1.

*— I. Въ чужбина. — II. Пурпурний вечерь сънливо догаря. — III. Ще побѣди видѣлината! Стихвайте, съмнѣнья! — IV. Не, робъ въ затвора прѣдпочелъ бихъ да изгния. Прѣвела К. Ч-ска. *Р. Д.* III_{8-9} 468.

*—. Ковачи. Прѣвела Р-на. *Р. Д.* III_{5-6} 264—265.

*—. Пробуждане. Пр. Б. Б. *Р. Д.* III_1 34—35.

Ян-овъ, Мих. Ти побѣди! . . . [Г-ну Ст. Михаиловскому]. *Д. П.* III_9 210.

II. Прозаични произведения.

*Агаронянъ, А. Помрачи се мѣсецъ! (Изъ кавказския животъ). Пр. В. Мариновъ. *О.* $IX(I)_4$ 241—249.

*Алтаевъ, Ал. Малката цвѣтарка. *Р. К.* I_1 1—24.

*—. Йоханъ Гутенбергъ. *М. Б.* I_4 3—27.

*Андрѣевъ, Леонидъ. Животътъ на Василия Тивейски. Прѣвелъ отъ задграничното издание Т. Страшимировъ. София. 1904. 8. 114.

Кр. М-овъ. *Д. П.* IV_{6-7} 742—745.
Рец. Н. Н. въ *О. Д.* V_1 76—80.

*—, Лъжата. Прѣвелъ отъ руски Г. Миндовъ. *М.* XV_1 46—52.

*—. Марсильеза. [Пр. отъ А. Разколниковъ]. *Н. В.* X_3 506—508 и въ *Н. О.* I_2 91—93.

*—. Така е било. (Очеркъ изъ епохата на френската революция). Пр. Г. Бакаловъ. София. 1906. с. 42.

*—. Червения смѣхъ. Пр. Ж. Инсаровъ. Габрово. 1905. 8°. 85.

*—. Червенъ смѣхъ. Откѫслеци отъ намѣрения му рѫкописъ. Прѣведоха отъ руски М. К. и З. Н. (Студентки въ Петербургъ). *Б.* III_7 3—75.

*—. Чужденецъ. Прѣв. Нехлюдовъ-Въскресенски. *Св.* XIV_5 9.

*—, Серафимовичъ А., Горки М. Разкази. — I. Призраци. — II. Заякъ. — III. Разказътъ на Андрейчинъ. Ф. Василевичъ. Прѣв. С. М. София. 1906. с. 76.

Анка. Р. К. I_6 401—417.

Ашикъ. [А. Страшимировъ]. Безпокоенъ господарь (персийска легенда). *в. Д.* II_{437} 2.

*Баранцевичъ, К. С. Двама врагове. *М. Б.* II_9 3—19.

*Барбаръ, Л. Работнишка коледа. Прѣв. отъ чешки. *Н. В.* IX_{11-12} 863—864.

**Бaща и синъ*. Прѣв. П. С. *Д. П.* III_2 39.

Бебевъ, С. Зимната баня. Quasi-Хумореска. София. 1905. с. 50.

Бездомникъ, Свѣт. Моята радость. [Бѣлѣжки съ вжгленъ]. *Д. П.* IV_5 543—548.

*Бернщамъ, Владимиръ. За правото! [Изъ наблюденията на единъ адвокатъ]. Пр. Николай-овъ. *Н. В.* IX_4 316—320.

*—. Математика. [Спомени]. *Н. В.* IX_5 397—400.

Бобевски, Л. Еньевско утро. Картина. *Б. С.* XII_{10} 643—645.

—. Около насъ. *Св.* XIII_{11}, $_{12}$ 5—7.

—. Сеньтъ на сирачето. Картина. *З. Т.* IV_{10} 1095—1099.

Бойдашевъ, Д. Ст. Единъ чаровенъ кжтъ. [Изъ дневника ми]. *Св.* XIV_3 10—11.

За Родопитѣ.

Божиновъ, Алекс. Въ Загребъ. Бѣлѣжки. *в. Д.* $II_{485-488}$ 1.

—. Въ Италия. [Една ефимерна разходка]. *в. Д.* $II_{500-599}$ 1.

—. День до пладнѣ край морето. Дребни бѣлѣжки. *в. Д.* II_{559} 1.

—. „Ни съ тибиширъ, ни съ вжгленъ“ или една разходка до светата Драгалевска обитель. Дребни бѣлѣжки. *в. Д.* $II_{520, 521}$ 1.

Боне. Горска приказка. *Б. С.* XII_8 527.

Борба съ мрака. [Разказъ изъ живота прѣзъ XV вѣкъ]. *М. Б.* I_2 3—36.

Борина, Х. Ц. Тя е още будна. *Н. О.* I_1 6—8.

Борлаковъ, А. и Христовъ, П. Вечерна и празнична разговорка за селски младежи. Варна. 1905. 8°. 176.

Босилковъ, Тодоръ. Къмъ новъ животъ. Легенда. *О. Д.* V_8 223—228.

Буревѣстникъ. Горчиви минути. Разкази. Видинъ. 1906. с. 49.

Рец. Svl. въ *Н. В.* X_4 254—255.

Бѣлоборска. Санко. *Х.* I_{6-7} 14.

Б-ьовъ, В. Умрѣлата надежда. *Х.* II_8 15.

Б. Т. Милосердна сестра. *Р. К.* I_9 641—652.

Вазовъ, Ив. Ангелътъ. Великденска приказка. *Б. С.* III_4 239—242.

—. Гранична хижа. *Х.* I_{8-9} 2—3.

—. За Костенцкия водопадъ. Нощенъ излетъ. *Х.* II_1 2—3.

—. Небивала защита. *Х.* I_{15-16} 2—3.

—. Утро въ Банки. Добродушни разкази. Съ 16 илюстрации. София. 1905. 8°. 266.

Кр. А. Г. въ *Д. П.* IV_1 106—109.
Кр. д-ръ К. Кръстевъ. *М.* XV_9 519—527.
Бил. въ *Б. С.* XII_8 528.

Василъ. Писмото на единъ младоженецъ. *Св.* XIII_{10} 5—6.

**Венецианска* нощь. Прѣв. Ат. К. *Св.* XIII_9 28—29.

Веновъ, Ил. Демагогъ. Потретъ. На българскитѣ политикани посвещава —. *З. Т.* IV_{2-3} 259—264.

*Вересаевъ, В. Загадка. Прѣв. И. Т. *О. Д.* V_4 300—304.

*—. Майка. [Изъ дневникъ]. Пр. М. Захариева. *У.* $XIII_{7,8}$ 599—601.

—. Пжтемъ. Пр. Пч-ровъ. *Н. В.* IX_1 68—78.

*Верзилинъ, К. Задъ стѣната. Пр. Д. Ст. Андрѣйчинъ. *Св.* $XIV_{10,11}$ 18—21.

Вилхелмъ Тель [по Шилера]. *М. Б.* II_{10} 3—24.

Вирсавиевъ, М. Първо падане. *Д. П.* III_9 211—215.

Вирсавиевъ, Р. Горянинъ. Злочистини на общински съвѣтникъ. *Б. С.* XIII_1 29—32.

—. Черепенъ мракъ. *Д. П.* IV_3 292—316.

*Воротынскый. Чучулига.[Легенда]. Прѣв. К. Константиновъ. *Св.* XIV_5 10—11.

*Връхлицкий, Ярославъ. Примирие. Пр. Сп. Ганевъ. *Б. С.* XIII_6 394—398.

*Галагай. Никога. Прѣв. отъ руски Сабина. *Св.* XIII_1 14—16; $_2$ 22—23.

*Галузѣевъ, В. Три години въ Патагония. *М. Б.* II_7 19—32.

Георгиевъ, Поручикъ. Майска вечерь. [Пейсажъ]. *Св.* XIV_5 9—10.

**Героинята* на вѣрата. Разказъ изъ първитѣ вѣкове на християнството. Прѣвелъ отъ руски свещеникъ Георги х. Боневъ. Издава св. Синодъ на българската църква.

*Гиляровски, Владимиръ. Божа работа. Разказъ изъ българския животъ. Прѣв. отъ руски Ефр. Николова. *в. Д.*$_{973-977}$ 1.

Голевъ, Г. Младъ учитель. *У.* XIII_9 696—698.

*Горкий, М. Двaисеть и шесть и една. *Б.* III_7 67—84.

*—. Другарю! Пр. М. Захариева. *Н. В.* X_3 182—187.

*—. За Сивия. *Н. О.* I_{10} 844—845.

*—. За дявола. Б. III_2 5—15.

*—. Затворътъ. *Б.* IV_5 3—44.

*—. Момиченцето. *Р. Д.* III_{8-9} 553—555.

*—. Моятъ спжтникъ. (Князъ Шакро). Прѣв. Ст. Мановъ. *Б.* IV_2 5—36.

*—. Още за дявола. — Отъ скука. — Владя. — Лоша работа. — Албомъ. *Б.* III_3 19—35; 39—61; 47—62; 65—70; 73—75.

*—. Прѣдъ лицето на живота. Прѣв. М. Захариева. *Н. В.* X_{11} 683—685.

*—. Тома Гордѣевъ. Романъ. Прѣв. Д. Подвързачовъ. *Отз.* П. Росенъ. *Д. П.* III_{11} 265.

*—. Тѫга. (Тихонъ Павловичъ). Прѣв. Ст. Мановъ. *Б.* IV_9 3—51.

Горянинъ, Вирсавиевъ Р. Домъ въ мъгла. *Д. П.* III_{17-18} 410—419.

—. Единъ домъ. У. XIII_1 41—47.

—. Една нощь. *Д. П.* III_{14-15} 332—334.

—. Пропасть. *Х.* I_{8-9} 26—30.

*Грехова, Е. Дългъ. (Изъ моя дневникъ). [Пр. Р. Веновъ]. *в. Д.* $XI_{1570-1576}$ 2. и въ *О.* I_2 81—98.

Грозевъ, Иванъ. Змѣй. Планинска легенда. [Отпеч. отъ „Българска Сбирка“ IX_2]. София. с. 15. 8⁰. — *Рец.* Л. Бобевски, *З. Т.* V_{9-10} 786.

Гюлмезовъ, Хр. П. Басни. — 1. Желѫдътъ и тиквата. — 2. Кучето и отражението му. — 3. Свинята и дѫбътъ. — 4. Щурецътъ и мравката. — 5. Магарето и звънецътъ. *З. Т.* V_{9-10} 682—689.

Дафина. Ели. *М.* XVI_8 507—508.

Денница. Безпокойства. (Изъ дневника на една мома). *М.* XV_9 528—534.

Димитрова, Ев. Отдихъ. *Д. П.* III_{11} 258—260.

—. Послѣдни усилия. *Д. П.* IV_{6-7} 670—680.

—. Сѣмейство. *Д. П.* III_{3-4} 81—85.

Димитровъ, П. Животътъ. *Б. С.* VIII_{10} 653.

—. Огледалото. *Б. С.* XIII_7 463.

—. Проклетъ да си. *Б. С.* XIII_3 176.

—. I. Съвѣстьта. — II. Завѣтъ. *Б. С.* XIII_4 254—255.

*Домановичъ, Р. Божи сълзи. Пр. Л. Бобевски. *Б. С.* XIII_2 131.

Домусчиевъ, Г. П. Въ запаса на армията. *Д. П.* III_{16} 368—369.

—. Писмо. *Д. П.* IV_5 537—539.

—. Писмо отъ село. *У. М.* III_7 43—45.

Доневъ, Иванъ. Приказки. — 1. За градинката. — 2. За слънцето. *Н. Ж.* I_3 22—24.

*Дорошевичъ, В. М. Босфоръ. Прѣв. Поручикъ А. Поповъ. *Св.* XIV_4 13—14.

*—. Жената. [Индийска легенда]. Прѣв. Нехлюдовъ — Вълкресенски. *Св.* XIII_{10} 7—8.

Дюгмежиевъ, Любенъ. На конференция. *У.* XIII_{10} 761—763.

—. Къмъ селото. *У. М.* III_1 42—46.

*Д. В. С. Правда. (Татарска приказка). — Умниятъ Мандаринъ. (Китайска приказка). — Кадънката. (Персийска приказка). Съобщава —. *Св.* XIV_1 18—19.

Д. Н. Пиеръ. *в. Д.* XII_{1757} 2.

Д. П. Вѫглекопачи. *Н. В.* X_{9-10} 600—614.

Д. И дѣдо Пене гледа. *Д. П.* IV_{6-7} 686—695.

Д. Какъ култивираха чичо Стамена. *Д. П.* III_{20} 466—468.

Д. Миленъ бѣгалъ. *Д. П.* IV_{10} 1086—1097.

Д. Царски праздникъ. Хумористиченъ разказъ. *Д. П.* IV_{4} 437—442.

Единъ Даскалъ. Какъ станахъ учитель. *З. Т.* IV_{2-3} 191—193.

*Елеонскій, С. Подъ опекунство. *в. М.* $XI_{1577-1581}$... 2.

Елинъ-Пелинъ. Баща и дѣца. [Първитѣ двѣ глави изъ неизданенъ разказъ „Герацитѣ“]. *Н. О.* I_{1} 1—6.

—. Захаринъ. *Х.* $I_{3,4}$ 18, 19, 22.

—. Иглика. *Х.* I_{13-14} 6, 7, 10—11.

—. „Пепель отъ цигаритѣ ми“. София, 1905 г.

Рец. Вл. Василевъ. *Д. П.* III_{14-15} 334—335;
— А. Балабановъ. *в. П.* VIII_{31} 2—3.

—. Разкази. София. 1905. 8°.

Рец. Йорд. Маринополски. *М.* XV_{1} 137-141;
— К-въ. *Н. В.* IX_{2} 183-196;
— А. Теодоровъ, Ник. Бобчевъ, К. Кръстевъ. *П. С.* LXVI_{9-10} 761—762;
— В. Василевъ. *в. М.* XV_{3-4} 219-224;
— Ст. Минчевъ. *Д. П.* III_{5-6} 109—112;

—. Спасова могила. *Х.* I_{1} 3, 6—7.

*Елпатиевски, С. Слово. Легенда. Пр. Нехлюдовъ — Въскресенски. *Св.* $XIV_{10,11}$ 3—4.

*Засодимски, П. Вл. Бездомникъ. *М. Б.* I_{3} 20—24.

*—. Риналдово щастие. *М. Б.* I_{1} 3—32.

**Зимна приказка* [по Шекспира]. *М. Б.* II_{8} 3—25.

*Ивановичъ, Д-ръ М. Писма изъ изтокъ отъ —. Прѣв. П. Ивановъ. [Продължение отъ кн. XI—XII, 1904 г.]. *З. Т.* IV_{1} 58—73; ${}_{2-3}$ 242—256; ${}_{6}$ 536—552; ${}_{7-8}$ 707—735; ${}_{9}$ 808—824.

Илиевъ, Н. Изневѣра. *Б. С.* XII_{5} 311—317.

—. Райската пустиня. София. 1906. 16°. 53. — *Рец.* Б. Липовски. *З. Т.* V_{9-10} 788—790.

—. Той не умре! . . . *Д. П.* III_{8} 184—185.

Йотовъ, Ив. Безумецъ *Х.* II_{2} 3—13.

*Jelovskova, Zofka Kveder. Спомняйте си! Прѣв. А. Бонкинъ. *Б. С.* XIII_{8} 518—521.

Ирасекъ, Ал. — I. За светия покой. — 2. Мждреци. *Б. С.* XII_{8} 519—527.

*Ivanič, Ljub. — I. Послѣдниятъ акордъ. — II. Въ забрава. Прѣв. Ник. Стоиловъ. *Б. С.* VIII_{10} 647—649.

Кайнаровъ, Чудовище. *Д. П.* III_{1} 10—13.

Канели, Радулъ. Изкупление. *Св.* XIII_{11-12} 20—26.

Карима, А. Въ Парижъ. Скици.

Бил. П. Р-пъ. *Д. П.* III_{7} 167.

—. Разкази. 1906. — *Кр.* Вл. Василевъ. *М.* XVI_{3} 213—218; — Ник. Атанасовъ. *Б. С.* XIII_{5} 301—305;.— *Рец.* А. Гечевъ. *Д. П.* IV_{3} 341—344.

Кипровъ, Ал. Отшелникъ. *Б. С.* XIII₂ 109—112.
Кириловъ, Ив. Една ... Новелета. *Д. П.* III₂ 37—38.
*Кобилянска, Олга. Valse Mélancolique. Прѣв. Хар. Игнатиевъ. *Б.* V₁ 3—44.
Ковачевъ, Йорд. Д. Една малка екскурсия по небето. *З. Т.* IV₉ 834—844.
*Коцело, К. Аврамчо. Пр. Соня. *У.* XII₁ 45—47.
*Кочичъ, Петъръ. Първа срѣща съ Янко. Пр. Д. Т. Мишайковъ. *Б. С.* XIII₇ 458—459.
Кременъ, Мих. Въ нощьта. *Н. О.* I₅ 408—409.
—. Рабъ божи. *Д. П.* III₅₋₆ 119—122.
—. Съвсѣмъ случайно. *М.* XV₃₋₄ 168—179.
*Лазаревичъ, Д-ръ Лаза К. Пръвъ пѫть съ баща си въ черква. Прѣводъ отъ сръбски. *Б.* V₃ 5—21.
Липовски, Бойчо. Невѣроятна история. *У. В.* III₁₉ 197—198.
—. Първитѣ крачки. Повѣсть изъ живота на основното ни учителство. *З. Т.* V₈ 591—620; ₉₋₁₀ 690—712.
*Лося, Графъ. Послѣдната любовь на фелдмаршала Тичи. Пр. Капитанъ Стойчевъ. *Св.* XIII₁₁, ₁₂ 10—11.
Лочева, Дора. Грѣха на една майка. Повѣсть. Варна. 1905. 8°. 56.
Лютаковъ, Григоръ. Ехо. *Н. О.* I₂ 89—91.
—. Лѫчи заиграха. *Д. П.* III₁₆₁₋₁₀₂.
—. Писмо на мъртвецъ. *Н. О.* I₁₀ 836—840.
—. Цвѣта. *Н. О.* I₁₂ 995—998.
Мавродиевъ, Ст. Видьо. *Д. П.* IV₄ 430—434.
*Маминъ — Сибирякъ, Д. Н. Кара ханѫмъ. *Д. П.* VIII₄ 225—236.
**Мариямъ*. [Рождествено прѣдание]. Пр. Д. В. Стояновъ. *Св.* XIV₃ 5—7.
Марсъ, Евгения. Изъ живота. Разкази. София, 1906.

Рец. И. В. въ *Б. С.* XIII₈ 524—525.
Отз. въ *в. Д.* III 995².
— въ *Н. Ж.* I₄ 63.

—. Първиятъ гласъ. *Б. С.* VIII₁₀ 650—653.
—. Угасна! *Б. С.* XIII₅ 325—328.
*Матавуль, Симо. Камбаната. Пр. отъ ср. Ст. Кутинчевъ. *Б. С.* XII₁ 44—47.
*—. Послѣдньо „на здраве". Пр. А. Бонкинъ. *Б. С.* XII₉ 584—588.
*—. Синове. Пр. Сп. Г. *Б. С.* XII₆ 388—391.
Миленковъ, Рафаилъ. Скърбь. *Х.* I₃, ₄ 31.
Милинъ. Лошо захвана, какъ ли ще свърши. *в. М.* XI₁₅₈₇₋₁₅₉₀ 2.
Михайловски, Ст. Философия на сърцето. *М.* XV₈ 433—437.
Митрополски, Ив. Рицарь. *Р. К.* I₅ 321—342.
Miserable. Въ дѣдовата Донюва уличка. *Н. В.* X₂ 124—127.

Московъ, М. Миръ вамъ! [Коледна легенда]. *Б. С.* XIII_1 21—22.

*Пушкинъ. Ноти, ноти — не виждашъ ли! *Св.* XIV_1 30—31; $_2$ 6—7.

*—. Търсятъ Гоча. [Изъ запискитѣ на единъ затворникъ]. *Св.* XIII_4 26.

М-въ, М. Майка първескиня. *Х.* I_{15-16} 30.

М. Ж-ва. Вѣковниятъ джбъ. *У. М.* III_3 51—53.

Надѣждинъ. Радость. Картинка. *Св.* XIV_{12} 4.

—. Разни: — Сърцето и язика. — Пѣтельтъ и лѣсицата. — Правдата. — Тримата разбойници. — Грѣшникътъ (народна приказка). — Сиромахъ. (Нар. приказка). *Св.* XIV_4 24—26.

—. Майска разходка. *У. М.* $III_{9,10}$ 95—102.

*—. Учительтъ на сждъ прѣдъ Бога. (По подражание на Короленко). *У. М.* III_6 41—50.

Нейчовъ, Вълко. Въ Княжево. Бѣлѣжки отъ —. *в. Д.* $II_{547-549}$ 1; $_{568-570}$ 1.

Немировъ, Добри. Грѣхътъ. *Д. П.* IV_2 182—196.

—. Стариятъ учитель. *Д. П.* III_{10} 445—447.

—. Открѣхналиятъ клонъ. *Д. П.* IV_8 844—859.

*Немировичъ — Данченко, В. Ив. Бездомникъ *М. Б.* II_4 3—29.

*Немоевски, Андрей. Бабичка. Прѣв. Мих. Тиховъ. *Н. О.* I_7 594—595.

*Ненадовичъ. Л. П. Щастливецътъ. Пр. Л. Бобевски. *Св.* XIII_{11-12} 29—30.

*—. Ноемврий. Пр. Вл. Блѣсковъ. *Б. С.* XII_1 47—48.

Н-въ, Н. Бай Димитъръ. [Споменъ]. *У. В.* III_{15} 142—143.

Н. Б. Легендата на Нева. *Н. В.* IX_3 479—480.

Н. К. Слѣдъ тиража. в. *М.* XI_{1593} 2.

Н. Ф. Отъ патило на патило. *Д. П.* IV_9 987—990.

Н. Ш. Височайшиятъ влакъ. *Б. С.* XIII_6 361—371.

—. Първата китка за първо любе. XIII_{7-8} 26—28.

Обрѣзовъ, Ил. Д. Културенъ дѣецъ. *У.* XIII_6 452—456.

—. Мизерията. *У.* XIII_2 129—131.

*Острогорскій, В. Царь Лиръ. *М. Б.* II_7 3—18.

*Охочински, П. Между ледоветѣ. *М. Б.* I_{10} 61—68.

Парашкевовъ, Цв. Разкази изъ най-новата руска белетристика. Прѣведе —. Свищовъ. 1906.

Отз. Г. Стояновъ. *О.* I_{10} 777.
— П. Ератовъ. *Н. Ж.* I_2 61—64.

Плачащъ островъ. *М. Б.* II_9 20—33.

Поезията на коледата. *в. М.* XI_{1735} 2.

Поляновъ, Д. Ив. Мнимо тържество. *У. М.* IV_1 47—54.

—. На ловъ за дѣца. *У. М.* IV_4 45—52.

*Поповъ, Г. Бжди благословена! Индийска легенда. Прѣводъ отъ Д. Чолаковъ. *Х.* I_{8-9} 14—15.

*Попова, О. Н. Начало на новъ животъ. (Сцени отъ войната за освобождението на негритѣ въ Америка). *Р. К.* I_6 446—454. $_7$ 533—540, $_9$ 684—694, $_{10}$ 760—768.

*Порняненъ, Апо. Обсерваторията на Марсъ. Пр. Б. Т. Б-въ. *Св.* XIII_1 21—23.

Порняковъ, А. Дуетъ. *Св.* XIV_8 3—5.

—. Кога ще умремъ. [Нар. Приказка]. *Св.* XIII_6 23.

—. Новата година. — Изгнаникъ. *Св.* XIV_2 28—29.

—. Ставро войвода. *Св.* XIII_{7-8} 20—22.

Послѣдния въ списъка. *Св.* XIV_{12} 6—7; . . .

*Поступаевъ, П. Пролѣтна вѣсть. [Алегориченъ разказъ]. Пр. Л. Лулчевъ. *Р. Д.* III_{5-6} 281—282.

*Потапенко, И. Пѣшкомъ за слава. *М. Б.* I_7 3—30.

*Праздникъ на възражданието. (Праздникъ на Бога Воала). Пр. Поручикъ А. Поповъ, *Св.* XIV_8 8—11.

Призракъ. Разказъ на единъ машинистъ. *Р. К.* I_2 119—122.

Р. F. Ни врѣли, ни кипѣли. София. 1906 г. с. 96.

Радевъ, Р. В. Весели минути. Хуморески. Връзка втора. София. 1905. 8°. 94.

Радинъ, В. Борба. *У. М.* $III_{9, 10}$ 102—110.

Робовъ. Дървари. *Св.* XIV_2 7—8.

Розовъ, В. — Цвѣтковъ. Три години срѣдъ людоеди. *М. Б.* II_1 3—20.

*Роковъ, Г. А. Несполучливъ урокъ. [Училищни картинки]. Прѣв. Орфей. *П. Д.* VIII_3 145—152.

Романовъ, Т. Между сѣнкитѣ на умрѣлитѣ. *Н. О.* I_{12} 998—1001.

*Ростовцевъ, Феодоръ Косаткинъ. Сърдцето на поета. Пр. К. К. *Св.* XIII_9 11—14.

Руневски, Ст. За наведения вратъ. *Д. П.* III_{12-13} 287—293.

—. Конкуренция. *Д. П.* VIII_{10} 627—633.

—. На изпитъ. *О.* (I) IX_5 321—327.

—. Неспокойното училище. *О.* I $(IX)_{10}$ 723—727.

—. Несполучлива сватовщина. *У.* XII_{10} 755—762.

—. Разкази. Габрово. 1905. 8°. 144.

Рец. В. Ст. Ивановъ. *О. Д.* V_5 398—400.

—. Стоянъ и Калина. Сцени изъ селския животъ. Кюстендилъ. 1906. с. 35.

—. Студентъ. *Д. П.* IV_1 71—81.

—. Цвѣтарка. *Б. С.* XIII_7 460—463.

Савовъ, Н. Лека нощь! Картинка. *Св.* XIII_6 8—9.

—. Минути и — минути. Хумореска. *Св.* $XIII_{11, 12}$ 9—10.

—. Русофили ли сме? Хумореска. *Св.* XIII_8 5—6.

—. Туй законъ ли е? *У. В.* $V_{6, 7}$ 98—99.

**Саможивецъ.* Прѣвела М. Н. въ *в. М.* $XII_{1767-1671}$ 2.

*Свентоховский, Ал. Волове. Пр. Б. Т. Б-въ. *Св.* XIV_5 13—15.

*Свентоховски, А. Два философа. Пр. Я. С. Хлѣбаровъ. *У. М.* III_8 47—51.

*Сенкиевичъ, Хенрихъ. Бѫди благословена! (Индийска легенда). Пр. Nemo. *в. Д.* II_{406} 1 и въ *Св.* XIV_1 3—6. [Пр. Нехлюдовъ — Въскресенски].

*—. Единъ сънь. *в. Д.* III_{718} 1.

*—. Свѣтлина въ мрака. *в. Д.* $III_{741, 742}$ 2.

*—. Сърдцето на поета. Пр. Ив. Чапликовъ. *Св.* XIII_3 6—7.

*Сибирякъ, Д. Маминъ. Прѣстѫпление. *О.* $I(IX)_9$ 643—657.

Скаловъ, Г. Ст. Ленка. *О.* IX $(I)_3$ 161—168.

—. Край воденицата на дѣдо Продана. *Х.* I_{10-11} 2—3.

—. При залѣзъ слънце. *О.* IX $(I)_6$ 401—411.

*Скиталецъ. Полевиятъ сѫдъ. Прѣв. М. Захариева. *Н. В.* X_6 378—382, $_7$ 440—448.

*—. Прѣзъ строя! Повѣсть на единъ животъ. Прѣв. отъ руски: Ружа Барбаръ. *Б.* IV_5 3—80.

*—. Енка. *Н. В.* IX_9 683—688.

*Соловьевъ, Н. Прѣдъ прага. Сцени изъ селския учителски животъ въ 3 дѣйствия. Пр. Д-ръ Ст. Максимовъ. София. 1905. с. 66.

*Сорокинъ, В. Корнелий Галъ. Изъ домашния животъ на старитѣ римляни. *М. Б.* II_5 3—32.

Стаматовъ, Г. П. Братътъ на Лаврова. *Д. П.* III_{10} 236—238.

—. Избрани очерки и разкази. Томъ I. 1905. 8°. 176.

Бял. П. Р-нъ въ *Л. П.* III_7 166—167;
— А. Теодоровъ, Ник. Бобчевъ, К. Кръстевъ. *П. С.* LXVI_{9-10} 757—759;
— Влад. Василевъ. *М.* XV_6 308—314.

*Станюковичъ, К. Пожаръ въ океана. *Д. П.* I_5 3—17.

**Стачка* въ село. [Изъ дневника на една институтка]. Прѣвела М. Н. *в. М.* $XII_{1913-1917}$ 2.

*Степнякъ, С. Въ една кѫща край Волга. Прѣвелъ отъ руски С. П. Библиотека „Смѣхъ и сълзи" № 6. Варна. 1905. с. 75.

Стетевъ, Д. На пѫть. Мисли; случки и впечатления. Свищовъ. 1905. т. I. с. 31; т. II. с. 73.

Стояновъ, Г. Вихренъ животъ. *П. Д.* VIII_9 561—570.

—. Сломенъ животъ. *О.* $IX(I)_1$ 3—16.

Странникъ-Недоволникъ. Калинчо. Изъ „Ризказитѣ за нашия градъ". *О. Д.* V_5 382—390.

*Страшимировъ, А. Война. Пѫтна бѣлѣжка. *в. Д.* II_{424} 2.

—. На дъното и на върха. Невиненъ излѣтъ по Алпитѣ. *в. Д.* $II_{554, 556, 563, 565, 567, 570, 573, 574, 576, 577}$ 2.

Страшимировъ, Димитъръ Т. *Н. Ж.* I_4 32—36.

Страшимировъ, Тодоръ. Морето поглъща. *Н. О.* I_9 755—765.

Сѣвериновъ, М. Приказка. Самота. *Б. С.* XIII_4 256.

*Сѣрошевскій, Вацлавъ. Кули. *М. Б.* II_3 3—33.

Събратия Р. К. I_8 628—632.

Теофиловъ, М. Срѣщу нова година. *Р. К.* III_3 145—154.

*Тепловъ, В. Проклетия камъкъ. Родопска легенда. Прѣдава —. Прѣв. Нехлюдовъ-Въскресенски. *Св.* XIV_9 7—8; пр. Ст. Н. Шишковъ. *Р. Н.* III_1 10—19.

*Тимковски, Н. Истински животъ. Прѣв. Янко Ив. Венетиновъ. *Н. В.* X_5 308—317.

Тодоровъ, Петко Ю. Една. *М.* XV_9 539—543.

—. Епилогъ. *М.* XVI_5 300—303.

—. Касандра. *М.* XVI_4 232—236.

—. Приказка. *М.* XV_{10} 579—581.

—. Слънчова женидба. *М.* XV_1 57—91.

*Толстой, Л. Л. Първи стѫпки. [Изъ живота на Нерона]. *М. Б.* I_9 20—28.

*Толстой, Л. Н. Молитвата. *в. Д.* $XII_{1759-1760}$ 2.

*—. Краятъ на вѣка. Пр. Сава Т. Ничевъ. 1906.

*—. Тримата синове. Пр. В. М. — *Б. С.* XII_6 382—384.

*—. Ходете въ свѣтлината! Повѣсть изъ врѣмето на старитѣ християни. Прѣв. Н. Николовъ. София. 1905 с. 67.

*—. Четиридесеть години. Легенда. Прѣв. Н. Николовъ. София. 1905. с. 50.

*Тончевъ, Д. И всичко това е истина! Илюстрованъ сборникъ отъ избрани разкази изъ живота на животнитѣ. Съставилъ —. [Споредъ Брема, Роменска, Тимпсона и Дружбина]. *Б.* III_5 II + 5 — 141.

*Тургеневъ, Ив. Лазурно царство. Пр. Г. Ю. Кантарджиевъ. *Св.* XIII_3 8.

*—. Пѣсень на тържествующата любовь. *Б.* IV_9 3—24.

*—. Първа любовь. Прѣв. К. Т. Митишевъ. София. 1906.

*—. Пѫтпѫдъкъ. *М. Б.* I_5 18—24.

Узуновъ, Василъ. Атлантида. Сатирична повѣсть. Издава редакц. на сп. „Родина". София. 1906 г. с. 68. — ***Рец.*** Л. Бобевски, *З. Т.* V_{9-10} 795—796.

—. Вихрушки. Епическа сбирка. Видинъ. 1905. 8°. 130. — ***Разгл.*** А. Теодоровъ-Баланъ въ *П. С.* LXVI_{7-8} 607—617; — Срв. Любомиръ Бобевски въ *З. Т.* V_7 552—560; — ***Бъл.*** въ *в. Д.* II_{608} 2.

*Ульяновъ. Дѣтенце. Прѣвелъ П. Каменовъ. *Н. В.* IX_{10} 747—752.

*Ускоковичъ, М. М. Развалини. Пр. Л. Бобевски. *Б. С.* XIII_4 257.

*Уйда. Истинска дружба. *М. Б.* I_8 3—33.

*—. Свадбено блюдо. *М. Б.* II_6 3—22.

*—. При министра. *М. Б.* I_3 3—19.

Фаустъ и Фаустина. *Р. К.* I_4 292—296.

Филиповъ, Ник. Въ Венеция. Бѣлѣжки. *Д. П.* III_{17-18} 405—409.

Fleuri. Димъ. (Войнишки размишления). *Р. Д.* III_4 215—219.

Филипса. Дяволътъ подъ маската на ангелъ. *в. М.* $XI_{1600-1614}$ 2.

Ханджиевъ, М. Ив. Италиянски рози. [Пѫтни впечатления отъ В.-Търново до Римъ]. Търново. 1905. с. 64.

Хлѣбаровъ, Ант. Д. Изъ дневника на единъ писатель. [Очерки изъ нашия съврѣменъ животъ. Отп. отъ „Задр. Трудъ"]. София. 1905. 8°. 51.

*Хейзе, П. Нощь на Ивановдень. *в. М.* $XI_{1615-1617}$ 2.

*Хорвински, А. Гласъ безъ надежда. [Истинска случка]. *Св.* XIV_3 25—26.

Христовъ, И. и Бурлаковъ А. Вечерна и празднична разговорка за селски младежи. Издава К. Евстатиевъ. Варна. — *Рец.* А. Петровъ въ *У.* XIII_3 217—218.

Христо. Майчни клетви. *Б. С.* XIII_2 119—121.

—. Приятелкитѣ. *Б. С.* XII_9 555—558.

—. Свидната пролѣть. [Изъ дневничето на селския учитель]. *Б. С.* XII_6 284—285.

—. Срѣщу нова година. *Б. С.* XIII_3 174—175.

—. Цвѣта. *Б. С.* XII_7 419—422.

**Хромия* Джулио. *Р. К.* I_9 710—713.

**Царьтъ* е всемогѫщъ. [Диалогиченъ разказъ]. Прѣв. Т. Л. — *Р. Д.* III_3 159—160.

*Циехановичъ, А. Поетъ. Пр. Л. Бобевски. *З. Т.* V_8 198—209.

Цѣновъ, Христо. Напусна ме то. *У.* XII_9 685—689.

*Чапигинъ, А. Ванковото дѣтинство. Пр. Римушка. *У. М.* IV_2 52—61.

Человѣкъ. Лъжа. *Р. Д.* III_{5-6} 316—323.

*Чеховъ, Антонъ. Анюта. *Б.* III_7 79—80.

*—. Брожение на умоветѣ. [Изъ лѣтописитѣ на единъ градъ]. *О. Д.* V_6 458—461.

*—. Дългиятъ езикъ. Пр. Хр. Калиновъ. *Б. С.* XII_9 588—590.

*—. I. Изъ запискитѣ на единъ гнѣвливъ. — II. Талантъ. — III. Тссс! . . . IV. Орденъ. — V. Женско щастие. *Б.* III_1 5—16, 19—24, 27—30, 33—36, 39—43.

*—. Кащанка. *М. Б.* I_{10} 3—25.

*—. Квартирантъ. Прѣв. Т. В. Кантарджиевъ. *З. Т.* V_7 508—512.

*—. Несполука. Прѣв. Ботьо Н. Султановъ. *Б. С.* XII_4 254—255.

*—. Оплаквателна книга. Пр. А. Порняковъ. *Св.* XIV_6 28—29.

*—. Радость. *в. Д.* III_{747} 1.

*—. Репетиторъ. Пр. Ив. Г. Раевъ. *З. Т.* IV_6 532—535.

*—. Съчинения. Томъ III. Прѣвелъ К. Т. Митишевъ, подъ ред. на А. Карима. Издание на Н. Мавродиновъ. Тутраканъ. 1905. 8°. 288.

Рец. Хр. Ценовъ. *П. Д.* VIII_8 543—545.

*Чехъ, Святоплукъ. Жоли. Химористически разказъ. Пр. Сп. Ганевъ. *Б. С.* XIII_5 314—322.

*—. Ябълчовото дърво. Пр. Сп. Ганевъ. *Б. С.* XIII_1 57—64.

*Чириковъ, Е. Тайната. [Епизодъ отъ Руско-Японската война]. Прѣв. отъ „La Revue". К. Г. *З. Т.* V_6 433—449.

Чомаковъ, Станиславъ П. Хармония. [Характеристика]. *З. Т.* V_7 534—551.

Чузденецъ. Прѣдпролѣтни блѣнове. — I. Ранното кокиче. — II. Пролѣть иде. *У. М.* III_6 50—51.

*Щедринъ. Селска учителка. Прѣвелъ Тихомиръ. *У. М.*

Юбилеенъ сборникъ на Българския Учителски съюзъ. (По случай 10-годишнината отъ основанието му). 1895—1905. София. 1905. 8°. 296.

Бел. въ *П. Д.* VIII_5 348—350·

Ю. Маринъ. Пикникъ. *Р. К.* I_7 481—504.

*Юшкевичъ, Семенъ. Евреи. *Р. Д.* III_{8-9} 454—458.

Яворовъ, П. К. Въ плѣнъ. Спомени. *М.* XV_8 440—457.

—. Едно сражение. Гергьовъ-день. 1903 г. *М.* XV_5 258—273.

—. Споменъ. *М.* XV_1 16—30.

*Якобсенъ, Петръ Йенсъ. Чумата въ Бергамъ. *Х.* II_1 27—29.

Янковъ, Т. Елегия. [Драска]. *З. Т.* IV_{10} 1107—1111.

—. Отплата слѣдъ смъртьта. *Св.* XIII_5 19—20.

—. Final. *Св.* XIII_9 25—27.

Я. Но вие българи ли сте. *в. М.* XI_{1630} 2.

III. Драматически произведения.

*Андрѣевъ, Леонидъ. Къмъ звѣздитѣ. Драма въ четири дѣйствия. Прѣв. Ст. Попова. София. 1906. 8°. 64.

Рец. Д. Кьорчевъ. *Н. Ж.* I_1 21—28.

*В. И. Р. Изненада. Комедия въ 1 дѣйствие. Пр. Радулъ Канели. *Св.* XIII_2 2—5.

Гаврийски, Д. Благолюбовъ. Петоактна драматическа студия. София. 1906. 8°. 102.

—. Честити дни и испринуждения! Сцени изъ живота на народнитѣ учители.

Кр. Ст. М. въ *Д. П.* III_{12-13} 306—307.

—. Испринуждения! Сцена изъ живота на селскитѣ училища. София. 1905. с. 64.

—. Честити дни. Сцена изъ живота на нар. учители. Севлиево.

*Горки, Максимъ. Дачники, сцени въ 4 дѣйствия съ илюстрации и едно писмо отъ Д-ръ А. Теодоровъ-Баланъ. Прѣв. Р. Канели. София. 1905. 8°. 147.

Рец. С. въ *Б.* III_6 269—271.

*—. Дѣцата на слънцето. Драма.

Отз. въ *Н. О.* I_4 395—396.
Бел. Т. Страшимировъ. — *Н. О.* I_5 490—491.
Кр. Др. Друмевъ. — *Д. П.* IV_{10} 1128—1138.
Кр. Vox. въ *О.* IX_3 213—215.

Грозевъ, Ив. Изъ „Боянъ Магйосника“. Краятъ на послѣдната сцена отъ трето дѣйствие. *Б. С.* XIII_3 177—183; XIII_4 243—252.

Елинъ-Пелинъ. Кръстъ. *Н. О.* I_6 493—497.

*Каплуновски, В. В. Умановъ. Вървъ вагона. Глума въ едно дѣйствие. Пр. Ст. Коледаровъ. *Св.* XIII_3 12—16.

Кимояновъ, Богомилъ. Бързо крачимъ. Картини въ 5 дѣйствия изъ столичния животъ.

Бил. въ *о. М.* XI_{1605} 2.

Кипровъ, Ал. Изъ мрака. Драматическа поема въ четири картини. София. 1906.

Рец. Б. Н. Балкански. *Б. С.* XIII_5 331—332.
—. А. Гечевъ. *Д. П.* IV_{6-7} 728—736.
—. Викторъ. *Н. В.* X_8 511—512.
Отз. И. В. въ *Б. С.* XIII_6 399.

Кириловъ, Ив. Бащино огнище. (Сценка). *Д. П.* IV_2 175—178.

—. Маяци. Драма. Издание на Н. Мавродиновъ. Тутраканъ. (1906 г.) с. 80.

—. Чучулига. Драма въ четири дѣйствия. Враца. 1906. 8°. 108.

Кр. Божанъ Ангеловъ, *М.* XVI_2 127—131; — А. Гечевъ. *Д. П.* IV_2 203—207; — Кр. Геневъ. *Х.* I_{13-14} 19, 22, 23, 26, 27; — Н. Филиповъ. *У. В.* IV_{16-17} 268—269; — Гр. Ч. въ *Н. О.* I_1 86—87; — Д. Т. Страшимировъ. *в. Л.* III_{736} [подл.].

—. Слѣпецъ. Драма. Габрово. 1905. 8°. 77.

Лунгаровъ. Банкери. Комедия въ три дѣйствия. Плѣвенъ. 1906. 8°. 53.

*Нушичъ, Браниславъ. Симберийскиятъ князъ. (Историческа сцена). Прѣводъ отъ сръбски. *Б.* III_6 3—23.

*Островски, А. Н. „Бездна". Сцена изъ живота въ Москва. Прѣв. Димитръ Стояновъ. Плѣвенъ. 1906. с. 67.

*Пшибишевски, Станиславъ. Годежъ. Драма въ 3 дѣйствия. Прѣведе Венда Кирова. *Б.* V_2 3—52.

*Пшибишевска, Дагна. Кога слънцето захожда. Прѣв. Troubadour. *Св.* XIV_3 7—10.

*Соловьевъ, Н. Прѣдъ прага. Сцени изъ селския учителски животъ въ три дѣйствия. Прѣв. Д-ръ Ст. Максимовъ. София. 1905 г.

Рец. Хр. Ув. въ *У. П.* XI_{3-4} 365—366; *Кр.* Орфей въ *О.* IX_1 63—64.

Страшимировъ, А. Надъ безкръстни гробове. [Драматическа легенда въ петь дѣйствия]. *Н. Ж.* I_1 8—18; I_2 30—38; I_3 3—18; I_4 18—30.

—. Отвъдъ. Драма въ 4 дѣйствия и единъ епилогъ. София. 1906. — *Кр.* Божанъ Ангеловъ. [„Една драма изъ борбитѣ отвъдъ Рила"]. *М.* XVI_9 575—581; — Ник. Атанасовъ. *Б. С.* XIII_{10} 617—620; — А. Гечевъ. *Д. П.* IV_9 1002—1007; — №. въ *в. Д.* III_{1021} [2].

Тодоровъ, П. Ю. Самодива. Драма. — *Кр.* А. Теодоровъ — Баланъ. *П. С.* XVII_{3-4} 292—306.

—. Страхилъ страшенъ хайдутинъ. Драматическа пѣсень — епилогъ. *М.* XV_7 369—388. — *Рец.* Андрей Протичъ. *Х.* I_{0-7} 3, 6, 7, 10; — Вел. Йордановъ. *Б. С.* XIII_1 33—41.

**Услугата* на егоиста. [Драмат. кжсъ]. Прѣв. Р. Г. Р. *Св.* $XIII_{11, 12}$ 26—27.

Христовъ, Кирилъ. Джанина. [Драматически кжсъ]. *Х.* I_2 7, 10, 11, 14.

—. Лучия. [Драматически кжсъ]. *Х.* I_{13-14} 15—18.

—. Стълпотворение. Трагедия. София. 1905. — *Рец.* А. Теодоровъ — Баланъ. *П. С.* XVII_{1-2} 135—144; *Бѣл.* — въ *П. Р.* III_{5-6} 138; — *в. М.* XI_{1530} 3.

Христо. На новъ пжть. Сценка изъ живота на Апостола. *Б. С.* XIII_5 310—313.

*Чеховъ, Антонъ. Вишнева градина. Комедия въ 4 дѣйствия. Прѣв. отъ оригинала А. И. Кирчевъ. Варна. 1905. — *Рец.* Ник. Филиповъ. *М.* XV_{3-4} 235—237. — Немилъ Недрагъ. *О. Д* V_4 317—320.

*—. Вуйчо Ваню. Сцени изъ селския животъ. Прѣв. Немилъ Недрагъ. *О. Д.* V_4 317—320.

*—. Чайка. Комедия въ 4 дѣйствия. Прѣв. Немилъ Недрагъ Варна. 1906. 8°. 57. — *Рец.* Боянъ Пеневъ. *Н. О.* I_6 567—571.

*Юмкевичъ, Мих. Свиждание. [Драм. кжсъ]. Пр. Д. Ст. Андрейчинъ. *Св.* $XIV_{7, 8}$ 26—29.

Добавки.

А. Литературно-исторични и критични съчинения върху чужди (неславянски) автори и произведения.

А-въ, Ник. Испанската драма и Жозе Ешегари. *Б. С.* XII_{10} 621—628.

А. Алфонсъ Доде. *в. Д.* II_{389} 1.

Балкански, Б. Н. Фридрихъ Шиллеръ. (По случай стогодишнината отъ рождението му). *Св.* XIII_6 29—30.

Б. П. Х. Една италиянска романистка. *Х.* I_{19-20} 29—30.

Балабановъ, Ал. Ибсенъ. [Фантазия]. *Х.* I_{19-20} 3.

—. Йенсъ Петъръ Якобсенъ. Характеристика. *Х.* II_1 22—23.

Велшовски, А. Лириката на Гьоте. Пр. отъ нѣмски Д-ръ М. Арнаудовъ. *Б.* V_2 3—46.

Бенякобъ, М. Ю. Перецъ и М. Файербергъ. Страница изъ новоевропейската литература. *М.* XIV_{10} 632—634.

Бергъ, Н. Поетътъ на доброто и злото. [Думата е за англ. поетъ Оскаръ Цайлдъ]. Пр. С. *в. Д.* III г.

Бердяевъ, Николай. Кьмъ философията на трагедията. — Морисъ Метерлинкъ. Пр. Н. Николаевъ. *Б.* IV_9 3—28.

Бекъ, Анри, —. [Съ портр.]. *Б.* III_2 113—115.

Бобчевъ, Д-ръ Н. Тристагодишнината на „Донъ Кихотъ“. *У. П.* X_5 501—504.

—. Споменъ за Шиллера. (Бѣлѣжки по случай 100-годишнината отъ смъртьта му). *Б. С.* XII_6 355—357.

—. Стогодишнината отъ смъртьта на Шиллера. *У. П.* X_5 498—501.

Божиновъ, Апостолъ. Японската литература. Прѣвелъ отъ италиянски —. (Сп. „Nuova Antologia" год. 34). *в. П.* $VIII_{49, 51, 53, 54, 56, 57}$ 2—3.

Бернх., Тенъ Бринкъ. Шекспиръ като поетъ и човѣкъ. *М.* XV_{3-4} 184—196. — II. Хронология на Шекспировитѣ драми. *М.* XV_{3-4} 197—202, $_6$ 347. — III. Шекспиръ като драматургъ. *М.* XV_6 358—365, $_7$ 402—408. [Пр. отъ нѣмски * * *].

—. Шекспиръ. — IV. Шекспиръ като комически писатель. Пр. Р. К. *М.* XV_8 459—471.

—. Шекспиръ като трагически поетъ. *М.* XV_9 535—550.

Бойсенъ, Халмаръ Хиортъ. Бесѣди съ Бернстерне Биорнсонъ. Пр. отъ английски Ст. А. Папазова. *Б.* III_6 227—239.

Вятковски, В. Три отъ пиеситѣ на Метерлинка. [„Слѣпци", „Непростена" и „Тамъ вжтрѣ"]. Прѣв. А. Гюровъ. *М.* XV_5 299—303.

Гелдернъ, Олафъ Ванъ. Йенсъ Петъръ Якобсенъ. *М.* XVI_2 98—100.

—. Хайнрихъ Хайне. *М.* XVI_3 180—184.

Гете. [Съ портр.]. *Б.* III_2 67—73.

Димитровъ, Д-ръ А. Фридрихъ Шилеръ. По случай стогодишнината отъ смъртьта му. *М.* XV_5 277—288.

Думикъ, Рене. Жоржъ Роденбакъ. *М.* XVI_8 488—489.

Зола, Емилъ —. *в. Д.* II_{582} 1.

Ибсенъ. в. Д. III_{855} 2.

Ибсенъ за себе си. *в. Д.* III_{900} 1.

Ибсенъ. [Съ портр.]. *Б.* III_1 10—13.

Иордановъ, Велико. Лесинговиятъ Лаокоонъ на български. *Б. С.* XIII_5 291—300.

К. Ибсенъ у насъ. *в. П.* IX_{98} 2—3.

К. К. Хамлетъ на българска сцена. *М.* XVI_9 585—591; $_{10}$ 5.

Карлейлъ, Томасъ. Герои и героическо въ историята. Публични бесѣди. *Б.* III_{10} 3—274.

Керръ, Алфредъ. Хенрихъ Ибсенъ. Рѣчь. *М.* XVI_{6-7} 383—388.

Коганъ, П. Очерки по историята на западно-европейскитѣ литератури. Прѣвели Т. Касабова и Н. Николаевъ, подъ редакцията на Б. Райновъ. Томъ I. Тутраканъ. 1906. с. 160. — *Отз.* Х. Ц. въ *Д. П.* IV_{6-7} 739—740.

Консиянсъ, Хенри —. [Фламански писатель]. *в. Д.* III_{972} 2.

Коранъ, А. Шведската академия и литература. Пр. W. *Б. С.* XII_{2-3} 145—147.

Креовски, Ернстъ. Фердинандъ Фрайлигратъ. [Съ портр.]. *Н. О.* I_4 304—310.

Куликовски — Овсянико, Д. Н. Поезията на Хенрихъ Хайне. Пр. отъ руски П. Генадиевъ. *Б.* V_3 5—100.

Кьорчевъ, Д. Трагичното въ историята. Черти изъ философията на Ницше. *Н. О.* I_3 208—216.

К. М. † Жюль Вернъ. [Съ портр.]. *Б.* III_7 279—281.

Лесингъ, Г. Е. Лаокоонъ или за границитѣ между живописьта и поезията. Прѣв. Д-ръ Т. п. Ивановъ. *Б.* IV_6 3—179.

Лютеръ, Артуръ. Нѣмската литература въ 1905 г. Пр. Ясковъ. *Б. С.* XIII_8 187—192.

Малиновска, София. Августъ Стринбергъ и жената. *М.* XV_{3-4} 212—218.

Мутафовъ, К. Пиеръ Лоти и „Къмъ Испаханъ". *Б.* III_2 77—79.

—. Томасъ Карлейль по В. И. Яковско. [Съ портр.]. *Б.* III_7 275—278.

М. Спасениятъ Хомеръ. *Разгл.* Вел. Йордановъ. *У. В.* III_{18} 179—181.

Новата пиеса на Зудермана — Stein unter Steinen. *в. Д.* III_{741} 1.

Новата пиеса на Жюлъ Леметра. Пр. С. *Б.* III_8 349—350.

Пеневъ, Боянъ. Атанасий Христопуло. [Литературна бѣлѣжка]. *П. С.* LXVI_{9-10} 753—757.

—. Българскитѣ прѣводи на Фауста. *М.* XVI_{10} 659—672.

Поленцъ, Вилхелмъ Фонъ. Поленцъ. [Автоб.]. *Б. С.* XII_6 373—375.

Радевъ, С. Жанъ Лоренъ. [Литературенъ силуетъ]. *Х.* I_{19-20} 6—14.

—. Жозе. Мария де Хередия. *Х.* $I_{3,4}$ 3, 6, 7, 10.

С. С. О. † Жуль Вернъ. *У. В.* III_{17} 166—167.

Таневъ, Тачо. Роси въ „Хамлетъ". *Н. Ж.* I_3 55—59.

Тези, А. Хенрихъ Ибсенъ. Пр. Н. Кайтазовъ. *О.* IX $(I)_{7-8}$ 568—576.

Тодоровъ, Петко. Ибсенъ у насъ. Лекция, четена въ събранието на студентското дружество при Софийски университетъ на 3-и Декември, 1906. *М.* XVI_{10} 593—614.

Т-въ, П. Ю. Давидъ Койгенъ. *М.* XVI_9 548—550.

Т. Изъ съврѣменaта всемирна литература. *Н. Ж.* I_1 41—44.

Бѣл. върху драм. балада „Елга" на Хауптмана и „Der Priwatdozent" на Ferdinand Wittenbauer.

Узуновъ, С. А. Зудерманъ. [По Теобалдъ Циглеръ]. *Х.* I_{6-7} 23—27.

Фриче, В. Творчеството на Зудермана. Пр. отъ руски Ст. Сп. *Н. В.* X_4 207—213.

Хайне, Хайнрихъ, —. [Съ портр.]. *Б.* III_2 74—76.

Хартлебенъ. † Ото Ерихъ, —. *Б.* III_7 313—314.

Холстъ — Хенриета Роландъ. Ибсенъ. 20 мартъ 1828 — 23 май 1906. Пр. отъ нѣмски Пп. *Н. В.* X_7 400—406; $_8$ 464—470.

—. **Мистицизмътъ въ съврѣменната литература и неговитѣ прѣдставители. Научно-популярна библиотека. Серия I. Книжка I. Издава партийната социалистическа книжарница. София. 1906.**

Отз. Slv. въ *Н. В.* X_7 448.

Христовъ, Кирилъ. Дантевия „Адъ“ на български. *Н. О.* I_{11} 929—940.

Хухъ, Д-ръ Рикардъ. Модерна поезия и живописство. Пр. отъ нѣмски Ал. Балабановъ. *Х.* I_{19-20} 19—22.

Х. С. Н. Фридрихъ Шиллеръ. (По случай 100-годишнината отъ смъртьта му). *П. Д.* VIII_6 413—417; $_7$ 452—555.

Х-въ. Прѣводътъ на „Адъ“. *в. Д.* III_{1015} 1—2.

Шекспиръ. [Съ портр.]. *Б.* III_3 139—148.

Шмидтъ, Д-ръ Конрадъ. Хенрихъ Ибсенъ. [Съ портр.]. *Н. О.* I_6 503—507.

Шопенхауеръ, А. За естетиката въ поезията. Прѣвелъ Севдалинъ. *в. П.* VIII_{98} 2—3.

Б. Прѣводи изъ чуждитѣ (неславянски) литератури, излѣзли на български прѣзъ 1905 и 1906 год.

I. Поетични произведения.

*Балъмонтъ, К. Завѣтътъ на битието. Пр. Х. Ц. Борина. *Н. О.* I_5 413.

*—. ***. I. [Ти можешъ да живѣйшъ съ очи закрити]. — II. Послѣдний лжчъ. — III. Мждростьта на сърдцето. — IV. Завѣтътъ на битието. Пр. Хр. Силяновъ. *Х.* $I_{3,4}$ 26.

*—. Човѣчета. Пр. Д. Подвързачевъ. *Н. О.* I_4 302.

Беранже. Прости! Пр. Ив. Радославовъ. *Р. Д.* III_{8-9} 469.

Бодлеръ, Шарлъ. — I. Чужденецътъ. — II. Молитвата на художника. — III. Всѣки си има по една химера. — IV. Лудиятъ и Венера. — V. Въ единъ часътъ прѣзъ нощьта. — VI. Дѣ да е, само по-далечъ отъ свѣта. — VII. Прозорцитѣ. [Стих. въ проза]. Пр. Н. Николаевъ. *М.* XVI_{6-7} 445—449.

Бускасие. Угасна слънцето на моя хубавъ день. *Д. П.* IV_{10} 1084—1085.

Vigny, Alfred. Долфида. Поема. Прѣв. Ив. Арнаудовъ. *Св.* XIII_3 11—12.

Герингеръ, Ирма. Желание. [Стих. въ проза]. *Б. С.* XII_{2-3} 164—165.

Гьоте. Овчарова тжжба. Пр. Ал. Балабановъ. *Х.* I_{6-7} 27.

—. На сгода. Пр. Ал. Балабановъ. *Х.* I_2 2.

—. Морска тишина. Пр. Ал. Балабановъ. *Х.* I_1 5.

—. Гретхенъ. (Изъ „Фаустъ“). [Прѣвелъ] Ал. Балабановъ. *Х.* I_{19-20} 2.

—. Тулскиятъ царь. (Изъ „Фаустъ“). [Прѣвелъ] Ал. Балабановъ. *Х.* I_{17-18} 18.

—. Херманъ и Доротея. Идилична поема. Пр. Кл. Карагюлевъ. София. 1906 г. — *Отз.* А. Златановъ. *в. Д.* IX$_{20}$ 2. — Н. въ *Н. Ж.* I$_{3}$ 63—64.

Демель, Рихардъ. Напраздно гроба те смущава. Пр. отъ нѣмски А. Савовъ. *Б. С.* XIII$_{3}$ 173.

Кетелъ, М. Пролетарско положение. Пр. Л. Б. *Н. В.* X$_{11}$ 685.

Люлката. [Стих. въ проза]. Пр. Соломонъ Б. Фархи. *Св.* XIII$_{9}$ 27—28.

Линдхаймеръ, Францъ. Пѣсень на живота. Прѣв. Изворовъ. *Н. О.* I$_{2}$ 98.

Моог, Т. Заглъхнаха копнежи луди. Пр. Г. Нимве. *О. Д.* V$_{6}$ 462; — Вечерний звънъ. *Св.* XIII$_{1}$ 13.

Надсонъ, С. Я. ***. [Не казвайте ми вий: умрѣ — той живѣй]. Пр. П. Г-евъ. *Х.* I$_{5}$ 14.

Негри, Ада. ***. [Ти тукъ си самъ? Прѣдъ тебъ, о милий]. Пр. Ас. Я. *Х.* I$_{5}$ 14.

—. Побѣденитѣ. [Стих. въ проза]. Пр. Г. Т. Скаловъ. — *Б. С.* XII$_{6}$ 385—386. — Моятъ синъ. Пр. Ботевъ. *Н. В.* X$_{9-10}$ 614.

Сандъ, Жоржъ. Поточе. [Стих. въ проза]. Пр. Н. Ф. Щ. *Х.* I$_{3,4}$ 22.

Франкоръ, Ш. Керванътъ. [Стих. въ проза]. Пр. Ат. К. *Х.* I$_{6,7}$ 19.

Хайне, Хайнрихъ. Само почакайте! *Р. К.* III$_{3}$ 71.

—. Планинска идилия. *М.* XVI$_{3}$ 185—191.

—. Защото те любя, азъ трѣбва да бѣгамъ. — II. Тѣ мене жестоко раниха. — III. Азъ знамъ, госпожо, думитѣ, напѣва. — IV. Лорелай. — V. Не ме е ядъ за тебъ, изгубена навѣки. *Н. О.* I$_{3}$ 194—195.

Хередия, Жозе Мария. Антоний и Клеопатра. Пр. Ал. Балабановъ, *Х.* I$_{3,4}$ 2.

Хeролдъ, Андре Фердинандъ. На земята пада... Пр. Н. Михайловъ. *Н. О.* I$_{5}$ 413.

Шелли, Перси Б. Станси. Пр. А. Невѣнинъ. *Св.* XIII$_{10}$ 15.

II. Прозаични произведения.

Айзманъ, Д. Я. Саванъ. М. *Б.* II$_{6}$ 23—24.

*Авенариусъ, В. П. Затворенъ на самѣ. *Р. К.* I$_{4}$ 241—269.

Алтенбергъ, Петръ. Скърбящето сърдце. Пр. А. Гюровъ. *Б. С.* XII$_{7}$ 452—454.

Амичисъ, Д. Буря въ морето. *Р. К.* I$_{10}$ 721—727.

—. Дневникътъ на единъ ученикъ. Прѣв. Д. Х. Ивановъ. II-ро поправено издание на Олчевата книжарница. София. 1906.

Анатолъ, Франсъ. Таисъ. Романъ. Отъ 51 издание на френския оригиналъ пр. Ив. Радославовъ. *Б.* IV$_{8}$ 3—144.

Асинъ, М. Забравената камбана. (Легенда). Пр. К. П. Домусчиевъ. *У. М.* III$_{3}$ 53—56.

Bazin, René. Идилията на единъ ученъ мѫжъ. *Св.* XIII$_{5}$ 15—16.

Байронъ, Лордъ. Абидоската невѣста. Турска повѣсть въ стихове. Прѣв. Арсени Йовковъ. София. 1906. 8°. 64. — *Бѣл.* Б. Липовски. *З. Т.* V_{9-10} 791—792.

Бекъ. Блатото. *Б. С.* XIII_5 328.

Béquet, Etienne. Синята кърпа. *Св.* XVI_1 24—26.

Белтрамели, А. Издайникъ. *М. Б.* II_4 30—36.

Бенетъ, Джонъ. Баща и синъ. *М. Б.* I_9 3—20.

Берчикъ, А. Отилие. Прѣв. Н. Савовъ. *Св.* XIII_6 18—19.

Бодлеръ, Шарлъ. Вече! Пр. Ив. Радославовъ. *Х.* II_3 23.

Боасонъ, Мариусъ. Цигарата. Пр. Ат. К. *Св.* XIII_9 29.

Боржинъ, Б. С. Мрака въ живота. Пр. Стойчевъ. *Св.* XIV_{12} 6.

Bourger, Paul. Тайната на цвѣтето „Моминска сълза". Пр. М. Смилова. *Св.* XIII_{10} 26—28.

Бьолше, Вилхелмъ. Мъртвата и живата луна. Пр. Захари. *Св.* XIV_8 14—15.

Бйорнсонъ, Б. Желѣзница или стари гробища. *М. Б.* I_6 3—24.

Веберъ. Вълшебния стрѣлецъ. Пр. Ив. Поповъ. София. 1906. с. 48.

Вернъ, Жюлъ. Бързиятъ влакъ на бѫдещото. [Послѣдниятъ му разказъ]. *Б.* III_7 281—286.

Вилденбрухъ, Фонъ Е. Благородна кръвь. *Р. К.* I_8 561—580.

Velleneuve, Max. Милостиня. Пр. *Л. Бобевски. Б. С.* $XII_{3-я}$ 160—164.

Волцогенъ, Ернестъ Фонъ. Третиятъ полъ. Пр. Н. Савовъ и Д-ръ Н. Ивановъ. *Св.* XIII_6 23—25.

Гадлеръ, Е. Гробъ. *М. Б.* II_3 34—39.

Гамстонъ. Лебенъ. Прѣв. Ек. Б. *Б. С.* XIII_2 130.

Гете, Йоханъ Волфгангъ. Вертеръ. Прѣвелъ отъ оригинала Ив. Н. Ганчевъ. — *Кр.* Н. Василиевъ. [Литературно кощунство]. *У. В.* IV_{16-17} 265—267. — *Отг.* въ *У. В.* IV_{18} 285—286. Другъ прѣводъ отъ Д-ръ П. Недковъ. Пловдивъ. 1906. с. 132.

Гутманъ. Прѣдателка. Пр. Ж. Герасимова. *Н. О.* I_{10}. 840—845.

Голѣми затруднения въ мъничко царство. Пр. Д. Ж. Кантарджиевъ. *Св.* XIII_{7-8} 15—16.

Даркъ, Дан. Прѣдъ райскитѣ врата. *Св.* XIV_5 15—18.

Джеромъ, К. Джеромъ. За искреностьта. *в. М.* $XI_{1597-1598}$ 2.

Дикенсъ, Чарлсъ. Въ безпѫтица. [Коледенъ разказъ]. Пр. отъ английски Ив. П. Плачковъ. *Б.* IV_7 3—91.

—. Камбанитѣ. Повѣсть. Прѣв. Ек. Ст. Андрѣйчинъ София. 1906 г.

—. Разкази изъ живота на животнитѣ. Пр. Л. Бобевски. Пловдивъ. 1906. с. 16.

Домбре, Роджеръ. Артистъ. *Р. К.* I_3 213—217.

Драхманъ, Х. Хиляда и една нощь. Прѣв. Д. И. Поляновъ. София. 1906. с. 80.

Дюма, Александръ. Едно знаменито прѣстжпление. Муратъ. *в. Д.* $III_{938-957}$ 2.

Дютребъ, Махо. Жената на поета. Пр. Ат. К. *Св.* XIII_{10} 28—29.

Евалдъ, Карлъ. Любовь. [Драска изъ дѣтинския животъ]. Пр. Капитанъ Христовъ. *Св.* XIII_{6} 26—27.

Ерастовъ, Грегоръ. Въ работната зала. Пр. Тодоръ В. Кантарджиевъ. *З. Т.* V_{9-10} 738—745.

Ервильи, Е. Д. Приключения на едно доисторическо дѣте. Романъ. Пр. Ив. П. К. № 2 отъ „Народна Просвѣта".

Зандманъ. Градината. *Н. О.* I_{9} 765—766.

Зола, Емилъ. Разкази. — I. Крадцитѣ и магарето. — II. Котешкиятъ рай. — III. Ковачътъ. — IV. Безработица. — V. Селцето. — VI. Кръвьта. — VII. Оттласкватели. — VIII. Атаката при воденицата. *Б.* IV_{1} 5—26; 29—34; 37—42; 45—51; 55—58; 61—74; 77—87; 91—128.

—. Лили. Пр. Ат. К. *Св.* XIII_{6} 3—4.

Зудерманъ. Историята на тихата воденица. Пр. отъ нѣмски Мария Здравева. *Б.* IV_{7} 3—91.

Иверъ, Колетъ. Тримата Хорациевци. Прѣв. отъ френски Вел. К. Л-евъ. *Х.* $I_{3,4}$ 30—31.

Junger, Ewig. Животъ-борба. Пр. Я. Ивановъ. *Н. В.* X_{12} 746—752.

Junka, Paul. Мълчаливото сърдце. Пр. М. Смилова. *Св.* XIV_{4} 2—4.

Киплингъ, Р. Бунтовникътъ Моти Гюй. *М. Б.* II_{10} 25—32.

Клареси, Жюлъ. Цигарката. *в. Д.* $III_{963-970}$ 2.

Коппе, Фр. Милосърдна. *Р. К.* I_{3} 230—234.

Корелли, Мария. Дѣте. Романъ въ двѣ части. Пр. отъ руски М. Р. *Б.* IV_{10} 3—216.

—. Пѣсеньта на Мариама. Пр. М. Н. *в. М.* $XII_{1865-1868}$ 2.

Летурно, Е. Медаль. Прѣвелъ Л. Лулчовъ. *Р. Д.* III_{2} 87—89

Льебланъ, Морисъ. Арсенъ Люпенъ въ затвора. Пр. П. П. *в. М.* $XII_{1859-1861}$ 2.

Лонгрело. Евангелина. Английски разказъ. Пр. И. В. Шишманова. — *Отз.* Л. Бобевски. *З. Т.* V_{6} 471.

Любовната стжпка. Пр. отъ фр. Ат. Килитчиевъ. *Св.* XIII_{2} 25—26.

Marmontel. Велизарий. *в. М.* $XI_{1548,\ 1563}$.

Мейринкъ, Густавъ. Цѣлото сжществувание е тежко страдание. Пр. Ив. Ст. Андрѣйчинъ. *Св.* XIV_{12} 22—23.

Мендесъ, Катюлъ. Дениза. Пр. отъ нѣмски Н. Савовъ. *Св.* XIII_{3} 7—9.

—. Заричането на Алаета. Пр. отъ фр. Vonemack. *Св.* XIII_{9} 22—23.

Мирбо, Октавъ. Кръщене. Прѣв. Х. Ив. Калиновъ. *Н. В.* X_{9-10} 615—620.

—. Нужда и прѣстъпление. Прѣвелъ Хр. Каменовъ. *У. М.* IV_8 51—55.

—. Сѣмейството на професора. Пр. Хр. Калиновъ. *Б. С.* XIII_2 127—129.

Мопасанъ, Гюи де. Огърлицата. Пр. М. А. Цанева. *Св.* $XIV_{7,8}$ 15—18.

—. При умрѣлия. Пр. Г. Бръчковъ. *Св.* XIII_1 26—27.

Морверъ, Жоржъ. Кукла. *в. М.* XI_{1631}, за 2.

Мюллеръ, Клара. Въ сѣверната нощь. Пр. Майеръ Наймановъ. *У. М.* III_5 52—54.

Narraden, Beatrice. Храмътъ на знанието. Легенда. Пр. Ем. Анастасовъ. *У. М.* III_4 63—65.

Неега. Тереза. Прѣв. отъ италянски. К. Мутафовъ. *Б.* V_4 1—232.

Ницше, Фридрихъ. Тъй рече Заратустра. — I. За волната смърть. — II. Нощната пѣсень. — III. За отминаването. — IV. Разговоръ съ царьетѣ. Прѣв. М. Бѣлчева. *М.* XV_{10} 584—594.

Олкотъ, Л. Лопата. *Р. К.* I_8 161—170.

—. Руско-Японската крѣпость. Изъ обсадената крѣпость. [Случки]. *Б. С.* XII_4 265—268.

Пейверинтъ П. Първиятъ мразъ. *М. Б.* II_5 33—43.

Перецъ, Юда. Бонце мълчаливиятъ. *М.* XIV_{10} 635—639.

По, Едгардъ. Необикновени разкази: Кладенецъ и стенниятъ часовникъ. — Сърдце издайниче. — Мълчание. *Б.* III_7 5—26; 29—36. 39—43.

—. Разкази: I. Сѣнка. — II. Хопъ Фрогъ (скокни-жаба). — III. Прѣпирничка съ една мумия. Пр. отъ фр. Н. Щърбановъ. *Б.* VI_1 5—7; 11—21; 25—42.

Поленцъ, Вилхелмъ Фонъ. Невинность. *Б. С.* XII_6 378—381.

—. Селянинъ. Романъ I часть. Прѣв. Ст. Н. Коледаровъ. София. 1906. с. 196.

Прево, Марсель. Люлякъ. Пр. отъ фр. Ст. Костовъ. *Х.* I_{13-14} 30—31.

—. Тайната градина. Романъ. Пр. отъ фр. С. Йовчева и Ст. Герджиковъ. *Б.* IV_2 3—148.

Пувийонъ, Емилъ. Крѣхкость. Пр. отъ фр. Н. Милевъ. *Х.* II_3 30.

Роденбакъ, Жоржъ. — 1. Градътъ. — 2. Сбждването. — 3. Светенъ чемширъ. *Б.* XVI_8 490—500.

Розенбергъ, Бруно. I. Всрѣдъ бурята. — II. Гарванътъ. Пр. Майеръ Ноймановъ. *У. М.* III_8 52—53.

Сандъ, Жоржъ. За какво говорятъ цвѣтята. Бабина приказка. Пр. Таня. *Н. В.* IX_3 233—240.

Серао, Матилда. Тайна. Пр. Н. Д. Стоиловъ. *Св.* XIV_6 18—19.

Шницлеръ. Пролѣтенъ блѣнъ. Пр. Итало. *Св.* XIV_4 20—24.

Якобсенъ, Йенсъ Петръ. Два свѣта. Пр. отъ нѣмски Ал. Балабановъ. *Х.* I_{8-9} 10—11.

—. Чумата въ Бергамо. *Х.* II_1 27—29.

III. Драматически произведения.

Байронъ, Л. Дж. Нашитѣ дѣца. Комедия въ 4 дѣйствия. Биб. „Съвр. театъръ", год. I. кн. II. Варна. 1906. с. 62.

Брако, Роберто. Маски. Драма въ 1 дѣйствие. Библ. „Съвр. театъръ", год. I. кн. III. Варна. 1906. с. 30.

Брие, Е. Материнство. Драма. Пр. Б. Н. Балкански. *Св.* XIII_4 10—14.

Бутти, Е. А. Люциферъ. Драма въ четири дѣйствия. Варна. 1906. с. 83.

Грилпарцеръ. Сафо. Трагедия въ петь дѣйствия. Пр. отъ оригинала Роза Ст. Попова и С. Поповъ. *Б. С.* XII_4 227—242; XII_5 294—308; $_6$ 358—373; $_7$ 423—441; $_8$ 485—506.

Гьоте, Иоханъ Волфгангъ. Фаустъ, трагедия. Първа часть. Прѣв. отъ оригинала Д-ръ Александъръ Балабановъ. Издание на сп. „Библиотека." София. 1906.

Разгл. П. Ч. въ *Н. Ж.* I_1 53—56.

—. Фаустъ, трагедия. Прѣв. въ проза Ив. Н. Ганчевъ. София. 1906. с. 169.

Разгл. В. Йордановъ. въ *У. В.* V_4 58—60.

Дюма, Александъръ. Кинъ или Гений и безпжтенъ животъ, комедия въ 5 дѣйствия и една сцена. Пр. Б. Бѣлевъ. Варна. 1906. с. 28.

Есхилъ. Прометей. Прѣв. отъ гръцки А. Балабановъ. *Б. С.* XII_1 24—37, $_{2-3}$ 97—118.

Зудерманъ, Х. Фрицхенъ. Едноактна драма. Прѣв. отъ нѣмски Н. И. *Б.* IV_3 3—22.

—. Да живѣе животътъ! Драма. Прѣв. Е. Димитрова. Издание на *в. Миръ.* — *Разгл.* Боянъ Вербевъ. *Н. О.* I_1 23—29.

Ибсенъ, Хенрикъ. Кога ний мрътвитѣ ще се пробудимъ. Драматически епилогъ въ три дѣйствия. София. 1906. с. 67. (и въ сп. *М.* XVI_{6-7} 389—426).

—. Малкиятъ Ейолфъ. Драма въ три дѣйствия. Прѣв. Ив. Ив. Драгоевъ. Издава П. Н. Икономовъ. Варна. 1906. с. 68.

—. Розмерсхолмъ. Драма въ четири дѣйствия. Прѣв. Р. А. Варна. 1906. с. 178 (и въ сп. *Б.* IV_5 3—80, пр. Шапировъ).

—. Хедда Габлеръ. Драма въ четири дѣйствия. Прѣвелъ А. Гюровъ. Варна. 1906. с. 99.

—. Щастливецъ (Майсторъ Солнесъ). Драма въ три дѣйствия. Прѣведе П. Г. *Б.* III_5 3—106.

Лангманъ, Ф. Бартелъ Туразелъ. Драма. Пр. отъ руски Г. Бакаловъ. София. 1905. с. 74.

Метерлинкъ, Морисъ. Аглавена и Селизета. Петоактна драма. Прѣв. Н. Николаевъ. София. 1906. с. 81.

—. Втурването на смъртьта (L'intruse). Драма. Пр. отъ френски Н. Николаевъ. Н. О. I_{11} 915—925.

—. Слѣпцитѣ. Драма. Прѣвелъ Н. Николаевъ. *М.* XV_9 501—518.

—. Тайната на душата. (Intérieur). Драма. Прѣв. Н. Николаевъ. *Б. С.* XIII_8 492—505.

Mirbeau, Octave. Епидемия. Комедия въ едно дѣйствие. Прѣвелъ отъ оригинала Н. Щърбановъ. *Б.* V_8 3—23.

—. Интересътъ прѣди всичко. Комедия въ три дѣйствия. Пр. Т. С. Тончевъ. Варна. 1906. с. 114.

Расинъ, Жанъ. Аталия. Трагедия въ петь дѣйствия. Прѣв. К. Величковъ. Изд. на св. Синодъ. София. (1906). с. 98.

Руселъ. Учитель. Пиеса въ едно дѣйствие. Пр. отъ фр. Ефремъ Ивановъ. *У.* XIII_5 368—377.

Стриндбергъ, Августъ. Ева. Драм. кѫсъ. Пр. отъ нѣмски Т. А. Кумановъ. *Н. О.* I_4 293—298.

Уайлдъ, Оскаръ. Салома. Драма въ едно дѣйствие. Библ. „Съврѣмененъ театъръ". г. I. Варна. 1906. с. 50.

Фогацаро, Антонъ. Шопенъ. Опера 17. № 4. (Една жена говори на мѫжа си, който лежи мъртавъ на леглото). Прѣвелъ отъ италиянски К. Мутафовъ. *Х.* II_2 29.

Хайзе, Паулъ. Мария Магдалина. Драма въ петь дѣйствия. Прѣвелъ отъ нѣмски Рафаелъ Дѣловъ. *Б.* V_8 5—67.

Хайне, Хенрихъ. Чай. Хумористична сцена. Пр. Р. Хаджи В. *Св.* XIV_2 24.

Хауптманъ, Г. Самотни хора. Петоактна драма. Прѣв. Ив. Поповъ, издава друж. „Бесѣда". София. 1906. с. 112.

Хейерсмансъ, Херманъ. Освобождение. Драм. кѫсъ. *Н. О.* I_7 587—597.

Шелли, Перси Б. Освободениятъ Прометей. Лирическа драма. Прѣв. Иванъ Арнаудовъ. *Св.* XIII_4 19—22.

Шницлеръ, Артуръ. „Zwieschenspiel", комедия въ три дѣйствия.

Кр. Теодоръ Траяновъ. *Х.* II_1 24—26.

Бѣлѣжки и измѣнения.

Въ отдѣла „Хубава литература" (с. 550 и сл.) сѫ отбѣлѣзани съ звѣздица (*) прѣводитѣ изъ другитѣ славянски литератури. — Въ другитѣ отдѣли съ сѫщия знакъ сѫ отбѣлѣзани статиитѣ, които по врѣме или по характеръ не спадатъ въ тѣхъ, но които тъй или инакъ трѣбва да бѫдатъ отбѣлѣзани.

Стр. 580: *Бальмонтъ да се чете къмъ стр. 551.

Стр. 580: Бускасие да се чете сѫщо къмъ стр. 551—552.

Цѣна 4 лева.